İbrani Mitleri

Tekvin-Yaratılış Kitabı

Robert Graves - Raphael Patai

say

Robert Graves - Raphael Patai

İBRANİ MİTLERİ

TEKVİN-YARATILIŞ KİTABI

Robert Graves

(d. 1895 – ö. 1985)

İrlandalı yazar Alfred Percival Graves ile Amalia Von Ranke'nin oğlu olarak Wimbledon'da doğdu. Okuldan sonra katıldığı I. Dünya Savaşı'nda Kraliyet Gal Tüfekli Piyade Alayı'nda yüzbaşılık görevine getirildi. Esas uğraşı şiir olan Graves'in *Seçme Şiirleri*, XX. yy. Penguin Klasikleri arasında yayımlanmıştır. 1926 yılında Kahire Üniversitesi'nde bir yıl İngiliz Edebiyatı profesörü olarak görev yapmasının dışında, hayatını yazarak, çoğunlukla da tarihi romanlar yazarak kazanmıştır. Tarihi romanları arasında; *I, Claudius; Claudius The God; Sergeant Lamb of the Ninth; Count Belisarius; Wife to Mr. Milton; Proceed, Sergeant Lamb; The Golden Fleece; They Hanged My Saintly Billy; The Isles of Unwisdom* sayılabilir. Apuleius, Lukianos ve Suetonius'u Penguin Klasikleri için çeviren Graves, aynı zamanda Yunan mitolojisinin ilk modern sözlüğü olarak kabul edilen *The Greek Myths*'i (Yunan Mitleri) de hazırladı. Omar Ali-Shah'la birlikte *The Rubaiyat of Omar Khayyam* (Ömer Hayyam'ın Rubaileri)ni İngilizceye çevirdi. 1961 yılında şiir profesörü olarak Oxford Üniversitesi'ne kabul edildi ve 1971'de Oxford St John's College'ın onur üyesi oldu.

Raphael Patai

(d. 1910 – ö. 1996)

Macar Etnograf ve antropolog Rapphael Patai Breslau Üniversitesi'nde Semitik diller ve oryantalist tarih alanında doktorasını tamamladı. Budapeşte Üniversitesi'nde Rabbinik kültürüyle ilgili çalışmalarda bulundu. 1933'te Filistin'e göç etti. 1930'lu yıllardan 1940'lara kadar Hebrew Üniversitesi'nde ve Haifa Technion'un sekreterliğini yürüttü. 1947'de antropolojik bir araştırma nedeniyle New York'a gitti ve aynı araştırma nedeniyle Meksikalı Yahudilerle çalıştı. 1952'de Amerikan vatandaşlığına geçti ve oraya yerleşti. Yaşamı boyunca Yahudi tarihi ve kültürü üzerine genel olarak da Ortadoğu'nun antropolojisiyle ilgili çalışmalar yaptı. Yüzlerce makale yazdı, üçü otobiyografik, onlarca kitaba imza attı.

Robert Graves - Raphael Patai

İBRANİ MİTLERİ

TEKVİN-YARATILIŞ KİTABI

Editör: Robert A. Davis

Yayıma Hazırlayan:
Ömer F. Oyal

İngilizce Aslından Çeviren:
Uğur Akpur

SAY

Say Yayınları
Mihenk Taşları Dizisi

İbrani Mitleri: Tekvin-Yaratılış Kitabı / Robert Graves - Raphael Patai
Özgün Adı: *Hebrew Myths - The Book of Genesis*

Copyright © 1964 by The Trustees of the Robert Graves Copyright Trust and Daphne Patai.

Türkçe Yayın Hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-975-468-850-4
Sertifika No: 10962

Türkçe Yayıma Hazırlayan: Ömer F. Oyal
İngilizce Aslından Çeviren: Uğur Akpur

Katkılarından ötürü Sn. Yusuf Altıntaş'a teşekkürlerimizi sunarız.

Yayın Yönetmeni: Aslı Kurtsoy Hısım
Editör: Derya Önder
Sayfa Düzeni: Tülay Malkoç
Kapak Tasarım: Özlem Sarıcı

Baskı: Lord Matbaacılık & Kâğıtçılık
Davutpaşa Cad. Davutpaşa Matbaacılar Sitesi
No: 103/430 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 674 93 54

1. baskı: Say Yayınları, 2009

Say Yayınları
Ankara Cad. 54/12 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
web: www.sayyayincilik.com
e-posta: sayyayinlari@ttmail.com

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 54/4 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com
online satış: www.saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Türkçe Yayıma Hazırlayanın Önsözü • 7
Türkçe Baskıya Ek 1: Ahit-Tanakh İçindeki Kitapların Türkçe, İngilizce ve İbranice Karşılaştırmalı Listesi • 17
Türkçe Baskıya Ek 2: Âdem'den On İki Ata'ya • 18

İBRANİ MİTLERİ - Tekvin Yaratılış Kitabı
Giriş • 23
Kısaltmalar, Kaynaklar ve Açıklayıcı Notlar • 33

1. Tekvin'e Göre Başlangıç • 49
2. Diğer Kutsal Metinlere Göre Yaratılış • 59
3. Mitsel Evrenbilim • 65
4. Yaratılış Hikâyesini Parlatmak • 71
5. Öncel Yaratılışlar • 77
6. Tarihöncesi Canavarlar • 79
7. Reem ile Aziz • 89
8. Lucifer'in Düşüşü • 93
9. Âdem'in Doğuşu • 97
10. Âdem'in Eşleri • 103
11. Cennet • 109
12. İnsanın Düşüşü • 117
13. Samael'in Başkaldırısı • 125
14. Kain ile Habil'in Doğumları • 129
15. İlk Birliktelik • 135
16. Kardeş Cinayeti • 137
17. Şit'in Doğumu • 145
18. Tanrının Oğulları ve İnsanların Kızları • 149
19. Nuh'un Doğuşu • 159
20. Tufan • 163
21. Nuh'un Sarhoşluğu • 175
22. Babil Kulesi • 181
23. İbrahim'in Soyu • 187
24. İbrahim'in Doğumu • 193

25. İbrahim ve Putlar • 201
26. İbrahim Mısır'da • 205
27. İbrahim'in Lut'u Kurtarması • 209
28. Hayvan Gövdesinin Parçalanışı • 217
29. İsmail • 223
30. İbrahim Gerar'da • 231
32. Lut Sodom'da • 239
33. Lut Soar'da • 245
34. İshak'ın Kurban Edilişi • 249
35. İbrahim ve Ketura • 257
36. İshak'ın Evliliği • 261
37. İshak Gerar'da • 269
38. Esav ile Yakup'un Doğuşu • 271
39. İbrahim'in Ölümü • 275
40. Oğulluk Hakkı Takası • 279
41. Çalınan Kutsanma • 283
42. Esav'ın Evlilikleri • 289
43. Yakup'un Beytel'e Gidişi • 293
44. Yakup'un Evlilikleri • 299
45. On İki Atanın Doğuşu • 305
46. Yakup'un Kenan'a Dönüşü • 313
47. Yakup Peniel'de • 319
48. Yakup ile Esav'ın Barışması • 325
49. Dina'nın Tecavüze Uğraması • 331
50. Ruben ile Bilha • 341
51. Yahuda ile Tamar • 343
52. İshak, Lea ve Esav'ın Ölümleri • 349
53. Yusuf'un Kuyuya Atılışı • 351
54. Yusuf ile Züleyha • 357
55. Yusuf Zindanda • 363
56. Yusuf'un Yönetici Oluşu • 368
57. Kıtlık • 373
58. Kardeşlerin Mısır'a Dönüşü • 377
59. Yakup Mısır'da • 381
60. Yakup'un Ölümü • 385
61. Yusuf'un Ölümü • 391

Haritalar

Tekvin-Yaratılış Dünyası • 179
İbrahim'in Dünyası • 188
Hâkimler Döneminde Filistin • 336

Türkçe Yayıma Hazırlayanın Önsözü

Elinizdeki çalışmanın serimlediği âlem Türk okuruna yabancı değil. Tufan, Âdem, İbrahim, İsmail, Yusuf ve bunlara dair söylenceler İslam kültürünün de ayrılmaz bir parçası. İbrahimi geleneğin ortak mirası olmuş bu sisli geçmişe dair sayısız anlatı, bazen Yahudi kaynaklarından İslam kaynaklarına, bazen Hıristiyan kaynaklarından tasavvufa ve bazen de tersine, İslami öykülerden Yahudi efsanelerine geçerek artık kesin kaynağı saptanamayan ortak bir zenginlik haline gelmiş. Elinizdeki kitapta tartışılan hemen her önemli söylencenin birer İslami versiyonu olduğunu söylemek abartı olmayacak.

İbrani Mitleri, bu söylencelerin kaynaklarına inmek, söylenceye dair çeşitlemeler arasındaki ilişkileri saptamak ve mitin içindeki gerçekliğin izlerini, tarihi olguların izlerini bulma çabasındaki bir yapıt. Ama kitap kesin kararlar vermiyor, seçenekler sunuyor. Öyküler bize yabancı değil ama gerçeği söylemek gerekirse onların ortaya çıkış süreçleri ve sonraki yüzyıllar boyunca zenginleşip, parlatılmasına dair ayrıntılar pek de bilmediğimiz bir literatüre dair birçok göndermeyi içeriyor. Elinizdeki kitap, Kısaltmalar, Kaynaklar ve Açıklayıcı Notlar bölümünde göreceğiniz gibi Talmudlarda, Targumlarda, mişnalarda, midraşlarda, Zohar'da ve bir dizi "gayriresmi" dinsel metinde Tekvin Kitabı etrafındaki söylencelerin zamanla nasıl serpildiğini anlama çabasında.

İbranilerin puslu geçmişi

MÖ üçüncü bin yıl sonlarıyla, ikinci bin yılın başları arasında doğudan gelen akınlar sonucu, tıpkı Roma düzenini sarsan Kavimler Göçü gibi Mezopotamya'daki yerleşik hayat da ciddi biçimde sarsılmıştı. Bu kaos döneminde birçok halk Mezopotamya'dan Akdeniz'e doğru yer değiştirmek zorunda kalmıştı ki bunlardan biri de Batı Sami dili konuşan İbranilerdir. Bazılarına göre İbrani tanımı Kenanlıların yakıştırdığı bir addır ve "nehri geçenler" anlamına gelmektedir. Onların izine ilk kez Mezopotamya kayıtlarında *Hapiru* veya *Habiru* olarak rastlıyoruz. Paralel biçimde Mısır kaynakları da Abiular-

dan veya Habirulardan sıkça söz etmektedir. Fakat kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bu kavim yerleşik olmaktan çok göçer bir kavimdi ve yerleşik uygarlıklar tarafından aşağılanarak yersiz, yurtsuz gibi sıfatlarla anılmaktaydı. Hatta Mısırlılara göre gerçek bir göçebe toplumu statüsünde bile değillerdi. Görülen o ki İbraniler bir yandan hayvancılık yapmakta, öbür yandan geçici işlerde çalışmakta ve hatta bazen büyük devletlere paralı askerlik de yapmaktadırlar. İbraniler klanlar ve büyük aileler halinde yaşamaktaydılar. Her bir grubun başında bir reis bulunmakta ve yine her bir grup ya da kabile 2000 civarında savaşçı çıkartabilmekteydi. Bu kabile reislerinin her biri yerleşik hayata geçer geçmez kendilerini yörenin hâkimi ilan etmelerinin ardından bölgeyi kontrolü altında tutan esas krala bağlanıyorlar, onun tabiiyeti altında kendi yörelerinde pek de kalıcı olmayan iktidarlarını sürdürüyorlardı. Görüldüğü kadarıyla İbrahim de bu kabile-grup reislerinden birisidir.

Eski Ahit-Tanakh'ta Habiru terimi esasen bir yaşam tarzını aşağılayıcı bağlamda Mısırlıların kullandığı bir isim olarak karşımıza çıkıyor. Fakat tarihte pek çok kez görüldüğü üzere aşağılananlar bir süre sonra kendilerine yakıştırılan ismi benimsemişlerdir. Ben Sira MÖ 2. yüzyılda Tanakh'ta kullanılan dil ve yazıyı belirtmek için "İbrani" sözcüğünü kullanmıştır.

İsimlerin adlandırmaların her zaman ilginç ve karmaşık bir tarihi vardır ki; bu çoğu kez efsanelere dayanır. Veya mevcut bir adlandırma efsanelerle anlam kazanır. Elinizdeki kitapta da göreceğiniz gibi İbrani isminin veya İbranilerin bir kolunun adının İsrailli olarak değişmesi Yakup'un Tanrısal bir yaratıkla güreşmesinin anısınadır. Ve bundan sonra İbrani adı sadece dilin ve yazının ismini tanımlamakta ve ayrıca Musa öncesi dönemin karakterine atıfta bulumaktadır. 19. yüzyıldan itibaren İbrani kelimesi, Musevi ya da Yahudi gibi din çağrışımlı değil, etnik çağrışımlı bir isim olarak kullanılmaya başlandı. Yahudi ismi ise Güney Krallığı-Yahuda tabiiyetine gönderme yapmaktadır. Oysa Yahudi kelimesi de Eski Ahit-Tanakh'ta yer almaz. Terim, "II. Makabiler Kitabı"nda ve "Ester Rabba" midraşında ilk kez önümüze çıkar ve Yunanca "Judaismos" kelimesinden türetilmiştir. Anlaşılan o ki önceki dönemlerde bu topluluk kendini İsrailoğulları olarak tanımlamaktaydı. Elinizdeki kitap esas olarak İsrail ismi öncesini anlatmaktadır o yüzden de adından başlayarak pek çok yerinde Yahudi yerine İbrani tanımlaması kullanılması teknik veya akademik bir titizlik değildir. Fakat öte yandan tüm İbraniler de İsrailli değillerdi. Kutsal Kitap İsrailoğullarının diğer İbrani kavimleriyle bitip tükenmez mücadelelerini uzun uzadıya anlatır. Yine biliyoruz ki Musa ve beraberindekilerin Mısır'dan çıkışı sırasında Filistin'de yaşamını sürdüren pek çok İbrani kavmi vardı. Kutsal Kitap'taki söylenceler özellikle kendini İsrailoğulları diye tanımlayan kolun tek Tanrı inancıyla birlikte yeni bir kimlik kazanma sürecini ve diğer İbrani kabileleriyle bir dizi din savaşına girişmesi-

ni anlatırlar. Bu öylesine karmaşık bir süreçtir ki tek tek her kabilenin apayrı bir hikâyesini çıkartmak oldukça güçtür. Fakat sonuçta diğer İbrani kolları yavaş yavaş İsrailoğullarının tabiiyeti altına girerek eridiler. Kuşkusuz tek ve aşkınsal Tanrılı yeni din de bu "uluslaşmanın" en önemli ideolojik aracıydı. *İbrani Mitleri*" işte bu hikâyenin en erken dönemlerini bir anlamda yeniden kuruyor. Tarih biliminin, etnolojinin, etimolojinin ve arkeolojinin ulaşamadığı verilere mitlerin sisli dünyasının analiziyle ulaşılması tartışmalı bir gerçeklikle karşı karşıya bırakır bizleri. Elbette bu analiz de yukarıdaki bilim dallarının yardımı ile yapılabilir ancak. Böylece kimliklerine, aile şecerelerine dair elimizde hiçbir somut veri ve belge bulunmayan insanların yaşamları başka bir bakış altında yeniden kurulur.

Robert Graves ve Raphael Patai

1985 yılında hayata veda eden Graves, özellikle söylence ve din ilişkilerine dair çalışmalarıyla öne çıkan bir araştırmacıdır. Özellikle "*White Goddess*" (1948), "*The Greek Myhts*" (1955) ve nihayet elinizdeki "*İbrani Mitleri*" gibi başlıca çalışmaları din ve mitlerin yeni bir bağlamda yeniden değerlendirilmesi üzerinedir. Antik Yunan, Kelt ("*White Goddess*") ve Patai ile birlikte hazırladığı elinizdeki çalışma hangi izler üzerinde olduğunu gösteriyor zaten. Bunlara tarihi roman türündeki bir çalışma olan "King Jesus" da eklenmeli muhakkak. Yine onun ilk tarihsel roman çalışması da "*My Head! My Head!*" (1925) Musa ve Elisha üzerinedir. Robert Graves'in düşünsel köklerinde James Frazer'in çalışmaları önemli bir yer tutar. Özellikle de onun çok tanınmış eseri "*Folk-Lore in the Old Testament: Studies in Comparative Religion, Legend and Law*" (1918). Frazerin kuşkucu, heterodoks ve antropolojik Kutsal Kitap okuması Graves'i derinden etkilemiştir. Zaten yukarıda andığımız "*My Head! My head!*" adlı ilk romanı Frazer'in çalışmasının yönetiminin derin izlerini taşır.

Graves çalışmalarında kendi verdiği isimle 'analeptik' ve 'iconotropy' gibi yöntemleri kullanıyor. Graves'in yöntemi bir yandan akademik tarzın dışında kalırken diğer yandan da kimi yönleriyle anlatımcılık veya betimleyicilik öne çıkar. Graves, bir yandan söylenceleri içinde yetiştikleri dönemi yeniden kurgulayarak çeşitli anlatımlarıyla aktarıyor, ardından akademik ve tarihsel verileri çeşitli kaynaklaradan okuyucunun önüne getiriyor. Ve bu yöntem okura bir kesinlik dayatmıyor ve bir tür görelilikten bir izlenim doğurtmaya çalışıyor. Bu yöntemin izlerini tüm çalışmalarında özellikle en önemli eseri "*The Greek Myhts*"te görmek mümkün.

Patai ile birlikte hazırladıkları *İbrani Mitleri*'nin üslubu da yine bu yöntemle tasarlanmış. Göreceğiniz gibi her bir söylencenin kökeni tartışılırken mutlaka Antik Yunan'daki benzer hikâyelere gönderme yapılıyor kitapta.

Böylece karşılaştırmalı dinler tarihi ile birlikte bir de karşılaştırmalı mitler dizgesiyle karşı karşıya buluyoruz kendimizi.

Kitabın diğer yazarı Raphael Patai ise Macaristan doğumlu Rabbinik-Ortodoks eğitim almış bir Yahudi tarihçi ve antropolog. Macaristan'daki antisemitist yükseliş üzerine ailesiyle birlikte Siyonist bir bağlantıyla Filistin'e göç etmiş ve Kudüs şehrindeki İbrani Üniversitesi'nde çalışmaya başlamış. *"Man and Temple"* (1947) ve *"Hebrew Installion Rites"*, *"Arab Mind"* en önemli çalışmaları. Bu arada ekleyelim ki *"Arab Mind"*, 1973'de basılmasının üzerinden epey zaman geçip 2000'lere gelindiğinde olumsuz anlamda ün kazanmış bir kitap. Arap zihninin işleyişine dair bir elkitabı, eğitim kitabı olarak Amerikan ordusunda kullanılmaya başlanmış! Hatta kitabın bu kullanımı uluslararası basında bile yer bularak bir nevi skandalın doğmasına da yol açmış. Açıkçası kitap ırkçı, tektipleştirici ve etnografik fantazilerle dolu. Ama biz okumakta olduğunuz kitabın hikâyesine dönelim. Patai akademik kariyerinin bir parçası olarak Amerika'ya geldiğinde zaten uzun zamandır din-ritüel-söylence ilişkileri üzerinde yoğunlaşmış olan Graves ile 1960 yılında tanışır. Bu tanışmayı yakın bir işbirliği izleyecek ve okumakta olduğunuz kitap böylece şekillenecektir. Öte yandan Patai'nin din, mitoloji ve ritüellik ilişkilerine yaklaşımı da Graves ile benzerlikler taşımaktadır. Ancak Patai'nin renkli yaşamı ve İbrani kültürüne diline ve kitaplarına hâkimiyeti ile Graves'in yöntemi ve anlatımcı tarzının birleşimi bu eserin ortaya çıkışında böyle bir işbirliğinin son derece verimli olmasını sağlamıştır. Fakat elbette Graves'in arkasında *"The Greek Myhts"* gibi bir kitap vardı ve bu çalışmanın izleri elinizdeki eserde de sıkı sık görülmektedir. Bu iki kitabın malzemeyi kullanış tarzı hemen hemen aynıdır.

"İbrani Mitleri"

Tekvin Kitabı, Kutsal Kitap olarak isimlendirilmiş külliyatın Eski Ahit bölümünün ilk kitabı ve elinizdeki çalışma altbaşlığından da anlaşılacağı gibi özellikle Tekvin'e odaklanmış. Yani bu haliyle tüm İbrani-Yahudi söylencelerini kapsama gibi bir iddiası yok elinizdeki eserin. Zaten bu tek bir ciltte halledilebilecek bir konu da değil. Bir örnek vermek gerekirse bu konudaki Ginzberg'in yazımına 1901'de başlayıp 1946 yılında tamamladığı ve hâlâ temel başvuru kitabı niteliğini koruyan abidevi *"Legends of the Jews"*u yedi cilttir.

İbrani Mitleri'nin ilk baskısı 1964 yılına ait olmasına karşın hâlâ klasik olma özelliğini korumakta. Kitap İbrani söylencelerini çeşitli kaynaklardaki halleriyle bir bir önümüze sererken, aynı zamanda da onları Ege, Miken, Mezopotamya mitleriyle de ilişkilendirip çeşitli temaların farklı toplumlardaki

geçişkenliğini ve deyim yerindeyse evrenselliğini vurguluyor. Böylece ilerleyen sayfalarda göreceğiniz gibi her başlık başlıca iki düzeyden oluşmakta. İlk düzeyde anlatımsallık ön plana çıkıyor. Söylencenin çeşitlemeleri burada sıralanıyor. Buna Tekvin, midraşlar, Talmud kitapları ve düzmece olarak tanımlanan kitaplar da destek oluyor. İkinci düzeyde de antropoloji, tarih ve etimolojik açıklamalar devreye giriyor. Böylece son bir kesinlik içermeden konunun çeşitli yönlerinin okuyucuya verilmesinin amaçlandığını görüyoruz. Galiba ikisi de farklı geleneklerde Ortodoks tarzda yetişmiş ve farklı dine mensup iki yazarın bu betimleyici tavırdan başka bir yöntemde uzlaşmaları da muhtemelen pek kolay olmayacaktı.

Kutsal Kitap

İnsanlığın zihnini, hayal gücünü iki bin yıldır şu ya da bu şekilde etkilemiş Tekvin Kitabı gerçekte bir dizi çelişkiyle örülü. Kitabın yazılış, derleniş süreçlerine dair sayısız tartışma ve tez varsa da kuşkusuz bunlar bir önsözün sınırlarını çok aşıyor. Burada şu kadarı söylenmeli ki; Tekvin'in esas olarak iki ayrı metnin bir araya getirilmesiyle oluştuğu bugün artık genel kabul gören bir yaklaşım. Özellikle yaratılış, cennet, Âdem-Havva, tufan gibi konulardaki çelişik ifadeler Tekvin'in iki metnin bir araya getirilmesiyle oluştuğunu gösteriyordu. Hatta bazı araştırmacılara göre ikinci metnin içinde başka bir editör ya da metin daha saklı. Bu üç metinden sonra bir dördüncü kişinin tüm bunları derleyip toparladığı da günümüz Kutsal Kitap araştırmalarında kabul edilen bir gerçeklik.

Kutsal Kitap ya da İngilizce adıyla Bible ("kitap"), gerçekte Hıristiyan geleneğinin bir isimlendirmesi. Oysa Yahudi dini için böyle bir adlandırma kuşkusuz söz konusu değil. Öncelikle İsa'nın havarileri yeni dini vaaz etmeye başladıklarında Yahudilerin Tanakh olarak adlandırdıkları bir külliyat zaten mevcuttu.

Tanakh genellikle 24 kitabı içeren üç bölümden oluşuyor: Torah (Tevrat), Neviim (Peygamberler) ve Ketuvim (Yazılar). Ancak bazen 23 ya da 22 kitap olarak da sayılır. Zira Tarihler I ve II olarak birleştirilmiş, Ruth Kitabı da başka bir kitaba eklenmiştir. Zaten Tanakh adı da bu üç bölümün baş harflerinin yan yana koyulmasıyla ortaya çıkmış. Ayrıca içindeki kitapların sıralaması da Hıristiyan geleneğindeki Eski Ahit içindeki kitapların sıralamasından farklı (bkz. Türkçe Basıma Ek 2: Tanakh-Eski Ahit içindeki kitapların Türkçe, İngilizce ve İbranice karşılaştırmalı listesi).

Tanakh'ın son haline nasıl geldiği de ayrı bir tartışma konusu. Genel kabul, kitabın bin yıl boyunca çeşitli aşamalardan ve edisyonlardan geçtikten sonra, İkinci Tapınak'ın Romalılarca yıkılmasının ardından MS 100-200 yılla-

rı arasında Yavne şehrinde toplanan bir heyetin kitaba son halini verdiğidir. Günümüzde külliyatı derleyenin esas olarak Ezra peygamber olduğu yaygın bir kanaattir. Öte yandan bir Yahudi geleneğine göre kitabın orijinali Tapınak'ta çıkan bir yangında tamamen yanmıştır. Bir esas kopya olduğu, Musa'nın bundan on iki kopya çıkarttırdığı (Massoretes) ve aslını da Tapınak'taki Ahit Sandığına koyduğu yönünde bir Yahudi inanışı da vardır. Ama ne olursa olsun yukarıda andığımız toplantıdan ve o versiyondan sonra artık Tanakh'a başka kitap eklenmemiş ve külliyat o edisyonla tamamlanmıştır. Aslında onca ihtilafın yaşandığı, siyasetle dinin iç içe geçtiği bir ortamda bu kararın Yahudi cemaatlerince kabulü bile önemli bir olay sayılmalı. Zira insan bu karmaşık sürecin pek çok itirazla karşılaşacağını pekâlâ düşünebilir. Gerçi Eski-Ahit-Tanakh'ın sadece ilk beş kitabını kabul eden Karayitler gibi marjinal cemaatler veya kendi Torahlarına sahip olan Samiriyeliler gibi küçük topluluklar günümüzde de varlıklarını sürdürmekteler. Daha sonra İskenderiye'de hazırlanan ünlü Septugaint ("yetmişler") çevirisiyle Yunancaya kazandırılan külliyat, Betlehem'de Aziz Jerome tarafından İnciller ve ekleriyle birlikte Latinceye de çevrilerek standart bir kanonun parçası oldu. Ancak Katolik Kilisesinde aşağıda tanımlanan Apocrypha kitapları ikincil değerde esin kaynakları olarak tanınır ve bazıları da Kutsal Kitap içine alınmıştır. Hıristiyan geleneği İsa'nın vahyini yeni bir antlaşma olarak gördüğünden Tanakh, Kutsal Kitap içinde Eski Ahit olarak korundu.

Apocrypha ve Pseudepigrapha

Eski Ahit-Tanakh'ın son halini alışına kadar geçen yaklaşık bin yıllık süreç boyunca Tanakh ile ilişkili ve kitapta yer almayan başka bir dizi metin bulunduğunu biliyoruz. Ve bunların pek çoğu da aslında Tanakh'ta yer alan kitaplarla benzer üslup ve zemindedirler. Ancak bunlar Tanakh'ın son derlenişinin dışında kalmış ya da bırakılmış olduklarından "gayriresmi" bir zemine itildiler. Apocrypha, Yunanca kökenli bir kelime ve gizli, saklanmış gibi anlamları içeriyor. Fakat zamanla sahte veya düzmece gibi anlamlar da kazanmıştır. Andığımız türe de gayriresmi kutsal metinler Apocrypha adıyla anılıyorlar. Anılan kitaplar aslında Tanakh ile ilişkili olmalarına rağmen, İbranice asılları bulunmadığından şaibeli ya da sahte olduğu idida edilen bir özellik kazanıyorlar. Bunlar MÖ 400-MS 35 arasında yazılmış toplam 14 kitaptır. Pseudepigrapha ise, resmi kanonların ve Apocrypha'nın dışındaki çoğunlukla MÖ 200 -MS 200 yılları arasında üretilmiş çok sayıda metni tanımlıyor. Elinizdeki kitap yaratılış öyküsüsünün serimlenmesinde bu literatürü de kullanmıştır. Zira her ne kadar resmen kabul edilmeseler de dönemin zihniyetinin ve tartışmalarının izini bu kitaplarda sürmek mümkündür.

Süleyman Sonrasındaki Bölünme

Gerek Yahudi tarihinin gerekse de rabbinik Yahudi geleneğinin oluşumunda ve Eski Ahit'in biçimlenmesinde Kuzey Krallığının yıkılışının önemi son derece büyüktür. O nedenle okuyucunun dönemi daha iyi anlayabilmesi için bazı tarihleri kısaca da olsa vermek yararlı olacaktır sanırız.

MÖ 1003 - Davut, Kudüs'ü merkez alarak tüm Yahudi kabilelerini tek bir krallık bayrağı altında toplamayı başardı.

MÖ 931 - Krallık, Davut'un oğlu Süleyman'ın ölümünün ardından, İsrail (Kuzey Krallığı) ve Yahuda (Güney Krallığı) olarak bölündü. Bu bölünme Yahudi tarihindeki ilk önemli kırılmayı yaratmış ve gelenek neredeyse iki ayrı kanalda, farklı tarzlarda işlemeye başlamıştır.

MÖ 721 - Asurluların Kuzey Krallığını yıkıp on kabileyi dağıtması daha da büyük bir travma yarattı. Bu tarihten sonra her an Asur işgalini beklemekte olan Güney'in gerginliği sırasında kendine özgü bir tarih ve gelenek oluştu.

MÖ 586 - Asur'un Güneyi de yıkıp, Kudüs'ü yerle bir ederek tüm önemli Yahudi önderlerini ve din adamlarını Babil'e sürgün edişi üçüncü bir yıkımdır. Böylece gelenek Babil sürgününde yeniden biçimlendi.

MÖ 537 - Perslerin Asur'u yıkışı ve Yahudilerin Kudüs'e dönmelerine izin verilmesi yeni bir restorasyon dönemidir. Geleneksel olarak 50 bin Yahudinin Babil'den Kudüs'e ya da Filistin'e döndüğü ileri sürülür.

Ancak unutmamak gerek ki tüm Yahudiler Babile sürülmüş değillerdi ve sürülüp geri dönenler daha çok önde gelen ailelerdir. Hatta sürgünden dönenlerin Ortodoks yaklaşımlarıyla Filistindekiler arasında bir dizi çatışma olduğunu da biliyoruz. Ayrıca sürgünden dönüş de tek hamlede olmamıştır. Öyle ki Tanakh'ın yeniden redakte edilmesinde tüm otoritelerin adres gösterdiği Ezra bile kayıtlara göre MÖ 458 yılında, neredeyse 80 yıl sonra Babil'den gelmiştir. Yine geleneğe göre MÖ 397'de Ezra'nın yasaları yeniden gözden geçirip tamamlaması ancak bitmişti. Öyle anlıyoruz ki Kutsal Kitap tarihinde olduğu kadar Yahudi dininin biçimlenmesinde de bu üç yüzyıl son derece belirleyici olmuştur. Bu Musa döneminden de Davut ve Süleyman dönemlerinden de daha belirleyici bir zaman dilimidir. Zaten ilk beş kitabın da bu dönemde yeniden düzenlendiğini biliyoruz. Okuyucu *İbrani Mitleri*'ndeki birçok tartışmanın esasen bu döneme atıfla yapıldığını gözden uzak tutmamalı. Asında pek çok mit bu dönemden geriye doğru yeniden biçimlendirilmiştir demek yanlış olmaz. Yani Kuzey'in yıkılışının ardından yeni siyasal ve dinsel ortam kendini Tanakh'ın edisyonunda bulmuş, ardından da Babil'den Kudüs'e dönülmesinden sonraki iklim haliyle külliyata yansımıştır.

Din, Söylence ve Kutsal Kitap

Din, söylenceler ve ritüeller arasındaki ilişkinin hassas bir konu olduğu malum. Bir yandan kutsallığın zaman ve mekân dışılığına dair dogmalar, öbür yanda Aydınlanmadan bu yana gelişip serpilen kuşkuculuk.

Hemen her din kendi söylencelerini yaratır ama genel bir kural olarak kitap sahibi bir dinsel gelenekte merkezileşmenin yarattığı Ortodoksluk yoğunlaştıkça söylencelerin payı azalır. Halk efsaneleri "resmi" kanalların ve metinlerin dışına itilip kendilerine özgü bir mecrada "gayriresmi" yaşantılarına devam ederler. Bu durumda merkezileşme sağlanıncaya kadarki dönemin mitleri resmi dokümanların, kitapların içinde soğurulur. Bu soğurulmadan sonra üretilen her tür söylence gayrimeşrudur. Zira Ortodoksluk saflık, arınma ve tektiplik peşindedir genellikle. Yine genel bir kural olarak bir dinin ortaya çıkışıyla onun kurumsallaşması arasındaki süre ne kadar uzun ve karmaşıksa, farklı türden mitlerin, halk efsanelerinin kutsal metinlere girme oranı o derece artar. Hele hiçbir merkeziyetin oluşmadığı, kurumsallaşmadığı inançlarda söylence neredeyse başıboş biçimde dinin içine dahil oluverir. Yahve inancının ilk metinlerinin ortaya çıkışıyla, Rabbinik kurumlaşmanın oluşumu arasında (yukarıda andığımız Yavne toplantısı bu kurumlaşmanın meşruiyetinin ne denli sağlam olduğunu gösteriyor) neredeyse bin yıllık bir süre geçtiği dikkate alındığında söylencenin Yahudi inancındaki önemli yeri daha bir açıklık kazanır. Rabbinik gelenek kendisinden önceki Kuzey Krallığındaki dinsel kurumları da, Güney Krallığının merkezi olan Kudüs'teki Tapınak çevresindeki oluşumları da soğurmuştur. Ama o ana kadarki oldukça uzun, karmaşık ve coğrafi olarak dağınık süreçte bölgedeki hemen her halkla derin bir etkileşim içinde bulunulmuş ve birçok söylence yeni dinin rengine boyanarak inanç sisteminin içine alınmak durumunda kalınmıştır. Tanakh'ın bu denli canlı bir kitap oluşu belki de böylesi bir sürecin ürünü olmasından ötürüdür.

Tanakh herşeyiyle apaçık bir insanlık dramı ve yazarlar-editörler bu konuda gerçekten de oldukça açıksözlü davranmışlar. İnsana dair hemen herşeyin bulunduğu kitap aslında günahsız ve saf bir dinsel kişilik diye bir şey olmadığını göstermeye çalışıyor gibidir. Zaten suçsuz, günahsız ve püriten bir peygambere de özellikle ilk dönemlerde nadiren rastlanır. Tüm karakterler, tüm dinsel kişilikler suçla erdem, günahla saflık arasında gidip gelmektedir. Yeni Ahit İncillerindeki mutlak arınmışlık ve safiyet haline de pek seyrek rastlanır. Hatta Musa ve Güney'in reformcu kralı Yoşiya dışında kusursuz biri pek yok gibidir. Gerek kitabın hazırlanışında ve gerekse de muhtemelen sonraki redaksiyonlarda pek çok söylence ve siyasi yorum da işin içindedir. Hatta konjonktürel değişmeler de yer yer kitaba yansımıştır. Fakat elbette ki gelenek bunları dikkate almayıp kitabın bir vahiy olduğuna inanır ve inanç bunun üzerinden derinleşip ayrıntılanır. Hatta kitaba pek çok söylence ve yo-

rum da eklenir. Günümüzde ayrı bir bilim dalı haline gelen Kutsal Kitap araştırmaları ve analizi tüm bunları neredeyse didik didik ederek kitabın gerçek öyküsünü tartışmaktadır. Fakat bu sadece seküler biliminsanlarına dair bir çaba olarak da görülmemeli. Pek çok Ortodoks dindar da gerçekte bu söylencelerin ve kitapların gerçek öykülerinin peşindedir. Sanırız dindarlar için bu konuda zihninde bir tür denge var: Vahiy ve gerçek dünyaya ait olguların bir dengesi. Örneğin ilk kez bir Tanakh cümlesi hakkında "bunu Musa yazmamıştır" diyebilen Yahudi din adamı Ben Eliezer Bonfilis sonradan şunu da ekliyor: "Kabul edilmiş ve vahyedilmiş sözlere inandığımız sürece, bunları Musa'nın ya da bir başkasının yazıp yazmadığı beni ilgilendirmiyor; zira hepsi hem gerçek hem de vahiy ürünüdürler."

İnançla gerçeklik arasında gidip gelen bu kaypak zeminde aslında Kutsal Kitap hakkında pek çok şeyi artık bilebiliyoruz. Kaç edisyon olduğunu, yazılma dönemlerini, On iki Ata'nın simgelediği kabileler düzenin gerçek anlamını, Mısır'da olanları, Mısır ve Mezopotamya etkilerini, geçmiş söylencelerin kitabı nasıl etkilediğini, toplumdaki değişimin kitapta neleri değiştirdiğini, Kuzey ve Güney krallıkları arasındaki ayrışmanın ne kadar etkili olduğunu vb. Fakat kuşkusuz tüm bunlar inanan bir insana pek de bir şey söylemeyecektir. Kim bilir belki de bilinen bir deyimle, önemli olan kitabı kimin yazdığı değil, onu kimin okuduğudur.

Ömer F. Oyal

Not:

İsimler ve sözcüklerde bir standart tutturmanın güçlüğü nedeniyle yeni bir Türkçe çevirisi çıkmış olmasına rağmen Kutsal Kitap'ın (Kitab-ı Mukaddes) daha yaygın bilinen eski versiyonunu (Kitab-ı Mukaddes Şirketi-1995) kullandık. Tüm özel isimlerde bu baskı esas alınmıştır.

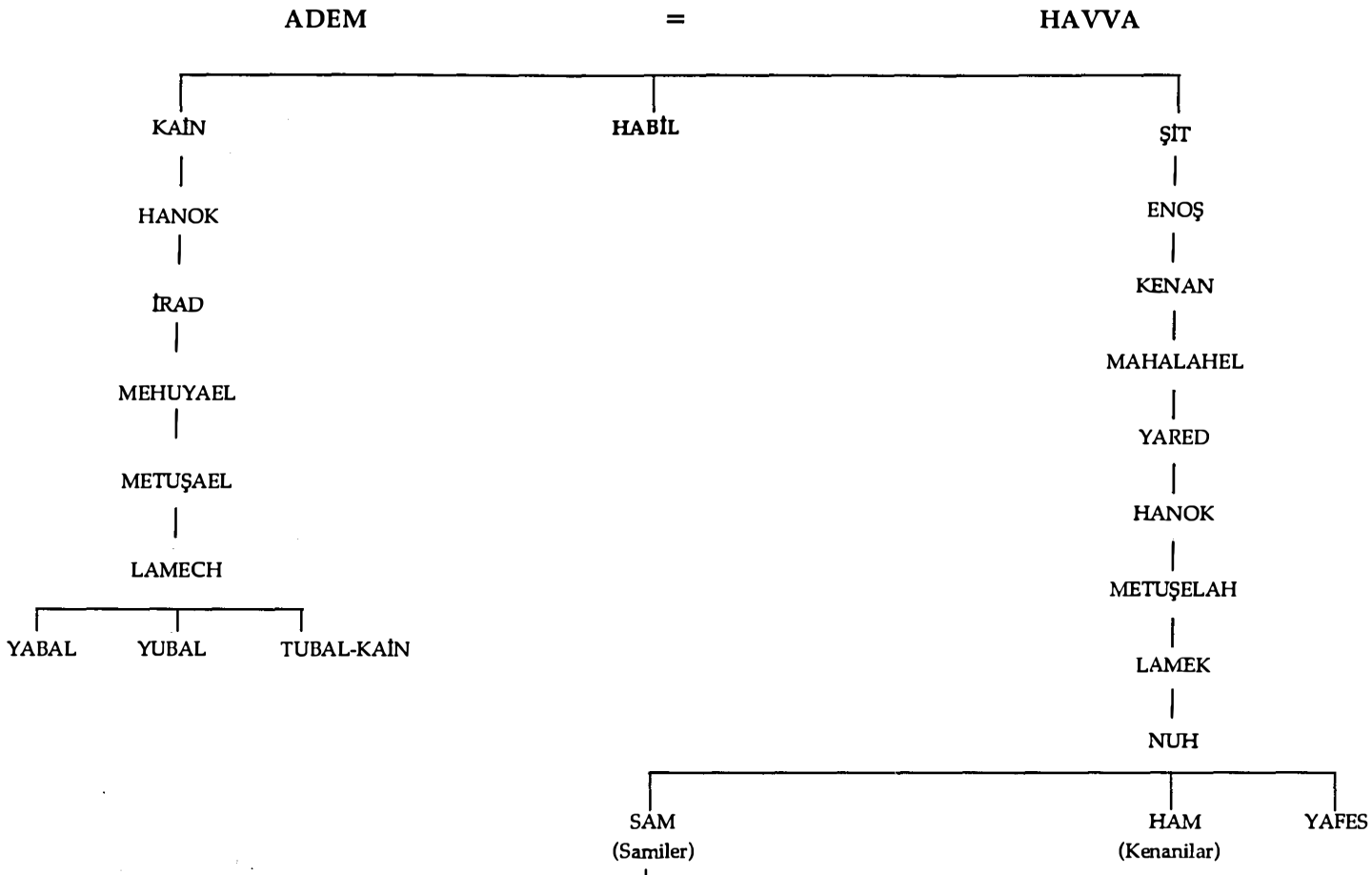
Özgün çalışmada gönderme yapılan kitaplar dışında açıklayıcı dipnot kullanılmamıştır. Biz Türkçe basımda bazı dipnotlar ve açıklamalar ekleme gereği duyduk. Tüm dipnotlar ve köşeli parantez içindeki metinler tarafımızdan eklenmiştir. Yine bu önsözü izleyen iki şema da Türkçe basıma aittir.

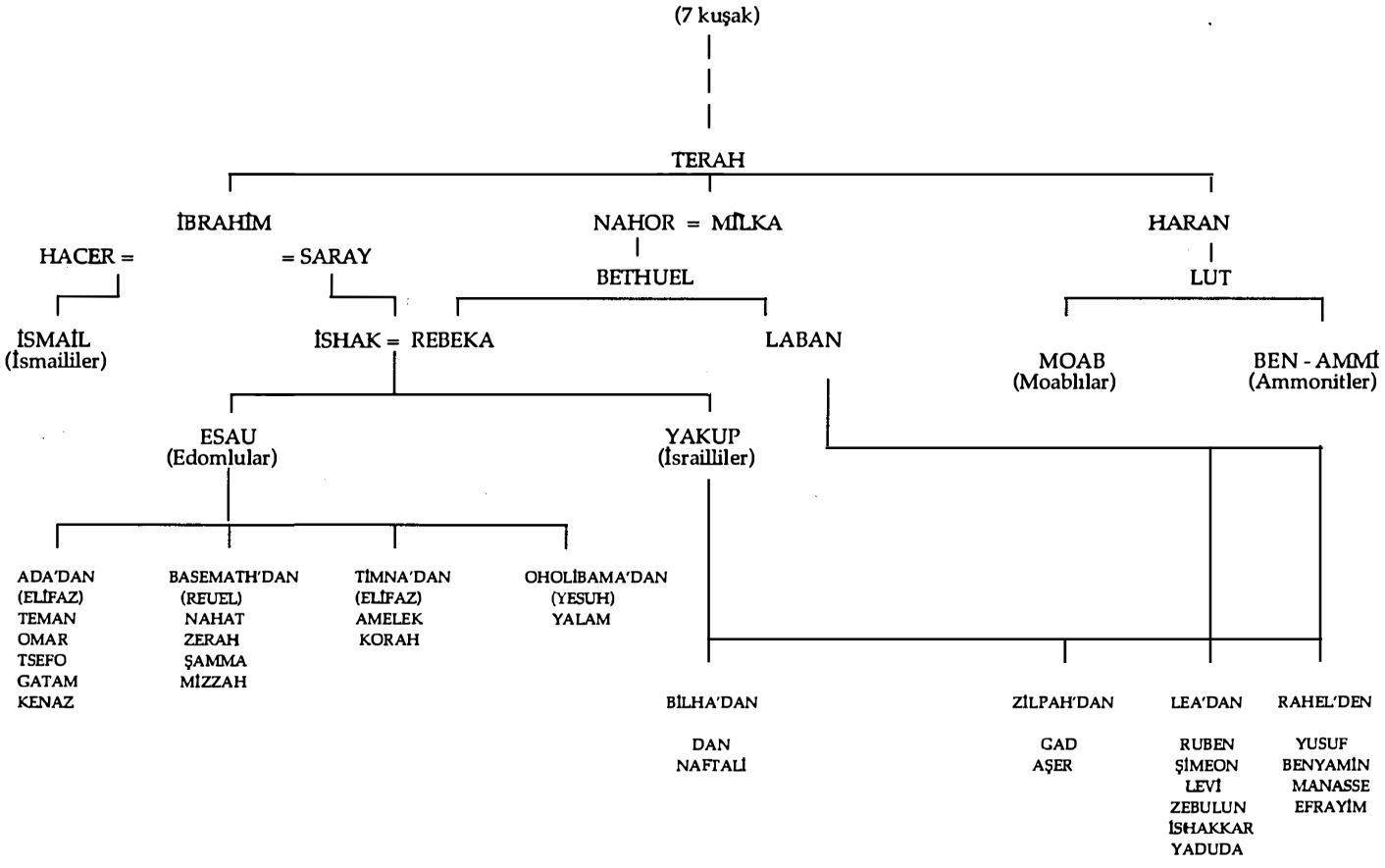
Ek 1: Eski Ahit-Tanakh içindeki kitapların Türkçe, İngilizce ve İbranice karşılaştırmalı listesi.
Ek 2: Tekvin'e göre Âdem'den, On iki Ata'ya.

Türkçe Basıma Ek 1:
Eski Ahit-Tanakh İçindeki Kitapların
Türkçe, İngilizce ve İbranice Karşılaştırmalı Listesi.

Kitab-ı Mukaddes (Türkçe)	**Bible**	**Tanakh**
ESKİ AHİT	OLD	TESTAMENT TORAH (Yasa)
Tekvin-Yaratılış	Genesis	Bereşit
Çıkış-Mısır'dan Çıkış	Exodus	Şemot
Levililer	Leviticus	Vayikra
Sayılar-Sayılar	Numbers	Bamidbar
Tensiye-Yasa'nın Tekrarı	Deutonomy	Devarim
		NEVİİM (Peygamberler)
Yeşu	Joshua	Yeoşua
Hâkimler	Judges	Şofetim (Hakimler)
Rut	Ruth	I. Şemuel
I. Samuel	I. Samuel	II. Şemuel
II. Samuel	II. Samuel	I. Melahim (I. Krallar)
I. Krallar	I.Kings	II. Melahim (II. Krallar)
II. Krallar	II. Kings	Yeşayau
I. Tarihler	I. Chronicles	Yirmeyu
II. Tarihler	II. Chronicles	Yehezkel (Hezekiel)
Ezra	Ezra	Oşea (Hoşea)
Nehemya	Nehemiah	Yoel
Ester	Esther	Amos
Eyüp	Job	Ovadya
Mezmurlar	Psalms	Yona
Süleyman'ın Meselleri	Proverbs	Miha
Vaiz	Ecclesiastes	Nahum
Neşideler Neşidesi	Song of Solomon	Habakuk
İşaya	Isaiah	Tsefanya
Yeremya	Jeremiah	Hagay
Yeremya'nın Mersiyeleri	Lemantations	Zeharya
Hezekiel	Ezekiel	Malahi
Daniel	Daniel	KETUVİM (Yazılar)
Hoşea	Hosea	Teilim (Mezmurlar)
Yoel	Joel	Mişle (Süleyman'ın Meselleri)
Amos	Amos	İyov (Eyüp)
Obadya	Obadiah	Şir Haşirim (Neşideler Neşidesi)
Yunus	Jonah	Rut
Mika	Micah	Eha
Nahum	Nahum	Koelet (Vaiz)
Habakkuk	Habakkuk	Ester
Tsefanya	Zephaniah	Daniel
Haggay	Haggai	Ezra ve Nehemya
Zekerya	Zecheriah	Divre Ayamim (I ve II. Tarihler)
Malaki	Malachi	

Türkçe Baskıya Ek: 2 Adem'den On İki Ata'ya

(7 kuşak)
TERAH
İBRAHİM
NAHOR = MİLKA
HARAN
HACER =
= SARAY
BETHUEL
LUT
İSMAİL
(İsmaililer)
İSHAK = REBEKA
LABAN
MOAB
(Moablılar)
BEN - AMMİ
(Ammonitler)
ESAU
(Edomlular)
YAKUP
(İsrailliler)
ADA'DAN
(ELİFAZ)
TEMAN
OMAR
TSEFO
GATAM
KENAZ
BASEMATH'DAN
(REUEL)
NAHAT
ZERAH
ŞAMMA
MİZZAH
TİMNA'DAN
(ELİFAZ)
AMELEK
KORAH
OHOLİBAMA'DAN
(YESUH)
YALAM
BİLHA'DAN
DAN
NAFTALİ
ZİLPAH'DAN
GAD
AŞER
LEA'DAN
RUBEN
ŞİMEON
LEVİ
ZEBULUN
İSHAKKAR
YADUDA
RAHEL'DEN
YUSUF
BENYAMİN
MANASSE
EFRAYİM

İBRANİ MİTLERİ

TEKVİN-YARATILIŞ KİTABI

GİRİŞ

Belirli bir bölgede halihazırda bulunan eski kurumları, gelenekleri, ritüelleri ve inançları geçerli kılarak onların devamlılığını sağlayan ya da değişimleri onaylayarak onlara kutsal birer ayrıcalık kazandıran mitler etkileyici hikâyelerdir. Mit ('myth') sözcüğü Yunanca kökenli bir kelime olup, mitoloji de ('mythology') Yunanca bir kavramı işaret etmektedir. Aynı şekilde mitoloji bilimi de Yunan örneklerine dayanmaktadır. Kutsal Kitap'ın* herhangi bir mit içermediğini iddia eden yazarlar bir bakıma haklıdırlar. Diğer birçok mit, insan ilişkilerinde rol alan ve onlara bizzat katılan birbirlerine rakip kahramanları destekleyen (kayıran) Tanrı ya da Tanrıçalardan bahsederken Kutsal Kitap, tek bir evrensel Tanrının varlığını kabul eder.

Kutsal Kitap öncesi İbranice tüm dinsel dokümanlar ya kaybolmuş ya da kasıtlı olarak gizli tutulmuşlardır. Söz konusu dokümanlar *Yahve'nin Savaşları Kitabı* ve *Yashar'ın Kitabı*'nın yanı sıra, İsrailoğullarının çöl gezintilerini ve Kenan istilasını anlatan destanları içermektedir. Eski İbrani şiir tarzında yazılan bu kitaplardan yapılan kısa alıntılara *Sayılar* xxı. 14.; *Yeşu* x. 13. ve 2 *Samuel* ı. 18.'de rastlanabilir. Yeşu'nun emirleriyle yedi bölüm halinde toplandığı rivayet edilen üçüncü bir kitap Kenan ve içindeki şehirleri tasvir etmektedir (*Yeşu* xvıı. 9). *Âdem'in Hikâyesi Kitabı* (*Tekvin* v. 1) Âdem'den Nuh'a kadar olan ilk 10 neslin detaylı mitolojik bir tarihçesini sunmaktadır. Göründüğü kadarıyla *Yahve'nin Kitabı* (*İşaya* xxxıv. 16) bir fabl niteliğini taşımaktadır. *Süleyman'ın işleri*, *Şecere Kitabı*, *Yahuda Krallarının Kayıtları*, *İsrail Krallarına Dair*, *Levi'nin Oğullarına Dair* gibi Kutsal Kitap'ta sözü geçen diğer birçok kayıp kitap da muhtemelen sayısız mitsel referans içermekteydi.

Kutsal Kitap sonrasına ait çok sayıda kutsal doküman bulunmaktadır. Kutsal Kitap'ın benimsenmesinden sonraki bin yıl içerisinde Avrupa, Asya ve Afrika Yahudileri hızla bunları yazdılar. Amaçları, Musa Yasalarını arı hale getirmek (açıklamak) ya da Kutsal Kitap metinleri üzerine dinsel, tarihsel ve ahlaki yorumlar yapmaktı. Mitlerin, birer muamma haline gelen yasa, ritüel ve sosyal gelenekleri kısa ama özlü ifadelerle açıklayabilme özelliklerinden dolayı, her iki durumda da yazarlar birçok mitsel malzemeyi eserlerine dahil etmişlerdir.

Şimdi, her ne kadar kilise geleneklerine uygun olan kitapların ilahi bir telkin tarafından yazıldığı ve bundan dolayı en küçük çoktanrılı bir ifadenin dahi çıkarılmış olduğu kabul edilse de, doğruluğu teyit edilmeyen kitapların daha müşfik bir muameleye tabi tutulduğu görülmektedir. Aynı zamanda kasıtlı bir şekilde saklı tutulan birçok mitin, Kutsal Kitap sonrası Ortodoks kontekstinde şekillenen ınidraşlerinde tekrar ortaya çıkarılmasına izin verilmiştir. Örneğin *Çıkış* kitabında Firavun'a ait at, araba ve atlılarının İsrailoğullarını denizin pusuna (dumanına) kadar kovaladıkları anlatılmaktadır (*Çıkış* XIV. 23). Midraş anlatımlarından birine göre (Mekhilta diR. Shimon 51, 54; Mid. Wayosha 52) Tanrı, kısrak şekline girerek şahlanan (kızışmış) Mısır aygırlarını tuzağa düşürerek suya çekmiştir. Eğer kısrak-başlı Tanrıça Demeter, benzer bir hileyle Alpheus Nehri'nde batan Kral Pelops'un arabası olarak tasvir edilmiş olsaydı, bu bir Yunan Miti olarak kabul görebilirdi. Ne var ki, dindar bir midraş okuyucusuna göre söz konusu bu olaylar, Seçilmiş İnsanlarını korumak için Tanrının neler yapabileceğini anlatan hayali bir benzetmeden öteye gitmez.

Kutsal Kitap'ın kendisi de bize kaybolmuş mitsel zenginliklerinden üstü kapalı çok kısa ifadeler sunar. Referanslar o kadar kısa ve özlüdür ki, genellikle fark edilmeden geçilir. Örneğin 'Ve ondan sonra, üvendire ile 600 Filistinli erkeği öldüren, aynı zamanda da İsrail'i kurtaran Şamgar ben Anat vardı ' (*Hâkimler* I. 31) ifadesini okuyan çok az kişi Şamgar'ın annesini, onuruna Yeremya'nın rahiplik yaptığı kasabaya Anatot adı verilen kana susamış Ugarit Aşk-Tanrıçası Anat ile özdeşleştirir. Şamgar'ın konu edildiği mit her ne kadar tekrar tekrarlanmasa da, savaştaki yiğitliğini bakire annesinin savaşçı özelliğinden almış olması kuvvetle muhtemeldir. Aynı şekilde Filistinlileri öldürdüğü üvendire de babasının, Boğa-Tanrı El'in Tanrıçaya hediye olarak verdiği üvendiredir.

Bununla birlikte *Tekvin Kitabı*, eski Tanrı ve Tanrıçaların –erkek, kadın, melek, canavar ya da şeytan (iblis) kılığında– anlatıldığı birçok söylenceyi içinde barındırır. *Tekvin*'de Âdem'in eşi olarak tanımlanan Havva, tarihçiler tarafından Hitit Fırtına-Tanrısının eşi olan ve bir aslanın sırtına çıplak halde binen, aynı şekilde Yunanlılar arasında da Herakles'in eşi Hebe olarak bilinen Tanrıça Heba ile özdeşleştirilir. Tell Amarna döneminde (MÖ 14. yüzyıl) Kudüslü bir prens kendisine 'Havva'nın hizmetçisi' anlamına gelen Abdu-Heba ismini vermiştir. Her ne kadar İşaya tarafından harabelerde barınmasıyla hatırlatılsa da Havva'nın selefi olan Lilith, Kutsal Metinlerden tamamen çıkarılmıştır. Görünen o ki midraş ifadelerinde cinsel ilişkileriyle anlatılan Lilith, bereket Tanrıçasıdır ve Sümerlerin dini metni olan *Gılgamış ve Söğüt Ağacı*'nda Lillake olarak karşımıza çıkar.

Kutsal Kitap öncesinde 'Satan' ismiyle de bilinen melek Samael'e ait birçok referans bulunmaktadır. Samael ilk olarak tarihte karşımıza Harran'ın batısın-

da bulunan ve küçük bir Hitit-Arami krallığı olarak bilinen Samal'ın koruyucu Tanrısı şeklinde çıkar. İbrani Mitlerinin bir başka kayıp Tanrısı ise, İsrail Tanrısı Yahve'ye karşı başarısız bir isyan girişiminde bulunan Deniz'in Prensi Rahav'dır. Rahav'ın bu girişimi, Tanrılar Tanrısı Zeus'a karşı başkaldıran, ancak başarısızlığa uğrayan Yunan Tanrısı Poseidon'u hatırlatır. İşaya'ya göre Yahve, Rahav'ı bir kılıçla öldürmüştür. Ekron'da kendisine Zebul ya da Baal-Zebub olarak ibadet edilen bir Ugarit Tanrısı Kral Ahazya tarafından hakarete uğramış (*II. Krallar* 1. 2 ve); bu olaydan yüzyıllar sonra Galileliler İsa'yı 'Şeytanların Prensi' olan bu Tanrıyla ilişkide bulunmakla suçlamışlardır.

Babil ve Mısır'dan alınan yedi kutsal gezegen kavramı, Menorah'ın yedi dalında (Kutsal Şamdan anılmaktadır). Aralarında Heliopotinlar, Babilliler, Druidler ve Tortosalı İberliler de olduğu halde bunlar, Kudüs'te doğaüstü tek bir Tanrıda bir araya getirilmiştir. Küçümsenen referanslarla betimlenen ve Yahve tarafından hakir görülen düşman kabilelerin Tanrıları Kutsal Kitap Metinlerinde süreğenleşmiştir. Bu Tanrılar arasında Philo Byblius'tan bildiğimiz gezensel bir güç olan Filistinli Dagon, Moavlı Kemoş ve Amorlu Milcolm da bulunmaktadır. Buna karşın *Tekvin Kitabı'nın* en eski metinlerdeki Tanrı, yine de herhangi bir kabile Tanrısından ayırt edilememektedir.

Her biri, dostluk ve düşmanlık arasında gidip gelen, farklı şehir-devletlerinden türedikleri için Yunan mitolojisinde, Tanrı ve Tanrıçaları, kayırdıkları kahramanların ilgisini çekmek veya şaşırtmak adına gülünç ya da dramatik rollere girebiliyorlardı. Buna karşın Yahudiler arasında, Kuzey Krallığı** Asurlular tarafından bir keresinde yerle bir edildikten sonra mitler tektanrıcı (monoteist) bir yapıya bürünmüş ve neredeyse sadece Kudüs merkez alınmıştır.

Kutsal Kitaba ait söylencelerde kahramanlar bazen kralları, bazen hanedanları bazen de kabileleri temsil etmektedir. Örneğin görüldüğü kadarıyla Yakup'un on iki 'oğlu' bir zamanlar bağımsız birer kabileyken, İsrail federasyonunu oluşturmak için bir araya gelmişlerdir. Her ne kadar bir Arami rahipliği tarafından yönetilseler de, yerel Tanrıları ya da kesinlikle Arami ırkından gelmiyordu. Kısmen de olsa sadece Yusuf tarihsel bir karakterle özdeşleştirilebilir. Yusuf dışında Yakup'un 'oğullarının' her birinin ikiz kız kardeşleriyle evlendiğinin anlatılması, erkek egemen bir devlet sistemi altında da olsalar, toprak mirasının anne yoluyla gerçekleştiği anlamına gelir. Yakup'un ikiz doğmayan tek kızı olan Dina, İsrail konfederasyonuna dahil olan yarı-anaerkil tek kabileyi temsil etmektedir. Onun, *Tekvin*'de anlatıldığı haliyle Şekem'in tecavüzüne uğradığını konu alan hikâye ile bu olayın hemen akabinde Şimeon'la yaptığı evliliğini anlatan midraş ifadesi kişisel bir anlayıştan ziyade politik bir fenomen olarak okunmalı ve yorumlanmalıdır.

Araplar arasında hâlâ süregelen annenin oğullarına isim verme hakkı ve anaerkil evlilik gibi fenomenler *Tekvin*'de yer alan eski çağlardaki anaerkil

yaşam biçimini gösteren ayrıntılardır: 'Bundan dolayı erkek anne ve babasını terk ederek eşine sadık kalacaktır' (*Tekvin* II. 24). Sözü edilen Filistin geleneği *Hâkimler*'de Şimşon'un Delila ile yaptığı evliliği konu alan hikâyeyle teyit edilirken; MÖ iki binli yıllarda İbrahim'in neden Filistin'e Hiksoslu bir grupla geldiğini; onun neden hizmetçisi Eliezer'e emir vererek, oğlu İshak için Harranlı akrabalarından bir gelin almasını şart koştuğunu da açıklar – İshak'ın Kenanlı bir kadınla evlenmesine izin vererek karısının klanına katılmasını sağlamak yerine. İshak ile miras paylaşımına girmelerini önlemek için de İbrahim, cariyelerinden dünyaya gelen oğullarını evinden uzaklaştırmıştır. Anaerkil düzen esas alınarak yapılan evlilikler eski Yunan mitolojisinde de bir gelenek halini almıştır. Bir mitoloğa göre söz konusu geleneğe meydan okuyarak karşı koyan ilk kişi, eşi Penelope'yi Sparta'dan İthaka'ya götüren ve boşandıktan sonra da Penelope'nin tekrar Sparta'ya dönüşüne şahit olan Odysseus olmuştur.

Yahudi monarşisi altında Tanrıçaların ne kadar güçlü oldukları, Yahuda'nın yıkılışını Anat'a olan inanç eksikliklerine bağlayan dindar dostlarına Yeremya'nın dillendirdiği serzenişte görülebilir: "Haydi bir kez daha, babalarımızın bizden önce yaptığı gibi Cennetin Kraliçesine ibadet edelim!"

Ulusal kurumlarda reform yapan veya kendisine dikte ettirilen Kral Yoşia benzeri her hükümdar; ya eski dinsel buyruklara bir ek yaptırmış ya da yepyeni bir düzenleme ortaya koymuştur. Böyle mitlerin tekrar tekrar yazılıp, düzenlenmesi,şekillendirilmesi söz konusu olmaktadır. Bahsedilen olgu, Judaea'nın –Mısır ve Asurlular arasında küçük bir tampon bölge– politik bağımsızlığını devam ettirmesinin, daha güçlü bir dini disiplini benimsemek ve insanları daha katı metotlarla eğitmek zorunluluğuna bağlı olması gerçeğiyle daha açık anlaşılabilir. O güne dek birçok İsrailli, esas rolün Tanrıçalar tarafından yerine getirildiği, kralların ise onlara sadece eşlik ettiği görece esnek Kenan kültünü benimsemişti. Bu durum her ne kadar barış zamanlarında hiçbir soruna yol açmamış olsa da Yahudilerin, Mısır ve Asur gibi düşman istilalarına karşı güçlü bir şekilde direnmelerini engellemiştir. Küçük fakat baskın bir İsrail azınlığı ise, inandıkları pastoral Tanrı onuruna özellikle çoban ya da sığırtmaç kıyafetleri giyen peygamberler grubu tarafından yönetilmiştir. Bu peygamberler İsrail'in ulusal bağımsızlığının tek umudu olarak yetkeci tektanrıcılığı (monoteizm) vurgulamışlar ve sürekli olarak da şiddetle Kenan kutsal korularındaki Tanrıça ibadetine karşı çıkmışlardır. Yoşia hükümranlığı altında yayımlanan *Tensiye*'de, içlerinde ritüel iffetsizliğin, oğlancılığın yanı sıra her türlü putperestliğin olduğu sayısız Kenan ritüeli yasaklanmaktadır. Bunu takip eden Davut ile başlayan hükümranlığın yıkılışı bütün Babilli sürgünleri bu görüş etrafında topladı. Zerubabel, Yahve'nin tapınağını tekrar inşa ettiğinde, O'nun hiçbir rakibi kalmamıştı. Baallar, Astarteler, Anatlar ve Kenanla-

rın diğer bütün eski Tanrıları, esaretten dönen Yahudalılar için artık ölü sayılırlardı. En dindar Yahudi ve Hıristiyanların kabul ettiğinden daha fazla Yunan, Fenike, Hitit, Ugarit, Sümer ve diğer mitoloji formlarıyla iç içe olan *Tekvin*, ondan sonra neşredilmiş ve belki de MÖ 6. yüzyıl civarında törel (tinsel) amaçlar için tekrar gözden geçirilmiştir. Ham miti bir zamanlar, hayâsız Tanrı Kronus'un oğulları Zeus, Poseidon ve Hades tarafından hadım edilişini konu alan söylenceyle özdeşleştirilmiştir. Sözü edilen söylenceye göre üç kardeşin en küçüğü olan Zeus, yalnız başına babasını hadım etmeye cüret edebilmiş ve bunun sonucunda da Gökyüzünün (Cennetin) Hükümdarı olmuştur. Buna karşın Ham'ın (ya da Kenan'ın) Nuh'u hadım etmesi *Tekvin*'de bu satırdan hemen önce çıkarılmıştır: "Nuh, şarap sarhoşluğunun verdiği mahmurluktan uyandı ve küçük oğlunun kendisine ne yaptığını anladı". İçinde evlada ilişkin törel derslerin bulunduğu, gözden geçirilmiş yeni düzenlemeye göre Ham, sadece babasını çıplak bir halde kazara gördüğü için daimi olarak büyük kardeşlerine hizmet etmekle cezalandırılmaktadır.

Buna karşın Kutsal Kitap yazarları (editörleri), insan kurban etme ve mabutlara*** yapılan putperest ibadetlerdeki uygun hususları bile çıkarırken dikkatsiz davranmışlardır. Bir Kenan bağbozumu festivali olan Tabernacles gizli tutulmazken sadece cinsel temalardan arındırılmış, İsraillilerin kırda çadır kullanmalarıyla ilişkilendirilerek Yüce Tanrıya yapılan neşeli bir ibadet haline getirilmiştir. Bu durumda bile kadın zahitlerin sersemliği Ferisi**** bilgelerine sorun olmaya devam etmiştir. Bir Kenan geleneği olan mayasız ekmek festivali de aynı şekilde İsraillilerin Mısır'dan Çıkışları (*Çıkış*) törenine dönüştürülmüştür.

Yunan Mitolojisinin ana temalarından biri kadınların aşamalı olarak kutsal varlıklardan menkul eşyalara indirgenmesi şeklindedir. Aynı şekilde Yahve de Havva'yı ('Eve') İnsanlığın [cennetten] Düşüşüne neden olmakla cezalandırmış ve Havva'nın esas Tanrısallığının –Havva'nın 'Yaşayan Her Şeyin Annesi' unvanı *Tekvin*'de hâlâ bulunmaktadır– gizlenmesi için de mitologlar onu, Âdem'in kaburgasından yaratılışıyla betimlemişlerdir. Göründüğü kadarıyla söz konusu söylence hem 'kaburga' hem de 'tökezlemesendeleme (yanılgı)' anlamına gelen *tsela* kelimesine dayandırılmıştır. Buna karşın takip eden çağlardaki mitologlar ise Âdem'in kuyruk sokumundan Havva'nın yaratıldığını ısrarla savunmuşlardır. Aynı şekilde Yunanlılar da, Hesiod tarafından aktarılan ve bir Titan'ın ahmak karısının, yaşlılık, hastalık ve ahlaksızlığın kapalı tutulduğu kutuyu (Pandora'nın kutusu) pervasızca açışını konu alan fabldan etkilenerek insanların başına gelen birçok kötü şeyden kadınları sorumlu tutmuşlardır. 'Pandora'nın –'bütün hediyeler'– bir zamanlar Kreatriks'in unvanlarından biri olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Yunan mitleri bin yıl sonra bile tabu ve şiddetli lanetleri konu alıp anlatırken; Yunan Cehennemi, yasaklı yiyeceği yiyen Tantalus; koca katili olan Danaidler ve bir Tanrıçayı baştan çıkarmaya cüret eden Peirithous'un konu edildiği söylenceler gibi ibret dolu örneklerle doludur. Buna karşın Yunanlılar hiçbir zaman mitlerine dindar ya da sofuca yorumlar eklememişler ve kullanmamışlardır. İbrahim'in, İshak'ı kurban etmeye Tişri***** ayının ilk gününde, bir başka anlatımla İsraillilerin, İbrahim'in Tanrısına olan dindarlıklarını gösterip günahlarının affı için yalvardıkları ve bir koçboynuzuna üfledikleri güne denk gelen anda kalkışması söz konusu tezi destekler. Benzer şekilde Kefaret Bayramı da, Yusuf'un uzun kollu renkli giysisini bir tekenin kanına bulayıp Yakup'a götüren ve onu bu şekilde aldatan On İki Ata'yı konu eden olayın anısına düzenlenir. Her ne kadar İshak söylencesi Yunan mitolojisindeki Athamas'ın, Zeus'un oğlu Phriksus'u kurban etmeye kalkıştığının anlatıldığı hikâyeyle paralellik taşısa da –söz konusu hikâyede Athamas, oğlu Phriksus'u tam kurban edecekken, Herakles'in beraberinde kutsal bir koçla gelmesiyle Phriksus hayatını kurtarır– bu söylencedeki koç, İason'un kumanda ettiği Arganautların çıkacakları sefer için gerekli olan Altın Postu taşıyan varlıktır. *Tekvin*'de ise bu anlatım, Yahudi tarihinin önemli bir olayı olarak sunulur.

Benzer şekilde Yunan mitleri siyasi söylev metinleri olarak kullanılmamıştır. Esav'ın, Yakup'un elinden çektiği sıkıntıları konu alan söylence, daha sonra günün birinde Yakup'un boyunduruğundan kurtulacağı şeklindeki bir kehanetle tamamlanmıştır – söz konusu ilave Kral Yoram'ın hükümranlığı altındaki Yahuda'ya karşı gerçekleştirilen Edom isyanına haklı gerekçeler bulmak amacıyla söylenceye eklenmiştir. Bahsi geçen metne, Romalı istilacıların Edom kökenli Yahudi Kral, Zalim Herod'a kraliyet tacı takmasıyla yeni bir anlam yüklenmiştir. Bu olayla birlikte Edom 'Roma' ile özdeşleştirilmiş ve Yahudilere danışan Ferisiler silahlı bir isyan başlatmamaya karar vermiş ve ataları olan Esav'a yapılan kötülükleri sabır ve tahammül ile katlanmayı seçmişlerdir. İsrailli kahramanlara, Musa Yasalarını önceden haber verme de dahil olmak üzere tam bir tarihi öngörü atfedilmiş ve kutsal metinlerde yazılı olan herhangi bir eylemi gerçekleştiren kişinin bu şekilde kendi soyundan gelenlerin kaderini sonsuza dek belirlediği ifade edilmiştir. Dolayısıyla Yakup, kardeşi Esav ile karşılaşmaya hazırlandığında yol üzerinde ev halkını ve sahip olduğu sürüleri üç gruba ayırıp aralarında belirli bir mesafe bırakmaları gerektiğini adamlarına tembih ettiğinde aslında, kendi soyundan gelen tüm insanlara daima en kötüye karşı hazırlıklı olmaları gerektiği nasihatini vermiş oluyordu. Midraş ifadesine göre Yakup, "Ey Tanrım, benim soyumdan olan insanlar sıkıntı çektiklerinde, benim yaptığım gibi aralarında mesafe bırak!" demiştir. Sonradan kaleme alınan *On İki Atanın Vasiyetnamesi*'nde Yakup'un oğullarının ileride neler olacağını bildikleri ifade edilmektedir.

Yakup'un konu edildiği söylence Yunan ve İbranilerin dine bakış açıları arasındaki farklılığı ortaya koymaktadır. Yakup, hizmetinde bulunduğu Laban'ın sürülerinden hayvanları, onların renklerini değiştirip çalarak almakta, aynı şeyi Yunanlı akranı Autolykos da yapmaktadır. Her iki metnin de Filistin orijinli olduğu oldukça açıktır. Autolykos, oldukça becerikli bir hırsızdır. Öte yandan adı sonradan İsrail olarak değiştirilen Yakup, yaptıklarına rağmen Yahudilerin atası olarak kabul edilmiştir. Yaptığı hileyi haklılaştırmak için Laban'ın da onu iki kez aldatması gösterilir. Aynı şekilde Autolykos'un yaptığı gibi hırsızlık yaparken büyü kullanmak yerine Yakup, efendisine ait olan sürülerin renklerini değiştirerek kendi malvarlığına geçirirken bir takım doğum-öncesi pratikleri kullanmaktadır – burada verilmek istenen ders, Yahudilerin kendilerine haksızlık edenlere karşı sadece yasal yolla haklarını savunabilecekleri şeklindedir.

Yunan kahramanlarının zaferlerinden, talihin döngüsüne karşı bir uyarı niteliği taşımadığı sürece ahlaki ders çıkarılmaz. Öte yandan Troya'nın yok edilmesi itibarlı her Yunan liderine kötü talih getirmekten başka bir işe yaramamıştır. Örnek olarak Theseus ve Bellerophon gibi ünlü savaşçıların gösterdikleri kahramanlıklara rağmen hayatları mutsuzluk içerisinde sona ermiştir. Buna karşın İbrahim, İshak, Yakup ve Yusuf huzurlu bir şekilde uzun yıllar yaşamış onurlarına yakışır bir şekilde atalarının yanlarına kavuşmuşlardır. Söz konusu zıtlık, Yusuf ile Potifar'ın eşi Züleyha'nın arasından geçenleri konu alan söylencenin, Bellerophon ve üvey annesi Anteia'nın anlatıldığı hikâye ile özdeşleştirilmesiyle daha da belirgin bir hal alır. Önemli İbrani peygamberler de benzer şekilde kutsanmışlardır: Hanok ile İlyas Cennete gitmiş fakat Yunanlı kâhin Teiresias, Tebai kentinin yok olacağını önceden görmüş ancak onur kırıcı bir kaçış sırasında hayatını kaybetmiştir. Halkını Mısır Sfenksinden –bir başka deyişle Firavun'un gücünden– kurtaran Musa yaptığı bir hatanın cezasını Pisga Dağı'nda ödemek zorunda kalsa da, öldüğünde tüm İsrail tarafından onurlandırılmış ve bizzat Tanrı tarafından defnedilmiştir. Buna karşın halkını Tebai Sfenksinden kurtaran ve en az Musa kadar temiz bir kalbe sahip olan Oedipus'un, dayanılmaz acılar çektiği bir sürgünde, anaerkil hakları savunan Furiler***** tarafından sonlandırılmıştır.

Yunan ve İbrani Mitleri arasındaki esas farklılık –erdeme verilen ödüller konusundaki zıtlıktan başka– Yunan karakterlerinin kraliyet mensubu ya da birer aristokrat oluşudur. Belirli dini kurumları olan şehir devletlerde hayatlarını sürdüren Yunanlılar, kendisinin Tanrı ya da ilgili kahramanın soyundan geldiğini iddia eden din görevlileri tarafından yönetilmekteydiler. Sadece kahraman ya da onun soyundan gelenler Talih Adaları'nda ya da Elysia Ovaları'nda tekrar hayata kavuşmayı bekleyebilirdi. Örnek birer hayat sürmüş olsalar bile köleler ile yabancıların ruhları, yarasalar gibi öttükleri ve gözleri görmez bir halde ora-

dan oraya uçup durdukları kasvetli Tartarus'a gitmekten kurtulamazdı. Öte yandan Musa Yasalarına itaat eden sinagog Yahudilerinin tümünün, bu dünyanın küllerinden yükselecek olan Cennet Krallığına nerede doğarlarsa doğsunlar gitme şansı vardı. Yunanlılar asla böylesine demokratik bir adım atmamışlardır. Her ne kadar suçluları Mysterionlara (Mysterion, katılanlarına Cennete gitme teminatı gibiydi) kabul etmeyip çıkarmış olsalar da, özgür doğanları da kabul etmeme alışkanlığı içerisindeydiler.

Yunan mitleri, üzerinde yaşadıkları toprakları yönetmek için yerel Tanrılarına kurbanlar, danslar ve törenler sunan belirli klanların imtiyazı altındadır – Perseus, Kadmus ya da benzer birinin soyundan gelenler gibi. Bu ritüellerin geleneksel olarak her yıl gerçekleştirilmesi söz konusu klanların otoritesini artırmaktaydı. İbrani Mitleri ise çoğunlukla ulusal imtiyazları içerir: Kenan ülkesine sahip olma ve ataerkil evlilik gerekçeleri için anlatılan İbrahim miti; İsraillileri seçilmiş bir halk olarak sunan Yakup miti; Kenan kölelerine sahip olan Ham miti gibi. Diğer mitler ise Hevron ve Şekem'deki rakip tapınaklara karşı Sion Dağı'ndaki Tanrısal gücü desteklemektedir. Sonraki dönemlere ait birkaç söylence ise önemli teolojik sorulara çözüm bulmak amacıyla kaleme alınmıştır. Atası Âdem olan, Tanrı tarafından kendi suretinde yaratılan ve kendine yaşam soluğu üflenen insandaki kötülüğün kaynağını anlatan söylenceler buna örnek olarak verilebilir. Âdem, bilgisizliği yüzünden hata yaparken, Kain maksatlı bir şekilde cinayet işlemiş ve bu yüzden de sonraki dönemlere ait bir söylencede Kain'in, Şeytan ile Havva'nın yasak birlikteliğinden dünyaya geldiği ifade edilmiştir.

Yunan mitlerinde zaman unsuru genellikle göz ardı edilmiştir. Troya'nın on yıl süren kuşatması ve takip eden on yıllık süre içerisinde Kraliçe Helen güzelliğinden hiçbir şey kaybetmez. Hatta anlatılanlara göre Troya kuşatmasının başlamasından bir nesil önce Helen, Kral Theseus'a bir kız çocuğu dünyaya getirmişti. Buna karşın bahsi geçen iki hikâye aynı yazar tarafından nakledilmemiştir. Ayrıca Yunan âlimleri bu konuda tarihte iki farklı Kraliçe Helen'in var olduğunu ya da mitologlardan birinin hata yaptığı tezini ileri sürebilir. Kutsal Kitap mitlerinde buna karşın Sara'nın, doksan yaşını bitirdikten sonra bile karşı konulmaz bir güzelliğe sahip olduğu, bu yaştan sonra hamile kalıp İshak'ı dünyaya getirdiği ve onunla birlikte diğer komşu kadınların çocuklarını da emzirdiği anlatılır. Atalar, kahramanlar ve ilk dönem kralları yaklaşık bin yıl yaşamışlardır. Nuh Tufanı'nda hayatta kalan dev Og, İbrahim'in ardından daha uzun yıllar yaşamış ve sonunda Musa tarafından yok edilmiştir. Zaman iç içe geçerek kısalmıştır. Âdem, devasa cüssesinde içkin bulunan insanlığın gelecek nesillerini görmekte, İshak, kendisinden on nesil kadar önce yaşamış olan Şem Akademisi'nde Musa Yasaları'nı (on nesil sonra bildirilmiştir) çalışmıştır. Aslında İbrani Mitlerindeki kahramanlar, sadece

kendi yaptıkları işlerden etkilenmekle kalmaz, aynı zamanda da kendisinden önce yaşamış olan atalarının düşünce ve sözlerinden de etkilenerek hayatları şekillenmektedir. Benzer şekilde yaptıkları işlerin kendi soyundan gelecek olanları da etkileyeceğinin farkındadır. Böylelikle kendi soyundan gelenler ile atalarının davranışlarından eşit derecede etkilenmiş olur. Kral Yarovam'ın Dan kentinde yaptığı altın buzağı binlerce yıl önce, aynı bölgede düşmanlarını kovalayan İbrahim'in gücünün azalmasına neden olmuştu.

Tekvin'e Rabbinik hahamların yaptığı kurgusal eklemeler Ortaçağda da devam etmiştir. Bunlar zeki öğrencilerin sordukları sorulara cevap niteliği taşımaktaydı: "Nuh'un Gemisi nasıl aydınlatılmıştır? Hayvanlar gemide nasıl beslenmiştir? Gemide bir Zümrüdüanka var mıydı?"

Yetenekli Augustus propagandacılarının –Virgil, Livy ve diğerleri– varlığına kadar Roma mitlerinde olduğu gibi Yunan mitlerinde de ulusal bir yazgıdan bahsedildiğini söylemek mümkün değildir. Kolombiya Üniversitesi'nden Prof. Hadas *Aeneid* ile *Mısır'dan Çıkış* (*Çıkış*) –mültecilerin Vaat Edilen Topraklara götürülmesi– arasında yakın bir takım benzerlikler olduğuna dikkat çekmiş ve Virgil'in bu eseri Yahudilerden aldığını belirtmiştir. Mitsel bir formda yazılmış olmamasına karşın, Livy'nin Tarihi Roma anekdotlarının da sinagogdan etkilenmiş olması mümkündür. Elbette ki Romalıların sahip oldukları ahlaki değerler Yahudilerinkinden tamamen farklıydı. Livy fedakârlığa, gerçeğin ve merhametin üzerinde bir değer biçmiş ve güvenilmez Olymposlular Romalıların resmi Tanrıları olarak kalmışlardır. Hıristiyanlar tarafından devralınan İbrani Mitlerinin vatandaşlara eşit kurtuluş hakkı vermesine dek Olymposlular sürgün edilmemiştir. Olymposluların bazılarının aziz kılığında sorumluluklarına geri döndükleri ve ritüellerini Kilise Bayramlarında devam ettirdikleri de bir gerçektir. Buna karşın aristokratik ilkeler terkedilmiştir. Gerçek olan bir başka nokta da Yunan mitlerinin bu süre zarfında da çalışıldığıdır, zira okullar ile üniversitelerin sorumluluğunu alan Kilise, öğrencilerine klasikleri okuma zorunluluğu getirmişti. Ayrıca bu mitleri serimleyen Takımyıldızı adları bile değiştirilemeyecek kadar sağlam bir zemine oturtulmuştu. Bununla beraber ataerkil ve tektanrılı Yahudi miti Batı dünyasının etik prensiplerini inşa etmiştir.

Yaptığımız işbirliği oldukça keyifliydi. Her ne kadar içimizden yaşça büyük olan katı bir Protestan, küçük olan ise katı bir Yahudi olarak yetiştirilmiş olsa da tarihi gerçekler ya da değerlendirme söz konusu olduğunda hiç fikir ayrılığına düşmedik. İkimiz de diğerinin farklı alanlardaki bilgisine saygı duyduk. Bilimsel referansların, konuya hâkim genel okuyucuyu sıkmadan kitaba nasıl dahil edileceği esas sorunumuzu teşkil etmişti. Bu kitap kolaylıkla, kurgusal-mitolojik malzemeler eklenerek ve basit konular hakkındaki bilindik yorumlara yer verilerek şimdiki hacminin iki katına ulaştırılabilirdi. Hatta kitap bu haliyle sıkıcılık bakımından Ölü Deniz Yazmalarında bulunan

Wars of Children of Light and the Children of Darkness (Işığın Çocukları ile Karanlığın Çocuklarının Savaşı) adlı anlatıya rakip olabilirdi. New York Halk Kütüphanesi'nde çalışan Abraham Berger ile Francis Paar'a bibliyografi konusunda yaptıkları yardımlardan ve Kenneth Gay'e de kitabı yayıma hazırlamasından ötürü teşekkür ederiz. Her ne kadar iki yazar tarafından kaleme alınmışsa da *İbrani Mitleri*, malzemenin sunum biçimi aynı olan *Yunan Mitleri* kitabının devamı niteliğindedir.

Robert Graves
Raphael Patai

NOTLAR

* Kutsal Kitap, Kitab-ı Mukaddes. Bkz. Türkçe yayıma hazırlayıun önsözü.

** Süleyman Peygamberin oğlu Rehoboam'dan sonra Yahudi Krallığı ikiye bölündü: Kuzey Krallığı (İsrail) ve Güney Krallığı (Yahuda).

*** (Terafim, eski İbranilerde falcılıkta kullanılan ev mabutları. (Çev. n.)

**** Ferisiler, ikinci tapınak dönemindeki dinsel önderler grubuydular. En büyük özellikleri dinsel eğitim veren kurumlar inşa ederek gelenekteki sürekliliği oluşturmaktır.

***** Tişri: Yahudi dini takviminin yedinci ayı. Eylül–Ekim.

****** Furiler: Antik Yunan Mitolojisinde üç ürkütücü Tanrıça. Furiler başlarında saç yerine yılanların oynaştığı intikamcı Tanrıçalardı.

KISALTMALAR, KAYNAKLAR ve AÇIKLAYICI NOTLAR

Aşağıdaki liste Eski Ahit'i ve Yeni Ahit'i içermediği gibi standart Yunan ve Roma kaynakları da dışarıda tutulmuştur. [Türkçe basım için gerekli gördüğümüz ek açıklamalar köşeli parantez içindedir.]

A

ABODA ZARA. A. *Babil Talmudu*'na dahil bir risale. Bkz. B.

ABOT DİR (ABBİ) NATHAN. Ed. Solomon Schechter, Viyana, 1887. Fotostatik yeniden basımı, New York, 1945. Bu basım sonradan gelen eklerle birlikte MS 1. ve 3. yüzyıllarda yaşamış midraş yorumcuları olan Tannatiklerin çalışmalarının her iki yorumunu da içermektedir. Göndermeler sayfa numarasınadır.

ACT of ST. THOMAS – AZİZ THOMAS'IN İŞLERİ. Bkz. Gospel of St. Thomas/Aziz Thomas İncil'i.

ADAMBUCH. *Das christliche Adambuch des Morgenlandes.* Aus dem Athiopicschen mit Bemerkungen überesetzt von A. Dillmann, Göttingen, 1853. 6. yüzyıla tarihlenen ve apocrypha olarak nitelendirilen Etyopya metni: *Âdem Kitabı.*

ADAMSCHRİFTEN. *Die Apokryphischen Gnostichen Adamschriftrn.* Aus dem Armenischen übersetz und untersucht von Erwin Preuschen, Giesen, 1900. Apocrypha Ermenice *Âdem Kitabı* metni.

AGADAT BERESHİT. Esas olarak *Tekvin Kitabı*'na dair vaazları içeren Tanhuma'dan (Bkz. Tanhuma Buber) alınmış geç dönemde İbranice yazılmış midraş. Ed. Solomon Buber, Krakow, 1903. Fotostatik yeniden basım, New York, 1959.

AGADAT SHİR HASHİRİM. *Neşideler Neşidesi*'ne ilişkin 10. yüzyıl midraşı. Göndermeler Cambridge, 1896, Solomon Schecter's baskısına göre yapılmıştır.

AGUDAT AGADOT. Ed. Ch. M. Horowitz, Frankfurt a. M., 1881.

ALPHA BETA DİBEN SİRA. Aramice (a) ve İbranice (b) olmak üzere iki versiyonu bulunan alfabetik olarak düzenlenmiş Jesus ben Sira'ya atfedilen gerçekte daha geç dönemde derlenmiş kaynağı tartışmalı eser. Göndermeler Steinschneider baskısına göre yapılmıştır. Berlin, 1858.

ANET. Bkz. Pritchard.

[**APOCRYPHA.** Kutsal kanonların dışında bırakılmış ve gerçekliği tartışmalı ya da düzmece metinler. Bkz. Türkçe yayıma hazırlayanın önsözü.]

APOC of ABRAHAM. MS 1. yüzyılın sonlarında kaleme alınan, orijinali Aramice veya İbranice apocrypha. Ed. George Herbert Box, Londra, 1918.

APOC of BARUCH. 2 Baruch olarak da bilinir. MS 1. yüzyılda Ortodoks Yahudiler tarafından İbranice yazılmış apocrypha. Günümüze Süryanice bir versiyonu ulaşmıştır. Bkz. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrpha of the Old Testament*, Oxford, 1913. c. ii, s. 470-526.

APOC. MOSIS. Apocalypse of Moses, ed L.F.C. Von Tischendorf.

APOC. of MOSES. Ed. Charles. Bkz. R. H. Charles (ed), *The Apocrypha and Pseudepigrpha of the Old Testament*, Oxford, 1913. c. ii.

APPU FROM SHUDL. Bir Hitit söylencesi. Th. H. Gaster tarafından özetlenmiş hali yazarın *The Oldest Stories in the World* (New York, 1952) adlı kitabından "İyinin Üstadı ve Kötünün Üstadı" bölümünden alınmıştır. s. 159-167.

ASCENSION of ISAIAH. [İşaya'nın Göğe Yükselişi.] Üç bölümden oluşan apocrypha: İşaya'nın Şehitliği, İşaya'nın Görüsü ve Hezekiah'ın Ahdi. İlk bölüm MS 1. yüzyıl ve Yahudi kökenli, diğer iki bölüm ise Hıristiyan yazarların çalışmasıdır. Bkz. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrpha of the Old Testament*, Oxford, 1913. c. ii, s. 155.

ASENATH, PRAYER of. Bkz. Yusuf ve Asenath.

AZULAI, ABRAHAM, HESED LEABRAHAM. 16. yüzyıla ait Kabalacı çalışma. Basım: Vilna, 1877.

B

B. *Bavli* (Babilli, Babil kökenli) *Babil Talmudu*. MS 500'lü yıllarda Babil'de yazılıp, derlenmiş külliyat. Metnin bir bölümü İbranice olsa da esasen Aramice yazılmıştır. Göndermeler külliyat içindeki risalelere ve formalara göre yapılmıştır.

BABA BATHRA. *Babil Talmudu* içinde bir risale. Bkz. B.

BABA KAMMA. *Babil Talmudu* içinde bir risale. Bkz. B.

BABA METZIA. *Babil Talmudu* içinde bir risale Bkz. B.

BARAİTA DİMASS. NİDDA. Bkz. **TOSEPHTA ATİQTA**

BARAİTA DİMAASE BERESHİT. Ed. Chones, Buber, *Yeri'ot Shelomo*, Varşova, 1896, s. 47-50. Fotostatik yeniden basım New York, 1959.

2 BARUCH. Bkz. **APOC of BARUCH.**

BATE MİDRASHOT. Küçük bir midraş koleksiyonu. Derleyen ve yayına hazırlayan Sheolomo Aharon Wertheimer, Kudüs, 1914. Göndermeler 1953'teki baskı dikkate alınarak yapılmıştır.

BERAKHOT. *Babil Talmudu* ve *Filistin (Kudüs) Talmudu* içinde bir risale. Bkz. **B.** ve **YER.**

BERESHİT RABBATİ. Tekvin Kitabı üzerine bir midraş. Daha uzun ve kayıp bir midraşın Rabbi Moshe Hadarshan tarafından, 11. yüzyılda Narbonne'de derlenmesidir. Göndermeler Hanoch Albeck edisyonuna yapılmıştır. Kudüs, 1940.

BEROSSUS'S BABYLONIAN HISTORY. Josephus Flavius, Eusebius ve diğerlerinin klasik çalışmalarından fragmanlar halinde derlenmiş kitap. Berossus MS 3. yüzyılda Babil'de, Bel yerleşkesinde yaşamış bir vaizdi.

BHM. *Beth HaMidrash.* Yüz midraştan oluşan bir derleme. Ed. Adolph Jellinek, 6 cilt. Leipzig, 1853-77. Fotostatik yeniden basım. Kudüs, 1938.

BOOK of ADAM. *Âdem Kitabı.* Bkz. **ADAMBUCH.**

BOOK of THE DEAD. Türkçede *Ölüler Kitabı* olarak baskısı yapılan Antik Mısır cenaze ve ölüm ritüellerini içeren kitap. Metin Tebai döneminde (18, 21 ve 22. hanedanlıklar) gözden geçirilip düzeltilmiş ve standart metin haline getirilmiştir. İngilizceye Sir E. A. Wallis Budge tarafından *The Book of the Dead* adıyla çevrilmiştir. Gönderme 1923 yılındaki 2. baskıyadır.

BOOK of HANOK. Bkz. **HANOK.**

BOOK of JUBILEES. Bkz. **JUBILEES.**

C

CAVE of TREASURES. [Hazineler Mağarası.] Bkz. **SCHATZHÖHLE.**

CHRONICON PASCHALE. Genellikle İskenderiye Günlüğü adıyla bilinen; yaratılıştan, İmparator Heraklius dönemine kadarki olayları Kutsal Kitap'a da başvurarak anlatan, 7. yüzyıl Bizans metni. Ed. D. du Change, Paris, 1688.

CHWOLSON, DANIEL. *Die Ssabier und der Ssabismus*, Petersburg, 1856, 2 cilt.

CLEMENTINE HOMILIES. Muhtemelen Suriye'de MS 3. yüzyıl başlarında yazılmış Hıristiyan risalesi. Bkz. *Ante-Niece Christian Library, c. xvii*, Edinburgh, 1870.

D

DA'AT. *Sepher Da'at Zeqenim*, Ofen 1834 (ilk baskı 1783, Leghorn). Pentateuch'a göre midraş buyruklarının bir derlemesi [bkz. Pentateuch].

DAMASCIUS. MS 480 yılında Şam'da doğmuş Yunan filozofu. Yazılarından ve İsodor'un Hayatı adlı metninden bazı parçalar fragmanlar halinde günümüze ulaşmıştır. *Doubts and Solutions Respecting the First Principles*, ed. C. E. Ruelle, 1889.

DEUT. RAB. *Deutonomy Rabba.* Tensiye Kitabı üzerine MS 900 yılında derlenmiş bir midraş. Göndermeler Vilna, 1884 baskısınadır.

DILLMANN, CHRISTIAN FRIEDRICH AUGUST, *Genesis*, Edinburgh, 1897.

DIODORUS SICILIUS. Sicilya, Agyrium'da MÖ 20 yılı civarında tanınmaya başlamış Yunan tarihçi. *Historical Library* (Tarih Kitaplığı) adlı çalışması esasen 40 kitaptan oluşur. Günümüze bir kısmı ulaşmış ve çevrilerek Loeb Classical Library tarafından basılmıştır.

DOUGHTY, CHARLES M,. *Travels in Arabia Deserta*, Londra, 1888.

E

ECCL. RAB. *Ecclesiastes Rabba. Ecclesiasticus*lar (Latince, uydurma, şaibeli kitaplar) üzerine MS 10 yüzyılda derlenmiş bir midraş. Vilna, 1884 baskısı.

EDUYOT. Mişna'nın bir risalesi. Bkz. **M.**

ELDAD HADANİ. Ed. Abraham Ebstein, Pressburg, 1891. Doğu Afrika kökenli 10. yüzyıl Yahudi gezgini. Çalışma İsrail'in on kayıp kabilesi hakkında bir dizi varsayım türetmektedir.

HANOK. Kaynağı şaibeli *Hanok Kitabı.* MS 1. yüzyılda Filistin'de İbranice veya Aramice yazılmış, sonradan Yunanca derlenmiş Etyopik metin. 2 *Hanok* aynı kitabın Slavca versiyonudur. *The Apocrypha and Pseudepigrpha of the Old Testament*, Oxford, 1913. c. ii, s. 163.

ENUMA ELISH. Akad diliyle yazılmış Babil yaratılış destanı. İngilizce çevirisi James B. Prichard (ed), *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton, 1955, s. 60-72.

EPHR. Ephraem Syrus. Bkz. *Epharemi Syrii Opera Omnia.* Ed. B. Benedictus ve Assemanus, Roma, 1737-43.

ERUBİN. *Babil Talmudu* ve *Filistin Talmudu* üzerine bir risale. Bkz. **B.** ve **YER.**

ESDARS/EZRA. Ezra ile ilgili iki apocrypha mevcut. İlki Yunanca ve *Esdras 1* veya *Esdras 3* diye anılıyor; diğeri Latince ve *Esdras 2* veya *Esdras 4* olarak biliniyor. Her iki kitap da İbranice kökenli ve Filistin'de yazılmış. İlki MÖ 4. yüzyılı, ikincisi MS 1. yüzyılı gösteriyor.

EUSEBIUS, *Praeparatio Evangelica.* Ed. Gifford, Oxford, 1903. Caesarealı Eusebios (MS 260-340) Filistin/Caesarea piskoposuydu ve kilise tarihi üzerine birkaç kitabı vardır.

EX. RAB. *Exodus Rabba.. Çıkış Kitabı* üzerine bir midraş. 11. yüzyılda İbranice ve Aramiceden derlenmiş. Geç bir dönemde bir araya getirilmiş olmasına rağmen oldukça eski birçok malzeme barındırıyor. Göndermeler Vilna, 1884 edisyonunadır.

G

[GAON-GAONİM. Talmud'un yazılmasının ardından 6. yüzyıl sonlarından 13. yüzyılın başlarına kadar özellikle Babil'de yaşamış din bilginlerine verilen ad. Filistin ve Suriye yeşivalarının başkanları ve Torah bilginleri de bu isimle anılırdı.]

GASTER, MA'ASIYOT. Moses Gaster (ed.), *The Exemple of the Rabbins,* Londra, 1924.

GEN. RAB. *Genesis Rabba. Tekvin Kitabı* üzerine 5. yüzyılda Filistin'de derlenmiş bir midraş. Göndermeler J. Thedor ve Ch. Albeck'in eleştirel baskısına yapılmıştır. Berlin, 1912-27, 2 cilt.

GENESIS APOCRYPHON. Ed. N. Avigad ve Y. Ladin. Kudüs, 1956.

GILGAMESH and THE WILLOW TREE. [Gılgamış ve Söğüt Ağacı] MÖ 2000 yıllarına ait Ur kazılarında bulunmuş Sümer tableti. Samuel N. Kramer tarafından *Gilgamesh and the Huluppu-Tree* adıyla yayımlandı. The Oriental Institute of the University of Chicago, Assyriolocigal Studies, No: 10, Chicago, 1938.

GILGAMESH EPIC. Gılgamış Destanı. Asurbanipal'in (MÖ 7. yüzyıl) tablet kitaplığında bulunmuş Akad dilinde yazılmış bir destan. Ancak kökeni MÖ ikinci bin yıldaki Sümer ve Hitit öncüllerine dayanmakta. Bkz. Pritchard, *Ancident Near Eastern Texts,* s. 72-99.

GINZBERG, L. J. *The Legends of the Jews,* Louis Ginzberf, 7. cilt, Philadelphia, 1909-46. Konu üzerine temel önemde bir akademik çalışma.

GITTIN. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

GOSPEL of ST. THOMAS. Aziz Thomas Kitabı/İncili. Tischendorf'un *Evangelia Apocrypha*'sında yayımlandı.

GOSSE, PHILIP HENRY. Kitabı *Omphalos*'a gönderme.

GRAVES, ROBERT. Greek Myths. Penguin Books, 2 cilt, Londra, 1955.

GRAVES, ROBERT. The White Goddes, Londra, 1952.

GUNKEL HERMANN. *Schöpfung und Chaos in Urzeit und Endzeit,* 2. Basım Göttingen, 1921.

H

HADAR. *Sepher Hadar Zeqenim.* Ed. Leghorn 1840. Kutsal Kitap'a dair midraş tefsirlerinden, yönergelerden ve Talmud'un otuz bölümü üzerine yorumlardan (ki bu Tosafot olarak adlandırılır) seçmeler içeren bir koleksiyon. 13. ve 14. yüzyıllar.

HAGİGA. *Babil Talmudu* ve Filistin *Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.** ve **YER.**

HAGOREN. Louis Ginzberg, 'Hagadot Qetu'ot,' *Hagoren,* c. 9, Berlin, 1923. Editörlüğünü Shemuel Abba Horodetzky'nin yaptığı İbranice edebi dergi. Berditschew ve Berlin, 1899-1923.

HALA. Mişna'dan bir risale. Bkz. **M.**

HAMMURABI, LAWS of. Eski Babil, Amorit Hanedanı'nın altıncı kralı Hammurabi (MÖ 1728-1686) tarafından yayımlanan yasalar. Hammurabi Yasaları. Bkz. Pritchard, *Ancident Near Eastern Texts,* s. 163-80.

HEIM, ROGER ve WASSON, R. GORDON. Les Champignons Hallucinogenes du Mexique, Paris, 1958.

HUCA. *Hebrew Union College Annual* (İbrani Birliği Koleji Yıllığı), Cincinnati, Ohio, 1924.

HULLIN. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

I

IMRE NOAM. *Pentateuch* üzerine Jakob di Illescos tarafından 14. yüzyılda yapılmış midraş yorumu. Basımı İstanbul, 1539 ve Cremona (İtalya/Lombardiya) 1565.

J

JAKOB OF EDESSA. Esas olarak Edessalı James (ölümü 708) adıyla tanınan Süryani Jakobit. Şair, mektup yazarı ve Antik Yunan eserlerini Süryaniceye kazandıran bir çevirmendir.

JEROME. *Hieronymi Questiones Hebraiace in Libro Geneseo e.* recog. P. de Lagarde, Leipzig, 1868.

JEROME'S LATIN VULGATE. Bkz. **VULGATE.**

JONAS, HANS. *Gnosis und spatantiker Geist,* 2 cilt, Göttingen, 1934-54.

JOSEPH and ASENATH. Yahudi Esseniler tarafından İbranice yazılmış kitap. Günümüze Yunanca bir çevirisi ulaşmıştır. Bkz. Paul Riessler, *Altjüdisches Schriftum ausserhalb der Bibel.* Augsburg, 1928, s. 497-538.

JOSEPHUS FLAVIUS. MS 1. yüzyılda yaşamış Yahudi tarihçi. Eserlerini Yunanca kaleme almıştır. Başlıca eserleri *The Wars of the Jews* ve *The Antiquties of the Jews.*

YEŞU B. SHU'AIB. Bkz. **SHU'AIB.**

JUBİLEES. Apocrypha *Jubilees Kitabı.* Muhtemelen MS 2. yüzyılda bir Yahudi tarafından midraş tarzında yazılmış. İbranice orijinali kayıp. Günümüze ulaşmış en iyi versiyonu ise Etyopya dilindedir. Bkz. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrpha of the Old Testament*, Oxford, 1913. c. ii, 1.

K

KALİR. Eleazar Kalir muhtemelen MS 8. yüzyılda yaşamış Yahudi şair. Günümüze yazdığı İbranice dinsel şiirlerin iki yüz kadarı ulaşmıştır.

KEPHALAIA. Manici yazmaların bir koleksiyonu. Polotzky ve Schmidt tarafından yayınlandı. Stuttgart, 1935-39.

KERET EPIC. MÖ 14. yüzyıla tarihlenen Ugarit efsanesi. Bkz. Pritchard, *Ancident Near Eastern Texts*, s. 142-9.

KETUBOT. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

KİDDUSİN. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

L

LEV. RAB. *Leviticus Rabba.* Muhtemelen 7. yüzyılda derlenmiş, *Levililer Kitabı* üzerine bir midraş. Alıntılar Vilna, 1884 baskısından.

LIFE of ADAM and EVE. Bkz. **VİTA ADAE.**

LIQQUTE MİDRASİM. Otuz bir midraş fragmanının bir koleksiyonu. BHM (qv) s. 155-64.

LIQQTIM. *Liquttim miMidrash* Akbir. Ed. Solomon Buber, Viyana, 1883. *Yalqut*'tan kısa parçalar derlemesi.

LURIA. PRE metni üzerine yorumlar. David Luria, Varşova, 1852. Bkz. **PRE.**

M

M. *Mişna.* Rabbinik yasaların ilk metni. Rabbi Jehuda Hanasi tarafından MÖ 200 yılında Filistin'de İbranice olarak yazılıp derlenmiştir.

MA'ASE ABRAHAM. İbrahim'in yüceliğine dair hamasi bir midraş. Orijinali Arapça yazılmış ve günümüze İbranice bir çevirisi ulaşmıştır. BHM (q.v.), c. i, s. 24-34.

MACCABEES 1. Simon'un ölümüne kadar (MÖ 135) Makabeler döneminin başlıca gelişmelerini anlatan tarihsel bir kitap. Filistin'de MÖ 104-64 yılları arasında İbranice yazılmış ve günümüze Yunanca bir çevirisi ulaşmıştır.

MACCABEES 4. Aklın tutkular üzerindeki hâkimiyetini konu alan, muhtemelen MS 56-66 yıllarında yazılmış bir vaaz. Yunanca kaleme alınmış fakat kesinlikle Yahudi ruhuna sahip.

MAKKOT. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

MANETHO. MÖ 4. yüzyılda Mısır'da yaşamış vaiz ve tarihçi. Bkz. *Manetho the Historian*, Loeb Classical Library, Cambridge, 1940.

MASSEKHET SOFERİM. *Babil Talmudu*'na (Bkz. **B**) girmiş bir risaleler gurubu. Gaonlar dönemine (MS 589-1040) tarihleniyor.

MEGİLLA. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

MEKHİLTA. *Mekhilta of Rabbi Ishmael*, Ed. M. Friedmann, Viyana, 1870. Özellikle *Çıkış Kitabı'nın* 12-23 bölümlerindeki yasaların tefsirinde yoğunlaşmış Tanaitik bir midraş. Uzmanlar MS 2. yüzyılda Filistin'de yaşayan Rabbi Ishmael'in okulunun Tanaitik çevrede efsanevi bir ünü olduğunun altını çiziyorlar. Torah'ın haftalık okunma takvimini de o belirlemiştir.

MEKHİLTA DİR. SIMON. Rabbi Simeon ben Yohai'ye (MS 2. yüzyıl) atfedilen *Çıkış Kitabı* üzerine bir midraş. Midraş, Hiyya oğlu Hezekiah tarafından yine MS 2. yüzyılın sonlarında derlemiş. Göndermeler David Hoffmann'ın eleştiriel edisyonunadır. Frankfurt, 1905.

MENAHOT. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

MGWJ. *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums.* Önde gelen Alman-Yahudi bilimsel süreli yayını. 1852-1939, Dresden ve Breslau.

MİD. *Midraş.* Kutsal Kitap ayetlerini ele alan Rabbinik literatürün temel kaynaklarından biri. Midraşim (çoğul) 2. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar midraşları yazıp derleyenlere verilen ad.

MİD. AKBİR. Muhtemelen 9. yüzyılda derlenmiş kayıp bir midraş. Elli civarında pasajına *Yalqut Shimoni* içinde gönderme yapılmıştır.

MİD. AKBİR. Ed. Marmorstein. Bkz. yukarıdaki açıklama.

MİD. ADONAY BEHOKHMA YASAD ARETZ. "Rab dünyayı hikmetle kurdu." [Süleyman'ın Meselleri III-19] özdeyişi üzerine bir midraş. BHM, c. 5, s. 63-9.

MİD. AGADA. Pentateuch üzerine bir midraş. Ed. Solomon Buber. Fotostatik yeniden basım New York, 1960. 2 cilt.

MİD. ALEPHBETOT. Rabbi Akiba'ya (MS II. yüzyıl) atfedilen alfabetik olarak sıralanmış bir dizi midraş. Gerçekte daha yakın zamanda derlenmiştir. Bu midraş 16. yüzyıl elyazması olarak Buhara'da günümüze ulaşmıştır. Basım *Bate Midrashot*, 2 Cilt.

MİD. ASERET HADİBROT. 10. yüzyılda derlenmiş, On Emir'i ve ek olarak çok sayıda kozmolojik malzemeyi içeren midraş. BHM, c. 1, s. 62-90.

MİD. HAGADOL. 12. yüzyılda Yemen'de derlenmiş midraş. Göndermeler Solomon Schechter basımınadır.

MİD. KONEN. Dört farklı yazar tarafından dört ayrı bölüm halinde hazırlanmış, kozmolojik materyal içeren midraş. *Hanok*, *Esdras 4* gibi şaibeli kitaplarla örtüşen çok sayıda bölüm içermektedir. BHM, c. 2, s. 23-39.

MİD. LEQAH TOBH. Bulgar Yahudisi Tobiah ben Elezer tarafından muhtemelen 1079'da derlenmiş *Pentateuch* üzerine bir midraş. Göndermeler Solomon Buber'in iki ciltlik edisyonunadır. Vilna, 1880.

MİD. MİSHLE. Süleyman'ın Meselleri üzerine bir midraş. 10. yüzyılın sonları ve 11. yüzyılın başlarında büyük olasılıkla Babil'de derlenmiştir. Göndermeler Solomon Buber'in iki ciltlik edisyonunadır. Vilna, 1880.

MİD. QOHELETH. Bkz. **ECCL. RAB.**

MİD. SHEKEL TOBH. *Tekvin* ve *Çıkış* kitapları üzerine bir midraş. 1139 yılında Menahem ben Sheolomo tarafından derlenmiştir. Ed. Solomon Buber, Berlin, 1900-1.

MİD SHEMUEL. *Samuel Kitabı* üzerine midraş. Gaonik dönemde (7-10 yüzyıllar) Filistin'deki eski metinlerden derlenmiştir.

MİD. SHİR. *Canticles Rabba.* Göndermeler forma numaralarınadır. Vilna, 1887 basımı.

MİD. TELLİHİM. *Mezmurlar Kitabı* üzerine *Sholıer Tobh* olarak da bilinen midraş. Muhtemelen 10. veya 11. yüzyılda Filistin'de derlenmiştir. Göndermeler Solomon Buber edisyonunadır. Vilna, 1891. Fotostatik basım New York, 1947.

MİD. WAYISSAU. *Tekvin Kitabı*'nın 35-5 ve 36-6 Bölümlerindeki Yakup'un oğullarının Amortilerle savaşlarını ve Esau'nun oğullarını anlatan midraş. Söz konusu midraş *Yalqut* içinde yeniden sunulmuştur. Fakat *Jubilees* kitabıyla ve *Yahuda'nın Vasiyeti* ile benzerlikler içermektedir. BHM c. iii, s. 1-5

MİD. WAYOSHA. Tanhuma'nın bir bölümü üzerine temellendirilmiş Çıkış Kitabı 14-30 üzerine bir 12. yüzyıl başlarında yazılmış midraş. Göndermeler Yalqut kitabınadır. BHM. c. i, s. 35-57.

MİD. YONAH. Yunus Kitabı üzerine *Yalqut*'tan derlenmiş bir midraş. Buna Zohar'ın İbranice bir çevirisi de eklenmiş. BHM. c. i, s. 96-105.

MOSES OF CHORENE. *Armenian History.* MS 5. yüzyılda yazılmış Ermenice tarih kitabı. Fransızca çevirisi *Historie d'Armenie*, Venedik, 1841.

MUSIL, ALOIS. *Manners and Customs of Rwala Bedouins*, New York, 1928.

N

NAZİR. *Filistin Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **YER.**

NEDARİM. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

NİDDA. *Mişna* ve *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B** ve **M.**

NUM. RAB. *Numeri Rabba. Sayılar Kitabı* üzerine 12. yüzyılda derlenmiş bir midraş. Göndermeler Vilna, 1884 baskısına.

NUR AL-ZULM. *"Light of Shade and Lamp of Wisdom"*, Nathanel ibn Yershaya. 1327 yılına ait İbranice ve Arapça vaazların derlemesi. Ed. Alexander Kohut, New York, 1894.

O

OPPENHEIM. *Fabula Josephi et Asenathae*, Berlin, 1886.

ORIGEN (MS 185-254). Mısır, Roma ve Filistin'de yaşamış kilise mensubu yazar. Çalışmaları *Ante-Niece Fathers* serisinde basılmıştır.

OROSIUS of TARRGONA. [Tarragonalı (Paulus) Orosius.] *Seven Books Against the Pagans* 5. yüzyılda yaşamış İspanyol tarihçi ve ilahiyatçı. Yazarın yukarıdaki eseri C. Zangemeister tarafından 1882'de yayınlandı.

ORPHIC FRAGMENTS [Orpheusçu Fragmanlar]. Bkz. Tannery, Paul, 'Orphica', *Revue de Philol.* Paris, 1899, s. 126-9; 1900, s. 54-7, 97-102.

OTZAR MİDRASHİM. Ed. J. D. Eisenstein, New York, 1915. İki yüz midraştan oluşan bir koleksiyon. Göndermeler sayfa ve sütun numaralarına göredir.

P

PALESTINIAN TALMUD. [Filistin Talmud'u.] Bkz. **YER.**

PATAI, RAPHAEL. *Adam weAdamah* [İbrani Geleneğine, İnancına ve Söylencelerine göre İnsan ve Dünya]. İbranice, Kudüs, 1942-43. 2 cilt.

PATAI, RAPHAEL. *Man and Temple in Ancient Jewish Myth and Ritual*, Edinburgh, 1947.

PEAH. *Filistin Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **YER.**

[PENTATEUCH. Eski Ahit-Tanakh'ın en kutsal ilk beş kitabı. Musa'nın beş kitabı.]

PESAHİM. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

PESİQTA DIR. KAHANA. Şabat gününe, bayramlara ve özel günlere dair ritüellerin otuziki vaaz halinde yorumlandığı bir midraş. MS 700 yılından önce derlenmiş. Göndermeler forma.numaralarına ve Solomon Buber baskısınadır. Lyck 1868. Fotostatik tıpkıbasım, New York, 1949.

PESİQTA HADTA. Sepher Yetzira, PRE, Gen. Rab. Gibi kitaplar üzerine bir Ortaçağ midraş taslağı. BHM, c. vi, s. 36-70.

PESİQTA HADTA. Sepher, PRE, Gen. Rab. Gibi kitaplar üzerine 9. yüzyılda İtalya'da derlenmiş bir Ortaçağ midraş taslağı. Göndermeler forma numarasına göre ve M. Friedmann baskısınadır. Viyana, 1880.

PHILO OF ALEXANDRIA. [İskenderiyeli Philon.] MS 1. yüzyılda Mısır/İskenderiye'de yaşamış Philo Judaeus adıyla da bilinen Yahudi asıllı Helenistik dönem filozofu. Çalışmalarına yapılan göndermeler Latince çevirilerinin başlıklarına göredir: *De Decalogo, De Migr, Abrah., De Mondi Opif., De Somn.*

PHOTIUS. 9. yüzyıl Bizans bilgini ve İstanbul Patriği. *Myriobiblion, Mystagogia, Letters* [Mektuplar] gibi eserleri J. P. Migne'nin *Patrologia Gracea*'sında basılmıştır.

PİRQE MASHİAH. Tapınak, İsrail ve Kudüs'ün mesiyanik yüceliğine dair bir midraş. Gaonik Dönemde (7.-10. yüzyıllar) İran'da yazılmıştır. BHM, c. iii, s. 68-78.

PİRQE RABBENU HAQADOSH. Rabbi Yehuda Hanasi'ye atfedilen ahlaki vaazların bir koleksiyonu. Öte yandan kitabın hatırı sayılır bir kısmı sonradan yazılmıştır. *Otzar Midrashim* içinde basıldı. s. 505-14.

PRAYER of ASENATH. Bkz. **JOSEPH ve ASENATH.**

PRE. Pirqe Rabbi Eliezer. En eski İsrail tarihi, yaratılış ve Tanrı üzerine bir midraş. Kitap MS 90-130 yıllarında yaşamış Filistinli Tannait Rabbi Eliezer ben Hyrcanos'a atfediliyor. Fakat gerçekte 8. yüzyıl veya 9. yüzyıl başlarında Filistin'de yazılmış. Göndermeler bölümlere yapılıyor.

PRITCHARD JAMES, B., *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton, 1955.

PSALMS of SOLOMON. [Süleyman'ın İlahileri.] MS 1. yüzyılda Yahudiler tarafından yazılmış onsekiz düzmece ilahi. Bkz. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrpha of the Old Testament*, Oxford, 1913. c. ii, s. 625.

PSEUDO-PHİLO. Guido Kish, *Pseudo-Philo's Liber Antiquitatum Biblicorum*, Notre Dame, Ind., 1949.

PTAHHOTEP'S MAXIMS. Beşinci Antik Mısır Hanedanlığı (MÖ 2450) kralларından İzezi'nin veziri Ptahhotep tarafından derlenmiş ahlaki öğütler, emirler ve denemeler. Bkz. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton, 1955, s. 412-414.

R

RAGLAN, LORD. *The Hero: A Study in Tradition, Myth and Drama*, Londra, 1936.

RASHİ. Rabbi Shelomo Ben Yitzhak (1040-1105) tarafından yazılmış Kutsal Kitap tefsiri.

ROSH HASHANA. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

S

SABA, ABRAHAM. Tseror HaMor. 14. yüzyılda Yahuda Loeb ben Kalonymos tarafından İbrabiceye çevrilmiş hayvan öykülerini (fabl) içeren koleksiyon. Öyküler İbraniceye *İhvan-ı Safa*'dan [İsmaili kökenli, Arapça yazılmış ansiklopedik külliyat] çevrilmiştir. Mantua (İtalya), 1557.

SALTAIR NA RANN. Ortaçağ İrlandasında yazılmış, evrenin kaderine ve kozmolojiye dair dizeler içeren uzun, dinsel şiir.

SANCHUNIATION'S. *Phoneician History.* [Sanchuniation'un Fenikeliler Tarihi] MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda Beyrut'ta (Beryuts) doğmuş rahip Sanchuniati-

on'un eseri. Kitap Yunancaya Bybluslu Philo (MS 64 -140) tarafından çevrilmiş. Kitaptan bir bölüm Eusebius'un, *Praeparatio Evangelica*'sına alınmıştır.

SANH. Sandherin. Hem *Babil Talmudu* hem de *Filistin Talmudu*'nda yer alan bir risale. Bkz. **B.** ve **YER.**

SCHATZHÖHLE, DIE [Hazineler Mağarası]. Ed. Carl Bezold, Leipzig, 1883-88. Âdem ve Havva üzerine Hıristiyan görüşüyle bir yaklaşım. Metin MS 6. yüzyılda Süryanice yazılmış.

SEDER ARQİM. *Mid. Adonay Bekokhma*'ya oldukça benzer bir midraş. Günümüze 13. yüzyıl elyazmasıyla ulaşmış, *Otzar Midrashim* içinde basılmıştır.

SEDER ELİAHU RABBA – SEDER ELİAHU ZUTA. İki parçadan [Büyük (*Rabba*) ve Küçük (*Zuta*) Seder Eliahu] oluşan ahlaki konuları içeren bir midraş. *Tanna diBe Elahu* olarak da bilinir. *Babil Talmudu*'ndaki *Ketubot* risalesi 106'ya göre Peygamber Eliyau, Rabbi Annan'a (MS 3. yüzyıl) bu iki kitabın içeriğini bildirir [Peygamber Eliyau yaklaşık MÖ 850 yıllarında yaşamıştır, yani burada bir tür vahiy söz konusu]. Buna karşın günümüze ulaşmış en eski elyazması 1073 yılına aittir. Göndermeler M. Friedman edisyonunadır. Viyana, 1902-4. Fotostatik tıpkıbasım, Kudüs, 1960.

SEDER ELİAHU ZUTA. Bkz. Yukarıdaki açıklama.

SEDER GAN EDEN. 1O50 yılında derlenmiş, Eden Bahçeleri'ni [cennetini] tasfir eden bir midraş. BHM, c. i, s. 131-40 ve 194-8.

SEDER OLAM. Muhtemelen MS 3. yüzyılda derlenmiş kronolojik bir midraş. Ancak daha sonradan düzeltilip genişletilmiştir. Basımı Vilna (Litvanya), 1897. Ayrıca bkz. Al Marx(ed.), *Seder Olam* (Kap. 1-10, Königsberg).

SEPHER HAQANE WEHU SEPHER HAPELİAH. Ed. Koretz, 1748. Avigdor Kanah tarafından 15. yüzyılda yazılmış Kabalacı kitap.

SEPHER HASSİDİM, ed. Yahuda Hacohen Wistinezky, Berlin, 1891-3. Bu ahlaki kitabın yazarı Yahuda ben Samuel He-Hasid'dir. Ölümü 1217.

SEPHER HAYASHAR. ed. Lazarus Goldschmidt, Berlin, 1923. Geç bir döneme ait (MS 12. yüzyıl) *Tekvin, Çıkış*'ın başlangıcı, *Sayılar* ve *Yeşu* kitapları üzerine destansı bir midraş. İbranice yazılmış ve İspanya'da derlenmiş.

SEPHER HEKHALOT. *Hanok Kitabı* ile ilişkili, cennetin gizleri üzerine bir midraş. BHM, c. v. s. 170-90.

SEPHER NOAH. Melek İsrafil'in Nuh Peygamber'e verdiği tıbbi sırlar üzerine bir midraş. Kitap ilk kez 11. yüzyılda alıntılanmış ve *Jubilees* Kitabıyla da yakından ilişkilidir. BHM içinde basılmıştır. c. iii, s. 150-60.

SEPHER RAZİEL. Cennet, yaratılış, melekler, muskalar, nazar vb. konuları içeren Kabalacı çalışma. Gaonik Dönemde (7.-10. yüzyıllar) derlenmiştir.

SEPHER YUHASİN. ed. Philipowski ve Freiman, Frankfurt, 1924. Bu va-Kainamenin yazarı Abraham ben Samuel Zacuto MS 1450-1510 yıllarında yaşamıştır.

SERAPION. MS 3. yüzyılda ünlenmiş İskenderiyeli hekim.

SHABBAT. *Babil Talmudu*'nda ve *Filistin Talmudu*'nda yer alan bir risale. Bkz. **B.** ve **YER.**

SHET B. YEFET. *Hem'at ha-Hemda.* Pentateuch üzerine Arapça ve İbranice yorumlar. 1284 yılında Babil'de yazılmış. *Ginze Yerushalayim*, c. iii, ed. Samuel Aharon Wertheimer, Kudüs, 1902, 13b-15a.

SHU'AİB, YEŞU BEN. *Derashot al ha-Torah*, İstanbul, 1523. Kitap, 14. yüzyılın ilk yarısında yaşamış yazarın Pentateuch üzerine Kabalacı vaazlarını içermektedir. Göndermeler forma numaralarına ve Tevrat'ın haftalık okunma cetveline göredir.

SIEGFRIED, CARL. *Philo von Alexandria als Ausleger des alten Testaments*, Jena, 1875.

SİFRA. MS 200 yılında Filistin'de Abba oğlu Hiyya tarafından derlenmiş *Levililer Kitabı* üzerine bir midraş. Ed. M. Friedmann, Breslau, 1915.

SİFRE. *Sayılar* ve *Tensiye* kitapları üzerine Tanaitik [bkz. Tanaitik] kökenli bir midraş. Göndermeler M. Friedmann edisyonunadır (Viyana, 1864). Fotostatik tıpkıbasım, New York, 1948.

SLAVONIC HANOK. [Slavca Hanok] Bkz. Hanok.

SODE RAZA veya **SODE RAZAYA.** Wormlu Eleazar ben Yahuda (1176-1238) tarafından yazılmış Kabalacı çalışma. Basım, *Israel Kamelhar*, Bilgoraj, 1936.

SOTA. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

ST. JEROME. Bkz. **JEROME.**

SUKKA. *Babil Talmudu*'ndaki bir mişna risalesi. Bkz. **B.** ve **M.**

SUSANNA. *Daniel Kitabı*'na düzmece eklemelerden biri. Muhtemelen MÖ 80-50 yıllarında yazılmış. Bkz. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrpha of the Old Testament*, Oxford, 1913. c. i, s. 638.

T

TAANİT. Hem *Babil Talmudu* hem de *Filistin Talmudu*'nda yer alan bir risale. Bkz. **B.** ve **YER.**

TALE of THE TWO BROTHERS [İki Kardeşin Hikâyesi]. Kutsal Kitap'taki Yusuf ve Potifar'ın karısına dair anlatıyla paralellikler taşıyan bir Mısır öyküsü. MÖ 13. yüzyıl. *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton, 1955, s. 23-25.

[TANAİTİK. MS 1. ve 3. yüzyıllar arasında Filistin'de yaşamış geleneksel olarak beş kuşak oldukları söylenen mişna bilginlerinin eserleri. Tanaim: Anılan dönemin mişna bilginleri. Tanna, Aramice "incelemek", "tekrarlamak"tan türemiş bir kelimedir.]

TANHUMA. Talmudcu bilgelerden (Amora) Rabbi Tanhuma bar Abba'nın özdeyişlerine ve söylevlerine dayalı *Pentateuch* üzerine bir mişna. Tanhuma MS

4. yüzyılda Filistin'de yaşamıştır. Göndermeler haftalık Tevrat okuma çizelgesine, paragraf numarasına, bazen de Levin-Epstein (Varşova) baskısının forma numarasınadır. Daha eski bir metin için aşağıdaki maddeye bakınız.

TANHUMA BUBER. Midraş Tanhuma. Eski bir versiyonu Solomon Buber tarafından basıma hazırlanmış ve Vilna'da basılmıştır (1885). Fotostatik tıpkıbasım, New York, 1946, 2 cilt.

TANIS PAPYRUS. *Two Hieroglyphic Papyri from Tanis.* I. İşaretli-imzalı Papirüs; II. Coğrafi Papirüs. Ek 9. *Egypt Exploration Fund*, Londra, 1889.

TARG. *Targum.* Kutsal Kitap'ın Aramice çeviri-yorumu. *Tevrat*'ın Aramice çeviri-yorumu *Targum Onkelos* adıyla bilinir ve Babil'de MS 3. yüzyılın başlarında tamamlanmıştır. *Peygamberler* bölümü *Babil Targum*'unda *Targum Jonathan* olarak isimlendirimiş ve MS 4. yüzyıla tarihlenmiştir.

TARG. YER. Kudüs Targum'u. Tevrat'ın Ermenice çeviri-yorumu. Günümüze sadece bazı parçaları ulaşmıştır. Eser Filistin'de, muhtemelen MS 1. ila 2. yüzyıllarda yazılmıştır. Bkz. Ginsburger, *Fragmenten Targumim.*

TELL AMARNA LETTERS [Tel Amarna mektupları]. Kenan, Fenike ve Suriye kentlerindeki yerel yöneticilerin tabiyeti altında bulundukları Mısır Kralı III. Amenhotep'e ve oğlu Akhenaten'e (MÖ 14. yüzyıl) yazdıkları mektupları içeren üç yüz yetmiş yedi adet tablet. Bkz. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton, 1955, s. 483-90.

TESTAMENT of ABRAHAM [İbrahim'in Vasiyeti]. MS 2. yüzyılda Yahudi veya Yahudi kökenli Hıristiyanlar tarafından İbranice olarak yazılmış düzmece bir kitap. İki Yunanca versiyonu günümüze ulaşmıştır. Bkz. G.H. Box, The Testament of Abraham, Isaac and Jakob, 1927.

TESTAMENT of GAD. [Gad'ın Vasiyeti]. Bkz. *Testaments of the Twelve Patriarchs.*

TESTAMENT of ISSACHAR. [İshakkar'ın Vasiyeti]. Bkz. *Testaments of the Twelve Patriarchs.*

TESTAMENT of JOSEPH. [Yusuf'un Vasiyeti]. Bkz. *Testaments of the Twelve Patriarchs.*

TESTAMENT of YAHUDA. [Yahuda'nın Vasiyeti]. Bkz. *Testaments of the Twelve Patriarchs.*

TESTAMENT of REUBEN. [Ruben'in Vasiyeti]. Bkz. *Testaments of the Twelve Patriarchs.*

TESTAMENT of ZEBULON. [Zebulun'un Vasiyeti]. Bkz. *Testaments of the Twelve Patriarchs.*

TESTAMENTS of THE TWELVE PATRIARCHS [On iki Atanın vasiyetleri]. Ferisi Yahudiler tarafından MÖ 109-107 yılları arasında İbranice yazılmış apocrypha. Metin, Yakup'un on iki oğlunun ağzından, ölüm döşeğin-

de verilen ahlaki öğütleri içeriyor. Bkz. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrpha of the Old Testament*, Oxford, 1913. c. ii, s. 282.

THEODORET. 5. yüzyıl kilise tarihçisi, ilahiyatçı ve Cyrus (Suriye) piskoposu. Theodoret'in Eski Ahit ve Havari Paul'ün metinleri üzerine yorumları Migne'nin *Patrol Gaec*'inde basılmıştır.

THEODOTION AD GEN. Theodotion tarafından hazırlanan Kutsal Kitap'ın Yunanca versiyonu (yaklaşık MS 185).

THOMAS, BERTRAM. *Arabia Felix*, New York, 1932.

TOSEPHTA. Tanaitik deyişlerin ve geleneklerin mişna ile çakışan bir koleksiyonu. Muhtemelen MS 200 yıllarında, Filistin'de Hiyya bar Abba tarafından derlenmiştir. Göndermeler S. Zuckermandel edisyonunadır. Pasewalk, 1880. Eklerle birlikte fotostatik tıpkıbasım, Kudüs, 1937.

TOSEPHTA ATİQTA. Chaim Meir Horowitz, Frankfurt, 1890. *Baratiot*'un eski bir koleksiyonu.

TZETZES, JOHANNES. 12. yüzyılda yaşamış Bizanslı söylence derleyicisi. *Chiliades* ve *Iliaca'nın* yanı sıra; Homer, Hesiod, Aristophanes ve Lycophron'a dair çeşitli yorumları da günümüze ulaşmış ve bir araya getirilmişlerdir.

U

UGARITIC. [Ugaritçe. Suriye'nin kuzeyinde yaşamış Sami dilli halk] metinler, şiirler ve söylenceler. Bkz. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts*, s. 129-55.

V

VİTA ADAE. Vita Adae et Evae ('Adem ile Havva'nın Yaşamı'). Yahudi kökenli, muhtemelen MÖ 1. yüzyılda yazılmış düzmece kitap. Yunanca, Latince ve eski Slavca versiyonları günümüze ulaşmıştır. Bkz. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrpha of the Old Testament*, Oxford, 1913. c. ii, s. 123.

VULGATE. [Vulgata]. Kutsal Kitap'ın ilk Latince çevirisi. Kilise Babası Jerome tarafından MS 405 yılında tamamlanmıştır.

W

WOOLLEY, SIR CHARLES LEONARD. *Ur of the Chaldees*, Londra, 1929.

Y

YALQUT. Bir dizi midraş koleksiyonunun ilk kelimesi [Yalqut veya Yalkut. İbranice 'derleme' anlamına geliyor, ardından gelen isimler derleyenin

adına gönderme yapıyor]. Kitapta Yalqut kelimesinden sonra bir isim gelmiyorsa bu doğrudan Yalqut Shimoni'ye göndermedir. Yalqut Shimoni, 13. yüzyılın ilk yarısında Frankfurtlu R. Shimeon Hadarshan tarafından oluşturulmuş son derece önemli bir derlemedir.

YALQUT MAKHİRİ. Makhir ben Abba Mari tarafından muhtemelen İspanya'da derlenmiş bir midraş koleksiyonu (14. yüzyıl).

YALQUT REUBENİ. Tevrat üzerine çeşitli Kabalacı yorumlar içeren koleksiyon. Derleyen; Praglı Reuben ben Hoshke Cohen (ölümü 1673). Göndermeler Varşova, 1889 baskısınadır (2 cilt).

YAKUT EL-RUMİ. 1179-1229 yılları arasında yaşamış Yunan kökenli Arap coğrafyacı.

YEBAMOT. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

YER. *Yerushalmi* [Kudüslü, Kudüs kökenli]. Bu adla başlayan risaleler *Filistin Talmudu*'na gönderme yapmaktadır. *Filistin Talmudu*, 5. yüzyıl başlarında Filistin'de derlenmiş ve çoğunlukla Aramice yazılmış metinlerden oluşmaktadır. Göndermeler risalelere, formalara ve sütunlaradır.

YERAHMEEL. The Chronicles of Jerahmeel. İngilizceye çeviren Moses Gaster. Oriental Translation Fund, Londra, 1899.

YOMA. *Babil Talmudu* mişnasından bir risale. Bkz. **B** ve **M.**

Z

ZDGM. *Zeitschrift der deutschen morgenlandischen Gesellschaft.*

ZEBAHİM. *Babil Talmudu*'ndan bir risale. Bkz. **B.**

ZOHAR. [İhtişamlı ışık veya nur]. Kabalacıların 'Kutsal Kitabı'. 13. yüzyıl İspanya'sında Kabalacı Moses de Leon tarafından Aramice kaleme alınmıştır. Ünlü *mişna* öğretmeni Simeon ben Yohai'ye [MS 2. yüzyıl] de ait olduğu iddia edilen eser, Kutsal Kitap'ın bir tefsiridir. İlk kez Mantua'da basıldı (1558-60). Daha sonraki basımlara örnek oluşturan 3 ciltlik edisyon ise Vilna'da 1894'de basılmıştır. Göndermeler bu basımadır.

ZOHAR HADASH ['Yeni Zohar']. Zohar'ın Mantua (İtalya) versiyonunun basıma hazırlanması sırasında, elde olmayan kayıp malzemenin Safed'de [Filistin'de Taberiye Gölü'nün (Galile Denizi) kuzeyindeki dağlık bölgede, Ortaçağdan bu yana Yahudi gizemcilerinin merkezi olmuş bir kasaba] Abraham Halevi Berokhim tarafından bulunup, derlenmesiyle oluşmuştur. Göndermeler Varşova (Levin-Epstein) baskısındaki formalara yapılmıştır. [*Zohar*'ın son hali beş cilt tutmaktadır. İlk üç cilt Mantua'da basılanlar, ardından, *Ra'aya Mehemna*, *Tikkuni Zohar* gibi metinleri **içeren dö**rdüncü bir cilt ve son olarak da yukarıdaki *Zohar Hadash* geliyor.]

1.
TEKVİN'E GÖRE BAŞLANGIÇ

(a) Tanrı, Gökleri ve Yeryüzünü yaratmak için işe koyulduğunda, etrafında Tohu ve Bohu, yani Kaos ve Boşluktan başka bir şey göremedi. Tanrının Ruhunun dalgalandığı Boşluğun yüzü karanlıklarla kaplıydı.

Bu yüzden yaradılışın ilk gününde Tanrı, 'Işık olsun!' diye buyurdu ve ışık oldu.

Yaradılışın ikinci gününde Tanrı, Yüksek Sularla (*Gök kubbenin üstündeki suları*) Alçak Suları (*Gök Kubbenin altındaki suları*) birbirinden ayırmak için bir gök kubbe yaptı ve ona 'Gök' ('*Cennet*') adını verdi.

Yaradılışın üçüncü gününde Tanrı, Gök kubbenin altındaki suları bir yere topladı ve onu kurutarak kuru toprağın görünmesini sağladı. Kuru alana 'Kara', toplanan sulara da 'Deniz' adını verdi. Tanrı, Karaya, bitkiler, tohum veren otlar ve ağaçları üretmesini söyledi.

Dördüncü günde Tanrı güneşi, ayı ve yıldızları yarattı.

Beşinci günde deniz-yaratıklarını, balıkları ve kuşları yarattı.

Altıncı günde kara-hayvanlarını, sürüngenleri ve insanı yarattı.

Yedinci günde Tanrı yaptığı işlerden hoşnut oldu ve dinlendi.[1]

(b) Buna karşın bazıları Yeryüzü ve *Gökyüzünü* yarattıktan sonra Tanrının, kuru toprakları nemlendirmek (*ıslatmak*) için yeryüzünü buharla (*çiseyle*) kapladığını ve böylece tohum veren otlar ile çimenleri yeşerttiğini anlatırlar. Buna göre Tanrı daha sonra Aden'de bir bahçe yaptı ve yarattığı insana Âdem adını vererek bahçeye koyup orada ağaç yetiştirdi. Tanrı bundan sonra bütün yaratıkları, kuşları, sürüngenleri ve son olarak da kadını yarattı.[2]

NOTLAR

1. *Tekvin* I-II. 3.
2. *Tekvin* II. 4-23.

*

1. Yüzyıllar boyunca Yahudi ve Hıristiyan teologları, *Tekvin*'de anlatılan yaradılış söylencelerine yalnızca Tanrı tarafından ilham verilmediğini, aynı zamanda söz konusu söylencelerin herhangi bir kutsal yazıya da atfedilmediği konusunda fikir birliğine varmışlardır. Ne var ki bu marjinal görüş şimdilerde köktenciler dışında herkes tarafından terkedilmiştir. 1876'dan beri Akadya (bir diğer anlatımla Babil ve Asur) yaradılış destanlarının birçok versiyonu ortaya çıkarılmış ve yayımlanmıştır. Bu destanlardan en uzunu olan ve 'yükseklerdeyken' anlamına gelen *Enuma Elish* (sözü edilen destanın ilk iki kelimesidir) destanının MÖ ikinci bin yılın başlarında yazıldığı sanılmaktadır. Bu efsane neredeyse her biri eksiksiz olan ve yaklaşık 156 mısradan oluşan yedi çivi yazısı tabletinde bugüne ulaşmıştır. Söz konusu buluş yine de Berossus'un Yaradılış mit tasvirlerinden haberi olan okuyan biliminsanlarını çok şaşırtmamıştır. MÖ 4. yüzyılda doğan Berossus'un, Babil sınırları içerisindeki Bel'de bir rahip olması nedeniyle, bu tasvirler Caesarealı Piskopos Eusebius tarafından alıntılanmıştır.

2. Hem Babil, hem de Sümer dilinde tapınakların arındırılmasında söylenen büyülü sözlere giriş özelliği taşıyan aynı destanın MÖ 6. yüzyıla dayanan bir diğer versiyonu da Sippar'da bulunmuştur:

Kutsal yerdeki, Tanrıların evi, kutsal ev henüz yapılmamıştı;
Hiçbir bitki (kamış-saz) yeşermemiş, hiçbir ağaç yaratılmamıştı;
Hiçbir yapı-taşı (tuğla) döşenmemiş, hiçbir ev yükselmemişti;
Hiçbir şehir yapılmamış, hiçbir varlığa can verilmemişti;
Nippur yapılmamış, Ekur inşa edilmemişti;
Erech yapılmamış, Eana inşa edilmemişti;
Boşluk (karanlık) yapılmamış, Eridu inşa edilmemişti;
Kutsal ev, Tanrıların evi, hiçbir barınak yapılmamıştı;
Bütün topraklar denizdi.

Sonra denizin sisinden bir kımıldanma (hareketlenme) oldu;
Bu sırada Eridu yapıldı ve Essagil kuruldu;
Dumanının derinliklerinde Tanrı Lugal-du-kuda'nın yaşadığı Essagil;
Babil şehri, kuruldu ve Essagil bitirildi.

Tanrılar, yeryüzünün canlıları, Marduk hep bir anda yapıldı;
Kalplerindeki arzuların yaşadığı, yüce dedikleri kutsal şehir.
Marduk suyun yüzüne bir kamış koydu,
Ve toprağı yarattı, kamışın kenarına döktü onu;
Tanrıların, kalplerindeki arzularında yaşamalarına (oturmalarına) yol açabilirdi,

Ve insanı yarattı.
Onunla birlikte Tanrıça Aruru insanın tohumlarını yarattı.
Otlak yaratıklarını ve otlaktaki yaşayan varlıkları o (Marduk) yarattı.
Dicle ve Fırat'ı o yarattı ve yerlerine yerleştirdi.
Adlarından mazbutça söz etti.
Otları, bataklık sazlarını, kamışları ve ormanları o yarattı.
Otlakların tohum veren bitkilerini o yarattı.
Toprakları, bataklıkları ve balçıkları;
Vahşi ineği ve onun küçük vahşi yavrusunu, koyunu ve onun küçük kuzusunu.
Meyve bahçelerini ve ormanları;
Tekeyi ve dağ keçisini...

Efendi Marduk denizin hemen yanında bir baraj inşa etti.
[...]
Kamışları o biçimlendirdi, ağaçları o yarattı;
Tuğlaları (yapı-taşlarını) o düzdü, binaları o dikti;
Evleri o yaptı, şehirleri o kurdu;
Şehirleri o yaptı, varlıklara o can verdi;
Nippur'u o yaptı, Ekur'u o kurdu;
Erech'i o yaptı, Eana'yı o kurdu.

3. Daha uzun olan Yaradılış Destanı nasıl, 'yükseklerdeyken gökyüzüne henüz isim verilmeyişini', Baba Apsu ile Anne Tiamat'ın birbirlerine nasıl harabati karıştığını ve bu birliktelikten ejder benzeri yavruların nasıl dünyaya geldiğini anlatmakla başlar. Buna göre daha genç bir Tanrı neslinin meydana gelmesi uzun yıllar alır. Bu Tanrılardan biri de Bilgelik Tanrısı olan Ea'dır ve Apsu'ya meydan okuyarak onu öldürür. Bunun üzerine Tiamat öz oğlu Kingu ile evlenir, ondan canavarlar dünyaya getirir ve Ea'dan öcünü almak için hazırlıklara başlar.

Tiamat'a karşı koymaya cüret eden tek Tanrı da Ea'nın oğlu Marduk olur. Tiamat'ın yandaşları onun on bir canavarı olurken, Marduk'un da en büyük güvencesi yedi rüzgâr, ok ve yayı, fırtına-arabası ve son olarak da etrafa korku salan zırhlı postudur. Dudaklarına koruyucu macun süren Ea, kendisini her türlü zehirden koruyacak olan bitkiyi bileğine bağladıktan sonra başını da alevlerle taçlandırır. Kavgaya başlamadan önce her iki tarafta birbirlerine sataşıp alaycı sözler söylerler; ölümcül lanetler okuyup, büyüler yaparlar. Karşı karşıya gelip birbirleriyle vuruştuklarına Marduk çok geçmeden ağı ile Tiamat'ı yakalar ve rüzgârlarından birini rakibinin karnına göndererek onun bağırsaklarını darmadağın eder. Hemen sonra da kafasını parçalayıp, bütün oklarını düşmanına fırlatır. Düşmanının cansız bedenini zincirlere vurarak aldığı yenginin utkusuyla onun yanı başında bir müddet durur. Geride kalan

on bir canavarı da zincirleyip hapsettikten sonra –canavarlar hapsedildikleri yerde yeraltı dünyasının Tanrıları olurlar– Kingu'nun göğsünden 'Kader Yazıtları'nı söküp kendininkilerin üstüne bağlar ve Tiamat'ı kabuklu bir deniz yaratığı gibi ikiye böler. Parçalardan birini yüksekteki suların (*gökteki suların*) dünyayı basmasını önlemek için gök kubbe olarak kullanırken, diğerinden de yeryüzü ve deniz için kayalık temel olarak faydalanır. Marduk aynı zamanda güneşi, ayı, daha küçük olan beş gezegeni ve takımyıldızlarını yaratıp, başlarına adamlarını koyar. Ve son olarak da Tiamat'ın isyanını kışkırttığı için ölümle lanetlediği Kingu'nun kanından insanı yaratır.

4. Her ne kadar Marduk'un yerini ilahi kahraman olarak, Bel almışsa da sözü edilen söylenceye oldukça benzeyen bir başka efsane de Berossia anlatımında geçer. Yunan mitolojisiyle belki de Hitit orijiniyle ilişkilendirildiğinde, Yeryüzü Ana, ihtişamından bütün Tanrıların korkup Mısır'a kaçtığı dev Typhon'u yaratır. En sonunda tanrıların içinden bir tek Zeus, Typhon'u kendisi gibi kanlı bir canavar olan kız kardeşi Delphyne ile birlikte, Tanrısal silahı olan şimşeği ile öldürür.

5. Yaradılışın ilk söylencesi (*Tekvin* I. I-II. 3) Babil Sürgününden dönüşün hemen ardından Kudüs'de yazılmıştır. Burada Tanrı, 'Elohim'olarak adlandırılmıştır. İkinci söylence (*Tekvin* II. 4-22) ise muhtemelen Edom orijinli olmak üzere aynı zamanda Yahuda kökenli ve Sürgün öncesine aittir. Bu söylencede ise Tanrıya, 'Yahve' adı verilmesine karşın, dindar editörler tarafından söz konusu unvan 'Yahve *Elohim*' (genellikle 'Ulu Tanrı şeklinde çevrilir) olarak değiştirilmiş; böylece de *Tekvin* I.'deki Tanrı ile *Tekvin* II.'deki Tanrı birbiriyle özdeşleştirilmiş ve ayniyet (*özdeşlik*) taşıyan versiyonlara yer verilmiştir. Buna karşın Tanrı, aşağıda verilen tablolarda da görülebileceği gibi, yaradılış dizgesinde birbiriyle çelişen bir takım detayları tamamıyla gidermemiştir.

Tekvin I	**Tekvin II**
Gökyüzü	Yeryüzü
Yeryüzü	Gökyüzü
Işık	Duman (*Sis-Buhar*)
Gök kubbe	Erkek
Kuru Toprak	Ağaçlar
Otlar ve Ağaçlar	Nehirler
Güneş ve Ay (*ışık veren cisimler*)	Hayvanlar ve Sığırlar
Deniz-canlıları	Kuşlar
Kuşlar	Kadın
Sığırlar, Sürüngenler ve Hayvanlar	
Erkek ve Kadın	

Yahudi ve Hıristiyanlar her zaman sözü edilen çelişkiler karşısında şaşırmışlar ve bunları makul göstermeye çalışmışlardır. Birinci söylencedeki Yedi-gün kurgusu, insanların Şabat'ı yerine getirmesi için mitsel bir ferman niteliği taşımaktadır; zira Tanrı yedinci gün dinlenmiş ve o günü kutsayıp, kutsallaştırmıştır. Bu nokta açık bir şekilde On Emir'in (*Çıkış* xx. 8-11) bir versiyonunda ifade edilmiştir. İlk çağlardaki haham yorumcular, esas elementlerin ilk üç günde yaratıldığını; ikinci üç günde ise yaratılanların süslenerek güzelleştirildiğini ifade ederler. Buna göre, birinci gün ile dördüncü gün; ikinci gün ile beşinci gün ve son olarak da üçüncü gün ile altıncı günde yaratılanlar arasında bir benzeşim olduğu göze çarpmaktadır.

Birinci Gün
Gökyüzünün yaratılması ve onun karanlıktan ayrılması

İkinci Gün
Gökyüzünün yaratılması ve gökyüzündeki sularla, yeryüzündeki yüzen suların birbirinden ayrılması

Üçüncü Gün
Kuru Toprakların yaratılması ve kımıldamayan ormanlar ile tohum veren bitkilerle bezenmesi

Dördüncü Gün
Günü geceden, mevsimi mevsimden ayırmak için gökcisimlerinin yaratılması (Güneş, Ay ve yıldızlar)

Beşinci Gün
Göklerde uçan kuşların, yeryüzündeki denizlerde balıkların yaratılması

Altıncı Gün
Kuru topraklarda yürüyen hayvan, insan ve sürün genlerin yaratılması

6. Söz konusu kurgu ve benzerleri, hahamların, Tanrıyı sistematik bir düşünce tarzıyla onurlandırma isteklerini kanıtlar. Buna göre eğer hahamların aklına Yaradılış sırasının, Babil haftasındaki gezegen Tanrılarının sırasıyla ve dolayısıyla da Menorah'ın ya da Kutsal Şamdan'ın yedi dalıyla özdeşleştirilmiş olduğu; – *Zekarya*'nın (iv.10) yanı sıra Josephus da (*Wars* v. 5. 5) Menorah ve Yedi Gezegeni birbirleriyle özdeşleştirir – ayrıca Tanrının da bütün bu gezegenlerin güçlerini Kendisine atfetmiş olduğu gelmeseydi, gösterdikleri bu çabaların çok da gerekli olmadığı ortaya çıkacaktı. Pastoral bir tanrı olan Nergal'in sözü edilen haftada üçüncü sırada; buna karşın astronomi Tanrısı Nabu'nun da dördüncü sırada olmasından dolayı, yaratılış söylencesinde meraların oluşması, yıldızların meydana gelmesinden önce yer almıştır. *Enuma Elish*'teki kurgu

ise şöyledir: Gökyüzü ve yeryüzünün birbirinden ayrılması; gezegenler ve yıldızların yaratılması; ağaçlar ile tohum veren bitkilerin yaratılması; hayvanların ve balıkların yaratılması (beşinci ve altıncı tabletler parçalar halinde ve eksiktir); Marduk'un, Kingu'nun kanından insanı (*erkeği*) yaratması.

7. İkinci yaradılış söylencesi ilkinden daha karmaşıktır; yaradılış öncesi Evren hakkında daha az bilgi verir ve *Tekvin* 1. ile karşılaştırılabilir hiçbir yapıya sahip değildir. Bunun yanında Yaradılıştaki işlerin gerçekte tek bir günü kapsadığına dolaylı olarak işaret eder. Giriş ifadesi, Yaradılış öncesi Evreni evvelce bulunmayan varlıklar açısından ele alarak tasvir eden birçok Yakındoğu evren teorisini çağrıştırmaktadır: "Ağaçlar ve çalılıklar henüz yeryüzünde yoktu; otlar ve tohum veren bitkiler henüz yeşermemişti, zira Tanrı yağmuru göndermemişti ve toprağı işleyip sürecek hiçbir insan yoktu" (*Tekvin* II.5). "Ve sonra Tanrının yeryüzünü ve gökyüzünü yarattığı büyük gün geldi (*Tekvin* II. 4a): topraktan bir buhar tabakası yükseldi (ihtimal ki Tanrının emriyle) ve onu suladı. Toprak (*adama*) şimdi, bir insan (*adam*) şeklini alacak hale geldi. Tanrı insanın burun deliklerinden yaşam soluğunu üfledi ve ona bir ruh verdi. Tanrı daha sonra Aden'in doğusunda bir bahçe dikti ve insanı onu süsleyip bakması için orada görevlendirdi" (*Tekvin* II. 6-9, 15).

8. *Tekvin* I, tarih öncesi ıslak bir kaostan yeryüzünün ortaya çıkışını ifade ederek başlayan Babil kozmogonileriyle benzerlik gösterir ve Dicle ile Fırat'ın kış sellerinden (tufanlarından) kuru toprağın nasıl ortaya çıktığını anlatan metaforlarla doludur. Bunun doğal bir sonucu olarak da Tekvin, tarih öncesi ıslak kaosun ardından ilk yeşerme, çiçek açma şeklinde betimlenmektedir. Buna göre İlkbahar kuşların ve hayvanların çiftleştiği mevsimdir. Buna karşın *Tekvin* II, Kenan iklim koşullarını ve coğrafik özelliklerini yansıtmaktadır. Yaradılış öncesi Evren, uzun bir yazdan çıkmışçasına güneş-közü, kavruk ve kuraktır. Sonunda, sonbahar yaklaştığında, yağmurun ilk işareti kesif sabah çisesi ile vadilerden yükselen beyaz tabaka olur. Yaradılış, *Tekvin* II. 4 ff'de betimlendiği şekliyle, yukarıda bahsedilen böyle bir sonbahar günü meydana gelmiştir. İlkbaharı yaratıcı mevsim yapan Babil versiyonu ise, Esaret süresince alıntılanmış ve Nissan'ın ilk günü Yahudi Yeni Yılı'nın ilk günü haline gelmiştir. Buna karşın sonbaharın işlendiği önceki versiyonda Tişri ayının ilk gününün Yeni Yılın birinci günü olarak şekillendiği görülmektedir.

9. Yaradılışın hangi mevsimde meydana geldiği konusundaki uzlaşmaz fikirler, birbirlerine rakip Yahudi okulları tarafından MS 1. yüzyıldan itibaren savunulmaktaydı. Yunan Stoacılarıyla birlikte İskenderiyeli Philosu, Evrenin

İlkbaharda yaratıldığı görüşünü muhafaza ederken, Rabbi Hoşeya ve diğerleri tarafından da desteklendi. Buna karşın Rabbi Eliezer, Yaradılışın sonbaharda olduğu fikrini benimsedi ve söz konusu görüş Ortodokslar arasında destek gördü. Buna göre Tanrının Yeni Yılının ilk günü Tişri ayının birinci günü olarak kabul edildi. Yaradılışın sonbaharda gerçekleştiği konusunda hemfikir olan başka gruplar da, bu görüşü kabul ederken, Tanrının Yeni Yılının Elul'un yirmi beşinci günü olduğunu; Âdem'in doğum günününse bundan beş gün sonra, Tişri'nin ilk günü olduğunu ileri sürmüşlerdir.

10. Esasen, üretimden ziyade yoktan var etme şeklinde mütalaa edilen Yaradılışın temel figürü Yunan mitolojisinde anlamını bulduğu gibi anaerkil doktrindir: Başlangıçta Eurynome, Her Şeyin Tanrıçası, Khaos'dan çırılçıplak ortaya çıktığında, ayaklarını basacak sağlam bir yer bulamadığından gökyüzünü denizlerden ayırdı ve dalgalar üzerinde bir başına dans etmeye başladı. Dalgalar üzerinde dans ettikçe ardından hareket etmeye başlayan rüzgâr, büyük yılan Ophion ya da Ophioneus kılığında onunla birleşti ve Eurynome, Evrensel Yumurtayı yaptı. Orfik Fragmanlarında (60, 61, 70 ve 89) anlatılan benzer bir hikâyede de Gece, Kreatriks, gümüş bir yumurta yapar ve yumurtadan Sevgi (Aşk), hareket eden Evreni yaratmak için ortaya çıkar. Gece mağarada yaşarken, triadda (Tanrıça üçlemesi) kendisini Gece, Düzen ve Adalet olarak ifşa eder.

11. Buna karşın Yakındoğu söylencelerinin çoğu, kadın reisin ilahi ayrıcalıklarının bir kısmının ya da azının onun erkek savaşçı eşine atfedildiği zamanlardan gelmektedir. Bu sahne *Enuma Elish*'teki, Evrenin nasıl Anne Tiamat ile Baba Apsu'nun birlikteliğinden yaratıldığını konu alan söylencenin yanı sıra Berossus'un Yaradılış hikâyesinde –Alexander Polyhistor tarafından özetlenmiştir– de yer alır. Buna göre El'in Tiamat'a karşı kazandığı savaşın hemen ardından Tanrıça Aruru, El'in kendi kanı ile kili bir araya getirip yoğurur ve bu şekilde insanı yaratır.

12. Suriyeli filozof Damascius (MS 6. yüzyılın başlarında) *Enuma Elish* destanının ilkel bir versiyonunu özetler. Söz konusu söylence, Mısır Göktanrıçası Nut ile Yer Tanrısı Geb'in birlikteliğini anlatan efsanenin yanı sıra Yunan Gök Tanrısı Uranus ile Yertanrıçası Gaia'nın efsanesiyle de özdeşleştirilir. Damascius, Tiamat'ı Apsu'dan önce isimlendirirken, kadınlara öncelik tanınan bu benzer kurguyu bahsettiği ilahi her çift için devam ettirir.

13. Tehom-Tiamat paralelliği kurulmamış olsaydı, Tehom'un, Tanrılar dünyaya getiren ve onların kendisine karşı başlattığı isyana maruz kalan ve en sonunda vücudunu Evrenin yapıtaşı olarak kullanmaya razı olan Babil'in

korkunç Ana-tanrıçasını betimlediğini tahmin etmek çok kolay olmayacaktı. İbranicedeki her ismin eril ya da dişil olma zorunluluğu göz önünde bulundurulduğunda, bu dildeki dişil cinsiyet ismi olan 'Tehom'un bile bu önemle yorumlanamayabileceği açıktır. Ayrıca *ah* son eki ya da zıt cinsiyetin son ekinden mahrum olsalar bile, İbranicede birçok kozmik terminoloji dişildir.

14. Buna karşın Tanrıçalar, Kutsal Kitap çağlarında Yahudilerce iyi bilinmekteydi; zira Tanrıça Aşera'nın putları karşısında saygıyla reverans yapılıp (2 *Krallar* xxi. 7; 2 *Tarihler* xvii. 6, vb.), onun korusunda ibadet edilmekteydi (*Hâkimler* iii. 7; 25-26, 30; 1 *Krallar* xvii. 33; xviii. 19). Yahudiler aynı zamanda, Fenike ve Filistinlilerin tanrıçası olan Aştoret'e de (Astarte) tapıp onu onurlandırmaktaydılar (*Hâkimler* ii. 13; x. 6; 1 *Samuel* xxxi. 10; 1 *Krallar* xxii. 13, vb). Nabukadnezar'ın, Yahuda Krallığını yıkmasından hemen önce (MÖ 586) Yahudi kadınları ona 'Gökyüzünün Kraliçesi' adıyla çörekler sunuyorlardı (*Yeremya* vii. 18). Bahsedilen Kraliçe, Kutsal Kitap'ta Şamgar'ın annesi olarak isimlendirilen Anat'tır (*Hâkimler* iii. 31; v. 6) ve şimdilerde Yeremya'nın evi Anatot ile de ilişkilendirilir. Bu Tanrıça erkek ve kadın Yahudiler arasında o kadar değerli bir hale gelmişti ki aralarında Mısır'a kaçanlar bile onun onuruna yere şarap döküp onun şeklinde çörekler yapmaktaydılar (*Yeremya* xi. iv. 15-19).

15. Her ne kadar Aştoret ile Aşera'ya, Yahuda monarşisinin sonuna kadar bütün sınıflar tarafından ibadet edilmişse de Kutsal Kitap'ın hiçbir yerinde, bu iki Tanrıçanın El ya da Elohim ile bağlantısına dair herhangi bir ima bunmaz – sadece *Hezekiel* xxiii'de şehvet ve ahlaksızlıklarıyla ünlü Ohola ile Oholiva'nın Tanrı tarafından reddedilişleri doğdukları yer olan Samiriye ve Kudüs'den ziyade bu Tanrıçalara yöneltilmiştir (bu şehirler Tanrıçaların esas ibadet yerleriydi). Aynı şekilde hiçbir Yahudi geleneği bu iki tanrıçaya Kreatriks rolünü vermemiştir. Buna karşın Aştoret'in sahip olduğu beyaz güvercin, bu Tanrıçanın bir zamanlar böyle bir rolde olduğunu gözler önüne sermektedir.

16. *Tekvin* i ve *Tekvin* ii'nin tektanrıcı editörü Yaratılışta Tanrıdan başka hiçbir varlığa herhangi bir rol vermeyerek bu yolla, kutsiyet atfedilebilecek muhtemel varlık ve elementleri göz ardı etmiştir. Kaos (*tohu wa-bohu*), Karanlık (*hoshekh*) ve Derinlik–Yoğunluk (*tehom*) gibi soyutlamalara hiçbir şekilde ibadet edilmemiş; buna karşın söz konusu kavramlar tarihi çağlardaki anaerkil tanrılara atfedilmiştir.

17. Her ne kadar sonsuz, mutlak ve her şeye gücü yeten, tek Tanrı gibi yenilikçi kavramlar ilk defa Firavun Akhenaten (Yahudileri korumuş olduğu gö-

rünmektedir) tarafından dile getirilmiş ve Yahudiler tarafından benimsenip ya da tekrar ortaya çıkarılmışsa da, *Tekvin* I'de bulunan 'Elohim' ismi (genellikle 'Tanrı olarak çevrilir) Sami dilinde birçok Tanrıdan biri anlamına gelen kelimenin İbranice varyantıdır. Sözü edilen Ilu kelimesi Asurlular ve Babiller; El kelimesi Hitit ve Ugarit metinlerinde; Il ya da Ilum ise Güneyli Araplar arasında kullanılmaktaydı. Fenike panteonundan sorumlu olan El'den, Ugarit şiirlerinde (MÖ 14. yüzyıla dayanan şiirlerde), 'Bull El' olarak sıklıkla bahsedilir. 'Bull El', aynı zamanda Harun (*Çıkış* XXXII. 1-6, 24, 35) ve Yarovam (1 *Krallar* XIII. 28-29 tarafından yapılan ve Tanrının amblemleri olan altın erkek-buzağılar ile Sidkiya'nın Tanrıyı temsil eden demir boynuzlu boğasını akla getirir (1 *Krallar* XXII. 11).

18. *Tekvin* II'de 'Elohim', ismi *Yahve* olarak telaffuz edilen ikinci bir kutsal isimle birleştirilmiş ve '*Yahve asher Yihve*' ('Ben Benim') tam isminin kısaltılmış biçimi olarak göz önünde bulundurulmuştur (*Çıkış* III. 14). Özel adlarda söz konusu isim daha da ileri gidilerek *Yeho* (*Yehonathan* ya da 'Jonathan'), *Yo* (*Yonathan* ya da 'Jonathan'); *Yahu* (*Yirm'yahu* ya da 'Jeremiah') veya *Yah* (Ahiyah) şeklinde kısaltılmıştır. *Tekvin*'de Yahve'ye kutsal *Elohim* soy isminin verilmesi onun doğaüstü bir Tanrı haline geldiğini; Yaratılıştaki bütün ustalık isteyen marifetlerin ona atfedildiğini gösterir.

Yakındoğu ilahlarına atfedilen unvan ve sembollerin birçoğu ardı ardına Tekvin'de Yahve Elohim'e isnat edilmiştir. Örnek olarak günümüze dek varlığını koruyan bir kitabede (Tanrı Baal'a yazılmıştır) Dagon'un oğlu Tanrı Baal, 'Bulutların Binicisi'dir. *Mezmurlar* LXV. 5'te sözü edilen unvan bu Yahudi Tanrısına atfedilmiştir. Bu Tanrı aynı zamanda 'Tsafon Tanrısı' Baal gibi, yüce bir dağ olarak telakki edilen 'kuzeyin en uzağında' bir saraya sahiptir (*İşaya* XIV. 13; *Mezmurlar* XI. VIII. 3).

19. Tüm bu anlatılanlara ek olarak, Ugarit mitolojisinde rastladığımız canavar ruhlu Tanrıça Anat'a atfedilen birçok eylem, aynı zamanda Kutsal Kitap'taki Yahve Elohim'e de isnat edilmiştir. Anat'ın düşmanlarına karşı gerçekleştirdiği katliamların Ugarit tasviri şöyledir:

Askerlerin diz-boyu kanına daldı Tanrıça,
Beraberlerindekilerin boynuna gelen kanına.
Ta ki karnını doyurana dek
Evinde savaştı durdu Tanrıça...

Bu betimleme, İşaya'nın Tanrıyı ikinci görümündeki duyduğu ifadelere benzer. Buna göre Tanrı, İşaya'ya İsrail düşmanlarından aldığı intikamı anlatmaktadır (*İşaya* LXIII. 3):

Evet, onları (Benim) öfkemle çiğnedim,
Ve onları (Benim) gazabımla
ayaklarımın altına aldım;
Ve kanları (Benim) giysilerime sıçradı,
(Benim) bütün elbisemi kirlettim...

Peygamberler ve mezmur yazarları (*ödünç*) aldıkları dini tasvirlerin pagan orijinleri hakkında en az, Tanrı onuruna putperest kurban ritüelleri uyarlayan rahipler kadar dikkatsizdiler. Bu noktada akla gelen en önemli soru şudur: Bu kehanetler ve ilahiler söylenmeli, ya da bu ritüeller gerçekleştirilmeliydi? Eğer sözkonusu olan Anat, Baal veya Tammuz değil de Yahve Elohim'in onurunaysa, o zaman her şey doğru ve dine uygundu.

2.
DİĞER KUTSAL METİNLERE GÖRE YARATILIŞ

(a) Diğer yazarlara göre ise Tanrı Gökyüzünü, Güneş, Ay ve yıldızlarla dolu ve tamamlanmış olduğu halde bir tek sözüyle yarattı. Daha sonra göz kamaştıran ışıktan bir kaftana sarılıp, gökleri çadır bezi gibi gerdi ve karanlığı örtündü. Yüksek Suları giysisiyle sarıp sarmaladı; Yüksek suların üzerinde mekânını inşa etti; duvarlarını ve yerleri çulla örter gibi kalın karanlıklarla kapladı; kirişleri Yüksek Sulara dayadı. Orada Tanrı Kutsal Tahtını kurdu. [1]

(b) Tanrı Yaratılışı gerçekleştirirken Karanlığı, bulutların, meleklerin ya da rüzgârların kanatlarının üzerine binerek geçti; esen rüzgârları yakalayıp elçi olarak görevlendirdi. Yeryüzünü sağlam temeller üzerine kurdu: Dağları dikkatlice tartıp, bazılarını karanlığa direk olsunlar diye sulara gömdü, onların üzerine yeryüzünü kemer yapıp kemeri de diğer dağların temel taşıyla kilitledi. [2]

(c) Karanlığın kükreyen suları uyandı ve Kraliçeleri olan Tehom, Tanrıyı, yaptıklarını sulara gömmekle tehdit etti. Ateşli savaş arabasında Tanrı, dalgaları yükseltti ve şimşekler çaktırarak Kraliçenin dolu sağanağına fırlatıp onun canavar ruhlu yandaşının, Livatyan'ın kafasını uçurdu; Rahav'ı da kılıcıyla kalbinden vurdu. Tanrının sesinden dehşete kapılan Tehom'un suları durulup çekilmeye başladı. Nehirler tersine dönüp tepelere doğru akmaya ve tepelerin ardındaki vadiye dolmaya başladı. Korkudan titreyen Tehom yenilgisini kabul etti. Tanrı attığı zafer narasıyla, suları kuruttu; ta ki yeryüzünün temelleri görülene dek. Daha sonra avuçlarıyla ne kadar su kaldığını ölçüp, onu deniz yatağına serpti. Kumları da denizlerin daimi sınırları olsun diye kenarlara yerleştirdi ve sürgülü bir kapının ardına kilitlediği Tehom'a da azgın dalgalarının bu sınırları geçmemesini buyurdu. [3]

(d) Tanrı daha sonra kuru toprağı ölçerek, yeryüzünün bütün sınırlarını saptadı. Tehom'un sularının vadilerde yükselmesine ve yükseklerden, Kendi evinden, dağların tepesine yavaşça yağmasına izin verdi. Böylece Tanrı, hayvanlara yiyecek olan otları; aynı zamanda da insanların besinini alabileceği mısır ve üzümleri yarattı. Gölge olsun diye de Lübnan sedirlerini dikti. Ay'a mevsimleri göstermesini; Güneş'e gece ile gündüzü; yaz ile kışı ayırmasını; yıldızlara da gecenin karanlığını azaltmalarını emretti. Yeryüzünü hayvanlar, kuşlar ve sürüngenlerle doldurdu; denizleri balıklar, deniz yaratıkları ve canavarlarla doldurdu. Vahşi hayvanların, Güneş doğunca inlerine çekilip yatmaları koşuluyla, gecenin karanlığında kükremelerine izin verdi. [4]

(e). Sabahyıldızları tüm bunlar olup biterken hep birlikte şarkı söylüyor, Tanrının bütün çocukları da sevinçle onlara eşlik ediyordu. [5]

(f) Yaratılışı bu şekilde sonlandıran Tanrı, Teman Ülkesi'ndeki Paran Dağı'na, mabedine çekildi. Bu mabedi ne zaman terk etse yeryüzü titreyip sarsılır ve dağlar dumanla kaplanır. [6]

NOTLAR

1. Mezmurlar XXXIII. 6; İşaya XL. 22 ve XLIV. 24; Mezmurlar CIV. 6; İşaya L. 3; Mezmurlar XVIII. 10-12; 1. Krallar VIII. 12; Mezmurlar CIV. 3; XCIII. 1-2.
2. Mezmurlar XVIII. ve Nahum I. 4; Süleyman'ın Meselleri XXX. 4; Mezmurlar CIV. 3-5; İşaya XL. 12; Mezmurlar LXV. 7.
3. Mezmurlar XCIII. 3; Yeremya XXXI. 35; Eyüb IX. 13; Mezmurlar LXXXIX. 11; Eyüb XXVI. 12-13; İşaya LI. 9; Mezmurlar CIV. 6-8; LXXIV. 13-14; Nahum I. 4; Mezmurlar XVIII. 15-16; İşaya XL. 12; Mezmurlar XXXIII. 7; Yeremya V. 22; Eyüb XXXVIII. 8-11.
4. Mezmurlar LXXIV. 17; Eyüb XXXVIII. 5; Mezmurlar CIV. 10-26; Yeremya XXXI. 35.
5. Eyüb XXXVIII. 7.
6. Habakkuk III. 3; Mezmurlar CIV. 32.

*

1. *Tekvin* dışındaki diğer Kutsal Kitap referanslarından alınan ve bir araya getirilen yaratılışın bu üçüncü versiyonu Babil'in yanı sıra Ugarit ve Kenan kozmogonilerini de çağrıştırır. Bu anlatım Tohu ve Bohu Karanlığa yapılan kısa referansları da dikkate değer bir şekilde genişleterek açıklar. El, Marduk, Baal ve Yahve gibi yaratıcılar ilk olarak su ile savaşmak zorunda kalmışlardır – su, Livatyan, Rahav ya da Büyük Ejder (Dragon) adlarıyla Peygamberle kişiselleştirilmiştir. Burada Tanrı, yerinden edilen Kreatriks'in yalnızca bereket, dolayısıyla da su Tanrıçası olması nedeniyle onunla savaşmak zorunda kalmamıştır. Buna neden olan bir diğer etmen de ataerkil yaşam düzenine ge-

çişi geciktiren anaerkil düzenin, iki cinsiyetin kaotik bir biçimde birleşmesi şeklinde kurgulanmasıdır – denize dökülen yağmurun, kuru toprakların ortaya çıkışını engellemesi gibi. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Mısır'ın kâinat yaratıcısı Shu'nun, Göktanrıçası Nut ile Yeryüzü Tanrısı Geb'in birbirine sarılmalarını engelleyip ayırması; Yahve Elohim'in Yukarıdaki Eril Sularla, Aşağıdaki Dişil Suların bir araya gelişini engellemesi gibi eril ve dişil unsurların birbirlerinden nazik bir şekilde ayrılmaları gerekmektedir. Tiamat'ı iki parçaya ayıran Babil Tanrısı Marduk aslında onu, Apsu'dan yani Yukarıdaki Suların Tanrısından ayırıyordu.

2. Ugarit mitolojisinde Baal deniz yatağını, hem tanrı hem de bir element (madde) olarak işlenen yenilmiş sulara bir duvar (set) olarak inşa eder:

Ey balıkçılar...
Alın elinize büyük bir ağ, El'in sevgilisi Yamm'a atın,
El'in Denizine, Benign'e,
El'in derinliklerine...

3. 'Tohu' ve 'Bohu'nun orijinal formlarında ne anlama geldiği bir tartışma konusudur. Tohu'ya "m" son eki eklendiğinde, Kutsal Kitap'ta bahsedilen ilkel deniz canavarı Tehom (thwm) halini almaktadır. Çoğul formunda da Tehom, Tehomot (thwmwt) olarak karşımıza çıkar. Aynı son eklerle Bohu, Eyüp'te geçen Behemot'ı, bir başka deyişle deniz canavarı Livyatan'ın yeryüzündeki özdeşi olan Behom ve Behomot haline gelir. Livyatan Rahav, Tanin, Nahash ya da suyu sembolize eden diğer mitsel yaratıklardan kolaylıkla ayrılamaz. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda *Tekvin* I ve II'de bulunan hikâye, dünyanın tarih öncesinde deniz-canavarı Tohu ile yeryüzü-canavarı Bohu'dan ibaret olduğu sonucuna ulaşılabilir. Eğer böyleyse Tohu'nun Tehomot; Bohu'nun da Behemot ile olan özdeşliği kuramsal (doktrinsel) nedenlerle gizli tutulmuştur – Tohu ve Bohu kaos ya da boşluğun kişiselleştirilmemiş durumları olarak yorumlanırken; Tanrı da Tehomot (ya da Livyatan) ile Behemot'un birbiri ardına yaradılışından sorumlu tutulmuştur.

4. Yahudi söylencelerindeki Tehomot ile ilişkilendirilen Babil deniz-canavarı Tiamat, Tamut ve Tamdu adları altında karşımıza çıkarken, söz konusu yaratık Damascius'un *İlk Prensipler* (*First Principles*) adlı eserinde Tauthe adını alır. Buradan hareketle sözcük kökünün *taw* olduğu sonucuna ulaşılır. Zira söz konusu kök ile Tiamat arasındaki ilişki, Tohu'dan Tehom ve Tehomot kelimelerinin türetilmesindeki ilişki ile benzer özellikler taşımaktadır. Buna ek olarak *Tehom*'un İbranicede hiçbir şekilde belirli belirteç almaması da, bu

kelimenin geçmişte *Tiamat* gibi bir özel isim olduğunu kanıtlamaktadır. Bu durumda Tehomot, Yahudi söylencelerindeki Anne Tiamat ile özdeştir. Anne Tiamat'ın aşığı olan Tanrı Apsu da ismini, kendisinden daha yaşlı olan ve Bilgelik Tanrısı Enki'nin içinden çıktığı hayali tatlı-su dolu uçurum olduğu ileri sürülen Sümer Abzu'dan almıştır. Rahav ('kibir') Tehomot'un eşanlamlısı olup; *Eyüp* xxvi. 12'de aşağıdaki satırlarda geçer:

Gücüyle Denizi çalkalar,
Ustaca Rahav'ı vurur.

5. Tanrının Kutsal Ruhunun, Tekvin'de ıssız suların üzerinde dönüp durması, bir kuş izlenimini verir. Kutsal Kitaba ait eski bir şiirde Tanrı 'yavrusunun üzerinde dönüp duran bir kartal' ile karşılaştırılmaktadır (*Yasa'nın Tekrarı* xxxii. 11). Bununla birlikte sıklıkla 'ruh' olarak tercüme edilen *ruah* esasen 'rüzgâr' anlamına gelir. Fenike yaratılış mitinde Byblus'lu Philo'ya göre esas kaos Rüzgâr tarafından yerine getirilmiş, daha sonra da kendisini oluşturan parçalara Rüzgâr âşık olmuştur. Bir başka Babilli kozmogonist, dişi öz olan Baou'nun bu rüzgârdan hamile kaldığını ileri sürer. Rüzgâr-tanrı Colpia'nın eşi olan Tanrıça Baou, Hesiod'un Yaşayan Her Şeyin Annesi şeklinde betimlediği Yunanlı Tanrıça Nyx ('Gece') ile özdeşleştirilmekteydi. Yunanistan'da ise bu tanrıça Yılan Ophioneus'u aşığı olarak seçen Eurynome idi.

6. MS 1. yüzyılda yaşayan ve mevcut doktrinlere karşı çıkan Ophiteler,* dünyanın bir yılan tarafından meydana getirildiğine inanmaktaydılar. Musevi geleneğine göre Tanrının emriyle Musa tarafından yapılan (*Sayılar* xxi. 8-9) ve reformcu Kral Hizkiya (Ezekiel) tarafından yok edilene dek Kutsal Tapınak'ta büyük saygı gören ve uğruna buhur yakılan Tunç Yılan, --Orfik geleneğinde Zeus'un özdeşleştirildiği gibi– Yahve'nin bir zamanlar bir Yılan-tanrı ile özdeşleştirildiği anlamına gelir. Yahve'nin bir yılan olarak tasviri, son zamanlara ait bir midraşta** varlığını korumuştur. Sözü edilen midraşa göre Tanrı, ıssız bir konaklama yerinde, gecenin karanlığına Musa'ya saldırıp onu öldürmek istediğinde (*Çıkış* iv. 24 ff.), onu devasa bir yılan farz ederek beline kadar yutmuştu. Kurbanların Kudüs'te Tapınak'ın kuzey tarafında öldürülme geleneği (*Leviticus* i. 11; M. Zebahim v. 1-5), Atina'dakine benzer bir şekilde eski zamanlara dayanan Kuzey-Rüzgârı kültünü çağrıştırır. Orijinal söylencede, muhtemeldir ki Büyük Anne Kaos'tan yükselmiş, ortaya çıkan rüzgârdan bir yılan meydana gelip onu hamile bırakmış, bunun üzerine tanrıça bir kuş (güvercin ya da kartal) haline gelip evrensel yumurtayı dünyaya getirmiştir–yılan bu yumurtaya dolanarak kırılmasını sağlamıştır.

* Gnostik bir okul.

** Bkz. Kısaltmalar, kaynaklar ve açıklayıcı notlar.

7. Galile orijinli bir ilahiye (LXXXIX) göre Tanrı, Rahav ve diğer düşmanlarını bozguna uğratıp yendikten sonra Gökyüzünü ve Dünyayı; kuzeyi ve güneyi; Tabor ve Hermon'u yarattı. *Eyüp*'e (IX. 8-13) göre Tanrı Gökleri tek başına gerip, denizin dalgaları üzerinde yürüdüğünde 'Rahav'ın yardımcıları' O'nun ayaklarına kapanmıştır. Bahsedilen yardımcılar, Marduk ile girdiği mücadelede onun kutsal lanetiyle 'derdest' edilen Tiamat'ın müttefikleri ve onunla birlikte hareket edenlerdi.

8. Liyatan'a özgü çok başlı deniz-canavarı, 'kaçan' yılan (*nahash bariah*) ya da 'çarpık' yılan (*nahash aqalaton)* şeklinde yapılan Kutsal Kitap'a ait kinayeler, Ugarit metinlerini çağrıştırır: 'Eğer Lotan'a vurursan ... çarpık yılana, yedi başlı kudretli yılana ...' ve: 'Baal mızrağını saplayacak, tam Lotan'a, yedi başlı çarpık yılana vurduğunda.' Kullanılan lisan Kutsal Kitap'taki İbraniceye benzemektedir: Livyatan, Ugarit dilinde (*lwytn*), *lotan*; *nhsh brh*, *btlm* (= İbranice *ptlm*, 'yılan' anlamına gelir) *brh*; ve *nhsh 'qltwn* ise *btlm 'qltn* olarak karşımıza çıkmaktadır (ANET 138b).

9. Yukarıdaki Suların kişiselleştirilmiş hali olan ve aynı zamanda Tiamat'ın eşi olan Apsu, (Gunkel ve diğerleri tarafından) 'aşırılık, hiçlik' anlamlarına gelen İbranice terim *ephes* ile ilişkilendirilmiştir. Sözü edilen sözcük genellikle çift (iki eş parçalı) olarak kullanılmaktadır: *aphsayim* ya da *aphse eres*, 'yeryüzünün dört bucağı' (*Tensiye* XXXIII. 17; *Mika* V. 3; *Mezmurlar* II. 8; vb.). Apsu'nun su ile olan özdeşleştirilmesi Kutsal Kitap'a ait bir midraşda varlığını korumuştur (*Zekarya* IX. 10): 'Tanrının egemenliği bir denizden bir denize, bir nehirden dünyanın dört bucağına uzanacak.' Şiirsel geleneğin öngördüğü biçimiyle 'dünyanın dört bucağı – dünyanın sonu' aynı zamanda muhtemelen 'nehir'i, belki de Okean Irmağını sembolize eder. Benzer bir şekilde, *Süleyman'ın Meselleri* XXX. 4'te, *aphsayim* 'su' ile ilişkilendirilmiştir:

Suları giysisiyle sarıp sarmalayan kim?
Kim belirledi dünyanın sınırlarını?

Yaratıcının avucunun içinde ya da kozmik elementleri elinde tuttuğu şeklindeki söylence Yakındoğu mitlerinde oldukça rağbet gören bir temadır. Tanrının *ephes* ya da *aphsayim*'a karşı kazandığı zafer *Mezmurlar* LXVII.8 ve 1 *Samuel* II. 10. *İşaya* (XLV. 22)'da geçmektedir. Bahsedilen kayıtlarda Tanrı yalnız başına yeryüzünü yarattıktan sonra *aphsayim*'e yönelerek ve 'Ey dünyanın dört bucağındakiler, bana dönün, kurtulursunuz' demektedir.

10. Her ne kadar Yahudi peygamberler Apsu, Tiamat ve Baou'nun isimlerini boş birer soyut kavram olarak gizlemişseler de *İşaya* XL. 17'de şu satırlar göze çarpmaktadır:

Rab'bin önünde bütün uluslar bir hiç gibidir,
(Hiçten bile aşağı, değersiz sayılırlar)

Bu satırlar Tanrının Yaratılış günlerindeki maharetlerini anlatan metinlerin ardından gelmektedir. Aynı şekilde *İşaya* XXXIV. 11-12'de peygamberin Edom'un yıkılışını önceden bildirdiği sırada Tohu, Bohu ve Ephes'in mitolojik anlamlarına basit-sade göndermeler yapılır:

O (Tanrı) kargaşa ipini gerecek
Tohu'nun saffi
Ve Bohu'nun taşları...
Ve onun bütün prensleri
Ephes olacak...

11. 'Tanrının Tehom'u yıldırımla ve iki kapıya hapsetmesi', çift kapıyla birlikte kanatlarının arasına atılan yıldırıma yapılan göndermedir. Aynı kurgu *Enuma Elish*'te de karşımıza çıkar: Marduk, Tiamat'ı öldürüp bedeninin bir yarısı ile Gökleri yarattıktan sonra bir yıldırım gönderdi ve Tiamat'ın sularından çıkıp gitmesine izin vermemeleri için gözcüler koydu. *Enuma Elish*'teki metin, *nahash bariah*'ın aynı zamanda –söz konusu terim *İşaya* XXVII. 1 ile *Eyüp* XXVI. 13'te Livyatan'ı betimlemek için kullanılmıştır– 'yıldırıma uğrayan yılan' anlamına gelebileceğini de akla getirir.

12. *Habakkuk*'a III. 3'e göre Tanrının yaşadığı Paran, Teman'da ('Güney- ülkesi') bulunan ve Tanrı onuruna duaların okunduğu dağlardan biridir. Diğer dağlar ise Horev, Sina ve Seir'dir (*Çıkış* III. 1; *Tensiye* XXXIII. 2). Paran Dağından Tanrı fırtınanın kanatlarına öfkeyle binerdi (*Zekarya* IX. 14). İsraillilerin 40 yıldır bulunduğu ve Tanrının onlara ateş içinde gözüktüğü (*Çıkış* XIX. 1-3 ve 16-20) dağlık alanlar olan Paran, Zin ve Kadeş, yalnızca Musa ile değil, aynı zamanda İlyas ve İbrahim ile de ilişkilendirilmektedir (1 *Krallar* XIX. 8).

3.
MİTSEL EVRENBİLİM

(a) Yaratılışta başarılan iş o kadar büyüktü ki sıradan bir insan için yeryüzünün doğusundan batısına kadar yürümek beş yüzyıl almaktaydı. Öyle ki insanın ömrü bu yolculuğa yetecek olsa bile bir diğer beş yüzyıla da kuzeyden güneye geçmek için ihtiyaç duyacaktı. Sözü edilen mesafeler, Yeryüzünden İlk gökyüzüne ve İlk gökyüzünden onun zirvesine kadar olan uzaklığa karşılık gelmektedir. Yeryüzüne gelince, yüzeyinin üçte biri çöl; üçte biri deniz ve kalan üçte biri de üzerinde yaşanılabilir topraklardan oluşmaktadır.[1]

Bazıları yeryüzünün genişliğini bütün yönlerden olmak üzere 6000 fersah, bir diğer deyişle 18000 mil; gökyüzünün yüksekliğini ise 1000 fersah, yani 3000 mil [2] olarak hesaplamaktadır. Diğerlerine göre Yeryüzü bahsedilen bu rakamlardan daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu savı öne sürenler Mısır'ın Etiyopya yüzölçümünün altmışta biri; Etiyopya'nın Yeryüzü yüz ölçümünün altmışta biri; Yeryüzünün Cennet yüzölçümünün altmışta biri ve Eden'in de Eden Cenneti'nin (Gehenna) altmışta biri olduğunu belirtirler. Dolayısıyla Yeryüzü Cennetle karşılaştırıldığında uçsuz bucaksız bir alanda küçük bir adacık olarak kalmaktadır.[3]

Yaşanılabilir dünya topraklarının Doğu tarafında erdemlilerin ikametgâhı olan Eden Bahçesi (Cennet) bulunmaktadır. Batıda ise Okyanus ve adaları ve onların ardında ise sadece yılanların ve akreplerin yaşadığı sıcaktan kavrulmuş topraklar, Çöl bulunmaktadır. Kuzeyde Babil ve Kildani, onların arkasında da Cehennem ateşi mahzeninin yanı sıra, kar, dolu, sis, duman, karanlık ve fırtına mahzenleri bulunmaktadır. Cehennem adı verilen bu yerde iblisler, kötü ruhlar ve Samael'in mihmandarı yaşamakta ve kötüleri de tutsak olarak tutmaktadır. Güneyde Teman Sarayı'nın yanında ateş mahzeni ile sıcak girdapların yükseldiği Duman Mağarası bulunmaktadır.[4]

(b) Diğerlerine göre ise Doğu, ışık ve ateşin (sıcaklığın) dünyaya yayıldığı çeyrek parçadır. Buna göre kar ve dolu tanelerinin mahzeni olan Batı, soğuk rüzgârların estiği parça; Güney, çiy ve yağmurun geldiği yer; Kuzey ise karanlığı doyuran dörtte bir bölümdür.[5]

Tanrı Gök kubbeyi doğudan, güneyden ve batıdan Yeryüzüne bağlarken kuzeyi açık bırakıp şöyle buyurdu: "Her kim ben Tanrıyım derse, Tanrılığının ispatı için Kuzeyi de Yeryüzüne bağlasın".[6]

(c) Aralıklarla meydana gelen kasırgalarla birbirinden ayrılan Yedi Dünya (Evren) yukarıya doğru sırasıyla *Eres, Adama, Harabha, Şiyya, Yabbasha, Arqa, Tebhel* ve *Heled* adlarıyla isimlendirilmiştir.[7]

(d) Beşinci Dünya olan *Arqa*, Cehennem ve her birinde karanlığın mahzenlerinin olduğu yedi katmanı içerir. Bunlardan en yükseği *Sheol* ve onun altında bulunanlar da sırasıyla Cehennem, En Dip Çukur, Kanal, Sessizlik, Ölüm Kapıları ve Ölüm Gölgesinin Kapıları'dır. Her katmandaki ateş, bir altındaki katmana göre altmış kat daha şiddetlidir. Burada kötüler cezalandırılır ve melekler de onlara işkence eder.[8]

Altıncı Dünya olan *Tebhel*, üzerinde tam üç yüz altmış beş tür yaratığın barındığı tepeleri, dağları, vadileri ve ovaları kapsar. Bu yaratıkların bir kısmı öküz başı ve vücuduna sahipken, insana özgü konuşma yetisi bahşedilmiştir. Diğerleri iki kafalı, dört kulaklı, dört gözlü, iki burun ve ağızlı, dört elli, dört bacaklı, buna karşın tek bedene sahiptir. Oturduklarında iki insana benzemekle beraber, yürüdüklerinde tek bir insanmış gibi görünürler. Bir şeyler yiyip içtiklerinde çift başlardan biri pekâlâ diğerini daha fazla yediği ve kendi payını kaptığı için suçlayabilir. Ancak bununla birlikte adil yaratıklar olarak kabul görürler.[9]

Üzerinde yaşadığımız ve Yedinci Dünya olan Yeryüzü *Heled*'in ise tasvire ihtiyacı yoktur.[10]

(e) Göklerin katlarının iki, üç, yedi veya on olduğu konusunda farklı görüşler bulunmasına karşın,[11] Dünya sayısının yedi olduğu konusunda tam bir görüş birliği vardır.[12] Gökyüzü Yeryüzünü kubbe şeklindeki göz kapağı gibi kaplamakta,[13] kenarları da dünyayı çevreleyen Okyanusa dokunmaktadır. Göğün kancaları ise bu sulara gömülü durumdadır.[14]

Vaktiyle bir Arap, Rabba bar Bar-Hana'yı Doğuya, Gök kubbenin bağlı olduğu yere götürmüş ve Rabba buradan bir sepet dolusu ekmek almıştı. İbadet vakti gelince de sepeti kutsal pencere resifine bırakmış, ibadet sonrasında Rabba sepeti koyduğu yerde bulamayınca dönüp Arap'a sepetini kimin çaldığını sormuştu. Arap da ona "Hiç kimse" dedi. "Gök kubbenin tekerleği sen ibadetini yaparken döndü. Ekmeğini almak için yarını beklemelisin." [15]

Bazıları Yeryüzünü, sadece kuzey yönü açık olan bir hol, koridor şeklinde betimler. Zira bir zamanlar güneş, doğudan batıya olan yolculuğunda, kuzeybatı köşesine ulaşmış sonra da geri dönüp Gökyüzü kubbesinin ardında yukarı ve aşağı doğru gidip gelmiştir. Gök kubbe ışık geçirmez olduğu için, güneşin geri dönüşü yeryüzüne geceyi getirir. Doğuya ulaştıktan sonra Gök

kubbenin altından bir kez daha geçtiğinde, bütün insanlığa ışığı da beraberinde getirir.[16]

(f) Rabbi Shimon ben Lagish yedi kat semayı şu şekilde adlandırır: *Wilon, Raqi'a, Shehaqim, Zebhul, Ma'on, Makhon* ve *'Arabhoth.*[17] Bunların hepsi sabit ve kemer şeklinde Yeryüzünün üstündedir. En üstteki Yeryüzünü ısıdan, gölge ederek koruyan en alt katman *Wilon*'un dışında kalan katmanlar, bir soğanın yaprakları gibi birbirinin üzerine konuşlanmıştır. Dolayısıyla tan vaktinde *Wilon* gökyüzüne gerilirken, gün batımında ise İkinci Cennetten, Raqi'a'dan ay ve yıldızların ışığını yeryüzüne ulaştırmak için geri toplanır.[18]

(g) *Shehaqim*'de adil ve doğru olanlar için bir çift değirmentaşından öğütülen kudret helvası hazırlanmakta; *Zebhul*'de Kutsal Kudüs, Tapınak'ı ve başmelek Mikail'in kurbanlar sunduğu mabet bulunmaktadır. *Ma'on* bütün gece Tanrıya ilahiler okuyan hizmetçi meleklere ev sahipliği yapmaktadır. Gece boyunca ilahiler okuyan melekler, yeryüzündeki İsrail kavmince Yaratana söylenen duaları Tanrının duyması için tan vaktinde sessizliğe bürünmektedir. Kar ve dolu tanelerinin mahzenlerini içinde barındıran *Makhon*, aynı zamanda çiy, yağmur, kasırga ve sise de mihmandarlık yapmaktadır. *'Arabhoth*, Adalet, Yasa ve Merhamet; Hayat hazinelerinin yanı sıra, Huzur ve Şükran, doğru ve adil olanların ruhları ile henüz doğmayanların ruhlarını da muhafaza etmekteydi. Tanrının ölülere can verdiği şebnem de dahil olmak üzere, Hezekiel'in hayalinde gördüğü araba ile hizmetkâr melekler ve Kutsal Taht da burada bulunmaktadır.[19]

(h) Oldukça farklı bir diğer görüşe göre ise, en alttaki Semanın bulutları, rüzgârları, havayı, Üstteki Suları, yıldızları izlemekle görevli olan iki yüz meleği, kar, buz ve çiy mahzenleri ile bunları korumakla görevli bekçi melekleri barındırmaktadır.

İkinci katta zifiri karanlık, Yargılanma umudu içindeki zincirlerle bağlı olan günahkârlar üzerinde her daim durmaktadır.

Aden Bahçesindeki görkemli meyve ağaçlarıyla dolu olan Üçüncü Kat bunların yanı sıra Tanrının burayı her ziyaret edişinde altında (gölgesinde) dinlendiği Yaşam Ağacına da sahiptir. Aden'de iki ırmak vardır: Bunların birinde süt ve bal; diğerinde ise şarap ve yağ akmaktadır. Her iki ırmak da dört kola ayrılmakta ve aşağı inerek bütün Yeryüzünü çevrelemektedir. Sayıları üç yüzü bulan ve durmaksızın Tanrıya ilahiler okuyan Işığın Melekleri, doğru ve adil olanların ölümlerinden sonra ruhlarının kabul edildiği bu bahçeyi her zaman gözetlemektedir. Aden'in kuzeyinde ise, kötülerin işkence gördüğü, közdeki ateşlerin için için daima yandığı, ateş alevinden oluşan bir nehrin, buz ve keskin soğukla kaplı olan topraklarda aktığı Cehennem bulunmaktadır.

Dördüncü katta Güneş ve Ay'ın bindikleri arabalar; her birini binlerce küçük yıldızın takip ettiği ve Güneş'in yaptığı yolculukta ona eşlik eden devasa yıldızlar bulunmaktadır. Bu yıldızlardan dördü yolculuk boyunca Güneş'in sağ tarafında yer alınken, diğer dördü de sol tarafta bulunmaktadır. Güneş ve Ay'ın bindikleri arabaları çeken ve her birinin on iki kanadı olan rüzgârlardan biri Anka kuşu şeklinde, diğeri de pirinçten yılan siluetindedir. Bununla beraber her ikisinin yüzü bir aslanı andırırken, vücutlarının geri kalanları ise Livyatan'ı çağrıştırmaktadır. Bu katın doğu ve batısında, belirlenen saatlerde arabaların geçtiği kapılar bulunmaktadır.

Beşinci kat Gök, daimi bir umutsuzluk, sessizlik içinde çömelerek duran devasa Düşen Meleklere ev sahipliği yapmaktadır.

Altıncı katta yedi Anka kuşu ile birlikte hiç durmadan Tanrıya methiyeler düzen yedi Keruv yaşamaktadır. Ayrıca kendilerini astroloji bilimine adayan ışık saçan melekler ile saatleri, yılları, nehirleri, denizleri, mahsulleri, otlakları ve insanı gözetleyen ve alışılmadık bir durum karşısında Tanrıyı uyaran diğer melekler de burada yaşamaktadır.

Tarifi imkânsız bir ışığa sahip olan Yedinci katman, Başmelekler ve kutsal tekerleklere sahipti. Tanrı burada Kutsal Tahtını bulundurur ve her daim O'na dualar edilir. [20]

Sözü edilen yedi kat Gök ile yedi Dünyanın birbirinden ayrılması ve boşluğa (Void) düşmesi, her bir kat Göğün köşesine, buradan da toprağa bağlanan devasa kancalarla engellenmektedir. Buna karşın en üstteki Dünya, İkinci kat Gökyüzünün kenarına (katlanmış bir örtüden farklı olmayan İlk kat Gökyüzünün bağlı değildir); İkinci Gök ise Üçüncü Gök'e kancalanmış ve bu şekilde diğer Gökler de birbirine bağlı durumdadır. Bunun dışında her katman en yakınındakine de bu şekilde bağlı durumdadır. Dolayısıyla bütün yapı on dört katlı bir kuleyi andırmakta, kulenin en üstündeki *'Arabhoth* ise Tanrının kolu üzerinde durmaktadır. Buna karşın bazıları Tanrının Cennetleri sağ eliyle, Dünyaları ise sol eliyle tuttuğunu ileri sürmektedir.

Tanrı her gün bir keruvun üzerine binerek hürmet ve hayranlıkla karşılandığı bütün dünyaları ziyaret eder; dönüş yolculuğunda ise rüzgârın kanatlarından birine biner. [21]

NOTLAR

1. Mid. Konen, 27.
2. B. Pesahim, 94a.
3. B. Pesahim, 94a.
4. Mid. Konen 27-31.
5. Num. Rab. 2.10; 3.12; Mid Konen, 38; Pesiqta Hadta, 49.
6. PRE bl. 3.
7. Mid. Konen, 32-33. Diğer kaynaklarda başka isimle verilmiştir: cf. Zohar Hadash, 20b.

8. Mid. Konen, 30, 35-36.
9. Mid. Konen, 36.
10. Mid. Konen, 36.
11. Gen. Rab. 176-77; B. Hagiga 12b.
12. Cf. Ginzberg, LJ, V. 10.
13. Mid. Konen, 33.
14. PRE bl. 3
15. B. Baba Bathra 74a.
16. B. Baba Bathra 25b.
17. B. Hagiga 12b.
18. Mid. Konen, 37.
19. B. Hagiga 12b.
20. 2 Hanok III-IX ve paralel rabbinik kaynaklar için Ginzberg, LJ, V. 158 ff.
21. Mid. Konen, 33-34.

*

1. Çoğunlukla Yunan, Pers ve Babil kaynaklarından gelişigüzel bir şekilde alınan Rabbiniklere ait bu doktrinler, Tanrının yerine getirdiği işler ile onların karmaşık ve şaşırtıcı yapısının yanı sıra söz konusu yapıyı destekleyen iki farklı teorinin uzlaşmazlığına gösterilen hayranlığı gözler önüne serme amaçlıdır. Dünyanın düz olduğu şeklindeki Kutsal Kitap'a ait kavramı kabul eden bilgelerin hepsi Güneşin her sabah Doğudan tekrar ortaya çıkması karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Bu konuda matematikle ilgili küçük bir fragman ilgi çekicidir: Yeryüzü boyutlarının ölçümü Ptolemy fizikçisi Kyreneli Eratosthenes'in MÖ 3. yüzyılda öne sürdüğü hesaplamaya oldukça benzemektedir.

Cehennemin sadece Yeraltı Dünyasında değil aynı zamanda yeryüzünde ve gök katlarının birinde olması muhtemelen kasıtlıdır. *Amos* IX. 2'de, "Ölüler diyarını delip girseler, elimi uzatıp onları çıkaracağım, göklere çıksalar, onları oradan indireceğim" şeklindeki ifade dikkat çekicidir.

2. "Güney" aynı zamanda da "güney ülkesi" anlamına gelen *Teman*, Esav'ın erkek torunu, Elifaz'ın oğluna da verilen isimdir. "Teman Reisi"nden iki kez metinde bahsedilirken, söz konusu metin, "Teman Reis"ini, Edom ülkesinde bir kral olan Güneyli Husham (*temani*)olarak da adlandırır. "Temanlı Elifaz" (*temani*) Eyüp'ün sadık rahiplerinden biri olup, "Güney Ülkesi"nin, gizemli "güney girdapları" ile "ikametgâhlarının (saraylarının)" bulunduğu yerde bir bölge olduğu kabul edilir. Bu yapılarda bulunan son zamanlara ait midraş ifadeleri Güney Arabistan'da bulunan Yemen'i ya da Akabe Körfez girişinin yaklaşık 250 mil doğusunda bulunan Kuzey Arabistan sınırları içerisindeki bir yerleşke olan Tayma'yı adres göstermektedir.

3. *Hezekiel*'in ilk bölümüne göre *Hashmal* Tanrının Tahtı ve Çehresinin ihtişamını sağlayan kutsal bir maddedir. Septuagintler* Yunancada *Elector* ile ilişkilendirilen *electron*'u güneşe karşılık gelen bir kelime olarak çevirmişler, dolayısıyla da söz konusu kelimeye "altın bir ışıktan parlayan" –kehribar ya da kehribar renkli *electrum*, gümüş ve altın alaşımı– anlamını yüklemişlerdir. *Hashmal* modern İbranicede "elektrik" anlamına gelir. Görünen o ki kehribarların birbirine sürtüldükten sonra tozları çekme özelliği ilk çağlarda elektriğin deneysel kullanımını ortaya koymaktadır. Buna karşın Yıldırımın Tanrının kudreti ile ilişkilendirilmesi, eski çağlara dayanan bir benzetme olup, Hezekiel'in sözü edilen *hashmal*'ı yıldırımın kaynağı olarak görmüş olduğu olasılık dahilindedir.

4. Talmud döneminde Evrenin yapısına dair yapılan kurgular, Hezekiel tarafından betimlenen kutsal arabadan dolayı *ma'aase merkabhah*, 'araba meselesi' olarak adlandırılmaktaydı. Ferisiler, bu konular üzerinde araştırma yapmayı ya da çalışmayı tehlikeli bulmaktaydılar. Bu konuda anlatılan birçok hikâyede de yeterli önlem almayan ya da dikkatli davranmayan bilge insanların başına nelerin geldiği anlatılmaktaydı: Ben Azzay aniden öldü; Ben Zoma aklını kaçırdı; Elisha ben Abuya bir kâfir oldu. Bunlardan sadece Haham Akiba dikkati ve gösterdiği tevazu sayesinde herhangi bir zarar görmeden kurtulmuştu (*B. Hagiga* 14b-16a).

5. Bütün Evrenin Tanrının koluyla tutunmuş olduğu şeklindeki anlatım ilk olarak Babil Talmudunda (*B. Hagiga* 12b) geçmektedir: 'Haham Yose buyurdu: "Yeryüzü sütunların üzerinde, sütunlar suların üzerinde, sular dağların üzerinde, dağlar rüzgârın üzerinde, rüzgâr girdabın üzerinde ve girdap da Tanrının koluna dayanmaktadır." Ne var ki Tanrının her bir Cennete ve her bir Dünyaya yaptığı günlük ziyaretleri bu bağlamda bağdaştırılması oldukça zor görünmektedir.

6. Arami diline ait olan *Adama* ve *arqa*'nın yanı sıra *Eres*, 'yeryüzü'; *şiyya*, 'kuruluk'; *yabbasha*, 'kuru toprak'; *harabha*, 'kavruk toprak'; *tebhel* ve *heled* ise 'dünya' anlamına gelmektedir.

Wilon, 'perde' anlamına gelirken, *raqi'a*, 'gök kubbe'; *shehaqim*, 'bulut' ya da 'değirmentaşı'; *zebhul*, 'mesken'; *ma'on*, 'ev'; *makhon*, 'yerleştirme-yerleşim'; '*arabhoth* ise 'ovalar, düzlükler' anlamına gelir.

* (Eski Ahit'in ilk Kitabının Yunanca versiyonu, bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni yetmiş mütercim tarafından çevrilmiş olmasıdır. (Çev. n.)

4.
YARATILIŞ HİKÂYESİNİ PARLATMAK

(a) Tanrı gökleri giysisinin ışığından yarattı. Tanrının kudretiyle bir kumaş gibi açılıp yayılan gökler, ta ki Yaratan tarafından "Yeter" denilene dek uyumla açılmaya devam etti. O, yeryüzünü, Kutsal Tahtının altındaki karlardan yarattı: Bunların birazını sulara fırlattı. Burada donan karlar toz haline geldi. Yeryüzü ve Deniz de aynı şekilde Tanrının "Yeter" demesine kadar genişlemeyi ve açılmayı sürdürdü.[1]

(b) Buna karşın bazı teologlar, Tanrının dünyayı yaratırken ateş ve kardan oluşan iki çileyi (deste) birleştirdiğini; gökleri yaratırken de bunlara ek olarak ateş ve suyu kullandığını öne sürerler. Buna karşın bazıları da Göklerin yalnızca kardan yapıldığını iddia etmektedir.[2]

(c) Suyun tarihi egemenliği altında karışıklık ve keşmekeş, insanoğlunun bu tür şeylerden sözetmesine engel olmuştur. "Tanrının, uçsuz bucaksız bir giz üzerine sarayını inşa ettiği krala benzetilmesi" onlara göre 'yerinde, ancak saygısız bir durumdur.'[3]

(d) Yedi Dünyayı birbirinden ayıran beş katmandan ikisi olarak kalmasına izin vermesine karşın Tanrı, Tohu ve Bohu'yu bu yüzden Dünyadan uzaklaştırdı. Tohu, her akşam Karanlığın dünyaya yayıldığı kolaylıkla ayırt edilebilir bir yapıda olan ufkun ince yeşil çizgisi olarak değerlendirilir. 'Bohu' aynı zamanda Livyatan'ın pusuya yattığı cehennemin altında parlayan taşlara verilen isimdir.[4]

(e) Tanrı, Yukarıdaki Eril Suların, Aşağıdaki Dişil Sularla birbirlerine tutkuyla kenetlendiklerini görünce, 'İçinizden biri yükselip, göklere çıksın, diğerinizde yere insin' dedi. Ne var ki her ikisi de birlikte yükseldiğinde Tanrı dönüp sordu: "Her ikiniz neden çıktınız?" "Biz ayrılmaz bir parçayız, bizi aşkımızla baş başa bırak" dedi her ikisi tek bir sesle. Bunun üzerine Tanrı, küçük parmağını oynatarak ikisini birbirinden ayırdı. Yukarıdaki suları gökyüzüne, Aşağıdakini

de yere bıraktı. Eğer yalvarmayıp ricada bulunmamış olsalardı Tanrı bu meydan okumayı cezalandırıp onları ateşle yakacaktı. Tanrı onları iki şartla affetti: İsrail'in Çocuklarının Mısır'dan çıkışlarında herhangi bir zarar görmeden yollarına devam etmeleri ve Yunus'un Tarşiş'e gemiyle kaçmasını önlemek.[5]

(f) Böylece ayrılan sular, acılarını birbirlerine koşarak dile getirerek dağların zirvesini kapladılar. Ne var ki Aşağıdaki Sular Tanrının tahtının ayaklarına değdiğinde Tanrı öfkeyle bağırdı ve ayağıyla onun üzerine bastı.[6]

(g) Bazı teologlar Aşağıdaki Suların, Tanrıdan uzakta kalmanın acısıyla kalbi kırık bir halde, "Yaratanın huzurunda duracak kadar değerli bulunmadık" dediğini ve yalvarır bir halde O'nun tahtına ulaşmayı denediğini öne sürmektedir.[7]

(h) Tanrının Tuzlu Suları bir yerde topladığı üçüncü günde –bu şekilde kuru topraklar gün ışığına çıkmıştır– tuzlu sular buna karşı gelerek, "Tüm dünyayı bizler kaplamaktayız, bu durumda bile kendimize ait bir yerimiz yok; bizi buna rağmen kuşatıp, hapse mi atacaksınız?" Bunun üzerine Tanrı, liderleri olan Okeanus'u ölümle cezalandırdı.[8]

(i) Tüm bu zorluklar aşıldıktan sonra Tanrı her su kütlesi için ayrı bir yer tahsis etti. Buna karşın ufukta bu suların arasında üç parmak genişliği kadar bir mesafe bulunmaktaydı.[9]

(j) Zaman zaman deniz kendisini kuşatan kumlara gözdağı vermeyi ihmal etmez. Bir keresinde deneyimli denizcinin biri Babilli Rabbah'a (Babilli Rabbah'a) dönerek, 'Bir dalga ve onu takip edenler arasındaki mesafe üç yüz fersah olabiliyor. Aynı zamanda bunların her biri üç yüz fersahlık bir yüksekliğe de çıkabiliyorlar. Kısa bir zaman önce bir dalga gemimizi o kadar yükseltti ki gemi neredeyse küçük bir yıldıza çarpacak kadar ona yaklaştı. Dalganın genişliği, üzerinde kırk ölçek hardal tohumu yetiştirilebilecek kadar büyüktü. Az daha yükselseydik, yıldızın ışığından kavrulacaktık. Bu arada dalgalardan birinin diğerine, "Kız kardeşim, dünyada silip süpürmediğin bir yer kaldı mı? Eğer öyleyse, benim yakıp yıkmama izin ver" dediğini duydum. Diğer dalga ise "Efendimizin kudretine saygı duy. Aksi halde, etrafımızı kuşatan kumdan bir iğne deliği kadar yer bulup dışarı çıkamayabiliriz" dedi.[10]

(k) Tanrı aynı zamanda Tehom'un, tatlı Yeraltı Sularının da –az bir miktar dışında– yükselmesini yasakladı. Bu suların üzerini bir çömlek parçasıyla kapatıp, onları kontrol altına alan Tanrı, bu çömlek parçasının üzerine de Kutsal İsmini kazıdı. Bu mühür tarih boyunca sadece bir kez, insanların günah işleyip cezalandırıldıkları Nuh tufanında açıldı. Bu olayda Tehom Yukarıdaki Sularla birleşerek dünyayı sular altında bırakmıştı. [11]

(l) O günden sonra Tehom, derin ikametgâhında devasa bir yaratık gibi uysal ve itaatkâr bir halde bulunmakta; küçük kaynak sularını yeryüzüne, onu hak edenlere göndermekte ve ağaç köklerine suyuyla hayat vermektedir. Her ne kadar varlığı ile insanların yazgısını değiştirmeye muktedirse de hiç kimse onun ikametgâhını ziyaret edemez.[12]

(m) Tehom, yeryüzüne yağmurunkinden üç kat daha fazla su getirmektedir. *Sukot* Çardaklar Bayramı'nda Tapınak rahipleri, Tanrının Mabedi üzerine şarap ve suyu işret olarak dökmekteydiler. Daha sonra da, çatlak dudaklı üç yaşında bir düve olarak betimlenen Ridya, Tehom'a, "Kaynak sularının yukarı çıkmasına izin ver!" şeklinde emir verirken, aynısını Yukarıdaki sulardan da ister: "Yağmurunun yere düşmesine izin ver!"[13]

(n) Bazı teologlar üzerinde Mesih'in adının bulunduğu değerli bir taşın –bahsedilen kıymetli taş Sion Dağı'ndaki Kurban Mabedinin inşa edilişine dek rüzgârda savrulmuş, yapı bitince de dinlenmek için oraya gelmişti– Tanrının yarattığı ilk somut şey olduğunu dile getirirler. Buna karşın diğerleri de bahsedilen şeyin Tanrının mabedini destekleyen Temel Kaya olduğunu ve Tanrının Tehom'u yeraltına hapsettiğinde kırk iki harften oluşan İsmini, anlatıldığı gibi bir çömlek parçasının üzerinde değil de bu yapının üzerine kazıdığını ileri sürerler. Bu iki savdan farklı olarak bir kısım teologlar ise Tanrının bu Kayayı suların derinliğine gömdüğünü ve etrafında da toprakları yarattığını iddia eder. Buna göre bir çocuğun doğumdan önce göbek kordonuna bağlı bir şekilde etrafında bulunması gibi, bu Kaya da dünyanın göbeği işlevini günümüze dek devam ettirmektedir.[14]

(o) Sonraları, Işığın nasıl yaratıldığını merak eden Âdem'e Tanrı iki taş verdi –bunlardan biri Karanlık, diğeri ise Ölümün Gölgesiydi. Bunları birbirine sürten Âdem, ateşin çıktığını gördü ve Tanrı, "Bu iş de bu şekilde gerçekleşmiş oldu" dedi.[15]

NOTLAR

1. PRE bl. 3; Gen. Rab. 3-4, 20; B. Hagiga 12a.
2. Tanhuma Buber Gen. 8; Rab. 32, 75 ve diğer kaynaklar.
3. Yer Hagiga 77c mid.
4. Gen. Rab. 75; cf. Pesiqta Hadta, 59; Mid. Konen, 35-36; B. Hagiga 12a. Bu metinler, İşaya XXXIV. 11; XLV. 19 ve Eyüp XXVI. 7 üzerine temellenmişlerdir.
5. Mid. Konen, 25.
6. Gen. Rab. 34-35; Seder Rabba diBereshit, 314; Mid. Aseret Habibrot, 63; Mid. Tehillim, 414; PRE, bl. 5.
7. Sefer Raziel, 315.
8. PRE, bl. 5; Mid. Tehillim, 415; Ex. Rab 15, 22; Num. Rab. 18.22; Tanhuma Hayye Sara 3, 32b.

9. Gen. Rab. 17.
10. B. Baba Bathra 73a.
11. Yer. Sanh. 29a; Mid. Shemuel, bl. 26; Yalqut Reubeni i:4f.; ii: 109; cf. Hanok LIX. 7-10; PRE, bl. 23. Tüm bu metinler Tekvin VII. 11 üzerinedir.
12. Tekvin XLIX, 25; Hezekiel XXXI. 4; XXVI. 19; XXXI. 15; Eyüp XXXVIII. 16.
13. Gen. Rab. 122, 294; B. Taanit 25b.
14. Yalqut Reubeni i:4 ff, 22; ii: 109; Mid Adonay Beokhmah 63; Seder Arqim 70a; B. Yoma 54b; PRE, bl. 35; Mid. Tehillim 91; Zohar iii. 322; cf. Patai, Man and Temple, 85.
15. Mid. Tehillim, 404; Num. Rab. 15.7

*

1. İbrani Mitlerinde olduğu gibi Ugarit mitolojisi de her zaman ikili bir yapıya sahiptir. İki Sel, iki Okyanus ve iki Kuyunun varlığından bahsedilmesi bu yüzdendir. Erkek suların, dişi sulara duyduğu güçlü tutkuyu anlatan kinayelerin varlığından da söz etmek mümkündür: Kothar wa-Khasis, Yağmur-tanrı Baal'in evini inşa ettiğinde binanın pencerelerini açması ona yasaklanmıştı. Zira şehvetli Yamm ('Deniz') pencerelerin herhangi birinden Tanrının (Baal) iki eşini – Ar'ın ('Işık') kızı Padriya ('Işıldayan') ile Rabb'ın ('Arınmış olan') kızı Talliya'yı ('Çiyli') görebilirdi. Tanrının Göklerdeki Köşkü gibi sözü edilen bu binanın da duvarları bulutlardan yapılmıştı. Baal ne zaman Yamm'a saldırmaya başlasa, "evin pencerelerinden birini açar, bulutlardan bir kesik açar ve dağları titreten, yeryüzünü sarsan kudretli bir nara atardı..."

2. Sarayını bir gizin üzerine inşa eden kral metaforu, hem erkek hem de kadın fahişeliğinin yanı sıra diğer Kenan "uygunsuzluklarına" yapılan bir gönderme olabilir. Bahsedilen uygulamalar, Tapınak ritüellerinin tektanrılı dine uygun hale getirilişinden önce Sion Dağı'nda Baal ve Asherah onuruna düzenlenmekteydi. (2 *Krallar* XXXIII. 4 ff).

3. Üç yaşındaki düveler, boynuzlarının yeni aya benzemesi ve Ay'ın üç safhası bulunmasından dolayı çoğunlukla Ay-ibadeti ile ilişkilendirilmektedir. Babil gökbiliminde Ay, gezegenlere ait su gücünü elinde bulundurmaktaydı ve Musa Yasasının altında kusursuz, tam ritüel temizlik, kırmızı bir düvenin külleriyle karıştırılan (*Sayılar* XIX. 2 ff) "ayrılma suyu" ile gerçekleştirilmekteydi. Dolayısıyla Ridya'nın, yağmur mevsimini müjdeleyen Sukot, Çardaklar Bayramı'nda bir düve olarak ortaya çıkması mitsel bir eğilimdir.

4. Tanrının birbirlerinden ayırmakla tehdit ettiği suların af için yalvarışı, Hephastus'un bir çalıyı yakıp Ksanthus'un kıyısına (nehir kıyısı) gönderip orayı ateşe verişi ve Ksanthus teslim olana dek kendisini çevreleyen suları

kaynatışını akla getirmektedir. Buna karşın ortak kaynağın Yakındoğu mitlerine ait olduğu ve Homer'in de bundan alıntı yapmış olabileceği her geçen yıl daha da belirgin bir hal almaktadır.

5. Tanrının, Yaratılışta kar ve ateşi kullanması muhtemelen *Mezmurlar* CXLVII. 4-8'den alıntılanmıştır:

Ey göklerin gökleri
Ve göklerin üstündeki sular,
O'na hamdedin!
Rab'bin ismine hamdetsinler;
Çünkü O emreyledi ve yaratıldılar.
Onları da ebediyen ve daima durdurdu;
Bir kanun koydu, onu geçemezler.
Rabbe yerden hamdedin,
Ey deniz canavarları, bütün enginler
Ateş ve dolu, kar ve buğu,
O'nun sözünü yapan kasırga yeli;

6. Tapınağın üzerine konuşlandırıldığı kayanın, yaratılan ilk somut nesne olduğu şeklindeki Yahudi Tapınak efsanesi, Mısır'dakiler ile bir takım paralellikler taşımaktadır. Delphi'de, Pythoness'in üzerine oturduğu taştan koltuk da aynı zamanda 'dünyanın orta yeri – göbeği' olarak bilinmekteydi.

7. MÖ 3. yüzyılda yaşayan Babilli Yahudi Rabbah, uzak diyarlara yapmış olduğu yolculuklarla tanınmaktadır. Rabbah'ın maceralarının toplandığı fakat yazarı belli olmayan eser, her ne kadar hiciv ya da taşlamadan çok ahlaki değerlere ağırlık verse de Lucian'ın 2. yüzyıl başlarında kaleme aldığı *True History* adlı eserle benzerlikler göstermektedir.

8. İsrail Tanrısının adı, Kutsalların Kutsalı, Kefaret Gününde Başrahip haricindeki kişiler tarafından her zaman telaffuz edilmeyecek kadar kutsaldı. Talmud zamanında bilgeler, yedi yılda yalnızca bir kez olmak üzere müritlerine, *Adonai* şeklinde dile getirilen Tetragrammaton YHWH'nin (B. Kiddushin 71a) gizli telaffuzunu söylerlerdi. Belki de Takvim Gizemleriyle (Kefaret – Graves, *White Goddess*, bl. XVI.) bağlantılı olan Yahve'ye ait on iki, kırk-iki ve yetmiş-iki harften oluşan isimler de aynı zamanda benimsenmiştir. Buna karşın söz konusu isimler büyücüler tarafından suiistimal edilip, kötüye kullanıldığında yasaklanmış ve yalnızca daha dindar rahipler takdis törenlerinde bunları kullanmaya devam etmişlerdir. Ancak bu durumda bile bir takım fonemleri "yuta-

rak" belirsiz bir halde onları telaffuz etmekte ve diğer melodik satırları (diğer sesleri) güçlü tutarak yutulanları onlara yaymaktaydılar (B. Kiddushin, *a.g.e.*). Benzer izler taşıyan Mısır ritüelinde ise İskenderiyeli Demetrius'a göre Tanrılar, birbirini ardına melodik bir söylenen yedi sesli harf ile anılmaktaydı.

9. Âdem'in, birbirine vurup ateş çıkardığı iki taşın alegorisi ise *Eyüp* XXVIII. 3'e dayandırılmıştır:

İnsan karanlığa son verir,
Koyu karanlığın, ölüm gölgesinin taşlarını
Son sınırına kadar araştırır.

Sularını yeryüzüne çıkartıp seller basmasını engellemek için Tanrının, Tehom'un üzerine koyduğu taş, kaya ya da çömlek parçasından bahseden mitraşın Sümer prototipi de mevcuttur. Bir Enki-Ninhursag miti tarihi zamanlarda, Kur sularının ya da Yeraltı Dünyası sularının yeryüzüne çıktığından ve bu şekilde tarla ve bahçelerin ihtiyaç duyduğu tatlı suları engellediğinden bahseder. Bunun üzerine fırtınalı Güney Rüzgârı ve Enlil'in oğlu olan Ninurta, Kul'un üzerini bir yığın taşla kapamış ve seli engellemişti.

5.
ÖNCEL YARATILIŞLAR

(a) Başlangıçta Tanrı sayısız dünya yaratmasına rağmen, hiçbirinden tatmin olmadığı için birbiri ardına hepsini yıktı. Tanrı, insanlarla dolu olan bu dünyalarda, binlerce nesli yok edip, onlardan hiçbirini geriye bırakmadı.[1]

(b) Bu ilk denemelerinden sonra Tanrı, Kudretli İsmiyle yalnız kaldı ve en sonunda insana pişmanlık şansı vermedikçe, yarattığı hiçbir dünyanın kendisini tatmin etmeyeceği kanaatine vardı. Bundan dolayı yeni bir başlangıç yapmadan önce yedi şey yarattı: Yasa, Cehennem (*Gehenna*), Eden Bahçesi, Kutsal Taht (the Divine Throne), Kutsal (Semavi) Çadır, Mesih'in Adı ve Tövbe.[2]

(c) İki Kutsal Gün –bir başka deyişle iki bin dünyevi yıl– geçtikten sonra Tanrı, danışmanı olan Yasa'ya sordu: "Başka bir dünya yaratmalı mıyım?" Yasa da bunun karşılığında "eğer bir kralın hâkimiyeti altında ne ordu ne de bir ülke yoksa nasıl egemenliğini ilan edecek? Eğer kendisine ibadet eden, dualar eden kimseler yoksa nasıl onurlandırılacak?" dedi. Tanrı tüm bunları dinledi ve onayladı.[3]

(d) Buna karşın bazı teologlar Yasa'nın, insanın tekrar yaratılması konusunda Tanrıya ricada bulunduğunu ve "Kötülük ve günahları su gibi içen günahkârların merhametine beni bırakma!" diyerek yalvardığını ifade eder. Bunun üzerine Tanrı, Yasa'ya dönerek: "Buna bir çare olarak Tövbe'yi yarattım. Kutsal Tahtı, Yargılama Koltuğum; Kutsal Çadır'ı, gönül alma ve bağışlama; Cennet Bahçesini, doğruları ödüllendirmek; Cehennemi, pişmanlık duymayanları cezalandırmak ve seni de insanların ve Mesih'in kafasını meşgul ederek sürgünde olanları toparlaman ve bir araya getirmen için yarattım" dedi.[4]

NOTLAR

1. Gen. Rab. 23, 68, 262-63.
2. Mid. Tehillim, 391; PRE, bl. 3.

3. PRE, bl. 3; Gen. Rab. 20.
4. Yalqut Reubeni i:22. Gönderme, Sode Raza.

*

1. Âdem zamanından günümüze kadar varlığını korumayı başaran fosillerin yaşının dört bin yıldan daha fazla olup olmadığı konusu din adamlarınca her zaman bir tartışma konusu olmuştur. Eğer dört bin yıldan fazlaysa, din adamlarınca dile getirilen deneysel yaratılışlara ait anlatımlar, Viktorya çağı zoologlarından Philip Gosse'nin teorisiyle karşılaştırıldığında akla daha yatkın gelmektedir. Gosse'ye göre Tanrı, Hıristiyanların inancını denemek için bahsedilen fosilleri kayaların içine yerleştirmişti.

2. Kutsal Yasa'nın sonsuz olduğu (*Matta* v. 18) ve Yaratılışın öncesinde de var olduğu şeklindeki inanç yerleşik bir hal almıştır. Dindeki birbiri ardına gelen tarihi değişimleri teyit eden İbrani miti, bu son merhalede alegori halini almış ve kişisel kurtuluşun doktrinini betimlemiştir.

3. Gehenna, Yahudi Cehennemine verilen isimdir. Bu isim Kudüs'teki, Tofet'i de içine alan Hinnom Vadisi'nden alınmıştır (2. *Krallar* xxiii 10). Bahsedilen bölge Tanrı Molokh'a bir zamanlar insan kurban edildiği (2. *Tarihler* xxxiii. 8), sonraki zamanlarda ise şehrin çöplerinin yakıldığı yerdi.

4. Kutsal bir günün, dünyevi olarak bin yıla karşılık geldiği şeklindeki anlatım *Mezmurlar* xc. 4.'ten alınmıştır: "Senin gözünde bin yıl, geçmiş bir gün, dün gibidir."

6.
TARİHÖNCESİ CANAVARLAR

(a) Yaratılıştan önceki günlerde Denizlerin Prensi Rahav, Tanrıya baş kaldırmıştı. Kendisine "Ağzını aç, Denizlerin Prensi, aç ki dünyadaki bütün suları yutabilesin" emri verildiğinde Rahav, Tanrıya "Evrenin Efendisi, beni rahat bırak!" karşılığını verdi. Bunun üzerine Tanrı onu ölümle cezalandırıp, ölü bedeninden yayılan kokuya karada yaşayan hiçbir canlı dayanamayacağından onu dalgaların derinliğine gömdü. [1]

(b) Diğer teologlar Rahav'ın Tanrı tarafından affedildiğini ileri sürerler. Buna göre Tanrı, Rahav'ı affettikten hemen sonra ondan, kıskanç meleklerin çalıp denizin derinliklerine attığı ve içinde Tanrının Âdem'e bahşettiği kutsal erinliğin bir özetinin bulunduğu Raziel'in Kitabı'nı– denizden çıkarıp onarmasını emretti. Denizlerin Prensi bu emre sorgusuz itaat etti etmesine, ama bu olaydan sonra İsrailoğullarının Mısırlılarla olan kavgasında Mısırlıları yani Tanrının da düşmanlarını O'nun karşısında yer almış oldu. Bununla da yetinmeyerek Tanrının Kızıl Deniz'de hepsini boğmak üzere olduğu Firavunun ordusuna methiyeler düzüp onlardan af diledi. Sonra da Tanrıya dönerek, "Mısırlıların hayatını bağışla, İsrailoğullarının hayatlarını kurtarmakla yetin' dedi. Bunun üzerine Tanrı Elini kaldırarak Rahav ile tüm yandaşlarını yok etti. Buna karşın bazı teologlar Rahav'ı "Mısır'ın Kutsal (Evrensel) Prensi" olarak tasvir ederken diğerleri de onu, Okeanus ya da Livyatan'ın yanı sıra kibirli Büyük Canavardan ayırt etmez. Bahsedilen bu canavar bir zamanlar bütün deniz ve nehirleri kendisinin yarattığını iddia etmiş, bunun üzerine Tanrı onu bir ağ içerisinde yavrularıyla birlikte kıyıya çekip kafatasını parçalayıp bedenini parçalara ayırmıştı. Tüm bunlara rağmen Kıyamet Günü parçalara ayrılacak olan canavar yine de ölmeyince, Tanrı onu gözetlemeleri için başına gardiyanlar koymuştu. [2]

(c) Livyatan'ın devasa dişleri etrafa dehşet saçmakta, ağzından alev topları çıkmakta burun deliklerinden dumanlar, gözlerinden de vahşi ışık saçıl-

maktaydı. Kalbi merhametten yoksundu. Canı her istediğinde denizin üstüne çıkıp etrafı inleten naralar atar ya da dipsiz uçurumları kullanarak denizi kaynamakta olan bir çaydanlık haline getirirdi. Bedenini saran kabuğuna insanın kullandığı hiçbir silah tesir etmezdi. Öyle ki cennet sakinleri bile ondan korkardı. Buna rağmen Tanrı, Livyatan'ı bir kanca ile yakalayıp Derinlikten çıkardı, onu bir tatlı su balığı gibi dilini bir iple bağlayıp burun deliklerinden bir kamış geçirdi. Ağzını da dikenlerle parçaladı. Sonra cansız bedenini bir sandala atıp pazaryerinde satacakmış gibi böldü. [3]

(d) Tanrı deniz yaratıklarını ve balıkları ışık ve sudan yarattığı zaman, hemcinslerinin toplamından bile daha büyük olan Livyatan'a onları yönetmesi için izin verdi. Livyatan'ın tahtı ise suyun altında, devasa görkemiyle yükselen bir kayanın üzerindeydi. Bazıları onun birçok kafası olduğunu ya da iki ayrı Livyatan'ın –Kaçan Yılan, Eğri Yılan– bulunduğunu ve bunların her ikisinin de Tanrı tarafından yok edildiğini iddia etmektedir. Diğer teologlar Tanrının, kendi yarattıklarından biri olduğu Livyatan'ın hayatını bağışladığını, buna karşın tamamen evcilleştirdiğini (Tanrı bu iş için başmeleklerden Yahoel'i görevlendirmiştir) ve günde üç saatini bahşederek açık denizlerde onunla zaman geçirdiğini belirtmektedir. Büyük deniz-yaratıkları Livatyan'ın yiyeceğidir. Susuzluğunu, gizli bir kanaldan okyanusa dökülen Ürdün'ün bir akarsuyundan giderirdi. Acıktığında uçsuz bucaksız suları telaşlandıran dumana benzer bir buhar tabakası çıkarır; susadığında da öyle bir karmaşaya neden olurdu ki Derinliğin tekrar eski dinginliğine kavuşabilmesi için en az yetmiş yılın geçmesi gerekiyordu. Bu karmaşa o kadar etkiliydi ki Bin Dağlar'daki Behemot bile korkusunu belli etmeden duramazdı. Tüm bu ihtişamına rağmen Livyatan, Kalkis adında küçücük bir balıktan korkardı. Kalkis, Tanrı tarafından sadece bu devasa yaratığı kontrol altında tutmak için yaratılmış ve bu işle görevlendirilmişti. [4]

(e) Bazıları Livyatan'ın Tanrı tarafından dünyanın tüm yükünü omuzlarında taşıdığı bir okyanus mağarasında hapsedildiğini ileri sürerler. Buna göre canavarın bu şekilde boylu boyunca uzanan bedeni Tehom'un üzerinde bulunmakta ve bu şekilde de yeryüzü sel sularıyla kaplanmaktan kurtulmaktaydı. Ancak deniz sularının Livyatan'ın susuzluğunu bastıramayacak kadar tuzlu olması nedeniyle, susuzluk bu devasa canavarın bazen yüzgeçlerinden birini kaldırmaya zorluyor ve bu şekilde serbest kalan Tehom'un sularıyla Livyatan susuzluğunu giderip süzgeciyle tekrar tatlı su kaynağının üzerini kapatıyordu. [5]

(f) Bazıları Livyatan'ın, bir yıldaki gün sayısı kadar kafası olduğunu, üzerindeki ışık saçan pullarının yanında güneşin bile gösterişsiz kaldığını söylerler. Buna göre bu devasa canavar kuyruğunu dişlerinin arasına alıp Okea-

nus'un etrafında bir halka şeklini almaktaydı. Gök kubbenin aşağıda kalan ve Zodyak işaretlerini taşıyan kemeri bu yüzden "Livyatan" şeklinde adlandırılmaktadır. [6]

(g) Çok az insana Livyatan'ın dev cüssesini görme ayrıcalığı tanınmıştı. Bunlardan biri olan Rabbi Saphra bir keresinde teknesiyle denizde yol alırken iki boynuzlu bir yaratığın kafasını sudan çıkardığına şahit olmuş ve boynuzların üzerine kazınan yazıda da şunların bulunduğunu nakletmişti: "Boyu üç yüz fersahı bile geçmeyen bu minik deniz-canavarı Livyatan'a yemek olmak için ona gidiyor." [7]

(h) Bazı bilgeler, Tanrının Livyatan'ı öldürdüğü ya da öldürmediği yönündeki muhalif geleneklerle uzlaşma içerisindedirler. Zira bu kişiler Tanrının erkek ve dişi olmak üzere iki tane Livyatan adında canavar yarattığına inanmaktaydılar. Buna göre Tanrı, canavarlardan dişi olanını öldürürken erkek olanını da hadım etmiş ve bu şekilde bunların çoğalıp dünyayı yok etmelerini önlemişti – bu savı ileri sürenler Tanrının erkeği öldürüp dişi olanla eğlenmesinin mümkün olmadığını da belirtmektedirler. Eşinin ölümünden sonra sağ kalan bu yalnız yaratık Tanrının yaklaştığını gördüğünde kederini bir yana bırakır; Tanrıyla canavarın bir araya gelişlerini ve eğlencelerini izleyen erdemliler ise kendilerini bekleyen ziyafetten dolayı aynı şekilde sevince boğulurdu – Kıyamet Günü geldiğinde erdemliler bu canavarın etiyle kendilerine ziyafet çekeceklerdi. Öte yandan dişi yaratığın derisinden ise Tanrı, Âdem ve Havva'ya göz kamaştırıcı giysiler yaparken, etini de tuzlayarak aynı ziyafet için ayırmıştı. [8]

(i) Livyatan da Rahav gibi etrafa yaydığı iğrenç kokuyla nam salmıştı. Öyle ki arada bir Aden Bahçesi'ndeki bin bir kokulu çiçeklerden koklamasa, Tanrının yarattığı bütün yaratıkların kokudan nefesleri tutulurdu. [9]

(j) Livyatan'ın hayatının bahşedildiği savını savunanlar, bu canavarın bir av olduğu büyük bir meleksi takibin ya da kovalamacının söz konusu olduğunu tahmin etmekteydiler. Buna karşın en cesur melekler bile Livyatan'ın kıyıya çıkmasıyla ortadan kaybolmak zorundaydı. Zaten bir araya gelip ona saldırsalar bile bu, Livyatan'ın gövdesine çarpıp duran silahlarını köreltmeden başka bir işe yaramazdı. Cebrail'in onu geri döndüğü Karanlıktan geri dönüp çıkarmaya başladığında Livyatan kendisine uzatılan kancayı, ipi ve balıkçıyı yutmuştu. Bunun üzerine Tanrı bizzat bir ağ kurup onu yok etmek zorunda kaldı. [10]

(k) Tanrı, Livyatan'ın etinden sadece devasa bir ziyafet hazırlamayacak, aynı zamanda Kudüs'ün sokaklarında erdemlilerin yiyemediği canavarın etini satacaktı. Bunun yanı sıra canavarın postundan bu insanlara çadırlar ya-

pacak ve geri kalanıyla da şehrin duvarlarını süsleyecekti – öyle ki bu süsler dünyanın en son sınırlarında bile parlamaktaydı. [11]

(l) Bazı teologlar Livyatan ve Behemot arasında bir düellonun varlığından bahsederler. Buna göre sahilde gerçekleşen ve yerleri bir deprem gibi sarsan büyük mücadeleden sonra Behemot'un kıvrık boynuzları Livyatan'ı baştan sona yarmış; Livyatan'ın keskin yüzgeçleri de Behemot'a ölümcül darbeler vermişti.[12]

(m) Tüm bunlara karşın diğer teologlar Livyatan'ın, Behemot'un eşi olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre Tanrı, bu ikisi bir araya gelip ağırlıklarıyla Dünyanın temelindeki kemeri kırmasınlar diye Behemot'u kuru topraklarda bırakıp, Livyatan'ı da denizlere göndererek iki canavarı birbirinden ayırmıştır. [13]

(n) Kuru topraklar üzerinde yaratılan ilk yaratık olan Behemot, sedir ağacından daha büyük bir kuyruk ve pirinçten boruları andıran kemikleriyle devasa bir suaygırına benzemekteydi. Behemot karada yaşayan yaratıklara hükmederken, Livyatan da denizde yaşayanları yönetmekteydi. Karada yaşayan canlılar Behemot'un etrafında oynayıp zıplarken, bu devasa canlı da nilüfer, sazlık, eğreltiotu ve söğüt ağaçları arasında ya da Bin Dağlar'daki çimenlerde zamanını geçirmekteydi. Behemot'un su, toprak ve ışıktan mı biçimlendirildiği; yoksa topraktan "doğ" emriyle mi meydana geldiği bir tartışma konusudur. Aynı şekilde Behemot'un yalnız mı yaratıldığı veya bütün canlılarda olduğu gibi bir zamanlar bir eşinin olup olmadığı konusu da aydınlığa kavuşmamıştır.[14] Bazı teologlar Behemot'un her ne kadar beraber olamasa da bir eşinin olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Zira her ikisinin birlikteliğinden doğacak olan canlının dünyayı yakıp yıkması işten bile olmazdı. Diğerleri Tanrının ihtiyaten erkek olan canavarı hadım ettiğini ve dişinin de arzusunu soğuttuğunu; ancak etinden erdemli insanların ziyafet çekmesi için de dişi canavarın Kıyamet Günü'ne dek yaşamasına izin verdiğini ileri sürer. [15]

(o) Bin Dağlar'da otlanarak beslenmesine Tanrı tarafından izin verilen Behemot, her ne kadar dağdaki bütün otları bir günde bitirse de aynı otlar her gece tekrar büyür ve sabaha dek bir gün önceki uzunluklarına dönerdi. Aynı zamanda et yiyen bir canlı olduğu da anlatılan Behemot, Bin Dağlar'ın üzerindeki otlaklarda yayılıp büyüyen hayvanları da yemekteydi. Yaz sıcağı altında yanıp kavrulan bu canavarın tek bir yudumu Ürdün'e altı ay hatta bir yıl içerisinde akan bütün suların toplamı kadardı. Bundan dolayı Behemot, Yubal adında kaynağı Aden Bahçesi'nde olan devasa bir ırmaktan susuzluğunu giderirdi. [16]

(p) Behemot, "Kuyu (Çukur) Öküzü" olarak adlandırılırdı. Her yıl yaz gündönümünde Tanrının kendisine öğrettiği gibi arka ayaklarının üzerine kalkar ve etrafı inleten şaşalı bir nara atardı. Öyle ki bu sesi duyan bütün vahşi hayvanlar, insanların güttüğü sürülere on iki ay boyunca yaklaşmaya bile korkarlardı. Bu devasa canavar sık sık çalılarla kaplı kuyruğunu havaya kaldırır ve havadaki kuşların kuyruğunun altında barınmasını sağlardı. Aynı şekilde kuyruğunu şefkatli yere indirerek bu kez de karada yaşayan hayvanların oraya sığınmasına izin verirdi. Muazzam kuvvetine rağmen bu yaratık iyi bir kralın sahip olması gerektiği kadar da merhametliydi. Herhangi bir kuşun bile diğeri tarafından zarara uğramasından endişe eder ve bundan kaygı duyardı. [17]

(q) Her ne kadar bazıları Livyatan ve Behemot'un birbirlerini öldüreceklerine inansalar da çoğunluğun ortak tahmini Tanrının Mikail ve Cebrail'i bu iki canavara karşı göndereceğini; ancak bu ikisinin başarısız olması halinde de görevi bizzat Tanrının bu görevi üstleneceğini belirtirler. [18]

NOTLAR

1. B. Baba Bathra 74b; Num. Rab. 18.22; Mid. Wayosha, 46.
2. Mid. Wayosha 47, Mid. Sekhel Tobh, 182; Ginzberg, LJ, V. I. 156; V. 26; İşaya LI. 9; Mezmurlar LXXIV. 13; İşaya XXVII. 1; Eyüp VII. 12; Hezekiel XXIX. 3-4, XXXII. 2-6; Mezmurlar CXLVIII. 7; Psalms of Solomon II. 25-32; Gunkel, Schöpfung und Chaos, 78 ff.
3. İşaya XXVII. 1; Mezmurlar LXXIV. 14; Eyüp XL. 25-32; XLI. 2-26.
4. Mezmurlar LXXIV. 14; İşaya XXVII. 1; Mezmurlar CIV. 24-25; Eyüp XL. 29; B. Baba Bathra 74b-75a; Gen. Rab. 52; Mid. Konen, 26; Alpha Beta di Ben Sira B, 27a-28b, 36a; PRE, bl. 9; Targ. Yer. I. 20; Gen. Mekhilta Bahodesh 7, 69b; Mekhilta diR Shimon 109; Mid. Yonah, 98; Pesiqta diR Kahana 188a; Apoc. Baruh XXIX. 4; B. Shabbat 77b; Pike Rabbenu Haqadosh 512a; Igarret Baale Hayyim 3, 12.
5. Apoc. Baruh XXIX. 4; Seder Rabba diBereshit, 9; Baraita diMasse Bereshit 47; Pesiqta Rabbati 194b.
6. Piyyut Weyikkon Olam/Kalir; Roman Mazhor içinde Yeremya peygamber Mersiyeler Kitabı, ed. Mantova, 1712, sf. 115; Peqista diR. Kahana, 188a; B. Baba Bathra 74b; Ginzberg LJ, V. 45.
7. B. Baba Bathra 74a.
8. B. Baba Bathra 74b; B. Aboda Zara 3b; PRE, bl. 9; Mid. Yonah, 98; Sepher Hassidim, 746; cf. Zohar 2, 216.
9. B. Baba Bathra 75a.
10. B. Baba Bathra75a; Mid. Alphabetot 438.
11. Apoc. Baruh XXIX. 4; B. Baba Bathra 75a-b; Targum ad Ps. CIV. 26; cf Pesiqta diR Kahana 29, 188a-b; Mid. Alphabetot 438; Pirqe Mashiah 76.
12. Lev. Rab. 13.3.
13. Ezra VI. 47-52; Hanok LX. 7-8.
14. Eyüp XL 15-24; Mezmurlar I. 10; Mid. Konen, 26; PRE, ch 11; Gen. Rab. 52.
15. B. Baba Bathra 74b.

16. Mid. Konen, 26; Pesiqta Rabbati 80b-81a;. Lev. Rab. 13.3; Num. Rab. 21.18;. PRE, bl. 11.
17. Mid. Konen 37; Mid Adonay Beokhma 64; Peqista Hadta 48; Piyyut Weyikkon Olam/Kalir; Roman Mazhor içinde Yeremya peygamber Mersiyeler Kitabı, ed. Mantova, 1712, s. 114b.
18. Pesiqta diR Kahana, 29; Mid. Alphabetot 98; Ginzberg LJ, V. 43.

*

1. Tanrının Büyük Canavarı ölümünden sonra bile gözetlemesi ve sihirli (kutsal) bir çömlek kullanarak Tehom'un üzerini kapayıp onu hapsetmesi; Marduk'un, Tiamat'ın cansız bedeni üzerine, suyun kaçışını engellemek için gözcüler koyduğunun konu alındığı *Enuma Elish*'i akla getirir.

2. Bazı suretlerde Livyatan bir balinaya; bazılarında ise bir timsaha benzemektedir. Onun "Mısır'ın Kutsal Ruhu" olarak adlandırılması ve Hezekiel'in (xxix) Firavun'a "nehirlerinde uzanan büyük canavar" demesi, III. Thotmes şerefine yazılan bir yengi şarkısında anlaşılabilir: "Yenilgiye uğrayan insanların Majestelerini, suyun içinde etrafa dehşet saçan ve hiçbir insanın yaklaşmaya cesaret edemediği bir timsah siluetinde görmelerine izin verdim."

3. Mumyalarına birçok Mısır mezarlığında rastlanan timsahlara Crocodilopolis, Ombos, Coptos, Athribitis ve Thebes'te ibadet edilmekteydi. Plutark'a göre timsahlar yumurtalarını, Nil nehrinde meydana gelebilecek bir sonraki sel seviyesinin üzerinde bir bölgeye bırakırlardı – bu durum yumurtalara rastlayan çiftçiler için önemli ve yararlı bir durumdu, zira bu sayede çiftçiler sele maruz kaldıklarında nehir seviyesinin en fazla nerelere kadar çıkabileceğini anlıyorlardı. Anavatanları Filistin olan bu yaratıklar bahsi geçen yüzyılın başlarına kadar da Zerka Nehri' nde yaşamlarını sürmekteydiler. Caesarea'daki küçük bir Gnostic* taşında timsahların nasıl avlandığı tasvir edilmektedir. Diodorus Siculus'a göre, her ne kadar kutsal sayıldıkları için çok sınırlı sayıda olsa da bu hayvanlar üzerine yem takılan oltalarla yakalanmakta ve demirden yabalarla öldürülmekteydi. Siculus'a göre bu yaratıklar sadece ichneumondan –küçük bir köpekten çok da büyük olmayan bir canlı– korkmaktaydılar. Bu canlı Nil Nehri boyunca kıyılarda bulduğu yumurtaları insanlara iyilik olsun diye kırardı.

Yahudi geleneğinde ichneumo'nun yerini alan kalkis ise topluluk halinde yaşayan bir tür balıktır. Bazı yorumcular bu canlıyı sardalye olarak tanımlarken bazıları ise ondan ringa balığı olarak bahseder. Son yapılan benzetmenin

* Hıristiyanlığın başlangıcında ruhani sırları bilmek iddiasında olan dini fırkalar. (Çev. n.)

özellikle yapıldığı görülmektedir; zira Kuzey Avrupa yerleşik kültüründe Denizlerin Kralı olarak balinadan ziyade ringa balığı tercih edilmektedir.

4. Livyatan belki de ünlü kokusunu Tehom-Tiamat'tan almıştır. Zira anlaşıldığı kadarıyla bu sözcük ilk çağlardaki popüler etimolojik yaklaşımla Arapça bir kelime olan *tahama*'nın ('pis kokulu') yanı sıra güney-batı Arabistan sahilinde deniz seviyesindeki bir sahile verilen isim olan *Tihama* ile ilişkilendirilmiştir. Görünen o ki bu bağlantı karaya vurmuş bir balina fenomeni ile de güçlendirilmiştir: Hiçbir ölü hayvan bundan daha kötü kokamaz.

5. Bin Dağlar'daki –bu yerin Nil nehrinin kaynağı olduğuna şüphe bulunmamaktadır– gezintilerinin yanı sıra günlerden bir gün Livyatan'ın vücudunu baştan sona kıvrık boynuzlarıyla ikiye ayırmasından anlaşıldığı kadarıyla Behemot yabani bir öküze benzemektedir. Buna karşın çoğu yerde kendisinden bir su aygırı olarak bahsedilir. Herodotus, Diodorus ve Pliny, Nil yazıtlarında suaygırı ve timsah tasvirlerini paylaşmaktadır. Suaygırının çok güçlü olması, sık sık nehirlerin sazlık yerlerine gitmesi, on dakikaya kadar suyun altında kalabilmesi, buna karşın otçul olması ve dolayısıyla da diğer hayvanlara saldırmaması *Eyüp*'teki XL. 15-24. Behemot tasviri ile bağdaşır. Herodotus'a göre dişi suaygırına Pamprenis'te Set'in eşi olarak ibadet edilmekteydi. Taurt ('büyük olan') adı verilen bu Tanrıçaya hamilelerin koruyuculuğu unvanı verilmiş, ne var ki diğer hayvan Tanrılar gibi hiçbir zaman insanlaştırılmamıştır. Diodorus, suaygırlarının hiç sorunsuz bir şekilde çiftleşmelerinin insanlık için büyük bir felaket olacağını ve Mısırlıların da böyle bir durumda onları avlamak zorunda kalacağını belirtmiştir. Muhtemeldir ki bu yorum ve ichneumon'un insanlığın geleceğini düşünüp timsah yumurtalarını parçaladığı şeklindeki Diodorus'un anlatımı, Livyatan ve Behemot'un birleşmesinden sonra kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkacak olan felaketi akla getirmektedir. Görece mutedil bir su aygırının Romalılar zamanında Nil Nehri kenarındaki mahsullere nasıl zarar verdiğini ve bunun sonucunda hemen öldürüldüğü göz önünde bulundurulursa bahsedilen felaket daha iyi anlaşılacaktır.

6. Hem suaygırı hem de timsah, Set için kutsal sayılmaktaydı. Set'in düşmanı Osiris'i onurlandıran Mısırlıların *Ölüler Kitabı*'nda bu iki canlının doğaüstü resimlerine yer verilmesi, Yahudi mitologlarını onları Babil canavarlarıyla özdeşleştirmek fikrine yönlendirmiş olabilir.

7. Diodorus'a göre timsah ve suaygırlarının eti yenmemektedir. Buna karşın Herodotus onların bazen yendiğini –ihtimal ki yıllık totem festivallerinde– nakletmektedir. Bu nedenledir ki Livyatan ve Behemot'un bedenleri Kıyamet Gününde erdemlilerin yemesi için ayrılmıştır. Ortadoğunun fakir

halkları, süregelen daimi tahıl diyetlerinin yanında etin her zaman hasretini çekmiştir.

8. Hesiod tarafından Titanların en büyüğü ve üç bin nehrin babası olarak tasvir edilen; Homeros tarafından da Zeus'tan daha az önemli bir Tanrı şeklinde anlatılan Okeanus'un da bir halka şeklinde, Zodyak'ın gökyüzünü sardığı gibi dünyayı sarmaladığı öngörülmekteydi. Bu yüzden de Okeanus, Livyatan, Büyük Canavar ve Rahav ile özdeşleştirilirken, İskandinav mitleri onu aynı zamanda bir ejderha olarak betimlemişlerdir. İşaya (xxiii. 1-18), Amos (i. 10) ve Yoel'in (iv. 4) yıkımını önceden haber verdiği gibi Sur Kentine ait sikkelerde onun görüntüsünün olması, Tanrının gazabından payına düşen ölümcül tekmenin nedenini açıklar niteliktedir.

9. Mezmurlarda (lxxiv.14) bahsedilen çokbaşlı Livyatan, Hitit silindir mühürlerindeki yedi başlı canavardır. Aynı yaratık Ugarit mitolojisine de konu olmuştur. Sümer tören asalarında da resmedilen bu canavar, MÖ üçüncü bin yıla ait bir Babil mühründe de karşımıza çıkar.

10. Mitsel öneme sahip su canavarları, Roma'da Titus'un zafer tâklarının bulunduğu Menora şamdanının kaidesindeki altı küçük pano kabartmasında resmedilmiştir. Söz konusu tâk, Titus'un MS 70 yılında Kudüs'ü fethetmesi anısına dikilmiştir. Kral Süleyman, Büyük Tapınağın her iki yanına beş altın şamdan koymuş, bunlara gümüş şamdanlar da ilave etmiştir. Nebukadnessar MÖ 586 yılında Büyük Tapınağı ele geçirdiğinde tüm bu kutsal emanetlere de el koydu. Bundan birkaç on yıl sonra bir başka altın Menora, Zerubbabil tarafından inşa edilen İkinci Tapınak'a konuldu. Suriye Kralı Antiochus Epiphanes (175-163) tarafından kaçırılan emanet, Makabeli Yahuda tarafından ait olduğu tekrar yere getirildi. Titus Tâk'ında gösterilen şamdan ile *Mısır'dan Çıkış*'ta anlatılan Çıkış-öncesine ait Menora arasındaki yakın benzerlikler, her ne kadar *Mısır'dan Çıkış* yazarının söz konusu emanet hakkında gövde ve kollardan başka bir şey betimlememesine karşın, Makabe Menora'sının aynı zamanda Süleyman geleneklerinde de var olduğunu akla getirir.

11. Menora'nın kozmik önemi ilk olarak Zekarya (iv.10) tarafından dile getirilmiştir. Yahve'nin Buna göre Zekarya bir görüşünde Menora'nın yedi kandilinin "Yahve'nin bütün yeryüzünde dolaşan gözleri" olduğunu, bir diğer anlatımla da yedi gezegen olduğunu öğrenmiştir. Bu görüş, Titus'un çağdaşları olan Josephus ile Philo'nun yanı sıra, iki ya da üç yüzyıl sonra yaşayan midraş yazarları tarafından da kabul görmüştür. Tapınak'taki şamdanın son-

bahar bayramında geleneksel olarak her yıl yakılışı Tanrının dördüncü günde yıldızları yaratışını yâd etmektedir. Zira Menora'nın dördüncü kolu ana gövdesinden yükselmekte, ayrıca Babilli rahiple, dördüncü gezegeni, astronomi bilimini icat eden Nabu için kutsal saymaktaydı. Buradan hareketle Menora canavarlarının, Tanrının yaratma işine başlamadan önce alt ettiği canavarları temsil ettiği söylenebilir.

Sol taraftaki kaidenin aşağı kısmında benzer yerlerde duran, kanat ve kuyruk kısımları dışında birbirlerine benzeyen ve yüzleri birbirlerine dönük iki canavar bulunmaktadır. Bu tasvir iki farklı biçimdeki Livyatan'ı akla getirmektedir: Kaçan Yılan ve Eğri Yılan. Kaidenin sağ ve sol kısımlarının üst taraflarında birbirlerine simetrik ve benzer halde bulunan, başları kedi familyasına ait balık-kuyruklu kafalar belki de *Tekvin* 1.21'de betimlenen 'büyük canavarlardır'. Daha alt kısımdaki merkez panelde bulunan ve mağrur bir eda ile öne ve geriye doğru bükülmüş kafasıyla resmedilen yaratık ise Rahav'ı ('gururlu') temsil etmektedir. Daha alt kısımdaki belirsiz surette olan canavar ise muhtemelen Tehom veya Ephes'tir. Orta kaidenin en üstündeki kabartma çok net olmasa da yüzleri birbirine bakar şekilde tasvir edilen Fenike kanatlı yaratık çiftine benzemektedir. Bu yaratıklar muhtemelen Tanrının elçileri olan meleklerdir ve üzerinde on emrin yazılı bulunduğu Ahit Sandığı'ndan resmedilmişlerdir. İkinci yüzyıl Tanaim* döneminde bu yaratıkların boyunlarından dışarı sarkan kabaralarıyla –putperestliğin sembolleri sayılmaktaydılar– tasvir edilmelerinin tamamen yasaklanması bu kutsal emanetlere verilen değer dolayısıyladır. Buna karşın, Menora'nın temelinde bulunduğu haliyle boyunlarında herhangi bir çıkıntı olmayan canavarların resmedilmesi yasaklanmamıştır (Tos. Avodah Zarah, v.2).

12. Süleyman'ın sahip olduğu bilgeliğin çoğunu, astrolojik sırların safir üzerine işlenmiş halde bir arada bulunduğu ve melek Raziel'in muhafaza ettiği '*Raziel Kitabı*'ndan almış olduğu söylenir. Kozmik sırları içeren kutsal bir kitabın varlığı *Slavonic Book of Hanok*'ta (xxxiii) karşımıza çıkar. Bu eserde Tanrının bilgelik kitaplarını kaleme aldığı (ya da Hanok'a yazdırdığı) ve sonra da iki meleği Semil ile Rasuil'i Hanok'un Cennetten yeryüzüne yapacağı yolculukta ona eşlik etmeleri için görevlendirdiğini ve ayrıca da bu kitapları çocuklarının yanı sıra çocuklarının çocuklarına vermesini emrettiği anlatılmaktadır. Bu, '*Raziel Kitabı*'nın esas kaynağı olabilir; zira İbrani geleneğine göre '*Raziel Kitabı*', Melek Raziel tarafından Âdem'e, Âdem'den de Nuh'a, İbrahim'e, Yakup'a, Levi'ye, Musa'ya ve Yeşu'ya ve son olarak da Süleyman'a ulaşmıştır. Targum'un kaleme aldığı *Vaiz* x. 20'ye göre "melek

* Tanaim: Bkz. Kısaltmalar, kaynaklar ve açıklayıcı notlar. (Çev.n.)

Raziel her gün Horev Dağı'nda durup, dünyanın her yerinde yankılanan sesiyle insanlığın sırlarını bütün insanoğluna anlatmaktaydı." 12. yüzyıldan kalma olduğu söylenen bir başka '*Raziel Kitabı*' muhtemelen Wormslu Kabbalist Elezear ben Yahuda tarafından kaleme alınmıştır. Ancak söz konusu kitap, görece eski mistik inançları içermektedir.

7.
REEM ile AZİZ

(a) Reem adı verilen devasa yaban öküzü o kadar kuvvetli ve bir o kadar da vahşiydi ki, onu evcilleştirip sabana koşmak ya da onunla tarlayı sürmeye çalışmak beyhude bir çabadan öteye gitmezdi. Yalnızca Tanrı, insanoğlunu bu korkunç hayvanın boynuzlarından koruyabilirdi. [1]

(b) Aynı anda sadece bir çift hayvan yaşayabilmekteydi. Bunlardan erkek olanı yeryüzünün bir ucunda, dişi olanı da diğer ucunda yaşamını sürdürdü. Bu hayvanlar her yetmiş yılda bir bir araya gelip çiftleşir ve hemen sonra da dişi, erkeğine ölümcül bir, ısırık atarak onun ölümüne neden olurdu. Bu birliktelikten dişi, erkek ve dişi olmak üzere ikiz buzağıya gebe kalıp on bir yıllık gebeliğin son yılında kımıldayamayacak kadar güçsüz düşüp; sağa sola yatıp savrulur dururdu. Otlamak için hareket edemediğinden bereketli tükürüğü ile uzandığı yerleri sulayıp yeni ve taze otların çıkmasını sağlar ve bu otlarla aç kalıp ölmekten kurtulurdu. Gebeliğinin sonuna geldiğinde ise karnı ikiye ayrılır, ikiz buzağılar dışarı çıkar ve kendisi de son nefesini verirdi. Doğumdan hemen sonra küçük buzağılar, yetmiş yıl sonra tekrar buluşmak üzere birbirlerinden ayrılır – erkek buzağı doğuya giderken, dişi de batıya doğru yol alırdı.[2]

(c) Kral Davut, henüz bir çocukken babasının koyunlarını, bir dağ sanıp, o sırada uyumakta olan bu hayvanların birinin üzerine otlatmak üzere getirmişti. Birden bire uyanan bu devasa yaratık, ayakları üzerine kalktı. Davut tam bu sırada, havaya kalktığında gökyüzüne ulaşan hayvanın sağ boynuzuna tutunarak hayatta kalmayı başardı ve Tanrıya yakardı: "Evrenin Efendisi, bana yardım et ve hayatımı bağışla. Yeryüzüne sağ salim indiğimde, bu öküzün boynuzlarına benzeyen yüz fersah eninde bir tapınak inşa edeceğim." Tanrı, Davut'tan merhametini esirgemedi ve yeryüzüne hayvanların kralı olan aslanı gönderdi. Öküz, karşısında aslanı görür görmez büyük bir saygıyla önünde eğildi ve bu şekilde Davut'un hayatını kurtarmış oldu. Ne var ki Kral, bu kez de aslandan korkunca, Tanrı aslanın kova-

laması için bir geyik gönderdi. Bunun üzerine Davut rahatça öküzün boynundan aşağıya kendini bırakarak kaydı ve hemen oradan uzaklaştı.[3]

(d) Birkaç nesil sonra ünlü gezgin Rabba bar Bar-Hana bir keresinde henüz bir günlük olan bir buzağı görmüş ve onu, yaklaşık üç yüz fersah uzunluğundaki boynuyla Tabor Dağı'ndan daha büyük bir canlı olarak tasvir etmişti. Buna göre bu devasa hayvanın Ürdün Nehri-yatağına düşen dışkısı bile büyük bir su taşkınına neden olmuştu.[4]

(e) Devasa boyutlarına rağmen bu hayvanlar, eğer Nuh onlardan iki yavruyu gemiye alıp kurtarmamış olsaydı Tufan'da yok olup gideceklerdi. Onlar için gemisinde yeterli yer bulamayan Nuh, hayvanların boynuzlarını geminin kıç bölümüne bağlayıp, nefes alabilmeleri için de burun deliklerinin güvertede kalmasını sağladı. Gemi önde, devasa yaratıklar vücutlarının yarısı suda yüzer şekilde yolculuğuna devam etti.[5]

(f) Rabbi Hiyya bar Rabha'nın zamanında henüz doğan bir buzağı İsrail'e gelmiş ve ülkedeki bütün ağaçları kökünden sökerek yerle bir etmişti. Bu durum karşısında Rabbi Hiyya, Tanrıya dualar edip ibadet ederek bu tehlikeden ülkeyi kurtarması için yalvardı. Bunun üzerine Tanrı, ölmek üzere olan anneyi çölden getirtip, buzağının onun peşinden gitmesini sağladı.[6]

(g) Ziz adı, etinin farklı tatlara sahip olmasından dolayı (zeh – zeh) devasa bir kuşa verilmişti. Eti yenilebilir ölçüde temiz olan bu canlı insanoğluna, Tanrının büyüklüğünü ve yüceliğini anlatabilecek yeteneğe sahipti.[7]

(h) Kralları Ziz de dahil olmak üzere bütün kuşlar bataklıktan Beşinci Gün yaratılmışlar ve dolayısıyla da yeryüzü ile deniz yaratıkları arasında yerlerini almışlardır. [8] Ne var ki eğer Tanrı, görece zayıf kuşlara merhametli davranıp, onların hayatlarına devam edebilmeleri için bir takım haklar bahşetmemiş olsaydı, bu kuşların hiçbirisi kartalların, şahinlerin ve diğer yırtıcıların elinden kurtulamazdı. Zira Tişri ayında Tanrı, Ziz'e emir vererek başını yukarı kaldırıp, kanatlarını çırpmasını ve ihtişamlı bir nara atarak bütün yırtıcı kuşların korkup, görece küçük kuşların hayatlarını bağışlamalarını sağlardı. [9]

(i) Tanrı, henüz yarattığı Ziz'in ayaklarından birini Livyatan'ın yüzgeçlerinden birinin üzerine koyduğunda kafasının Kutsal Taht'a ulaştığını gördü. Bir uçtan diğer uca açılan kanatlarıyla da bu canlı güneşi tamamen karartabiliyor ve kızgın Güney Rüzgârı'nın Dünyayı parçalamasına da bu şekilde engel olabiliyordu. [10]

(j) Aynı şekilde Bar-Hana da bir deniz yolculuğunda gemide bulunan diğer insanlarla birlikte Ziz'i, okyanus'un ortasında ayakta görmüşlerdi. Okyanus dalgaları ayakta olan bu yaratığın sadece ayak bileklerine çarpmaktaydı. "De-

nizin bu yerinin oldukça sığ olduğunu sonucuna vardık" diyen Bar-Hana "hatta bir ara gemiden inerek bu sığ noktadan denize girip serinlemeyi bile düşündüğünü" nakletmişti. Ne var ki tam bu sırada gökten gelen bir sesin onları uyardığını da kaydetmişti: "Bundan yedi yıl önce bir gemide çalışan marangoz baltasını bu noktada düşürdü, ama balta hâlâ denizin dibine ulaşamadı."[11]

(k) Kuş olan Ziz'den başka bir de tavuk-Ziz'in varlığından bahsedilmektedir. Sahip olduğu devasa tek yumurtaya büyük özen gösteren bu canlı, onu uzak dağlarda kırıp, yavrusunun dünyaya gelmesini sağlardı. Bu devasa yaratık bir keresinde cılk olan yumurtasını kaza eseri yere düşürmüş ve ortaya çıkan korkunç koku altmış şehir ile birlikte üç yüz sedir ağacının yok olmasına neden olmuştu.[12]

(l) En sonunda Ziz'in kaderi de Livyatan ve Behemot'un makus kaderinden farklı olmayacaktı. Bu yaratık da diğerleri gibi Kıyamet Gününde kesilecek ve eti erdemlilere verilecekti.[13]

NOTLAR

1. Mezmurlar XXII. 22; XCII. 11; Eyüp XXXIX. 9-10.
2. Agudat Agadot 39; Ginzberg LJ, I. 30-31.
3. Mid. Tehillim 195, 395, 408.
4. B. Baba Bathra 73b.
5. Gen. Rab. 387; B. Zebahim 113b.
6. Bkz. yukarıdaki gönderme.
7. Lev. Rab. 22.10; Mid. Tehillim 363; B. Gittin 31b; B. Baba Bathra 25a; Targ. Eyüp III. 6; XXXVIII. 36; XXXIX. 13; B. Bekhorot 57b; B. Menahot 66b; B. Sukka 5a; B. Yoma 80a; Sifra 1.14; Gen. Rab. 173.
8. B. Hullin 27b; Pesiqta diR Kahana 35a; Tanhuma Buber-Sayılar. 122. Tanhuma Huqqat 6; Num. Rab. 19.3; Eccl. Rab. 7.23; Mid. Konen, 26; Philo De Mundi Opif. 20; PRE, bl. 9; Targ. Yer. - Tekvin I. 20.
9. Mid. Konen, 37-38; Mid Adonay Beokhma, 65-66; Peqista Hadta, 48.
10. Mid. Konen, 26; Lev. Rab. 22.10; Gen. Rab.173; B. Gittin 31a; B. Baba Bathra 25a.
11. B. Baba Bathra 73b.
12. B. Bekhorot 57b; B. Menahot 66b; B. Yoma 80a.
13. Mid. Tehillim 153.

*

1. Balam,* Tanrının karşılaştırılamaz gücü ile yaban öküzünün gücünü karşılaştırır (*Sayılar* XXIII. 22; XXIV. 8); aynı şekilde Musa da bu benzetmeyi Yusuf'a bildiriminde kullanmaktadır (*Tensiye* XXXIII. 17). Doughty'nin kaleme al-

* Fırat kıyısında, Amav'da yaşayan büyücü. Moav ve Midyan önderleri İsraillilere karşı büyü yapması için ona para teklif ederler. Ancak Tanrı devreye girip Balam'ı ikna eder.

diği *Arabia Deserta*'ya göre Kuzey Arabistan'in yabanöküzü; her ne kadar "yabanöküzü" olarak adlandırılsa da aslında, büyük ve hızlı bir antiloptur ve Bedouin'e göre eti diğer canlılarla kıyaslanmayacak kadar kalitelidir. Boynuzlarının uzun ve keskin olmasından ve bir insanı rahatlıkla yaralayabilecek kadar tehlikeli olmasından ötürü Arap avcılar, belirli bir mesafede durarak bu canlıya ölümcül yara verebilecek atışlar yapmaktaydılar. Bu canlının erkeğinin sert derisinden en yüksek kaliteli sandaletler, boynuzlarından ise çadır kancaları ve mızrap elde edilmekteydi.

Kutsal Kitap zamanına gelinceye dek Filistin topraklarında yaşayan yaban öküzü soyunun yok olduğu, ayrıca tek boynuzlularının da Arabistan'dan İskenderiye'ye nadir türlerden biri olarak ithal edildiği göz önünde bulundurulduğunda, MÖ 3. yüzyıldaki *Septuagint* çevirmenler yaban öküzünü ('reem'), *monokerös* veya 'unicorn' (tek boynuzlu at) diye çevirmişler ve bundan dolayı da söz konusu canlıyı tek boynuzlu gergedanla karıştırmışlardır. Balam'ın ikinci takdisinde Tanrının karşılaştırılamaz gücü ile yaban öküzünün gücünü karşılaştırması, takip eden yıllarda anlatılan hikâyelerde bu canlının boyutlarının abartıldığı anlamına gelir. Nuh'un Gemisi'nin konu edildiği hikâye, şu basit soruya da cevap verir niteliktedir: "Madem bu canlı bu kadar büyüktü, neden Tufanda boğulmadı?"

2. *Ziz* sözcüğünün orijinal anlamı (*ziz sadai* veya 'tarlanın ağacı' ifadesinde olduğu gibi –*Mezmurlar* L 11; LXXX.14) anlaşıldığı kadarıyla 'böcekler' ya da muhtemelen bir Akad sözcüğü olan *zizanu* veya *sisanu*'dan türetilen 'çekirge, asma çubuğu– locusts' şeklindedir. Ne var ki *Septuagint* ortaya çıktığında kelimenin bu anlamı unutulmuş ve her ne kadar VIII. Mezmurda 'yaban eşeği' olarak bahsedilse de söz konusu sözcük 'tarlanın meyvesi' şekliyle I. Mezmurda yerini bulmuştur. St. Jerome'nin kaleme aldığı Latince Vulgata (MS 405 yılında tamamlanmıştır) Septuagint'in 'tarla meyvesi' şeklindeki ifadesini 'tarlanın güzelliği'; 'yabaneşeği' ifadesini de 'özel canlı' olarak değiştirmiştir. Öte yandan Arami Targum ile Talmud, *ziz*'i *tarnegol bar* ('yabanhorozu'), *ben netz* ('şahinin oğlu'), *sekhwi* ('horoz'), *renanim* ('coşku–sevinç'), ya da *bar yokhi* ('yuvanın oğlu') olarak açıklar. Dolayısıyla bu şekilde bahsedilen canlılar, İran mitolojisinde karşılaştığımız ve *Binbir Gece Masalları* ile Pers folklorunda anlatılanlara göre fillerin yanı sıra gergedanları bile yavrularına yiyecek olarak taşıyabilen kutsal horoz Avesta ile aynı zamanda *saena* veya *simurg* olarak da adlandırılan *roc* ya da *rukh*'un konu edildiği söylencelerdeki canlılarla ilişkilendirilmiştir. 11. yüzyıl bilginlerinden biri olan Troylu Rashi, bu ifadenin orijinal anlamına oldukça yaklaşmıştır: bir yerden diğerine hareket ettiğinden dolayı adına *ziz* denen bu yaratık, *zaz*, bir sürüngendir.

8.
LUCIFER'İN DÜŞÜŞÜ

(a) Yaratılışın Üçüncü Gününde, Tanrının baş meleği aynı zamanda Şafağın (*'Helel ben Shahar'*) oğlu olan Lucifer, Aden Bahçesi'nde göz kamaştırıcı mücevherler arasında gezintiye çıktı. Vücudu yakut, topaz, ay taşı, sarı yakut, oniks, yeşim, lacivert taşı, firuze, zümrütle, çeşit çeşit değerli taşların ışığı ile parıldıyordu. Kakma ve oyma işler hep saf altındandı. Tanrı tarafından bütün halkların koruyucusu olarak görevlendirilen Lucifer, bir müddet son derece ihtiyatlı ve saygılı davrandı. Ne var ki çok geçmeden gururu sarf ettiği cümlelere yansıdı. "Bulutların ve yıldızların üzerine çıkacağım; ilahların toplandığı dağda, Safon'da tahtımı kuracağım ve kendimi Yüceler Yücesiyle eşit kılacağım" dedi. Lucifer'in bu hırsını gözleyen Tanrı, onu Aden Bahçesi'nden Yeryüzüne, Yeryüzünden de Şeol'a indirdi. Yere düşerken bir yıldırımı andıran Lucifer, sonunda bir kül yığınına dönüştü ve Ölüler Diyarı'nda, Ölüm Çukuru'nun dibindeki ruhu hiç durmaksızın bir yandan öbürüne sallanıp durdu.[1]

NOTLAR

1. İşaya XIV. 12-15; 2 Hanok XXIX. 4-5; Luka X. 18; Korintoslulara İkinci Mektup XI. 14; Septuagint ve Vulgata çevirilerinde İşaya XIV. 12-17; Targum, Eyüp XXVIII. 7.

*

1. *İşaya (İşaya)* XIV. 12-15'te, Babil Kralının önceden bildirilen yok oluşu, Helel ben Shahar'ın yok oluşu ile karşılaştırılmaktadır:

Ey parlak yıldız, seherin oğlu,
Göklerden nasıl da düştün!
Sen ki milletleri devirirdin,
Nasıl da yere yıkıldın!

Ve kendi yüreğinde derdin: Göklere çıkacağım,
"Tahtımı Tanrının yıldızları üzerine
yükselteceğim;
Ve Şimalin sonlarında
Cemaat dağında oturacağım:
Bulutların yüksek yerleri üzerine çıkacağım,
kendimi Yüce Tanrı gibi edeceğim.
Fakat ölüler diyarına,
Çukurun en derinine indirileceksin.

Bu kısa referans, söylencenin tamamının anlatılmasına gerek olmadığı kadar bilindik ve yaygın olduğu anlamına gelir, zira İşaya, başmeleğin, rakiplerine öfke duyan Tanrı (burada *Elyon* 'En Yüksek' olarak adlandırılmıştır) tarafından cezalandırılışının bütün detaylarını vermez. Hezekiel (xxviii. 11-19), her ne kadar Lucifer ismini kullanmasa da Sur Kralına yapılan kehanette daha açık ve sarihtir:

Rab bana şöyle seslendi: "İnsanoğlu Sur Kralı için bir ağıt yak.
Ona diyeceksin ki 'Egemen Rab şöyle diyor:
Kusursuzlukta örnek biriydin,
Bilgeliğin ve güzelliğin eksiksizdi.
Sen Tanrının *bahçesi Aden'deydin.*
Yakut, topaz, aytaşı, sarı yakut, oniks, yeşim,
Laciverttaşı, firuze, firuze, zümrütle,
Çeşit çeşit değerli taşlarla bezenmiştin.
Kakma ve oyma işlerin hep altındandı.
Bunlar yaratıldığın gün hazırlanmışlardı.
Meshedilmiş, koruyucu bir Keruv olarak
Seni oraya yerleştirdim.
Tanrının *kutsal dağındaydın.*
Yanan taşlar arasında dolaştın.
Yaratıldığın günden,
Sende kötülük bulunana dek,
Yollarında kusursuzdun.
Ticaretinin bolluğundan,
Zorbalıkla doldun
Ve günah işledin.
Bu yüzden kirli bir şey gibi,
Seni Tanrının *Dağı'ndan attım.*
Yanan taşların arasından kovdum.

Ey koruyucu Keruv,
Güzelliğinden ötürü,
Gurura kapıldın,
Görkeminden ötürü
Bilgeliğini bozdun.
Böylece seni yere attım,
Kralların önünde seni yüz karası yaptım.
İşlediğin pek çok günah
Ve ticaretteki hileciliğin yüzünden
Kutsal yerlerini kirlettin.
Seni yakıp yok edecek,
Bir ateş çıkardım içinden,
Bütün seyredenlerin gözü önünde
Seni yeryüzünde küle çevirdim.
Seni tanıyan bütün milletler sana şaştı,
Sonun korkunç oldu.
Bir daha var olmayacaksın.'"

2. Helel ben Shahar esas olarak, gündoğumuna meydan okuyan gururlu gezegen Venüs'ün kendisidir. Basit bir İbrani alegorisi olan bu söylence, Phaethon'un yok oluşunu anlatan mit ile ilişkilendirilmiştir – söz konusu hikâyede Phaethon, babası Helius'a ait olan güneş-arabasını sürmeye kalkar, ancak ne yazık ki güneşe fazla yaklaşınca yanarak hayatını kaybeder. Her ne kadar Yunan kökenli olsa da bu söylencenin esası, her yıl hükümdarlık tacının halefe bırakılmasını sembolize eden sürücüsüz bir güneş-arabasının şehrin sokaklarında sağa-sola yalpalayarak hızla ilerlediği Babil ülkesine aittir – bu tören boyunca tahta bir günlüğüne de olsa veliaht bir çocuk geçmekteydi. Tanrıça İştar'ın (Venüs gezegeninin koruyucusu) gözdesi olan vekil çocuk bu olayın hemen ardından kurban edilmekteydi. Görünen o ki İşaya, bundan dolayı, kralın kendisinin veliahdı gibi aynı ölüm acısını çekmesi gerektiğini önceden bildirmektedir. Yunan mitolojisinde Apollo'nun oğlu olan Phaethon adaşı, Eos'un ('Şafak') oğlu olan Phaethon ile özdeşleştirilmiştir. Hesiod'a göre Tanrıça Aphrodite (İştar) onu, tapınağına gözcülük etmesi için seçmiş ve görevlendirmiştir. Hezekiel'in bahsettiği Sur Kralı, İştar'a ibadet etmekte ve Tanrı Melkarth'ın ('Şehrin Hükümdarı') veliahdı olarak seçilen çocukların canlı canlı yakılarak ölümünü izlemekteydi.

3. Her ne kadar *Eyüp* xxxviii. 7'de 'sabahyıldızları' birlikte şarkı söyleyenler şeklinde betimlense de, '*Helel*' adına Kutsal Metinlerin herhangi bir yerin-

de rastlanmaz. Buna karşın Helel'in babası olan Shahar'dan ('Şafak') ise *Mezmurlar*'da (cxxxix) kanatlı bir tanrı olarak bahsedilir. Ugarit mitolojisi ise Shahar'ı ya da El'in oğlu Baal'ı, Shalem'in ('Kusursuz') ikiz erkek kardeşi yapar. Helel'in üzerine çıkmayı arzuladığı Kuzey Dağı ('Safon'), Tanrının Dağı Safon ile özdeşleştirilebilir. Aynı dağ, Ugarit mitolojisine göre Baal'ın Tahtının üzerinde bulunduğu dağdır. Buna göre Baal, Mot tarafından öldürüldüğünde kız kardeşi Anat onu buraya gömmüştü. 5800 ayak yüksekliğindeki, şimdilerde Akra Dağı olarak bilinen ve Kuzey-Sami Boğa-Tanrı El'in 'kutsal birliğinin arasında' egemenlik kurduğu Safon ya da Zafon, Orontes yakınlarında bulunmaktadır. Hititler Hazzi Dağı adını verdikleri bu bölgeyi, Fırtına-Tanrısı Teshub, kardeşi Tashmishu ve kız kardeşi İştar'ın, kendilerini yok etme planları hazırlayan korkunç taş-dev (bazı biliminsanlarının çevirdikleri ismiyle 'diyorit adam') Ullikummi'yi görüp saldırmaya başladıkları ve en sonunda yok ettikleri yer olarak yâd ederler. Yunanlılar ise bu dağı, canavar Typhon ve bir başka canavar olan kız kardeşi Delphyne'nin evi olan Kasius Dağı olarak isimlendirirdi. Söylencede anlatılanlara göre iki kardeş Zeus'un silahlarını etkisiz kılarak Tanrılar Tanrısını Corycia Mağarası'nda hapsetmeyi başarmıştı. Göklerin efendisi ta ki Tanrı Pan'ın Typhon'u attığı nara ile dize getirip bu esnada Kurnazlık Tanrısı Hermes'in onu kurtarmasına dek, bu mağarada tutuklu kalmıştı. Orontes, 'Typhon' olarak bilinmekteydi. Safon ise, yıkıcı yönü ile tanınan ve Suriye ile Filistin üzerinden gelen Kuzey rüzgârları ile meşhurdu. Tüm bu söylenceler güçlü bir Tanrıya karşı yapılan komplo çabalarını göstermektedir. Sadece İbrani söylencelerinde Tanrının başlangıçtan beri yenilgisinden bahsedilmez.

4. Yeni Ahit'de Lucifer, Şeytan ile özdeşleştirilirken (*Luka*, x. 18; 2 *Korintliler* xi. 14); Targum da ise Samael ile aynılaştırılmıştır (Targ. ad *Eyüp* xxviii. 7).

9.
ÂDEM'İN DOĞUŞU

(a) Yaratılışın Altıncı Gününde, Tanrının emriyle yeryüzü Âdem'e kavuştu. Nasıl bir kadın erkek çocuğa hayat verdikten otuz üç gün sonra saflığına ve temizliğine kavuşuyorsa, aynı şekilde yeryüzü de otuz üç nesilden sonra paklığına erişti – ta ki Kral Süleyman'ın hükümranlığına dek. Bu tarihten önce Tanrının Mabedi, Kudüs'te kurulamamıştı.[1] Ateş, su, hava ve karanlıktan oluşan dört element, Yeryüzünün rahminde canlılara hayat vermek için bir araya geldi;[2] Ne var ki onun (yeryüzünün bütün çocukları yaratılışın İlk Gününde gebe kalmasına rağmen, bitkiler ve ağaçlar Üçüncü Günde, deniz-yaratıkları ve kuşlar Beşinci, kara canlıları ile birlikte sürüngenler ve İnsan ise Altıncı Günde ortaya çıktı.[3]

(b) Tanrı toprağı rasgele kullanmadı. İnsanın, yaratılışın hükümdarı olması için en saf toprağı aldı.[4] Burada Tanrı, un ile suyu birbirine karıştıran ve tahılın birazını hala* sunusu olarak bir kenara ayıran bir kadın gibi hareket etti. Zira toprağı nemlendirmek için buharı oluşturdu ve sonra da ustaca ikisini kullanarak dünyanın ilk hallla sunusu olan İnsanı yarattı. *Adama*'nın (yeryüzü) oğlu olarak İnsan şeceresini onaylamak için kendisine 'Âdem' adını verdi. Ya da belki de yeryüzü oğlunun onuruna kendisini Adama olarak adlandırdı. Buna karşın bazıları ilk insanın *adom*'dan (kırmızı) geldiğini ifade ederken, Makpela Mağarası'nın yanında bulunan Damascene Tarlasındaki Hevron'un kırmızı kilinin bu yaratılışta kullanıldığını belirtir.[5]

(c) Tüm bu anlatılanlara karşın Tanrının Hevron'daki toprağı kullanmış olması çok da ihtimal dahilinde görünmemektedir. Bu yer, dünyanın merkezi (göbeği) ve aynı zamanda Kutsal Mabedin yükseldiği yer olan Moriya Dağı'ndan daha az kutsal sayılmaktaydı. Zira İbrahim Moriya Dağı'nda İshak'ı Tanrıya kurban etmek üzereyken kutsanmıştı. Bundan dolayı bazıları Tanrının Başmelek Mikail'e emir verip, "Benim Kutsal Tapınağımın bulunduğu bölgeden toprak getir" dediğini belirtirler. Getirilen bu toprakla Tanrı avucu-

nun içinde Âdem'e şekil verdi ve bu şekilde İbrahim'in atalarının işledikleri günahların bedelini ödemek için oğlunu kurban etmeye hazırlandığı dağ ile insanoğlu arasında doğal bağlar da kurulmuş oluyordu.[6]

Bazıları Tanrının Âdem'i yaratırken iki çeşit toprak kullandığını ileri sürerler. Buna göre Moriya Dağı'ndan alınan toprağın yanı sıra, dünyanın her köşesinden seçilip hazırlanan topraklardan elde edilen karışım, var olan tüm deniz ve nehirlerin suyu ile ıslatılmış ve ilk insan bununla yaratılmıştır. Tanrı, Âdem'in sağlıklı olması için eril toz (toprak) ile birlikte dişi toprağıda kullandı. Aynı kişiler, Âdem'in adının, kendisini oluşturan elementleri ortaya çıkardığını da belirtirler: ismin üç İbrani harfi baş harflerini oluşturmaktadır – *epher* ('toprak'), *dam* ('kan') ve *marah* ('öd-safra'). Bu elementler eşit miktarlarda olmadığı zaman, insan hastalanıp ölecektir.[7]

(d) Tanrı, Âdem'i yarattığı toprağı bizzat getirmekten imtina ederek yerine bir melek gönderdi – Mikail'i Moriya Dağı'na, ya da Cebrail'i de dünyanın dört bir yanına gönderdi. Ne var ki Yeryüzü, Âdem'in rivayetinden dolayı lanetleneceğini bildiğinden gönderilen melekleri inkâra kalkışınca Tanrı, kendi elini uzattı.[8]

Bazıları Âdem'in gövdesinin yaratıldığı toprağın Babil'den; başının yaratıldığı toprağın İsrail'den; kalçalarının yaratıldığı toprağın Babil sınırları içerisindeki Agma hisarından ve son olarak kol ve bacaklarının toprağının ise belli diğer topraklardan getirildiğini ileri sürmektedirler.[9]

İnsanda bulunan farklı renklerin varlığı, yaratılışında farklı toprakların kullanıldığını akla getirmektedir: Âdem'in vücudu ve kanı kırmızı; bağırsakları siyah; kemik ve kasları beyaz, derisi de zeytin yeşilidir.[10]

Tanrı dünyanın her köşesinden toprak kullanarak, Âdem'in soyundan gelenlerin herhangi bir ülkede ölmeleri durumunda Yeryüzünün onları kabul etmesini de temin etmiştir. Aksi halde Doğu'da doğan biri Batı'ya; Batı'da doğan biri de Doğu'ya gitmesi durumunda ölüm anı geldiğinde o bulunduğu yabancı topraklar onu kabul etmeyip: "Bu toprak bana ait değil, kabul edemem, ait olduğun yere gitmelisin!" diyecekti. Buna karşın her ne kadar Âdem'in yaratıldığı toprak karasal elementlerden oluşmuşsa da, ruhu göğe ait, semavi elementlerden oluşturulmuştur – ne var ki bazıları ruhu oluşturan öğelerin de yeryüzü kökenli olduğunu ileri sürmektedir.[11]

(e) Tanrının Âdem'in ruhunu hangi saatte (anda) yarattığı her zaman bir tartışma konusu olmuştur. Altıncı Günün şafağında (vücudu daha geç yaratılmıştır); Beşinci Günde, deniz-canlılarının ortaya çıkışından önce ya da Tanrının Yaratılışta ilk olarak bu değerli şeyi yarattığı tartışılmaktadır. Bazıları Âdem'in vücudunun, ruhundan önce, hatta Işığın yaratılmasından önce var olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre Tanrı, Âdem'in burnuna yaşam soluğunu (ruhunu) üflemek üzereyken bir an duraksadı ve düşündü: 'Eğer İnsa-

nın dirilip hemen ayağa kalkmasına izin verirsem, Benim yaptığım işlerden kendine pay çıkarabilir... Ben işlerimi bitirene dek çamur parçası olarak kalmalı!" Altıncı Günün alacakaranlığında hizmetçi melekler sordu: "Alemlerin Efendisi, neden henüz İnsanı yaratmadınız?" Bunun üzerine Tanrı onlara cevap verdi: "İnsan zaten yaratıldı, sadece yaşam soluğundan mahrum." Bundan sonra Tanrı yaşam soluğunu İnsana üfledi ve Âdem ayağa kalktı ve böylece Yaratılış tamamlanmış oldu.[12]

(f) Tanrı, Âdem'e o kadar büyük bir beden bahşetmişti ki Âdem uzandığında vücudu, yeryüzünün bir ucundan diğerine dokunabilmekteydi. Ve ayağa kalktığında da kafası Kutsal Taht'a değmekteydi. Üstelik tarif edilmez bir güzelliğe sahipti. Sonraları, İbrahim'in eşi Saray ile karşılaştırıldığında dünyanın en güzel kadını bile bir maymuna benzerken; Saray da Havva ile karşılaştırıldığında bir maymuna benzemekteydi. Aynı şekilde Havva da Âdem ile karşılaştırıldığında bir maymuna benziyordu – yüzü bir yana, Âdem'in topuklarının güzelliği bile güneşi karartmaktaydı. Her ne kadar Âdem, Tanrının suretinde yaratılmış olsa da Tanrıyla karşılaştırıldığında o da bir maymunu andırmaktaydı.[13]

(g) Yaşayan bütün canlılar ışık saçan Âdem'e yaklaştıklarında huşu içerisinde onu Yaratan sanmaktaydılar. Fakat ayaklarına kapanıp ona secde edecekleri anda Âdem onları azarlayarak: "Tanrının huzuruna minnetle birlikte bulunalım, O'na ibadet edip önünde secdeye duralım, bizi Yaratan Efendimiz önünde diz çökelim..." dedi. Bunun üzerine Tanrı, hoşnut oldu ve meleklerini göndererek Aden Bahçesi'nde Âdem'e yer göstermelerini istedi. Melekler de başlarını öne eğerek onu selamladılar, etini kızartıp şarabını doldurdular. Onlardan sadece kıskanç Yılan bu emre itaat etmedi. Bunun üzerine Tanrı onu Huzurundan kovdu. [14]

Bazıları hizmetkâr meleklerin hepsinin Âdem'e karşı bir nefret duyduğunu, bunun sebebinin de ilk insanın Tanrının rakibi olma olasılığından kaynaklandığını ifade ederler. Buna göre melekler onu ateşte yakmayı denemişler, ne var ki Tanrı Âdem'in üzerine elini uzatarak onun hayatını kurtarmış ve melekler ile ilk İnsan arasında barış sağlamıştır.[15]

Başka yerlerde anlatılanlara göre ise Âdem'in devasa bedeninden ve ışık saçan simasından melekler o kadar etkilenmişlerdi ki ona 'Kutsal Varlık' diye hitap etmişler ve Cennete de ürpererek gelip Tanrıya sormuşlardı: "İki kutsal gücün: biri burada, diğeri de Yeryüzünde var olması mümkün mü?" Onları sakinleştirmek için Tanrı, Âdem'in üzerine elini koydu onun boyunu bin fersaha kadar indirdi. Daha sonra Âdem, itaat etmeyerek Bilgi Ağacı'ndan yasaklı meyveyi yediğinde bu kez gövdesini yüz fersaha indirdi.[16]

(h) Bazıları Tanrının Âdem'in bedenini küçültmediğini, ancak vücudundan sayısız parçaları budayıp aldığını ifade ederler. Buna göre Âdem, Tanrının yaptıkları karşısında O'na dönerek: "Neden beni yok ediyorsun?" diye sordu. Tanrı da bunun üzerine: 'Sana onları tekrar vermek için alıyorum. Dökülen parçaları bir araya getir ve olabildiğince uzağa serp. Onları her nereye atarsan, tohumların yeryüzünün her yanını kaplasın diye orada toprağa kavuşacaklar.' [17]

(i) Âdem henüz bir çamur yığınıyken ve dünyanın bir ucundan diğerine yetişir halde uzanırken, Yaratılışı izleyebilmekteydi. Tanrı aynı zamanda ona kendi soyundan gelen Erdemli Olanları da gösterdi – bunu, sadece imgelem olarak değil, onu eğitmek için Erdemli Olanları daha önce yaratarak gerçekleştirdi. Erdemliler, bu şekilde yaratıldıklarında Âdem'in devasa vücudunun yanında çok küçük kaldılar. Öyle ki bir araya gelip ona yaklaştıklarında içlerinden bazıları saçlarına yapışırken, diğerleri de onun gözlerine, kulaklarına, ağzına ve burun deliklerine tutundular. [18]

NOTLAR

* Hala, Halla: Beyaz undan yapılan özel Şabat ekmeği. Bu ekmekten 'pişirilenin ilk ürünü' olarak bir parçanın ayrılarak Tapınak kohenlerine verilmesi dini bir vecibeydi.

1. Agudat Agadot 77.
2. Gen. Rab. 100; Mid. Agada-Tekvin 4; Aptowitzer, HUCA VI. 212; Zohar-Tekvin 92; Philo De Mundi Opif. 13.
3. Tekvin I. 9-13, 20-27.
4. Tekvin II. 6-7; Philo De Mundi Opif. 47; Yer. Shabbat 5b mid.; Tanhuma Buber-Tekvin 23; Tanh. Noah 1; Wayiqra 53; Metzora 9; Gen. Rab. 126, 160; Yalqut Makhiri-Süleyman'ın Meselleri 20:25; Metzora 69; Barait diMass. Nidda Tosephta Atiqta; Abot diR Nathan 117; Otzar Midrashim 10.
5. Gen. Rab. 156; Num. Rab.19:63; Mid. Tehillim 74; Pesiqta Rabb. 61b; Pesiqta diR Kahana Mid. 34A, 36b; Mid. Qoeleth 7:27; Mid. Akbir ed. Marmorstein, 131; Sepher Yuhasin 232; Otzam Midrashim 317; kıs. Abot diR Nathan 119; Josephus Flavius Ant. i.1.2; Siegfried, Philo von Alex. 391; Theodoret., Quaest. 60-Tekvin; Dillman, Tekvin 53; G. Rosen, ZDMG, 1858:500; Grünbaum, ZDMG, 1877; 299.
6. Gen. Rab. 132; Yer. Nazir 56b üst; Mid. Hagadol-Tekvin 73; Num Rab. 4:8; Mid. Tehillim 92; Seder Eliyahu Zuta, 173; PRE bl. 11 ve 20: Apoc. Mos. ed. Tichendorf, 21; Mid. Konen, 27.
7. Targum Yer.-Tekvin II. 7; Gen. Rab. 130-31; Mid. Akbir, 131; Philo De Mundi Opif. 51; De Decalogo 8; De Somn. 1:3; Num. Rab. 14:12; Mid. Hagadaol-Tekvin 73, 101; B. Sota 5a; PRE, ch 12; Otzar Midrashim 164.
8. Mid. Konen, 27; Yerahme'el 15; Ginzberg, LJ, I. 54; V. 71, 72.
9. B. Sanh. 38a-b.
10. Targum Yer.-Tekvin II. 7; PRE, bl. 11.
11. PRE, ch 11; Rashi-Tekvin II. 7; Tanhuma Pequde 3; Tanhuma Buber Lev. 33; Gen. Rab. 54, 128; Mid. Tehillim 529.
12. Gen. Rab. 54-56, 199, 230; Mid. Tehillim 529; Lev. Rab. 14.1; Tanhuma Buber Lev. 32; Yalqut 34; Liquttim 2; Ginzberg, LJ, V. 64; Patai, Adam I:187.
13. B. Baba Bathra 58a; Lev. Rab. 20.2.

14. PRE, bl. 11; Zohar-Tekvin 442; Ephr. Syr. Gen. Bölüm 1; Schatzhöhle 4; Hagoren 40; Vita Adae 12; B. Sanh. 59b; Abot diR. Nathan 5; Bereshit Rabbati 24; Eldad Hadani, 77f.
15. Abot diR Nathan 23.
16. Otzar Midrashim 70f., 428b; BHM iii. 59; Eldad Hadani 66; Hagoren, 40; Sepher Hassidim, 200; B. Hagiga 12a; Gen. Rab. 102, 178; PRE, bl. 11; cf. Lev. Rab. 14.1; Pesiqta Rabbati 115b; Tanhuma Buber Lev. 37, vd.
17. Sepher Hassidim 290.
18. Ex. Rab. 49.3.

*

1. Eril olan *Adam* ('insan') ile dişil olan *adama* ('yeryüzü') sözcüklerinin etimolojik olarak birbirleriyle ilinti olup olmadığı tartışma konusudur. Buna karşın *Tekvin ıı.*'de söz konusu ilişkinin varlığı ima edilmekte ve bu durum midraş ve Talmud yorumcuları tarafından da kabul görmektedir. İlk olarak Quintilian (i. v. 34) tarafından ileri sürülen daha az müphem sayılabilecek bir başka bağlantı da, Latince *homo* ('insan') ile *humus* ('yeryüzü') kelimeleri arasında bulunmaktadır. Modern dilbilimciler her iki sözcüğün kökeninin eski Hint-Avrupa dil köküne dayandığını ve buradan da Yunanca *chthon* ('yeryüzü'), *chamai* ('yer üstünde– toprak üstünde') ve *epichthonios* ('insan') kelimelerinin oluştuğunu belirtirler.

2. İnsanın, kil ve topraktan, yeryüzünden yaratıldığını konu alan mit oldukça yaygındır. Mısır'da Tanrı Khnum ya da Tanrı Rtah insanı bir çömlekçi tezgâhında yaratmıştı. Babil'de ise Tanrıça Aruru ya da Tanrı Ea insanı kilden yoğurarak şekillendirmiştir. Phokia kaynaklı Yunan söylencesine göre de Prometheus Panopeus'taki belirli bir kırmızı kili kullanarak insanı yaratmış ve bu bölgede o günden kalan kalıntılar yüzyıllar boyu insan eti kokusunu etrafa yaymıştır.

3. *Hala* 'ilk tahılınızdan' yapılan rahibin hissesidir. (*Rab Musa'ya şöyle dedi: "İsrail halkına de ki, "Sizi götüreceğim ülkeye girip o ülkenin ekmeğinden yediğinizde, bir kısmını bana sunacaksınız. İlk tahılınızdan sunu olarak bir pide sunacaksınız; bunu harmanınızdan bir sunu olarak sunacaksınız. İlk tahılınızdan yapılmış bu sunuyu kuşaklar boyunca Rabbe sunacaksınız." Sayılar* xv. 17-21). Buna karşın hahamlar, söz konusu tahılın bir *omer*e (ağırlık ölçüsü birimi) karşılık geliyorsa Yasaya tabi olduğuna hükmetmişler ve rahibini payının da tamın oniki de biri, ya da evden ziyade fırında karıştırılıyorsa (yoğruluyorsa) yirmi dörtte biri olduğunu belirtmişlerdir (M. Eduyot i. 2; M. Hala ii. 17).

4. Eski çağlarda İbraniler zeytin-yeşilini ideal cilt rengi olarak düşünmekteydiler. Bu yüzdendir ki güzelliğine yapılan övgüde Ester için 'onun teni, mersin ağacının kabuğuna benzer bir yeşili andırmaktaydı.' denilmiştir. (B. Megilla 13a).

5. Âdem'in künyesi hakkında yapılan spekülasyonlar İbranice bilmeyen Müslüman ve Hıristiyanları rahatsız etmiştir. Yunan kökenli Slavca *Hanok*'a göre "İlk İnsan Âdem'in adı, bedeni pusulanın ana noktalarını gösteren bölgelerin toprağından alınan karışımla vücuda geldiğinden temel rüzgârın baş harflerinden oluşmuştur: Anatole, Dysis, Arctos ve Mesembria." Suriye orijinli *Cave of Treasures*'a (Hazine Mağarası) göre Tanrının melekleri O'nun sağ elinin dünyanın bir ucundan diğerine uzandığını görmüşlerdir. Buna göre melekler Tanrıyı dünyanın her yerinden buğday büyüklüğünde toprağı toplarken; evrenin bütün sularından bir damla alırken; havanın hepsinden biraz rüzgâr toplarken; bütün ateşlerinden biraz sıcaklık çekerken izlemişler ve dört elementi oluşturan bütün bu maddeleri avucunda toplatıp Âdem'i yarattığına şahit olmuşlardır. Müslümanlara göre melekler Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail dünyanın dört köşesinden toprak getirmişler ve bu toprakla Allah, Âdem'in bedenini yaratmıştır. Getirilen topraklardan farklı olarak kalp ve başın yaratıldığı toprağı Allah, sonraları Kâbe'nin yükseldiği yer olan Mekke'den seçmiştir. Müslümanlar için dünyanın göbeği (merkezi) Mekke iken, Yahudiler için Moriya Dağı, Yunanlılar içinse Delphi'dir.

6. Yahudi kökenli bir Arap geleneği Yeryüzünün, Âdem'in yaratılmasına karşı çıktığını ve baş kaldırdığı şeklindeki söylenceyle mutabık kalır. Buna göre Allah ilk olarak Cebrail'i, daha sonra da Mikail'i, gerekli toprağı getirmesi için dünyaya gönderdiğinde yeryüzü her seferinde, 'Senden Allah'a sığınıyorum' diyerek buna karşı çıkar. Bunun üzerine Allah, kendisine verilen kutsal görevi yerine getirmeden dönmeyeceğine yemin eden Ölüm Meleği'ni gönderir. Ölüm Meleği'nin gücünden korkan yeryüzü, onun beyaz, siyah ve bakır-kırmızısı toprağı toplayıp almasına izin verir – insanın farklı renklerdeki ırkları bu şekilde oluşur.

7. Hür iradesiyle yanlış yollara sapmasına karşın Tanrının Âdem'i mükemmel ve kusursuz yaratmış olduğu gerçeği, tüm bu söylence ve yorumların temel ahlaki ilkesini oluşturur. Bu, insanın günah mazeretinden alıkoyarken Tanrının İbrahim'e verdiği emri haklı çıkarır niteliktedir: "Ben Her Şeye Gücü Yeten Tanrıyım. Benim önümde yürü ve kusursuz ol!" Buna karşın günahın (kötülüğün) kaynağı bilgeler için şaşkınlık verici olma özelliğini korumuştur. Bunlar, *Tekvin*'de açık bir şekilde Kain ile Habil'in babalarının Âdem olduğunun belirtilmesine karşın, Havva'nın Samael tarafından baştan çıkarıldığını ve Havva'nın bu ilişkiden katil Kain'e hamile kaldığını konu alan bir söylence ortaya atmışlardır.

8. Âdem'in yaşayan bütün canlıların kendisine huşu içerisinde yaklaşıp onu Yaratan sandıkları anda onları azarlaması Doksan-Beşinci Mezmurdan alıntılanmıştır.

10.
ÂDEM'İN EŞLERİ

(a) Türünün tek canlısı olmasın diye Tanrı, Âdem'e bir eş vermeye karar verdiğinde onu derin bir uykuya daldırıp kaburgalarından birini aldı ve ondan bir kadın yarattı. Daha sonrada açılan yarayı kapadı. Âdem uyandığında şöyle dedi: "Bu canlı 'Kadın' ismiyle anılsın, çünkü erkekten yaratıldı. Kadın ve erkek tek beden, tek vücut olacak." Âdem'in ona verdiği unvan 'Yaşayan Her Şeyin Annesi' anlamına gelen Havva oldu. [1]

(b) Bazı kaynaklar Tanrının erkek ve kadını kendi suretinde Yaratılışın Altıncı Gününde yarattığını, onlara dünyanın sorumluluğunu verdiğini ifade ederken,[2] henüz Havva'nın var olmadığını kaydederler. Buna göre Tanrı Âdem'e, dünyada bulunan bütün yaratıklara, kuşlara ve yaşayan her şeye isim verme sorumluluğunu vermişti. Tüm canlılar İlk İnsanın önünden çiftler halinde erkek ve dişi olarak geçerken, Âdem (yirmi yaşındaki bir yetişkin halindeydi) onların birbirlerine duyduğu aşkı kıskandı. Her ne kadar her bir dişiyle sırayla beraber olmaya çalıştıysa da doyuma ulaşmadı. Bunun üzerine haykırarak: "Bütün canlıların dişisi varken, benim yok!" diye serzenişte bulunup Tanrıya bu adaletsizliğe bir çare bulması için yalvardı.[3]

(c) Tanrı bunun üzerine, Âdem'i yarattığı gibi ilk kadın Lilith'i de yarattı. Ancak ondan farklı olarak saf toprak yerine çöp ve tortu kullandı. Âdem'in bu ifritle ve Tuval Kabil'in kız kardeşi olan ve Lilith'e benzeyen Naama ile birlikteliğinden Asmodeus'un yanı sıra insanın başına bugün bile musallat olan sayısız iblis dünyaya geldi. Bu olaydan birkaç nesil sonra Lilith ve Naama, Süleyman'ın yargı koltuğuna bu kez de Kudüs fahişeleri kılığında ulaştılar.[4]

(d) Âdem ile Lilith birlikteliklerinde hiçbir zaman huzurlu olmadılar. Zira ne zaman Âdem onunla birlikte olmak istese Lilith, vücudunu kaskatı keserek Âdem'in istediği şekilde onun altına uzanmak istemeyip ona karşı gelirdi. "Neden seninle birlikte olayım? Ben de senin gibi topraktan yaratıldım ve bu beni seninle eşit kılar!" Âdem istediğini yaptırmak için güç kullanma-

ya kalkıştığında Lilith, bir anlık öfkeyle Tanrının sihirli isimlerinden birini söyleyip göğe çıktı ve onu terk etti.

Bunun üzerine Âdem, Tanrıya serzenişte bulunarak: "Eşim tarafından terk edildim" dedi. Tanrı hemen Senoy, Sansenoy ve Semangelof adlarındaki melekleri göndererek onlardan Lilith'i geri getirmelerini istedi. Bu melekler Lilith'i, çok sayıda şehvetli cinin yaşadığı bölge olan Kızıl Deniz'in yanında buldular. Bu sırada Lilith, Kızıl Deniz'den hamile kalmış ve bir günde yüz taneden fazla bir sayıda *lilim* dünyaya getirmişti. Melekler vakit kaybetmeden Lilith'in yanına giderek ona: "Hemen Âdem'in yanına dön" emrini verdiler. "Yoksa burada, suda seni boğacağız." Bunun üzerine Lilith onlara dönerek: "Şu halde, Kızıl Deniz'in yanında yatarken Âdem'e dönüp ona nasıl dürüst ve iffetli bir ev kadını olabilirim?" dedi. Ne var ki melekler isteklerinin geri çevrilmesinin ölümle sonuçlanacağını ona söylediklerinde Lilith: "Nasıl ölebilirim?" diye sordu onlara. "Tanrı bana bütün çocukların, erkeklerde sünnet günü olan sekizinci, kızlar da ise yirminci güne kadar sorumluluğunu vermişken?" Ama size söz veriyorum, yeni doğan bir çocuğun başucunda sizin isimlerinizin yazılı olduğu bir muska görürsem onun hayatını bağışlayacağım." Bunun üzerine meleklerle Lilith arasında bir anlaşma sağlandı. Ancak Tanrı, Lilith'in dünyaya getirdiği yüz iblisi her gün biri ölecek şekilde yok ederek onu cezalandırdı.[5] Ayrıca meleklerin isimlerinin yazılı olduğu muskadan dolayı bir çocuğu öldüremezse öfkeden kendisininkini öldürecekti.[6]

(e) Bazı din bilginleri Lilith'in kraliçe olarak Zmargad'ın yanı sıra Şeva'da hüküm sürdüğünü ve onun Eyüp'ün oğullarını yok eden cin olduğunu ileri sürerler.[7] Lilith, Âdem'den Aden Bahçesi'nden kovulmadan çok önceleri ayrıldığı için onun maruz kaldığı ölüm lanetinden kurtulmuştu. Lilith ile Naama sadece çocukların boğazlarını sıkarak öldürmüyorlardı, aynı zamanda uykudaki erkeklerin rüyalarına girerek onları baştan çıkarıyor ve birisinin yalnız yatması halinde o erkeği kendilerine kurban olarak seçebiliyorlardı.[8]

(f) Âdem'e uygun bir eş yaratamamanın yılgısı içerinde Tanrı, bu kez bir kadın anatomisini yaratırken Âdem'in de izlemesine izin verdi. Kemikler, doku, kaslar, kan ve salgı bezlerinin kullanılmasından sonra Tanrı bu bedeni deriyle kapladı ve saç kümeleriyle donattı. Bedenin yaratılması sırasında bütün merhaleleri izleyen Âdem, bu görüntü karşısında öyle bir iğrenme duydu ki bu durum İlk Havva'nın tüm güzelliğiyle karşısına geçmesine kadar bile devam etti ve ona, karşı konulmaz bir tiksinti hissetti. Tanrı bir kez daha başarısızlığa uğradığını gördüğünde ilk Havva'yı yeryüzünden aldı. Onun nereye gittiğini kesin olarak hiç kimse bilemedi.[9]

(g) Tanrı üçüncü kez, bu sefer daha dikkatli bir şekilde aynı şeyi denedi. Âdem derin bir uykudayken onun kaburgalarından birini alıp kadını yarattı. Âdem henüz uyanmadan, saç ekleyip onu bir gelin gibi, yirmi-dört par-

ça mücevherle süsledi. Âdem uyandığında ise gördüğü karşısında büyülenip kendinden geçti.[10]

(h) Bazı yazarlar Tanrının Havva'yı anlatıldığı gibi kaburga kemiğinden değil de, onun vücudunun bir parçası olan kuyruk kısmından yarattığını ileri sürmektedir. Buna göre Tanrı bu parçayı kesip almıştı. Geri kalan kısım da – şimdilerde bir işlevi olmayan kuyruk sokumu – Âdem'in soyundan gelenlerin bedenlerinde varlığını sürdürmektedir.[11]

(i) Diğer din bilginleri Tanrının esas fikrinin aslında bir erkek diğeri de kadın olmak üzere iki insan yaratmak olduğunu ileri sürerler. Ancak Tanrı bunun yerine, yüzü ön tarafa bakan bir erkek ve yüzü arka tarafa bakan bir kadın olduğu halde tek bir canlı tasarladı. Fakat fikrini tekrar değiştirip Âdem'in arkaya bakan yüzünü kaldırıp onun yerine bir kadın bedeni yarattı.[12]

(j) Tüm bu anlatılanlara karşın bazıları ise Âdem'in esas olarak hem erkek hem dişi olarak yaratıldığını ve erkek ile dişi bedenlerin arka arkaya birbirlerine yapışık olduğunu ileri sürerler. Bu pozisyonda yol almanın yanı sıra konuşmanın da bir o kadar zor olduğunu gören Tanrı, her birine yarım sırt ekleyerek onları birbirinden ayırdı. Bu şekilde var olan bu iki canlıyı Aden Bahçesi'ne koydu ve onlara birlikte olmayı yasakladı.[13]

NOTLAR

1. Tekvin II. 18-25; III. 20.
2. Tekvin I. 26-28.
3. Gen Rab. 17.4; B. Yebamot 63a.
4. Yalqut Reubeni-Tekvin II. 21; IV. 8.
5. Alpha Beta diBen Sira, 47; Gaster, MGWJ, 29 (1880), 553 ff.
6. Num. Rab. 16.25.
7. Targum-Eyüp I. 15.
8. B. Shabbat 151b; Ginzberg, LJ, V. 147-48.
9. Gen Rab. 158,163-64; Mid. Akbir 133, 135; Abot diR. Nathan 24; B. Sanhedrin 39a.
10. Tekvin II. 21-22; Gen. Rab. 161.
11. Gen. Rab. 134; B. Erubin 18a.
12. B. Erubin 18a.
13. Gen. Rab. 55; Lev. Rab. 14.1; Abot diR. Nathan 1.8; B. Berakhot 61a; B. Erubin 18a; Tanhuma Tazri'a 1; Yalqut Gen. 20 Tanh. Buber iii.33; Mid. Tehillim 139, 529.

*

1. İlk cinsel ilişkinin, kadınlarla değil de hayvanlarla gerçekleştiği şeklindeki söylence, Orta Asya'daki çobanlar arasında oldukça yaygın hayvanlarla ilişkiye girme alışkanlığından kaynaklanmış olabilir. Her ne kadar söz konusu pratiğin

cezasının *Pentateuch*'ta üç kez ölüm olduğu belirtilmişse de hâlâ varlığını korumaktadır. Akadya *Gılgamış Destanı*'nda Enkidu'nun Aruru'nun rahibeleri tarafından medenileştirilene dek, ceylanlarla birlikte yaşadığı, diğer vahşi hayvanlarla itişip kakıştığı anlatılır. Buna göre onunla altı gün ve yedi gece geçiren Enkidu, tekrar vahşi hayvanların arasına dönmek istemiş, ne var ki bu hayvanlar ondan bu kez kaçmışlardır. O anda Enkidu, bilgeliğe ulaştığını anlar ve rahibesi ona dönerek : "Sen artık bir bilgesin, bir Tanrı gibi!" der.

2. Babiller ilk insanın çift cinsiyetli olduğuna inanmaktaydı. Bundan dolayı *Gılgamış Destanı'nda* Enkidu'nun çift cinsiyetli özelliğinden bahsedilir: "Tohum-tahıl Tanrıçası Nisaba'nınkiler gibi uzayan lüleleriyle kafası bir kadınınkine benziyordu." Söz konusu İbrani geleneği açık bir şekilde Yunan kaynaklarına dayandırılmıştır, zira Tanaitik midraşlarda Âdem'i betimlemek için kullanılan her iki terminoloji de Yunancadır: *androgynos*, 'erkek-kadın' ve *diprosopon* 'iki-yüzlü (simalı)'. Gnostiklerin yanı sıra Helen filozofu, Kutsal Kitap yorumcusu ve aynı zamanda İsa'nın çağdaşı olan İskenderiyeli Philo, insanın başlangıçta biseksüel (çift cinsiyetli) olduğunu belirtmektedir. Bu görüşün Plato'dan alındığı açıktır. Buna karşın sırtlarıyla birbirlerine yapışık iki vücudun konu edildiği söylence, bazen bu uyumsuz pozisyona geçen Siyam İkizlerinin yorumlanmasından ortaya çıkmış olabilir. Göründüğü kadarıyla iki yüze sahip Âdem portresi de, Roma Yeni Yıl Tanrısı Janus'un heykel ya da sikkelerindeki betimlemelerden ortaya çıkmıştır.

3. Lilith'in Âdem'in ilk eşi olduğu şeklindeki *Tekvin* I. ve *Tekvin* II.'de yer alan yaratılış mitlerindeki farklılıklar, ilk zamanlardaki Yahuda ile sonraki dönemlere ait olan geleneklerinin dikkatsiz bir şekilde birbiriyle karıştırılmasından kaynaklanmıştır. Daha eski olan versiyon kaburga kemiğinin konu edildiği anlatımı kapsamaktadır. Lilith, evlilik öncesi rastgele cinsel ilişkiye girmelerine izin verilen ve Anat'a ibadet eden Kenanlı kadınları sembolize etmektedir. Zaman zaman peygamberler İsrail kadınlarını, Kenan adetlerini uygulamakla ve onları sürdürmekle suçlamıştır. Görünen o ki bu devamlılık başlangıçta rahiplerin onayıyla gerçekleşmekteydi –zira *Tensiye* XXIII.'te, fuhuş yapan erkek ya da kadının kazancının adak olarak Tanrıya götürülmesinin kesinlikle yasaklandığı ifade edilmiştir. Lilith'in Kızıl Deniz'e kaçması, suyun ifritleri cezbettiği şeklindeki eski İbrani inancını akla getirir. "İşkence edilmiş isyankâr cinler" Mısır'da güvenli bir barınakta da bulunmaktaydı. Bundan dolayı Sara'nın ilk altı eşini boğazlayan Asmodeus, Tobias'ın düğün gecesi bir balığın karaciğeri ile kalbini yakmasının hemen ardından "Mısır'ın en uzak ve tenha kısımlarına" kaçmıştır (*Tobit* VIII. 3).

4. Lilith'in meleklerle yaptığı pazarlığın bir başka örneğine, bir zamanlar Yahudi toplumlarındaki kötülüğe karşı korunma ritüellerinde rastlarız. Yeni doğan bir çocuğu –özellikle sünnet olup güvenliğe erişene dek erkek çocukla-

rı– Lilith'e karşı korumak için kömür ya da soda (sodyum karbonatla) ile çocuğun yattığı odanın duvarına bir çember çizilmekte ve çemberin içine de şu sözler yazılmaktaydı: "Âdem ve Havva. Lilith, dışarı çık!" Aynı zamanda *Senoy, Sansenoy, Semangelof* (anlamları bilinmemektedir) isimleri de kapıya yazılmaktaydı. Tüm bunlara karşın yine de Lilith bir yolunu bulup çocuğa ulaşır ve sevmeye başladığında çocuk uykusunda kahkahalar atardı. Bu tehlikenin önüne geçmek için parmakla uyuyan çocuğun dudaklarına vurulması önerilirdi – böylece Lilith çocuğu terk edip kaybolurdu.

5. 'Lilith' Babil-Asur sözcüğü olan *lilitu*'dan "dişi ifrit ya da rüzgâr-ruhu" türemiştir – bir Babil ifadesinde sözü geçen üçlüden biri. Bununla beraber Lilith bundan çok önceleri, 'Lillake' ismiyle MÖ 2000 yıllarında Ur'da bulunan ve *Gılgamış ile Söğüt Ağacı* hikâyesini içeren bir Sümer tabletinde karşımıza çıkmaktadır. Bu söylencede Lillake bir söğüt ağacında yaşayan ve Tanrıça Inanna (Anat) tarafından Fırat kıyılarına sürülen bir dişi cindir. Göründüğü kadarıyla popüler İbrani etimolojisi Lilith'i, *layil*'den 'gece' türettiği için bu cin, Arap folklorunda karşımıza çıktığı gibi saçlı (kıllı) gece-yaratığı olarak tasvir edilmiştir. Süleyman, kıllı bacaklarından dolayı Şeva Kraliçesi'nin Lilith olduğundan şüphelenmişti. Kralın bahsedilen iki fahişe hakkındaki kararı *1. Krallar*'da anlatılmaktadır. *İşaya* xxxIv. 14-15'e göre Lilith, satirlerin, yabanıl hayvanların, pelikanların, baykuşların, çakalların, devekuşlarının, yılanların ve çaylakların ona eşlik ettiği Edom Çölü'nde yaşamaktadır.

6. *Lilim*, Lilith'in çocuklarına verilen isimdi. *Sayılar* vı. 26'da geçen ifadelerin rahiplerce övgüsünü içeren *Targum Yerushalmi*'de,* "Tanrı, yaptıklarınızdan dolayı size esenlik versin ve sizi Lilim'den korusun!" ifadesi bulunmaktadır. MS 4. yüzyıl yorumcularından olan Hieronymus, Lilith'i, Zeus tarafından terk edilen ve Zeus'un eşi Hera tarafından da çocuklarının elinden alındığı Yunan mitsel karakteri Lamia ile özdeşleştirir. Söylenceye göre Lamia da çocukları elinden alındıktan sonra diğer kadınların çocuklarını kaçırmaya başlamıştır.

7. Lilith ve akranı olan diğer iblislerin yaptığı gibi uykudaki erkekleri baştan çıkararak kanlarını emen ve sonra da bedenlerini yiyen Lamialar aynı zamanda *Empusaeler* 'zorla-giren' ya da *Mormolykeialar* 'korku salan kurtlar' olarak bilinmekte ve 'Hekate'nin Çocukları' olarak tasvir edilmekteydiler. Bir Helen rölyefinde Lamia çıplak bir şekilde, sırt üstü yatarak uyuyan bir yolcunun üstüne bacaklarını sağa ve sola atmış bir halde resmedilmiştir. Lilith'in yapmayı reddettiği şekliyle, kadınların cinsel ilişki sırasında sırtüstü yatar pozisyonda durmaları gerektiği şeklindeki sürdürüm, onların menkul mal olarak görüldüğü medeniyetlerin bir özelliğidir. Apuleius'tan öğrendiğimiz kadarıyla Hekate'ye ibadet eden Yunanlı cadılar görece üstün pozisyonları onaylamaktaydılar. Aynı şekil-

* Targum. Bkz. Kısaltmalar, kaynaklar ve açıklayıcı notlar.

de söz konusu durum eski Sümer simgelerinde gözlenirken Hitit temsillerinde böyle bir betimlemeyle karşılaşılmaz. Malinowski'nin kaydettiğine göre Melanesialı kızlar, pasif ve sırtüstü yatar şekilde durdukları ve 'misyoner pozisyonu' adını verdikleri bu duruşla alay etmekteydiler.

8. *Naama* 'hoş', 'idollere (putlara) hoş şarkılar söyleyen dişi ifrit şeklindeki ifadeyle açıklanmaktadır. *Zmargad, smaragdos* yarı-kıymetli (deniz yeşili) zümrüt anlamına gelmekle Naama'ın deniz altındaki barınağını temsil etmektedir. Smaragos adındaki bir cin de aynı zamanda *Homer Deyişleri*nde karşımıza çıkar.

9. Havva'nın Tanrı tarafından Âdem'in kaburgasından yaratılışı –bu mit erkeğe üstünlük sağlarken, Havva'nın kutsiyetini de aynı zamanda gizlemektedir– Akdeniz ya da eski Ortadoğu mitleriyle paralelliklerden yoksundur. Söz konusu hikâye belki de eski bir rölyefin ya da resmin tahlili neticesinde ortaya çıkmıştır. Söz konusu kabartmada Tanrıça Anat çıplak bir halde dik durmakta ve aşığı Mot'un ikiz kardeşi Aliyan'ı öldürüşünü izlemektedir. Mot (mitolog tarafından bu temsilde Yahve ile karıştırılmıştır) Aliyan'ın, altıncı kaburgasına dokunmadan beşinci kaburgasının altına hançeri sokmaktadır. Bir başka bildik hikâye ise İbranice 'kaburga' anlamına gelen *tsela* ile yapılan kelime oyunuyla ortaya çıkmıştır. Buna göre her ne kadar Âdem'in eşi olarak tasarlansa da Havva *tsela*'da yani 'hata yapan, tökezleyen' ya da 'şansız' kelimelerinde anlamını bulur. Havva'nın, Âdem'in kuyruğundan alınarak yaratıldığını konu olan söylence ise daha hasarlı ya da eksik bir mittir. Belki de bu hikâye, kuyruk sokumu kemiği yerine vestigial (görevini yitirenarta kalan) bir kuyrukla dünyaya gelen (bu sık sık gerçekleşen bir olaydır) bir çocuğun doğumundan esinlenilerek anlatılmıştır.

10. Lilith'in Doğuya kaçması ve Âdem'in ondan sonra Havva ile evlenmesi daha eski bir tarihi olayın kaydı olabilir. Buna göre Lilith'in Kenan Ülkesi'nde kurduğu hükümranlığa misafir olarak kabul edilen göçebe çobanlar kimsenin beklemediği bir anda kraliçenin egemen olduğu hükümranlığı ele geçirirler. Bunun üzerine kraliyet ailesi oradan kaçarak, Hitit Tanrıçası Heba'ya tabi oldukları (kraliçenin egemen olduğu) ikinci bir hükümranlık kurarlar.

'Havva'nın kelime olarak ne anlama geldiği bir tartışma konusudur. *Hawwah Tekvin* III. 20'de 'yaşayan her şeyin annesi' olarak açıklanır. Ne var ki bu aynı zamanda Heba, Hebat, Khebat ya da Khiba gibi kutsal isimlerin İbranice karşılığı da olabilir. Hitit Fırtına Tanrısının eşi olan Heba, Hattuşaş'taki bir kaya yontusunda bir aslana binerken resmedilmekte –bu durum onu Anat ile özdeşleştirir– ayrıca Hurria metinlerinde de İştar formuyla ortaya çıkmaktadır. Kendisine Kudüs'te ibadet edilen bu Tanrıçanın Yunanca ismi, Herakles'in Tanrıça-eşi olan Hebe'dir.

11.
CENNET

(a) Tanrı, Âdem'i topraktan yarattıktan sonra Aden'in batısına *cennetsi* bir bahçe kurdu. Onu, meyveleri göz kamaştıran mücevherler olan ağaçlarla donattı. Bunların arasında İyiyi ve Kötüyü Bilme Ağacı da bulunmaktaydı. Aden'den doğan ırmak burayı suladıktan hemen sonra dörde ayrılıyordu. Pişon altın, yakut ve oniksin bulunduğu Havila'yı suluyordu. Gihon, Kuş sınırları boyunca akıyordu. Asur'un doğusundan da Dicle akmaktaydı. Dördüncü ırmak ise Fırat'tı. Tanrı, Âdem'i bu bahçeye koydu ve Kutsal Birlik'e katılmasına izin verdi.[1]

(b) Tanrı, Âdem'in Aden'den kovulmasının ardından 'Dönen Kılıçların Alevi' olarak da adlandırılan Keruv'u Aden'e gözcülük etmesi için görevlendirdi.[2]

(c) Dünyevi Cennetin tam olarak nerede olduğu bir tartışma konusudur. Bir çölde mi,[3] Tanrı Dağı'nın üzerinde mi,[4] batıda ya da kuzeyde mi, yoksa İsrail'in doğusunda mı olduğu tam olarak bilinmemektedir. Yahuda krallarından biri bir keresinde burayı bulmak için yola çıkmış, zirvesine ulaşıldığında uzaktaki bir nehrin kıyısından her yana dönen kılıçların sesinin duyulabildiği Lebaih Dağı'na tırmanmıştı. Adamlarından bir grubu, dağın hemen aşağısındaki vadiye gönderen kral, "Sesi takip edin!" emri vermiş, ne yazık ki hiç kimse geri dönememişti.[5]

(d) Aden'de yedi kapı bulunmaktaydı.[6] En uzaktaki kapı, Hevron'daki Makpela Mağarası'na açılmaktaydı. Âdem, Havva'nın bedenini toprağa verirken buraya gelmiş ve toprağı kazdıkça da burun deliklerine tarifi imkânsız güzel kokular gelmişti. Bir zamanlar kaybettiği ikametgâha tekrar kavuşmak isteyen Âdem, daha da derine indiğinde, kulakları sağır edecek şekilde kuvvetli bir sesin 'Yeter!' dediğini duymuştu.[7] Âdem'de sonraları aynı mağarada toprağa verilmiş ve bugüne kadar da ruhu, semavi bir ışığın süzüldüğü Aden kapısına[8] muhafızlık yapmaktadır. Âdem'in burnuna gelen koku çevrede o kadar güzel bir etki yaratmıştı ki,[9] İshak burayı ibadet yeri olarak seçmişti.[10] Yirmi ne-

sil boyunca bu koku, Tanrının Âdem'e verdiği ve soyundan gelen en yaşlı erkeklerin verasetine giren giysilerde de varlığını sürdürmüştü.

Bazıları Cennet'in en uzak kapısının Sion Dağı'na açıldığını ileri sürmüşlerdir.[11]

(e) Âdem'den sonra Cennet'e sağ olarak giren ilk insan Hanok'tu. Hanok burada, gölgesinde Tanrının sık sık dinlendiği Yaşam Ağacı'nı görmüştü. Ağacın altın ve kıpkırmızı olan renginin güzelliği yaratılan diğer her şeyin ötesindeydi. Dal ve yaprakları bütün bahçenin tamamını kaplamaktaydı. Bahçeden doğan dört nehrin –bu nehirlerden süt, bal, şarap ve zeytinyağı akmaktaydı – kaynağı da bu ağacın kökleriydi. Üç yüz meleğin oluşturduğu koro da bu Cennette bulunmaktaydı– bazıları buranın Yeryüzünden ziyade, Gökyüzünün üçüncü katında kurulu olduğunu ileri sürmektedir. Hayattayken, Cenneti gören bir sonraki insan olan İshak burada üç yıl öğrenim görmüş, daha sonra da oğlu Yakup'a buraya kabul edilme onuru bahşedilmişti. Buna karşın baba ve oğullardan hiçbiri ne gördüğünü anlatmamıştır.[12]

(f) Musa da Aden Bahçesi'ne buranın koruyucu meleği olan Shamshiel tarafından götürülmüştü. Shamshiel burada Musa'ya birçok şeyin yanı sıra erdemliler için yapılan altın, kıpkırmızı safirler ve elmaslarla işlenen ayaklar üzerine kurulan yetmiş-mücevherli tahtları gösterdi. Bunların en büyüğü ve en ihtişamlısında Ataları olan İbrahim oturmaktaydı.[13]

(g) Musa'dan sonra, Tanrıya karşı hürmetin kendine has öğretmeni olan Rabbi Hoşeya ben Levi'nin dışındaki –o da bir hileyle– hiç kimse Cennete girmeye layık görülmedi.[14] Buna göre Rabbi Hoşeya ben Levi yaşlandığında, Tanrı, Ölüm Meleğine emir vererek onun son isteğini yerine getirmesini söyledi. Hoşeya da bunun üzerine Cennette kendisi için ayrılan yeri görmek istediğini söyledi. İsteği yerine getirilip melekle yan yana cennete gitmek için yola çıktıklarında Hoşeya, "beni ölümle kaza eseri de olsa korkutmaman için" diyerek Ölüm Meleği'nden kılıcını istedi. Ölüm Meleği bu isteği kabul etti ve kılıcı verdi. Cennete geldiklerinde Melek onu sınır duvarına çıkartarak, "Aşağı bak" dedi. "İşte şuradaki yer, senin için ayrıldı."

Hoşeya hemen duvardan atladı ve her ne kadar Melek onun pelerininden yakalayıp yukarı çıkartmayı denediyse de beriki burada kalmak istediğini söyleyip ant içti. Hizmetkâr melekler bu durumu hemen Tanrıya, "bu adam zorla Cennete girdi" diyerek şikâyet ettiler. Bunun üzerine Tanrı onlara, "Gidip Hoşeya'nın dünyadayken yerine getirmediği söz ya da andı olup olmadığını öğrenin" dedi. "Eğer yoksa bu andını yerine getirmesine izin verin." Melekler kendilerine verilen görevi hemen yerine getirip Tanrıya ilettiler: "Verdiği her sözü ve andı yerine getirmiş." Bunun üzerine Tanrı, "Orada kalmasına izin verin!" diye buyurdu.

Aldatıldığını anlayan Ölüm Meleği, kendisinden hileyle alınan kılıcı geri istedi. Kılıç olmadan meleğin Cennete giremeyeceğini bilen Hoşeya, kılıcı vermek istemedi ve onu sakladı. Bunun üzerine kutsal bir ses duyuldu: "Ona ihtiyacı olan kılıcı geri ver!" Hoşeya da Tanrıya seslenerek, "Efendimiz, elbette ki kılıcı ona vereceğim ama Siz bir insanın ruhunu alırken onu kullanmayacağına söz versin. Bu zamana kadar kurbanlarını sanki birer hayvanmış gibi öldürdü, annelerinin koynundaki çocukları bile" dedi. Ölüm Meleği bunun üzerine bu âdetinden vazgeçtiğini açıkladı ve Hoşeya da ona kılıcını geri verdi.

Bu olaydan hemen sonra İlyas erdemlilere dönerek: "Yer açın, yer açın!" diye emir verdi. Cennete bu şekilde giren Hoşeya, Tanrının kendisine eşlik eden on üç erdemliyle birlikte oturduğunu gördü. Tanrı, Hoşeya'ya dönerek, "Hoşeya ben Levi, hiç gökkuşağı gördün mü?" diye sordu. Hoşeya cevap verdi: "Evrenin Yaratıcısı Efendimiz, benim yaşımdaki birine böyle bir manzarayı görmek ihsan edilmedi" dedi. Tanrı buna güldü ve "Sen Hoşeya değil misin?" diye sordu. Zira dünyada tek bir samimi dindarın yaşadığı sürece Tanrının Nuh zamanındaki gibi gökkuşağı ile işaret verip yeryüzündekileri cezalandırmak için tufan göndermeyeceğine dair verdiği sözü hatırlatmaya gerek yoktur. Tanrı, hayatı boyunca gökkuşağı görmemiş olan Hoşeya'nın pervasızlık yaparak günah işlemekten kaçınmak için bu soruya kaçamak cevaplar verdiğini biliyordu.

Ölüm Meleği daha sonra bilge Gamaliel'e Hoşeya'yı şikâyet etti. Gamaliel, Ölüm Meleğine dönerek, "Hoşeya en iyisini yaptı. Şimdi geri dön ve ondan hazineleriyle birlikte Aden Bahçesi'ni araştırmasını, sonra da bana anlatmasını iste. Özellikle bilmek istediğim şey Yahudi olmayanların Cennette; İsrailoğullarının da Cehennemde bulunup bulunmadığıdır".

Ölüm Meleği bu görevi yerine getirdi ve Hoşeya da Gamaliel'e gördüklerini bir bir iletti: "Cennette biri diğerine açılan yedi kapı var. Girişe bakan Birinci Ev, kendi istekleriyle Tanrının huzuruna gelen ve O'nun inancına ikna olan insanları barındırmaktadır. Duvarları kristal ve kirişleri sedir ağacından olan bu ev erdemli peygamber Ovadya'nın hükümranlığındadır."

"Aynı şekilde inşa edilmiş olan İkinci Ev'de de pişman olan İsrailliler bulunmakta, Manaseh ben Hizkiyahu burayı yönetmektedir."

"Üçüncü ev altın ve gümüşten yapılmıştır. Mısır'dan çıkan on iki kabilenin, aynı zamanda da çölde gezinen bütün İsraillilerin atası sayılan İbrahim, İshak ve Yakup burada Yaşam Ağacı'nın gölgesinde oturmaktadır. İbrahim, İshak ve Yakup'un yanı sıra Süleyman'ın oğlu Kral Davut ve Yahuda krallarının hepsi --Cehennemde yatan Manasse hariç– hepsi aynı ağacın gölgesinde barınmaktadır. Musa ile Harun'un koruyuculuğunu yaptığı bu evde, beş gümüş kap, kıymetli yağ, sedir, iskemle ve kubbelerin yanı sıra altın, incir ve değerli taşlardan yapılmış şamdanlar bulunmaktadır."

"Tüm bunlar kimin için muhafaza ediliyor?" diye sorduğumda Kral Davut, "Senin geldiğin yerde, dünyada yaşayan erdemli İsraillîler için" cevabını verdi. Ona, "Esav'ın soyundan gelenler de burada mı?" diye tekrar sorduğumda "Hayır" cevabını verdi. "Eğer insan gerçekten üstün bir kahramanlık başarmışsa Tanrı onu yaşarken ödüllendirir, ne var ki en sonunda cehennemi hak eder. Buna karşın İsrailoğullarından herhangi biri cezasını yeryüzünde bulunduğu sürede çeker, bunun hemen ardından da Cennete gelmeye hak kazanır – Kral Manasse'nin yaptığı gibi İsraillilerin günah işlemelerine neden olmadıkları sürece."

"Dördüncü Ev altından inşa edilmiş olup, kirişleri zeytin ağacından yapılmıştır. Burada hayatları ham zeytin kadar acı olan erdemliler yaşamaktadır."

"İçinden Gihon'un akarak geçtiği Beşinci Ev gümüş, kristal, saf altın ve camdan yapılmıştır. Kirişleri altın ve gümüşten olup, Lübnan rayihası her odayı kaplar. Burada altın ve gümüşten yapılan sedirler ve tatlı baharatların yanı sıra Havva'nın dokuduğu kırmızı ve mor giysiler gördüm. Bunlardan başka meleklerin ördüğü ip ve kurdelelere rastladım. Beşinci Ev'de Davut'un oğlu Mesih ile İlyas yaşamlarını sürdürmektedir. Mesih beni gördüğünde, 'Senin geldiğin yerde, dünyada İsrailoğulları zamanlarını nasıl geçiriyorlar?' diye sorduğunda ona, 'Sizin gelişiniz için her an hazırlık yapmaktalar' cevabını verdim. Bunun üzerine İlyas gözyaşlarını tutamadı."

'Altıncı Ev'de Tanrıya karşı görevlerini yerine getirirken hayatlarını kaybedenler yaşamaktadır.'

'Yedinci Ev' ise İsraillilerin günahlarından duydukları kederden ölenler tarafından ikame edilmektedir.'[15]

(h) Bazıları, bütün ölülerin yaptığı gibi Cennette yaşayanların da başları üzerine durduklarını ve elleri üzerinde de yürüdüklerini ileri sürmektedir. Eğer bir falcı büyü marifetiyle ölülerden birinin ruhunu çağırırsa, ruh başı ve elleri üzerinde durur şekilde görünecektir. Ne var ki ruh çağırma bir kralın isteği üzerine gerçekleşirse –En-Dor cadısının, Saul'un isteği üzerine Samuel'in ruhunu çağırması gibi– çağrılan ruh, kraliyete saygısını göstermek için hemen ayakları üzerinde doğrulacaktır.[16]

(i) Âdem, Aden Bahçesi'nden kovulduğunda Tanrı onun kullanması için safran, Hint sümbülü (sümbül yağı), tatlı Hint kamışı ve tarçın gibi bir takım baharatların yanı sıra Cennetten bir miktar tohum ile meyve ağaçlarından birkaç dal almasına izin vermişti.[17]

Musa, Âdem'in Cennetten getirdiği ağaçlarla Ahit Sandığının içine konulduğu çadırı inşa etmişti.[18]

NOTLAR

1. Tekvin II. 8-14; Hezekiel XXVIII. 13.
2. Philo De Mundi Opif. 60.
3. İşaya LI. 3; Yoel II. 3.
4. Hezekiel XXXVIII. 16.
5. Shet b. Yefet, Mem'at ha-Hemda 14a.
6. BHM ii. 52; Yalqut, Tekv. 20; Zohar Hadash, p. 41.
7. Zohar Hadash, Misrash Ruth, sf. 158 ("weamar R. Rahumai"nin başlangıcı).
8. Zohar Hadash s. 41.
9. Zohar-Tekvin 250b.
10. Zohar-Çıkış 39b.
11. Gen. Rab. 744; PRE, ch 20; Targum Yer. Tekvin III. 23.
12. Perek Shirah; Midrash Shir 42a; Seder Gan Eden 132-33, 194; Slavik Hanok (2 Hanok) VIII; Apoc. Mosis XXXVII; Yalqut Shir 982.
13. Wertheimer, Bate Midrahot i. 284-85.
14. B. Ketubot 77b.
15. BHM, ii.28-30, 48-50.
16. Tekvin XXIV. 65; Tanhuma Buber Lev. 82; Lev. Rab. 26.7. Diğer Ortaçağ kaynakları için Ginzberg, LJ, V. 263.17. Apoc Mosis XXIX; Adamschriften 16; Mid. Tehillim 445, not 66.
18. Yeşu b. Shu'aib, Derashot al haTorah, İstanbul, 1523; Çıkış XXVI.'ya gönderme yapan Terumah'ın sonu (15 ff).

*

1. *Avrupa, Doğu, Orta ve Kuzey Amerika ile Polinezya'da* yaygın olan Cennet kavramının kökeni için 12. bölüme bakınız.*

2. Âdem'in yeryüzü cenneti olan Aden Bahçesi'nin kurgusal mekânı olarak başlangıçta Tanrı Dağın, yani Safon Dağı; sonra bir zamanlar Güney Filistin'in en verimli vadisi olan ve kâhinlere ait türbesiyle meşhur olan Hevron; daha sonra Kral Davut'un başkentini Hevron'dan taşıyarak getirdiği Kudüs ve son olarak da Babil istilası sırasında İran Körfezi'nin ağzı gibi yerler tarif edilmiştir (bu deltayı Dicle, Fırat, Choaspes ile Pallakopas nehirleri sulamaktaydı.) *Tekvin* II. 8'de "Tanrı, doğuda Aden'de bir bahçe dikti" ifadesi ile *Tekvin* II. 10'da "Aden'den bir ırmak doğuyor ve bahçeyi suluyordu" ifadesi coğrafik bir kargaşaya neden olmuştur. Bazıları 'Aden'i bahçenin merkezi olarak algılarken diğerleriyse burayı bahçeyi çevreleyen bölge şeklinde anlamıştır. Daha ileri boyuttaki karışıklıklar ise Babilli Yahudilerin, Aden ile MÖ 10. ve 9. yüzyıllarda şekillenen Asur kökenli Bit Adini yazıtlarında karşımıza çıkan Beth Edeni ile (Aven Vadisi) (*Amos* I. 5; *Hezekiel* XXVII. 23) özdeşleştirme-

* *(Güney Pasifik'te Adalar kümesi, (Çev. n.)*

sine neden olmuştur. Beth Edeni, sadece Dicle ve Fırat nehirlerinin değil, aynı zamanda Nil ile (Büyük İskender bu görüşü savunmuştur) Orontes'in de (Pishon?) sularını almakta ve Ermenistan içinde uzanmaktaydı. Orontes, Havila'nın başlıca ırmağı sayılırken, Nil de Mısır'dan (Kuş) geçen en büyük ırmaktı. Josephus ile *Septuagint*ler (*Yeremya* II. 18) Gihor ile Nil nehrini aynılaştırmışlardır. Bazı din bilginleri, her ne kadar nehirlere sahip olmasa da Havila'yı (Kuzey Suriye?) Arabistan'ın Merkezi olarak yorumlamışlardır. Zira Havila, *Tekvin* x. 7'de Sam ile Yoktan'ın soyundan gelen Kuş'un oğlu olduğu anlatılır.

3. Homeros da *Odysseia'da* (iv. 561) Elis Ovaları'nı tarif ederken Cennet'e ait benzer ödül ve cezaları kaleme almıştır. Buna göre 'dünyanın sınırında, en ucundaki Elis Ovaları'nda 'sarı-saçlı Rhadamanthus hüküm sürmekteydi. Hayat, insanın yaşayabileceği en kolay şartları sunuyordu. Hiç kar yağmaz, güçlü fırtınalar çıkmaz, yağmur da yağmazdı. Okeanus Batı Rüzgârının tiz sesli meltem esintisini, insanları ferahlatmak için gönderirdi." Rhadamanthus, Cehennem Yargıçları'ndan biriydi. Josephus'a göre Ölü Deniz sahillerinde yaşayan Esseniler* de aynı şekilde ölümden sonra yaşama inanmaktaydılar. Buna göre erdemli olanlar yağmur, soğuk ya da sıcaktan hiçbir şekilde sıkıntı duymadıkları, aralıksız ferahlatıcı deniz meltemini hissettikleri Batı'da bir bölgeye gitmekteydiler. Öte yandan günahkârlar ise soğuk ve karanlık olan Cehennemde tutulmakta ve Yunanlıların Tartarus'u gibi sonu gelmeyen cezalara çarptırılmaktaydılar.

Esav'ın soyundan gelenlerin Cennette olmamalarıyla ilgili olarak 38:5 ile 40:3'e bakınız.

4. 'Lebiah Dağı', 'Dişi Aslan Dağı' anlamına gelmekte ve nerede olduğu bilinmemektedir. Kılıçlarının şakırtısı duyulan ve Aden'in koruyuculuğunu yapan iki melek (Keruv) muhtemelen, kapıda çizili olan gamalı haçlardı (ateş-çarkları). Bu, insanoğluna bahçenin yasak olduğu şeklinde uyarı niteliğindeydi.

5. Hoşeya ben Levi, MS 3. yüzyılın başlarında Filistin, Lydda (Lord/Ramla) Haham Okulu'nun başkanıydı ve ahlak değeri yüksek birçok anekdotun da kahramanıydı.

6. Ölülerin başlarının üstünde durmaları ve ellerinin üzerinde yürümeleri söylencesi muhtemelen, hayaletlerin tekrar dünyaya gelme ümidiyle bu pozisyonda durdukları şeklindeki görüşe dayanmaktadır.

* Esseniler: Milattan hemen önce varolmuş bir Yahudi tarikatı.

7. *Tekvin*'de anlatılan Cennet betimlemesinin muhtemelen daha eski bir versiyonu *Eyüp* xv. 7-8'de karşımıza çıkmaktadır:

İlk doğan insan sen misin?
Yoksa dağlardan önce mi var oldun?
Tanrının *sırrını mı dinledin de,*
Yalnız kendini bilge görüyorsun?

Bu metne göre Âdem, henüz dağlar bile yaratılmamışken doğmuş, Kutsal Birliğe katılmış ve bununla yetinmeyip hırslı bir şekilde daha büyük bir şan kazanmak için tıpkı *Tekvin*'de olduğu gibi Havva ile Kurnaz Yılanın onu ikna etmelerine benzer biçimde bilgeliği çalmış ve böylece de kendi kaderini çizmiştir. Bu hırsızlık, Yunan mitolojisinde karşılaştığımız haliyle ateşten yaratılan Prometheus'un, insanlığa hediye etmek üzere gökyüzüne çıkıp, ateşi çaldığı ve sonunda da Her Şeye Gücü Yeten Zeus'un eliyle acımasız bir şekilde cezalandırıldığını konu alan söylenceyi akla getirmektedir.

12.
İNSANIN DÜŞÜŞÜ

(a) Tanrı, Âdem ve eşi Havva'ya Aden Bahçesi'ndeki, meyvesine dokunulduğunda bile ölüm getirecek olan İyiyi ve Kötülüğü Bilme Ağacı haricindeki her ağacın meyvesini yeme iznini verdi. Âdem ve Havva'yla birlikte Aden'de bulunan Yılan da kurnazca Havva'ya yaklaşarak: "Tanrı gerçekten, bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin dedi mi?" diye sordu. Havva, Yılana dönerek: "Hayır, ama Tanrı bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz dedi" şeklinde cevap verdi. Yılan, "O halde Tanrı sizi aldattı. Onun meyvesi ölüm değil, bilgelik getirir. Tanrı gözlerinizin açılmasını istemiyor." Bunun üzerine Havva ağacın meyvesini yemeye ikna oldu ve aynı zamanda da Âdem'in de bu meyveden yemesini sağladı. [1]

(b) Âdem ile Havva ağacın meyvesini yediklerinde birbirlerine baktılar ve aniden çıplak olduklarını anladılar. İncir yapraklarını birbirlerine iliştirip kendilerine önlük yaptılar. Derken günün serinliğinde bahçede yürüyen Tanrının sesini duyup ağaçların arkasına gizlendiler. Tanrı, Âdem'e, "Neredesin?" diye seslendi. Âdem, "Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim" dedi. Tanrı, "çıplak olduğunu sana kim söyledi?" diye sordu. "Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?" Âdem, "Havva bana ağacın meyvesinden verdi, ben de onu yedim" diye yanıtladı. Tanrı, Havva'ya, "Nedir bu yaptığın?" diye sordu. Havva iç çekerek, "Yılan beni aldattı" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Tanrı, Yılanı lanetledi ve "Bu yaptığından ötürü ayaklarını kaybedip karnının üzerinde sürünecek, yaşamın boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadını, onun soyuyla seni birbirinize düşman edeceğim. Onun soyundan gelenler, senin soyundan gelenlerin başını ezecek, ta ki topukları yara bere içinde kalana dek" dedi. [2]

Tanrı daha sonra Havva'ya dönerek, "Senin işini ve acını kat kat çoğaltacağım. Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek!" dedi.

(c) Tanrı, Âdem'e dönerek onu da lanetledi: "Benim sözümü değil de karının sözünü dinlediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi. Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek. Yaban, otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye kadar ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. En sonunda seni yarattığım toprağa geri döneceksin!" dedi.[3]

(d) İncir yapraklarından ördükleri önlükleri kullanışlı olmadığı ve hemen yırtıldığı için bağışlayıcı Tanrı, Âdem ve Havva'ya deriden giysiler yaptı. Sonra da kendi kendine, "Âdem iyiyle kötüyü bilmekle bizden biri gibi oldu. Artık Yaşam Ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli" dedi. Böylece Tanrı, Âdem'i Aden Bahçesi'nden çıkardı ve onu Doğu Kapısına gönderdi. Yaşam Ağacının yolunu denetlemek için de "Her Yana Dönen Alevli Kılıçlar" adındaki bir keruv görevlendirdi. [4]

(e) Yılan, Havva'yı Bilgi Ağacı'nın meyvesinden yemesi için kurnazca kandırmıştı: "Bu ağaca dokunduktan sonra ölmediğini gördün. Aynı şekilde meyvesini yedikten sonra da ölmeyeceksin!" dedi ve ekledi: "Yaratılanların hepsi, kendilerinden sonra yaratılanlar tarafından yönetiliyor. En son yaratılan sen ve Âdem, bütün dünyayı yönetiyorsunuz. Bu meyveden yemelisin ki bilge olasın. Bu meyveyi yemelisin ki Tanrı, hükümranlığınızı elinizden alacak yeni yaratılanlar göndermesin!" Bu esnada omuzu ağaca değdiğinde Havva, ölümün yaklaştığını gördü ve "Şimdi ölüm vakti geldi" diye ahladı. "Ve Tanrı, Âdem'e yeni bir eş verecek! Onun da benim yediğim meyveden yemesini sağlamalıyım. Eğer her ikimiz de öleceksek birlikte ölmeliyiz. Eğer yaşayacaksak da sonsuza dek birlikte yaşamalıyız" dedi. Bundan hemen sonra Bilgi Ağacı'ndan bir meyve koparıp yedi ve sonra da Âdem'in yanına giderek gözyaşları içinde meyveyi yemeye ikna edene dek ona yalvardı. [5]

(f) Havva daha sonra bütün yaratıkları ve kuşları meyveden yemeleri için ikna etti – biri haricinde, o da sonsuza dek ölümsüz kalan tedbirli Zümrüdüanka kuşunun dışında bütün yaratıklar meyveyi tattı. [6]

(g) Âdem, karşısında çıplak halde Havva'yı gördüğünde şaşırıp kalmıştı. Zira tıpkı bir parmak tırnağı gibi pürüzsüz ve bembeyaz olan görkemli dış derisinden eser kalmamıştı.[7] Buna karşın Havva'nın, bir inci gibi parıldayan iç güzelliği onun büyülenmesine yetti. Öyle ki tam üç saat boyunca Havva elinde meyve tuttuğu halde meyveyi yemesi için onun yaptığı tüm ayartmalara karşı kendi kendisiyle savaştı. En sonunda, "Senden sonra uzun zaman sensiz yaşamaktansa ölmeyi yeğlerim. Eğer Ölüm ruhunu bedeninden ayırırsa, Tanrının bundan sonra yaratacağı hiçbir kadın senin güzelliğinde olamaz ve seninle boy ölçüşemez!" Bunları söyledikten sonra Âdem, Havva'nın elinde tuttuğu meyveyi yedi ve onun da göz kamaştıran dış derisi bir anda ortadan kayboldu.[8]

(h) Bazı kaynaklar meyveyi yiyerek Âdem'in kehanet yetisini kazandığını[9] iddia ederler. Buna göre Âdem, önlük yapmak için ağaçlardan incir yaprağı toplamaya kalkıştığında ağaçlar buna karşı gelmiş ve 'defol, Yaratıcısına itaat etmeyen hırsız! Bizden hiçbir şey alamazsın!' diyerek onu kovmuştu. Buna karşın Bilgi Ağacı Âdem'in, ölümsüzlük yerine bilgeliği seçtiği için istediği şeyleri almasına –bunlar incir yapraklarıydı– izin verdi.[10]

(i) Bazı kaynaklar ise Bilgi Ağacı'nın, bir sedir ağacından daha uzun, devasa bir buğday sapı; bir asma kütüğü ya da Sukot'ta (Çardaklar Bayramı) meyveleri kullanılan bir tür ağaçkavunu olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Hanok söz konusu ağacın bir hurma ağacı olduğunu ifade etmiştir.[11]

(j) Bazılarına göre Tanrının, Âdem ve Havva'ya verdiği giysiler Beth Shean'dan getirilen ve sardıkları bedenin kalıbına giren halis Mısır ketenine benzemektedir.[12] Diğerleri ise bu giysilerin keçi derisi; tavşan derisi; Çerkez yünü; devetüyü ya da Yılanın derisinden yapılmış olduğunu ileri sürmektedir.[13] Başka bir grup da bu giysinin Kutsal bir kaftan olduğunu ve Âdem'in onu Şit'e; Şit'in Metuşelah'a; Metuşelah'ın da Nuh'a bıraktığını ifade etmektedir. Buna göre Nuh, kutsal giysiyi dünyaya gelen ilk oğlu Yafet'e [Yafes] vermesi gerekirken, İsrailoğullarının atasının Sam olacağını önceden görerek emaneti Sam'a verdi. Sam da kaftanı, Tanrının gözdesi ve soyun atası olan İbrahim'e; İbrahim'den İshak'a; İshak da Yakup'a verdi. Kutsal Kaftan daha sonra Yakup'un ilk oğlu Ruben'e geçti ve bu gelenek nesilden nesile bu şekilde devam etti; ta ki Ruben evinin ilk erkeği olan ve sunu ayrıcalığının tanındığı Musa'ya verilene dek. Kutsal emanet en sonunda Levililerden Harun'a geçti.[14]

(k) Âdem ile Havva, birlikte yaratıldıkları ve aynı zamanda birlikte günah işledikleri Birinci Cuma Aden'den kovuldular. Şabat'ın Birinci Günü, Âdem dinlenip Tanrıya merhamet için dualar etti. Irmakların en büyüğü olan Gihon'un üst kısımlarına gitti ve burada yedi haftalık kefaret ödedi. Daha sonra da çenesine dek nehrin ortasında, ta ki bedeni yumuşak bir süngere dönene dek orada bekledi.[15]

(l) Aden Bahçesi'nden kovulduktan hemen sonra bir melek Âdem'e yardımcı olmak için yeryüzüne geldi ve ona ateş maşalarıyla birlikte örsün nasıl kullanılacağını da öğretti. Âdem aynı zamanda melekten toprağı zamanında sürüp ekebilmesi için öküzleri ehlileştirmeyi de öğrendi.[16]

NOTLAR

1. Tekvin III. 1-6.
2. Tekvin III. 7-13.

3. Tekvin III. 14-19.
4. Tekvin III. 20-24.
5. PRE, bl. 13; Gen. Rab. 172-74; B. Sanhedrin 29a; Adamschriften, 28.
6. PRE, bl. 14; Gen. Rab. 196.
7. Bkz. yukarıdaki dipnot kaynakları.
8. Adamschriften, 28-29.
9. Gen. Rab. 200-201; Yalqut Gen. 34.
10. Gen. Rab. 130-42.
11. Üstteki dipnottaki kaynaklar ve Ginzberg, LJ, V. 97-98.
12. Gen. Rab. 196; Tanhuma Buber Gen. 17-18.
13. Bkz. üst dipnottaki kaynaklar.
14. Tanhuma Buber Gen. 133; Num. Rab. 4.8.
15. Yalqut Gen. 34.
16. Adamschriften, 24, 33.

*

1. *Tekvin*'de anlatılan *İnsanın Düşüşü* söylencesindeki bazı unsurlar eski zamanların kalıntılarına eşsiz birer örnektir. Buna karşın söz konusu söylencenin anlatımı daha sonraki zamanlarda gerçekleşmiş olup, biçimlenişinin Yunan geleneklerinden dahi etkilendiği anlaşılmaktadır. En eski yorumunun MÖ 2000'li yıllara dayandığı *Gılgamış Destanı*'nda, Sümer Aşk-tanrıçası Aruru'nun soyluvahşi Enkidu'yu kilden nasıl yarattığı anlatılmaktadır. Buna göre Enkidu gazellerle birlikte otlamakta, yabani sığır sürüleriyle susuzluğunu gidermekte ve aynı zamanda da yunuslarla oynayarak vakit geçirmektedir – bu durum, Gılgamış tarafından ona bir rahibe gönderilip aşk ayinlerine katılımının sağlanmasına dek bu şekilde devam etti. Bir Tanrı kadar akıllı olsa da Enkidu, vahşi hayvanlar tarafından kaçırılışına engel olamaz. Bunun üzerine rahibe, kendi giysisinin bir parçası ile Enkidu'nun çıplaklığını örter ve onu kahraman Gılgamış'la kan-kardeş olacağı Uruk şehrine getirir. Sonraları ise Gılgamış ölümsüzlük bitkisini bulma macerasına atılır. Oniki fersah uzunluğundaki kasvetli bir tünele girer ve karşısına Bilgelik Tanrıçası Siduri'ye ait olan ve dallarında mücevherler asılı duran cennet çıkar. Güneş-Tanrının konaklaması yönündeki ısrarlarına rağmen yoluna devam eden Gılgamış, Utnapishtim'den (Sümer söylencelerinde Nuh ile özdeşleştirilmiştir) aradığı ölümsüzlük bitkisinin cehri* denizin derinliklerinde olduğunu öğrenene kadar macerasına son vermez. Gılgamış ayaklarına taşlar bağlayarak kendini denize atar ve bitkiyi bulup derinliklerden çıkarmayı başarır. Ne var ki susuzluğunu gidermek için tatlı bir su kaynağında mola verdiği anda bir yılan yanına yaklaşarak bitkiyi ondan çalar. Bunun üzerine Gılgamış da hayatına son verir.

* Kökboyasıgillerden, kırmızı renk elde edilen bir kök bitkisi.

2. Âdem Havva'ya 'Yaşayan Her Şeyin Annesi' adını verirken, aynı unvanın Aşk-tanrıçası Aruru ya da İştar'a verilmiş olduğunu, aynı şekilde Aruru rahibelerinin Enkidu'ya bahşetmiş olduğu gibi Havva'nın da Âdem'e bilgelik kazandırdığını görürüz. Buna karşın Marduk'un Yaratan *'Creator'* olarak anlatıldığı söylence yerini yüzyıllar sonra Aruru'nun *'Creatrix'* olarak ele alındığı Sümer efsanelerine bıraktığı için, Yahudi Yaratanının masum Âdem'i aydınlatması yüzünden Havva'yı cezalandırması sağlanmıştır.

3. *Tekvin*'de anlatılan *İnsanın Düşüşü* söylencesinin bir diğer kaynağı ise Firavun Akhenaten'in başkenti Tell Amama'daki bir tablette betimlendiği haliyle Adapa'nın konu edildiği Akadya mitidir. Buna göre Babil Bilgelik Tanrısı Ea'nın oğlu Adapa, İran Körfezi'nde, babasının rahipleri için balık yakalarken bir Fırtına-kuşu tarafından saldırıya uğrar ve onun kanatlarından birini kırar. Kuşun daha sonra Güney Rüzgârı olduğu ortaya çıkar. Bunun üzerine Ea, Adapa'yı yanına çağırarak ona yaptığı eylemin vahametinden sözeder; bu saldırıdan dolayı Cennetin Kralı Anu'yu kızdırdığını ve bundan dolayı tanrıların ona ölüm yiyeceği ve içeceğini sunacağını, ancak bu teklifi kesinlikle reddetmesi gerektiğini söyler. Ne var ki Ea'nın bu planını öğrenen Anu, düşünülenin tam aksine Adapa'ya yaşam ekmeği ile suyunu verir. Ancak babasının uyarılarını hatırlayan Adapa bunları geri çevirdiğinde yeryüzüne ölümlü ve huysuz biri olarak gönderildiğinin farkında olmayacaktır. Bu söylence, Tanrının meyveyi yasaklamakla Âdem ile Havva'yı aldattığı şeklinde Yılanın Havva'yı uyarışını konu alan söylenceyi desteklemektedir.

4. *Tekvin*'deki *İnsanın Düşüşü* söylencesinin bir başka muhtemel kaynağı ise eski bir Pers mitidir. Buna göre Meshia ile Meshiane başlangıçta sadece meyve yiyerek hayatlarını sürdürürken Şer tanrısı Ehrimen tarafından Tanrıyı inkâr etmeleri konusunda ikna edilirler. Bu olaydan hemen sonra saflıklarını kaybedip ağaçları kesmeye, hayvanları öldürmeye ve daha birçok ölümcül günah işlemeye başlarlar.

5. Apollodorus ile Hyginus tarafından nakledilen bir Girit mitinin yanı sıra, Pliny tarafından nakledilen bir Lidya mitinde ise yılanların ölümsüzlük bitkisine sahip oldukları anlatılır.

6. Havva'nın merak ve itaatsizliği yüzünden Tanrının insana laneti olarak *Tekvin* hikâyesinde yerini bulan tarım, mitsel olarak eski çağlardaki Akdeniz ülkelerine özgü bakışı ortaya koymaktadır. Buna göre fiziksel emek (burada toprağın işlenmesi şeklinde sembolize edilip örneklendirilmiştir) kaçınılmaz ve sonu gelmez bir meşakkat olarak görülmekteydi. Aynı görüş Ortadoğuda, yalnızca fellahları 'toprağın köleleri' olarak gören göçebeler için değil, aynı za-

manda tarım toplumunun büyük bir çoğunluğu tarafından da kabul görmekteydi. Bu bakış açısı yaratılış hikâyesinin son halini almasından bile önce, tarımı acımasız Tanrıların insanlara laneti olarak gören ilk yazar olan Yunanlı çiftçi Hesiodos tarafından da dile getirilmiştir. Bu konuda tamamen farklı bir diğer görüş ise Triptolemus'un konu edildiği Yunan mitolojisinde ifade edilmiştir. Buna göre Demeter, Triptolemus'a, babasına duyduğu saygıya atfen tarım ayinlerine katılma ayrıcalığı tanımış, Triptolemus da öğrendiklerini yılanların çektiği bir arabaya binerek bütün dünyayı dolaşıp insanlara anlatmıştır.

7. İnsanın vahşi hayvanlar arasında yaşamını kolaylıkla sürdürdüğü huzur dolu ve tenha bir mekân olarak Aden Bahçesi, sadece Enkidu söylencesinde değil, aynı zamanda Altın Çağ'ın betimlendiği Yunan ve Latin efsanelerinde de karşımıza çıkar. Buna karşın Aden'in, Gılgamış ile *İşaya*'da bahsedilen Helel ziyaretindeki (Bkz. 8,a) mücevherle bezenmiş cennetten ayırt edilmesi gerekmektedir. Dünyevi cennet, yorgun ve bitkin olan şehir sakini için özlemli basit kırsal eğlencelerini, ya da mutsuz bir işçi için çocukluğun masumiyetini sembolize ederken; semavi cennet zahitlik, gudde rahatsızlığı ya da ilaç kullanımı neticesinde ulaşılan sanrıların öne çıktığı şizofren bir trans haliyle betimlenmektedir.

8. Hezekiel, 'Hanok', Jacob Boehme,* Thomas Traherne** ve William Blake'in*** mistik görülerine bu sebeplerden hangisinin neden olduğuna karar vermek her zaman mümkün değildir. Buna karşın mücevherlerle bezenmiş olan bahçeler söylencede, ölümlüler için yasaklı olan *ambrosia* yemekle büyük ölçüde ilişkilendirilmiştir. Bu durum da halüsinasyona neden olan ve kullanıldığında kutsal bir zafer kazanma ya da bilgelik hissi veren bir çeşit ilacın, bir grup mütevekkil tarafından bilindiğini göstermektedir. *Gılgamış Destanı*'nda cehriye yapılan referans muhtemelen dikkatsizce yapılan bir göndermedir. Buna karşın söz konusu bitki, tarihi çağlardaki gizemciler tarafından aydınlatıcı etkisinden ziyade, esas olarak temizleyici, saflaştırıcı etkisinden dolayı yenmekteydi. Soma, Hint ambrosiası halen Brahmanlar tarafından kullanılmaktadır.

9. Haz bahçelerinin hepsi başlangıçta tanrıçalar tarafından yönetilmekteydi. Ne var ki anaerkil yapıdan ataerkil yapıya dönüşümle ve Tanrıçaların ayrıcalıklarının Tanrılar tarafından gasp edilmesiyle bu yapı tersine dönmüş-

* 1575-1624 yılları arasında yaşamış ünlü Alman teolog.

** 1637-1674 yılları arasında yaşamış İngiliz şair ve yazar. Yazıları genel olarak yeni bir dinsellik yaklaşımı üzerine yoğunlaşmıştır.

*** 1757-1827 yılları arasında yaşamış İngiliz gizemci şair ve ressam.

tür. Bu tür söylencelerin neredeyse hepsinde bir yılanın varlığından bahsedilir. Yunan mitolojisinde içindeki elma ağaçlarının altın meyveler verdiği Hesperide Bahçesi de Yılan Ladon tarafından korunmaktadır. Zeus ile evlenmeden önce Hera'nın mülkiyetinde olan bu bahçeyi koruyan Ladon, sonraki yıllarda Zeus'un onayıyla düşmanı Herakles tarafından öldürülmüştür. Gılgamış'ın ulaştığı mücevherle donanmış bir başka bahçe olan Sümer cenneti de aynı şekilde Bilgelik Tanrıçası Siduri'ye aitti ve Tanrıça ona muhafızlık etmesi için Güneş-tanrı Shamash'ı görevlendirmişti. Söylencenin sonraki versiyonlarında Shamash, Siduri'yi yakınlardaki harabatta çalışan sıradan bir 'meyhane-kadını' sıfatına indirgemiştir. Göründüğü kadarıyla Ari Tanrılarının başında gelen İndra, birçok isimle adlandırılan Hint Anatanrıçasından ödünç alınan yeni bir form olarak karşımıza çıkar.

10. Gizemleri son zamanlarda ortaya çıkarılan bir cennet Meksika orijinli Tlalocan'dır – *Les Champignons Hallucinogenes du Mexique*'de Heim ile Wasson'un Tepantitla freskinden ortaya çıkışını betimleyen resimden esinlenilmiştir. Söz konusu fresk, elinde bir dal olduğu halde bir ruh kutsal bir karakurbağasının ağzından akan balıklarla dolu bir ırmağın suladığı ve göz kamaştıran meyve-ağaçları ile çiçeklerle bezenmiş bir bahçeye girerken sevinç gözyaşları döküyor şekilde tasvir edilmiştir. Bahsedilen ruh, Yunan şarap Tanrısı Dionyssos ile ilişkilendirilen ve kız kardeşi Chalcioluthlicue ile cenneti birlikte yöneten Tanrı Tlaloc'un kendisidir. Freskin ön tarafında üzerinde dört mantarın pusulanın dört ana yönünü gösteren bir haç şeklinde yükseldiği sulama kanalları uzanmaktadır. Ruhun hemen arkasında benekli bir yılan yükselmektedir – bir diğer açıdan Tlaloc çiçeklere bezenen bir canavar ve dönüp duran devasa bir kelebektir. Bu görümü sağlayan halüsinasyon ilacı ise, hâlâ Meksika'nın birkaç kasabasında törensel olarak yenen zehirli bir mantardır. Mantarın içerdiği aktif madde olan *psilocybin lyserjic*, meskalinle birlikte psikiyatristler tarafından 'kişinin iç dünyasını açığa vuran' başlıca ilaçlar olarak adlandırılmaktadır.

11. Halüsinasyonlara neden olan mantarlar Avrupa'nın yanı sıra Asya'da da oldukça yaygındır. Görünen o ki pişirildiğinde bile toksik etkisini kaybetmeyen bazı türler, Yunan *Mysterion*larında yenen gizli sırlı ketelerin yapımında kullanılmıştır. Aynı şekilde bu türler, *ftr* kökünün bulunduğu 'şapkalı –zehirli– mantar' 'toadstool', 'sunu ekmeği' 'sacrificial bread' ile 'Tanrısal coşku' anlamlarına gelen kavramlara sahip olan Arap gizemcilerinde de yaygındır. Yunan söylencelerine göre Perseus, Bilgelik Tanrıçası Athena'nın koruyuculuğu altında olan mücevherlerle bezeli Hesperidelerin Bahçesine gitmiştir. Pausanias'a göre Perseus sonraları burada, hemen yakınında bir su kaynağının fışkırdığı bir manta-

rın onuruna Mykene'yi inşa etmiştir. Hint cennetinin anlatılan yerlerle yakın benzerlikler taşıması, somanın –birçok yazarın onu ısrarla ipek otunun şeklinde betimlemesinin aksine– yiyecek ve içeceklerde gizli bir çeşit kutsal mantar olduğu anlamına gelir. Eski çağlarda Çinlilerin 'Bilgelik Mantarı'na karşı duydukları derin saygı da kökenini benzer kültlerden almış olabilir.

12. Her ne kadar *Tekvin*'de geçen hikâyede belirtilmemişse de Enkidu ile rahibe arasındaki tutkulu aşk, Âdem'in Havva'dan ayrılmaktansa ölmeyi yeğlediğini ifade eden bir Talmud yazarı tarafından dile getirilerek korunmuştur. Buna karşın *İnsanın Düşüşü* söylencesi, başına gelen hastalıklar yüzünden erkeğin kadını suçlamasına zemin hazırlar. Aynı şekilde bu söylence kadının erkeğe hizmet etmesi, erkeğin onu tüm dini görevlerden alıkoyması ve ahlak sorunlarında ona danışmaması gibi pratiklerin de dayanağı olmuştur.

13. Ambrosia yiyenler, zihinsel güçlerin tam bir koordinasyon içerisinde çalışmasıyla son bulan kusursuz bir bilgelik duyusuna sahip olurlar. 'İyilik ve kötülüğün bilgisi' İbranicede 'her şeyin, iyinin ve kötünün bilgisi' anlamına geldiğinden, ayrıca manevi bir seçime atıfta bulunmadığından dolayı, 'Yaşam Ağacı' bir zamanlar halüsinasyona neden olan özellikli mantarın kök-ağacı olabilir. Örneğin huş ağacı dinsel törenlerde bazı Palaeo-Sibiryalılar ile Moğol kabilelerine mensup insanların yediği *amanita muscaria*'nın kök-ağacıdır.

14. Âdem'in kefaret ödediğinin anlatıldığı hikâyeye yapılan ilave, tarihi çağlara ait Suriye kökenli *Âdem ve Havva'nın Hayatı* söylencesine dayanan 10. yüzyıla ait İrlanda kökenli *Saltair na Rann*'da karşımıza çıkar. Açık bir şekilde Yahudi kaynaklarından alınmış olan söz konusu hikâyeye göre Âdem, Gihon'un yerine Ürdün Nehri'nde, çenesine kadar su içinde olduğu halde oruç tutar ve Tanrı da bunun üzerine İsrafil'in ona bir takım gizemli sırları vermesine izin verir. Söylencenin Sürgün öncesi bir versiyonu olma ihtimali bulunan bu metne göre Tanrı, Âdem'i Hevron'da yaratmıştır. Bazı Bizans yazarları Âdem'in 600. yaşında pişmanlık yaşayıp tövbe ettiğini ileri sürer.

15. Yılan, oldukça geniş bir coğrafyada hem kadının hem de erkeğin düşmanı olarak görülmektedir.

13.
SAMAEL'İN BAŞKALDIRISI

(a) Bazıları Aden Bahçesindeki Yılanın, Şeytan'ın kılık değiştirmiş hali yani Başmelek Samael olduğunu ileri sürerler. Buna göre Samael, Tanrının Cennette yaşayan tüm sakinlere ibadet etme emrini verdiği Âdem'e karşı duyduğu ve her geçen gün artan kıskançlığı yüzünden yaratılışın Altıncı Gününde isyan etmişti. Başmelek Mikail bu emre hemen itaat ederken Samael, "Benden daha az önemli ve ikincil bir varlığa ibadet etmeyeceğim. Âdem yaratıldığı zaman ben kusursuz bir şekilde yaratılmıştım. O bana ibadet etsin!" Samael'e hizmet eden melekler ona hak verirken Mikail, "Tanrının gazabından korkun!" diyerek onları uyardı. Samael bunun karşılığında, "Eğer Tanrı gazabını gösterirse, yıldızların üzerinde kendime bir taht yapıp En Büyük olduğumu ilan edeceğim!" dedi. Bunun üzerine Mikail, Samael'i Cennetten atarak, Tanrının buyruklarına karşı gelmeye devam edeceği yer olan yeryüzüne gönderdi. [1]

(b) Diğeri ise diğer bütün melekler Âdem'e secde ettiğinde Samael'in Tanrıya dönerek, "Kainatın Efendisi, bizi kendi görkeminizden yaratmanıza karşın, topraktan yaratılan bir varlığa mı ibadet edeceğiz?" diye sorduğunu iddia ederler. Buna göre Tanrı Samael'e dönerek, "Her ne kadar topraktan yaratılmış olsa da bu varlık bilgelik ve muhakemede senden daha üstündür" diye cevap verdi. Samael Tanrıya meydan okuyarak, "O halde bizi test et!" dedi. Tanrı bunun üzerine, "Hayvanları, kuşları ve sürüngenleri yarattım. Yeryüzüne git ve onların hepsini bir sıraya koy. Onları benim yaptığım gibi isimlendirir ve hepsine uygun adlar verirsen, Âdem'in, senin bilgeliğin karşısında sana derin bir saygı duymaktan başka çaresi kalmayacak. Fakat Âdem bunu başarır, sen başaramazsan, bu kez sen ona saygı duyacaksın" dedi.

Aden Bahçesi'nde Âdem, Samael'i Tanrı sanarak ona derin bir hürmet gösterdi. Bunun üzerine Tanrı onu uyararak Samael'e döndü: "Bu yaratıkları isimlendirmede sen mi yoksa Âdem mi ilk olacak?" diye sordu. "Daha büyük ve daha bilge olduğum için ben ilk olacağım" dedi Samael. Bunun üzerine Tanrı onun karşısına öküzleri getirdi, "Bunlara ne isim vereceksin?" diye sordu. Sa-

mael'in bu soru karşısında sessiz kaldığını görünce öküzleri gönderip bir deve, sonra da bir eşek getirdi. Fakat Samael hiçbirini isimlendiremedi.

Sıra Âdem'e geldiğinde Tanrı ona ilham verdi ve soracağı sorudaki ilk kelimenin ilk harfinin karşısına çıkacak varlığın isminin ilk harfi olacağını ona bildirdi. Âdem'in karşısına öküzleri (*oxen*) tekrar çıkardı ve ona sordu: "Dudaklarını aç (*Open your lips*) ve onların isimlerini bana söyle!" Âdem, Tanrının kalbine gönderdiği buyruğa uygun olarak onlara 'Öküz–*Oxen*' adını verdi. Tanrı daha sonra ona bir deve (*camel*) gösterdi ve "Gel (*Come*) ve buna da bir isim ver!" Âdem bu hayvana da 'Deve–*Camel*' ismini verdi. Son olarak Tanrı ona bir eşek gösterdi: "Ve (and) buna da bir isim verebilecek misin?" diye sordu. Âdem son hayvana da "Eşek–*Ass*" adını koydu.*

Samael, Tanrının Âdem'e ilham verdiğini anladığında öfkeyle bağırdı. Tanrı, "Bana mı bağırıyorsun?" diye sordu. "Nasıl bağırmayayım?" diye karşılık verdi Samael. "Beni kendi görkeminizle yarattınız. Ancak benden sonra topraktan yaratılan bir varlığa muhakeme yeteneğini bahşediyorsunuz."

Tanrı cevap verdi: "Âdem'in bilgeliği karşısında şaşırdın mı? Ancak o soyundan gelecek herkesin doğumunu önceden görecek ve hepsine Kıyamet Gününe kadar kendi ismini verecek!"[2] Bunun hemen ardından da Tanrı, Samael ve ona hizmet eden melekleri Cennetten fırlatıp attı. Tam bu sırada Samael, Mikail'in kanatlarına tutunup onun da düşmesine neden olacakken Tanrı müdahale edip Mikail'in düşmesine engel oldu.[3]

(c) Bazı yazarlar Şeytan'ın Samael'in kendisi olmadığını ileri sürerler. Onlara göre Şeytan, Tanrının "Işık olsun!" diye buyurmasından bile önce O'nun buyruklarına karşı gelen öküz benzeri Karanlıklar Prensiydi. Tanrı, "Uzaklaş buradan! Kendi dünyamı ışıkla yaratacağım!" dediğinde Karanlıklar Prensi, "Bu iş için niye karanlığı seçmiyorsun?" diye sormuş, Tanrı da ona, "Dikkat et! Yoksa seni haykırışımla dize getiririm" diye cevap vermişti. Tanrı altında olduğunu bir türlü kabullenmeyen ve bunu reddeden Prens kendisine söylenileni duymamış gibi yaptı. Ne var ki Tanrının attığı nara, daha önce söylediği gibi onu dize getirmeye yetti.[4] Samael melekleri ile birlikte hâlâ acı çektikleri, yüzlerinin yorgunluk ve bitkinlikten solduğu, dudaklarının mühürlendiği ve İzleyenler adını aldıkları karanlık bir zindana hapsedildiler. [5] Kıyamet Gününde Karanlıklar Prensi tekrar ortaya çıkacak ve Tanrıya şirk koşarak onunla eşit olduğunu ilan edecek. Bununla da kalmayıp yaratılışta kendisinin de payı ve emeği olduğunu iddia edip, "Tanrı, Yeryüzünü ve Işığı yaratmış olsa da ben de Karanlığı ve Okyanusların Işıksız Derinliklerini yarattım" diyerek övünecek. Ona hizmet eden melekler de bunu destekleyecek. Ne var ki Cehennemin ateşi onların bu küstahlığına son verecek. [6]

NOTLAR

* Kuşkusuz ki; Tanrı ile Âdem'in İngilizce diyalog içinde bulunmaları söz konusu değil. Yazarlar öyküyü daha iyi aktarabilmek için bu yolu seçmişler. Biz de örneğin: "önce çık ve ..."; "Durma..."; "En son olarak..." gibi ilk sözcükler yerleştirebiliriz. Ek olarak aşağıdaki 2 numaralı açıklamaya bakınız.

1. Vita Adae XIII. 1-16; İbranilere Mektup I. 6; Vahiy XII. 7-9; XX. 1-7.
2. Bereshit Rabbati, 24-25; Gen. Rab. 155-56. Âdem'in meleklerle rekabeti üzerine.
3. PRE, bl. 27; Bereshit Rabbati, 70.
4. Pesiqta Rabbati 95a, 203a; Yalqut Reubeni-Tekvin I. 3, c. I. 19.
5. 2 Hanok XVIII. 1-6; VII.
6. Mid. Alphabetot 434.

*

1. 'Samael'in 'Tanrının Zehri' anlamına geldiği söylense de söz konusu ismin daha çok bir Suriye Tanrısı olan 'Samal'in savruk bir versiyonu olması kuvvetle muhtemeldir. Yahudi söylencesinde Samael, bazen 'bütün Şeytanların başı' olarak, bazen de melekler ile gezegenlere ait güçlere hükmeden 'Cennetin en büyük Prensi' unvanlarıyla muğlak bir pozisyonda karşımıza çıkmaktadır. 'Satan–Şeytan' ('düşman') unvanı onu, cennetten atılan bir başka melek Helel'in, 'Şafağın oğlu, Lucifer'in yanı sıra Âdem'in Aden Bahçesi'nden kovulmasına neden olan Yılanla özdeşleştirmiştir. Bazı Yahudiler (Ginzberg, L. J, V. 85) aynı zamanda onun başka bir dünya yaratmayı planladığını ve bundan dolayı da onun Gnostik 'Yaratıcı' ya da 'Demiurgos'* ile özdeşleştirildiğini öne sürer. Yunan söylencelerindeki Orfik Yaratıcısı olan Ophion ya da Ophioneus da aynı zamanda bir yılandı.

2. Âdem'in hayvanları isimlendirmesi muhtemelen, alfabenin nasıl icat edildiğini konu alan hikâyeden ortaya çıkmıştır. Buna göre İbrani alfabesinin birinci ve üçüncü harfleri *aleph* ve *gimmel* 'ox–öküz' ve 'camel–deve' anlamına gelir.

3. Karanlığın (*hoshekh*) Yaratılıştan önce, sadece ışığın yokluğundan değil, aynı zamanda bir mevcudiyet olarak var olduğu Ortadoğu ve Akdeniz halklarının ortak bir inanıştır. Yunanlılar 'Ana Gece'den bahsederken, Yahudiler 'Karanlıklar Prensi'ni dile getirip onu Tohu ile özdeşleştirir ve kuzeye konuşlandırırlar. Tanrının attığı nara ile Prensi dize getirişi ise, Apollodorus'a göre Pan'ın, kanatlarının güneşi kapadığı, kuzeyde, Safon Dağı'nda yaşayan bir canavar olan Typhon'u dize getirişini akla getirir.

* Buradaki bağlam ve Gnostik düşüncenin Demirgos yorumuyla ilişkilidir. Buna göre evrenin *sanatçısı*, Demiurgos ne yaptığından habersiz olarak yaşam ilkesinin kaynağıdır ve kendini Tanrı zannetmektedir. O endişe, üzüntü, ihtiyaç, özlem ve şehvetin kökenidir ve alçak bölgede oturmaktadır.

4. *Hanok'un İkinci Kitabın*'da Şeytanın ('Satan') meleklerine verilen isim olan 'İzleyiciler – (Yunancada *egregorikoi*) göründüğü kadarıyla Aramicedeki iki kelimenin tercümesidir: *Daniel* VI. 10, 14, 20'de meleklere atfedilen *irin* ile 'kutsal olanlar' anlamına gelen *qaddishin*. Bunun bir diğer yakın tercümesi, isimlerinin anlamı ve yerine getirdikleri göreve paralel bir şekilde 'koruyucu melekler' olabilir. *Mezmurlar* I üzerine yazılan *Midrash Tehilim*'e göre *ir*, Tanrı *Eloah*'ı işaret etmektedir.

14.
KAİN* ile HABİL'İN DOĞUMLARI

(a) Bazıları, Samael'in kendisini Yılan kılığına soktuğunu ve intikam hırsıyla insanın Bilgi Ağacı'ndaki meyveyi yemesini sağladıktan sonra Havva'yla birlikte olduğunu ve bu birliktelikten Kain'in dünyaya geldiğini, dolayısıyla da onun Âdem'le olan birlikteliğinden doğacak bütün soyunu kirlettiğini ileri sürer. Buna göre Sina Dağı'nın eteklerinde durup Musa'nın ellerinden Yasa'ya kavuştuklarında bu lanetten yalnızca İsrailoğulları kurtulmuş, ancak diğer uluslar bu lekeyle yaşamaya devam etmişlerdir.[1]

(b) Bir takım geleneklere göre Samael, Âdem ile Havva'nın birlikteliğinden önce onunla ilişkiye girmemiştir. Buna göre Tanrı, başlangıçta Samael'in dünyayı yönetmesine niyetlenmişti. Ne var ki çıplaklıklarının farkında olmayan Âdem ile Havva'nın birlikteliğini izleyen Samael, Âdem'i kıskanmış ve kendi kendine, "Âdem'i öldürüp Havva ile evleneceğim ve o zaman gerçek egemenliğimi kuracağım" diye yemin etti. Bunun için "Âdem'in Havva ile birlikte olup bir müddet sonra da uykuya dalmasını bekleyen Samael, Âdem'in yerine geçerek Havva ile ilişkiye girdi ve bu ilişkiden Havva Kain'e hamile kaldı.[2]

Ancak Havva kısa bir süre sonra yaptığından pişmanlık duydu ve gözyaşları içerisinde Âdem'e haykırarak, "Bir günah işledim. Beni hayatından çıkar ve sürgün et. Doğuya gidip orada ölüm beni buluncaya kadar bekleyeceğim" dedi. Bu olaydan üç ay sonra Okean'a ulaşan Havva topladığı ağaç dallarından kendine bir kulübe inşa etti. Doğum sancıları çekmeye başladığında Tanrıya kurtulması için dualar etti. Ne var ki bu yakarışları sonuçsuz kaldı. Sadece Güneş ve Ay onun yakarışlarını dikkate alıp ve doğuya yaptıkları yolculuk esnasında Havva'nın onu çağırdığını Âdem'e anlattılar. Âdem durumu öğrenir öğrenmez hiç vakit kaybetmeden Havva'nın yanına gelerek ona destek oldu ve birlikte Tanrıya dua ettiler. Bunun üzerine Tanrı, yeryüzüne Mikail'in önderliğinde iki Erdemli ile birlikte on iki melek gönderdi. Bunlar, Havva doğum yapana kadar onun sağında durarak onun yüzünü ve göğsünü sıvazladılar.[3]

(c) Bebek Kain'in yüzü meleksi bir görünümle parladığı zaman Havva onun babasının Âdem olmadığını hemen anladı masumca haykırdı: "Yahve'den bir erkek çocuk dünyaya getirdim!"[4]

(d) Diğer yazarlar dünyaya gelen çocuğa Kain isminin verilmesiyle ilgili olarak, çocuğun doğar doğmaz ayağa kalktığını koşup az sonra bir buğday kamışı ile geri döndüğünü ve bunu da Havva'ya verdiğini, Havva'nın da ona 'sap' (bitkiye ait) anlamına gelen Kain adını verdiğini kaydederler.[5]

(e) Havva daha sonra adını, 'nefes' ya da başına geleceklerden ötürü bazılarının dediği gibi 'beyhude' veya 'keder' anlamına gelen Habil koyduğu ikinci bir erkek çocuk daha dünyaya getirdi.[6] Habil'in ileride başına gelecek olanlar Havva'ya gördüğü bir düşle ayan olmuştu. Buna göre Kain, Habil'in kanını onun kederli yakarışlarına kulak asmayarak bir damlasının bile geride bırakmaksızın içmişti. Havva gördüğü bu düşü kocasına anlattığında Âdem, "Oğullarımızı birbirinden ayırmalıyız" dedi. Böylece kendi kulübelerinde birbirinden ayrı olarak büyüyen Kain bir çiftçi, Habil ise bir çoban oldu.[7]

(f) Buna karşın bazı yazarlar Kain'in, Habil'in ikizi olduğunu ve her ikisinin de babasının Âdem olduğunu ileri sürerek Havva'nın onlara hamile kalmasının Yaratılışın Altıncı Gününde meydana gelen bir başka mucizevi olay olduğunu belirtirler. Buna göre birinci saatte, Tanrı Âdem'i yaratacağı toprağı topladı; ikinci saatte, Âdem hareketsiz bir toprak yığını halini aldı; üçüncü saatte, kol ve bacakları uzadı; dördüncü saatte, Tanrı ona yaşam soluğunu üfledi; beşinci saatte, Âdem ayakları üzerine kalktı; altıncı saatte, hayvanlara isim verdi; yedinci saatte, Tanrı ona Havva'yı verdi; sekizinci saatte, "her ikisi yatağa girdi ve dört kişi olarak geri geldi" –Kain ile Habil ikiz oldukları için Havva onlara hemen hamile kaldı– dokuzuncu saatte, Âdem'in Yaşam Ağacı'ndan meyve yemesi yasaklandı; onuncu saatte, Âdem günah işledi; on birinci saatte, Âdem cezalandırıldı; on ikinci saatte ise Aden Bahçesi'nden kovuldu.[8]

(g) Diğer yazarlar ise Âdem ile Havva'nın ilk birlikteliğinden en az dört çocuğun, Kain ve Habil ile her birinin ikiz kız kardeşinin dünyaya geldiğini iddia ederken bazıları da birbirlerinin ikizi olan iki kız kardeşin doğduğunu ileri sürer.[9]

NOTLAR

* Kain (Kain, Kayn) Kuran'da ismi geçmemesine karşın İslam kaynaklarında Kabil olarak anılır. Biz burada kitabı mukaddes, 1995 baskısını esas aldık.

1. Luria'nin metine dair yorumlarıyla birlikte, PRE, bl. 23; Mid. Hagadol Gen. 88-89 ve 105; B. Shabbat 146a; B. Yebamot 103b; B. Abodah Zarah 22b; Targum-Tekvin IV. 1 ve 5; Gen. Rab. 182.

2. Toshepta Sota IV. 17-18; Abot diR Nathan i. 7-8; Gen. Rab. 168-69, 171-72; PRE, ch 31; Yalqut-Tekvin IV. 35.
3. Vita Adae 18-21.
4. Vita Adae 21; Apoc. of Moses 1; PRE, ch 21; Tekvin IV. 1.
5. Vita Adae 21.
6. Josephus, Ant. i.2.1; Philo, De Migr. Abrah. 13.
7. Vita Adae 22-23; Apoc. of Moses 2, ed. Charles ii. 138; Adamschriften, 7, 42.
8. B. Sanhedrin 38b; cf. Abot diR. Nathan I. Versiyon ve PRE, bl. 11; Pesiqta diR Kahana 150b; Lev. Rab. 29, başlangıç. Pesiqta Rabbati 46; Tanhuma Buber Gen. 28; Tanhuma Shemini 8; Mid. Tehillim 92:3.
9. Gen. Rab. 205, 214, 662; B. Yebamot 62a; Yer. Yebamot 11.4; B. Sanhedrin 38b; Targum Yer.-Tekvin IV. 1-2; PRE, bl. 11 ve 21; Abot diR. Nathan 1.6; Mid. Hagadol-Tekvin 106; Yalqut Reubeni 35; Yalqut-Mezmurlar 840.

*

1. Kutsal yılanların, ölümlü kadınları hamile bıraktığı şeklindeki gelenekler birçok mitolojik söylencede karşımıza çıkar. Mısır tapınaklarında tutulan kutsal yılanlar Tanrıların yeryüzündeki dölleyici temsilcileriydiler. İkinci *Tanis Papyrus*, daha büyük tapınaklarda konuk edilen bu tür yardımsever yılanlara verilen unvanların bir listesini içermektedir. Aynı şekilde Yunanlılar da, kısır bir kadının çocuk sahibi olmak istiyorsa tüm geceyi Asklepius'un tapınağında bir Tanrının yılan kılığına girerek uykudayken kendisini hamile bırakmasını umarak geçirmesi gerektiğine inanmaktaydılar. Sabazius'un Frigya Mysterionlarında kadınlar ritüel olarak canlı yılanları ya da onların altın kopyalarını göğüslerinin arasına bırakmakta oradan da bacaklarına indirmekteydiler.

2. Bu tür ritüeller muhtemelen yeraltındaki deliklerden çıkan yılanların ölü kahramanların ruhlarını beraberinde getirdikleri şeklindeki inanışlara dayandırılarak şekillenmiştir. Bu ruhlar yaygın olarak yılan ya da yarı-yılan olarak tasvir edilmişler – bunların arasında Kadmus, Kekropeler ile Erikhthonius da bulunmaktaydı– ve Asklepius ile Sabazius'ta olduğu gibi kutsal payeler verilerek onurlandırılmışlardır. Büyük İskender, annesinin Olympia'da, yılan kılığına giren Zeus Ammon tarafından hamile bırakıldığına ve bu birliktelikten kendisinin doğduğuna inanmakta ve bu fikrinde de yalnız olmadığı anlaşılmaktadır. Kısır kadınlar aynı zamanda nehirlerde yıkanarak yılankavi nehir-tanrı tarafından hamile bırakılmalarını umuyorlardı. Troyalı gelinler Skamander'de yıkanıp, 'Skamander, bekâretimi al!' diye bağırıyorlardı. Fırat'ın Tanrısı olarak Babilli Ea da bir yılan şeklinde ya da bir yılana bindiği halde tasvir edilmekteydi.

3. Kadınların adet görmeleri ilkel toplumlar tarafından birbirine zıt iki kavram halinde hem kutsal hem de kirli bir fenomen olarak görülmektedir. Bu olay kadının anneliğe hazır olduğunu göstermesi açısından kutsal sayılırken, aynı zamanda bu dönemde erkeklerin onlarla cinsel ilişkiye geçmesi sakıncalı görülür. Bazı kabilelere göre kadınların adet görmesi, her ne kadar zehirleri pıhtı olsa da yılan ısırığından kaynaklanır. Havva'nın Yılan tarafından kirletildiği şeklindeki söylence belki de ilk olarak adet görmenin kökenini anlatmak ya da açıklamak üzere anlatılmıştır: Şehvetli Yılan ısırığıyla onu gençlik ve güzelliğe kavuşturmuştur. Talmud'da bulunan bir metne göre kadınların çektiği adet sancıları, Tanrının Havva'ya ettiği lanetlerden biridir.

4. *Makabelerin Dördüncü Kitabı* (*Fourth Book of Maccabees*), yılanların kadınlarla birlikte olma tutkusuna ilişkin popüler inanışa dair kanıtlar içermektedir. Buna göre yedi erkek çocuğa sahip olan bir anne çocuklarına gururlu bir şekilde evleninceye kadar iffetiyle bakire kaldığını, ne Şeytanın (Satan) onu bir çöl ya da tarlada, ne de yumuşak-dilli yılanın ondan bekâretini alabildiği anlatılmaktadır. Söz konusu bu inanış çok güçlü bir şekilde varlığını devam ettirmiş ve Talmud'da, bir kadının bu şekilde tehdit edilmesine karşı korunmasına en iyi çare olarak bir argüman şeklinde yerini bulmuştur:

Bir yılanı gördüğünde eğer bir kadın onun kendisine şehvet duygusuyla yaklaşıp yaklaşmadığından emin değilse, giysilerini çıkartıp onun önüne atmalıdır. Eğer yılan onların içine girip kangallanırsa bu, yılanın kadına karşı şehvet beslediği anlamına gelir. Eğer bu şekilde davranırsa kadın kocasıyla yılanın huzurunda bir araya gelmelidir. Buna karşın diğerleri sadece kadının görüntüsü karşısında yılanın şehvet dürtüsünün artacağını ileri sürdüklerinden, belki de kadın bundan dolayı tırnaklarından ya da saçlarından bir parçayı, 'Ben kirliyim!' diyerek ona fırlatmalıdır. Eğer bir yılan kadının içine girmişse kadın, bacakları iki yana açık olduğu halde iki fıçının üzerine oturmalı, yanar halde bulunan köze yağlı et atılmalı ve etin yanına da hazırda duran bir çift maşanın yanı sıra tatlı-şarapla ıslatılmış bir sepet tere otu bırakılmalıdır. Yılan bu nefis yiyeceklerin kokusunu aldığında kadının vücudundan çıkacaktır. Tam bu sırada yakalanıp, geri dönmesinin engellenmesi için de ateşte yakılması gerekmektedir.

Bu anlatım, Âdem ile Havva'nın birlikteliğini izleyen ve bundan kıskançlık duyup Havva'yı baştan çıkaran Yılan Samael'i akla getirir.

5. Mikail cennetin sakinlerine, sahte Yaratıcıya (Dördüncü Günün gezegensel gücü–Babil'de Nabu, Mısır'da da Thoth'un yaptığı gibi) karşı kılavuzluk etmiştir. Çünkü o da aynı gün Başmelek olarak atanmıştır. Yunanlılarda Hermes ('Mercury') sözü edilen gezegensel güçlere sahipti. Anlatılanlara gö-

re Hermes, Tanrılar Tanrısı Zeus'u alt edip ele geçiren isyankâr Typhon'a karşı Pan'ın yardımıyla Saphon Dağı'nda ölümcül bir mücadeleye girişmiş ve Zeus'u onun elinden kurtarmıştı.

6. *Tekvin* IV. 1'e göre Havva'nın ilk oğluna Kain ('Qain') adını vermesinin nedeni onun, 'Yahve'den (O'nun yardımıyla) bir erkek çocuk dünyaya getirdim – cümlesindeki, sahip olmak manasındaki *ganiti*'dir. Sonraki anlatım onun isminin kamış ya da sap (bitkiye ait) anlamına gelen *qaneh*'ten türemiş olduğunu belirtir. Habil'in adı ise (*Hebel*), *hebel* kelimesinin çok açık şekilde insan hayatına yapılan bir gönderme olarak 'nefes', 'yokluk-hiçlik', 'fanilik' (*Mezmurlar* CXIIV. 4; *Eyüp* VII. 16) anlamlarına geldiğinden açıklanmamış ve yorumlanmamıştır. Buna karşın *Sebtuagint* çevriminde *hebhel* 'Abel' şeklinde yazılmıştır. Bu kelimenin İbranicede karşılığı 'yas' ya da 'keder' anlamına gelen *abhel* veya *ebhel*'dir.

7. İkiz kız kardeşlerin konu edildiği söylence ise kuvvetle muhtemel 'Kain ile Habil'in eşlerini nasıl buldukları' şeklindeki soruya cevap olması amacıyla ortaya çıkmıştır.

8. Samael'in Kain'in babası olduğu şeklindeki söylence, kötülüğün kaynağını açıklama gayesini taşımaktadır. İlk nesillerinde günahkâr Kainliler ile dindar Şitliler insan ırkının iki ayrı kolunu oluşturmaktaydılar. Ancak Kain'in kızları Şit'in oğullarını baştan çıkarmayı başardıklarında hem iyilik hem de kötülük insana miras kalan ortak kalıtlar haline geldi. Her iki kalıtın insanın kalbinde sonu gelmeyen bir üstünlük çabası ve mücadelesi içerisine girdiklerine, sadece yasaları bilme ve onlara itaat etmenin Kain'in kanını kontrol altında tutabileceğine inanıldı.

15.
İLK BİRLİKTELİK

(a) İşledikleri günah yüzünden Aden Bahçesi'nden kovulan Âdem ile Havva, bir ırmağın kenarında her ne kadar ölümden kaçıp kurtulmaktan hoşnut olsalar da ölümsüzlük ayrıcalığını yitirmekten ve insan neslinin devamını nasıl getireceklerinden yana kara kara düşünmeye başladılar. Âdem'in bu sorunla baş başa kaldığının ve durmadan onu düşündüğünün farkında olan Samael, intikam almak için bir plan daha yaptı. Bunun için o ve onunla birlikte olan on melek yeraltında tutuklu bulundukları zindandan kaçarak tarifi imkânsız güzellikteki kadınların kılığına girip Âdem ile Havva'nın oturduğu ırmak kenarına geldiler. Aden Bahçesi'nden kovulan Âdem, kendilerini selamlayan bu inanılmaz güzellikteki varlıklara bakarak, "Dünya gerçekten bu eşsiz yaratıkları yarattı mı?" diye sordu ve ekledi: "Dostlar, sizler nasıl çoğaldınız?" Bu soruya Samael, bir kadının baştan çıkarıcı ses tonu ile cevap verdi: "Erkekleri yanımızda tutkuyla yatırarak. Bu şekilde çocuklar karınlarımıza giriyor ve onları dünyaya getiriyoruz. Dünyaya gelenler bizler gibi olgunlaşıyorlar. Bana inanmıyorsan bunu ispat edebilirim!"

Bunu söyledikten hemen sonra Samael ile birlikte olan diğer melekler nehir yatağından çıkıp yanlarına geldiler. Samael onları göstererek, "Bunlar bizim kocalarımız ve çocuklarımız. Nasıl doğduklarını bilmek istersen bunu sana hemen gösterebiliriz" dedi. Bunun üzerine kadınlar çıplak bir halde yere uzanıp sözde kocalarıyla birlikte oldular. Tüm bu çirkinlikler Âdem'in gözleri önünde vuku buldu. Daha sonra Samael, Âdem'e dönerek: "Soyunun devamını sağlamak istiyorsan sen de Havva'yla bunları yapmalısın" dedi.

Günah ateşinin Âdem'in damarlarında dolaşmaya ve onu ele geçirmeye başlamasına karşın, Âdem, böyle bir ayıbı gün ışığında ve herkesin göz önünde gerçekleştirmekten sakınıp Tanrıya yol göstermesi için dualar etti. Tanrı bunun üzerine yeryüzüne bir melek gönderdi ve melek Âdem ile Havva'yı evlendirdi. Tanrı onlara kırk gün ve kırk gece ibadetten sonra karı-koca olarak birlikte olmalarını buyurdu.[1]

(b) Bazı yazarlar Âdem ile Havva'nın aşk birlikteliğini gerçekleştiren ilk canlılar olduğunu ileri sürmektedir. [2]

NOTLAR

1. Adambuch, 64-67.
2. Gen. Rab. 204-05.

*

1. Anlatılan bu söylencenin Esseni karakteri aşikârdır: Evlilik bağlamında çiftlerin birbiriyle kucaklaşması 'çirkin şeyler' olarak adlandırılırken; evlenme tutkusu da 'günah ateşi' şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte dini nedenlerden dolayı evlenmeme ve dolayısıyla bu şekilde tecrit olmanın beraberinde getireceği fiziksel ve zihinsel tehlikelerin cinsel rüyalar ve eşcinsel tutku gibi şeyler olduğunun farkına varan bazı serbest görüşlü Esseniler, bu sorunu evliliğe izin vererek çözmüşlerdir. Buna göre Tanrının "üreyin ve çoğalın!" şeklindeki buyruğuyla cinsel ilişki zevk alınan bir durumdan ziyade bir görev olarak görülmüştür.

2. *Appu from Shudul* adındaki bir Hitit söylencesi de aynı şekilde cinsel birleşmenin doğuştan gelen bir içgüdü olmadığını, sonradan öğretilmesi gerektiği şeklinde bir doktrini içermektedir.

16.
KARDEŞ CİNAYETİ

(a) Bir gün Kain toprağın ilk ürününden meyveleri Tanrıya sunu olarak getirdi. O esnada Habil de sürüsünden ilk doğan kuzuyu Tanrıya getirmişti. Tanrı, Habil'in sunusunu kabul edip Kain'inkini geri çevirince Kain çok öfkelendi ve suratını astı. Bunun üzerine Tanrı Kain'e, "Niçin öfkelendin?" diye sordu. 'Kıskançlık duygunu kontrol altında tutmalısın'.[1]

(b) Tanrı Habil'in sunusu kabul edip, Kain'inkini reddederken iyi bir sebep ortaya koymuştu. Zira Habil sürüsündeki en güzel kuzuyu sunu olarak seçerken Kain ise sadece tapınağın üzerine birkaç keten-tohumu dikmişti.[2] Üstelik Tanrının kendisini azarlamasına, O'na karşı gelenler tarafından tekrarlanmaya devam edilen, "Bu dünyada ne bir yasa ne de bir yargıç var!" ifadesini haykırmıştı.

Bu olaydan hemen sonra kardeşi Habil ile bir tarlada buluşan Kain ona: "Yaşamaya değer bir dünya yok, erdemliler için hiçbir ödül, günahkârlar için hiçbir ceza yok. Bu dünya merhametle yaratılmadığı gibi şefkatle de yönetilmiyor. Yoksa benim sunum kabul edilmezken seninki neden kabul edilsin?" diyerek öfkesini gösterdi. Bunun üzerine Habil kardeşine dönerek, "Benim sunum kabul edildi, çünkü ben Tanrıyı seviyorum; seninki reddedildi, çünkü sen O'ndan nefret ediyorsun" dedi. Bu sözlerden hemen sonra Kain kardeşine saldırıp onu öldürdü.[3]

(c) Bazı yazarlar iki kardeş arasındaki tartışmanın yeryüzünün bölüşülmesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Buna göre yapılan anlaşmayla bütün topraklar Kain'e düşerken, bütün kuşlar ve hayvanlar ise Habil'e verilmişti. İki kardeş diğerinin sahip olduklarından herhangi bir hak talep etmeyecekti. Söz konusu anlaşmaya varıldıktan hemen sonra o sırada tarlalarından birini sürmekte olan Kain, Habil'e dönerek sürülerini oradan uzaklaştırmasını istedi. Ancak Habil sürülerinin tarlaya zarar vermediğini söyleyip bu isteği geri çevirince Kain öfkeye kapıldı ve eline bir silah geçi-

rip kardeşini kovalamaya başladı. Dağlar ve vadilerde devam eden bu kovalamacanın ardından Kain kardeşini yakalayıp, onu öldürdü. Diğer yorumcular ise Kain'in ortada hiçbir sebep yokken, "Üzerine bastığın toprak benim toprağım. Ona basmaya hakkın yok, havaya çık!" dediğini ileri sürer. Bunun üzerine Habil kardeşine dönerek, "Üzerindeki giysiler de benim hayvanlarıma ait, çıkar onları!" diyerek tartışmayı devam ettirmiştir.

Bir diğer gelenek ise Kain'in kardeşine: "Haydi yeryüzünü üç parçaya bölelim" dediğini belirtir. "İlk doğan ben olduğum için iki parça benim hakkım ve geri kalan da senin olsun." Habil böyle bir anlaşmayı kabul etmeyince bu kez Kain iki eşit parçayı kastederek, "Tamam" dedi. "Ama bir şartla, üzerinde kurbanlar sunduğun tepenin yarısı benim olmalı." Söz konusu bu yer Kudüs'deki, sonraları İbrahim'in Tanrıyla vardığı anlaşmanın aynı zamanda Süleyman'ın Tanrıya bir tapınak inşa ettiği Kutsal Dağ idi. Habil, kardeşinin ileri sürdüğü bu şartın adil olmadığını belirterek kabul etmedi.

(d) Buna karşın bazı yazarlar iki kardeşin, Tanrının Âdem için yarattığı İlk Havva yüzünden tartıştığını ve her ikisinin de bu isteklerine karşılık alamadığını ifade etmektedir.[4] Bir başka söylenceye göreyse iki kardeş büyüyüp evlenme çağına geldiğinde Âdem, Havva'ya dönerek: "Kain, Habil'in ikiz kız kardeşi Qelimath ile; Habil de Kain'in ikiz kız kardeşi Lebhudha ile evlensin" demişti. Ne var ki Kain –her ne kadar Âdem onu bu konuda uyarıp böyle bir ilişkinin ensest olacağını, her iki kardeşin de kendilerine verilen eşlerle evlenmeden önce Tanrıya sunular vermesi gerektiğini söylese de– daha güzel olan kendi ikizi ile evlenmek istedi. Kain'in sunusu kabul edilmeyip reddedilince Şeytan (Satan), Lebhudha'ya sahip olmak istiyorsa Habil'i öldürmesi gerektiğine Kain'i ikna etti.[5]

(e) Bazı yazarlar Kain'in kardeşini açıklıkta tuzağa düşürdüğünü ve onu bir sopayla durmaksızın dövdüğünü, en sonunda da yerde çaresiz yatan Habil'in kardeşine haykırarak, "Beni bu şekilde öldürme! Eğer öleceksem de beni bir taşla tek seferde vurarak öldür!" dediğini ileri sürmektedir. Kardeşinin söylediği şartı yerine getiren Kain onun bir taşla ezerek öldürdü. Anlatılan bir başka söylenceye göre ise Kain bir engerek bir yılanı gibi Habil'i ısırarak öldürdü.

(f) Diğer yazarlara göreyse Kain'den daha güçlü Habil, kardeşinin hayatını bağışlamıştır. Buna göre Tanrı, kardeşini öldürmesi için Habil'e, "*Günahkârlara acımamalısın!*" diyerek onu cesaretlendirse de Habil kardeşini öldürmedi. Çünkü Kain gözyaşları içerisinde kardeşine yalvararak: "Kardeşim beni affet! Dünyada sadece bizim gibi iki varlık var. Eğer beni öldürürsen annem ve babamın neler söyleyeceğini düşün" dedi ve onu cinayet işlemekten vazgeçirdi. Habil, kardeşini bu şekilde serbest bıraktı. Tam bu sırada Tanrı, Habil'e dönerek,

"Onun hayatını bağışlayarak kendi sonunu hazırladın!" dedi. Gerçektende de Kain serbest kalır kalmaz yerden sivri uçlu bir kamış alarak hayati organların nerede olduğunu bilmeksizin ellerinden başlayıp ayaklarına dek kardeşinin vücudundaki her noktaya kamışı sapladı. Buna karşın başka yorumcular Kain'in, Âdem bir boğayı keserken onu baştan sona izlediğini ve bundan da etkilenerek kardeşinin boğazını bir kılıçla keserek onu öldürdüğünü söylerler.[6]

(g) Habil'in bedeninden ayrılan ruhu ne Cennette (henüz hiçbir ruh göğe yükselmemişti) ne de Çukur'da (henüz hiçbir ruh oraya da inmemişti) kendisine bir yer bulabildi. Bir yerden diğerine uçup durdu. Yere akan kanı ise fokurdayıp kabarcıklarla kaplandı. Kanın döküldüğü yerin etrafında bugün bile ağaç veya bitki yeşermez.[7]

(h) Bu olaydan sonra Tanrı, Kain'e, "Kardeşin Habil nerede?" diye sordu. Kain de bu soruya, "Bilmiyorum. Kardeşimin bekçisi miyim ben?" diye karşılık verdi. "Bütün kâinatı izleyen ve görebilen biri, cinayeti kendi planlamadığı sürece neden bana böyle bir soru soruyor? Yine de onun sunusunu kabul edip benimkini kabul etmediğiniz için onu kıskanmamalıydım. Daha önceden bir ölüyü ne görmüş ne de duymuştum. Ona vurursam ölümün geleceği ve ruhunun bedeninden ayrılacağı konusunda beni hiç uyardınız mı? Kederim kaldırılamayacak kadar ağır". Bunun üzerine Tanrı onu lanetledi ve: "Ne yaptın?" diye sordu. Kardeşinin kanı toprağın altından bana sesleniyor!" Buna karşın her iki kardeşin tutuştuğu kavgada Tanrı, kavgayı durdurmak için hiçbir işaret göndermemiş ve Kain'in Habil'e taşla vurup onu öldürmesine izin vermişti. Bunun üzerine Habil'in son sözleri, "Adalet istiyorum, Efendim!" şeklinde olmuştu.

(i) Kain'in kalbinde pişmanlığa dair izler gören Tanrı, suçlu bir günahkâr olsa da onun yaşamasına, izin verdi. Kain, Yeryüzünde her nereye gittiyse ayaklarının altındaki toprak sallanıp durdu. Vahşi hayvanlar ona korku saldı. Hemen parçalayıp öldürmek istediyseler de Kain gözyaşları içerisinde onlardan merhamet diledi. Tam bu sırada Şabat başladı ve hayvanlar bu isteklerinden vazgeçtiler. Bazıları Tanrının, Kain'in alnına bir borazan koyduğunu ve bunun da onların öfkelerinden Kain'i koruyacağını belirtmektedir. Diğerleri ise Tanrının Kain'e cüzam illetini bulaştırdığını ya da Tanrının, Habil'in öcü yüzünden kimsenin bulup öldürmemesi için onun koluna bir işaret yerleştirdiğini ileri sürmektedir.

(j) Daha sonra Kain'i karşısında sağ olarak bulan Âdem, bu duruma oldukça şaşırdı ve "Sen kardeşini öldürmemiş miydin?" diye sordu. Kain babasına dönerek, "Öldürdüm, ama pişman olup, tövbe ettim ve affedildim" dedi. Şaşkınlıktan kendi suratına vuran Âdem, "Tövbe etmenin bu ne denli güçlü olduğunu bilmezdim" diyerek haykırdı.[8]

(k) Tanrı, Kain'i ölümden bile beter olan yedi cezayla cezalandırdı: alnından uzayan utanç verici bir borazan; sesinde dağların ve vadilerin yankılandığı 'Kardeş Katili' diye haykıran bir çığlık; kendisini bir kavak ağacı gibi titretmeye iten bir inme; tokluk bilmeyen bir açlık; her tutkusunda bir hayal kırıklığı; sonsuz uyku eksikliği ve hiç kimsenin onunla ne arkadaşlık edeceği ne de onu öldüreceği bir yazgı.[9]

(l) Bir başka anlatıya göre ise Tanrının olan biten her şeyi bildiğinden ve gördüğünden tamamen habersiz olan Kain, bir kuyu kazarak Habil'in cesedini oraya sakladı. Bir diğer anlatımda ise kardeşini öldürdükten sonra Kain, ta ki Tanrının ona iki kuş göndermesine kadar kardeşinin bedenini ne yapacağını bilmiyordu. Buna göre Tanrının yeryüzüne gönderdiği iki kuştan birinin diğerini öldürüp bedenini de yaktığını gören Kain, aynısını kardeşinin cesedi için yaptı. Başka bir söylencede Kain'in kardeşini öldürdükten sonra cesedi orada bırakıp kaçtığını, Âdem ile Havva'nın daha sonra Habil'in cesedini bulduğunu ve oturup oğullarının başında yas tuttuklarını ve tüm bunlar olurken de Habil'in köpeğinin cesedin başında leş kuşlarını ve diğer yırtıcı hayvanları kovaladığı anlatılır. Cesedi ne yapacaklarını bilmeyen Âdem ile Havva, bir kuzgunun eşini toprağa gömdüğünü gördüler ve oğullarını bu şekilde defnettiler – kuzgunun eşini toprağa gömmesi Tanrının Âdem'e ne yapması gerektiğine dair gönderdiği bir işaretti.[10]

(m) Tüm bu nakledilenlere karşın bir grup yorumcu ise, onun kanını içmesine karşın Yeryüzünün Habil'in bedenini kabul etmediğini ileri sürmektedir. Buna göre toprak o kadar şiddetle sarsıldı ki neredeyse Kain'i içine çekecekti. Kain kardeşinin cansız bedenini her nereye götürüp defnetmeye çalıştıysa, Yeryüzü onu geri çıkardı ve en sonunda haykırdı: "Âdem'in yaratıldığı toprak bana geri verilmediği, iade edilmediği sürece hiçbir cesedi kabul etmeyeceğim!" Bunun üzerine Kain cesedi bırakarak oradan kaçtı. Mikail, Cebrail, Uriel ve İsrafil cansız bedeni, uzun yıllar çürümeden duracağı bir kayanın üzerine koydular. Âdem hayatını kaybettiğinde aynı melekler her iki cesedi Hevron'da, Tanrının Âdem'i yaratmak için toprağını aldığı tarlada yan yana defnettiler. Buna karşın Habil'in ruhu huzura erişmedi. Ondan çıkan yakınmalar yüzyıllar boyunca Cennetten ve dünyadan duyuldu. Bu sesler Kain, eşleri ve bütün çocuklarının ölmesine dek varlığını sürdürdü.[11]

(n) Büyük oğlu Hanok'un* doğumundan sonra Tanrı, Kain'in göçebe yaşamına bir son verdi ve onun bu olayın onuruna 'Hanok' adında bir şehir kurmasına izin verdi. Kain bundan sonra altı şehir daha kurdu: Mauli, Leeth, Teze, Iesca, Celeth ve Tebbath. Eşi Themec ona Olad, Lizaph ve Fosal adlarında üç erkek oğulla birlikte Citha ve Maac adında iki kız çocuk daha dünyaya getirdi.

(o) Ne var ki tüm bunlara karşın Kain hiç değişmedi. Şehvet dolu isteklerini yerine getirerek hayatını şekillendirdi. Varlığını yağmacılıkla kurdu. Tam bir lüks içerisinde kötülükleri öğreterek yaşadı. Ağırlık ile ölçü birimlerini icat edişi, insanın yaşadığı sade hayatı sonlandırdı. Kain aynı zamanda, tarlaların etrafını çevirerek sınırlar koyan; şehirlerin etrafını duvarlarla kuşatan ve insanlarını burada yaşamaya zorlayan ilk kişi oldu.[12]

NOTLAR

* Kain oğlu Hanok ile, Şit neslinden Yared'in oğlu ve Metuşelah'ın babası olan, 'Tanrı ile yürüyen Hanok' birbirine karıştırılmamalı.

1. Tekvin IV. 3-8.
2. Zohar Hadash-Tekvin. IV. 2; Gen. Rab. 207, 209; PRE, bl. 21; Theodoion-Tekvin, IV. 4; Agadat Shir 40; Mid. Hagadol-Tekvin 107; Sepher Hayashar 3.
3. Adamschriften 34; Targ. Yer.-Tekvin 8; Mid. Leqah Tobh-Tekvin 30.
4. Gen. Rab. 213; Tanhuma Bereshit 9; Mid. Hagadol Gen. 111; PRE, bl. 21; Zohar-Tekvin 54b.
5. Schatzhöhle 8.
6. Adambuch 70-72; Gen. Rab. 214-15; Agadat Shir 43, 91; Zohar Gen. 54b.
7. Gen. Rab. 216; M. Sanhedrin 4.5; Agadat Shir 43, 91.
8. Tekvin IV. 10-11; Tanhuma Bereshit 9-10; Gen. Rab. 216-20; PRE, bl. 21; Mid. Leqah Tobh 30; Yalqut Reubeni-Tekvin. IV. 15.
9. Adamschriften 35, 43.
10. PRE bl. 21; Tanhuma Bereshit 10.
11. Apoc. Of Moses XL; Vita Adae XLVIII; Adamschriften, 22; Adambuch 72-73; Hanok XXII. 7.
12. Tekvin IV. 17; Sepher Hayashar 5; Philo 77-78; Pseudo-Philo 113; Josephus, Ant, i.2.2.

*

1. Tarihi çağlardaki Filistinli çoban ve göçmenler arasında yaşanan çatışmaların bir kaydı olarak anlatılan bu efsaneyi yorumlayan din bilginleri, Kain'in neden bir göçer çoban –dolayısıyla da barışçıl çiftçileri soyup öldürmeye meyilli olan– değil de bir çiftçi, Habil'in de neden bir çoban olduğunu açıklamakta başarısız olmuşlardır.

Tekvin'de bulunan anlatıma göre Tanrı, Habil'in sunusunu kendisininkine tercih ettiği için Kain, kardeşini kıskanır. Ancak Tapınak ritüelleri, tahılın yanı sıra canlıların da sunu olarak kurban edilmesini öngördüğü için, tarihi çağlardaki yorumcular hem Tanrının Habil'in sunusunu tercih etme nedenini hem de cinayetin işlenmesinde kıskançlıktan başka bir unsurun da var olabileceğini açıklamak gereği duymuşlardır. Bu yorumcular, ilk doğanın yasayla üstün olduğunu göz ardı edip, küçük olanın yanında yer alarak, Tanrının keyfi bir karar verdiğini kabullenmekte isteksiz davranmışlardır – ataerkil bir kabile liderinin en güzel eşinden dünyaya gelen çocuğu diğerlerine tercih

edebileceği gibi. Yakup'un genç oğlu Yusuf'u seçmesi ve kardeşlerinin tuzak kurarak onu öldürmeye çalışması buna bir örnek niteliğindedir.

2. Anlatılan bu söylencenin arkasındaki tarihi olaylar şu şekilde kurgulanabilir: Açlık çeken çobanlar kıtlık zamanında yerleşik hayat süren insanların çiftliklerine girer ve haraç veren konuklar olarak buralara kabul edilirler. Daha sonra ise yönetimde söz sahibi olmak için talepte bulunurlar. Devlet-Tanrıya her iki grup tarafından eşzamanlı kurbanlar sunulur. Çobanların reisinin sunusu kabul edilirken, çiftçilerin reisi, anne tarafından olan akrabalarının da yardımıyla hasmını öldürür. Sonuç olarak çiftçiler yerleştikleri yerden dışarı çıkartılır ve başka bir yerde başka bir şehir-devlet kurarlar. Bahsedilen bu politik duruma yüzyıllar boyunca Doğu Afrika'da oldukça yaygın bir şekilde rastlanmaktaydı: Başlangıçta açlıktan ölmek üzere olan çobanlar yalvararak çiftçilerin yerlerine girmekte, sürülerinin tarlaları çiğneyip zarar vermesine izin vererek düşmanlık tohumları attıktan sonra da politik üstünlüğü ele geçirmekteydiler.

3. Buna karşın anlatılan bu söylence görece karışık bir hale getirilmiştir. Zira geleneğe, Filistin'e, hâlâ geleneksel dövmeler taşıyan keçi ve koyun sürülerine sahip yarı-göçmenlerden daha sonra gelen deve sürülerine sahip göçmen bedevilerin künyesini açıklamak misyonu yüklenmiştir. Yahudiler bunlardan ve bedevilerin saldırmaya olan düşkünlüklerinden Tanrının, işlediği cinayet yüzünden Kain'e, dolayısıyla da tüm soyuna verdiği cezayı görmüş gibi davranmışlardır.

4. Kardeş cinayeti temasıyla da gelenek ayrı bir karışıklığı daha içermiştir. Tekoa halkından akıllı bir kadının Davut'a anlattıkları şeyler sıradan bir söylence özelliği taşır (2 *Samuel* XIV. 6): "Ben kölenin iki oğlu vardı. İkisi tarlada kavgaya tutuştular. Orada onları ayıracak kimse yoktu. Biri öbürünü vurup öldürdü." Yakup ve Esav'ın yaptığı gibi Zerah ile Perets daha henüz anne rahmindeyken birbirleriyle dövüşmüşlerdir (*Tekvin* XXXVIII. 27-30). Göründüğü kadarıyla tartışmanın içerisindeki kadın daima saltanatı elinde bulunduran ve onunla evlenmeyi başaran kişiye krallığı kazandıran biridir. Bazen, Set ve Osiris söylencesinde olduğu gibi rakipler amca ve erkek yeğenlerdir.

5. Kain ile Habil'in konu edildiği mitin yanı sıra Esav ile Yakup'un anlatıldığı gelenek ile karşılaştırılabilecek tarihi çağlara ait bir Filistin söylencesi, Sanchuniathon'un kaleme aldığı ve Philo tarafından Yunancaya çevrilen *Phoenician History–Fenike Tarihi*'de varlığını korumaktadır. Babaları Phos'un ('Ateş ve Alev, ışığın oğulları') oğulları Pyr ve Phlox, anneleri ise kutsal fahi-

şe olan Usöus ile Hypsouranius adlarındaki kahramanlar da daimi bir uyuşmazlık ve dargınlık içerisindedir. İlk avcı olan ve aynı zamanda deriden giysi yapmayı icat eden Usöus bu yönüyle hem Kain hem de Esav'a benzer. Öte yandan Samemroumus'un –Philo onun ismini 'Hypsouranius' olarak çevirir ve kelime bu haliyle İbranice *shme marom* ('Yüksek Cennet') ile ilişkilendirilir– kamıştan yapılan çadırların mucidi olduğu söylenir. Dolayısıyla Samemroumus da, 'çadırda yaşayan ve sürülere sahip olanların babası' olan Yaval'ın (*Tekvin* IV. 20) yanı sıra bir çoban olan Habil'e (*Tekvin* IV. 2) ve 'çadırlarda yaşayan sade bir insan olan' Yakup'a (*Tekvin* XXV. 27) benzetilir.

Buna karşın 'Kain' ile 'Habil' ('Cain', 'Abèl') Agenor ile Belus adlı mitolojik kahramanların bir versiyonu da olabilir. Buna göre Agenor, Yunan 'Kenan'ın, Belus ise 'Baal'in bir formudur. Poseidon ile Lamia'nın ikiz çocukları olan bu kahramanlar anlatılanlara göre Mısır'da doğmuş ve Agenor bu ülkeden Belus tarafından kovulmuştur. Belus'un, Danaus ve Aegyptus adlarındaki ikiz çocukları arasındaki anlaşmazlık, Danaus'un kızlarının Aegyptus'un oğullarını katletmesine dek uzayıp gitmiştir.

6. Kardeş katili Kain ('Cain') ile muhtemel tarihi bağlantısı olan bir topluluk da İsrail'in güneyindeki çölde yaşayan ve 'Cain' olarak bilinen Kenanlı*lar*dır (Qeni) (*Sayılar* XXIV. 22; *Hâkimler* IV. 11). *Kainliler* ya da Kenanlı*lar*, İbrahim zamanında Filistin'i yurt edinen on ulustan biri olarak karşımıza çıkar (*Tekvin* XV. 19). Moav peygamberi Balam, güney ve doğuda yaşayan Kenanlıları –bunlar: Moav, Şit, Edom, Seir ve Amalek idi– İsrail'in düşmanı olarak görmüş (*Sayılar* XXIV. 17-22) ve bu halkları dağlarda inşa edilmiş kalelerde yaşayan insanlar olarak tasvir etmiştir. Sina Yarımadası'nda yaşayan bir başka topluluk ise Musa'nın kayınpederi Hovav tarafından yönetilmekteydi (*Hâkimler* IV. 11; *Samuel* XV. 5). Sonraki bir tarihe Hamat'ın oğullarından Kenite, Hevron'un on yedi mil güney-doğusunda bulunan Arat'ı terk etmiş ve onun soyundan gelenlere de *Rekavlar* adı verilmiştir (*Hâkimler* I. 16; *1. Tarihler* II. 55). Takip eden yıllarda Galile'ye yerleşen bir başka kolun reisi olan Hever –Hever'in eşi Yael, Sisera'yı* öldürmüştür– İsrail'in düşmanı olan Hasor Kralı Yavin ile ittifak kurmuştur (*Hâkimler*, IV. 17). Arat Kenanlıları birkaç kuşak boyunca İsrail'in düşmanı olarak kaldı ve Kral Saul'e karşı Ameklilerle birleşip savaştı. Savaş so-

* Her ne kadar İsrail önderleri tarafından kutlansa da (*Hâkimler* v. 24 ff.) Yael'in yaptığı bu eylemin ilk bakışta bir ihanet izlenimi taşıdığı görülmektedir. Buna karşın gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta şudur ki eğer Yael, Hamat Oğulları soyuna mensupsa – Kenanlılar, İsraillilerin müttefikiydi– o halde babasının düşmanları onun da düşmanları olurdu. Eğer eşi düşmanları geldiğinde orada bulunmamışsa, Yael'in Hever'le yaptığı evlilikten hemen sonra bile bu durumun geçerliliğini korumuş olması gerekmektedir. Hever, olay anında belki de bilerek orada bulunmamakla hem müttefiklerinin kınamasından hem de İsraillilerin övgüsünden kurtulmuştur.

nunda Saul galip gelip onlardan intikam almayacağına dair söz verdikten sonra Kenanlılar savaştan çekilmeyi kabul ettiler. (I. *Samuel* xv. 6). Kral Davut'un yönetimi altında da Negev'de kendi şehirlerini kurdular (I. *Samuel* xxvii. 10; xxx. 29). Güney Judaea'daki Kinah (Qinah) ile Kain, bu ikisi olabilir.

Kenlilerin İsrail tarafından hem çoban hem de şehir sakini ve genellikle de düşman olarak görülmesi nedeniyle de bu halkın efsanevi atası olan Kain de bu söylencede ilk katil, ilk çoban ve ilk şehir kurucusu olarak tasvir edilmiştir. Onun ağırlık ve uzunluk ölçüsü birimlerini icat edişi, Habil'in çobanlarınca ele geçirilen çiftçi topluluklarının Girit ve Mısırlılarla yakından ilişki halinde oldukları anlamına gelir. Yunan mitolojisinde söz konusu icatlar, Peloponnese'ye temsil ettiği Girit kültürünü aşılayan Palamedes'e ya da Mısırlı Thoth'u sembolize eden Hermes'e atfedilmiştir.

7. Kain'in izini kola yapılan bir dövme şeklinde betimleyen tarihi çağlara ait bir midraş, söz konusu izin muhtemelen *Hezekiel* ix. 4-6 tarafından Kudüs'de bulunan ve kurtarılacak olan az sayıdaki erdemlinin alnına Tanrı tarafından konan işaret (*tav*) olduğu ileri sürülmüştür. Kain'in layık görülmediği bu iz, Ortaçağ metinlerinde karşılaştığımız İbranice *teth* sözcüğü ile ilişkilendirilmiştir. Buna karşın *tav* sözcüğünü oluşturan aynı zamanda da İbrani ve Fenike alfabelerinin son harfi olan bu karakter haç şeklindeydi. Bahsedilen imgelem Yunanca *tau*'yu şekillendirmiş ve Lucian'ın kaleme aldığı *Court of Vowels* adlı eserinde çarmıha gerilme kavramına esin kaynağı olmuştur. *Tav*'ın bu şekilde erdemlilere özgü bir kelime olarak kullanılması nedeniyle söz konusu midraş Kain'in işaretini hem söz değeri hem de yazı karakteri olarak *tav*'a en yakın harf olan *teth* olarak betimlemiştir. *Teth*'in eski İbrani ve Fenike dilindeki formu bir çember içerisinde bulunan haç şeklindedir.

17.
ŞİT'İN DOĞUMU

(a) Dünyaya gelecek diğer oğullarının da Habil'in yazgısına sahip olacağından korkan Âdem ile Havva, tam yüz otuz yıl boyunca birlikte olmaktan kaçındılar. Bu süre boyunca dişi ifritler (*succubi*)* Âdem uykudayken onu günah dolu rüyalarla baştan çıkarıp onunla birlikte oldu ve bu münasebetten cin dünyaya geldi. Aynı şekilde erkek ifritler de (*incubi*), uykudayken Havva'yı baştan çıkarıp onunla birlikte oldular ve bu şekilde de birçok cin dünyaya geldi.[1]

(b) Dişi ifritler gibi erkek ifritler de (Mer'iim) Tanrı tarafından Yaratılışın Altıncı Gününde, gün batımına yakın bir zamanda yaratılmışlardı. Ne var ki Tanrı henüz vücutlarını tamamlamadan, Gün batmış ve İlk Şabat başlamış ve Tanrı da bunun üzerine işini tamamlamaktan vazgeçmişti.[2]

(c) Tanrı dünyayı cinlerle değil de insanlarla doldurmaya karar verdiğinden, Âdem'in kalbine Havva'yla birlikte olması için karşı konulmaz ateşli bir ihtiras gönderdi. Öyle ki eskiden Havva'nın yokluğunda cinsel dürtüsünü kontrol edebilen Âdem kalbinde, o sırada çok uzaklarda bulunan Havva'ya karşı dayanılmaz bir istek duydu. Tanrının, "Üreyin ve çoğalın!" şeklindeki buyruğunu da hatırlayan Âdem, Havva'yla tekrar birlikte oldu ve bu birliktelikten Şit dünyaya geldi.[3]

(d) Bazı yazarlar Tanrının gönderdiği meleğin Âdem'e Havva'yla birlikte olmasını buyurduğunu ileri sürer. Buna göre Âdem kendisine, ölen oğlu Habil'in acısını azaltacak Şit ('teselli', 'avuntu' anlamına gelir) adında bir başka oğulun sözünü Tanrıdan almadan eşiyle birlikte olmadı. Diğerleri ise Havva'nın şöyle söylediğini belirtirler: "Tanrı bana Habil'in yerine bir başka oğul gönderdi." (burada göndermek anlamına gelen *'shath* sözcüğü isimle ilişkilendirilmiştir).[4]

(e) Şit'in dünyaya gelmesinden sonra Âdem tekrar kendini cinsel münasebetten mahrum bıraktı. Bunun üzerine güzel bir kadın kılığına giren Samael, Âdem'in karşısına çıkarak kendisini Havva'nın kız kardeşi olarak tanıttı ve onunla evlenmek istediğini söyledi. Tanrıya yol göstermesi için dua eden Âdem, bunun karşılığını hemen aldı ve Tanrı, Samael'i şeytan sıfatında ona gösterdi. Bundan tam yedi yıl sonra Tanrı bir kez daha Âdem'e Havva'nın birlikte olmasını buyurdu. Bu kez vahşi ve ahlaksız şehvet arzularını kalplerinden tamamen kaldıracağına da söz verdi. Tanrı verdiği bu sözü yerine getirdi.[5]

(f) Havva, ölümüne kadar Âdem'e her biri bir kız bir erkek olmak üzere otuz ikiz çocuk dünyaya getirdi. Bu birlikteliklerin hepsi de buyrulduğu gibi dinsel geleneklere uygun bir şekilde oldu.[6] Âdem, Şit'in doğumundan sonra sekiz yüzyıl yaşadı.[7]

NOTLAR

* Geceleyin kadın şeklinde erkeklerin rüyasına girip onlarla cinsel ilişkide bulunan dişi şeytan

1. Tanhuma Buber Gen. 20; Gen. Rab. 195-96, 204, 225-26, 326; B. Erubin 18b; Pesiqta Rabbati, 67b.
2. Gen. Rab. 54.
3. Bkz. Not 1.
4. Adamschriften, 36; Tekvin IV. 25.
5. Adambuch, 75-77.
6. Adamschriften, 8, 44.
7. Tekvin V. 4.

*

1. Samael'in Âdem'i şehvetin içerisine çekişinin anlatıldığı söylenceye benzer biçimde bu hikâye de serbest fikirli Essenililerin, her türlü cinsel münasebetten kendini alıkoymanın tehlikeli sonuçlar doğurabileceği kaygısını yansıtmaktadır. Josephus bunların, bir kadının hamileliğinin ilk safhalarında ilişkiden bulunmamalarını, ayrıca üç-yıllık deneme evliliklerinin doğurganlığı temin etme amaçlı olduğunu nakletmektedir.

2. *Sayılar* xxıv. 17'de belirtildiği şekliyle *Şitoğulları*, *Moavlılara* komşu olan bir topluluktur. Bu halk muhtemelen Asur ile Babil yazıtlarında karşılaştığımız göçebe 'Sutu'lardır.

3. Josephus, Şit'i erdemli ve dürüst bir insan olarak tasvir eder. Buna göre onun soyundan gelenler birbirleriyle uyumlu bir şekilde huzur içerisinde yaşadılar. Astronomi biliminde uzmanlaşıp buluşlarını, birinin varlığını günü-

müze dek sürdürmeyi başardığı iki sütuna kaydettiler. MS 1. yüzyıla ait *Ascension of İşaya (İşaya'nın Yükselişi)*, Şit'in yerinin Cennette olduğunu belirtirken, daha sonraki yıllara ait bir Yahudi geleneğinde ise ondan Mesih olarak bahsedilir. Şit, Gnostik Şitoğullarının yanı sıra kısmen İranlılardan kısmen de Gnostik Yahudilerden etkilenen MS 3. yüzyılda yayılan Manicilerin de kahramanı olmuştur. Maniciliğin kurucusu olan Mani, Kain ile Habil'i, Şeytan'ın Havva'dan dünyaya gelen oğulları şeklinde betimlemiş buna karşın Şit'in Âdem ile Havva'nın ışık dolu gerçek çocuğu olduğunu ileri sürmüştür. Tüm bu anlatılanlara karşın *Tekvin'de* Şit'e özel herhangi bir fazilet atfedilmemiştir.

18.
TANRININ OĞULLARI ile İNSANLARIN KIZLARI

(a) Onuncu nesle gelindiğinde Âdem'in soyu çoğalmış ve genişlemişti. 'Tanrının Oğulları' olarak bilinen meleklerse kendilerine eş bulamadıklarından İnsanların Kızları arasından eş seçip evlenmişlerdi. Bu varlıklardan dünyaya gelen çocuklar babalarının ayrıcalıklarından dolayı ölümsüzlük kazanacaklardı ki, Tanrı buna karşı çıkarak, "Ruhum sonsuza dek tek bir bedende kalmasın. Bundan böyle insanın ömrü yüz yirmi yılla sınırlı kalsın" dedi.

(b) 'Düşenler' olarak bilinen ve birer dev olan yeni yaratıkların işlediği suçlardan ötürü Tanrı yeryüzünü devlerin yanı sıra günahkâr erkek ve kadınlardan da temizledi.[1]

(c) Tanrının Oğulları insanlara doğruluğu ve adaleti öğretmek için gönderilmişlerdi ve gerçekten de üç yüzyıl boyunca Kain'in oğlu Hanok'a Cennetin ve dünyanın bütün sırlarını öğretmişlerdi. Ne var ki daha sonra ölümlü kadınlarla şehvetli isteklerini gerçekleştirip birer günahkâr oldular. Hanok, bu varlıkların kutsal öğretilerinin yanı sıra izleyen tarihlerdeki yozlaşmasından da söz etmiştir. Soylarının yeryüzünden silinip atılmasından önce bu varlıklar bakireler, evli kadınlar, erkekler ve hayvanlarla birlikte olarak kendilerini eğlendirdiler.[2]

(d) Bazıları Tanrının güvendiği iki melek olan Samhazai ile Azael'in Yaratanlarına giderek, "Evrenin Efendisi, Yaratılış Günü insanın Sizin Dünyanıza layık olamayacağını size bildirmemiş miydik?" diye sorduklarını ileri sürer. Tanrı da bunun üzerine onlara dönerek, "Eğer insanoğlunu yok edersem, yarattığım Dünya nasıl bir hal alır?" Melekler, "Orada bizler yaşayıp hayatlarımızı sürdürebiliriz" dediler. Ancak Tanrı buna karşı çıktı ve "Yeryüzüne indikten sonra sizler insanlardan daha beter günahlar işlemeyecek misiniz?" diye sordu. Samhazai ile Azael bu kez Tanrıya yalvarır bir şekilde, "Bizim orada bir süreliğine de olsa yaşamamıza izin verin. Adınızı nasıl yücelteceğimizi göreceksiniz?" dediler.

Bunun üzerine Tanrı onların yeryüzüne inmesine izin verdi. Ne var ki bu melekler yeryüzüne gelir gelmez Havva'nın kızlarıyla birliktelik yaşamaktan imtina etmediler. Samhazai'nin bu birlikteliklerden Hiva ve Hiya adlarında iki erkek çocuğu dünyaya geldi. Birer dev olan bu varlıkların her biri günde bin deve, bin at ve bin tane de öküz yiyerek açlığını gideriyordu. Azael ise erkekleri kadınlar karşısında çaresiz bırakarak baştan çıkartan kadınlara özgü süs ve kozmetik malzemelerini icat etti. Tüm bunlara şahit olan Tanrı, Yukarıdaki Suları serbest bırakacağını ve bu şekilde de tüm insan ve hayvanları öldüreceğini söyleyerek onları uyardı. Her ne kadar boğulmayacak kadar uzun boylu olsalar da her tarafın sular altında kalmasıyla açlıktan öleceklerini bildiği iki oğlunu düşünen Samhazai, Tanrıya gözyaşları içinde yalvararak O'nu bu düşüncesinden vazgeçirmeye çalıştı.[3]

(e) O gece Hiva rüyasında gökyüzünde, üzerinde bir efsane yazılı olan tepesi düz devasa bir kaya gördü. Kayanın üzerinde yazılı olan efsanenin yalnızca dört harfi kalacak şekilde bir melek tarafından kazındığına tanık oldu. Aynı gece Hiya da düşünde meyvelerle dolu bir bahçe gördü. Ancak birkaç melek gelip üç dallı tek bir ağaç kalana kadar bütün ağaçları kesip yerle bir etti. Oğulları gördükleri düşleri gelip tek tek Samhazai'ye anlattılar. Samhazai ilk olarak Hiya'ya döndü ve şunları söyledi: "Senin rüyanın anlamı şudur: Tanrının göndereceği tufan, Nuh ve üç oğlu dışından bütün insanlığı yok edecek. Ancak sizin için şu bir teselli olacak ki Hiva'nın gördüğü en azından sizin ününüzün hiçbir zaman ölmeyeceği anlamına geliyor. Ne zaman ki Nuh'un soyundan gelenler taşları oyup onlara şekil verdiklerinde ya da teknelerini sürüklediklerinde sizin onurunuza 'Hiva, Hiya' diye haykıracaklar".[4]

(f) Bu olayın hemen ardından Samhaza tövbe edip güneye, Cennetin ve Yeryüzünün arasında bir bölgeye gitti – ayakları yukarıda, başı aşağıda olmak üzere günümüze dek kalan bu melek, Yunanlıların Orion adını verdiği kuyruklu yıldızı oluşturdu.

(g) Samhazai'nin aksine Azael tövbe etmek yerine, kadınlara, erkekleri baştan çıkaran süsler ve çok renkli kaftanlar vermeye devam etti. Kefaret Günü'nde İsraillilerin günahlarının geleneksel günah keçisinin üzerine konup sonra da Azazel ya da bazılarının dediği gibi Azael uçurumuna fırlatılması bu yüzdendir.[5]

(h) Bazı yazarlar birkaç meleğin Tanrının huzuruna çıkarak, insan eşsizliğini destekleyen ve dolayısıyla da cezalandırılıp cezalandırılmayacağından emin olunmasının sağlayacak kesin kanıtlar toplamak amacıyla yeryüzüne inmek için O'ndan izin aldıklarını ileri sürerler. Tanrı bu isteği kabul edince melekler hemen kendilerini erguvan renginde taşlara, altın ve değerli mücev-

herlere çevirdiler ve çok geçmeden de açgözlü insanlar tarafından çalındılar. İnsanlığa doğruluğu öğretmeyi umarak insan suretine girdiklerinde ise İnsanların Kızları tarafından baştan çıkartılıp kendilerini yeryüzüne bağlanmış buldular ve bir daha da ruhani suretlerine geri dönemediler.[6]

(i) 'Düşenlerin' iştahı o kadar kuvvetliydi ki Tanrı onlara, yasaklanmış yiyecek olan et yememeleri ve aynı zamanda etten başka yeterince yiyecek olmadığı şeklindeki mazeretin de önüne geçmek için farklı tatlarda kudret helvası yağdırdı. Ne var ki Düşenler, Tanrının üzerlerine yağdırdığı kudret helvasını kabul etmeyip etleri için hayvanları kesmeye devam ettiler. Hatta insan etiyle akşam yemeklerini süsleyip gökyüzünü marazi buharla kapladılar. Bu olayla beraber Tanrı, Yeryüzünü temizlemeye karar verdi.[7]

(j) Diğerleri Samhazai ile Azael'in, Mahlat'ın kızı olan Naama ve bir zamanlar Âdem'in eşi olan Lilith adlarındaki iki iblis tarafından baştan çıkarıldıklarını iddia etmektedirler.[8]

(k) Tüm bu olayların yaşandığı günlerde sadece Istahar adındaki bir bakire iffetli kalmayı seçti. Tanrının Oğulları şehvetli isteklerini onunla yaşamak için istekte bulunduklarında Ishatar, onlara haykırarak, 'İlk olarak bana kanatlarınızı verin!' dedi. Bu isteği kabul edilir edilmez de kanatları kullanarak Cennete, Tanrının Tahtındaki Tapınak'a uçtu. Tanrı onu burada Başak burcu (Virgo) takımyıldızına, ya da bazılarının dediği gibi Pleiadelere çevirdi. Kanatlarını kaybedip düşen melekler yeryüzüne bağlanıp kaldılar, ta ki birçok nesil sonra Yakup'un merdivenine tırmanarak evlerine dönmeyi başarana dek.[9]

(l) Bilge ve erdemli Hanok da Cennete çıkmış, burada Tanrının başdanışmanı olmuş ve o andan itibaren de '*Metatron*' olarak bilinmiştir. Tanrı kendi tacını Hanok'a giydirmiş, ona yetmiş iki kanadın yanı sıra da pek çok göz bahşetmiştir. Bedeni aleve dönüştürülen Hanok'un kasları ateşe, kemikleri kora, gözleri birer meşaleye, saçları ışık huzmesi haline getirilmiş, etrafı da fırtına, hortum, yıldırım ve şimşekle çevrelenmişti.[10]

(m) Bazılarına göre Tanrının Oğullarının bu ismi kazanmalarının nedeni, atalarının yani Kain'in babası olan Samael'in, Tanrı tarafından kutsal bir ışıkla yaratılması ve bu ışığın da onun soyundan gelenlerin yüzlerine vurmasındandır. Buna göre İnsanların Kızları ise Şit'in çocuklarıydılar. Şit'in babasının bir melek değil de Âdem olması nedeniyle bunların yüzleri ise ölümlülerinkine benzemekteydi.[11]

(n) Buna karşın başkaları ise Tanrının Oğullarının Şit'in soyundan gelen dindar varlıklar olduğunu, öte yandan İnsanların Kızlarının ise Kain'in so-

yundan gelen günahkârlar olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre Habil bir çocuk sahibi olmadan öldüğünde insanoğlu iki kabileye ayrılmıştı: Hanok dışındaki Kenanlıların hepsi birer günahkâr olmasına karşın, Şitliler tamamıyla erdem sahibi insanlardı. Uzakta, kuzeyde Define Mağarasının yakınında kutsal bir dağda yaşamaktaydılar – bazıları bu dağın Hermon Dağı olduğunu ileri sürmektedir. Kenanlılar ise onlardan ayrı, batıda vadide hayatlarını geçirmekteydiler. Âdem ölüm döşeğindeyken Şit'ten kabilesini Kenanlılardan ayırmasını istemişti. Bu buyruğa sadık kalarak her Şit lideri nesilden nesle, Âdem'in kendilerine olan emrini tekrar etmiş ve ona sadık kalmıştı. Şit kavmine mensup olanlar, atalarına benzer bir şekilde olağanüstü uzundular ve Cennet Kapısına bu denli yakın yaşamakla 'Tanrının Oğulları' unvanını almışlardı.[12]

(o) Şitlilerin büyük bir bölümü Hanok'un yaptığı gibi inançlarından dolayı evlenmeme andı içerek münzevi hayatlar sürme yolunu seçti. Kenanlılar ise sefahat ve uçarılık içerisinde yaşamlarına devam edip her biri en az iki kadınla evlenerek birini çocuk doğurmak, diğerini de tutkularını tatmin etmekle görevlendirdiler. Çocuk doğurup büyütmekle yükümlü kadınlar tam bir sefalet ve ilgisizlik içerisinde dul bir kadın gibi yaşarken, diğer eş ise verilen iksirle kısırlaştırılmaya zorlanmaktaydı – bu iksirden alan kadın bir fahişe gibi giyinmekte ve eşini tutkuyla eğlendirmekteydi.[13]

(p) Her bir erkek çocuğa yüz kızın düşmesi Kenanlılara verilen bir cezaydı. Bu durum zamanla öyle bir noktaya geldi ki kadınlar evleri basıp erkekleri kaçırmaya başladılar. Hatta Şitlileri bile baştan çıkarmayı denediler. Bunun için yüzlerine allık ve pudra sürdüler. Gözlerine antimon çekip, ayaklarını allayıp pulladılar. Saçlarını boyadılar. Kulaklarına altından küpeler takıp, altın bileklikler, mücevherlerle bezenmiş kolyeler, bilezikler kuşanıp bin bir renkli elbiselerle kendilerini donattılar. Kutsal Dağ'dan yukarı çıkarken davullarını çalıp, borazanlarını üflediler. Müziğin büyülü ritmine uyup raksettiler, şarkılar söyleyip alkışlarla tempo tuttular. Tutkulu ve neşe dolu nağmeleriyle, hayatlarını inançlarından dolayı evlenmeyerek geçirmeye karar veren beş yüz yirmi erkeği karşılarına alıp onları baştan çıkardılar. Kenanlı kadınların cazibesine bir kez kapılan ve isteklerine karşı gelemeyen Şitliler, artık köpeklerden daha temiz değillerdi ve Tanrının kanunlarını tamamen unutmuşlardı.[14]

(q) 'Hâkimlerin Oğulları' bile şimdi fakir insanların kızlarının iffetlerini kirletmekten imtina etmiyorlardı. Öyle ki ne zaman evlenmek üzere olan bir genç kız düğün gecesinde kocası için süslense, bunlardan biri gerdek odasına girip ilk olarak kendisi birlikte oluyordu.[15]

(r) Âma Lamek'in oğlu olan ve Zift Çukurları Ülkesi'nde yaşayan Kenanlı Genun, gençliğinden beri Azael'in himayesi altındaydı. Her çeşit çalgı aletinin mucidiydi. Ne zaman enstrümanlardan birini çalmaya başlasa, Azael de bunlara katılır ve dinleyicilerin kalplerini arzu dolu melodilerle doldururdu. Genun bir grup müzisyeni bir araya getirir ve bunlar birbirlerini çaldıkları müziklerle öyle bir kendilerinden geçirirlerdi ki, çok geçmeden arzularını birbirleriyle yatarak tatmin ederlerdi. Aynı zamanda birayı da icat eden Genun, büyük kalabalıkları eğlence mekânlarına doldurup onlara bira verirdi. Demirden kılıç ve mızrak ucu yapmasını da öğrettiği bu insanlar sarhoş olduklarında ellerindeki kılıç mızrakları rastgele insanlara savurarak kendilerine kurban seçip eğlenirlerdi.[16]

(s) Mikail, Cebrail, İsrafil ve Uriel bir araya gelerek Tanrının huzuruna çıkıp yeryüzünün daha önce böyle bir yozlaşmaya tanık olmadığını söylediler. Bunun üzerine Tanrı, İsrafil'i yanına çağırarak ondan Azael'i el ve ayaklarından bağlamasını ve Dudael Mağarası'na atmasını istedi. İsrafil, bu devasa yaratığın üzerine sivri uçlu kayalar atarak onun Kıyamet Gününe dek kalacağı bu mağaraya hapsetti. Öte yandan Mikail ise Samhazai ile birlikte yandaşlarını da yetmiş nesil boyunca hayatlarını geçirecekleri diğer karanlık mağaralara zincirledi. Nuh'u ziyaret eden Uriel ise kurtuluşu müjdeleyen elçi oldu.[17]

NOTLAR

1. Tekvin VI. 1-7.
2. Jubilees IV. 15, 22; v. 1; Tanhuma Buber Gen. 24.
3. Yalqut Gen. 44; Bereshit Rabbati, 29-30.
4. Bkz. yukarıdaki dipnottaki kaynaklar.
5. Bkz. yukarıdaki dipnottaki kaynaklar.
6. The Clementine, "Homilies" vii. 11-17 (s. 142-45). "Homilies", MS 3. yüzyılın başlarında muhtemelen Suriye'de yazılmış Hıristiyan risalesidir. Aynı zamanda bkz. Hanok 6-8; 69; 106, f. 13.
7. Bkz. yukarıdaki dipnot.
8. Zohar-Tekvin 37a, 55a.
9. Liqqute Midrashim, 155. Farklı bir versiyon için Yalqut Gen. 44.
10. Sepher Hekhalot, 170-76.
11. Zohar-Tekvin 37a.
12. PRE, bl. 21(mishem'in okunuşu mishet olarak düzeltilmelidir) ve 22. Ayrıca Gen. Rab. 222; Adambuch, 75, 81-86; Adamschriften, 37; Schatzhöhle, 10.
13. Adamschriften, 38; cf. Gen. Rab. 222-23.
14. Yukarıdaki dipnottaki kaynaklar ve PRE, PRE, bl. 22.
15. Targ. ve Targ. Yer.-Tekvin IV. 2-4; Gen. Rab. 247-48.
16. Adambuch, 92-93.
17. Hanok IX-X, XI-XV ve LXIX; 2 Baruch LVI. 11-16; 2 Hanok XVIII. 1-6.

*

1. Bazı kaynaklar için önünde her zaman bir ayak bağı olmayı sürdüren bu söylence, uzun boylu Yahudi çobanlarının MS ikinci bin yılın başlarında Filistin'e ulaştıkları ve evlilik yoluyla Asya uygarlığının etkisine maruz kaldıkları şeklinde yorumlanabilir. 'El'in Oğulları' bu bağlamda 'Sami Boğatanrı El'e ibadet eden sürü sahipleri' anlamına gelirken; 'Âdem'in Kızları' ise 'toprağın kadınlarını' (*adama*), bir başka deyişle Tanrıçaya-ibadet eden ilişkileri evlilik öncesi cinsel zevke olan düşkünlükleriyle ünlü Kenanlı çiftçileri sembolize etmektedir. Eğer bu ilişkilendirme doğruysa söz konusu tarihi olay, El'in iki ölümlü kadını baştan çıkararak onlardan *Shahar* ('Şafak') ve *Shalem* ('Kusursuz') adlarında iki Tanrısal oğla sahip oluşunu konu alan Ugarit söylencesi ile birbirine karışmıştır. Shahar *Mezmurlar* CXXXIX. 9'da kanatlı bir tanrı olarak karşımıza çıkarken, oğlu ise *İşaya* XIV. 12'ye göre Cennetten atılan melek Hilal'dir. Tanrılar ve ölümlüler, bir başka deyişle kral ya da kraliçe ile sıradan insanlar arasında yaşanan birliktelikler Akdeniz ve Ortadoğu söylencelerinde oldukça sık işlenen bir temadır. Sonraları Museviliğin, kendi aşkınsal Tanrısı dışında bütün tanrıları reddetmesi, ayrıca Tanrı hiç evlenmediğinden ve dişi bir varlıkla birlikte olması da sözkonusu olmadığından, *Genesis Rabba*'da Rabbi Shimon ben Yohai kendisini, Ugarit mitolojisindeki anlamıyla 'Tanrının Oğulları'nı okuyan ve yorumlayan herkesi lanetlemek zorunda hissetmiştir. Açıkça görülmektedir ki *Bene Elohim* 'hâkimlerin oğulları' olarak değerlendirilene kadar bu tür yorumlar MS 2. yüzyılda güncelliğini korumaktaydı. *Elohim* hem 'Tanrı hem de 'hakim' anlamına gelirken, kuram şu şekilde şekillenmekteydi: Ne zaman ki adaletine güvenilen bir hâkim bir davaya atansa El'in Ruhu onu sahiplenmektedir: "'Sizler ilahlarsınız' diyorum." (*Mezmurlar* LXXXII. 6)

2. Bu söylence sürekli olarak Apokripa* Yeni Ahit, Kilise Babaları ve Eski Ahit'in Arami diliyle yazılan midraşlardan alıntılanmıştır. Josephus söz konusu söylenceyi şu şekilde yorumlar:

Tanrının *birçok meleği şimdi kadınlarla birliktelik yaşayıp onlardan erkek çocuk sahibi oldular. Hiçbir erdeme sahip olmayan bu varlıklar zorba ve kibirliydiler. Güçlerine güvenmekteydiler. Aslında geleneğimizin onlara atfettiği eylemler bize, Yunanlıların anlattığı küstah devlerin (giantların) yaptığı işleri hatırlatmaktadır. Ancak Nuh* [...] *onları daha olumlu bir tavır takınmaları ve yaptıkları kötülüklerden vazgeçmeleri için uyardı.*

* Bkz. kısaltmalar, kaynaklar ve açıklayıcı notlarda Aporkipa maddesi.

Sözü edilen Yunanlı devler Toprak Ana'nın Trakya sınırları içerisindeki Phlegra'da dünyaya gelen vahşi ve şehvetli yirmi dört oğlu ile iki Aloeid'den oluşmaktadır. Anlatılanlara göre bu devler, Yüce Zeus'a karşı gelerek ona isyan etmişlerdi.

3. Josephus'un, Tanrının Oğullarının birer melek olduğu şeklindeki iddiası, Shimon ben Yohai'nin lanetine rağmen yüzyıllar boyunca varlığını korumuştur. MS 8. yüzyıla ait bir midraşta Rabbi Eliezer, "Cennetten atılan melekler etraflarında gezen ve gizli uzuvlarını gösteren Kain'in kızlarını gördüler. Gözleri antimon boyalı olan bu kızlar birer fahişe gibi davranmaktaydılar. Çok geçmeden baştan çıkan melekler onları kendilerine eş seçtiler" ifadesini kullanmaktadır. Metinleri harfi harfine çevirmesiyle tanınan Rabbi Yeşu ben Qorha'yı teknik bir detay endişelendirir: "Alev saçan meleklerin ölümlü kadınlarla birlikte olup saçtıkları ateşlerle yakmaması mümkün müdür?" Bu sorunun cevabını şu şekilde açıklar: "Bu melekler Cennetten yeryüzüne geldiklerinde güçleri ve cüsseleri ölümlülerinkilerin seviyesine düşerken, alevleri de bedene dönüşmüştür."

4. Samhazai ile Azael'in ölümlü kadınlarla yaşadıkları birliktelikten dünyaya gelen oğullarına verilen isimler olan *Hiva* ve *Hiya*, aslında ahenk içerisinde yapılması gereken işlerde çalışanların attıkları naralardan ibarettir. Bir Talmud metninde Babilli gemicilerin, kıyıya yük taşıyan tekneleri çekerken attıkları naralar *'Hilni, hiya, hola, 'hilok holya!'* şeklindedir. Buna karşın devlerin bitmek tükenmek bilmeyen et yeme istekleri, çiftçilikle uğraşan Adamah'ın Kızlarından ziyade El'in Yahudi çobanlarına özgü bir alışkanlıktı. Bundan dolayı bahsi geçen anekdot, söz konusu mitin orijininin Esseni topluluğuna ait olduğunu akla getirir. Zira Daniel ve üç Tanrısal yoldaşı gibi bu topluluğa ait insanlar da beslenmeleri sadece sebzeyle sınırlandırılmışlardı (*Daniel* I. 12).

5. Atılan-düşen meleklerden bir kısmının adı sadece İbrani ya da Arami kökenli olan ve özensizce kaleme alınan Yunanca kopyalarında bulunmakta ve bu durum da söz konusu isimlerin anlamını belirlemede güçlükler yaratmaktadır. Buna karşın 'Azael'in 'Azazel' ('Tanrının Gücü') kelimesini simgelediği kesindir. 'Dudael' ise bazen 'Tanrının kazanı' şeklinde çevrilse de, söz konusu kelime muhtemelen *Beth Hadudo*'nun (*M. Yoma* VI. 8) – şimdilerde Kudüs'ün üç mil güneydoğusunda bulunan ve 'Azazel'in günah keçisinin' her yıl geleneksel olarak Kefaret Günü'nde ölüme gönderildiği Haradan kayalığıdır (*Levililer* XVI. 8-10) – bir versiyonudur. Bahsedilen keçinin İsraillilerin günahlarını aldığına ve onları, kayalığın eteğinde üstü taşlarla kaplı halde hapis tutulan günahların kaynağı, başlatıcısı günahkâr melek Azazel'e çevirdiğine inanılırdı. Dolayısıyla bu kurban etme ritüeli Levililer XVII. 7'de yasakladığı biçimiyle cinlere atfedilen bir sunu şeklinde düşünülmemelidir.

6. Bazı dindar Şitlilerin yaşadığı 'Hazine Mağarası'nın yanında, Cennet Kapısı'nda bulunan Tanrının Dağı, bahsedildiği gibi Hermon Dağı'ndan ziyade, kuvvetle muhtemel El'in kutsal Dağı olan Safon'dur.

7. Istahar'ın konu edildiği söylence kısmen Yunan yazar Aratus'tan (MÖ 3. yüzyılın başlarında) alıntılanmıştır. Aratus hikâyesinde Şafağın Kızı olan Adaletin, Altın Çağ'da insanın nasıl erdemli bir şekilde yönettiğini anlatır. Ne var ki Gümüş ve Bronz Çağları insanoğluna haset ve cinayetleri getirmiş ve Şafağın Kızı da bunun üzerine, "Yazıklar olsun bu günahkâr ırka!" diye haykırarak Cennete çıkmış ve burada Virgo takımyıldızına dönüşmüştü. Hikâyenin geri kalan kısmı ise Apollodorus'un kaleme aldığı Orion efsanesinden alıntılanmıştır. Buna göre Orion, Atlas ile Pleione'nin kızları olan yedi bakire Pleidalara sahip olmak için onlara saldırmış, Pleidalar ise kendilerini birer yıldıza çevirerek Orion'dan kurtulmayı başarmıştır. Buna karşın 'Istahar', bazen Virgo ile özdeşleştirilen Babil Tanrıçası İştar'ın kendisidir. Popüler Mısır inancı, Samhazai haline gelen takımyıldızı Orion'u, Osiris'in ruhu ile özdeşleştirmiştir.

8. Fakir erkeklerin evlenmek üzere oldukları gelinlerle onlardan önce birlikte olarak bekâretini alma hakkı bahşedilen 'hâkimlerin oğulları'nın bazılarının konu edildiği hikâye göründüğü kadarıyla kökeni tarihi çağlara dayanan ve oldukça meşhur olan *jus primae noctis*, bir başka deyişle Ortaçağ Avrupa'sında feodal lordlar tarafından gerçekleştirilen *ilk gece hakkı* pratiğidir. Buna karşın Tanrının Oğullarının kutsal birer varlık olarak görüldüğü çağlarda, söz konusu gelenek Doğu Akdeniz'de oldukça yaygın olan bir âdeti çağrıştırır. Buna göre kızların bekâretleri ritüel olarak dik duran fallus şeklindeki heykele 'binme' şeklinde bozulmaktaydı. Benzer bir diğer pratik ise, Justinian hükümranlığının sonlarına dek varlığını koruyan Bizanslı hipodrom göstericileri arasında yapılmaktaydı. Söz konusu geleneğe Ortaçağ İngiliz cadı kültü kayıtlarında üstü kapalı atıfta bulunulmaktadır.

9. Yazımı MS 5. yüzyıla dayanan Etiyopya kökenli *Book of Adam*'dan (Âdem'in Kitabı) alınan Genun'un anlatıldığı hikâyedeki birçok detay midraş ifadeleriyle paralellik taşımaktadır. Her ne kadar Genun adı, *Tekvin* v. 9'da geçtiği haliyle Enoş'un oğlu olan 'Kenan'ı akla getirse de söz konusu sözcük Ken kökenli birleşik bir kelimedir. *Tekvin*'de çalgı aletlerinin icadı Yubal'a; pirinçten yapılan bıçaklar ile demir keskilerin icadı ise kardeşi Tuval–Kain'e atfedilmiştir. Genun'un, 'Zift Çukurları Ülkesi'nde, bir başka deyişle Ölü Denizin güney sahillerinde (*Tekvin* XIV. 10) yaşadığı anlatılmaktadır. Bu savın kuşku götürmemesi, belirtilen bölgede günahkârla dolu olan Sodom şehri bulunmasından kaynaklanır.

10. Hanok ('eğitici') dilden dile yayılan ününü, MÖ 1. yüzyılda bir araya getirilen ve bir zamanlar dini esaslara uygun bir şekilde yazıldığı kabul edilmiş *Book of Hanok*'a (Hanok Kitabı) borçludur. Kendisinden *Tekvin* v. 22'de şu şekilde bahsedilir: "Ve Hanok, oğlu Metuşelah'ın doğumundan sonra üç yüzyıl Tanrı ile yürüdü." İzleyen yıllardaki İbrani Mitleri ondan Tanrının yazıcısı, danışmanı ve aynı zamanda Torah'ı çalışan bütün çocukların hamisi olarak bahseder. Söylencede karşılaştığımız *Metatron* ise, 'öfkeyle takip eden' anlamına gelen Yunan kökenli *metadromos* ya da 'Kutsal Tahta en yakın' anlamına gelen *meta ton thronon*'un değişime uğramış bir formudur.

11. Analar muhtemelen, MÖ 14. yüzyılda Mısır'ın başına bela açan 'Deniz Halkları' konfederasyonuna bağlı Mikenli Yunan kolonileridir. Zira Yunan mitologları Cennet ile Toprak Ana'nın oğlu olan Küçük Asya'daki (Anadolu) Anactoria'yı (Miletus) hükümranlığı altına alan Dev Anaks'tan ('kral') bahsetmektedir. Apollodorus'a göre Anaks'ın halefi Asterius'un ('yıldızlı') mezardan çıkarılan iskeleti on fersah uzunluğundaydı. Anaks'ın çoğul formu olan *Anakes*, genel olarak Yunan tanrılarına yakıştırılan bir sıfattı. Talmud yorumcuları Anaların üç bin fersah uzunluğunda olduğunu belirtirler.

12. İbranilerin Kenan ülkesine geldiklerinde buldukları megalit anıtlarından büyük bir ihtimalle devler hakkındaki efsanelerin zihinlerdeki büyüsünü sağlamlaştırmıştır. Aynı şekilde Yunanistan'da da rampa, manivela ve diğer birçok Miken kökenli mühendislik araçlarından bihaber olan öykücüler insan yiyen Kyklopelerin tek elleriyle nasıl Tiryns, Miken ve diğer tarihi şehirleri çevreleyen surlardan taşları kaldırdıkları abartıyla anlatılır.

13. *Nefiller* ('Düşenler') birçok kabileye isim vermişlerdir. Bunlar arasında *Emim* ('Korkular'), *Repha'im* ('Zayıflatanlar'), *Gibborim* ('Dev Kahramanlar'), *Zamzummim* ('Başaranlar'), *Anakim* ('Uzun-boyunlular' ya da 'Kolye-Giyenler') ile *Awwim* ('Harab Edenler' ya da 'Yılanlar') bulunmaktadır. Nefilimlerden Arba ismini taşıyan bir kişinin kendisinden sonra 'Kiryat-Arba' adı verilen Hevron şehrini kurduğu söylenir. Aynı şekilde Arba'nın Anak'ın babası olduğu ve Anak'ın Sheshai, Ahiman ve Talmai adlarındaki üç oğlunun dünyaya geldiği ve bunların da Yeşu'nun yoldaşı Kalev tarafından sürgüne yollandığı ifade edilir. *Arba*'nın İbranicede 'dört' anlamına gelmesinden dolayı muhtemelen Kiriath-Arba esas olarak 'Dördün Şehri' anlamına gelmektedir. Şehrin dört bölgesine yapılan bu mitsel atıf, Anakim klanları ile ilişkilendirilmiştir: Anak'ın kendisi başta olmak üzere 'oğulları' Sheshai, Ahiman ve Talmai.

19.
NUH'UN DOĞUŞU

(a) Kain, birkaç nesil sonra torunun torunu Lamek'in ellerinde öldü. Kain'in soyundan gelen diğer insanlar gibi usta bir avcı olan Lamek iki kadınla evlendi. İlerleyen yaşına ve görmeyen gözlerine rağmen Lamek oğlu Tuval Kain'in yardımıyla ve onun rehberliğinde ava çıkmaktan geri kalmaz, oğlunun tarif ettiği hayvana nişan alır ve onu avlardı. Günlerden bir gün yine bir av esnasında, Tuval Kain babasına dönerek: "şuradaki sırtın yukarısında bir kafanın seni gizlice izlediğini fark ettim" dediğinde Lamek, yayını gerip Tuval Kain'in işaret ettiği sırta doğru okunu gönderdi ve kafayı vurdu. Tuval Kain avın yanına gittiğinde acıyla haykırdı: "Baba! Alnında bir boynuz (borazan) uzayan birini öldürdün!" Lamek öldürdüğü kişinin atası Kain olduğunu hemen anladı ve derin bir üzüntüye boğuldu. Acısı bununla da kalmadı ve oracıkta oğlu Tuval Kain'in de kazara ölümüne sebep oldu.

Lamek bütün gün cesetlerin başında ağıtlar yakıp yas tuttu. Gözleri görmediği için evine de gidemedi. Akşam olup karanlık çöktüğünde eşleri Âda ve Silla onu buldular. Lamek onlara döndü ve "Sözlerime kulak verin!" dedi. "Ben yaraladığı için bir adam öldürdüm. Beni incittiği için bir genci öldürdüm. Kain'den yedi kez intikam alınacaksa, Lamek'ten yetmiş yedi kez alınmalı." Tam bu sırada yeryüzü ikiye ayrıldı ve Hanok hariç Kain'le birlikte en yakın akrabalarını, yani İrat, Mehuyael, Metuşael ve ailelerini içine aldı.*

(b) Lamek eşlerine dönerek, "Yatağıma girip, beni orada bekleyin" dedi. Silla, kocasına karşı çıkarak, "Sen atamız Kain'le birlikte oğlum Tuval Kain'i de öldürdün; bu yüzden hiçbirimiz seninle birlikte olmayacağız" dedi. Lamek eşlerine, "Bu, Tanrının emridir. Kain'e bahşedilen yedi nesillik ömür son buldu. Bana itaat etmek zorundasınız!" Ancak eşlerden her ikisi de buna karşı çıktı: "İsteğini kabul etmiyoruz. Çünkü bizim birlikteliğimizden dünyaya gelecek çocuk da kötü bir yazgıya mahkûm olacak!" Bunun üzerine Lamek, yanında iki eşi Âda ve Silla olduğu halde, o sırada hâlâ hayatta olan Âdem'i arayıp buldu ve aralarındaki anlaşmazlığı çözmesini istedi. İlk sözü Silla al-

dı: "Lamek, oğlun Kain ile benim oğlum Tuval Kain'i öldürdü." Lamek araya girerek, "Her iki ölüm de, görmediğim için kazayla meydana geldi. İsteyerek onları öldürmedim" dedi. Âdem konuşulanları dinledikten sonra Âda ve Silla'ya dönerek, "Kocanıza itaat etmelisiniz!" dedi.

(c) Silla ile Lamek'in birlikteliğinden, Tanrının özel bir işareti olarak doğuştan sünnetli olan bir erkek evlat dünyaya geldi. Lamek onda derin bir *rahatlama* duyduğu için oğluna Nuh** adını verdi.[1] Nuh'un yanakları kardan daha beyaz, bir gülden daha kırmızıydı. Gözleri sabah güneşinin ışıklarına benziyordu. Saçları uzun ve kıvır kıvır; yüzü ise ışıl ışıldı. Nuh'un bu güzelliğinden dolayı Lamek, eşi Silla'nın kendisini Düşenler ya da İzleyenlerden biriyle aldattığını ve bu yasak ilişkiden de Nuh'un dünyaya geldiğinden şüphelendi. Eşinin suçlamasına karşılık Silla ona sadık kaldığına dair yemin etti. Lamek şüphesini, o sırada Cennete çıkmış olan Hanok'la paylaştı. Hanok, 'Nuh'un yaşadığı sürede Tanrı yeryüzünde yeni bir şey yapacak!' dedi ve Lamek'e endişesinin yersiz olduğunu söyleyip onu rahatlattı.

(d) Âdem'in ölümüne denk gelen Nuh'un doğumunda dünya bir hayli ilerlemişti. Önceleri insanlar buğday ekip biçtiklerinde hasadın yarısının diken olduğunu görüyorlardı. Şimdi Tanrı bu laneti insanın üzerinden kaldırmıştı. Aynı şekilde Nuh'un doğumundan önce bütün iş çıplak elle yapılırken, Nuh insanlara sabanın yanı sıra orak, balta ve diğer aletleri nasıl kullanacaklarını öğretti.[2] Buna karşın söz konusu aletlerden bazıları, doğumundan önce hayatını kaybeden kardeşi Tuval Kain'e atfedilmiştir.[3]

NOTLAR

* Tekvin'e göre İrat, Hanok'un oğlu, Mehuyael İrat'ın oğlu ve Metuşael de Mehuyael'in oğludur.

** 'Rahatlık'.

1. Tanhuma Noah 11; cf. Gen. Rab. 224-25; Sepher Hayashar, 7-8.
2. Hanok CVI, ed. Charles, ii. 278; Tekvin-Apocryphon 40; Jubilees IV. 28.
3. Bkz. ilk dipnotta ve Tekvin IV. 22.

*

1. Anlatılan bu hikâyenin akla iki Yunan mitini –Perseus'un kazayla büyükbabası Akrisius'u öldürüşü ile Athamas'ın beyaz bir geyik sandığı Learkhus'u öldürüşünü konu alan söylenceler– getirmesinin yanı sıra *Tekvin* IV. 23'te geçen ve orijinal metnin kayıp olduğu Lamek'in haykırışını açıklama amacını taşımaktadır: "Beni yaraladığı için bir adam öldürdüm, beni incittiği

için bir genci öldürdüm." Her ne kadar İbrani nazımında lüzumsuz söz tekrarı –aynı anlama gelen iki söylemi ayırarak farklı kelimelerle ifade etme– sıklıkla karşılaşılan bir süsleme olsa da Lamek söz konusu söylencede bir savaşçıdan ziyade biri yaşlı ve diğeri de genç olmak üzere iki kişiyi saçma biçimde öldürmekle ilişkilendirilmiştir. Aynı durum İsa'nın Zekarya'nın kehanetlerini yerine getirdiğinin belirtilmesinde de (*Zekarya* IX. 9) karşımıza çıkar: '(İşte kralın! O adil kurtarıcı ve alçakgönüllüdür.) Eşeğe, evet, sıpaya, eşek yavrusuna binmiş sana geliyor!' (*Matta* XXI. 1-3). En yakın akrabanın kazayla bile olsa öldürülmesinden dolayı öç alma yasası Musa tarafından kurulan Sığınma Kentleri'ni açıklar (*Sayılar* XXXV. 13; *Yeşu* XX. 1-9). Buna göre suçu işlenen kişi kaçarak bu şehirlerden birine sığınacak ve yargıç karşısına çıkana dek orada güvende olacaktı. Bundan dolayı Âdem, eğer öç alınırsa, onun en yakın akrabalarının işlenen suçtan daha acımasız bir şekilde öç alacağını söylediği Lamek'in kasıtsız cinayet davasında bir yargıç olarak görev yapmıştır. Buna karşın Yeryüzü ikiye ayrılıp Kain'le birlikte bütün akrabalarını içine alarak Lamek'in özrünü desteklemiştir. Her ne kadar 'Lamek – Lemek' sözcüğünün etimolojisi kesin olmasa da iki cinayeti konu alan midraş açık bir şekilde söz konusu kelimeyi 'düz elle vurmak' ya da 'yandan veya gizlice bakmak' anlamlarına gelen *lamah*, *lamakh* ve *lamaq* gibi ilgili Arapça sözcük kökleriyle ilişkilendirir.

2. *Tekvin* IV'te bahsedilen Tuval Kain bir demircidir. Kardeşi Yaval bir çoban, diğer kardeşi Yuval ise bir müzisyendir. Bahsedilen bu isimler çok açık bir şekilde bir kısım Kenanlı ailenin mesleklerini gözler önüne sermektedir. 'Tuval' (Tuval) Herodot'un tasvir ettiği şekliyle demir-işiyle uğraşan Khalibelerin komşusu Anadolulu kabileler *Tabali*'yi (Yunancada *Tibareni*) simgeler. *Hezekiel* XXVII. 13'te 'Tuval'ın, Tire'ye tunç kaplar ve köleler verdiği' ifade edilmektedir. Bundan dolayı Tuval Kain muhtemelen 'metal-işiyle uğraşan' Kenanlıları sembolize etmektedir. Tuval Kain'in diğer kardeşi olan Yuval ise Kenan müzik Tanrısıdır.

3. Lamek'in ailesini konu alan Kutsal Kitap'a ait iki söylence birbirleriyle tutarsızlık taşırlar. *Tekvin* IV. 19-22'ye göre Yaval ile Yuval Lamek ile Âda'nın birlikteliğinden dünyaya gelirken; Tuval Kain ve kız kardeşi Naama'nın annesi Silla'dır. *Tekvin* V. 28-31'e göre de Nuh, Lamek'in dünyaya ilk gelen çocuğu olarak anlatılırken, diğer oğul ve kızlarından bahsedilmesine rağmen isimleri yer almaz.

20.
TUFAN

(a) Nuh, masumiyetini kaybetmemek için, tüm zorlamalara rağmen evlenme konusunda o kadar isteksiz davrandı ki en sonunda Tanrı onun Hanok'un kızı Naama ile evlenmesini istedi – Naama, yozlaşan toplumda Istahar'dan beri iffetini koruyan tek kadındı. Tanrı yolunda yürüyen Nuh'un Naama ile birlikteliğinden üç erkek çocuğu oldu: Sam, Ham ve Yafet. Oğulları büyüyüp evlenme çağına geldiklerinde Nuh onları, Metuşelah'ın oğlu olan Eliakim'in kızları ile evlendirdi.[1]

(b) Tufanın geleceği Tanrı tarafından kendisine bildirilen Nuh, bu haberi her gittiği yerde insanlara anlatarak tövbe etmelerini ve günah işlemekten vazgeçmelerini sağlamaya çalıştı. Sözleri bir meşale gibi kesin ve açık olmasına karşın insanlar onunla alay ettiler: "Tufan dediğin şey de nedir? Eğer bir ateş topundan bahsediyorsan bizi ateşten koruyacak *alitha*mız (asbest?) var. Eğer bu suysa, bizi yerden fışkırıp gelen sellerden koruyacak demirden örtülerimiz var. Gökten akıp gelen sellerden de *ageb* (tente?) kullanarak korunabiliriz." Nuh tüm bunlara, "Ancak Tanrı topuklarınızın altından fokurdayıp çıkacak sularla tufan yaratacak!" diye karşılık verdi. Bu sefer de insanlar kendilerinden emin bir gururla: "Bu tufan ne kadar büyük olursa olsun, o kadar uzunuz ki sular ancak boyunlarımıza kadar ulaşabilir. Ve Tanrı eğer Tehom'un bentlerini açmaya kalkarsa da biz o yarıkları ayaklarımızın altlarıyla kapatıp suyun çıkmasını engelleriz.[2]

(c) Tanrı bunun üzerine Nuh'a, içine kendisinin, ailesinin ve yeryüzünde yaşayan diğer bütün canlı varlıkların sığabileceği büyüklükte gofer ağacından* bir gemi inşa etmesini söyledi. Buna göre Nuh, içini ve dışını ziftle kaplayacağı gemiye temiz sayılan her hayvan ve kuş türünden erkek ve dişi olmak üzere yedi çift; temiz sayılmayan hayvan ve kuş türünden erkek ve dişi olmak üzere iki çift; yine her çeşit sürüngen türünden de erkek ve dişi olmak üzere iki çift canlıyı alacaktı. Nuh, gemisine alacağı her canlı için yiyecek de

bulunduracaktı. Tanrının gazabını erteleme umuduyla çok yavaş çalışan Nuh, kendisine buyrulan gemiyi inşa etmek için elli iki yıl uğraştı.[3]

(d) Gemiyi bizzat Tanrı tasarladı. Üç güvertesi olan geminin pruvasından kıç kısmına olan uzunluk üç yüz arşın** gelirken genişliği elli, yüksekliği ise otuz arşındı. Her güvertede yüzlerce kabin bulunmaktaydı. En alt güverteye vahşi ve evcil bütün hayvanlar; ortadakine bütün kuşlar ve en üstteki güverteye de sürünen hayvanlarla birlikte Nuh'un ailesi yerleşti.[4]

(e) Dolaşan ruhların bir kısmı da gemiye bindi ve hayatlarını bu şekilde kurtardılar. Hiçbir kabine sığmayacak kadar büyük olan iki canavar da bu gemi sayesinde kurtuldu. Reem, burnunu kıç kısmına koyarak geminin ardından yüzdü. Diğer canavar ise dev Og'du. Bu dev, Hiya'nın, şimdilerde eşi olan Ham ile yaşadığı birliktelikten dünyaya gelmiş ve annesinin ricasıyla gemiye bir ip-merdivenle bağlanmış ve kafasını suyun üzerinde tutarak suların altında can vermesi engellenmişti. Og, Nuh'a, hayatını kurtarması karşılığında duyduğu minnettarlığı göstermek için onun kölesi olacağına yemin etti. Ne var ki tufan boyunca bizzat Nuh tarafından bir lombar deliğinden şefkatle beslenmesine karşın yolculuğun ardından, yaptığı kötülüklere ve işlediği günahlara kaldığı yerden devam etti.[5]

(f) Nuh, kendisine söylendiği gibi bütün canlıları bir araya getirmeye kalktığında işin zorluğu karşısında umutsuzluğa kapılıp kaygılandı. "Evrenin Efendisi, bu kadar büyük bir işin üstesinden nasıl geleceğim?" diye haykırdı. Bunun üzerine her türün koruyucu meleği Cennetten yeryüzüne indi. Ellerinde seleler dolusu saman ve yemle tüm hayvanları sanki kendi başlarına gelmişler gibi gemiye yönelttiler. Tüm hayvanlar, Metuşelah'ın dokuz yüz altmış dokuz yıl süren ömrünün sonlanacağı, Tufanın kopacağı günün bir hafta öncesinde geminin bulunduğu yere geldiler. Tanrı bu yas zamanını, insanın tövbe edip günahlarından kurtulması için son bir şans olarak bahşetti. Tanrı daha sonra Nuh'a geminin girişinde oturmasını ve kendisine doğru gelen her canlıyı gözetlemesini istedi. Önünde eğilenleri gemiye kabul etmesini, eğilmeyip dik duranları kabul etmemesini istedi. Bazı yazarlar, Tanrının buyruğuna göre, eğer canlı çiftlerinden erkek olanı dişisine göre daha kibirli davransa bile her ikisinin kabul edildiğini; aksi durumunda ise hiçbirinin gemiye binmesine izin verilmediğini ileri sürer. Buna göre Tanrı bu emirleri sapkınlığın artık sadece yalnızca insanlar değil, hayvanlara arasında da yayılmasıyla ilgilidir. Zira hayvanlar kendi türlerinden eşlerini reddetmişlerdi. Aygır, dişi eşekle; erkek eşek, kısrakla; köpek, dişi-kurtla; yılan, kaplumbağa ile çiftleşmişti. Buna benzer birçok anormallikler yaşanmaktaydı – üstelik dişiler sık sık erkeklerinden daha üstün olduklarını düşünüyorlardı. Tanrı, kendi buyruğuna uymayanlar dışında bütün canlıları yok etmeye karar verdi.[6]

(g) Tufan başladığında yeryüzünün temelleri sarsılıp, sallandı, güneş karardı, şimşekler çakıp, yıldırımlar gürledi. Daha önceden hiç duyulmamış bir ses, dağlardan ve ovalardan yankılanarak kulakları sağır edercesine çınlayıp durdu. Tanrı bu şekilde günahkârları yola getirmeyi, onların tövbe etmelerini sağlamayı denedi. Ne var ki bu da işe yaramadı. Ahlaksızlığı cezalandırmak için ateşten ziyade su seçildi. Bunun için Tanrı Cennetin bent kapaklarını, iki Pleiadeleri yerinden oynatarak açtı. Bu şekilde Yukarıdaki Sularla Aşağıdaki Sular–Tanrının Yaratılış zamanında birbirinden ayırdığı Tehom'un eril ve dişil elementleri– tekrar birleşip dünyanın her tarafını yerle bir etti.

Tufan, Nuh altı yüz yaşındayken, ikinci ayın on yedinci gününde başladı. Nuh ve ailesinin bütün fertleri gemiye binmişler ve onlar yerlerini alır almaz da Tanrı bizzat geminin kapısını kapatmıştı. Tüm bunlar olurken Nuh'un kendisi bile, Tanrının kendi elleriyle yarattığı bu eseri yok edeceğine ihtimal vermemiş ve bu yüzden sular ayak bileklerine ulaşana dek gemiye binmemişti.[7]

(h) Sular çok geçmeden dünyanın her yanını kapladı. Yedi yüz bin günahkâr aynı anda geminin etrafını sararak Nuh'a yalvarmaya başladılar: "Kapıları aç! İçeri girmemize izin ver!" Nuh, kendisine seslenenlere geminin içinden cevap verdi: 'Sizi tam yüz yirmi yıl boyunca günahlarınızdan tövbe edip doğru yola girmeniz için uyarmadım mı?" Geminin etrafını saranlar, "Bizler şimdi pişman olduk, tövbe ediyoruz" dediler. "Artık çok geç" dedi Nuh. Günahkârlar bu cevabı aldıklarında kapıyı kırmaya ve gemiyi devirmeye çalıştılar. Ne var ki tam bu sırada, kendileri de gemiye girmeye çalışan ancak reddedilen bir grup kurt, aslan ve ayı orada bulunanların yüzlercesini öldürerek parçalara ayırdı. Geri kalanlar ise ölüm korkusuyla geminin yanından ayrıldılar. Tehom'un Aşağıdaki Suları yükseldiğinde günahkârlar ilk olarak çocukları su kaynaklarının ağzına atarak onları bu şekilde tıkayıp kapatmayı denediler. Bu işe yaramayınca da ağaçlara, tepelere çıktılar. Yağmur sularıyla iyice coşan ve kabaran sular gemiyi kısa süre içerisinde kaldırdı ve yükselen sular en sonunda gemiyi en yüksek dağın on beş arşın*** üzerine taşıdı – ancak geminin içindekiler, her yandan vuran dalgalarla bir yandan öbür yana, tıpkı kaynayan bir kaptaki fasulye taneleri gibi savrulup durdular. Bazı yazarlar Tanrının Tufan sularını, Çukurun alevleriyle kaynattığını, en azgın şehvetleri bu suyla haşladığını; ya da günahkârların üzerine birer ateş topuna dönüşen yağmur taneleri gönderdiğini veya leş kuşlarının, günahkârlar yüzerken onların gözlerini çıkarmalarına izin verdiğini ileri sürerler.[8]

(i) Geminin çatısından asılı duran bir inci Nuh ve ailesi için hiç sönüp eksilmeden ışık saçtı. İncinin ışığı azarlamaya başladığında Nuh, gündüzün yakınlaştığını, gün ışığının doğmaya yakın olduğunu; ışık artınca da gecenin yaklaş-

makta olduğunu anlıyor ve bu şekilde Şabat Günlerinin hesabını şaşırmamış oluyordu. Buna karşın bazı yazarlar bahsedilen ışığın Başmelek İsrafil tarafından Nuh'a verilen kutsal bir kitaptan yayıldığını ve safirlerle ciltlenmiş bu kitapta yıldızlara ait tüm bilgilerin yanı sıra şifa sanatı ile cinlere hâkim olup onları denetim altına alma sırları da bulunmakta olduğunu söylerler. Nuh kendisine verilen bu kitabı daha sonra oğlu Sam'a verdi. Bu Kitap Sam'dan İbrahim'e; İbrahim'den Yakup'a; Levi'ye, Yeşu'ya ve Süleyman'a geçti.[9]

(j) Tufanı takip eden on iki ay boyunca, her an işleri ve sorumluluklarıyla meşgul olan Nuh ve oğulları uyku yüzü görmedi. Bazı yaratıklar sabahın ya da gecenin ilk saatinde yemeye, bazıları günün ya da gecenin ikinci, üçüncü, dördüncü hatta daha geç vakitlerinde karınlarını doyurmaya alışıklardı. Ayrıca her bir hayvanın kendi yemiyle beslenmesi gerekiyordu: develer saman yerken, eşekler, çavdar; filler, asma dallarıyla; devekuşu ise cam kırıklarıyla besleniyordu. Buna karşın bir söylenceye göre ise bütün hayvanlar, kuşlar, sürünen şeyler ve insanlar sadece tek bir yiyecekle, incir-ekmeği yiyerek bu yolculuğu tamamlamışlardı.[10]

(k) Nuh yolculuğun bir anında Tanrıya yalvararak sıkıntısını anlattı: "Kainatın Efendisi, bu hapishaneden çıkmama izin ver! Bedenim ve ruhum aslan, panter ve ayıların yaydığı kokulara artık dayanamıyor." Bir diğer sıkıntı da bukalemunla alakalıydı, zira hiç kimse onun ne yediğini ve nasıl beslendiğini bilmiyordu. Günlerden bir gün Nuh, bir nar parçalayıp içindeki kurtçuklardan biri yere düşünce, açlıktan ölmek üzere olan bukalemunun kurtçuğa saldırıp onu hemen midesine indirdiğini gördü. Bunun üzerine Nuh, devedikeni sürgünlerini yoğurdu ve bu karışımdan oluşan kurtçuklarla hayvanı besledi. Yolculuk boyunca aslanlara tebelleş olan ateş, onların hastalanmasına neden oldu ve bu şekilde de diğer hayvanları parçalayıp yemelerini engelleyip, öküzler gibi et yerine ot yemelerini sağladı. Nuh'un gözleri bir ara, bir köşeye sıkışıp kalmış olan Zümrüdüanka kuşuna takıldı. 'Sen neden yiyecek istemiyorsun?" diye sordu. "Siz ve aileniz o kadar meşguldünüz ki, sizleri rahatsız etmek istemedim." Bu cevap üzerine Nuh, Zümrüdüanka kuşuna dönerek "Tanrının izniyle hiç ölmeyeceksin" diyerek onu kutsadı.[11]

(l) Nuh, yolculuk boyunca oğulları ile eşlerini birbirlerinden ayırarak onların birlikte olmalarını yasakladı. Tüm evrende yaşayanlar yok oluyorken, yeryüzünün tekrar canlılarla doldurulmasına izin vermedi. Nuh, aynı yasağı bütün hayvanlar, kuşlar ve sürüngenler için de getirdi. Bu yasağa sadece Ham, köpek ve kuzgun uymadı. Ham'ın, babasının buyruğuna uymaması ise tamamen eşini bir utançtan koruma amaçlıydı. Zira Ham eşiyle birlikte olmasaydı, Sam ile Yafet onun Düşen Melek Samhazai ile yaşadığı yasak aşktan bir çocuk dünyaya getireceğini öğreneceklerdi. Ne var ki Tanrı,

Sam'ın derisini siyaha çevirerek onu cezalandırdı. Köpek ve kuzgun da buyruğa itaat etmemelerinin karşılığını aldılar. Tanrı, köpeği eşiyle çiftleştikten sonra ona yapışıp kalma cezasını verirken; kuzgun ise gagasıyla dişi kuş olarak döllendi.[12]

(m) Tufanın başlamasından yüz elli gün sonra –bazı yazarlar bu sürenin kırk gün olduğunu ileri sürer– Tanrı, Cennetin bent kapaklarını, Büyük Ayı takımyıldızından ödünç aldığı iki yıldızla kapadı. Büyük Ayı hâlâ geceleri Pleiadaların peşine düşerek, "Yıldızlarımı geri ver!" deyip durur. Daha sonra, Tufan yavaş yavaş etkisini azaltıp, sular çekilene dek Tanrı Tehom'un sularını durduracak ve onu Yeryüzünün kıyısına sürecek bir rüzgâr gönderdi. Yedinci ayın yedinci gününe gelindiğinde Nuh'un gemisi Ararat Dağı'na oturdu. Onuncu ayın ilk gününde ise diğer dağların zirveleri görünmeye başladı. Kırk gün daha bekleyen Nuh, geminin penceresini açarak kuzgunu dışarıya gönderip, ondan dış dünyadan haber getirmesini istedi. Ancak kuzgun kendisine böyle bir görev verilmesinden hoşnut olmayarak küstah bir tavırla Nuh'a: "Senin Efendin, Tanrı benden nefret ediyor. Sen de öyle! Temiz sayılan canlılardan yedi, temiz sayılmayanlardan iki tanesini gemiye alman O'nun emri değil miydi? Neden böylesine tehlikeli bir görev için beni seçiyorsun. Gemide benim türümden sadece ben ve eşim bulunmakta. Bunun için neden yedi tane olan güvercinleri seçmiyorsun? Eğer soğuk ya da sıcaktan ölürsem, dünya kuzgunlardan yoksun olacak. Yoksa benim eşime sahip olmayı mı arzuluyorsun?" dedi. Nuh duydukları karşısında haykırarak, "Seni günahkâr" dedi. "Suyun üzerindeyken kendi eşimle olmak bile bana yasaklandı. Eşim dururken kendi türümden olmayan bir canlıyla mı birlikte olacağım?" Bu sözlerden sonra kuzgun gemide saklandı. Her bölümü dikkatle arayan Nuh, kaçağı çok geçmeden dişi bir kartalın kanatlarının altına gizlenmiş halde buldu. 'Seni günahkâr. Seni gemiden çıkıp tufanın bitip bitmediğini öğrenmeye göndermedim mi? Hemen sana söyleneni yap!' Kuzgun saygısız bir şekilde, "Tam düşündüğüm gibi. Eşime karşı senin tutkulu isteklerin var!" dedi. Bu sözler üzerine Nuh, sinirlendi ve bağırdı: "Tanrı, bana iftira ettiğin gaganı lanetlesin!" Olup bitenlere şahit olan canlıların hepsi de 'Âmin!' dedi. Nuh geminin penceresini açtı ve kuzgun dışarıya çıktı – tüm bunlar olurken kuzgun, kanatlarının altına sığındığı dişi kartalın yanı sıra diğer leş-kuşlarıyla da birlikte olmuş ve onların da mizacını yozlaştırmıştı. Ne var ki dışarıya çıkmasıyla geri gelmesi bir oldu. Bir kez daha dışarıya gönderilmesine rağmen tekrar gemiye döndü. Üçüncü kez çıkarıldı. Bu sefer geri dönmek yerine midesini leşlerle doldurmayı tercih etti.[13]

(n) Nuh aynı emri bu kez bir güvecine verdi. O da üzerine konacağı hiçbir ağaç bulamadığından çok geçmeden geri döndü. Nuh yedi gün daha bekleyip

güvercini bir kez daha dışarıya gönderdi. Güvercin bu kez gemiye akşamüzeri, gagasında yeşil bir zeytin yaprağı olduğu halde geldi. Yedi gün daha beklendi ve Nuh güvercini tekrar dışarı gönderdi ama bu kez kuş geri gelmedi. Birinci ayın ilk gününde, Nuh bu kez kendisi geminin üzerine çıkıp etrafa bakındı. Gördüğü tek şey uzakta bulunan dağlara dek uzanan çamur deryasıydı. Öyle ki Âdem'in mezarı bile ortalıkta görünmüyordu. İkinci ayın yirmi yedinci gününe kadar esen rüzgârlar ve parlayan güneş bu bataklığı ancak kurutabildi.[14]

(o) Ayakları yere basar basmaz Nuh, yerden topladığı taşlarla Tanrıya bir sunak inşa etti. Tanrı kendisine yapılan yakmalık sunuların kokusunu aldığında şöyle dedi: "İnsanların içinde kötülüğe karşı bir meyil olsa da bir daha onlara tufanlar gönderip yok etmeyeceğim. Bundan böyle, Yeryüzü var olduğu sürece ekim-zamanı hasadı; hasat da ekim-zamanını takip etsin – yazın, kışı; günün geceyi takip etmesi gibi." Tanrı, Nuh ve ailesini kutsayıp onlara, "Üreyin. Verimli olun ve çoğalın!" dedi. "Bütün hayvanlara, kuşlara ve sürüngenlere hükmedin!" Tanrı aynı zamanda onların et yemelerine, "hayvanın ruhu kanındadır" diyerek canlının kanını akıtılması koşuluyla izin verdi. Ayrıca, insan ya da hayvanın cinayet işlemesi durumunda da ölüm cezasını getirdi. Tanrı daha sonra, "Yağmur bulutlarını yeryüzüne gönderdiğimde parlayan bu kuşak, bana verdiğim Sözü hatırlatacak!" diyerek Gökkuşağını gökyüzüne koydu.[15]

NOTLAR

* Bir çeşit servi ağacı olduğu sanılmaktadır.
** Kübit- bir arşın yaklaşık 45cm. (Çev. n.)
*** Yaklaşık 6,8 m.)

1. Adamschriften 39; Sepher Hayashar 16-17.
2. B. Sanhedrin 108b; PRE, bl. 22-son.
3. Tekvin VI. 13-22; VII. 1-3; PRE, bl. 23.
4. Tekvin VI. 15-16; PRE, bl. 23.
5. Gen. Rab. 253, 287; PRE, bl. 23; B. Nidda 61a; B. Zebahim 113b; Hadar 59a; Da'at Huqqat 18a.
6. PRE, bl. 23; Gen. Rab. 287, 293; Tanhuma Noah 12; Tanhuma Buber-Tekvin 36, 45; B.Sanhedrin 108a-b; Sepher Hayashar 17.
7. Tekvin VII. 11-16; Gen. Rab. 293; B. Berakhot 59a; B. Rosh Hashana 11b-12a; PRE. bl. 23; Sepher Hayashar 18.
8. Tekvin VII. 20; B. Sanh. 108b; B. Rosh Hashana 12a; B. Zebahim 112a; Lev. Rab. 7.6; Tanhuma Noah 7; Tanhuma Buber Gen. 35-36; Sepher Hayashar 18-19.
9. Gen Rab. 283; B. Sanhedrin 108b; PRE, bl. 23; Sepher Noah, BHM, iii,158.
10. Tanhuma Buber Gen. 29-30; 37-38; Gen Rab. 287; Tanhuma Noah 2, 9; B. Sanhedrin 108b.
11. PRE, bl. 23; B. Sanhedrin 108b.
12. Gen Rab. 286, 341; Tanhuma Buber Gen. 43; Tanhuma Noah 12; Yer. Taanit 64d; B. Sanhedrin 108b; PRE, bl. 23; Yalqut Reubeni-Tekvin VII. 7, s.130.

13. Tekvin VII. 4, 17, 24; VIII. 1, 7; B. Berakhot 59a; B. Rosh Hashana 11b-12a; B. Sanhedrin 108b; Alpha Beta diBen Sira, 49a, 50b. (Otzar Midrashim derlemesi içinde).
14. Tekvin VIII. 8-19.
15. Tekvin VIII. 20; IX. 17.

*

1. *Tekvin*'de anlatılan Tufanı çağrıştıran, Yunan ve Akadya kökenli iki söylence daha vardır. *Gılgamış Destanı*'nda karşılaştığımız Akadya miti Sümerler de dahil olmak üzere Hurriler ve Hititler arasında oldukça yaygındı. Söz konusu söylencede kahraman Utnapishtim Bilgelik Tanrısı Ea tarafından uyarılır. Buna göre başlarında Yaratıcı Enlil olduğu halde Tanrılar tüm evreni içine alıp yok edecek bir tufan göndereceklerdir. Buna sebep de diğer Tanrıların kendisi onuruna yapılan Yeni Yıl sunularından çıkarılmasıdır. Ea, Utnapishtim'i hemen bir gemi inşa etmesi konusunda uyarır. Utnapishtim, bunun üzerine altı güverteden oluşan bir gemi inşa eder. Gemi, her bir yanı yüz yirmi arşın gelen tam bir küp şeklinde inşa edilir, içi ve dışı katranla kaplanır. Utnapishtim, yedi gün içerisinde gemiyi bitirdikten sonra ustalarına, "Yeni Yıl günündeki eğlencelerdeki gibi yağmur kadar çok şarap içmelerini" söyler. Hava bozup yağmur yağmaya başladığında Utnapishtim ailesini, ustalarını, hazinelerini taşıyanların yanı sıra, çok sayıdaki hayvan ve kuşu da gemisine alır. Utnapishtim'in kayıkçısı daha sonra tahta parçalarıyla açıklığı kapatır.

2. Bütün gün boyunca Güney Rüzgârı hiddetle eser. Dağları önüne katıp, insanları silip süpürür. Tanrılar tufandan dolayı korku içinde, gökyüzüne sığınıp köpekler gibi oraya büzülürler ve hiç kımıldamazlar. Altı gün ve altı gece fırtına ve yağmur devam eder ancak yedinci gün başlarken kesilir. Bunun üzerine Utnapishtim gemisinden bir aralık açar ve etrafa bakar. Sel, evlerin çatısına dek yükselmiştir. Bütün insanları balçık olmuş halde görür. Çamur uzaktaki on dört dağın zirvesine dek yayılmıştır. Gemi, Utnapishtim'in yedi gün daha beklediği Nisir Dağı'na saplanıp kalır. Yedinci gün doğduğunda Utnapishtim gemiden dışarı bir güvercin yollar, ancak güvercin konacak hiçbir yer bulamadığı için geri döner. Utnapishtim yedi gün daha bekler ve bu sefer de bir kırlangıç uçurur. O da geri döner. Üçüncü seferde bir kuzgun yollar. Cansız bedenlerin etlerini gagalayıp yiyen kuzgun gemiye geri dönmeyince Utnapishtim, suyun alçaldığını görüp gemiden çıkar.

3. Utnapishtim yeryüzünün kuruduğunu gördüğünde kendisinden sonra gemide bulunan bütün insanları ve hayvanları çıkarıp, dağın zirvesinde yedi kat şarap döker; güzel kokulu yakmalık sunular –şeker kamışı, sedir ve mer-

sin ağacı– sunar. Bu güzel kokuları alan Tanrılar bir araya gelerek sunuyu konuşmaya başlarlar. İştar, Utnapishtim'i överken, böyle zalimce bir tufan gönderdiği için Enlil'e hakaretler yağdırır. Bunun üzerine Enlil öfkeden çılgına dönerek: "Benim çıkardığım tufandan hiçbir insan sağ kalmamalıydı. Bunlar hâlâ hayatta mı?" diye hayıflanır. Ea, sonunda Utnapishtim'i uykusunda tufanın geleceğine dair haberdar ettiğini itiraf eder. Öfkesi geçen ve yumuşayan Enlil gemiye biner, Utnapishtim ve eşini kutsayarak onları birer 'Tanrıya çevirip' Cennete yerleştirir. Utnapishtim ve eşi geldikleri bu yerde daha sonra Gılgamış tarafından karşılanırlar.

4. Sümer versiyonunun bir kısmında Tufan kahramanı Kral Ziusudra'dır. (Kral, Berossus'un MÖ 3. yüzyılda kaleme aldığı *Babil Tarihi* (Babylonian History) adlı kitapta Xisuthros şeklinde adlandırılmıştır.) Xisuthros, söz konusu gelenekte daha önceden Sippar şehrine gömdüğü bazı kutsal kitapları yeraltından kazarak çıkarmaktadır.

5. *Tekvin*'de bulunan bu mit göründüğü kadarıyla üç farklı malzemenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bunlardan ilki Ermenistan sınırları içerisinde bulunan dağlarda yaşanan selin tarihsel ifadesidir. Wooley'in kaleme aldığı *Ur of the Chaldees*'de söz konusu selin Dicle ile Fırat'ın MÖ 3200'lü yıllarda istila ettiği anlatılır – bu selde 40.000 millik alan içerisinde bulunan Sümer köyleri sekiz ayak* yüksekliğinde kil ve balçık yığını altında kalmıştır. Sadece yüksekte kalan ve tuğladan duvarla korunan birkaç şehir bu yıkımdan kurtulmuştur.

Söylencenin içerdiği ikinci kaynak Babil, Suriye ve Filistin sınırları içerisinde sonbaharda geleneksel olarak gerçekleştirilen Yeni Yıl bağbozumu festivaline aittir. Bu festivallerde içinde kurban edilecek hayvanları barındıran gemi, hilal şekli verilmiş ay biçimindedir. Festival, kış yağmurlarını çağırmak amacıyla sonbahar gündönümüne en yakın Yeni Ay'da, yeni şaraplardan dökülen işretlerle kutlanmaktaydı.

Josephus, Ararat Dağı'nda** (Ağrı Dağı) bulunan kalıntılardan Berossus ile diğer tarihçilerden alıntılar yaparak bahsetmektedir. Berossus'un kaydettiğine göre bu bölgede yaşayan Kürtler o tarihlerde gemiden tahta parçaları yontarak onu muska amaçlı kullanmaktaydılar. Son yıllarda Amerikalılar tarafından yapılan bir araştırmada, MÖ 1500'lü yıllara ait yarı-fosilleşmiş kereste kalıntılarına rastlandığı iddia edilmektedir. Bir Ermeni tarihçisi olan Khoreneli Moses bu kutsal yeri Nachidsheuan ('soyun ilk yeri') şeklinde adlandırmaktadır. 'Ararat', Asur sınırları içerisinde bulunan 1. Shalmanassar

* Feet. Ölçü birimi. 30,48 cm.

** Kuran'da, Nuh'un Gemisi'nin oturduğu dağ, Tekvin kitabından farklı olarak Cudi Dağı'dır.

(MÖ 1272–1243) yazıtlarında *Uruatri* ya da *Uratri* adlarıyla karşımıza çıkar. Bu sözcük sonraları Van Gölü etrafında kurulan bir krallık olan ve Eski Ahit çağlarında Yahudiler tarafından Ararat Ülkesi (2 *Krallar* XIX. 37; *Yeşeya* XXXVII. 38) adıyla bilinen *Urartu* halini almıştır.

6. *Tekvin*'de bulunan Tufanı çağrıştıran Yunan söylencesi ise şöyledir: 'Zeus Olympos'a dönüşünde, barbarlığın bütün insanlığı sardığını düşünüp onların hepsinin yok edilmesi gerektiğine karar vererek yeryüzüne büyük bir tufan gönderir. Bu arada Phthia kralı Deukalion Kaukasus'da ziyaret ettiği babası Prometheus tarafından tufanın geleceğini öğrenir öğrenmez erzaklarla doldurduğu bir gemi inşa ederek, Epimetheus'un kızı olan eşi Pyrrha ile birlikte denize açılır. Bundan hemen sonra Güney Rüzgârı bütün şiddeti ile eser ve yağmurlar başlar. Yağmur suları ile azan nehirler denizleri o kadar çabuk taşırır ki bütün dünya birkaç dağın zirvesi dışında sulara gömülür. Görünüşe göre Deukalion ve Pyrrha dışında hiçbir canlı sağ kurtulamamıştır. Gemi azgın sularda dokuz gün dokuz gece yol alır; en sonunda suların çekilmeye başlaması ile bazılarının Aetna, bazılarının Athos, bazılarının Tesalya'daki Orthrys, bazılarınınsa Parnassus olduğunu ileri sürdükleri dağa gelirler. Deukalion'un bu yolculukta kılavuzluğunu, gemiye yol göstermesi için gönderdiği bir güvercinin yaptığı anlatılır.

7. "Deukalion ve Pyrrha gemiden indiklerinde, yolcuların koruyucusu Baştanrı Zeus'a kurbanlar sunarlar. Kephissus nehri kıyısında bulunan ve şimdi çatısı yosun bağlayan Themis'in tapınağına giderek insanlığı yeniden yeryüzüne getirmek için dualar ederler. Uzaktan bu ikisinin sesini duyan Zeus, bunun üzerine onlara Hermes'i elçi olarak göndererek bir dilekte bulunmalarını ve dileklerinin ne olursa hemen yerine getirileceğini iletir. Bu arada bir insan kılığında beliren Themis onlara; 'Kafalarınızı örtüp, annelerinizin kemiklerini omuzlarınızın üzerinden arkaya atın!' der. Deukalion ve Pyrrha annelerinin farklı kişiler olması ve uzun zaman önce ölmüş olmasından dolayı Titan Tanrıçasının (Themis) kastettiğinin Toprak Ana olduğunu, kemiklerinse onun kemikleri yani nehir kenarındaki taşlar olduğuna karar verirler. Kafalarını örterek, eğilip aldıkları taşları omuzlarının üzerinden arkalarına atarlar. Yere düşen taşlardan Deukalion ve Pyrrha'nın onları tutuş şekline göre iki farklı cinsiyette –kadın ve erkek– insanlar meydana gelir. Bu şekilde insanlık bir kez daha yenilenmiş olur. 'İnsanlar' (*laos*) ve 'taş' (*laas*) kelimeleri o gün bugündür birçok dilde hemen hemen aynı sözcüklerle varlıklarını korumuştur. Ne var ki Deukalion Tufanı fazla bir yarar sağlamaz; zira Parnassus Dağı'na sığınarak hayatlarını kurtarmayı başaran Pelasgusların bir bölümü, bir zamanlar Zeus'u sinirlendiren ve bu öfkeyle tu-

fanı göndermesine neden olan barbarlıklarını yeniden gün ışığına çıkarmakta gecikmezler."

8. Filistin'den alınarak Yunanistan'a götürüldüğü açık olan bu anlatımda Tanrıça Themis ('Düzen') insanlığı yenilerken muhtemelen Kreatrix ('Yaratıcı') İshtar da Gılgamış Destanı'nın daha eski bir versiyonunda insanı yeniden yaratmıştır. Deukalion'un oğlu olan Helen tüm Yunanlıların atası sayılmaktadır. Kelime olarak 'yeni şarap denizcisi' (*deuco-halieus*) anlamına gelen 'Deukalion' bundan dolayı şarabın mucidi olan Nuh'la ilişkilendirilir. Deukalion'un oğlu Helen, Şarap-Tanrısı Dionyssos ile evlenen Giritli Ariadne'nin erkek kardeşidir. Dionysoss da aynı şekilde, içinde bir aslan ve bir yılanın yanı sıra birçok hayvan bulunan yeni ay biçimindeki bir gemiyle yolculuk yapmıştır. Deukalion'un eşine verilen isim Pyrrha ise kelime olarak şarabı andıran 'parlak kırmızı' anlamına gelir.

9. Geminin Kutsal Metinlerde anlatılan boyutları, gemi inşa yöntemleriyle çelişir. Üç güverteli, tamamıyla tahtadan yapılan ve 450 ayak boyunda inşa edilen bir gemi en ufak bir dalga boyunda bile kırılabilecek yapıdadır. Nuh'un kullandığı kerestelerin mutlaka, çoğu yorumcunun öne sürdüğü gibi başka hiçbir yerde bilinmeyen 'gofer ağacı' olma ihtimali düşüktür. Zira bahsedilen ağaç belki de Osiris'in cenazesinin konduğu geminin inşa edildiği akasya ağacıydı.

10. Her ne kadar Yunan ve Mezopotamya Tufan mitlerinde yer almasa da, sele karşı bir rahatlama olduğu düşünülen gökkuşağı, Avrupa ve Asya halkbiliminde oldukça yaygındır. Bu söylencede yıldızlar, üzerinde Yukarıdaki Suların bulunduğu gök kubbeye çakılı iri başlı çiviler olarak hayal edilmiştir.

11. Cinsel saldırı ya da çatışma, Ortadoğu'da bir erkek ayrıcalığı şeklinde düşünülürken, kadınların tamamen hareketsiz olmaları beklenir. Midraş tahayyülü bu durumu insanlardan hayvanlara çevirmiştir. Nuh'un durup dinlenmeden sorumluluklarını yerine getirerek gemideki hayvanları beslemesi *Süleyman'ın Meselleri* xii. 10'da bulunan ifadeyi yansıtır: 'Doğru kişi hayvanıyla ilgilenir.' Kümes hayvanlarının yedikleri tahılları sindirmek için kursaklarında depoladıkları çakıl taşlarından farklı olarak devekuşunun tek yiyeceğinin cam kırıkları oluşuna dair inanç midraş yazınında iki ya da üç kez karşımıza çıkmaktadır.

12. Kuzgunlar İbranilerin hem saygı duyduğu, aynı zamanda da uzak durup kaçındığı canlılardır. *Eyüp* xxviii. 41 ile *Mezmurlar* cxlvii. 9'da Tanrı onla-

ra özel bir önem verir. Buna karşın bahsedilen canlılar *Tensiye* XIV. 14'de temiz sayılmayan kuşlar olarak sınıflandırılmakta; *Süleyman'ın Meselleri* XXX. 17'de kuzgunlar Tanrıtanımazların gözlerini oyup çıkarmaktadır. Buna karşın *1 Krallar* XVII. 4-6'da, lanetlenmiş gagalarına rağmen Tanrı tarafından görevlendirilip İlyas'ı beslerler. *Neşidesi* v. 11'de Süleyman'ın kâküllerinin kuzgunun kanatları kadar siyah olduğuna vurgu yapılır. İhtimal ki söylencenin daha eski bir versiyonunda Ham'dan ziyade kuzgunun ceza olarak siyaha dönüştürüldüğü anlatılmaktadır. Zira Ham'ın soyundan gelen Kenanlılar siyahi değillerdi. Yunan mitolojisinde ise kuzgun, Tanrıça Athena (Anat-İshtar) tarafından rahibelerinin ölüm haberini getirdiği, ya da Tanrı Apollo tarafından düşmanı İskhys'in gözlerini oymadığı için beyazdan siyaha dönüştürülmüştür.

13. 'İncinin İlahisi' (*Aziz Thomas'ın işleri–Acts of St. Thomas*) apokrifasının yanı sıra Manicilik kökenli *Kephalaia*'da rastladığımız gibi 'inci', insan ruhunu simgeleyen gnostik bir semboldür. Bir Mandaea* metninde geçen ifade oldukça ilgi çekicidir: "Fani evimizi aydınlatan inciyi kim alıp götürdü?" Yunus göre inci aynı zamanda 'Tanrı Kelamı' anlamına da gelmekte ve anlaşıldığı kadarıyla söylencede de bu anlamda kullanılmaktadır. İsrafil tarafından Nuh'a verilen Bilgelik Kitabı, *Tekvin*'den çıkarılmıştır. Buna karşın Berossus tarafından nakledilen kutsal *Sippar* Kitabı onun eski çağlara ait Babil Tufan söylencesinin bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir. Bu iddia Utnapishtim gibi sahip olduğu erdemlerden dolayı Cennet Bahçesi'nde yaşamakla ödüllendirilen ve meleklerin yardımıyla bir bilgelik kitabı yazan Hanok'un gerçekte Nuh'un kendisi olduğu görüşünü güçlendirir. 'İsrafil (Raphael) ise göründüğü kadarıyla 'Raziel'in yanlış bir formudur.

14. Pleiadların yağmurla ilişkilendirilmeleri, onların yükselme ve batma zamanlarının, Akdeniz'de mevsimi belirlenmesi nedeniyledir. Onlardan sadece birinin (anlatıldığı gibi ikisi değil) Yunan mitolojisinde MÖ ikinci bin yılın sonlarında yok olduğu anlatılır.

* Vaftizci Yahya'nın Mesih olduğuna inanan Ürdün kökenli küçük bir gnostik tarikat.

21.
NUH'UN SARHOŞLUĞU

(a) İlk üzüm bağını kuran ve üzümden de şarap yapan Nuh'tu. Günlerden bir gün Nuh şarap içip sarhoş olunca çadırının içinde çırılçıplak uzandı. Kenan'ın babası olan Ham, babasının çadırda çıplak olduğunu görünce dışarı çıkıp gördüklerini hemen Sam'a ve Yafet'e anlattı. Sam ile Yafet omuzlarına aldıkları bir giysiyle çadırın içinde geri geri giderek çıplak babalarının üzerini örttüler. Babalarını görmemek için yüzlerini öbür yana çevirdiler. Nuh sarhoşluğundan ayılıp kendine geldiğinde küçük oğlunun ne yaptığını anladı ve şöyle dedi: "Kenan'a lanet olsun! Köleler kölesi olsun kardeşlerine. Övgüler olsun Kenan'ın kul olacağı Sam'ın Tanrısına. Tanrı Yafet'e bolluk versin. Sam'ın çadırlarında yaşasın. Kenan her ikisine kul olsun."

Nuh, tufandan sonra üç yüz elli yıl daha yaşadı.[1]

(b) Bu söylenceyi süsleyerek anlatan bazı din bilginleri Nuh'un gemiden aldığı üzüm tohumunu veya Aden Bahçesi'nden edindiği asma fidesini Ararat Dağı'ndaki zirvelerden biri olan Lubar Dağı'na diktiğini anlatırlar. Buna göre üzüm asmaları aynı gün içerisinde meyve vermiş, Nuh da akşam olmadan üzümleri toplayıp hasat ettikten sonra şarap yapmış ve elde ettiği şaraptan içerek sarhoş olmuştu.[2]

(c) Düşen meleklerden biri olan Samael, aynı sabah Nuh'un yanına gelip ona sordu: "Burada ne yapıyorsun?" Nuh da ona dönerek, "Üzüm asması dikiyorum," diye cevap verdi.

"Peki, şuradakiler nedir?"

"Meyveleri. İster taze isterse de kuru olsun her zaman tatlıdır ve insan kalbine mutluluk veren şarap da yapılabilir onlardan."

Samael hiç vakit kaybetmeden, "Hadi, öyleyse!" dedi. "Bu üzüm bağını paylaşalım. Ama sana zarar vermemem için benim tarafıma asla geçme!"

Nuh, bu teklifi kabul ettiğinde, Samael hiç vakit kaybetmeden bir kuzu öldürüp asmaların altına gömdü. Sonra da aslan, domuz ve bir maymun da öl-

dürerek aynı şekilde asmaların altına gömdü. Böylece fidanlar dört hayvanın kanıyla beslenecekti. Bu durumda şarap içmeden önce bir kuzudan daha korkak olan biri ondan biraz içince kendini bir aslan kadar kuvvetli hissedecek; gerekenden fazla içtiğinde bir domuz gibi giysilerini kirletecek; çok fazla içtiğinde ise bir maymun gibi yalpalayarak, aklını kaybedecek, Tanrıya karşı saygısızlık yaparak O'na küfredecekti. Tüm bunlar Nuh'un geçtiği merhalelerdi.[3]

(d) Bazı yazarlar içtiği şarabın verdiği sarhoşlukla bizzat Nuh'un kendisinin çadırın içinde üzerindeki giysileri çıkardığını ve tam bu sırada Ham'ın küçük oğlu Kenan'ın içeri girdiğini ileri sürer. Buna göre Kenan, büyükbabasının hayâlarını bir iple bağlayarak sıkı bir düğüm atmış ve bu şekilde onu hadım etmişti. Bu olaydan hemen sonra içeri giren Ham, olup biteni anlamış ve dışarı çıkarak alaylı ifadelerle gülerek Sam ile Yafet'e babasının durumunu anlatmıştı. Sam ve Yafet, babalarıyla eğlenen Ham'ı yaptıklarından dolayı lanetlemişlerdi.[4]

(e) Diğerleri Nuh'u bizzat Ham'ın hadım ettiğini ifade etmektedir. Buna göre sarhoşluk uykusundan uyanan ve kendisine yapılanları anlayan Nuh, haykırarak, "Artık, çocuklarını sana ve kardeşlerine hizmet etmekle görevlendireceğim dördüncü oğula sahip olamayacağım. Dolayısıyla senin dünyaya ilk gelen oğlun Kenan'ı, onların kölesi ilan ediyorum. Sen de beni gecenin karanlığında gerçekleştireceğim çirkin şeylerden mahrum bıraktığın için Kenan'ın çocukları siyah ve çirkin olacaklar. Dahası, çıplaklığımı görmek için başını aynı yöne çevirdiğinden dolayı torunlarının saçları her daim karmakarışık olsun. Gözleri kırmızı olsun. Ayıbımı dudaklarından dökülen sözlerle açığa çıkardığın için onların dudakları kalın olsun. Çıplaklığımı ihmal edip onu saklamadığın için onlar da çıplak gezsinler. Erkekler uzun boylarından utanç duysunlar." İnsanlığın bu ırkına Zenciler – Siyahiler adı verildi. Ataları olan Kenan onlara, hırsızlığı ve zinaya düşkünlüğü; bir araya geldiklerinde sahiplerinin nefretini kazanmayı ve asla gerçeği söylememeyi emretti.[5]

(f) Bazıları ise Ham'ın böyle bir suç işlemediğini belirtirler. Bu yazarlara göre Nuh, gemisini Ararat Dağı'nda boşalttığı sırada yolculuk boyunca hasta olan aslanlardan biri nankörce davranmış ve Nuh'un hayâlarına pençesiyle saldırarak onun erkekliğini kaybetmesine neden olmuştu. Bu şekilde yaralanan erkeklerin Tanrının mabedine girmeleri yasak olduğundan Nuh'un yerine Sam, Tanrıya yakmalık sunmuştu.[6]

NOTLAR

1. Tekvin IX. 20-28.
2. Tanhuma Buber Gen. 48; Gen Rab. 338; Tanhuma Noah 13.
3. Gen Rab. 338; Tanhuma Noah 13.
4. Tanhuma Buber Gen. 48-49; Gen Rab. 338-40; PRE bl. 23.

5. B. Sanhedrin 72a-b, 108b; B. Pesahim 113b; Tanhuma Buber Gen. 49-50; Gen Rab. 341; Tanhuma Noah 13, 15.
6. Gen Rab. 272; Tanhuma Buber Gen. 38; Tanhuma Noah 9; Lev. Rab. 20. 1; Bete Midrashot II. 237

*

1. Bu mitin *Tekvin* versiyonu dikkatsizce kaleme alınmıştır. Adalet kıstasları göz önünde bulundurulduğunda, babasının çıplaklığına şahit olan Ham'ın cezalandırılmaması gerekmektedir. Bunun yanında istemeden meydana gelen bu olayda Ham tek suçlu olsa bile, Nuh'un böyle bir lanetle Ham'ın masum oğlu Kenan'ı cezalandırmış olması uzak bir ihtimaldir. Metinde bulunan "Ve Nuh, sarhoşluğundan ayıldı ve küçük oğlunun ona ne yaptığını anladı" şeklindeki ifade anlatımda bir eksiklik ya da boşluk olduğunu ve akla yatkın midraş yorumlarıyla hadım etme hikâyesinin tamamlandığını göstermektedir. Nuh'un laneti düşünüldüğünde suçu işleyen günahkârın Ham'dan ziyade küçük Kenan olduğu ortaya çıkmaktadır. "Baba Ham" ifadesinin ise açıkça bir eklenti olduğu görülmektedir.

2. Bu söylence İbranilerin, Kenanileri köle yapmalarını haklı göstermeyi amaçlayan bir anlatımdır – Kenan, Fenikeler tarafından *Chnas*, Yunanlılar tarafından da *Agenor* adlarıyla tanınmaktaydı. Bir midraş metninde Ham'ın işlediği suçlar arasına erkeklerle cinsel ilişki de eklenmiştir. Kenanlıların işlediği suçların uzun bir listesi *Levililer* xviii'de bulunmaktadır. Kral Rehoboam'a tabiî halktan, "Tanrının, İsrailoğullarından önce kovduğu bütün iğrençlikleri yapmaktalar" (*1 Krallar* xiv. 24) şeklinde sitemkâr bir biçimde bahsedilir. Sam'ın soyundan gelen İbranilerin sergilediği cinsel ılımlığının yanı sıra onlara katılan ve Tanrı tarafından kutsanan Yafet'in bütün oğulları da aynı midraş yorumunda kendilerine yer bulmuşlardır.

3. 'Yafet', Yunan mitolojisinde Asya ile Prometheus'un birlikteliğinden dünyaya gelen ve dolayısıyla da insanın tufan-öncesi halkın atası olan İapetus'u sembolize etmektedir. İapetus'e, bir zamanlar Kenan Diyarı'nı işgal eden Deniz İnsanlarının ülkesi Kilikya'da ibadet edilmekteydi. Kilikyalılar bu süreçte İbraniceyi benimsemiş, Şimşon ile Delila'nın konu edildiği hikâyeden anlaşıldığı kadarıyla da İbranilerle evlenerek aralarında akrabalık bağı kurmuşlardır. Sam ile Yafet'in soyundan gelenler birbirleriyle işbirliği yaparak Kenanlılara –Ham'ın oğullarına– karşı birlik olmuşlar ve onları kendilerine köle yapmışlardır. Nuh'un lanetinin konu edildiği söylence de bu tarihi olaya mitsel bir geçerlilik kazandırmaktadır. Kelime oyunu yapılarak *Mez-*

murlar cv. 23 ve cvi. 22'de *Kemi* ('siyah') –esasen Mısırlılara verilen isimdir– ile özdeşleştirilen Ham, *Tekvin* x. 6'ya göre yalnızca Misrayim'in (Mısırlılar) babası değil, aynı zamanda Somali Sahillerindeki Zencilerin atası Pût (Punt) ile Filistin'e köle olarak getirilen Etiyopyalı Zencilerin atası olan Kûş'un da babasıdır. Zencilerin yazgısının, beyazlara köle olarak hizmet etmeye mahkûm olduğu şeklindeki görüş, Ortaçağ Hıristiyanlığı tarafından alınıp benimsenen bir doktrindir. Zira söz konusu çağda vebadan dolayı ucuz iş gücü eksikliği çok fazla hissedilmekte ve bu da köleliğin tekrar eski cazibesini kazanmasına neden olmaktaydı.

4. Sam, Ham ve Yafet'in konu edildiği hikâye, Yunan mitolojisinde beş kardeşin Koeus, Krius, Hyperion, İapetus ve Kronus'un, babaları Uranus'a karşı giriştikleri başarılı komplonun anlatıldığı söylenceyle ilişkilendirilir. Bu girişimde Kronus, babası Uranus'u hadım edip onun yerine geçmiştir. Hatta Bizanslı mitolog Tzetzes'e göre Zeus da aynı girişimde bulunarak, kardeşleri Hades ve Poseidon'un yardımlarıyla Kronus'u hadım etmiş ve onun tahtına geçmiştir. Hurrian orijinli bir söylenceye dayandırılan bir Hitit hikâyesinde Yüce Tanrı Anu'nun hayâları, aynı zamanda şarap doldurucusu da olan isyankâr oğlu Kumarbi tarafından ısırılarak kopartılır. Kumarbi yaptığından hoşnut bir şekilde olan biteni alaylı bir şekilde anlatınca –tıpkı anlatıldığı kadarıyla Ham'ın yaptığı gibi– Anu onu lanetler. Bybluslu Philo'nun, Sanchuniathon'dan yaptığı alıntıya göre bizzat Tanrı El, babası Uranus'u hadım etmiştir. Bir evladın bu şekilde babasını hadım ettiği fikri *Tekvin* editörlerini öyle korkutmuştur ki, aynı editörler Ham'ın babası Nuh'u hadım ettiğini gizleme gereği duymuşlardır. Aynı durum Yunanlılarda da karşımıza çıkmaktadır. Zira Hıristiyanlığa kadar Yunanlılar da Kronus'un hadım edilişinin konu edildiği söylenceyi inkâr etmişlerdir. Platon dahi kaleme aldığı *Devlet ve Euthyphro* gibi eserlerinde bu durumu saklamıştır. Buna karşın Nuh'un hadım edilişi ve bundan dolayı Tanrının rahibi olarak yerini başkasına bırakması Yahudiler tarafından muhafaza edilip korunmuştur. Kenan'ın, büyükbabasını bir ip kullanarak iğdiş etmesi akla yatkın gelmemekle beraber, Nuh'un üzüm bağından alınan budama bıçağının bu işte kullanılması muhtemeldir.

5. Her ne kadar 'erkeklik bezi ezilmiş ya da erkeklik organı kesilmiş kişiler Rabbin topluluğuna giremese de' (*Tensiye* xxiii. 1), Mısırlıların MÖ 14. yüzyıldan 13. yüzyıla dek Deniz İnsanlarına karşı giriştikleri savaşlarda olduğu gibi sünnetli olmayan düşmanların hadım edilmesi eski bir İsrail savaş geleneğiydi. *1. Samuel* xviii. 25-27'ye göre Davut, Kral Saul'e, Prenses Mikal'in başlık parası olarak iki yüz Filistinlinin sünnet derisini göndermiştir. Esasen belki de ölü

HARİTA 1

TEKVİN DÜNYASI

bir insanın hayaletinin intikam almasını engellemek amacını taşıyan bu gelenek günümüzde Araplar arasında hâlâ varlığını sürdürmektedir.

6. *Tekvin* x. 2'de Yafet'in oğulları Gomer, Magog, Meday, Yavan, Meşek ve Tiras şeklinde sıralanmaktadır. Gomer genellikle, Anadolu'da yaşayan Simirler* ile özdeşleştirilirken; Magog, MÖ 14. yüzyılda Tell Amarna mektuplarında bahsedilen ve bir Ermeni krallığı olan Gog (*Hezekiel* xxxviii. 1 ff) ile ilişkilendirilmektedir. İonia ile özdeşleştirilen Yavan ise *Tekvin* x. 5'te nakledildiği şekliyle Elişa, Tarşiş, Kittim ve Rodanim adlarında erkek çocuklara sahipti. Elişa, Kıbrıslı Alaşyalarla; Kittim, bir başka Kıbrıs halkıyla; Tarşiş, Güney İspanyalı Tartesyanlarla; Rodanim'in yanlış nakledilen bir formu olan Dodanim ise Rodoslularla ilişkilendirilir. Tuval,** Anadolulu Tibarenleri temsil ederken, Meşek, onların komşuları olan Moskiyalıları; Tiras, MÖ 13. yüzyıla ait bir Mısır belgesinde kendilerinden Tursha olarak bahsedilen ve denizkonfederasyonunun bir üyesi olan halkı simgelemektedir – belki de bu halk, bir kısmı MÖ 16. sonlarına doğru Ege Adalarından Limni ile İmroz'u ele geçiren, diğer bir kısmı ise İtalya'ya göç ederek burada Etrurya krallığını kuran Tyrsenianlı korsanlardı.

* Homeros'un destanında adı geçen ve karanlıkta yaşadıkları söylenen batılı bir ırk.

** Tekvin'de ve I. *Tarihler*'de Tuval'de Gomer'in oğulları arasında sayılır.

22.
BABİL KULESİ

(a) Nuh'un soyundan gelenler doğuya doğru yavaşça sürdürdükleri yolculuklarında bir ülkeden diğerine göçüp durdular. En sonunda Şinar bölgesinde bir ova bulup oraya yerleştiler. "Hadi tuğla yapıp, pişirelim" dediler. "Kendimize bir şehir kuralım. Göklere uzanan bir kule inşa edelim. Böylece bir ulus olup, yeryüzüne dağılmayalım." Hemen işe koyuldular. Harç yerine tuğlaları birbiriyle yapıştırmak için zift kullandılar. Onları çalışırken izleyen Tanrı kendi kendine düşündü: "Tek bir halk olup aynı dili konuşarak bunu yapmaya başladıklarına göre, düşündüklerini gerçekleştirecek, hiçbir engel tanımayacaklar. [...] Gelin onların dillerini karıştıralım ve aralarına nifak tohumları atarak anlaşmazlık çıkmasını sağlayalım." Tanrı böylece onların konuştuğu dilleri farklılaştırdı ve kulenin inşası durdu. Ustaların her biri ayrı yönlere dağıldı. Bu nedenle bu kalıntılara Babil adı verildi. Zira Tanrı insanların dillerini *karıştırdı* tek bir milleti yetmiş ayrı ulusa böldü.[1]

(b) Bazları Tanrının hizmetinde çalışan ünlü avcı Nemrut'un Babil Kulesi'ni inşa ettiğini; ancak bu yapının onun ilk icraatı olmadığını belirtmektedirler. Nuh'un soyundan gelen insanlar üzerinde egemenlik kurduktan sonra Nemrut, yuvarlak bir kaya üzerine bir kale inşa etmiş, bunun üzerine de sedir ağacından bir taht kondurmuş ve bu tahtı da demirden yapılan ikinci bir tahtı desteklemesi için kullanmıştı. Demirden yapılan taht kendisinin üzerine inşa edilen bakır tahtı; bakır taht, üzerine inşa edilen gümüş tahtı; gümüş taht ise üzerinde bulunan altın tahtı destekleyecek şekilde tasarlanmıştı. Bu piramit yapının zirvesine ise Nemrut, evrensel boyutta saygı görmesi gereken dev bir mücevher yerleştirmişti.[2]

(c) Nemrut, Kûş'un oğlu, Kûş ise Ham'ın yaşlılık çağlarında dünyaya gelen oğluydu. Ham, Kûş'u kutsayarak ona, bir zamanlar Tanrının Âdem ve Havva için yaptığı deriden giysileri verdi. Bu giysilere Nuh'tan sonra oğlu Sam sahip olacakken Ham onları çalmıştı. Kûş da bu giysileri çok gizli yerler-

de saklayarak oğlu Nemrut'a verdi. Nemrut, yirmi yaşında bu kutsal emanetleri ilk kez giydiğinde karşı konulmaz bir güce sahip oldu. Tanrı ona avlanmada sınırsız bir yetenek ve cesaret bahşetti. Avını her alt edişinde Nemrut, bir mabet inşa edip Tanrıya kurbanlar sunmayı hiçbir zaman ihmal etmedi.

(d) Bu olayın üzerinden yirmi yıl geçmiş ve birbirlerinin azılı düşmanları olan Ham'ın Oğulları ile Yafet'in Oğulları arasında bir savaş çıkmıştı. Erken sayılabilecek bir bozguna rağmen Nemrut, Ham'ın Oğullarından dört yüz elli kişi ile Sam'ın Oğullarından seksen paralı askeri bir araya getirdi. Bu orduyla Nemrut, Yafet Oğullarına saldırdı ve onları mağlup ederek zaferini ilan etti. Ham'ın Oğulları bunun üzerine onu kralları olarak seçip başa getirdiler. Nemrut, krallığın her bir yanına valiler ve yargıçlar atadı. Nahor'un oğlu Terah'ı ise orduların başına getirdi. Danışmanları doğuda bir ovada bir başkent inşa etmeyi ona önerdiklerinde Nemrut bu tavsiyeye uydu ve şehre 'Tanrı, düşmanlarımı paramparça etti, diyerek Şinar (*Shinear*) kırmak, parçalamak adını verdi. Aynı zamanda Nemrut, Sam'ın Oğulları üzerinde de hâkimiyet kurmayı başarmış ve onları haraca bağlamıştı. Onlar da Yafet'in Oğulları gibi Şinar'a gelmiş ve Ham'ın Oğullarıyla yan yana yaşayarak aynı dili, İbraniceyi konuşur olmuşlardı.

(e) Kazandığı zaferlerin verdiği gururla Nemrut, Tufandan beri hiç kimsenin işlemediği kadar günah işledi. Taş ve tahtadan putlar yaparak tüm dünyanın onlara tapmasını şart koştu. Oğlu Mardon ise, Şeytan ana-babanın şeytan oğlu' deyişini haklı çıkarırcasına babasından daha acımasız ve zalim çıktı – Nemrut, egemenliği altındaki insanlarla Tanrıya isyanlarının bir işareti olarak Babil Kulesi'ni inşa etti. "Böylelikle tufanda boğulan atalarımın intikamını Tanrıdan almış olacağım" dedi. "Bir tufan daha gönderirse göndersin. İnşa edeceğim kule, Ararat Dağı'ndan bile yüksek olacak ve beni boğulmaktan kurtaracak." Nemrut ve himayesindekiler inşa ettikleri kule yardımıyla Cennete saldırıp Tanrıyı yok etmeyi ve O'nun yerine ise kendi putlarını koymayı planlamışlardı.[3]

(f) Çok geçmeden Babil Kulesi yetmiş millik bir yüksekliğe ulaştı. Kulenin doğu tarafında yedi merdiven uzanmakta ve bunlar sayesinde harç ve tuğla tekneleri zirveye taşınmaktaydı. Batı tarafında bulunan yedi merdivenden ise yukarıya çıkarılan tekneler tekrar aşağıya indirilmekteydi. Terah'ın oğlu İbrahim, bu yapıta uzun uzun bakmış ve onu inşa edenleri Tanrı adına lanetlemişti. Zira yapıdan bir tuğla bir kişinin başına düşse, çalışanlar tuğlanın ziyan oluşuna üzülmekte; aynı şekilde bir insanın düşüp hayatını kaybetmesine ise başlarını bile çevirip bakmamaktaydılar. Nemrut'un adamlarının Cennete fırlattıkları okları, Tanrının melekleri tek tek yakalayıp, onları şaşırtmak için kana bulayarak geri gönderdiler. Okçular, kana bulanmış okları gördüklerinde sevinç çığlıkları atarak, "Artık Cennette yaşayan herkesi öldürdük!" demeye başladılar.[4]

(g) Tanrı daha sonra Tahtının en yakınındaki yetmiş meleğe dönerek onlara şöyle dedi: "Gelin yeryüzüne tekrar inip, onların dillerini karıştıralım. Bir dili yetmiş ayrı dil yapalım!" Tanrının söylediklerini yerine getirmesinden hemen sonra binayı inşa edenler arasında bir kargaşa çıktı. Duvar ustası işçisine, "Harç getir!" diye seslendiğinde işçi harç yerine ona tuğla götürmeye başladı ve böylece birbirlerini anlamayan bu insanlar kavgaya tutuştu. Ustalar öfkeye kapılarak kendilerini dinlemediklerini sandıkları işçilerini öldürmeye başladılar. Kule cesetlerle doldu. Yerde de durum kuledekinden farklı değildi. Kargaşa, inşaatın durmasına dek sürdü.

Kuleye gelince; Yeryüzü açılarak üçte birini içine aldı. Diğer üçte biri ise Cennetten gelen alevlerle yanıp kül oldu. Geriye kalan kısımlar ise günümüze dek varlığını sürdürdü – bu kalıntılar dahi o kadar yüksektedir ki zirvesinden Eriha şehrinin koruları çekirge sürüleri gibi görünmekte; havasızlıktan insanlar akıllarını kaybedecek noktaya gelmektedir. Buna karşın Babil Kulesi devasa genişlikteki zemini nedeniyle olduğundan daha alçak görünmektedir.[5]

(h) Bu olaydan sonra artık her sülale kendi dilini konuşmaya, kendi ülkesini seçmeye, kendi şehrini kurmaya başlayıp bağımsız bir ulus oldu ve evrensel bir hükümdarı tanımadı. Tanrı yetmiş meleğini bu ulusları denetim altına alıp gözetlemekle görevlendirdi ve "Abram'ın Oğullarını bizzat ben gözetleyeceğim ve onlar İbranice konuşmaya devam edecekler" dedi.[6]

(i) Tüm bu olanlara karşın Nemrut, Şinar ülkesini yönetmeye devam etti. Ereş, Akat ve Kalne adlarında yeni şehirler kurarak buralara insanlar yerleştirdi. Onlar üzerinde hükümranlık kurdu ve 'İbrahim' unvanını aldı.[7]

(j) En sonunda Yakup'un oğlu* Esav, Nemrut ile tesadüfen bir av sırasında karşılaştı ve onu öldürerek kutsal giysilerini çıkardı. Böylelikle Esav, bir zamanlar Nemrut'un sahip olduğu karşı konulmaz güce erişti; ta ki Yakup kutsal emanetleri onun çadırından çalıp alana dek. "Kardeşim böyle bir güce ve nimete layık değil!" diyen Yakup, bir çukur kazarak giysileri gömdü.[8]

NOTLAR

* İngilizce metinde de ifade aynen böyledir. Ancak *Tekvin*'de Esav ve Yakup kardeştirler ve babaları da İshak'tır.

1. Tekvin XI. 1-9; PRE, bl. 24.
2. Mid. Hagadol Gen. 188; Gaster, Maasiyot 2; Ginzberg, LJ, V. 201, n. 87.
3. Sepher Hayashar 22-31; Tanhuma Noah 18, 19.
4. Bkz. üstteki dipnot.
5. Sepher Hayashar 22-31; B. Sanhedrin 109a; PRE bl. 24.
6. Bkz. üstteki dipnot.
7. PRE bl. 24.
8. PRE bl. 24.

*

1. Babil Kulesinin konu edildiği 12. yüzyıla ait Yahudi versiyonu, 5. yüzyılda yaşayan Tarragonalı Hıristiyan yazar Orosius'un kaleme aldığı *Seven Books Against the Pagans* adlı eserinde betimlenen söylenceyle benzerlikler taşır. Hikâyeyi –ikinci ya da üçüncü elden de olsa– Yahudi Tanzitik kaynaklarından aldığı görülen Orosius, Kuleyi beş buçuk mil uzunlukta, on millik bir daire üzerine kurulu, tunçtan kapılara sahip ve dört yüz seksen katlı olarak tasvir eder. Orosius'un belirttiğine göre Nemrut'un torunu Ninus da Ninova şehrini kurmuştur – *Tekvin* x. 11'de bu onur Asur'a verilmiştir.

2. Haupt, aynı zamanda Nebrod ya da Nebron olarak da isimlendirilen Kûş'un oğlu Nemrut'u, yarı-Sami –ancak Hint-Avrupa birliğine ait olmayan– Babil'in Kassit Krallarından biri Nazimarattas ile özdeşleştirir. Bu halk şimdilerde Kürtlerin yaşadığı toprakların sınırları içerisinde bulunan ve Asur ile Medya'yı birbirinden ayıran dağlık bölge Kûş'tan (Kashshu) aşağılara indiklerinde Babil'in Amor hanedanlığını bozguna uğratmış ve MÖ 6. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar burada hükümranlığını sürdürmüştür. Ulusal Tanrılarına Kashshu adını verirlerken, krallarını da 'Kûş'un Oğulları' olarak tasvir etmekteydiler. Ninurta ile özdeşleştirilen bir diğer kassit Tanrısı ise, muhtemelen Nemrut adının türetildiği Murudash idi. Halef ve seleflerinin hepsinde olduğu gibi Nemrut'un da aslanları, boğaları ve yılanları –taç giyme ritüelini çağrıştıran eylemler– öldürürken tasvir edilmesinden dolayı 'kudretli bir avcı' olması muhtemeldir. Anlatılan hikâye Nazimarattas'ın erken yaşlarda elde ettiği zaferi –bu zafer, MÖ 14. yüzyıl Asur krallarından olan 1. Adadninari tarafından bozguna uğratılmadan öncesine dayanır– anlatan geleneğin bir devamı olabilir. Buna karşın söylence ikinci bir Kûş'un dahil edilmesiyle birbirine karışmıştır –bahsi geçen Kûş, Meroe'de konuşlanan ve *İşaya* xviii. 1'de anlatılan, Güney Arabistan'la etnik bağları olan bir Etiyopya krallığıdır. Nemrut'un 'Kûş'un oğlu' olarak anlatıldığı *Tekvin* x. 8'de ifade edilen Kûş bir Kassit'tir. Önceki ayetlerde hakkında birçok Güney Arabistan boyunun atası olarak bahsedilmesinden dolayı onun ikinci bir Kûş olma ihtimali oldukça yüksektir.

3. Nemrut'un İbrani diline geçen formu ('isyan etmek' anlamına gelen *marod* fiili) onun kazandığı kötü şöhreti destekler niteliktedir. MS 7. yüzyıl *Chronican Paschale*'ye göre Persliler Orion takımyıldızına 'Nemrut' adını vermişler ve bu şekilde onu isyankâr melek Samhazai'nin yanı sıra Tanrısına karşı gelen, aynı zamanda da 'kudretli bir avcı' olan Yunanlı kahraman Orion ile özdeşleştirmişlerdir.

4. Buna karşın Nemrut'un konu edildiği hikâye Samael'in El'e karşı giriştiği isyanı anlatan mitle ilişkilendirilir. Aynı temaları taşıyan bir diğer söylence ise Kumarbi ile devasa uzunluktaki taş-dev Ullikummi'nin anlatıldığı ve Kumarbi'nin onun kafasını kopartarak Cennetteki yetmiş Tanrıya saldırı planını içeren Hitit mitidir. Çok açık bir şekilde aynı kaynaktan alındığı görülen Yunan hikâyesinde ise, Zeus'un ikamet ettiği Olympos Cennetine saldırmak için dev Aloeidlerin Pelion Dağı'nı, Ossa Dağı'nın üzerine koydukları anlatılır.

5. *Tekvin* XIV. 19'da İbrahim'den Şinar Kralı olarak bahsedilirken, Targum'da Babil Kralı; Josephus'un kaleme aldığı *Antiquities*'te ise İbrahim, 'Amara Psides, Şinar Kralı' olarak geçmektedir. Her ne kadar Şinar'ın şimdilerde Akat sınırları içerisinde ve Babil'in kuzeybatısındaki bölgede olduğuna inanılsa da İbrahim, kanun-koyucu ve şehir-kurucu Babil Kralı Hammurabi ile rahatlıkla özdeşleştirilmektedir.

6. Erken zamanlara ait bu İbrani söylenceleri, bir başka büyük hükümdar olan ve inşa ettiği şehirlere zorla insanları yerleştiren, bunun için de çok sayıdaki Yahudiyi Babil'e sürgüne gönderen Kral II. Nabukadnezar (MÖ 604–562) zamanında daha da yaygınlaştırılıp derinleştirilmiştir. Asur Kralı II. Sargon (MÖ 721–705), Kuzey İsrailli birkaç boy dışında herkesi sınırdışı etmiş ve dolayısıyla da Nabukadnezar, Babil'e, MÖ 689 yılında Sennacherib tarafından yapılan ve *ziggurat* adı verilen devasa teraslı-tapınakların yakılıp yok edildiği utanç verici saldırıda harap olan şehrini tekrar onarmak için Yahudilere ihtiyaç duymuştur.

7. Uzun bir müddet, *Birs Nimrud* kulesinin Babil Kulesi olduğuna inanılırdı. Ne var ki üzerindeki çivi yazısı ve bir takım şifrelerden anlaşıldığı kadarıyla *Birs Nimrud*, Borsippa şehrinin kulesiydi. Öte yandan Babil Kulesinin Babil kentinin içinde olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır. Sümerler tarafından *Etemenenanki* ('Cennet ve Yeryüzünün Temeli Olan Ev') olarak adlandırılan bu devasa kule, *Esagila* ya da ('Kafayı Yukarı Kaldıran Ev') adı verilen temel-kompleksinin merkezinde konuşlanmaktaydı.

Babil'in yeri, German Oriental Society'nin 1899–1918 yıllarında yaptığı kazılarda ortaya çıkarılmasından önce de bilinmekteydi. Zira şehrin yüksek noktaları, Araplar tarafından Babil adı verilen modern Hillah yerleşkesinin hemen yakınında bulunmaktaydı. Bu isim, tarihi çağlarda yaşayan Akatların, *Bab-Ili* ya da 'Tanrının Kapısı' şeklindeki şehir isminin varlığını korumuştur. Babil'in, İbranice *balal* 'karıştırmak-kargaşa yaratmak' sözcüğüne dayandırılarak yapılan Kutsal Kitap yorumu, popüler etimolojinin eski ve klasik bir örneğidir.

8. 'Dillerin karıştırılması' ifadesiyle şekillenen söylence, Borsippa sınırları içerisinde bulunan II. Nabukadnezar'a ait bir diğer yazıtın bulunmasıyla da-

ha da popüler hale gelmiştir. Bu yazıtlarda, uzun bir süreden beri bakımsız kalan yerel zigguratın asıl mimarı tarafından hiçbir zaman bitirilmediği ve bundan dolayı da Tanrı Marduk'un, uşağı olan Kralı onu bitirmesi için ikna ettiği anlatılmaktadır. Nemrut'un oğluna verilen isim olan 'Mardon' da aynı zamanda 'isyankâr–isyan etmek' anlamına gelirken, söz konusu kelimenin 'Marduk' kelimesinin yanlış bir formu olma ihtimali de vardır.

Her ne kadar Nabukadnezar tarafından Babil'e yerleşmeye zorlanan Yahudiler, sınırdışı edilenlerin konuştuğu farklı lehçelerin sayısının çokluğundan şaşkına dönmüş olsalar da Tanrının dilleri karıştırma eyleminin çok daha eski bir söylence olduğu anlaşılmaktadır – Khoreneli Musa, *Armenian History* (*'Ermeni Tarihi'*) adlı eserinde, Kisuthros (Xisuthros) ile Nuh'un Gemisi hakkında konuştuğunda bu olaydan bahsetmektedir.

9. Orosius gibi St. Jerome de Babil Kulesi'ni, Herodotus'un naklettiği haliyle çevresini kuşatan surların elli beş mil uzunluğunda olduğu Babil şehri ile özdeşleştirmektedir. Kraliyet Şehrinin çevresi yedi millik bir uzunluğu (bu uzunluk Kulenin çevre uzunluğundan çok fazla değildi) kapsarken, iç duvarların yüksekliği ise yüz yardanın üzerindeydi.

10. Nabukadnezar'ın zorla elde ettiği ücretsiz iş gücü, işçilerin nasıl Kulenin üst kısımlarına tırmanıp indiklerini ve bir tuğlanın yere düşüşünde neler yaşandığını detaylı bir şekilde anlatan efsanenin tarihsel izahı olabilir. Nabukadnezar'ın kraliyet sarayları da 'tepelerin yüksekliğine ulaştıktan sonra altın, gümüş ve diğer değerli taşlarla süslenmişti' – bu hadise, Nemrut'un piramit şeklindeki pahalı tahtını açıklayabilir niteliktedir. Bundan kırk yıl sonra Persli Kral Darius, Yeremya ile İşaya'nın sıklıkla kehanette bulunduğu şekilde kulenin yıkımına başlamış, kendisinden sonra da bu işi oğlu Kserkses (Xerxes) devam ettirmiştir. Arrian'a göre Büyük İskender (MÖ 366–323) Babil'in bu ihtişamlı yapısını eski görkemine tekrar kavuşturmayı ciddi bir şekilde gözden geçirmiş, ancak moloz yığınının bile yerinden kaldırılmasının on bin kişi tarafından en az iki aylık bir sürede yapılabileceğini hesaplayınca bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Öte yandan şehir sakinleri de tüm bunlar olurken Dicle Nehri üzerindeki Selevcia* yerleşmiş ve Josephus'un yaşadığı çağlara gelindiğinde (MS 1. yüzyılın sonları) ise bütün zigguratların hepsi bakımsızlıktan dolayı yerle bir olmuştu.

11. Babil'i Erek, Akat ve Kalne gibi eski çağlara ait şehirlerle aynı önemde sıralayan Kutsal Kitap söyleminin aksi henüz kanıtlanamamıştır.

* Silifke'nin antik isminin de Selevcia olmasına karşın bu iki şehir tamamen farklıdır. Selevcia Bağdat'ın güneydoğusunda, Selevkosların başşehriydi.

23.
İBRAHİM'İN SOYU

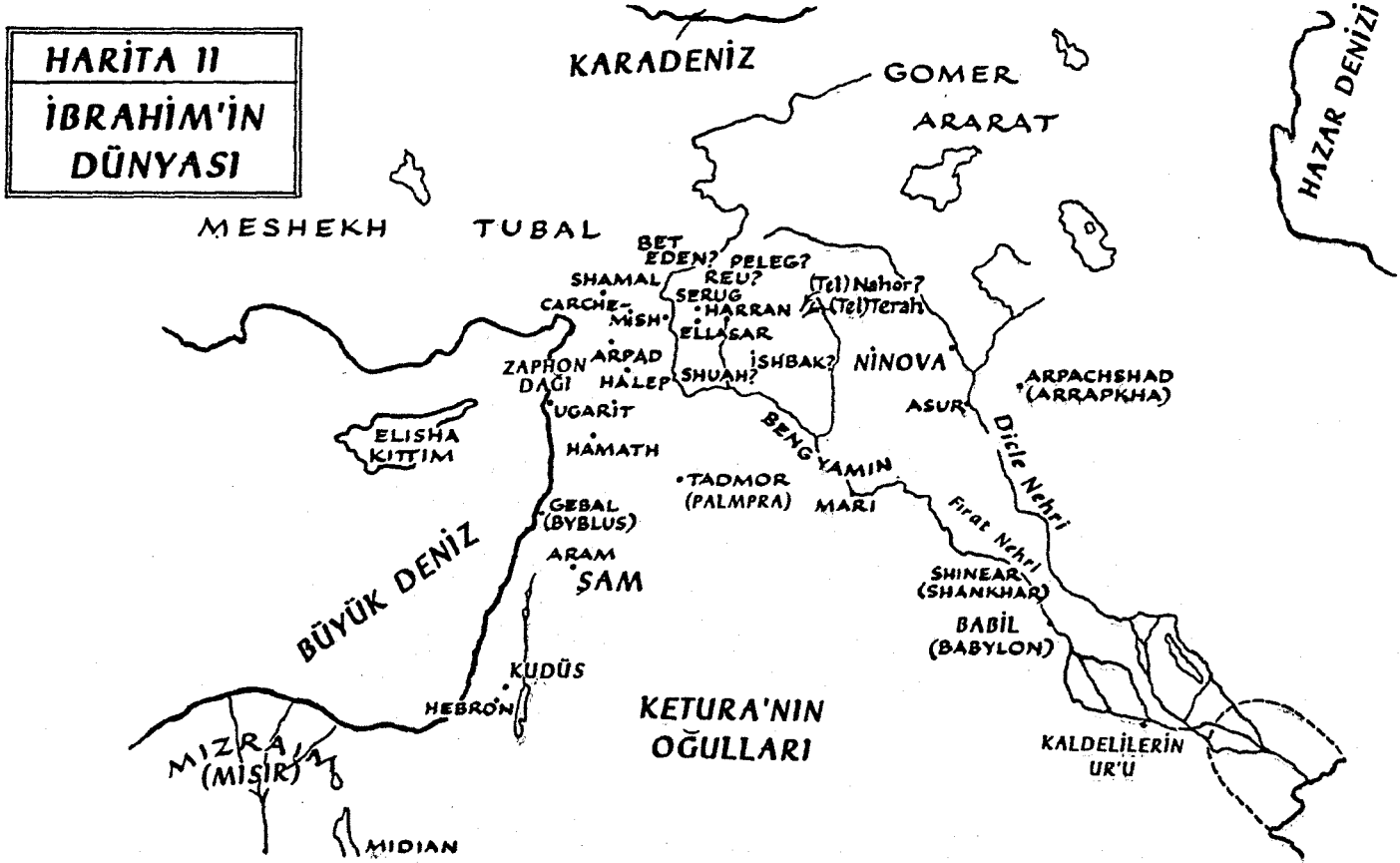
(a) Tanrının daha sonra İbrahim adını verdiği ve Nuh'un oğlu Sam'ın soyundan gelen Abram'ın şeceresi şöyledir:

Sam'ın, Tufandan iki yıl sonra oğlu Arpakşad doğdu.
Arpakşad otuz beş yaşındayken oğlu Şelah doğdu.
Şelah otuz yaşındayken oğlu Eber doğdu.
Ever otuz dört yaşındayken oğlu Peleg doğdu.
Peleg otuz yaşındayken oğlu Reu doğdu.
Reu otuz iki yaşındayken oğlu Seruc doğdu.
Seruk otuz yaşındayken oğlu Nahor doğdu.
Nahor yirmi dokuz yaşındayken oğlu Terah doğdu.
Terah yetmiş yaşındayken oğulları Abram, Nahor ve Haran dünyaya geldi.[1]

(b) Abram, farklı anneden dünya gelmiş olan üvey kız kardeşi Saray ile evlendi. Zira Terah hem Barnabo'un kızı Amitlay, hem de yine kendi adını taşıyan bir akrabası olan Abram'ın kızı Edna ile evlenmişti. İkinci Nahor da Haran'ın kızı olan yeğeni Milka ile evlendi. Haran'ın eşinin adı unutulmakla beraber Lut adında bir oğlu ve Yiska adında da bir kızının olduğu bilinmektedir. Bazı yazarlar Haran'ın aynı zamanda Saray'ın babası olduğunu da söylemektedirler.[2]

(c) Haran erken yaşta hayatını kaybedince Terah, doğduğu şehri Abram, Saray ve Lut'u da yanına alarak terk etti ve Harran Ülkesine yerleşti. Ancak İkinci Nahor hâlâ hayatta olan akrabalarıyla beraber Ur şehrinde kaldı. Sam, altı yüzyıl yaşarken, Arpakşad dört yüz otuz sekiz; Şelah, dört yüz otuz üç; Eber, dört yüz altmış dört; Peleg, iki yüz otuz dokuz; Reu, iki yüz otuz dokuz; Seruc, iki yüz otuz; Birinci Nahor yüz kırk sekiz ve Terah da iki yüz beş yıl yaşadıktan sonra hayatlarını kaybettiler.[3]

(d) Kildanilerin sonradan yerleştiği Ur kenti adını, kurucusu Kesed'in oğlu Ur'dan almıştı. Nuh'un soyundan gelen Ur, zalimliği ve gaddarlığı ile te-

HARİTA II
İBRAHİM'İN DÜNYASI
KARADENİZ
GOMER
ARARAT
HAZAR DENİZİ
MESHEKH
TUBAL
BET EDEN?
PELEG?
SHAMAL
REU?
(Tel) Nahor?
SERUG
CARCHE-MISH
HARRAN
(Tel) Terah
ELLASAR
ZAPHON DAĞI
ARPAD
HALEP
SHUAH?
İSHBAK?
NİNOVA
ARPACHSHAD (ARRAPKHA)
UGARİT
ASUR
ELISHA KITTIM
HAMATH
BENYAMIN
Dicle Nehri
TADMOR (PALMPRA)
MARI
Fırat Nehri
GEBAL (BYBLUS)
BÜYÜK DENİZ
ARAM
ŞAM
SHINEAR (SHANKHAR)
BABİL (BABYLON)
KUDÜS
HEBRON
KETURA'NIN OĞULLARI
KALDELİLERİN UR'U
MIZRAIM (MISIR)
MIDIAN

baasındaki halkı putlara tapmaya zorlayan bir hükümdardı. Abram'ın atası olan Reu, Ur'un kızı Orah ile evlenmiş ve bu evlilikten Seruc dünyaya gelmişti. Reu, kötülüğe karşı mücadele verip onu *bertaraf edeceğini* düşündüğünden oğluna bu ismi verdi. Seruc ise oğlu Birinci Nahor'a Kasdim'in Kildanilerin bütün gökbilim gerçeklerini ve sırlarını öğretti. Nahor da oğluna, Ur'daki bütün mahsulü yok eden kuzgun istilasının verdiği zarar ve *acıdan* dolayı Terah adını verdi. Terah, Kildani soyundan gelen eşi Jesika'dan dünyaya gelen oğluna Edna'nın babası onuruna Abram adını verdi. [4]

(e) Bazı din bilginleri Abram'ın, Terah'ın en küçük oğlu olduğunu söylerken, diğerleri ise onun en büyük oğlu olduğunu belirtirler. [5]

NOTLAR

1. Tekvin XI. 10-32; XX. 12.
2. Jubilees XI. 1-15; B. Baba Bathra 91a; PRE bl. 26.
3. Tekvin XI. 10-32.
4. Jubilees XI. 1-15.
5. Tekvin XI. 26-27; Sepher Hayashar 27.

*

1. Sözü geçen Ataların isimleri, bir dizi tarihi dokümanda karşılaştığımız etnik grup ya da yer isimleriyle özdeşleştirilmiştir. Bu anlayış onların, soyları üzerine muhtelif rivayetlerin tarihi çağlardaki bazı geleneklere ait mitsel kalıtlar olduğu şeklindeki iddiayı makul kılar. Josephus'un, 'Kildanilerin atası' olduğunu söylediği Arpakşad, Akat diline ait dağ anlamına gelen 'shad' eki ile birlikte Arrapka ülkesini anlatıyor olabilir. Bahsedilen 'Arrapka Dağları', Arrapka'nın özdeşleştirildiği modern Kerkük'ün etrafını çevreleyen dağlardır. İshbaal'in, 'Baal Halkı' anlamına geldiği gibi, Metuşelah (*Tekvin* v. 21 ff) birleşik isminin 'Şelah Halkı' anlamına geldiği yargısından hareketle Şelah'ın Tanrının isimlerinden biri olduğu söylenebilir. İbrim ya da İbrani kavmine ismini veren Ever, Yahudi ve Asur kaynaklarında 'nehrin ötesindeki ülke' (*eber hannahar*, 1. *Krallar* v. 4) şeklinde tasvir edilen birçok bölgeden biriyle ilintili olabilir. Peleg, Orta Fırat bölgesinde kurulmuş olan ve kendisinden Mari mektuplarında bahsedilen bir şehirdir. Aynı dokümanlarda Reu kişisel bir isim olarak geçerken, yakınlardaki Rakhilu şehriyle ilişkilendirilebilir. Seruk, Harran ile Karkhemiş arsında bulunan Sarugi şehrini sembolize etmektedir. Nahor ise MÖ 18. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar Mari mektuplarının yanı sıra Asur belgelerinde Til Nakhiri adıyla anılan ve Harran yakınlarında kurulu olan Nakhuru kentidir. MÖ 9. yüzyıl Asur yazıtlarında kendisinden

Til Turahi şeklinde bahsedilen Terah şehri de aynı şekilde Harran yakınlarında bulunmaktaydı.

2. İbranilerin Atalarına atfettiği yaşlar– Âdem'in 930, Şit'in 912, Enoş'un 905, Kenan'ın 910, Mahalalel'in 895, Yared'in 962, Hanok'un 365, Metuşelah'ın 969, Lamek'in 777, Nuh'un 950, Sam'ın 600, Arpakşad'ın 438, Şelah'ın 133, Ever'in 464, Peleg'in 239, Reu'nun 239, Seruc'un 230, Nahor'un 148 ve Terah'ın ise 205 yıl yaşadıkları söylenir– muadilleri sayılan Babillerin tufan öncesi krallarına atfettikleri hayat süreleriyle karşılaştırıldığında oldukça makuldür. Babil krallarından ilk beşinin ömrü bu tezi kanıtlar niteliktedir: Alulim, 28.800 yıl; Alamar, 36.000 yıl; Enmenluanna, 43.200 yıl; Enmenluanna, 28.800 yıl; Çoban Dumuzi ise 36.000 yıl hükümranlık sürmüştür. Bir diğer yorumu Berossus tarafından kaydedilen söz konusu Babil krallar listesi ile Kutsal Kitapta bahsedilen Atalar listesi arasındaki bir benzerlik dikkat çekicidir. Buna göre her iki kaynakta ilk yaşayanlara son derece uzun ömürler atfedilmiş, daha sonra bu süreler kısalmaya başlamıştır. Ancak yine de gerçekdışı bir şekilde uzun olan bu hayat süreleri tarihi döneme ulaşılana dek bu şekilde devam etmiş, bu dönemden sonra hem krallar hem de ataların yaşam süreleri insan ömrü boyutuna indirgenmiştir. Tarihi zamanlarda uzun yaşam süresinin insana bahşedilen en büyük onur olduğuna inanıldığı Yakındoğu'da, yarı-tanrı eski mitsel kral ya da ataların hükümranlık süreleri on, yüz, hatta bin ile çarpılarak anlatılmaktaydı.

3. Ninova'dan Karkhemiş'e giden ve Şam'a ulaşan yola bağlanan güzergâh üzerinde bulunan Harran (Asurca *Kharran* 'yol') zamanının önemli bir ticaret merkeziydi. Günümüzde Tell Halaf'ın altmış mil batısında Belih Nehri üzerinde varlığını korumaktadır.

4. Kuzgunların yalnız yaşadıkları göz önünde bulundurulduğunda, Mezopotamya mahsulüne zarar veren 'kuzgunların' gerçekte sürüler halinde yaşayan sığırcık olmaları ihtimali yüksektir. Bir başka ihtimal de bunların kuzgun totemine sahip olan bir kavim oldukları yönündedir. Belki de bu insanlar Suriye Çölü sakinleri olan Midyan göçmenleridir –zira *Hâkimler* VII. 25'te bahsedilen Orev ('kuzgun') bir Midyan Prensiydi.

5. Abram'ın soy kütüğü, İsraillilerin atalarının ne kadar bilge, erdemli ve ailelerinin ilk çocukları olduklarını gözler önüne serme amaçlı olup, açıkça anlaşıldığı gibi son detaylar da aynı amaç güdülerek kaleme alınmıştır. Haran'ın doğumu, Harran şehrinde yapılan konaklamayı gösterir – her ne kadar isimler etimolojik olarak birbirinin aynı olmasa da Haran'ın daha önce Ur

kentinde öldüğü söylenmektedir. 'Nahor'un tekrar yinelenmesi, *Tekvin* xi. 26-27'de Terah'ın üç oğlunun Abram, İkinci Nahor ve Haran olarak sıralanmasına karşın, onun Terah'ın ilk oğlu olduğu şeklinde algılanmasına yol açmaktadır. Ayrıca Nahor, büyükbabasının ismini taşımaktadır. Bu gelenek Ortadoğu'da varlığını günümüzde de korumaktadır. Buna ek olarak Terah'ın, Abram'ın kızı, kuzeni olan Edna ile evlenmesi, onların ikinci oğlunun da Abram olması gerektiği yargısını ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle, üçüncü değil de ikinci erkek evlat olması koşuluyla bu isimle adlandırılması gerekliliğine karşın, Abram'ın Nahor'dan daha genç olduğu şeklindeki midraş ifadesi akla daha yatkındır.

6. *Levililer* xx. 17'de bulunan enseste karşı yasayı destekleyen midraş yorumcuları Abram'ın yapmış olduğu evlilik konusunda çok açık bir şekilde *Tekvin* xx. 12'de görülen ve Abram'ın başka anneden dünyaya gelen kız kardeşi Saray ile evlendiğini konu alan ifadeyi göz ardı etme zorunluluğunu hissetmişlerdir. Bunun yerine söz konusu yorumcular Saray'ın Abram'ın erkek kardeşinin kızı olduğunu belirtmişlerdir – bu birlikteliğe Musa Yasası izin vermekteydi. Buna karşın başka anneden dünyaya gelen üvey kız kardeş ile evlenmek Mısır'da yaygın olan bir gelenekti Abram, Kutsal Kitap mitinde Mısır ile ilişkilendirilmektedir ve Kral Davut'un hükümranlığına dek İsrail'de yasal bir uygulamaydı.

24.
İBRAHİM'İN DOĞUMU

(a) Prens Terah'ın kraliyet ordularına kumandanlık yaptığı günlerden birinde Kral Nemrut'un danışmanlarının yanı sıra sarayında çalışanlar ve gökbilimciler onun evinde bir araya gelip hoş vakit geçirmekteydiler. Aynı gece Terah'ın oğlu Abram dünyaya geldi. Konuklar eğlencenin sonunda evlerine dönerlerken gökyüzünde bir kuyrukluyıldızın doğu yönünde hızla kayarak, her biri gökyüzünün farklı köşelerinde konuşlanan dört yıldızı yuttuğunu gördüler. Gördükleri karşısında şaşıran gökbilimciler bunun ne anlama geldiğini hemen anladılar. Birbirlerine dönerek fısıldadılar: "Terah'ın yeni doğan oğlu yüce bir İmparator olacak. Onun soyundan gelenler çoğalacaklar, yeryüzünün zenginliklerine sonsuza dek sahip olacaklar ve kralları devirip onların ülkelerine el koyacaklar."

Sabah olduğunda gökbilimciler tekrar bir araya gelerek konuşmaya başladılar: "Dün gece gördüğümüz kuyrukluyıldız efendimiz Nemrut'tan gizli tutuldu. Eğer bunu şimdi öğrenirse, bize gelip, 'Benden neden böyle olağanüstü bir olayı gizlediniz?' diye soracak ve bundan dolayı da bizi hemen öldürecektir. Gerçeği açıkça ve çekinmeden söyleyerek bu suçtan aklanalım."

Gökbilimciler kararlaştırdıkları şeyleri yaptılar ve Nemrut'a giderek: "Terah'a payını ve ücretini ver" dediler. 'Kralın ve bizim çocuklarımızı yok edecek oğulları olmadan önce de Terah'ın yeni doğan oğlunu da öldür!"

Bunun üzerine Nemrut, Terah'a haber göndererek onu huzuruna çağırtıp, "Oğlunu bana sat!" dedi. Terah, "Kralımızın hizmetkârından istediği her şey yerine getirilecektir. Ancak özrümü bir konuda kabul etmeniz için size yalvarıyorum. Dün akşam danışman Aayun benim masamda yemek yedi ve 'Efendimizin geçen gün sana bağışladığı şu hızlı vè endamlı aygırı bana sat' dedi. 'Evini altın, gümüş ve en yarayışlı hayvan yemleriyle doldururum.' Şimdi efendimiz bana onu kırmadan nasıl cevap verilebileceğini söyleyebilirler mi?" dedi.

Nemrut bu soru üzerine sinirlendi: "Böyle bir satışı düşünmen bile büyük bir aptallık. Evinin altın ve gümüşe mi ihtiyacı var? Ayrıca benim sana verdi-

ğim yeryüzündeki en iyi aygırı sattıktan sonra evin en yarayışlı yemlerle dolu olsa da onları ne yapacaksın?"

Terah bu soruya kibarca cevap verdi: "Kralımız bana oğlumu satmayı emretmedi mi? Ve onun amacı da çocuğu öldürmek değil mi? Varisimin ölümünden sonra elime geçecek altın ve gümüşü ne yapacağımı bana söyleyebilirler mi? Eğer bir çocuğum olmadan ölürsem servetimin hepsi zaten Krala kalmayacak mı?"

Nemrut kendisine yöneltilen bu soruyla daha da hiddetlenirken Terah soğukkanlılığını korudu: "Sahip olduğum her şey Kralımızın elindedir. Hizmetkârına ne istiyorsa yapsın. Oğlumu hiçbir bedel ödemeksizin alabilir."

Nemrut bu cevaptan pek hoşnut kalmadı: "Hayır, çocuğun bedelini fazlasıyla ödeyeceğim!"

Terah, krala dönerek: "Öyleyse, izin verirseniz sizden küçük bir ricam olacak." İzni aldıktan sonra şöyle dedi: "Bana sadece üç gün bahşediniz. Bu süre içinde ruhum ve dostlarımla dertleşeceğim. Bu süre sonunda efendimizin hiddetle istediği her şeyi yerine getirebiliriz."

Nemrut, Terah'ın bu isteğini geri çevirmeyerek kabul etti. Üçüncü gün geldiğinde kralın elçileri kendilerine söylendiği gibi çocuğa almaya geldiler. Nemrut'un buyruğuna karşı geldiklerinde kendisinin ve yakınlarının kılıçtan geçirileceğinden emin olan Terah, Abram yerine aynı gün dünyaya gelen bir kölenin çocuğunu Krala verdi ve karşılığında da kendisine gönderilen altın ve gümüşü kabul etti.

Nemrut çocuğu teslim alır almaz onun beynini çıkardı ve daha sonra da bu olayı tamamen unuttu. Terah, Abram'ı bir mağaraya sakladı ve bakması için de güvendiği bir kadını görevlendirdi. Kadın ve oğluna her ay yiyecek getirdi. Takip eden on yıl, ya da bazılarının söylediği gibi on üç yıl boyunca Tanrı, Abram'ı kolladı. Bu sürenin sonunda Terah oğlunun, ne güneş ne de ay ışığına benzeyen bir ışıkla büyüdüğü mağaradan çıkmasına izin verdi. Abram mağaradan çıkar çıkmaz kutsal İbrani dilini konuşmaya başlayıp, putperestlerin kutsal korularını hor gördü, putları lanetledi ve Yaratıcısının kudretine sığındı.[1]

Abram, atası Nuh ve Sam'ı arayıp buldu ve onların yanında otuz dokuz yıl boyunca Yasa'yı çalıştı. Bu süre içinde orada bulunanlar onun gerçekte kim olduğunu anlamadı.[2]

(b) Bir başka anlatıma göre ise, gökbilimine vakıf olan Kral Nemrut bizzat yıldızlardan çok yakında bir çocuğun dünyaya geleceğini ve bu çocuğun yarattığı Tanrıların hepsini bir kenara savuracağını öğrendi. Nemrut hiç vakit kaybetmeden kumandanlarına ve danışmanlarına haber gönderip çağırttı ve onlara sordu: "Bu çocuğun yazgısına karşı ne yapabilirim? Onu nasıl değiştirebilirim?" Adamları ona büyük bir bina inşa etmesini salık verdiler. Buna

göre Nemrut bir emir yayınlayarak hamile olan bütün kadınların buraya gelmesini isteyecekti. Kapılarında nöbetçilerin bulunacağı bu binada ebe kadınlar görevlendirilecek ve dünyaya gelen bütün erkek çocukları daha doğar doğmaz öldürülecekti. Ne var ki adamları Nemrut'a şunu da tavsiye ettiler: "Kız çocuklarının hepsinin hayatını bağışlayın. Annelerini erguvani giysilerle donatın. Onlara hediyeler verin ve 'Kız çocuğu dünyaya getiren her anne bu şekilde onurlandırılıp hediyeler bahşedilecektir' demeyi unutmayın."

Nemrut kendisine söylenilenleri kabul etti ve harfiyen yerine getirdi. Bu katliamı gökyüzünden izleyen melekler, ağlayarak Tanrıya gittiler: "Tanrıya karşı gelip ona hakaret eden Nemrut'un masum çocukları katlettiğini görmüyor musunuz?" Tanrı onlara cevap verdi: "Ben asla uyumam, ne de gözlerimi başka tarafa çeviririm. Yeryüzünde olan biten her şeyi –açıkça ya da gizlice yapılan her şeyi– izlerim. Çok yakında Nemrut'u, yaptıklarından dolayı cezalandıracağım."

Tüm bunlar olurken günlerden bir gün Terah, eşi Amitlay'ın karnının büyüyüp, yüzünün solduğunu gördü ve ona bir rahatsızlığının olup olmadığını sordu. "Bu hastalık, *qolsani*, beni senede bir kez yoklar." Terah bu durumdan şüphelenir ve eşine dönerek: "Üzerindekileri hemen çıkar. Hamile olup olmadığına bakacağım. Eğer hamileysen Kralın emirlerine itaat etmeliyiz" dedi. Amitlay üzerindekileri çıkardığında ana rahmindeki çocuk annesinin göğüslerine çıktı ve eşinin karnını eliyle kontrol edip hamilelerinkine benzemediğini anlayan Terah sakinleşti ve onun gerçekten de *qolsani* olduğuna kanaat getirdi.

Doğum zamanının geldiğini anlayan Amitlay, çölü geçerek Fırat Nehri'nin yakınlarındaki bir mağaraya geldi. Burada çok geçmeden doğum sancılarını hissetti ve bebeğini dünyaya getirdi. Bebek doğar doğmaz saçtığı ışıktan bütün mağara baştan sona aydınlandı. Amitlay bebeğine bakarak şöyle dedi: "Ne yazık ki seni böyle kötü bir zamanda dünyaya getirdim. Kral Nemrut yetmiş bin erkek bebeği yok etti ve bunun senin başına gelmesinden korkuyorum." Abram'ı, elbisesinden kestiği bir bez parçasına saran Amitlay ona: "Tanrı seninle olsun ve hiç yanından ayrılmasın!" diyerek oğlunu mağarada bıraktı.

Mağarada tek başına kalan Abram, bir müddet sonra acıktı ve ağlamaya başladı. Tanrı hemen Cebrail'i, bebeğe süt vermesi için görevlendirdi. çocuk Cebrail'in sağ elinin küçük parmağından akan sütü emdi ve sustu.

Doğumundan sonraki onuncu günün akşamında Abram ayağa kalktı ve nehir kenarına gitti. Burada yıldızları gördü ve şöyle dedi: "Kesinlikle bunlar tanrılar olmalı." Ancak, şafak söküp de yıldızlar gökyüzünde kaybolduğunda Abram düşündüklerinin doğru olmadığını anladı: "Onlara ibadet etmeyeceğim, çünkü Tanrılar asla kaybolmazlar," dedi. Şafaktan hemen sonra güneş tüm ihtişamıyla doğdu ve Abram kendi kendine, "İbadet edeceğim Tanrım bu

mu?" diye sordu. Ne var ki akşam olup güneş battığında bunda da yanıldığını anladı ve "O tanrı değil. Güneş, ay ve yıldızlar kesinlikle onlardan daha yüce 'Bir' tarafından yönetiliyor." Tam bu sırada Abram'ın yanında Cebrail göründü ve ona selam verdi. "Senin adın ne?" diye sordu Abram. "Adım Cebrail, Tanrının Elçisiyim." Bunun üzerine Abram ellerini, ayaklarını ve yüzünü bir pınarda yıkadı ve Yaratıcısına secde etti.

Bu olaydan birkaç gün sonra, dünyaya getirdiği bebeğini terk etmenin ıstırabıyla büyük acı çeken, uykusuzluktan rengi solan Amitlay, en sonunda dayanamadı ve oğlunu doğurduğu mağaraya gitti. Ne yazık ki ondan hiçbir iz yoktu. Bebeğin vahşi hayvanlara yem olduğunu düşünüp gözyaşlarına boğuldu. Tam bu sırada nehir kenarında yetişkin bir çocuk gördü ve onu selamladı. Çok geçmeden acılı kadın ile genç konuşmaya başladılar.

Abram: Sana da selam olsun. Burada ne arıyorsun?
Amitlay: Bebeğimi bulmaya geldim buraya.
Abram: Onu buraya kim getirdi ki?
Amitlay: Hamileydim ve bebeğimin sonunun da kralımızın diğer yetmiş bin çocuğa yaptığı gibi ölüm olmasın diye, onu ölümden kurtarmak amacıyla buraya geldim ve bu mağarada doğum yaptım. Onu bırakıp yalnız başıma eve döndüm. Şimdiyse onu bulamıyorum.
Abram: Oğlunu ne zaman dünyaya getirdin?
Amitlay: 20 gün önce.
Abram: Hangi kadın çölde bir mağarada oğlunu doğurup onu terk ettikten 20 gün sonra onun hâlâ yaşadığı ve burada olduğu umuduyla geri gelir ki?
Amitlay: Tanrı eğer onu esirgerse bu mümkün olur.
Abram: Anne, ben senin oğlunum.
Amitlay: Buna imkân yok! Yirmi gün içerisinde nasıl bu kadar büyüyüp yürümeyi ve hatta konuşmayı öğrendin?
Abram: Tanrı bana tüm bunları bahşetti, sana kendisinin ne denli yüce, dehşetli ve sonsuz olduğunu göstermek için.
Amitlay: Oğlum, Kral Nemrut'tan daha büyük biri olabilir mi?
Abram: Çok daha yüce biri anne. Tanrı her şeyi görür ama görünmezdir. Cennette yaşamasına rağmen, O'nun ihtişamı yeryüzünü doldurmaya yeter! Şimdi Nemrut'a git ve söylediklerimi ona da anlat!

Amitlay oğlunu mağarada bırakarak geri döndü ve olan biteni Terah'a anlattı. Terah, Kralın huzuruna çıkarak başıyla selamlayıp ondan konuşmak için izin istedi. Nemrut, Terah'a dönerek, "Başını kaldır ve söyleyeceklerini söyle!" dedi. Terah olan biten her şeyi anlattı ve konuşmasının sonuna Abram'ın me-

sajını da ekledi. Gerçekler karşısında şaşkına dönen ve rengi sararan Nemrut hemen önde gelen prensleri ve konseyini toplayıp onlara ne yapılması gerektiğini sordu. Adamları, Krallarına dönerek: "Kutsal Kralımız, küçük bir çocuktan mı korkuyorsunuz? İdare ettiğiniz ülke binlerce prensi, sayısız soyluyu ve beyi barındırmıyor mu? Soylularınızdan seçeceğiniz küçük bir grubu oraya gönderin. Çocuğu ele geçirip kraliyet hapishanesine koysunlar!" Ancak Nemrut'un endişesi farklıydı. Adamlarına dönerek şöyle dedi: "Hangi bebek sadece yirmi gün içerisinde yetişkinliğe ulaşır? Hangisi annesiyle bana mesaj göndererek Tanrının gökyüzünde olduğunu fakat O'nu kimsenin göremeyeceğini, O'nun ihtişamının yeryüzünü kapladığını söyler?"

Bu sırada üzerine siyah ipekten bir kaftan geçiren Şeytan (Satan) Kralın önünde secdeye durdu ve ondan söz isteyerek konuşmaya başladı: "Bir çocuğun saçmalıkları sizi neden bu kadar şaşkına uğratıyor? Size fikrimi söylememe izin verin." Nemrut önünde diz çöken Şeytana izin verdi. "Nedir senin tavsiyen?" Şeytan cevap verdi: "Cephaneliklerinizin kapılarını açın. Ülkedeki her prens, her savaşçı ve her soylu gelip buradan silahlar alsın. Sonra ordunuz gidip çocuğu ele geçirsin ve buraya, size hizmet etmesi için getirsinler."

Nemrut, Şeytan'ın söylediklerini kabul etti. Ülkesindeki bütün cephanelikleri açarak askerlerinin kendilerine silahlar almasını sağladı. Toplanan ordu Abram'ın bulunduğu mağaraya doğru yola çıktı. Abram üzerine gelen askerlerin kendisini ele geçireceğini anladı ve Tanrıya kendisini kurtarması için dua etti. Tanrı, Abram ile düşmanları arasına karanlık bir bulut gönderdi. Askerler bulutu görür görmez korkudan kaçarak krallarına yalvardılar: "Ur kentini terk etmemiz bizim için daha hayırlı olacak!" dediler. Nemrut onlara ayrılmaları iznini verdi, yolculukları için gerekli parayı ödedi ve kendisi de Babil Kentine kaçtı.[3]

NOTLAR

1. Sepher Hayashar 24-27 PRE bl. 26.
2. Sepher Hayashar 27.
3. Ma'ase Abraham, BHM i. ff. 25.

*

1. İbrahim'in* dünyaya gelişi *Tekvin* xi. 27'de açık bir şekilde anlatılmaktadır: "Terah'ın Abram, Nahor ve Haran adlı oğulları oldu." Abram'ın mucizevi bir şekilde dünyaya gelişini ve Kral Nemrut'tan kaçışını konu alan mitler

* Metnin devamında artık onun Tanrı tarafından kutsanmış olduğunu belirtmek amacıyla Abram değil İbrahim olarak isimlendirilmektedir.

Yakındoğu'da yaşayan Yahudiler arasında varlığını hâlâ sürdürmektedir. Bu versiyonların her ikisi de midraş yorumlarından meydana gelmekte ve Hint-Avrupa mitolojisinin ortak temalarına dayanmaktadır. Bu anlatımlardan ikincisi, Selanik'te son zamanlara kadar bir çocuk doğduğunda Ladino* olarak söylenmekteydi.

2. Lord Raglan, *The Hero* (*Kahraman*) adlı eserinde çeşitli kültürlere ve mitlere ait –Yunan, Latin, Pers, Kelt ve German– kahramanları inceleyip onların kişiliklerindeki ortaklıkları listeler. Bu hikâyelerde bahsedilen kahramanın annesi her zaman bir prenses, babası ünlü bir kral ve karısının akrabasıdır. Dünyaya gelmesindeki şartlar hep sıradışıdır; bir Tanrının oğlu olduğu söylenir ve doğumunda babası ya da büyükbabası onu öldürmek için bir teşebbüste bulunur. Kahraman, annesi tarafından ölümden kurtarılır, üvey anne ve babası onu uzak bir ülkede büyütür. Çocukluğu hakkında pek fazla şey bilinmez. Ancak yetişkinliğe erişir erişmez büyüdüğü yeri terk edip evine, ülkesine geri döner. Bazen bir canavar, dev ya da vahşi bir hayvan olan kralı devirip, genellikle soyundan gelen bir prensesle evlenir ve ülkesine kral olur.

3. Musa ve Romulus'ta olduğu gibi bazen çocuk annesi tarafından bir sandala konarak akıntıya bırakılır; Kyrus, Paris ve Oedipus'un hikâyelerinde karşılaştığımız gibi bazen de bir dağın eteğine bırakılır – bazı anlatımlarda Oedipus'un da bir sandala bırakılarak akıntıya terk edildiği anlatılır. Kahramanın hayat serüvenindeki sonraki safhalar, gücü eline alması, savaşlardan başarıyla çıkıp büyük kahramanlıklar göstermesi gibi süreçler neredeyse birbirinin aynıdır. Söz konusu mit, Kutsal Çocuk ya da bir başka deyişle Yeni Yılın bereketli Ruhu onuruna düzenlenen dramatik bir ritüeli gözler önüne serer. İsmini, Atina yakınlarındaki Eleusis'te gerçekleştirilen ritüellere veren çocuğun 'geliş' fenomeni, çobanların ve sığırtmaçların onu fener ışığı altında taşıdıkları kutsal bir mağarada kutlanırdı. Yeni Yılın Ruhu aslında Eski Yılın Ruhunu öldürmekte, Yer-prensesiyle evlenmekte, Krallığını ilan etmekte ve onun yerine hükümranlığını kurmaktaydı.

4. Tüm bunlara karşın İbrahim, kendisini takip eden ve Tanrıya itaat eden kader arkadaşlarını bekleyen acı sonla karşılaşmamıştır. (Romulus, arkadaşları tarafından bedeni parçalara ayrılarak öldürülmüş; Kyrus, bir İskit prensesi tarafından kazığa oturtulmuş; Paris, Troya'da hayatını kaybetmiş; Oedipus, İason ve Theseus ise tahtlarından kovularak sürgüne gönderilmişti.) Marah'ı bir kaya ile öldürdüğü için günaha giren ve Vaat Edilen Toprak-

* Ladino: Seferad Yahudilerinin konuştuğu İspanyolca-İbranice karması bir dil. Seferad adı Kutsal Kitap'ta İspanya'yı işaret eden kelimeden gelmektedir.

lara girmesine izin verilmeyen Musa, bir asile yakışır şekilde ölmüş ve Tanrı tarafından ihtişamlı bir cenaze töreni ile ödüllendirilmişti.

5. Tüm mitsel ortaklıkların neredeyse tamamının atfedildiği tek İsrailli, Nasıralı İsa'dır. Buna karşın kendi halkı bile onun, Yunanca-konuşan Hıristiyanlar tarafından ifade edildiği haliyle anne ve babasının kutsal birer varlık olduğunu kabul etmez. İncil, O'nun kraliyet soyundan geldiğini anlatır. Buna göre onun varsayılan babası, annesinin bir akrabasıdır. Doğduğu mağarada, kundağa sarılı halde beşiktedir ve çobanlar ona ibadet ederler. Bu sırada gökbilimciler onun yıldızını doğuda görürler ve bunun ardından Kral Herod, Beytlehem'de dünyaya gelen bütün çocukları öldürür. İsa çöle kaçırılarak hayatı kurtarılır ve İsrail'e yıllar sonra ancak kimlik değiştirerek geri döner. Kutsal Kitap dışı tutulan "gayriresmi" İncillerde onun çocuklukta meydana gelen hızlı gelişimini öven ifadeler sıkça geçer.

6. İbrahim'in doğumunu anlatan her iki mitteki bazı malzemeler Hıristiyan kaynaklarından alınmış olabilir. Buna karşın Herodotus tarafından anlatılan Kyrus'un hikâyesi birinci anlatımla oldukça benzeşir – zalim kral, gökbilimciler ve değiştirilen ya da yerine başkasının geçtiği kurban. Buna ek olarak Kyrus'tan,* *İşaya* XL-XLVIII'da Nabukadnezar'ın elinde bulunan Yahudalı esirleri kurtarıp Babil'i yıkmakla görevlendirilen Tanrının hizmetkârı olarak övgüyle bahsedilir. Kyrus, her ne kadar İşaya'nın belirttiği kehanetleri yerine getirmeyi başaramamışsa da bu başarısızlığından sonra bile İsrail sınırları içerisinde ulusal bir kahraman olarak kalmıştır.

7. Mitin ikinci anlatımında geçen Cebrail'in parmağından süt damlaması, benzer durumlardaki bebekleri besleyen hayvanları çağrıştırır – kurtlar, ayılar, kısraklar, keçiler ve dişi köpekler. Oedipus, Romulus, Hippothous, Pelias, Paris ve Aegisthus gibi kahramanlar, ilahi bir güç tarafından gönderilen bu hayvanların sütüyle hayatta kalmışlardır. Bir başka benzer nokta ise, Musa'nın hikâyesinde olduğu gibi olayların nehir kenarında meydana gelmesi ve masumların öldürülmesidir.

8. Doğumdan hemen sonra kalkıp yürüyen, konuşan ve yetişkinliğe erişen çocuk teması, Hermes ve Akhilles'te olduğu gibi Yunan Mitolojisinin yanı sıra, *Hanes Taliesin* adlı eserde karşılaştığımız Gal Kutsal Çocuğu mitinde de yer alır.

* Mezopotamya'yı ve Filistin'i ele geçiren Pers Kralı. Yahudilere Babil sürgününden ülkelerine dönme iznini veren de odur.

9. Amitlay'ın oğlu İbrahim'i, kendi giysisinden kopardığı bir beze sarması Yakındoğu Yahudileri arasında hâlâ geçerliliğini koruyan bir gelenektir. Buna göre erkek çocukların kızlar tarafından giydirilmesinin kötülükleri kovacağına inanılır. Buna karşın orijinal hikâyede söz konusu bez kuvvetle muhtemel, annesinin oğlunu tanıyabileceği bir nişan ya da semboldür. Amitlay'ın *qolsani* rahatsızlığı *calcinaccio* – kireç fırının ateşine benzer bir ateş olabilir.

10. Abram'ın kardeşi olan Haran'dan bahsedilmesi, onun Harran Kralı Nahor ile özdeşleştirildiği metne yapılan bir atıf olarak karşımıza çıkar (Bkz. 23.1 ve 36.5).

25.
İBRAHİM ve PUTLAR

(a) Bazıları Cebrail'in, düşmanlar kendilerine doğru ilerlemeye başladığında Abram'ı omuzlarına alarak göz açıp kapayıncaya dek geçen bir süre içerisinde Ur'dan Babil'e uçarak götürdüğünü ileri sürer. Buna göre Abram Babil'de bir pazar yerinde Kral Nemrut'la birlikte buraya kaçan babası Terah ile karşılaştı. Terah hiç vakit kaybetmeden Nemrut'un yanına gitti ve mucizevi bir şekilde dünyaya gelip büyüyen oğlunun kendilerini takip ederek bu şehre geldiğini söyledi. Korkudan ne yapacağını şaşıran Nemrut, buna rağmen Abram'ın huzuruna gelmesi için ona elçiler gönderdi. Abram, saraya girer girmez Yaşayan Tanrıya şahadette bulunup Nemrut'u Tanrıtanımazlıkla suçladı. Sesi o denli gür çıktı ki orada bulunanlar kralın tahtının sallandığına tanık oldular. Öyle ki etrafta bulunan kutsiyet atfedilen bütün putlar birbiri ardına, kralın kendisiyle birlikte yere yüz üstü düştüler. Ancak iki buçuk saat sonra kral başını kaldırıp baygın bir sesle şunu sormaya cüret edebildi: "Bu duyulan ölümsüz Tanrının sesi miydi?"Abram cevap verdi: "Hayır, bu O'nun en değersiz varlığının sesiydi." Bunun üzerine Nemrut Tanrının kudretini anladı ve Terah'ın huzur içerisinde ayrılmasına izin verdi. Terah serbest bırakılmasının ardından yanına Abram, Saray ve Lut'u da alarak Harran'a gitti.[1]

(b) Diğer yazarlar ise, Nuh'un gözetimi altında eğitimini tamamlayan Abram'ın bilge bir kişi olarak Babil'e geldiğini belirtirler. Abram, Babil'e geldiğinde babasını hâlâ Kral Nemrut'un ordularına kumanda ederken, tahta ve taştan yapılan putlara –bunların on iki tanesi büyük, birçoğu da görece az öneme sahip olan putlardı– taparken buldu. Abram bunları gördükten sonra annesi Amitlay'ı çağırarak ondan bir kuzu kesip derisini yüzmesini istedi. Kâselere koyduğu eti putların önüne bıraktı ve hangisinin eti yiyeceğini görmek için beklemeye başladı. Putların parmaklarını dahi kıpırdatmadığını gördüğünde alaylı bir şekilde annesine dönerek, "Bunun nedeni kâselerin çok küçük olması mı yoksa etin yeterince lezzetli olmaması mı? Hemen üç kuzu da-

ha kesip bin bir çeşit baharatla onları pişir!" Amitlay, oğlunun söylediklerini aynen yerine getirdi. Abram yine kâselere etleri doldurdu ve putların önüne bıraktı. Ancak bu sefer de onların hiç hareket etmediğini gördü.

Tanrının Ruhu, Abram'a görünerek ilham verdi. Bir balta aldı ve putlarının en büyüğünün dışında hepsini parçalara ayırdı. Sonra da elindeki baltayı, parçalamadığı en büyük putun eline tutuşturarak oradan ayrıldı. Terah gürültüleri duyar duymaz hemen içeri koştu ve oğlunun yapmış olduğu yıkıma şahit oldu. Hemen Abram'ı yanına çağırtarak öfkeyle sordu: "Nedir bütün bunlar?"

Abram cevap verdi: "Bu yiyecekleri sizin putlarınıza sunmuştum, mutlaka yiyecekler yüzünden tartışma çıkmıştır. Bu büyük olanın elinde baltayla sapasağlam olması ve diğerlerinin paramparça oluşundan değil mi?"

"Beni kandırma!" dedi Terah. "Bunlar insan eliyle tahtadan ve taştan yapılan imgeler."

Abram babasına cevap verdi: "Eğer böyleyse, bunlar insan elinden çıkan imgelerse onlara neden her gün yiyecek sunuyorsunuz? Bunlar dualarınıza nasıl cevap verir?" Abram, Yaşayan Tanrıya vaaz etti, Terah'a Tufanı hatırlattı ve Tanrının kötüleri nasıl cezalandırdığını anlattı. Oğlundan dinledikleri karşısında söyleyecek söz bulamayan Terah, ne cevap vereceğini düşünürken, Abram baltayı eline aldı ve geriye kalan tek putu da parçalara ayırdı.

Bunun üzerine Terah olan biten her şeyi Kral Nemrut'a anlattı. Kral da Abram'ı mahkûm etmekte gecikmedi. Çok geçmeden gökbilimciler onun seçilmiş olduğunu anladılar. Nemrut, Abram ve kardeşi Haran'ın kızgın fırına atılarak yakılmasını emretti. Hiçbir inancı olmayan Haran da dahil olmak üzere alevler, bu görevi üstlenen on iki kişiye mezar oldu. İçlerinden sadece Abram giysileri bile yanmamış bir halde alevlerin arasında dimdik durdu. Alevler yalnızca bedenine, ellerini ve kollarını bağlayan ipleri yaktı. Nemrut öfkeden çıldırmış bir halde adamlarına bağırarak, "Şu suçluyu alevlerin içine atın, yoksa hepinizi ben öldüreceğim!" diye haykırdı. Ne var ki askerler ağlayıp sızlayarak ona şu cevabı verdiler: "Kralımız bizi, yoldaşlarımızın başına geldiği gibi yakmakla mı cezalandıracak?"

Bu sırada Nemrut'un huzuruna çıkıp önünde eğilen ve söz isteyen Şeytan, Kral'a dönerek, "Bana odun, ip ve birkaç alet verin! Efendimiz için bir mancınık inşa edeceğim. İçine Abram'ı koyup uygun bir mesafeden onu ateşin içine fırlatayım." Şeytan mancınığı inşa ettikten sonra büyük kayalar fırlatarak çalışıp çalışmadığından emin oldu. Sonra da Abram'ı yerleştirerek fırlattı. Tam bu sırada Amitlay koşarak Kral'ın huzuruna çıktı ve diz çöküp ona yalvarmasına rağmen Abram annesine karşı çıktı: "İnsan elinin tutuşturduğu alev suyla söndürülebilir; ancak su, Tanrının ateşini söndürmeye yetmez." Abram, daha sonra Tanrıya dualar etti. O dua eder etmez alevler sönmeye,

küle dönmeye başladı. Dahası Tanrı, yanan odunları önce bir tomurcuğa, sonra çiçek açmış bir meyve ağacına sonra da o çiçekleri birer meyveye dönüştürdü. Mucizeler ta ki fırının çiçeklerle bezili Abram'ın melekler arasında serbestçe gezindiği bir bahçeye dönüşmesine dek devam etti.

(c) Bu olaya şahit olan tüm yıldız falcıları o sırada sarayda bulunanlar ve konseyin tüm üyeleri Yaşayan Tanrıya dualar ettiler. Şaşkınlık ve korkudan öylece hareketsiz kalan Nemrut, Abram'a iki önder kölesini, Oni ve Eliezer'i verdi. Bunun yanı sıra ona bol miktarda altın, gümüş ve değerli taş hediye etti. Abram, Harran'a gitmek için yola çıktığında Nemrut'un üç yüz adamı da ona katıldı.[2]

NOTLAR

1. Ma'ase Abraham, BHM i. 24-30.
2. Sepher Hayashar 34-43; Ma'ase Abraham 32-34.

*

1. Bu efsanelerin hiçbiri [onanmış] Kutsal Metinlere dayanmaz. *Tekvin* sadece İbrahim'in'ın üvey kız kardeşi Saray ile evlendiğini ve Terah'ın onlarla birlikte erkek yeğeni Lut'u da yanına alıp Ur ya da Kildani Kentinden Harran'a götürdüğünü; Terah'ın burada öldüğünü anlatır. Tanrı daha sonra İbrahim'e seslenerek: "Ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git!' dedi (*Tekvin* xii. 1). Ancak Yunanca konuşan Mısırlı bir Yahudi olan Stephen tarafından nakledilen bir başka anlatıma göre ise (*Acts* vii. 2-4) Tanrı bu emri İbrahim'e daha Ur Şehrinde yaşadığı zaman vermişti.

2. Ateş fırınının konu edildiği söylence, 'Kildanilerin ateş ocağı' anlamına gelen 'Ur Kasdim'in midraş yorumunu güçlendirmek ya da ona bir dayanak olabilmesi için anlatılmış olabilir. Hikâye kısmen *Daniel* iii'ten, kısmen de *Daniel*'e sonradan eklenen ve doğruluğu ispatlanmayan *Bel ve Dragon*'dan alıntılanmıştır. Buna göre Daniel ve üç yoldaşı, Kral Nabukadnezar tarafından, putlarına ibadet etmedikleri için kızgın fırına atılmışlar ancak içlerinden hiçbiri ateşten zarar görmemişti. *Bel ve Dragon*'da ise Daniel, Kral Kyrus'un putlarının işe yaramaz olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre bizzat rahipler, Bel'in altın imgesinin önüne onun için sunulan yiyecekleri yemişlerdir. Söylencede ayrıca tapınağının yıkılması için Kyrus'un bizzat izin verdiği de anlatılır. Cebrail bu hikâyede İbrahim'e yardım ettiği gibi Daniel'e de yardım etmiştir.

3. Her iki efsane de Yeremya'nın yaptığı kehanetlere dayanmaktadır:

"Hepsi budala, bilgisiz. Her kuyumcu yaptığı puttan utanacak. O putlar yapmacıktır. Soluk yoktur onlarda. Yararsız, alay edilesi nesnelerdir, cezalandırılınca yok olacaklar. Yakup'un payı onlara benzemez. Mirası olan oymak dahil her şeye biçim veren O'dur, Her Şeye Egemen Rab'dir adı... Babil ilahı Bel'i orada cezalandıracak, yuttuğunu ona kusturacağım... Putlarını cezalandıracağım günler geliyor, yaralılar inleyecek bütün ülkede...." (*Yeremya* LI. 17-19; 44, 52)

26.
İBRAHİM MISIR'DA

(a) Terah, Harran'da öldükten sonra Tanrı, Abram'a Kenan ülkesine atalarının topraklarını ziyarete gitmesini, kendisine karşı gelenleri de lanetlemesini emretti. Abram bu sırada yetmiş beş yaşındaydı. Yanına Saray, Lut ve hizmetkârlarının yanı sıra hazinesi ve sürüsünü de alarak Nahor'a veda etti ve güneye olan yolculuğuna başladı. Şekem'e geldiklerinde Tanrı bir kez daha Abram'a görünerek ona şöyle dedi: "Buralar çocuklarının sahip olacağı topraklardır!" Tanrıya burada bir sunak inşa eden Abram, çadırını Beyt El ve Ai kentleri arasında bir yere kurdu. Ne var ki yaşanan kıtlık onların daha uzağa, Mısır sınırına kadar göç etmelerine neden oldu. Sınıra geldiklerinde Abram, eşi Saray'a dönerek, "Eğer Mısırlılar senin benim eşim olduğunu öğrenirlerse korkarım beni çok kıskanıp öldürmeye kalkışacaklar. Onlara benim kız kardeşim olduğunu söyle."

(b) Mısırlılar gerçekten de Saray'ın güzelliği karşısında büyülendiler ve Firavun'a Saray'ın güzelliğini anlattılar. Firavun adamlarının söylediklerini dinledikten sonra Abram'ın eşini sarayına almaya karar verdi ve Abram'a iyi davrandı. Ona koyunlar, öküzler, sürüler ve köleler hediye etti. Ancak Tanrı, bu olay yüzünden ev halkı ile Firavun'un başına korkunç felaketler getirdi. Yaptığı hatayı anlayan Firavun, Abram'a başından beri neden gerçeği anlatmadığını söyleyip sitem etti. "Ya karınla yatağımı paylaşsaydım ne olacaktı?" diye sordu. Yaşananlardan öfkelenen Firavun, Abram'a eşiyle birlikte ülkeyi terk etmesini emretti. Ona verdiği hiçbir hediyeyi de geri almadı.[1]

(c) Bazıları Abram'ın Mısır'ı Kenan ülkesinden ayıran Torent'e geldiğinde, Saray'ın yüzünü yıkamak için yere eğildiğini anlatırlar. Dünyevi zevklerden kendisini alıkoyan Abram, bundan dolayı ne eşiyle birlikte olmuş ne de şimdiki gibi suda aksini gördüğü yüzüne bakmak için peçesini kaldırmıştı. Zina yapmalarıyla ün salan Mısırlıların eşine göz koyacağını bilen Abram, onu bir sandığa kapatıp sınırdan geçirmeye karar verdi. Ne var ki Abram'ın

sorularına verdiği kaçamak yanıtlardan şüphelenen sınır muhafızı ondan sandığı açmasını istedi. Sandık açılır açılmaz Saray, güzelliğiyle onu büyüledi. "Böyle bir güzelliğe sahip olan kadın, Firavun'un dışında kimseyle birlikte olmamalı" diyerek onları alıkoydu. Firavun'un ev halkından Hyrcanus adlı bir prens, efendisine çok geçmeden haberi verdi. Firavun prensi değerli hediyelerle ödüllendirdi ve hemen Saray'a eşlik etmeleri için silahlı bir birliği sınıra gönderdi. [2]

(d) Saray'ın güzelliği karşısında prens Hyrcanus'un dile getirdiği şiir şöyleydi:

Ne kadar güzeldir Saray:
Uzun, güzel, parlak saçları,
Parıldayan gözleri, çekici burnuyla.
Yüzünden ışık yayılıyor!
Göğüsleri ne kadar dolgun, teni ne kadar beyaz,
Ne kadar güzel kolları, ne narin elleri var-
Avuçları o kadar yumuşak, parmakları o kadar kibar ki-
Bacakları ne kadar çevik, kalçaları ne kadar dolgun!
Gök kubbe altında dolaşan
Hiçbir genç kız ve gelin
Saray'la boy ölçüşemez,
Güzelliği kusursuz,
Ancak güzelliği kadar da akıllı ve ihtiyatlı,
Ve ellerini zarafetle kullanıyor. [3]

(e) Saray'ın, Abram'ın kız kardeşi olduğuna kanaat getiren Firavun, Abram'a birbirinden kıymetli hediyeler gönderdi ve Saray'ı yatak odasına aldı. Abram, Lut'la birlikte bütün gece ağladı ve Saray'ın iffetini koruması için dualar etti. Bunun üzerine Tanrı yeryüzüne bir melek gönderdi. Firavun ne zaman Saray'a sarılmaya çalışıp onu kollarına almaya kalkıştıysa, görünmeyen bir el onu hep engelledi. Aynı görünmez el kadının elbiselerini çıkarmasını denediği zaman da onu iterek bu amacından alıkoydu. Firavun'un aksine, odadaki meleği gören Saray, bir taraftan da dudaklarını sinsice oynatarak 'bekle' ya da 'şimdi vur' gibi talimatlar veriyordu. Bütün gece bu şekilde, Firavun'un sonuçsuz teşebbüsleriyle geçti ve sabah oldu. Günün ilk ışıklarıyla birlikte Firavun, duvarlarda, odanın kirişlerinde ve yastıklarda cüzam illetinin izlerini gördü. Bir anda şaşkına dönen Firavun karşısında Saray her şeyi itiraf etti: "Abram benim erkek kardeşim değil, kocamdır" dedi. Firavun bunun üzerine onu alıkoymaktan vazgeçip, Abram'a önceden gönderdiklerinden daha fazla hediye sundu. Saray'a eşlik etmesi için de cariyelerinden bi-

rinden dünyaya gelen kızı Hacer'i de hediyelerle birikte gönderdi. Bunun üzerine cüzam izleri tamamen yok oldu. [4]

(f) Diğerleri ise Firavun Saray'ı odasına aldıktan sonra sarayını hastalık getiren bir rüzgârın istila ettiğini anlatırlar. Bu anlatıma göre, Firavun kendisiyle geçireceği bir gece karşılığında Saray'a, Goşen ülkesinin yanı sıra istediği kadar altın ve gümüş teklif etmişti. [5]

(g) Tüm bu yaşananlara karşın Abram, Kildanilerden öğrenmiş olduğu matematik ve astronomi bilimini Mısır'dan ayrılmadan önce Firavun'un saray halkına öğretti. [6]

NOTLAR

1. Tekvin XII. 1-20.
2. Sepher Hayashar 51; Josephus, Ant. i.8.1.
3. Tekvin Apocryphon 43-44; Jubilees XIII. 1-15.
4. Gen. Rab. 389, 554; Tanhuma Lekh 5 ve 6; Tanhuma Buber Gen. 66-67; Sepher Hayashar 51, 52; PRE bl. 26.
5. Tekvin Apocryphon 43-44; PRE bl. 26.
6. Josephus, Antiquities i.8.

*

1. *Tekvin* XII.'de anlatılanlara zemin oluşturan tarihsel olayların gelişimi muhtemelen İbranice konuşan kabilelerin Filistin üzerinden Mısır'a yaptıkları yolculuğa dayanır. Bu kabileler, çok sayıdaki Hititlinin yanı sıra Harranlı Mitanyanlar, Suriyeliler ve Filistinlilerden oluşmaktaydı. Liderleri olan Hyksos Kralları Mısır'ı MÖ 1730 (?) ve 1570 yılları arasında yönetmiş ve krallıklarını Suriye'nin büyük bir kısmını içine alacak şekilde genişletmişlerdi. Söz konusu Çoban Krallar hakkında pek az şey bilinmektedir zira krallıklarını Yukarı Mısır'da temsil eden genel valiler, Firavun II. Apopy'e (MÖ 1603–1570) başkaldırıp uzun bir savaştan sonra onu tahtından indirdiklerinde Mısırlı yazıcılar –bunlar için koyun temiz olmayan bir hayvandı (*Tekvin* XLVII. 34)– hanedanlık kayıtlarını gizlemişlerdi.

2. Abram'ın Kenan ülkesinde 'kıtlıktan dolayı' kısa süren ikameti, Hyksos'un Filistin'e yaptığı akınlarla uyumludur. Abram, sadece Şekem'de, bir tapınak inşa etmek için durmuş ve burası da İsrailliler için çok önemli bir yer haline gelmiştir. Onun herhangi bir nedenden ötürü aceleyle geri dönüşü, bazı İbrani kabilelerinin Mısır'ın göçebe halklar için uygun bir yer olmadığı düşüncesiyle Filistin'e geri döndüklerini ve burada birkaç

nesil sonra Yeşu'nun egemenliği altında hemşerileriyle bir araya geldiklerini gösterir.

3. Abram, Saray ve ona sahip olmak isteyen kralın konu edildiği hikâye ile iki ayrı anlatımda karşılaşırız: Abram, Saray ve Gerarlı Abimelek'in anlatıldığı söylence ile İshak, Rebeka ve birinci öyküdeki Abimelek'in yaşadıklarının konu edildiği hikâye. Söz konusu anlatımlar Mısır kaynaklı *İki Erkek Kardeşin Hikâyesi*nden alıntılanmış, aynı kaynak Yusuf ile Potifar'ın eşinin başından geçenleri anlatan söylencenin de çıkış noktası olmuştur. Abram'ın eşi Saray'ı bir sandığa kilitlemesi *Bin Bir Gece Masalları*'nın başlangıç hikâyesiyle paralellik gösterir. Abram'ın Mısırlılardan zina yapanlar olarak bahsetmesi ve onlara bundan dolayı güvenmemesi sözü edilen halkın kötü bir üne sahip olan Ham'ın soyunun temsilcileri olmasındandır, zira *Tekvin* x. 6'da Misrayim (Mısır) Ham'ın oğlu olarak geçer.

4. Firavun'un, kendisiyle birlikte olması için Saray'a istediği kadar altın ve gümüş vermeyi teklif etmesi, Yusuf'un yaşadığı dönemde İsraillilerin Goşen'e yerleşmesine izin verildiği ve Mısır'dan Çıkış anında Mısırlıların mallarının ellerinden alındığını konu alan bir midraş anlatımıdır (*Çıkış* xi. 2 ve xii. 35-36). Firavun'un Saray'a eşlik etmesi için Hacer'i onlara hediye etmesi onun Mısır menşeli olduğunu açıklama amacını taşır. Saray'a güzelliğinden dolayı methiyelerin düzüldüğü şiir ise 1947 yılında Ölü Deniz Belgelerinin arasında bulunan *Yaratılış Apocryphon*'dan alıntılanmıştır.

5. İsrailliler için cüzam bilinenin aksine, mantar, kafa derisinin pul pul dökülmesi ve gibi bir çeşit deri hastalığıydı (*Levililer* xiii. 29-46). Söz konusu terim (*'Seraat'*), giysi (*Levililer* xiii. 47-59) ve binalarda (*Levililer* xiii. 33-57) oluşan mantar ve küflenme için kullanılmaktaydı. İsraillilerin 'cüzama' maruz kaldığının konu edildiği hikâye Mısırlı rahip Manetho (MÖ 6. yüzyıl) tarafından nakledilmiştir. Manetho, seksen bin yoksul İsraillinin ayrı bir şehirde karantina altına alınmasının ve hemen sonrasında yakılmalarının ya da Musa önderliğinde çöle sürülmelerinin nedeninin bu hastalık olduğunu ileri sürer.

6. Yakup'un merdiven görüşü Beyt El'de meydana gelmiştir. Önde gelen bir Kenan şehri olan ve Yeşu tarafından talan edilen Haai ('harabe') ya da Ai kenti İşaya döneminde de varlığını sürdürmekteydi (*İşaya* x. 28). Bu şehir, Beyt El'in bir mil kadar güneydoğusunda bulunan modern El-Tell ile özdeşleştirilmektedir.

27.
İBRAHİM'İN LUT'U KURTARMASI

(a) Mısır'dan sığırları ve davarlarını önüne katarak ayrılan Abram tekrar Beyt El ile Ai Kenti arasına, önceden çadır kurmuş olduğu bölgeye, sonra Tanrıya bir sunak inşa ettiği Şekem'e geri döndü. Ona tüm bu yolculukları boyunca erkek yeğeni Lut da eşlik etti. Ne var ki Lut ve Abram'ın malları o kadar çoktu ki arazi birlikte yaşamalarına elvermedi ve çobanları arasında otlak yerinden dolayı sık sık tartışmalar yaşanır oldu. En sonunda Abram ile Lut toprakların bölüşülmesinin en iyi yol olduğuna karar verdiler. Lut, toprakların doğu tarafını seçip, evini Şeria Ovası'ndaki Sodom'a taşımayı seçti. Buna karşın Abram ise batı tarafındaki toprakları seçip evini Hevron'a kurmaya karar verdi.

(b) Bu sırada Elam Kralı Kedorlaomer, Şinar (Babil) Kralı Amrafel, Ellasar Kralı Aryok ile Goyim Kralı Tidal'ı ikna etmeyi başarmış ve bu üç kralı da yanına alarak Sodom Kralı Bera, Gomora Kralı Birşa, Adına Kralı Şinav, Sevoyim Kralı Samever ve Soar Kralı Bala'ya – bu krallar on iki yıl Kedorlaomer'in egemenliği altında yaşamışlar ve sonra da isyan ederek bu birliği kurmuşlardı – karşı savaş açmıştı. Kedorlaomer ve onunla birlikte savaşa katılan Krallar Elam'a doğru yola çıktılar ve Aştertot-Karnayim'de Refalıları; Ham'da Zuzluları; Şave-Kiryatayim'de Emlileri; çöl kenarındaki El-Paran'a kadar uzanan dağlık Seir bölgesinde de Horluları bozguna uğrattılar. Oradan geri dönüp Kadeş olarak bilinen Eyn-Mişpat'a gittiler ve Haseson-Tamar'ı ele geçirdiler. Daha sonra bu birliğin karşısına Sodom Kralı ve beraberindeki Krallar çıktı. Siddim Vadisi'nde her iki birlik birbirlerine karşı savaş düzeni aldılar. Sodom Kralı ve beraberindekiler zift çukurlarıyla dolu olan ve günümüzde Ölü Deniz adı verilen Siddim Vadisi'nde yapılan savaşı kaybettiler.

(c) Bu sırada Abram, Amorlu Mamre'nin meşeliğine yerleşmiş ve burada yaşamaya başlamıştı. Siddim Vadisi'nde yapılan savaştan kaçarak canını kurtaran biri gelip Abram'a olan biten her şeyi anlattı. Kral Kedorlaomer'in So-

dom'u ele geçirip bütün malları götürdüğünü, bu şehirde yaşayan Lut'un ve mallarının da onların elinde olduğunu bildirdi. Abram, Lut'un tutsak alındığını duyunca evinde doğup yetişmiş üç yüz on sekiz adamını yanına alarak kuzeye doğru giden Kedorlaomer'in ordusunu takip etti. Düşmanlarını Dan'da yakalayan Abram, adamlarını farklı yönlerde saldıracak şekilde gruplara ayırdı ve onlara gece saldırıp büyük bir kısmını yok etti. Geriye kalanları da Şam'ın kuzeyindeki Hova'ya kadar kovaladı. Yağmalanan bütün malın yanı sıra çok sayıda savaş esiri aldı ve yeğeni Lut ile kadınları kurtardı.

(d) Abram, Kral Kedorlaomer ve onu destekleyen kralları bozguna uğratıp geri döndüğünde, Sodom Kralı onu karşılamak için Şave Vadisi'ne gitti. Yüce Tanrının kâhini olan Şalem Kralı Melkisedek ekmekle şarap getirdi ve Abram'ı kutsayarak şöyle dedi:

"Yeri göğü yaratan Yüce Tanrı, Abram'ı kutsasın,
Düşmanlarını onun eline teslim eden
Yüce Tanrıya *övgüler olsun."*

Şalem Kralı Melkisedek'in gösterdiği misafirperverlikten dolayı Abram her şeyin ondalığını ona verdi. Sodom Kralı da Abram'a dönerek, "Efendim lütfen adamlarımı bana verin, bütün sığırlar, davarlar ve hazine size kalsın" dedi. Abram, Sodom Kralına, "Yeri ve Göğü Yaratan Yüce Tanrı önünde senden hiçbir şey, bir iplik, bir çarık bağı bile almayacağıma yemin ederim" diye karşılık verdi. "Öyle ki Sodom Kralı olarak Abram'ı zengin ettim demeyesin! Yalnızca adamlarımın yedikleri bunun dışında. Bir de beni destekleyen Aner, Eşkol ve Mamre paylarına düşenleri alsınlar" dedi. [1]

(e) Bazıları Kral Kedorlaomer'in daha önceden Kral Nemrut'a başkaldırarak isyan ettiğini ve onu egemenliği altına aldığını da ileri sürerler. Bu anlatıma göre Abram, adamlarını bir araya toplayıp onları savaşa hazırlarken şöyle seslenmişti: "Herhangi bir günah işleyip de bu günahından dolayı acı çeken biri varsa benimle savaşa gelmesin!" Abram ve adamları Kral Kedorlaomer'i Dan'da –şimdilerde Paneas olarak bilinir– yakalayıp sıkıştırdıklarında Abram birdenbire güçten düşmüş ve takati kalmamıştı. İlahi bir ses ona, birkaç nesil sonra putperest Kral Rehoboam'ın, İsraillilerin tapınması için burada altın bir buzağı yapacağını bildirmişti. Abram'ın gücünün tükenmesine karşın kâhyası Eliezer o gün büyük bir kahramanlık göstermiş ve en az beraberinde savaştığı üç yüz on yedi yoldaşının yok ettiği kadar düşman öldürmüştü. [2]

(f) Bazıları ise Abram'ın düşmanlarıyla karşılaştığı sırada Zedek (Jüpiter) gezegeninin Abram ve adamları için gizemli bir ışık saçtığını ve bu ışık saye-

sinde Abram'ın düşmanını gecenin karanlığında kolayca seçebildiğini; Gece Meleği Leyla'nın ona yardım ettiğini belirtirler. Buna göre düşmanların kılıçları aniden birer parça toprağa; okları ise birer saman sapına dönüşmüştü. Buna karşın Abram, toprağı eline alıp fırlattığında toprak zerrecikleri birer mızrak; avuç dolusu saman ise bir ok demeti haline gelmişti. [3]

(g) Bir kısım yazar ise farklı bir söylenceyle karşımıza çıkar. Buna göre Melkisedek –aynı zamanda Adoni-Selek olarak da bilinir– Abram'ın atası olan Sam'dı ve Abram'a din adamlığının gereklerini, özellikle de yakmalık sunu, şarap sunusu ve tahıl sunusu (mayasız-ekmek) kurallarını öğretmişti. Melkisedek veya Sam, Abram'a ayrıca, bir zamanlar Ham'ın çaldığı ancak kendisine sonraları geri verilen Âdem ve Havva için Tanrının yaptığı giysileri de verdi. Sam'ın tüm bunları yapmasının tek nedeni Tanrının Abram'ı onun halefi olarak görevlendirmesiydi. Zira Sam, Abram'a dönerek "Yeri göğü yaratan Yüce Tanrı, Abram'ı kutsasın, Düşmanlarını onun eline teslim eden Yüce Tanrıya övgüler olsun!" dediğinde Abram'ın buna karşılığı şu şekilde olmuştu: "Ustasının önünde bir uşağa övgüler yağdırmak uygun mudur?" – bu sözler Tanrıyı Abram'ın O'nun hizmetkârı olduğuna ikna etti. [4]

NOTLAR

1. Tekvin XIII. 1-18; XV. 1-24.
2. Sepher Hayashar 46; Tanhuma Buber Gen. 73-74; Gen. Rab. 419; PRE bl. 27
3. Gen. Rab. 418; Tanhuma Buber Gen. 76; B. Sanhedrin 96a, 108b; B. Taanit 21a.
4. Gen. Rab. 420-22; Lev. Rab. 25.6; Num Rab. 4.8; B. Nedarim 32b; Tanhuma Buber Gen. 76.

*

1. Kral Amrafel'in hükümranlığını ilan edip yönettiği bölge olan Şinar, Akadya sınırları içerisinde bulunan Şankar, Tidal ise aynı zamanda birçok Hitit kralına verilen isim olan Tudkhalya ile özdeşleştirilmiştir. Krallığa verilen Tidal adı muhtemelen herhangi bir isim ya da 'halklar' anlamına gelen bir kelimedir. MÖ 18. yüzyıla ait olan Mari yazıtlarının yanı sıra takip eden yıllara ait Hitit belgelerinde Karkemiş ile Harran arasında bir kraliyet şehri olarak betimlenen Ellasar ise anlaşıldığı kadarıyla Ilansra'dır. Aryok adının ise Eski İran'da 'Onurlandırılmış Olan' (*Ariaka*) anlamında kullanılmış olma ihtimali yüksektir. Elam ise tarihi çağlarda İran Körfezinin başında yer alan güçlü bir krallıktı. Kedorlaomer ise belki de Elam krallarından birine verilen bir isimdi, zira mevcut olan çivi yazılarında bulunan kral isimleri Kedorlaomer adı ile benzerlik taşımaktadır.

2. Uzun yıllar *Tekvin* XIV'ün herhangi bir tarihi olayı özünde barındırıp barındırmadığı merak konusu olmuştur. Buna karşın bazı bilim insanları söz konusu bölümün tarihi bir olayı betimleyen bir gelenek olduğunu, ilk olarak Akadya ya da Kenan dilinde, tasvir edilen savaşın meydana gelmesinden hemen sonra yazıldığını ve bundan yıllar sonra da İbraniceye çevrildiğini ileri sürmektedirler. Söz konusu savaşın ne zaman olduğu konusunda kesin bir tarih belirtilememesine karşın, yine de MÖ 20. yüzyılın başları ile 17. yüzyılın sonlarında olduğu tahmin edilmektedir. Öte yandan söz konusu bölümün halihazırdaki biçimi Kenan orijinli olduğu izlenimini vermektedir. Kenan Ülkesi güney yönünde Kadeş ile El-Paran'dan (ya da Elath) kuzey yönünde Dan'a kadar olan bölgede dört istilacı grup tarafından işgal edilmişti. Ancak işgalden hemen sonra Abram, istilacıları bu ülkeden çıkarmayı başarmış, el konulan bütün ganimeti geri almış ve varis (halef) olma hakkını kullanarak düşmanlarının topraklarını da ele geçirmişti. Dolayısıyla Abram'ın çocukları Mısır'dan çıkıp Kenan Ülkesi'ni fethettiklerinde, geçmişte atalarının olan unvanlarını da bu ülkeyi ele geçirerek tekrar kazanmış oldular.

3. Ovada yer alan beş Şehir ile onları yöneten kralların isimleri hâlâ birçok karışıklığı da beraberinde getirmektedir. Sodom Kralına verilen isim olan Bera'nın ne anlama geldiği belirsizliğini korumaktadır. Bazıları bu sözcüğün, Lihyanite'de (Kuzey Arabistan) bulunan yazıtlarda geçen ve muhtemelen 'İhtişamlı Baal' anlamına gelen Bera-Baal gibi mistik bir kelimenin kısaltılmış formu olduğunu ileri sürmektedir. Benzer bir şekilde Gomora Kralının adı olan Birşa'ya da tatminkâr bir açıklama getirilememiştir. Bazı yazarlar bu sözcüğün eski Sami dilinde 'pire' anlamına geldiğini ve Akadya dilinde bu kelimenin *Burshu'u* formuna sahip olduğunu ve günümüzde de Arapça bir isim olarak varlığını koruduğunu iddia etmektedirler.

Adam (*Yeşu* III. 16) ve *Adamah* (Mezmurlar LXXXIII. 11) ile özdeşleştirilen *Admah*, günümüzde Ürdün'ün doğu kıyısında, Yabbuk Nehri ağzının yakınlarındaki Tell Adamiya'ya verilen isimdir. Eğer bu öngörü doğruysa Adman, beş şehirden oluşan bu federasyonun en kuzeydeki güvenlik noktasıydı. Bu şehrin kralı olan Şinav ise, yüzyıllar sonra III. Tiglath Pileser (MÖ 745-727) döneminde kendisinden bahsedilen Amor Kralı Sanibu gibi bir kraliyet ismi taşımaktaydı. Kral Samever'in hükümranlık kurduğu Sevoyim şehri tahmini olarak Ölü Deniz'deki Lisan Yarımadası'nda, Wadi Sebaiye'nin olduğu yerde bulunmaktaydı. Buna karşın diğer yazarlar bahsedilen bu dört şehrin de Ölü Deniz'in güneyinde sular altında kaldığını ileri sürmektedir. Bala, hükümranlık kurduğu Dinhava şehrinde bir Edom kralı olarak karşımıza çıkar (*Tekvin* XXXVI. 32-33). Bu isim İbraniler (*Tekvin* XLVI. 21; *1 Tarihler* V. 8) arasında olduğu gibi 'obur' anlamına gelen Güney Arabistan'da da oldukça yaygındı. Bala'nın

hükümranlık kurduğu Soar kenti ('küçük' anlamına gelir), Tell Amarna mektuplarında bahsedilen Zukhr ile özdeşleştirilmiş ve Josephus tarafından 'Zoara'; Eusebius ve Haçlılar tarafından da 'Segor' olarak adlandırılmıştır. Ölü Deniz'in kuzey-doğusunda bulunan bu şehrin modern Tell el-Zara olma ihtimali büyüktür. Lut söylencesinde Tanrının Ovadaki Şehirleri yok ettiğinde ayakta kalan tek yer olarak Soar ('küçük') karşımıza çıkar (*Tekvin* XIX. 20-23).

4. Vaat Edilen Toprakların nereye kadar uzandığı; kime, ne şartlar altında söz verildiği aşağıdaki metinlerde belirtilmektedir:

Tekvin *XII. 7* – Fırat Nehrinin geçtiği bölgenin ortasında bulunan Haran'dan güneye doğru gelen İbrahim'e, Kenanlıların yaşadığı topraklar hiçbir koşul öne sürülmeden soyunun yaşaması için vaat edildi.

Tekvin *XIII. 11-18* – İbrahim gönül rızasıyla Ürdün Ovası'nı (Şeria Ovası) Ammon ve Moavlıların atası olan Lut'a verdiğinde Tanrı daha önceden verdiği sözü tekrar İbrahim'e hatırlattı ve bulunduğu yerden kuzeye, güneye, doğuya ve batıya göz alabildiğince uzanan toprakların o ve soyuna ait olacağını söyledi.

Tekvin *XV. 18-19* – İbrahim'e, *Tekvin* X.19'da belirtilen ve sınırları Sayda'dan Gerar, Gazze, Sodom, Gomora, Adına ve Sevoyim'e doğru Laşa'ya dek uzanan Kenan ülkesini de içine alan Mısır Irmağından büyük Fırat Irmağına kadar uzanan topraklar vaat edildi.

Tekvin *XVII. 8-14*–Abram ve soyuna, Kenan Ülkesinin tüm toprakları şu koşulla vaat edilmişti. Buna göre İbrahim ve soyundan gelen bütün erkekler ve satın alınan köleler sünnet olacaklar ve Tanrıya ibadet edeceklerdi. Sünnet, Tanrı ile bu halkın arasındaki anlaşmanın belirtisi olacaktı.

Tekvin *XXVI. 3-4* –Bu vaat, İbrahim'in ikinci oğlu İshak'a tekrar söylendi.

Tekvin *XXVIII. 13-15*–Aynı söz, Tanrı tarafından İshak'ın küçük oğlu Yakup'a Mezopotamya'ya gitmek için Kenan ülkesinden ayrılmadan hemen önce yeniden verildi.

Tekvin *XXXV. 11-12*–Yakup'un tekrar Kenan Ülkesine geri dönmesi üzerine Tanrı Vaadini Beyt El tekrarladı.

Çıkış *XXIII. 31-33*–Yakup'un oğlu İshak'ın soyundan gelen İsraillilere de aynı topraklar bir koşulla vaat edildi. Buna göre İsrailliler girdikleri ülkenin yerli halkını bu topraklardan sürecek ve onlarla hiçbir şekilde antlaşma yapmayacaklardı.

Sayılar *XXXIII. 50-56; XXXIV. 1-15*–İsraillilere, Filistin ile Ürdün'ün bir kısmını da içine alacak şekilde Kenan Ülkesini fethetmeleri emredildi.

Tensiye *I. 7-8*–Vaat Edilen Toprakların sınırları dağlık bölgeden – Çöl–Lübnan'a; Akdeniz'den büyük Fırat Irmağına kadar olan bölge şeklinde belirtilmiştir. *Tensiye* XI. 22'de ise verilen bu söze İsraillilerin Musa Kanununu benimseme şartı eklenmiştir.

Yahudi kabileleri tarafından işgal edilen Filistin'in kuzeydeki en üst noktası Dan, ilk olarak Layiş ('Lion – Hakimler xviii. 7; 29 v.b) sonraları da Paneas olarak adlandırıldı. Bu kent sadece Rehoboam'ın altın bir buzağı yaptırdığı yer (*1. Kral-lar* xii. 28-29) olarak değil, aynı zamanda sınırları içerisindeki Ürdün Irmağının kaynağı olan ve Pan ile Nymphalar için kutsal sayılan mağarasıyla da ün salmış-tı. Zalim Herod tarafından Augustus onuruna inşa edilen tapınak da bu kentte bulunmaktaydı (Josephus: *Antiquities* xv. 10). Bu şehir daha sonra İsa'nın çok dik-katli bir şekilde davranarak uzak durduğu putperest Caesarca Philippi adını al-dı (*Matta* xvi. 13; *Markos* viii. 27). Söz konusu mağaranın üzerinde bulunan tepe-cik günümüzde Tell el-Qadi (Kadı Tepesi) ismiyle anılmaktadır. 'Hakim' anla-mına gelen Qadi–[Kadı] sözcüğü Dan kelimesinin Arapça tercümesidir.

5. Şalem Kralı Melkisedek'in konu edildiği mit, Kudüs'ün özel bir kutsiye-te sahip olduğunu ve Hıristiyanların gelirlerinin yüzde onunu kiliseye bağışla-ma geleneğini açıklar niteliktedir. Buna karşın *Çıkış* xxv. 30; xxix. 40 vb.ye göre tahıl sunusu, şarap ve kurban sunularına ait uygulamalar ilk olarak Tanrı tara-fından Musa'ya çöl'de bildirilmişti. Kutsal kurumlara (kiliseye) yapılan bağış kuralları da (*'tithe'*) aynı zamanda Musa Kanunlarında bulunmaktaydı. (*Levili-ler* xxvii. 30 ff; *Sayılar* xxvii. 26 ff, vb.)

6. Her ne kadar Kudüs Kralı Adoni-Sedek'e isim olarak benzeyen *Melkise-dek* 'Tanrı Sedek benim Kralımdır' anlamına gelse de bahsedilen sözcük daha sonra da 'Dürüstlük Tanrısı – Efendisi' anlamında kullanılmıştır. Ammonlula-rın kendisine 'Zaduk' dedikleri Sedek'in (Zedek), İbranilerin Tanrısı olmaktan ve tek-tanrı olarak ibadet edilmekten ziyade Şalem'in şehir-Tanrısı olma ihti-mali oldukça yüksektir. Buna ek olarak Zedek, İbranilerin Jüpiter gezegenine verdiği isimdi. Bu bağlantı midraş anlatımına, Melkisedek ile Abram'ın karşı-laşmasını anlatan söylenceye, Abram'ın düşmanlarına karşı zafer kazanmasın-da yardımcı olan Jüpiter'i de eklemesine yardımcı olmuş ve aralarında bir ilişki kurmasını sağlamıştır. Josephus'a göre Kudüs'e (Yeruşalim) çeyrek millik bir mesafede olan 'Kral Vadisi', Abşalom'un konu edildiği hikâyede (*2. Samuel* xviii. 18) karşımıza çıkar. Muhtemelen önceleri 'Şave'nin Kral Vadisi' olan bu yer sonraları Kral Ahaz'ın insanları ateşte yakıp öldürerek kurbanlar sunduğu Hinnom Vadisi ('Gehenna', 'Tophet'–Cehennem) adını almıştır (*II. Tarihler* xxviii. 3). *İbraniler* vii. 3'den alıntılanan bir söylencede Melkisedek'in 'ne anne-ye ne de babaya' sahip olduğu şeklindeki anlatım muhtemelen Yevus Kralı Ab-du-Heba (Heba'nın [Tanrıça] kölesi) tarafından, MÖ 14. yüzyılda Firavun III. Amenhotep'e sürekli olarak gönderilen mektuplardaki benzer söylenceye da-yandırılmıştır. Buna göre Kral, bulunduğu makama doğumdan kazandığı hak-la değil, Firavun'un lütfuyla gelmişti.

7. Lotan, *Tekvin* xxxvı. 21-22 ile *I Tarihler* 1. 38-39'da Horlu Seir'in en büyük oğlu olarak anlatılmasına karşın, Mısır kayıtlarında Güney Filistin'deki Seir Dağı'nı da içine alan coğrafi bölgeye verilen isim olarak karşımıza çıkar. Horite ya da Hurrilerin, Hyksos'a bağlı kabilelerin oraya ulaşmasından önce Seir Dağı'nda yaşamış oldukları göz önünde bulundurulduğunda, İbrahim'in yeğeni Harranlı Lut'un bir başka hayali karakter olma ihtimali yüksektir. Buna karşın belki de İbrahim'e bağlı olan İbraniler, Lotan Otlakları'ndan Hurrileri çıkardıktan sonra, Elam yönünden gelen doğulu akıncılara karşı yardım etmiş de olabilirler.

8. Kedorlaomer tarafından alt edilen Kenan devleri Moavlar tarafından Emim ('Dehşet'), Ammonlar tarafından Zamzummin veya Zuzim ('Vakitsizler'), Gileaditeler tarafından da Refaim ('Zayıf Düşürenler') olarak adlandırılmaktaydı. *Jubilees Kitabı* bu devleri 10 ve 15 ayak uzunluğundaki canlılar şeklinde tasvir ederken, söz konusu devler Ugarit mitolojisinde hayalet olarak karşımıza çıkar. Anakim ('Devler'), Avvim ('Yok Ediciler'), Gibborim ('Kahramanlar') ve Nefilim ('Düşenler') bu canlılara verilen diğer isimlerdir. MÖ ikinci bin yılın başlarına ait bir Mısır lanetleme metninde Jy'aneq'in (Anakim Yurdu?) birçok hükümdarından bahsedilirken, bunlardan birinin isminin Abi-İmamu, muhtemelen 'Emim'in Babası' olduğu söylenir.

9. Midraş anlatımında bu canlıların birer servi boyunda olduğu ve o dönemde yaşayan bütün İbranilerin de en az onlar kadar uzun olduğunu belirtilir. Buna göre İbrahim, sıradan bir insandan 70 kat daha uzundur. Adımlarının her biri 3 veya 4 mil genişliğindedir. Yapılan savaşta üç yüz on sekiz savaşçının yerine tek başına savaşan ve onlar kadar kahramanlık gösteren Eliezer de aynı şekilde efendisiyle eşdeğer ölçülere sahipti. *Eliezer* kelimesinin rakkam değerinin toplamında 318 oluşu gözden kaçırılmamalıdır.* Yakup, oğlu Şimeon ve torunu Manasse de anlatılanlara göre birer devdi. Aynı şekilde Şimşon ve "Eğer ayaklarım bir başka gezegende ya da bir başka yerde olsaydı, dünyayı kollarıma alır ve onu sallayabilirdim" diyen Şaul'un generali Abner de dahil olmak üzere kesildiğinde iki yüz şekel ağırlığında saçları olan Davut'un oğlu Aşalom da bahsedilen ölçülerdeydi.

10. İbrahim'in müttefikleri olan Aner, Eşkol ve Mamre, bazı din bilginleri tarafından Hevron şehrinin üç ayrı yerleşkesi olarak tanımlanır. Mamre'den *Tekvin* xxxv. 27'de sonradan adına Hevron denilen ve İshak ile İbrahim'in de birer

* İbrani alfabesinde de tıpkı Arap alfabesinde olduğu gibi her harfin bir rakam değeri vardır. Kelimelerin rakam değerinden çeşitli sonuçlar çıkartmak Gematria denilen kabalacı bir uygulamadır.

yabancı olarak konakladığı Kiryat-Arba yakınlarında bir yer olarak bahsedilir. Aynı bölge *Tekvin* xxiii. 18'de Hevron ile özdeşleştirilir. Eşkol, Hevron yakınlarındaki bir vadiye verilen isimdi (*Sayılar* xiii. 22-24). Aner ise muhtemelen yakınlardaki bir tepenin ismi olan Ne'ir'de varlığını sürdürmüştür.

28.
HAYVAN GÖVDESİNİN PARÇALANIŞI

(a) Abram çadırında uyurken Tanrı bir görümde Abram'a, "Korkma, Abram!" diye seslendi. "Senin kalkanın benim. Ödülün çok büyük olacak!." Abram, "Ey Tanrım, bana ne vereceksin?" dedi. "Çocuk sahibi olamadım. Evim ve sahip olduğum her şey Eliezer'e kalacak. Bana çocuk vermediğin için, evimdeki bir uşak mirasçım olacak." Tanrı yine seslendi: "O mirasçın olmayacak, öz çocuğun mirasçın olacak." Sonra Abram'dan dışarı çıkmasını istedi. Abram, Tanrının buyruğuna uydu ve çıkarken de O'nun şunları söylediğini duydu: "Ben senin Tanrınım. Seni Kildanilerin Ur Kentinden çıkaran benim. Göklere bak! Yıldızları sayabilir misin? İşte senin soyun o kadar olacak." Abram, Tanrıya dönerek, "Ey Yüce Tanrım, bu toprakları miras alacağımı nasıl bileceğim?" diye sordu. Tanrı, "Bana bir düve, bir keçi, bir de koç getir. Hepsi üçer yaşında olsun. Bir de kumruyla güvercin yavrusu getir."

(b) Sabah olduğunda Abram düve, keçi ve koçu getirip kılıcıyla ortadan ikiye böldü. Kestiği hayvanların parçalarını birbirine bakacak şekilde sıraladı. Daha sonra kumru ve güvercini de kesip aynı şekilde her iki parçayı birbirine bakacak şekilde dizdi. Abram tüm bunlarla uğraşırken yırtıcı kuşlar leşlerden et kapmak için birbirleriyle yarışıp etlerin üzerine konmaya çalıştı. Fakat Abram bu yırtıcı kuşların hepsini kovdu.

(c) O akşam güneş batarken Abram derin bir uykuya daldı. Üzerine dehşet verici zifiri bir karanlık çöktü. Tanrı, Abram'a uykusunda şöyle seslendi: "İleri yaşa gelip öldüğünde, çocukların gurbette birer yabancı olacaklar ve o yaşadıkları ülkenin efendisine köle olacaklar. Dört yüzyıl sonra soyuna kölelik yaptıran ulusu cezalandıracağım. Sonra soyun oradan büyük bir malvarlığıyla çıkacak. Soyunun dördüncü kuşağı buraya geri dönecek ve bir zamanlar atalarının olan topraklara tekrar sahip olacaklar. Çünkü Amorluların yaptığı kötülükler henüz doruğa varmadı." Güneş batıp karanlık çökünce dehşet veren zifiri karanlık bir meşalenin yaydığı ışık gibi

kesilen hayvan parçalarının arasından geçip gitti. Tanrı, Abram'a dönerek şöyle dedi: "Mısır Irmağından Büyük Fırat Irmağına dek bu toprakları senin soyuna veriyorum. Ken, Keniz, Kadmon, Hitit, Periz, Refa, Amor, Kenan, Girgaş ve Yesuslular* senin soyundan gelen insanların hükümranlığı altında yaşayacaklar!"[1]

(d) Bazıları Tanrının Abram'ı kaldırarak gökyüzüne çıkardığını ve ona şöyle dediğini söylerler: "Yıldızlara bak ve onları saymaya çalış. Her kim yıldızın altında durursa ondan korkar; fakat sen, o parıldayan nesnelerin üstünde duruyorsun. Şimdi başını kaldırabilir ve kendini onlardan daha yüce sayabilirsin!"[2]

(e) Diğerleri, Abram'ın kılıcıyla ikiye böldüğü hayvan cesetlerinin, İsrail'e karşı gelecek olan İmparatorlukları işaret ettiğini söyler. Buna göre düve, Babil'in Nabukadnezar, Merodak ve Belshazzar adındaki üç kralını; dişi keçi, Media'nın Kyrus, Darius ve Ahasuerus adındaki üç kralını; koç ise Yunanistan'ın üç kralını, İskender, Kaligula ve Antoninus'u sembolize etmektedir. Buna ek olarak kumru, İsmaillileri; güvercin de İsrail'i simgelemektedir. Eğer Abram bu hayvanları kılıcıyla ortadan ikiye ayırmamış olsaydı, bu krallıklar zayıf düşüp parçalanmayacak aksine karşı konulmaz bir güce sahip olacaklardı.[3]

(f) İnsanı baştan çıkaran ve düşen meleklerden olan Azael, bir akbabaya dönüşerek bu hayvan leşlerinden et koparmaya çalıştı. Azael, Abram'a seslenerek, "Bu kutsal sayılan ve hiçbir ölümlünün yiyecek veya içecek bir şey bulamadığı dağın tepesinde ne işin var?" diye sordu. "Hemen kaçıp git buralardan! Hemen uzaklaş ki ilahi ateş seni yakmasın!" Ancak Abram'ın koruyucu meleği hemen Azael'i tersledi ve ona şöyle dedi: "Senin yalanların ne kadar diplerdeyse, onun talihi ve kısmeti bu doruklardadır! Hemen ayrıl buradan, çünkü onu hiçbir zaman yolundan saptıramayacaksın!"[4]

(g) Tanrı daha sonra Abram'a cehennem'i, düşman İmparatorlukları, Torah'ı** ve Kutsal Tapınağı gösterip şöyle dedi: "Senin soyundan gelecek olan çocukların son ikisini onurlandırırken, ilk ikisinden kaçacaklar. Şimdi bir seçimde bulunmalısın. Çocukların lanetlenerek mi cezalandırılsın yoksa kölelikle mi cezalandırılsın?" Abram bütün gün boyunca ıstırap içinde hangi kötülüğün diğerinden daha iyi olduğunu düşünüp durdu. En sonunda seçimi Tanrıya bıraktı. Bu arada kendisine bir başka görü daha bahşedilmiş, bu görüde Dördüncü düşman İmparatorluğunu yani Edom'u görmüştü –ancak Edom'un da sonu diğer üç imparatorluk gibi olacaktı: yıkılacak ve bir daha asla eski ihtişamına kavuşamayacaktı. Tanrı da ceza olarak onun soyundan gelecek olan insanlara köleliği uygun gördü.[5]

NOTLAR

* Yebusiler o dönemde Kudüs'de (Yeruşalim) yaşayan bir halk.

** Musa'nın beş kitabının geleneksel adı. Torah yasa anlamına geliyor ve *Tekvin*, *Çıkış*, *Levililer*, *Sayılar* ve *Tensiye* kitaplarını içeriyor.

1. Tekvin XV. 1-21.
2. Gen. Rab. 433; Tanhuma Shoftim 11.
3. Gen. Rab. 437; Mid. Agada Gen. 33; PRE, bl. 28.
4. Apocalypse of Abraham. Ed. Box, 51-53.
5. Targum Yer. Gen. XV. 1-11; Gen. Rab. 443-44; Tanhuma Buber Ex. 130; Mid. Agada Gen. 34.

*

1. Burada tasvir edilen cezalandırıcı ilah, İbrahim ile Saray'a günün sıcak saatlerinde konuk olan ve onlara dostça davranan Tanrıdan (*Tekvin* XVIII. 1-15) ziyade; Yakup'a saldıran (*Tekvin* XXXII. 25-33) ve Musa'yı öldürmeye çalışan (*Çıkış* IV. 24) Tanrıya yakındır. O'nun varlığı daha sonra çölde halkın önünden giderek onlara öncülük eden bir ateş sütunu (*Çıkış* XIII. 21, vb.); İlyas'ın Karmel Dağı'nda kurbanlar sunduğunda hendekteki suyu kurutan gökten düşen ateş (1 *Krallar* XVIII. 38) olarak tasvir edilmişti.

2. Hayvan cesetleri arasında yapılan anlaşmayı konu alan bu mit, MÖ 6. yüzyılda Kudüs'te hâlâ varlığını koruyan bir İbrani ritüeline dayanak teşkil etmektedir. Nabukadnezar'ın gerçekleştirdiği kuşatma sırasında Kral Sidkiya ve konseyindekiler, İbrani köleleri Yasaya uygun olarak özgür bırakacaklarına yemin etmişler, ancak kuşatma geçici olarak kaldırıldığında verdikleri sözleri yerine getirmemişlerdi. Yeremya bunun üzerine onlara atalarının yapmış olduğu, 'altı yıllık süren kölelik hizmeti sona eren her İbrani özgür kalacak' şeklindeki yemini hatırlattı (*Çıkış* XXI. 2). Nesiller boyu ihmal edilen bu anlaşma, bir kez daha Tapınak içerisinde rahipler, önderler ve buzağının parçalanmış vücudunun arasından geçen özgür Yahudalılar tarafından yenilenmişti. Bunun üzerine Yeremya, kehanette bulunarak yaptıkları son yemini bozan –bu, aynı zamanda Tanrının adına da yapılan bir saygısızlıktı– insanların bir kısmının can düşmanlarının eline geçip onların kölesi olacağını; bir kısmının yırtıcı kuşlar ve vahşi hayvanlara yem olacağını bildirdi.

3. İbranice Kutsal Metinlerde geçen anlaşmalar 'yapılmaz' fakat 'kesilirdi' (*karath b'rith – Tekvin* XV. 18; XXI. 27, vb.). Aynı şekilde söz konusu olgu 'önünde durmak' (*'abhar bibh'rith–Tensiye* XXIX. 11) ya da 'katılmak – yanından geçmek' (*Hezeikel* XVI. 8) veya 'yanında durmak' (II. *Krallar* XXIII. 3) sözleriyle de tarif edilmiştir. Bu, Etiyopya'nın güneybatısında yaşayan Male ve Baka kabileleri

tarafından günümüze dek gerçekleştirilerek varlığını korunan ritüelin köklerinin antik çağlara dayandığını gösterir. Buna göre anlaşmayı 'kesen' erkek, parçalara ayrılan hayvan cesetlerinden akan kanı bedenine sürmektedir. Takip eden yıllardaki İbrani geleneğinde ise tapınakta ya da sunakta kurban edilen hayvanların kanı –'anlaşmanın kanı'– yemin edenlerin bedenlerine serpilirdi (*Çıkış* XXIV. 5-8).

4. Hem *Tekvin* hem de *Yeremya*'da bahsedilen leş kuşları, verdiği sözden dönenlerin başına gelecek ilahi cezayı sembolize etmesine söylencenin simgelediği anlam şudur: "Gerçeğin (doğruluğun) dar patikası boyunca ilerlemediğim sürece cesedim bu hayvan leşleri gibi ikiye ayrılsın, leş kuşları ve yaban hayvanları onu parçalayıp yesinler!" Kral Saul'un bir çift öküzü parçalara ayırıp ulaklar aracılığı ile İsrail'in her bölgesine şu mesajla göndermesi aynı anlamı sembolize eder: "Ya gelip Saul veya Samuel'in arkasında savaşırsınız, ya da sonunuz bu öküzler gibi olur!" (I. *Samuel* XI. 7). Yunan Mitolojisinde Helen'e ibadet edenler tarafından evlenecekleri erkeğin seçimi konusunda yapılan yanlışlıklara karşı yapılan anlaşmalar Poseidon için kutsal sayılan bir hayvan olan atın parçalanan cesedi ile gerçekleştirilmekteydi. Anlatılan söylencede İbrahim tarafından cesetleri parçalanmak üzere seçilen hayvanlar da Boğa-tanrı El dışında üç ilah için kutsal sayılmaktaydı: düve, Kenan Ay-tanrıçası; dişi keçi, Yunanlıların Amaltheia olarak adlandırdıkları Giritli Zeus'un annesi Filistin Tanrıçası; koç ise Sümerlerin Gökyüzü-Tanrısı ya da Mısırlı koç-başlı Ammon için kutsal sayılmaktaydı.

5. Midraş anlatımındaki imparatorluklar listesinde 'Media', Pers İmparatorluğunu işaret eder. Aynı şekilde Yunan ve Roma İmparatorlukları, birer Yunan kralları olan İskender, Gaius Galigula (eğer GSQLGS'nin 'Gaius Galigula' şeklinde düzeltilmesi doğru ise) ve Antonius Pius'un sıralanması suretiyle bir arada veya bir bütün olarak gösterilmiştir. Eğer iki hayvandan daha bahsedilmiş olsaydı, İskender'le birlikte İsrail'in düşmanları olan iki Selevkos kralı Antiokhus Epiphanes ve Antiokhus Sidetes Yunanları; diğer yandan da Pompey, Caligula ve Antonius Pius (MS 138–161) ise Romalıları işaret edecekti. Roma'ya 'Edom' adının verilmesi, İmparator Augustus tarafından Yahudi tahtına oturması onaylanan kral Herod'un ('Zalim') Edom kökenli oluşuna dayanır. Bu kullanım, Romalı otoritelere karşı yapılabilecek doğrudan saldırı ya da sataşmaları önlemiştir.

6. *Tekvin*'e göre İbrahim'in döneminde Vaat Edilen Topraklarda sadece Amorlular, Kenanlılar, Kenanlılar ve Refalılar değil, aynı zamanda Suriye Çölünden gelen ve bir Edom klanı (*Tekvin* XXXVI. 11) olan istilacı Kadmonlular (*bene Kedem*, ya da 'Doğulu İnsanlar'); kökenleri hâlâ bir muamma olan Pe-

rizliler (1. *Estras* VIII. 69'da 'Pheresites'); Hititler, Girgaşlar (belki de QRQShA, Hititlerin II. Ramses'e karşı yaptıkları savaşta onlarla müttefikti) ve Yebuslular yaşamaktaydı. Yebusluların kökenleri hakkında fazlaca bilgiye sahip olmamamıza karşın, Kralları olan Abdu-Khipa ('Khipa'ya [Tanrıça] Köle Olan') MÖ 14. yüzyılda Mısır egemenliğini kabul etmiştir.

7. İsrail'in amblemi olan güvercin (*Hoşea* VII. 11; XI. 11), sık sık kaya ve mağaralara sığınıp yaşamını sürdürürken (*Yeremya* XLVIII. 28; *Canticles* II. 14); göçmen kuş kumru ise göçebe bir halk olan İsmaillileri ve soydaşları Edomluları sembolize etmekteydi.

29.
İSMAİL

(a) Abram'ın eşi olan Saray kocasıyla yaşadığı on yıllık evliliği boyunca çocuk sahibi olamamış ve kısır olduğuna inandığı Mısırlı cariyesi Hacer'i, kocası Abram'a eş olarak vermişti. O sırada seksen beş yaşında olan Abram, bu hediyeyi kabul etti ve onunla birlikte oldu. Hacer, Abram'dan hamile kaldığını anlayınca hanımı Saray'ı küçük görmeye başladı. Bu durumdan rahatsız olan Saray, kocasına olan biteni anlattı ve cariyesinin kendisini hor gördüğünü söyledi. Bunun üzerine Abram, eşine, "Cariyen senin elinde. Neyi uygun görürsen onu yap. O senin cariyen değil mi?" dedi. Böylece Saray, cariyesine sert davranmaya başladı. Hacer, hanımının yaptığı zulme daha fazla dayanamadı ve onun yanından kaçtı. Bir meleğe dönüşen Tanrı, Hacer'i Sur Kentine giderken Kadeş ile Beret arasındaki çölde bir pınarın başında buldu. Ona, "Saray'ın cariyesi Hacer, nereden gelip nereye gidiyorsun?" diye sordu. Hacer, "Hanımım Saray'dan kaçıyorum" diye yanıtladı. Bunun üzerine Tanrı ona eve geri dönmesini, gördüğü zulme sessizce karşı koymasını söyledi ve hiç kimsenin sayamayacağı kadar soyunu çoğaltacağına söz verdi. Tanrı sözlerine şöyle devam etti: "İşte hamilesin, bir oğlun olacak, adını İsmail koyacaksın. Çünkü Tanrı sıkıntı içindeki yakarışını işitti. Oğlun yabaneşeğine benzer bir adam olacak. O herkese, herkes de ona karşı çıkacak. Kardeşlerinin hepsiyle çekişme içinde yaşayacak."

Hacer, "Beni Gören Tanrıyı gerçekten gördüm mü?" diyerek haykırdı. Kadeş ile Beret arasında su içtiği kuyuya da Beer-Lahay-Roi adını verdi. Hacer, Tanrının kendisinden istediği gibi hanımının yanına dönerek Abram'a bir erkek çocuğu doğurdu ve çocuğun adını söylendiği gibi İsmail koydu.[1]

(b) Yıllar sonra ilerlemiş yaşına rağmen Saray, kocası Abram'dan hamile kaldı ve bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Abram çocuğa İshak adını verdi. Günlerden bir gün Saray, Mısırlı Hacer'in oğlu İsmail'in onunla alay ettiğini görünce Abram'a, "Bu cariyeyle oğlunu kov" dedi. "Bu cariyenin oğlu, oğlum İshak'ın mirasına ortak olmasın." Bu Abram'ı çok üzdü, çünkü İsmail de

öz oğluydu. Ancak Tanrı, "Oğlunla cariyen için üzülme" dedi. "Saray ne derse onu yap. Çünkü senin soyun İshak'la sürecektir. Cariyenin oğlundan da bir ulus yapacağım, çünkü o da senin soyun."

(c) Abram sabah erkenden kalktı, biraz yiyecek bir tulum da su hazırlayıp Hacer'in omzuna attı. Hacer, oğlu İsmail kollarında olduğu halde Abram'ın evini terk etti ve Beer-Şeva çölüne doğru yola çıktı. Bir süre sonra tulumdaki su tükenince oğlunu bir çalının altına bıraktı. Yaklaşık bir ok atımı uzaklaşıp: "Oğlumun gözlerimin önünde ölmesini görmeyeyim" dedi ve onun karşısına oturup hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Tanrı çocuğun sesini duydu. Tanrının meleği göklerden Hacer'e, "Nen var, Hacer?" diye seslendi. "Korkma ve artık ağlama! Çünkü Tanrı çocuğun sesini duydu. Kalk, oğlunu kaldır, elini tut ve onu kollarına al. Çünkü o büyük bir ulus olacak." Sonra Tanrı Hacer'in gözlerini açtı, Hacer bir kuyu gördü. Gidip tulumunu doldurdu, oğluna su içirdi. Çocuk büyürken Tanrı onunlaydı. Çocuk o günden sonra Paran Çölü'nde yaşadı. İsmail büyüyüp erişkinliğe ulaştığında Hacer onu Meribah (çünkü o bir okçuya verilmişti) adında Mısırlı bir kadın ile evlendirdi. Bazı yazarlar ise İsmail'in evlendiği kadının Moavlı İsa olduğunu ileri sürer. [2]

(d) Bazı din bilginleri Hacer'in küstahlığına sinirlenen Saray'ın, cariyesini kocasının yatağından çıkardığını, ona çarığını fırlattığını ve Abram'dan olan ilk kız çocuğunu doğumda kaybettiğini ileri sürerler. Buna göre Saray, Hacer'e günlük işlerini yaptırmış, eline kova ve havlular vererek onu banyoya götürmüştü. Saray daha sonra İsmail'e kötü gözle bakmış ve çocuk zayıflıktan neredeyse yürüyemeyecek hale gelmişti. Tüm bu olup bitenleri gören Abram, Hacer'e oğlu İsmail sırtında olduğu halde evinden gitmesini söylemişti – Hacer, on yedi ya da yirmi beş yaşında olmasına rağmen, içini yakan bir susuzluk hissiyle kavrulmuş ve kısa bir süre içinde tulumdaki suyu tüketmişti. [3]

(e) Buna karşın bazıları bu yaşananlardan dolayı Saray'ın tamamen suçsuz olduğunu ileri sürerek, İsmail'in henüz bir çocukken attığı oku neredeyse İshak'a isabet ettirip üvey kardeşini bu şekilde az kalsın öldüreceğini belirtirler. Bu anlatıma göre ise İsmail bu olaydan yıllar sonra yalancı bir tanrı için bir sunak inşa etmiş, putlara tapmaya başlamış, çekirge yakalamış, fahişelerle birlikte olmuş ve bakireleri ilişkiye zorlamıştı. Yaptıklarıyla yetinmeyen İsmail aynı zamanda üvey kardeşi İshak'ın ilk doğan çocuk hakkına sahip olarak babasının mirasını almaya hak kazanacağını söyleyenlerle alay edip onlara, "İlk doğan çocuk ben değil miyim?" diye çıkışmıştı. [4]

(f) Diğerlerine göre, İsmail'in hayatını kurtarmak için Tanrı çölün ortasında bir pınardan su çıkarttığında meleklerden biri Tanrıya şunları söylemişti: "Evrenin Efendisi Yüce Tanrım, sizin seçilmiş çocuklarınızı bırakıp gidecek

olan birinin hayatını neden kurtarıyorsunuz?" Bu sözlere karşılık olarak Tanrı ona şöyle seslendi: "Şu anda beni sayıp onurlandırıyor mu?" Melekler buna, "Evet, hâlâ dürüstlük içinde yaşıyor" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Tanrı onlara şöyle dedi: "Ben herkesi yapacaklarıyla değil, yapıyor olduklarıyla yargılarım!" [5]

(g) Bir grup ise İsmail'in putlara taparak bir günahkâr hayatı yaşadığını tamamen reddeder. Buna göre Hacer ve oğlunun evden ayrılmasından uzun yıllar sonra Abram, eşi Saray'a, "İsmail gözümde tütüyor. Onu görmek için can atıyorum" dediğinde Saray, bu isteğe karşı çıkmış ve kocasına gitmemesi için yalvarmıştı. Ne var ki Abram'ın gitmekte kararlı olduğunu gördüğünde Saray, İsmail'in çadırına ulaşıp onu gördüğünde İshak'a karşı kalbinde kin beslememesi için kocasına devesinden dahi inmeyeceğine dair Abraham'a yemin ettirmeyi ihmal etmedi.

Abram, devesine binerek Paran Çölü'ne doğru yola çıktı. Öğle vaktinde İsmail'in çadırına ulaştı. Ancak gittiğinde ne İsmail ne de Hacer çadırdaydı. Sadece İsmail'in eşi Meribah ve birkaç tane de küçük erkek çocuk oradaydı. Abram genç kadının yanına giderek İsmail'in nerede olduğunu sordu. Meribah da ona İsmail'in avlanmaya gittiğini söyledi. Saray'a verdiği söze sadık kalan Abram, devesinden hiç inmedi. "Yolculuk boyunca çok yoruldum, bana biraz su verir misin?" diye sorduğunda Meribah ona, "Çadırda ne içecek suyumuz, ne de yiyecek yemeğimiz var" dedi. Tüm bunlar olurken kocası İsmail'in yokluğunda ona küfürler savurarak küçük çocukları dövmekle meşgul olan Meribah ne çadırından dışarı çıkmış ne de Abram'ın yüzüne bakmıştı. Gözlerinin önünde olan biteni büyük bir üzüntüyle izleyen Abram, devesinin üzerinde olduğu halde Meribah'a yanına gelmesini söyledi. Genç kadın yaklaştığında da ona, "Kocan eve geri döndüğünde ona beni tarif ederek yaşlı bir adamın Filistin Yurdu'ndan buraya geldiğini ona söyle. Kocana, yaşlı adama ismini sormadığını, ancak onun evde olmadığını söylediğini anlat. Ve son olarak da şöyle de: 'Bu çadırın kancası hiçbir işe yaramıyor. Onu bir tarafa atıp kendisine yeni bir kanca yapsın!'" dedi. Abram bunları söyledikten sonra karısına ettiği yemine de sadık kalarak devesinden hiç inmeden oradan uzaklaşıp evine döndü. İsmail, avdan çadırına geri döndüğünde eşi Meribah olan biten her şeyi ona anlattı. Babasının neyi ima ettiğini hemen sezen İsmail, eşinin ona karşı konuksever davranmadığını anladı ve vakit kaybetmeden babasının öğüdüne uyarak Meribah'ı boşayıp, annesi Hacer'in akrabası olan Patuma ile evlendi.

Bu olaydan üç yıl sonra Abram, oğlu İsmail'in çadırını tekrar ziyaret etti. Bu kez karşılaştığı davranış ilkinden çok farklıydı. Çadırından çıkarak kendisini karşılamaya gelen Patuma ona, "Üzgünüm, eşim İsmail avlanma-

ya gitti. Ama siz buyurun, çadırda sizi misafir edeyim, hem yol yorgunluğunuzu giderirsiniz hem de o zamana kadar İsmail de avdan dönmüş olur" dedi. Abram, eşine ettiği yemini bu kez de bozmadı ve Patuma'ya, "Devemden inemem. Ama susuzluğumu giderecek biraz su verirsen minnettar olurum" dedi. Bir süre sonra genç kadın yanında su ve yiyecekle geri döndü ve ondan yiyeceği de yemesini istedi. Deve sırtında karnını doyuran İbrahim Tanrıya şükretti ve oğlu İsmail'e hayır duaları etti. Gitmek üzereyken Patuma'yı yanına çağırarak ona şöyle dedi: "Kocan eve geri döndüğünde ona beni tarif ederek yaşlı bir adamın Filistin Yurdu'ndan buraya geldiğini söyle. Ve son olarak da şöyle de: 'Bu çadırın kancası çadırı çok iyi kavramış. Sakın onu değiştirmesin!'" İsmail çadırına geldiğinde Patuma ona olan biten her şeyi ve Abram'ın söylediklerini anlattı. Eşinin babasına çok iyi davrandığını ve babasının da buna memnun olduğunu bu sözlerle anlayan İsmail, vakit kaybetmeden yanına eşini, oğullarını ve uşaklarını alıp sürüsüyle develerini de önüne katarak Filistin Yurdu'na, babasını ziyaret etmeye gitti. Burada birkaç gün geçirdi ve zenginliği daha da artıp refaha ulaştı. [6]

(h) İsmail ile İshak bir kez daha, babaları Abram öldüğünde onu Hevron'daki Makpela Mağarasına gömerken bir araya geldiler. [7]

(i) Yüz otuz yedi yaşında hayatını kaybeden İsmail'in on iki oğlu oldu. Oğullarının isimleri şunlardı: Nevayot, Kedar, Adbeel, Mivsam, Mişma, Duma, Massa, Hadat, Tema, Yetur, Nafiş ve Kedema. İsmail'in oğulları olan bu on iki bey, oymakların atalarıydı. Köylerine, obalarına da bu adları verdiler. [8]

NOTLAR

1. Tekvin XVI. 1-16.
2. Tekvin XXI. 8-21; PRE, ch 30; Sepher Hayashar 69-70.
3. Gen. Rab. 453-54; 570.
4. Tosephta Sota 304; Gen Rab. 567-68; Sepher Hayashar 69-70; PRE, bl. 30.
5. Gen. Rab. 572-73.
6. Sepher Hayashar 70-72; PRE, bl. 30.
7. Tekvin XXV. 9.
8. Tekvin XXV, 12-18.

*

1. Aktarılan bu söylence İsraillilerin, üvey anneleri Saray tarafından çöle sürgüne gönderilen Güneyli akrabalarından daha asil oldukları şeklindeki iddiaları destekler niteliktedir. Güney Arabistan'da 'köy' anlamına gelen Ha-

cer (Hagar), bu anlamıyla torunlarının neden kendi köylerinde yaşamış olduklarını da açıklar niteliktedir.

Eyn-Gedi 'Çocuğun Kuyusu' (*Yeşu* xv. 62) ve *Eyn-Eglayim* 'İki Buzağının Kuyusu' (*Hezekiel* xlvii. 10) gibi hayvan isimleri verilen diğer kuyularla paralellik taşır bir şekilde *Lahay-Roi* muhtemelen 'Reem'in Çene Kemiği Kuyusu' anlamına gelir. *Hâkimler* xv. 17-19'da aynı İsmail gibi Şimşon'a da susuzluktan ölmek üzereyken adına Lehi ('çene kemiği') denen bir kuyudan Tanrı tarafından su verilir.

Beret, *Targum Yer.* tarafından, Beerşeva ile Mısır yolu arasındaki önemli bir kasaba olan Khlasa (Klasa?) ile özdeşleştirilir. Beret'in doğusundaki Kadeş'te ise Eyn-Mişpat adında kutsal bir pınar bulunmaktaydı (*Tekvin*, xiv. 7).

2. Abram, Saray ve Hacer arasında yaşanan karmaşık ilişkiye oldukça benzeyen bir duruma Hammurabi Kanunları'nda rastlamaktayız: "Eğer bir adam bir prensesle evlenirse –*naditum* (çocuk doğurması yasaklı olan mabede bağlı olan köle ya da uşak)– ve eğer prenses cariyelerinden birini, çocuk doğurması için kocasına verirse ve eğer bu cariye çocuk doğurduğu için hanımıyla eşit derecede onurlandırılmayı talep ederse hanımının onu satmaya hakkı yoktur. Ama eğer isterse onu eskisi gibi kölelerinin yanına gönderebilir." Eskiden İsrail'de mal alım satımının onaylandığını göstermek için taraflardan biri çarığını çıkartıp ötekine verirdi ve bu şekilde alışveriş yasallaşırdı (*Rut* iv. 7; *Mezmurlar* lx. 10). Saray'ın Hacer'e çarığını fırlatması ona köleliğini hatırlatma amacını taşımaktaydı.

3. Abram, İsmail'i sünnet ettiğinde İsmail on üç yaşındaydı (*Tekvin* xvii. 25) –sünnet olma, esas olarak evlilik öncesi ritüeliydi– ve İshak da bundan yaklaşık bir yıl sonra dünyaya gelmişti (*Tekvin* xviii. 1-15; xxi. 1 ff.). Bu anlatımlar göz önünde bulundurulduğunda İsmail'in, İshak'tan on dört yaş büyük olduğu anlaşılmaktadır. Anlatılan söylencede İsmail'in annesinin kucağında evden gönderilmesi ve yine annesi tarafından bir çalının altına bırakılması en az on dört yaşındaki bir çocuk için imkânsızmış gibi görünse de sonraki yazarlar bu çelişkili durumu Saray'ın çocuğa kötü gözle bakmasından ötürü onun yürüyemeyecek kadar çelimsiz bir çocuk haline geldiği şeklindeki anlatımla gidermişlerdir. İsmail'in çekirge yakalaması muhtemelen Saray'ın, kocası Abram'a Hacer'in kur yapıp onu elde etmesinden şüphelendiği anlamına gelir, zira Etiyopya kökenli *Kebra Nagast*'a göre Firavun'un kızı, Kral Süleyman'ı baştan çıkarmak için kırmızı ip ve çekirge kullanmıştı.

4. İsmail'in yaşadığı bölge olan Paran Çölü, Sina'nın Kuzeyindedir. Söylencede adı geçen İsmailoğulları kabilelerinden çoğunun adı diğer kayıtlarda

da geçmesine karşın, bu kabilelerin oluşturduğu birlik tam olarak saptanamamıştır. *Hâkimler* XIII. 24'te Midyanların İsmailoğulları soyundan geldikleri belirtilse de *Tekvin* XXV. 1 ff.'te Midyan'ın İsmail'in üvey kardeşi olduğu anlatılmaktadır. İsmail'in dünyaya gelen ilk oğulları olan Nevayot ve Kedar'dan *İşaya* XLII. 11; LX. 7; *Yeremya* XLIX. 28; *Hezekiel* XVII. 21'de de bahsedilir. Nevayot'un hüküm sürdüğü bölge Ölü Deniz'in doğu tarafı olurken, Kedar'ın toprakları ise Nevayot'unkinin kuzeyinde, Suriye Çölündeydi. Nevayot, akla pek yatkın gelmese de Nabataelarla özdeşleştirilmiştir. Her ne kadar Hadat'ın hükümranlık kurduğu toprakların sınırları bilinmese de *Hadad* (Hadat) bir Kenan Fırtına-Tanrısına verilen isimdi. Kedema (Kedmah) 'Doğu' –muhtemelen Suriye Çölü– anlamına gelmektedir.

5. Adbeel, Massa ve Tema adları, Asur Kralı III. Tiglat-Pileser (MÖ 8. yüzyıl) kayıtlarında *Idiba'ilites*, *Mas'a* ve *Tema* olarak geçer. Bunların hepsi de Arap kabileleridir. Asurbanipal kayıtları ise (MÖ 7. yüzyıl), kralı Uate veya Iaute olan *Su-mu'il* ya da *Ishmael* isimlerinin yanı sıra kralı Ammuladi olan Kedar'dan bahseder. Tiglath-Pileser, Arabistanlı Idibi'lu'yu Mısır akıncılarını korumakla görevlendirir ve Filistin'i fethettikten sonra ona şehirlerinden yirmi beş tanesini verir. Tema ise, günümüzde adına Tayma denilen Kuzey Arabistan vahasıdır. Anlaşılan o ki Duma da Suriye Çölünde Sennacherib tarafından ele geçirilen vaha ve aynı zamanda kaledir. Mivsam ve Mişma'dan *1. Tarihler* IV. 25'te Şimeonoğulları olarak bahsedilir. Bu, sınırlarını Yudah'tan (Güney Filistin) güneye doğru genişleten İsrail menşeli Şimeon kabilesinin bu bölgenin en azından bir kısmını asimile ettiği anlamına gelir.

6. Yetur ve Nafiş adları *1. Tarihler* v. 19'da, Ürdünlü İsraillilerin –Ruben, Gad ve Manasse oymağının yarısı– savaş açtığı Nodav ve Hacerliler ile birlikte anılır. Aynı metinden (v. 21) anlaşıldığı kadarıyla Nodav ve Hacerliler büyük hayvan sürülerine sahip olan çobanlardı. Josephus, Aziz Luka ve Kilise Babaları Jeturites ya da Ituraenler'den (*Itouraioi*) bahsetmektedir. Ülke sınırlarının Edom'a (Idumaea) kadar uzandığı bu krallık MÖ 104 yılında Hasmonay Kralı Aristobulus tarafından istila edilmiş ve aynı zamanda da Ituraeanlar zorla Yahudileştirilmiştir. Bundan iki kuşak sonra bu halk kuzeye doğru göç ederek Hermon ile Suriye'nin bir kısım topraklarını da içine alan bölgeye yerleşti İncil döneminde ve Herod'un oğlu Philip'in egemenliği altına girdiler. Virgil ve Cicero tarafından da bahsedilen –'dünyanın en vahşi ırkı'– okçuları, Romalılara yardımcı olmuşlardır.

7. Davut, krallığını kurup Arami göçmenler güç kazanarak kuvvetlenmeye başladığında İsmailoğullarının güneye doğru göçe zorlanmış oldukları anlaşıl-

maktadır. Sürüldükleri topraklarda ise kendilerinden daha köklü olan Arap kabilelerine karıştılar. Sonraları ise Araplar, bütün kuzey Arap kabilelerinin, ya da Adnanilerin hepsinin İsmail soyundan geldikleri şeklindeki görüşü benimsediler. Hacer'in adı, *1. Tarihler* v. 19'da Yetur ve Nafiş ile birlikte bahsedilen Hacerlilerin (*Hagrim* veya *Hagri'im*) yanı sıra *Mezmurlar* LXXXIII. 7.'de anlatılan İsmailoğulları ile beraber anılır. Strabo tarafından yapılan alıntıya göre Eratosthenes bu halkın Petra'nın doğusunda yaşadığını ileri sürmüştür.

30.
İBRAHİM GERAR'DA

(a) Abram, Mamre'den Negev'e göçerek Kadeş ile Sur kentlerinin arasına yerleşti. Karısı Saray'ın yine kız kardeşi olduğunu söyledi. Gerar Kralı Abimelek, Saray'a sahip olmak istese de Tanrı onu ölümle tehdit ettiğinden bu isteğinden vazgeçti. Firavun gibi Abimelek de Saray'a dokunmadığını ve masum olduğunu söylediğinde Tanrı ona, "Yaptıklarını telafi etmek için Saray'ı kocasına geri gönder ve Abram'a sana dualar etmesi için yalvar" dedi. Abram, Tanrının söylediklerini aynen yerine getiren Abimelek'in kendisine doğru geldiğini gördüğünde ona şöyle dedi: "Tanrı beni babamın evinden gurbete gönderdiğinde karıma, 'Bana sevgini şöyle göstereceksin: Gideceğimiz her yerde kardeşin olduğumu söyle' dedi."

Kral Abimelek bunun üzerine Abram'a öküzler, koyunlar ve cariyelerin yanı sıra binlerce parça gümüş vererek Gerar'da kalması için ricada bulundu. Abram, Abimelek'in gösterdiği bu konukseverlik nedeniyle Tanrıya dualar etti. Tanrı da bir zamanlar rahimlerini kapadığı Gerarlı kadınlara şifa verdi ve soylarının devamını sağladı.[1]

(b) Bazıları Mikail'in elinde bir kılıçla Abimelek'i tehdit edip ona şunları söylediğini anlatırlar: "Eğer bir şehre yabancılar girerse uygun olan davranış onlara yiyecek sunmaktır; konukların kadınlarına göz koymak değil. Sen, Saray'a göz koyup ona sahip olmak istediğin için, İbrahim adamlarınca öldürülebileceğinden korkup Saray'ın kız kardeşi olduğunu söylemek zorunda kaldı. Dolayısıyla burada tek suçlu varsa o da sensin!"

Aynı söylenceye göre Tanrı sadece Gerarlı kadınların rahimlerini bağlamamış aynı zamanda erkeklerin de iktidarlarını ellerinden almıştı. Bu halde yaşamak zorunda kalan acılı insanlar, her gün ağardığında bir araya gelerek, "Tanrı aşkına, bir öncekine benzeyen bir başka gece daha. Bu şekilde devam ederse hepimiz sonunda ölüp gideceğiz" demişlerdi. [2]

NOTLAR

1. Tekvin XX. 1-18.
2. PRE, bl. 26; B. Baba Kamma 92a; B. Makkot 9b; Pesiqta Rabbati 176b; Gen. Rab. 553.

*

1. Gerar, hem krallığa hem de krallığın başkentine verilen isimdi. Gerar Yurdu denilen topraklar Kenan Ülkesi'ni Mısır'dan ayırarak onun güneybatı sınırlarına ulaşmakta, Gazze ile Beerşeva arasında bulunmaktaydı. Gerar şehri ise Gerar Vadisi içinde ya da yakınlarında konuşlanmıştı. Gerar Vadisi bazı din bilginleri tarafından Beerşeva'nın kuzeyindeki Wadi Shari'ah ile özdeşleştirilirken, diğerleri tarafından da Beerşeva'nın batısında kalan Wadi Ghaza ile ilişkilendirilir. Buna karşın krallığın adı, Caesarealı piskopos Eusebius'un onları Bizanslıların yaşadığı döneme dek varlığını sürdürmüştür.

2. Abimelek'e, Filisti kralı unvanının verilmesi (*Tekvin* XXI. 33-34) bir tarih yanılgısı olarak algılanmaktadır. Zira Filistinlilerin Kenan Ülkesi'ne ulaşmalarının MÖ 1200'lü yıllarda gerçekleştiği düşünülmektedir. Buna karşın MÖ 15. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Bununla beraber giderek daha fazla akademisyen MÖ 1200'lü yıllarda gerçekleşen Filisti istilasının ilk olmadığı (Yeşu zamanındaki İbranilerin Kenan topraklarına gerçekleştirdikleri göçün son günleri) şeklindeki görüşü benimsemeye başlamış ve bazı Filistinlilerin MÖ 1500'lü yıllarda Gerar'a yerleşmiş olabilecekleri fikrini ileri sürmüşlerdir.

3. Filistinlilerin esas ikametgâhı olan Kaftar (Caphtor), yalnızca Girit (Mısırlılarca *Keftiu* olarak bilinir) adasını değil, aynı zamanda da genel olarak Küçük Asya'nın güneybatısını da kapsayacak şekilde Minos medeniyetini de içine almaktadır. Minos ya da Caphtor kültürünün izleri MÖ üçüncü bin yıla dek uzanır. Söz konusu medeniyetin en göz alıcı örneklerinden birisi Caphtor sınırları içerisinde Doğu Akdeniz sahili üzerinde kurulmuş olan Kothar wa'Khasis'e ait atölyedir. Tanrısal yetilere sahip olan söz konusu sanatçı, Yunanlıların MÖ 14. yüzyılda Daedalus adıyla andıkları büyük ustadır. MÖ 1196 yılında (Deniz Halkları) giriştikleri savaşta III. Ramses tarafından bozguna uğrayıp yok oldular. Bu halka ait Medinet Habu'da bulunan anıtlarda Deniz İnsanları kendilerine has miğferleriyle tasvir edilmişlerdir – Kutsal metinlerde miğfer anlamına gelen '*koba*' sözcüğü Sami dil ailesinden olmayan Filisti Diline ait bir kelimedir. Öte yandan Mısır abidelerinde çok sayıda 'Deniz İnsanları'ndan bahsedilir. Bunların arasında bulunan Pulasati ya da Purasati de Filistinlilerle özdeşleştirilmektedir.

4. Firavun Merneptah'a (MÖ 13. yüzyılın sonları) ait olan ilk yapıtlarda Aqaiwasha ya da Ekwesh'ten, Deniz Halklarından biri olarak bahsedilir. Söz konusu bu halklar Eduard Meyer ve diğer yazarlar tarafından Akhiyawa ile özdeşleştirilmiştir. Bazı tarihçiler Akhiyawa medeniyetinin esas ikametgâhının Rodos Adası olduğunu ileri sürseler de, bahsedilen krallık Pamphylia (Küçük Asya'nın güneyi) bölgesinde MÖ 14. ve 13. yüzyıllar arasında varlığını sürdürmüştür. Bu halkın aynı zamanda Akheanlar (Latince *Achivi*) adıyla tanınarak Kıbrıs'a kadar ilerledikleri de bilinmekte; Kutsal Kitap'ta sık sık İsrail halkından önce Kenan ülkesinde varlığını sürdüren halklardan biri olarak bahsedilen Hivi ya da Hivlilerle özdeşleştirildiği görülmektedir.

31.
İSHAK'IN DOĞUMU

(a) Abram doksan dokuz yaşına geldiğinde Tanrı onun adını 'Birçok Ulusun Babası' anlamına gelen *İbrahim* olarak değiştirdi ve ona soyundan gelecek olan insanların Kenan Ülkesi'nde egemenlik kuracakları sözünü tekrarladı. Ancak bu kez onunla bir anlaşma yaptı ve anlaşmanın koşulu olarak her erkek çocuğun sekiz günlükken sünnet edilmesi şartını koştu. Bunun üzerine İbrahim başta kendisi olmak üzere bütün ev halkını sünnet etti. Tanrı aynı zamanda İbrahim'in eşi Saray'ın adını da 'Prenses' anlamına gelen *Sara* olarak değiştirdi ve ona da ulusların annesi olacağı sözünü verdi.

İbrahim yüzüstü yere kapandı ve kendi kendine gülerek şöyle düşündü: "Yüz yaşında bir adam çocuk sahibi olabilir mi? Doksan yaşındaki Sara doğurabilir mi?" Sonra Tanrıya, "Keşke İsmail'i mirasçım olarak kabul etseydin!" dedi. Tanrı, "Hayır. Ama karın Sara sana bir oğul doğuracak, adını İshak koyacaksın" dedi. "Onunla ve soyuyla anlaşmamı sonsuza kadar sürdüreceğim. İsmail'e gelince, seni işittim. Onu kutsayacak verimli kılacak, soyunu alabildiğine çoğaltacağım. On iki beyin babası olacak. Soyunu büyük bir ulus yapacağım. Ancak antlaşmamı gelecek yıl bu zaman Sara'nın doğuracağı oğlun İshak'la sürdüreceğim." Tanrı, İbrahim'le konuşmasını bitirince oradan ayrılıp yukarıya çekildi.[1]

(b) Bu olayın üzerinden çok vakit geçmemişti ki İbrahim günlerden bir gün öğle saatlerinde Mamre meşeliğindeki çadırının önünde otururken Tanrı kendisine göründü. İbrahim karşısında üç adamın durduğunu gördü. Onları görür görmez karşılamaya koştu. Ayaklarını yıkamaları ve susuzluklarını gidermeleri için onlara su getirdi. Konuklarına sunmak için Sara pide pişirmeye koyulurken kendisi de hemen sığırların içinden körpe ve besili bir buzağı seçip kesti. İbrahim, hazırlanan buzağıyı yoğurt ve sütle birlikte götürüp konuklarının önüne koydu. Konuklar ağacın gölgesinde yemeklerini yerken İbrahim'e eşi Sara'nın şu anda nerede olduğunu sordular. İbrahim, "Çadırda" diye yanıtladı. Konuklar İbrahim'e dönerek, "Gelecek yıl bu zamanlar karın Sara'nın bir oğlu olacak" dedi.

Çadırın girişinde durmuş onları dinleyen Sara, bu konuşmaları duyduğunda kendi kendine güldü. Zira adetten kesileli uzun yıllar olmuştu.

Konuklar, "Sara niye bu söylenenlere gülüyor? Tanrı için olanaksız bir şey var mı?" diye sordular.

Sara, konukların söyledikleri karşısında utanarak yalan söyledi ve onlara, "Söylediklerinize gülmedim" dedi.

Konuklar ona, "Hayır, güldün" diye cevap verdiler.

Konuklar oradan ayrılırken Sodom'a doğru baktılar. İbrahim de onları yolcu etmek için bir müddet yanlarında yürüdü. [2]

(c) Ertesi sene aynı zamanda Sara bir erkek çocuk dünyaya getirdi. İbrahim onun adını İshak koydu ve sekiz günlükken onu sünnet etti. Sara, "İbrahim'in çocuğunu emzirdiğimi öğrendiklerinde bütün dünya bana gülecek" dedi. İbrahim, İshak sütten kesildiği gün büyük bir şölen verdi. [3]

(d) Bazı yazarlar yıldız falcılarının İbrahim'in falına baktıklarını ve ona, "Senin asla bir erkek çocuğun olmayacak" dediklerini ileri sürerler. Buna göre Tanrı tam bu sırada Abram'a görünerek, "Bu fal Abram için bakılmış bir faldır. Onun için senin adını İbrahim olarak değiştiriyorum ve sen de bir erkek çocuğa sahip olacaksın. Falından dolayı senin adın gibi karın Saray'ın da adını değiştiriyorum" dedi. [4]

(e) Diğer din bilginleri ise İshak'ın dünyaya gelişinin, İbrahim'in ve tüm ev halkının sünnet oluşundan üç gün sonra müjdelendiğini söylerler. Buna göre Tanrı Mikail, Cebrail ve İsrafil'i, ağrının en fazla hissedildiği sünnetin üçüncü günü İbrahim'in acılarını hafifletmeleri için görevlendirdi. Başmelek buna karşı çıkarak, Tanrıya, "Bizi kan gölü olan yeri temizlememiz için mi gönderiyorsunuz?" dedi. Tanrı buna, "İbrahim'in vücudundan yayılan koku bana en güzel reçineden ve buhurdan daha tatlı geliyor. Oraya bizzat ben mi gitmeliyim?" diyerek cevap verdi. Daha sonra melekler Tanrıya eşlik ederek birer yolcu kılığına girdiler. Mikail, İshak'ın doğumunu haber verecek; Rafael, İbrahim'i tedavi ederek onu iyileştirecek; Cebrail de kötülüklerin yuvası olan Sodom şehrini yerle bir edecekti. [5]

NOTLAR

1. Tekvin XVII. 1-22.
2. Tekvin XVIII. 1-16.
3. Tekvin XXI. 1-8.
4. Gen. Rab. 432; Pesiqta Rabbati 179a.
5. Tanhuma Buber Gen. 85-86; B. Baba Metzia 86b; Gen. Rab. 517-18.

*

1. Bu anlatım, adına Elohim denilen Tanrısal varlığa yapılan göndermeler sırasında fiillerin tekil ya da çoğul kullanımları arasında gidip gelmektedir. Bir başka anlatımla bazen tekil olarak bahsedilen ilahi varlık, bazen de çoğul olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar Gunkel ve diğer yazarlar söz konusu çelişki ya da uyumsuzluğa, anlatımın yer aldığı bölümün birçok farklı kaynağa dayandığını ileri sürerek bir neden bulmaya çalışmışlarsa da söz konusu uyumsuzluk Tanrının üçlü birlik kudretini vurgulamak ve göstermek amacıyla özellikle seçilmiştir. Konukların (ya da 'Konuğun') Tanrısal nitelikleri, İbrahim'in eşinin isminin artık Sara olarak değiştirilmiş olduğunu bilmeleri ve onun uzun yıllar çocuk özlemiyle yanıp tutuştuğunun farkında olmalarıyla gözler önüne serilmektedir. Konuklar aynı zamanda çadırın arkasında onlara görünmeyen Sara'nın söylenenlere güldüğünü de anlamışlardır. Midraş yorumcuları bu üç konuğu başmelekler olarak tasvir eder.

2. Sara'nın uzun yıllar süren kısırlığı, Rebeka'nın anlatıldığı söylencenin (*Tekvin* xxv.) yanı sıra Rahel (*Tekvin* xxix.), Şimşon'un isimsiz annesi (*Hâkimler* xiii.), Samuel'in annesi Hanna ve Babilli kahraman Etana'nın eşinin maruz kaldığı bebek özlemiyle paralellik taşır.

3. Tanrının, İbrahim'in adını değiştirmesi ilk bakışta söylencede işaret edildiği kadar anlamlı bir değişim değildir. Zira söz konusu kelimenin her iki varyantı da bir kraliyet unvanı olan ve izleri MÖ 17. ve 19. yüzyıllara dayanan çivi yazıları tabletlerinde karşılaştığımız *Abamrama* ve *Abiramu* sözcüğünden türemiştir. Aynı şekilde Musa'ya karşı komplolar düzenleyip ona başkaldıran 'Abiram' (Aviram) (*Sayılar* xvi. 1) da aynı kelimenin farklı bir varyantıdır. *Abiramu* 'Koç Tanrı [Benim Babamdır] Babamdır' ya da 'Baba Yücedir' anlamlarına gelmektedir. Buna karşın *Tekvin'de* 'Abram'a (Abraham) verilen 'Birçok Ulusun Babası' unvanı, Arapça bir sözcük olan ve 'çokluk' anlamına gelen *raham*'dan türemiştir. Kutsal bir isim olan *Ram – Koç*'tan Adoniram, Rehoboam ve Malki-ram'de de bahsedilirken bu kelimenin çoğul hali cennetteki varlıkları işaret etmek için kullanılmıştır (*Eyüp* xxi. 22). Sennakerib gününde Edom Krallarından birine Malik-ramu – Koç Kral' adı verilmişti.

Taç giyme törenlerinin yanı sıra görece önemli görevlere getirilme sırasında yapılan isim değişiklikleri İsrail'de oldukça yaygındı. *Sayılar* xii. 16'da Hoşea adı Yeşu'yla değiştirilirken, Gidyon, Yerubbaal'a (*Hâkimler* vi. 32); Yedidyah, Süleyman'a (2. *Samuel* xii. 25); Elyakim, Yehoyakim'e (2. *Krallar* xxiii. 34) ve Mattanya da Sidkiya'ya (2. *Krallar* xxiv. 17) dönüştürülmüştür. Aynı şekil-

de Yakup'a 'İsrail' unvanının uygun görülmesi buna (*Tekvin* xxxii. 29) verilebilecek bir başka örnektir.

4. Eski Sami dilinde 'kraliçe' veya 'prenses' anlamına gelen bir isimden türeyen 'Saray' da 'Sarah' sözcüğünün eski bir formudur. Adına Sharit ya da Sharayat (sesbirim olarak Saray'la benzerdir) denen bir tanrıçaya Hauran sınırları içerisindeki ozrahda ibadet edilmekteydi. Bu, İbrahim ile Sara'nın yapmış olduğu evliliğin, başlarında bir rahip olduğu halde ataerkil yaşam biçimini benimseyen Arami kabilesi ile başlarında bir rahibe-prenses bulunan ve anaerkil yapıya sahip olan eski bir Arap kabilesinin bir araya gelerek birleşme sürecini açıklar.

5. İbrahim'in konuklarına sunduğu kesmik ve kesilmiş süt suyu, Kutsal Kitap'ta anlatılan söylencede 'tereyağı' olarak çevrilmiştir. Süt, postun içine konup sallandığında damakta hoş bir tat bırakan ekşi, yağlı süt kıvamına gelir.

6. Kutsal Kitap'ta Hezekiel'in yaşadığı döneme kadar çok büyük bir saygı ibaresi atfedilmez (MÖ 6. yüzyılın başları – *Hezekiel* xxxiii. 24). Aynı şekilde *İşaya* li. 2'nin yazıldığı Ezra dönemine dek Saray da benzer önemi görmemiştir.

7. Sara'nın doksan dokuz yaşında hamile kalması, dindar yazarların sıra dışı olayları nasıl birer mucize haline dönüştürüp anlattıklarına güzel bir örnektir. Anlatılan söylencede, evliliklerinin otuzuncu yılından sonra çocuk sahibi olacağını duyduktan sonra İbrahim'in kendi yaşı ile Sara'nın yaşını düşünerek abartılı bir tepki verdiği özellikle vurgulanmıştır. Sara'nın adetten kesilmesi, İbrahim'in telaffuz ettiği bir cümleden ziyade, söylenceye yazarlar tarafından eklenen bir yorumdur. Bahsedilen mucize üzerindeki midraş açılımları (Pesiqta Rabbati 177 a-b; Tanhuma Buber Gen. 107–08; Gen. Rab. 561, 564; B. Baba Metzia 87a) sayı olarak oldukça fazladır. Bu şekilde İbrahim'in ev halkından olan kadınlar Sara'nın İshak'ı bu yaşta dünyaya getirmesine şüpheyle yaklaşmışlardı. Kadınlar, Sara'ya kendi çocuklarını da bizzat emzirerek şüpheleri boşa çıkarması gerektiğini de ısrarla söylemişlerdi. Sara, bu çağrıyı ilk başta utancından geri çevirmiş olsa da daha sonra İbrahim'in, 'Göğüslerini aç ve bütün çocukları emzir!' şeklindeki telkiniyle yerine getirmiş ve dedikodulara son vermişti.

32.
LUT SODOM'DA

(a) Tanrı, İbrahim'e Sodom'u yok edeceğine dair herhangi bir şey söylemekte ilkin tereddüt etse de Mamre'de karşılaştığı sıcak ve yakın ilgiden dolayı bu fikrini İbrahim'e açarak "Sodom ve Gomora büyük suçlama altında" dedi. "Günahları çok ağır ve yaptıklarını duyuyorum. Onun için aşağı inip doğru mu değil mi göreceğim." Bunun üzerine İbrahim, Tanrıya yaklaşarak, "Haksızla birlikte haklıyı da mı yok edeceksiniz?" diye sordu. "Kentte elli doğru kişi var diyelim, orayı gerçekten yok edecek misiniz?" Bu soruya Tanrı şöyle cevap verdi: "Eğer Sodom'da elli doğru kişi bulursam, onların hatırına bütün kenti bağışlayacağım." İbrahim daha sonra Tanrıyla pazarlık yapmaya başladı: "Eğer o kentte kırk beş doğru adam varsa, yine de yok edecek misiniz? Veya otuz, hatta yirmi doğru adam olsa bile mi?" Her defasında Tanrı: "Onların hatırı için kenti yok etmeyeceğim" dedi. En sonunda İbrahim on doğru adam hatırına kenti yok etmeyeceği sözünü Tanrıdan aldı ve aceleyle evine döndü.

O akşam Tanrı, üç melekten ikisinin kılığına girdi ve Sodom'a ulaştı. Bu sırada Lut kentin kapısında otuyordu. Onları görür görmez karşılamak için ayağa kalktı ve yere kapanarak, "Efendilerim" dedi. "Kulunuzun evine buyurun. Ayaklarınızı yıkayın, geceyi bizde geçirin!" Melekler, "Olmaz" dediler. "Sen zahmet etme. Biz geceyi sokakta geçirebiliriz." Ama Lut çok diretti ve sonunda onunla birlikte evine gittiler. Lut onlara yemek hazırladı, mayasız ekmek pişirdi. Yediler.

Onlar yatmadan, kentin erkekleri –Sodom'un her mahallesinden genç yaşlı bütün erkekler– evi sardı, Lut'a seslenerek, "Bu gece sana misafir olarak gelen adamlar nerede?" diye sordular. "Getir onları da yatalım!" Lut dışarı çıktı ve arkasından kapıyı kilitledi. "Kardeşler, lütfen bu kötülüğü yapmayın!" dedi. "Erkek yüzü görmemiş iki kızım var. Size onları getireyim, ne isterseniz yapın. Yeter ki bu adamlara dokunmayın. Çünkü onlar konuğumdur, çatımın altına geldiler." Adamlar, "Çekil önümüzden!" diye karşılık ver-

diler. "Adam buraya dışarıdan geldi, şimdi yargıçlık taslıyor. Sana, konuklarına yapacaklarımızdan daha beterini yaparız!" dediler.

Dışarıda toplanan kalabalık Lut'u bir kenara savurarak kapıyı açmaya çalıştı. Ancak melekler onları kör ederek kapıyı açıp Lut'u evin içine getirdiler. Sonra da tekrar kapıyı kilitlediler. Gözleri kör olan ahali kapıyı bile bulamayacaklarını anlayıp oradan ayrıldı.

Melekler, Lut'a, "Senin burada başka kimin var?" diye sordular. "Oğullarını, kızlarını, damatlarını, kentte sana ait ne varsa hepsini dışarı çıkar. Çünkü burayı yok edeceğiz. Tanrı, bu halk hakkında birçok suçlama duydu, kenti yok etmek için bizi gönderdi." Lut hemen dışarı çıktı ve kızlarıyla evlenecek adamlara şehri hemen terk etmelerini söyledi. Ne var ki damat adayları bu kehanete gülerek ciddiye almadılar ve onun şaka yaptığını sandılar. Tan ağarırken melekler Lut'a, "Karınla iki kızını al, hemen burada uzaklaş!" diye seslendiler. "Yoksa kent cezasını bulurken sen de canından olursun."

Lut, kendisine söylenilenleri yerine getirmede ağır davranmasına karşın melekler ona acıdı ve Lut'la karısının ve iki kızının elinden tutup onları kentin dışına çıkardılar. Kent dışına çıktıklarından meleklerden biri Lut'a "Kaç, canını kurtar. Arkana bile bakma" dedi. "Bu ovanın hiçbir yerinde durma! Dağa kaç, yoksa ölür gidersin!" Lut, "Aman efendim!" diye karşılık verdi. "Ben kulunuzdan hoşnut kaldınız, canımı kurtarmakla bana büyük iyilik yaptınız. Ama dağa kaçamam, çünkü felaket bana yetişir, açlık ve susuzluktan ölürüm. İşte, şurada kaçabileceğim yakın bir kent var. İzin verin, oraya kaçıp canımı kurtarayım. Zaten küçücük bir kent." Melekler, "Peki dileğini kabul ediyoruz" dediler. "O kenti, senin hatırın için yıkmayacağız. Ama acele et ve hemen kaç! Tanrı çok geçmeden Gomora ve Sodom'u yerle bir edecek!"

Güneş ağardığında Lut ve ailesi bu küçük şehre –Lut'un dileğinden sonra bu kente Soar (küçük) adı verildi– vardılar. Tanrı, Sodom ve Gomora'nın üzerine gökten ateşli kükürt yağdırdı. Soar hariç, bu Kentleri, bütün Ovayı, hayvanları ve bitkileri yok etti. Ne var ki tüm bunlar meydana gelirken Lut'un karısı ne olup bittiğini anlamak için arkasına dönüp baktığında tuz kesildi. Bu sırada İbrahim Sodom, Gomora ve bütün ovaya baktı. Buralardan, yerden tüten bir ocak gibi dumanlar yükseliyordu. [1]

(b) Sodomlular yaşadıkları dönemin en zengin halkıydı. Öyle ki içlerinden birinin herhangi bir yiyeceğe ihtiyaç duyduğunda kölesine, "Git ve bana biraz getir!" demesi yeterliydi. Köle tarlaya gidip istenileni getirdiğinde bitki köküne yapışık bir altın damarı bulurdu. Aynı şekilde tarlalar hasat edildiğinde gümüş, inci ve diğer birçok değerli taşlar sanki ekilmişçesine saplar altında görünür vaziyette ortaya çıkardı. Ne var ki bu denli bir zenginlik insanları doğru yoldan çıkarmaya yetmişti. Herhangi bir Sodomlu karşılaştıkları yabancıya ekmek kırıntısı bile vermezdi. Hatta hiçbir kuş

yiyemesin diye yetişemedikleri incir ağaçlarının dallarını budayıp keserlerdi.

Sodom, dışarıdan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı oldukça güvenli bir kentti. Buna karşın kenti ziyaret etmek isteyenleri bu isteklerinden vazgeçirmek için sakinler olarak şöyle bir karar almışlardı: Aralarından her kim şehre gelen bir yabancıya yiyecek verirse o kişi canlı canlı yakılacaktı. Kente gelen yabancının sahip olduğu her şey, hatta üzerindeki giysiler bile alınacak ve kentten çıplak bir halde atılacaktı. [2]

(c) Sodomlular yılda bir kez pınarların başında davul sesleriyle eğlenip raksettikleri büyük bir şölen düzenlerlerdi. İyice içip sarhoş olduklarında ve kendilerinden geçtiklerinde her erkek karşısına çıkan kadınla birlikte olurdu. Bu kadın bazen komşusunun eşi veya evlenmemiş kızı olabilirdi. Hatta kendi öz kızının ya da eşinin bir başka erkekle birlikte olmasını bile umursamazlardı. Bu şekilde herkes şafaktan gün kararıncaya kadar gönüllerince eğlenirdi. Dört gün süren bu festivalin ardından Sodom halkı hiçbir şey olmamış gibi hiçbir utanma hissi duymadan evlerine dönerdi. [3]

(d) Sodom sokaklarında kente gelen yabancıların boylarını ölçmek için yataklar bulunmaktaydı. Eğer yabancı yatırıldığı yataktan daha kısaysa üç Sodomlu onu bacaklarından diğer üçü de baş ve kollarından çekerek uzatırlar ve bu işkence adamın boyunun yatak boyuyla aynı uzunluğa gelene kadar devam ederdi. Yabancının boyunun yatak uzunluğundan fazla çıktığı durumlarda ise yine aynı sayıdaki Sodomlu adamın başından ve diğerleri de bacaklarından iterek boyunu kısaltmaya çalışırdı. Talihsiz yabancının, maruz kaldığı sonsuz acıdan dolayı attığı çığlıklara Sodomlular, "Rahat ol! Bu bizim eski bir geleneğimiz" diyerek karşılık verirdi. [4]

(e) Sodom yakınlarındaki Adma kentinde çok zengin bir adamın kızı yaşamaktaydı. Günlerden bir gün bir yolcu onun evinin önünde durdu ve kız da yolcuya yiyecek ile su getirdi. Ne var ki şehrin yargıçlarının bu olayı duymaları çok sürmedi. Şehirdekiler genç kızı yakalayarak giysilerini çıkardılar. Çıplak vücuduna bal sürerek yabanarılarının yuvasına koydular. Bal kokusunu alan arılar hemen kızın vücuduna yapışıp onu sokarak öldürdüler. Genç kızın bu işkenceye maruz kaldığı çığlıkları Tanrı duydu ve bu yüzden dört kenti; Sodom, Gomora, Adma ve Sevoyim'i yerle bir etmeye karar verdi. Aynı şekilde Lut'un büyük kızı Paltit'in de çığlıklarını Tanrı duymuştu. Anlatılanlara göre Paltit, susayan yaşlı bir kadına su vermiş ve olay ortaya çıkınca da inatçılığından dolayı kazığa çekilerek öldürülmüştü. [5]

(f) Anlatılanlara göre Lut'un karısı İdith, Sodom kentinden kaçarken diğer kızlarının da gelip gelmediğini merak etmiş ve arkasına bakmıştı. İdith'in

tuzdan sütunu hâlâ Sodom'da varlığın korumaktadır. Her sabah sığır sürüleri tuz sütunu sadece ayakları kalana dek yalamasına karşın, sütun geceleyin mucizevî bir şekilde tekrar eski haline gelmektedir. [6]

NOTLAR

1. Tekvin XVIII. 16-33; XIX. 1-28.
2. PRE, bl. 25; Gen. Rab. 523.
3. Sepher Hayashar 58.
4. Sepher Hayashar 62.
5. PRE, bl. 25; Sepher Hayashar 63-65.
6. PRE, bl. 25; Gen. Rab. 504-05, 519; B. Sanhedrin 109a-b.

*

1. Strabo, Ölü Deniz'in güneybatı sahilinde doğal bir kale olan Massada yakınlarında sayıları on üç şehirden oluşan bir topluluktan söz eden bir efsane aktarmıştır. Buna göre şehirler yaşanan büyük bir deprem felaketinde yerle bir olmuş, yerden fışkıran zift ve sülfür tüm canlıları yok etmiş ve denizin yükselmesiyle de canlarını kurtarmak için kaçan insanların hepsi suda boğularak can vermişti. Josephus'un naklettiğine göre "*Asphaltitis* (Zift) Gölü [Ölü Deniz], bir zamanlar sahip olduğu zenginlikle dillere destan olan, ancak Tanrının şehirlerini şimşekle yerle bir ettiği, şimdilerde çorak toprakları olan Sodom'a sınırdı. Beş şehrin 'gölgesi' orada görülebiliyordu."

2. Yaşanan depremden sonra zift kütleleri Ölü Deniz'de yüzer halde görülmüştür. MÖ 45 yılında kaleme aldığı yazılarında Diodorus Sicilus benzer bir depremden bahsettiği gibi, MÖ 1834 yılında depremin tekrarlandığını da belirtmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Siddim ('zift çukuru'), yüzeyinde zift kütlelerinin toplanabildiği güney sahillerinde sıklıkla karşılaşılan tuz bataklıklarından ibaretti. Bir bütün olarak Ölü Deniz asla kuru bir toprak parçası olmamış –188 kuyu sondajı kaydedilmiştir– ve son yıllarda İsraillilerin Sodom (Jebel Usdum) yakınlarında yaptıkları petrol arama çalışmalarında 18.000 fit derinliğinde tuz katmanlarıyla karşılaşılmıştır. Buna karşın Lisan Yarımadası'nın ötesinde daha sığ olan güney havzası ise büyük bir ihtimalle, MÖ 1900'lü yıllarda meydana gelen şiddetli depremin hemen ardından tuzlu suların altında kalan bir ovaydı. Bununla beraber toprağın çorak olduğu bu bölgede Romalılardan kalma bir iskele harabesinden başka hiçbir kalıntı bulunmamıştır. Bahsedilen vadinin deniz seviyesinden 1300 fit aşağıda olması, gökyüzünden gelen gerçek manadaki ateş sıcaklığından dolayı yaz aylarında orada

yaşamayı imkânsız kılar. Strabo'nun on üç şehrin varlığı anlatımının yanı sıra Josephus'un da beş şehir tasvirinin gerçek olma ihtimali oldukça zayıftır.

3. Yabancılara karşı gösterdikleri düşmanca davranışlardan dolayı şehirlerin ilahi varlık tarafından yerle bir edilme olgusu mitolojide oldukça sık karşılaştığımız bir kavramdır. Bölgede yaşayan Araplar, Kuzey Galile'de Banias yakınlarında sönmüş bir volkan krateri olan Birket Ram'in bir zamanlar yabancılara karşı aynı günahı işleyen bir şehri yaşayanlarıyla birlikte tamamen içine aldığını ve sular altında bıraktığını anlatırlar. Pherekydes de Girit'teki Gortina şehrinin tutundukları günahkâr tavırlar nedeniyle Apollo tarafından yerle bir edildiğini nakleder. Ovid, *Metamorphoses* adlı eserinde benzer bir şekilde Tanrılar Tanrısı Zeus'a sıcak bir misafirperverlik gösteren ve onu konuk eden Philemon ile Baucis adlarındaki Frikyalı bir çiftin, hayatlarının nasıl bağışlandığını, komşularının ise Zeus tarafından gönderilen felakette canlarını nasıl verdiklerini anlatır.

4. Sodom'a giden Beerşeva-Elath yolu üzerinde sol tarafta görülenler, anlatılan söylencenin bir kısmının daha kolay anlaşılmasını sağlar. İlk bakışta, Jebel Ustum'un tuz kayaları bir göz yanılması olarak kayıp şehrin çatı ve minareleri şeklinde görülür. Hemen ardından da Ölü Deniz sahillerinin yakınında Lut'un eşinin bir tuz kütlesi haline dönüşen figürüyle karşılaşılır – devasa bir tuz sütunu halindeki bu oluşum, yüzü kayıp şehre dönük, yeşil önlük giyen bir kadına oldukça benzer. Lut'un eşinin geriye bakması ve bundan dolayı hayatını kaybetmesi, Plato'nun kaleme aldığı ünlü Orpheus ile Eurydike'nin konu edildiği mitle paralellik taşmaktadır. Sahilin biraz ilerisindeki küçük Arap yerleşkesi ise Soar ile ilişkilendirilmektedir (bkz. 27.3).

5. Anlaşılan o ki Lut ile Sodomluları konu alan hikâye, eski bir resim ya da rölyefin yanlış anlaşılıp yorumlanmasından ortaya çıkmıştır. Hierapolis tapınağında –bu tapınağın plan ve döşenmesi Süleyman'ın Tapınağı ile benzerlik gösterir– her yıl geleneksel olarak ateşe atılarak kurban etme (holocaust) ve orji törenleri gerçekleştirilmekteydi. Buna göre ibadet eden erkekler ile kadın giysileri giyen 'Köpek-rahipler' arasında eşcinsel ilişki gerçekleşir ve bakire kızlar da tapınak fahişeleri gibi davranırlardı. Bahsedilen bu eylemlerin aynı zamanda Kudüs'te de gerçekleştirildiği Kral Yoşiya (Hilkiah veya Shaphan) tarafından ifade edilmiş ve *Tensiye* xxii. ile xxiii.'de de bu törenlerin yasaklanmış olduğu belirtilmişti. Buna göre yasaklamalar arasında 'putperest törenlerinde fuhuş yapan bir kadın ya da erkeğin (İbranice 'köpeğin', bir başka deyişle Köpek-rahiplerin) kazancını Tanrının Tapınağına götürmemesi gerekti-

ği' bulunmaktaydı. 2. *Krallar* xxiii. 7'de Tapınağın içerisinde Köpek-rahipler ya da Sodomlular için özel bölmelerin olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, dumanların dönerek yükseldiği zemin üzerinde meşru sayılan orji pratiklerinin bulunduğu; Tapınak kapısının bir tarafında Tanrıça Anat'ın, diğer tarafında da, bir rahibin durduğu halde resmedilen bir fresk; sonraki tarihlerde Sodomluların işledikleri günahlara karşı uyarı, Lut'un eşinin gösterdiği doğruluk ve bir taşa dönüştürülmesi ile şehrin yok edilmesi şeklinde de yorumlanmış olabilir.

6. Sodom'da yapılan seks orcileri, Yakut'un 14. yüzyılda Güney Arabistan'daki Mirbat'ta gerçekleştirildiğini naklettiği sefahat alemleriyle paralellik taşır: "Oradaki gelenekler eski Arap gelenekleriydi. Her ne kadar iyi insanlar olsalar da, onları kıskançlıktan tamamen uzaklaştıran kaba ve tiksindirici âdetleri vardı. Geceleri, evli kadınlar kasabanın dışına çıkar ve kendilerine yasak olmayan (ensest yasalarıyla kısıtlanmayan) erkeklerle istedikleri kadar beraber olurlardı. Erkekler eşlerini, kızlarını, kız kardeşlerini, annelerini ya da babalarının kız kardeşlerini komşularının kollarında görmekten asla rahatsızlık duymazlar; kendileri de beraber olacakları eşler ararlar ve bulduklarında sanki onunla evliymiş gibi birlikte olurlardı." Buna karşın *Sepher Hayashar*'ın İspanyol orijinli olan yazarları Büyük Sahra'daki benzer Tuareg şenliklerini de görmüş olabilirler.

7. Sodomluların, şehirlerine gelen yabancıları yataklara yatırarak onlara işkence ettiklerini konu alan söylencenin Doğu'ya özgü bir söylence mi yoksa Plutark'ın naklettiği Procrustes hikâyesinden mi alıntılanmış olduğu tartışma konusudur. Theseus, Filistinli Melkarth'a, Melikertes adıyla ibadet edildiği Korinth yakınlarında yaşamış ve anlatılanlara göre o da konuklarına benzer işkenceler uygulamıştı. Sayısız Korinth söylencesinin Filistin benzeri kopyası bulunmaktadır.

33.
LUT SOAR'DA

(a) Lut ve kızları, Soar yakınlarındaki bir mağaraya yerleşip orada yaşamaya başladılar. Her iki kız da Tanrının bütün insanlığı yok ettiğini düşünüp yeryüzünde bir tek kendilerinin kaldığını sandılar. Lut'un büyük kızı küçüğüne, "Babamız yaşlı" dedi. "Dünya geleneklerine uygun bir biçimde bizimle burada yatabilecek bir erkek yok, gel, babamıza şarap içirelim, soyumuzu yaşatmak için onunla yatalım." O gece babalarına şarap içirdiler. Büyük kız gidip babasıyla yattı. Ancak Lut, kızıyla yatıp kalktığının farkında değildi. Ertesi gün büyük kız küçüğüne, "Dün gece babamla yattım" dedi. "Bu gece de ona şarap içirelim. Soyumuzu yaşatmak için sen de onla yat." O gece de babalarına şarap içirdiler ve küçük kız babasıyla yattı. Ama Lut kızlarıyla yatıp kalktığının farkında değildi. Böylece Lut'un her iki kızı da babalarından hamile kaldı. Büyük kız bir erkek çocuk doğurdu, ona *'Babadan'* anlamına gelen Moav adını verdi. Küçük kızın da bir oğlu oldu, adını *"Halkımın oğlu"* anlamına gelen Ben-Ammi koydu. Moab, bugünkü Moablıların; Ben-Ammi de bugünkü Ammonluların atası oldu. [1]

(b) Bazı yazarlar tüm bu yaşananlarda Tanrının elinin olduğunu ileri sürerler. Buna göre Lut ve ailesi evlerinden kaçıp mağaraya sığındıklarında yanlarında hiç şarap getirmemişlerdi. Tanrının mağaraya daha önceden bıraktığı şaraplar olmasaydı, Lut'un her iki kızının da bu kadar dürüst ve dindar bir adamı kendileriyle yatmaya ikna etmeleri imkânsızdı. [2]

(c) Moavlıların günümüze dek onurlandırdıkları 'Ar, Ma'yun, Tarsion ve Qanvil' Moab'ın oğullarıydı. Her biri kendi adına bir şehir kuran ve o şehirlere isimlerini veren Ben-Ammi'nin oğullarının isimleri ise 'Ishon, Rabbot, Silon, Aynon ve Mayum'du. [3]

NOTLAR

1. Tekvin XIX. 30-38.
2. Mekhilta Beshallah, Mass. diShirata 72; Sifra 81a.
3. Sepher Hayashar 84.

*

1. Atalarının ensest bir ilişkiden dünyaya geldiği özellikle vurgulanarak, bu şekilde İsraillilerin savaşçı komşuları olan Moab ve Ammonluları yermeyi amaçlayan bu hikâye, Yunan mitolojisinde Adonis ya da Tammuz'u konu alan efsaneyle ilişkilendirilir. Bahsedilen söylencede Tammuz'un annesi Smyrna, öz babasını sarhoş ederek onunla on iki gece süren bir ilişki yaşamıştır. Aynı hikâye bir Mısır ikonunun yorumlanmasından da ortaya çıkmış gibidir. Söz konusu ikonda bir üzüm asmasının gölgesinde ölü bedeni duran Osiris'in başucunda ona ağıtlar yakan Tanrıça İsis ile Nepthys, her ikisinin de ayağının dibinde çömelmiş halde duran birer bebekle resmedilmiştir. Buna ek olarak, Mesha Kralı Moab'ın, İsrail Kralı Ahab'a karşı başkaldırısını anlatan ve Ahab'ın oğlu Yehoram'ın ölümüyle Moav'ın lehine sonuçlanan isyanı (2. *Krallar* 1.1) tasvir eden ünlü Moab Anıtı (MÖ 9. yüzyılın sonları) kullanıldığı dil itibariyle İbraniceye çok yakındır. Bu benzerlik göz önünde bulundurulduğunda İsraillilerin bir zamanlar 'Babadan' ya da 'Halkımın Oğlu' gibi isimleri, Moablılar ve Ammonlular ile kendileri arasındaki akrabalık bağlarını öne çıkarmak amacıyla kullanmış oldukları ihtimal dahilindedir.

2. Anlatılan söylence iffetli davranmayan Lut'un kızlarına, ihlal ettikleri ensest yasağından dolayı herhangi bir sitemde bulunmaz. Hatta bir midraş yorumunda onlara Tanrının bile yardım ettiği bile anlatılır. Güney Arabistan kaynaklı benzer temaya sahip bir diğer söylence de Bertram Tomas tarafından nakledilmiştir. Buna göre Beni Hillal'in hükümdarı olan Bu Zaid, eşiyle olan cinsel birlikteliğinde yetersizlik yaşıyor ve ilişkiyi bir türlü tam olarak devam ettiremiyordu. Durumu anlayan ülkenin önde gelenleri Bu Zaid'in ölmeden önce bir varis bırakması gerektiğini bildiklerinden bir plan yapıp, hükümdarlarının öz kız kardeşiyle birlikte olmasını planladılar. Bu isteği geri çevirmeyen Bu Zaid'in kız kardeşi bir gün ağabeyinin eşinin kılığına girerek onunla birlikte oldu ve ilişki tam duraklamak üzereyken ona sapladığı bir iğneyle birleşmenin yarıda kesilmesini önledi. Böylece hamile kalan kız kardeş, büyüdüğünde savaş meydanlarında büyük kahramanlıklar gösterecek olan bir erkek çocuk dünyaya getirdi ve adını da 'amcasının oğlu, Aziz' anlamına gelen Aziz ben Khala koydu.

3. Moab'ın dört oğlu ile Ben Ammi'nin altı oğluna verilen isimler, 12. yüzyıla dek varlığını koruyan ve İspanyol yazarın kaleme aldığı *Sepher Hayashar* ya da diğer kaynaklara dayanan aynı sayıdaki Moab ve Ammon şehirlerinden çıkarılabilir. Moab'ın dört oğlu kolaylıkla şehirlerle özdeşleştirilebilir. Arnon Nehri kenarına kurulu olan ve Arnon'un güney bölgesine de verilen isim olan (*Tensiye*, II. 9), aynı zamanda Moab ya da 'Ir Moab olarak da bilinen

'Ar, Moab'ın başkentinin adıydı (*Sayılar*, xxı. 15, *İşeya*, xv. 1). Ma'yun ise göründüğü kadarıyla Ma'on kelimesinin yanlış yazılmış formudur – Baal-Meon (*Sayılar* xxxıı. 38); Beytmeon (*Yeremya* xlvııı. 23) ya da Beytbaal-Meon (*Yeşu* xıı. 17). Aynı zamanda ünlü Moab Anıtı'nda bahsi geçen söz konusu şehir, Moab ile İsrail sınırları arasında bulunmaktaydı. Şimdilerdeki ismi ise Madeba'nın dört mil güneybatısındaki büyük bir Hıristiyan Arap köyü olan Ma'in'dir. Tarsion ise muhtemelen, Kutsal Kitap'ta geçen ve Arnon Nehri yakınlarında, Moab sınırları içerisinde bir kasaba olan Atrot-Şofan'ın (*Sayılar*, xxxıı. 35) bir kısaltması ya da değişikliğe uğramış formudur (bu değişim belki de İspanyol şehri ya da bölgesi olan Tarseion'un etkisi altında gerçekleşmiştir–*Polybus* ıı. 24.2). Qanvil de aynı şekilde Kutsal Kitap'ta geçen ve Arnon'un kuzeyinde, günümüzde Khirbet Jumayl adıyla bilinen, Moab sınırları içerisinde bir şehir olan Beytgamul'un (*Yeremya* xlvııı. 23) değişime uğramış formudur.

4. Ben-Ammi'nin 'altı oğlundan' biri olan Rabbot, Ammon'un başkenti olan Rabba (*Yeşu* xıı. 25) isminden ya da Yabbuk Nehrinin kaynaklarına yakın bir yerde kurulmuş olan Rabat bnei Ammon ('Ammon Oğullarının Rabba Kenti'–*Tensiye* ıı. 11) kelimesinden türemiştir. 'Aynon anlaşıldığı kadarıyla Ai kentidir (*Yeremya* xlıx. 3). 'İshon'un ise bir başka Ammon şehrine verilen isim olan Heşbon (*Yeremya* xlıx. 3) sözcüğünün farklı bir formu olma ihtimali yüksektir (*Yeremya* xlıx. 1, 3). Öte yandan Gerim ile Silon hakkında herhangi bir varsayım ya da tahminde bulunmak olanaksızdır.

34.
İSHAK'IN KURBAN EDİLİŞİ

(a) Tanrı, İbrahim'e Beer-Şeva'da görünerek şöyle dedi: "Yanına oğlunu da alarak sana Moriya bölgesinde göstereceğim bir dağa tırman!"

İbrahim, Tanrıya cevap verdi: "Yüce Tanrım, benim iki oğlum var. Hangisini yanıma alayım?"

Tanrı, "Tek oğlunu!" dedi.

"Efendim, oğullarımın her ikisi de annelerinin tek evlatlarıdır."

"Sevdiğin oğlunu yanına al!"

"Efendim, her ikisini de severim."

"En çok sevdiğin oğlunu yanına al!"

"Efendim, Moriya bölgesinde benim ne yapmamı istiyorsunuz?"

"Orada, Benim sunağımda yakmalık sunu sunacaksın!"

"Bir rahip olarak mı kurbanlar sunacağım?"

"Seni Başrahibim olarak görevlendireceğim, oğlun İshak** da kurban olacak!"[1]

Bunun üzerine İbrahim sabah erkenden kalktı, eşeğine palan vurdu. Yanına uşaklarından ikisini ve oğlu İshak'ı aldı. Yakmalık sunu için odun yardıktan sonra, Tanrının kendisine belirttiği yere doğru yola çıktı. Üçüncü gün gideceği yeri uzaktan gördü. Uşaklarına, "Siz burada, eşeğin yanında kalın" dedi. "Tapınmak için oğlumla birlikte oraya gidip döneceğiz." İbrahim, yakmalık sunu için yardığı odunları İshak'a yükledi. Ateşi ve bıçağı ise kendisi aldı.

Birlikte giderlerken İshak İbrahim'e, "Baba" dedi. "Ateşle odun burada, ama yakmalık sunu kuzusu nerede?" diye sordu. İbrahim, "Oğlum, yakmalık sunu için kuzuyu Tanrı kendisi sağlayacak" dedi. İkisi birlikte yürümeye devam ettiler. Tanrının kendisine belirttiği yere varınca İbrahim bir sunak yaptı, üzerine odun dizdi. Oğlu İshak'ı bağlayıp sunaktaki odunların üzerine yatırdı. Onu boğazından kesmek için uzanıp bıçağı aldı. Ama tam bu sırada göklerden bir ses, "İbrahim, İbrahim!" diye seslendi. İbrahim, "İşte buradayım!" diye karşılık verdi. Gökten gelen ses, "Çocuğa dokunma!" dedi. "Tan-

rıdan korktuğunu anladım, biricik oğlunu benden esirgemedin. Biliyorum ki senin kalbin tertemiz."

İbrahim çevresine bakınca, boynuzları sık çalılara takılmış bir koç gördü. Gidip koçu getirdi. Oğlunun yerine onu yakmalık sunu olarak kurban etti. Oraya, "Tanrı beni izliyor!" diyerek "Yahve Yire" ('Tanrı sağlar' anlamına gelir) adını verdi.

Tanrı, hiç tereddüt etmeden buyruğuna uyduğu ve oğlunu kurban etmeye hazır olduğu için kendi adı üzerine yemin ederek İbrahim'e soyunu göklerin yıldızları, kıyıların kumu kadar çoğaltacağına söz verdi. Tüm bunlar yaşandıktan sonra İbrahim, yanında İshak olduğu halde uşaklarının yanına gitti. Birlikte yola çıkıp Beer-Şeva'ya döndüler. [2]

(b) Bazıları İbrahim'in yanındaki uşakların Hacer'in oğlu İsmail ile Şamlı Eliezer olduğunu ifade ederler. Buna göre ikisi yalnız kaldıklarında İsmail, Eliezer'e "Babama İshak'ı kurban etmesi gerektiği söylendi. Eğer İshak ölürse tek varis ben olacağım!" dedi. Eliezer bunun üzerine "Baban, Hacer'in isteği üzerine sizi evden kovup seni de dolayısıyla mirasından mahrum etmedi mi?" diye sordu. "O zaman sahip olduğu her şeyi, gece gündüz her zaman ona hizmet eden sadık biri olarak bana bırakması gerekmez mi?"[3]

(c) İbrahim, Moriya Dağı'na çıkarken cennetten atılan melek Samael ile karşılaştı. Aksakallı biri kılığına giren Samael, İbrahim'e, "Adalet ve merhametin Tanrısının sana bu yaşta bağışladığı oğlunun hayatını bir emir nasıl sona erdirebilir?" diye sordu. "Aldatıldın!" Karşısındakinin gerçekte kim olduğunu anlayan İbrahim, onu yanından kovdu. Ne var ki Samael bu kez de genç biri olarak İshak'ın karşısına çıkıp ona şöyle söyledi: "Zavallı annenin, zavallı oğlu! Bunun için mi annen senin doğumunu bu kadar uzun süre sabırla bekledi. Baban hiçbir sebep yokken seni neden kurban olarak sunuyor? Hâlâ vakit varken hemen kaç buradan!" İshak, bu gencin kendisine söylediklerini babasına anlattı. İbrahim de bunun üzerine Samael'e lanet okuyarak onu bulundukları yerden uzaklaştırdı. [4]

(d) Moriya Dağı'nın zirvesinde İshak gönüllü olarak ölüme razı olmuş ve şöyle demişti: "Beni kendisine yakmalık sunu olarak seçen Yaşayan Tanrıya şükürler olsun!" İshak aynı zamanda babasına, bir zamanlar Âdem'in inşa ettiği Habil, Nuh ve Sam'ın kullandığı ve şimdilerde yıkık olan sunağı tamir etmesi için taş taşımıştı.[5] Hazırlıklar sona erdiğinde ise babasına, "Beni sıkıca bağla ki bıçağı elinde gördüğümde kendimi çekmeyeyim ve bu şekilde Tanrıya karşı suç işlemeyeyim! Sonra külleri alarak anneme, Sara'ya götür ve ona şöyle söyle: 'Bunlar sevgili İshak'ın kurban edilişinin kanıtları!'" [6]

İbrahim, kendisine gönderilen koçu kurban ettikten sonra Tanrıya şöyle dua etti: "Benden, sevgili oğlumun canını istediğin zaman şunları söyleyebi-

lirdim: 'Daha dün benim soyumun çoğalacağına söz vermiştin, ama bugün senin sunağının önünde oğlumu nasıl kurban ederim?' Ancak tamamen sağır ve dilsiz oldum. Bu yüzden şunun için dua ediyorum ki eğer soyumdan gelen biri günah işleyecek olursa, lütfen öfkeni benim yaptığım gibi engelle. Her yıl günahlarını tövbe etmek için dua ettiklerinde ve Yedinci Ayın Birinci Günü koçboynuzu çalındığında oğlumu nasıl bağladığımı hatırla ve lütfen Yargı Tahtından kalkarak, Merhamet Tahtına otur!" [7]

(e) İshak, takip eden üç yılı cennette ya da bazı yazarların öne sürdüğü gibi Tanrının Yasalarını çalıştığı Sam ile Eber'in evinde geçirdi. Ancak ilk olarak annesi Sara'nın cenaze törenine katıldı. Buna göre Sara ondan haber almak için Hevron'a gitmiş ve oğlunun hayatta olduğunu öğrendiğinde heyecandan hayatını kaybetmişti–Samael ona İshak'ın kurban edildiğini söylemişti.

Sara, yüz yirmi yedi yaşındayken hayatını kaybetti. İbrahim, Hititli Efron'dan dört yüz gümüş şekel karşılığında satın aldığı Makpela tarlasındaki mağarada Sara'yı toprağa verdi ve onun için yedi gün yas tuttu. [8]

NOTLAR

* Bilindiği gibi İslam geleneğinde İbrahim, İshak'ı değil İsmail'i kurban edecektir. Bkz. Kuran, Saffat Suresi 107–113.

1. Tekvin XXII. 1-2; Gen. Rab. 590, 592; Tanhuma Buber Gen. 111; Pesiqta Rabbati 170a; PRE, bl. 31.
2. Tekvin XXII. 3-19.
3. Sepher Hayashar 76-77.
4. Sepher Hayashar 77-79; cf. Gen. Rab. 595-98.
5. Sepher Hayashar 80; PRE, bl. 31.
6. Sepher Hayashar 80.
7. Lev. Rab. 29.9; Gen. Rab. 607; Yer. Taamit 65d; Tanhuma Buber Gen. 46.
8. Tekvin XXIII. 1-20; Mid. Wayosha, BHM i. 35 ff. PRE,.bl. 32; Sepher Hayashar 81-83.

*

1. İlk doğan erkek çocukların kurban edilmesi eski Filistin'de oldukça yaygın bir pratikti. Bu gelenek sadece, en büyük oğlunu Tanrı Kemoş'a kurban olarak sunan Moab Kralı Meşa tarafından değil, aynı zamanda da oğullarını Molek'e sunan Amorlular (*Levililer* XVIII. 21 ve XX. 2 ff.); tanrıları Adram-melek ile Ana-melek'e çocuklarını kurban eden Sepharvaim Aramileri ve Yahudi Kralı Ahaz (2. *Krallar* XVI. 3) ve Manasse (2. *Krallar* XXI. 6) tarafından da uygulanmıştır. Kral Şaul'un, her ne kadar askerler tarafından hayatı kurtarılsa da oğlu Yonatan'ı Filistin'den geri çekilmeden hemen sonra kurban etmeye kalkışması da buna bir örnektir.

2. Çıkış xxii. 28-29'da yer alan; "İlk doğan oğullarınızı bana vereceksiniz. Öküzlerinize ve davarlarınıza da aynı şeyi yapacaksınız. Yedi gün analarıyla kalacaklar, sekizinci gün onları bana vereceksiniz" şeklindeki ifade daha sonra *Hezekiel* (xx. 24-26)'da 'iyi olmayan kanunlar' şeklinde tasvir edilmiş ve bu kanunların İsrail'i putperest ritüellerinden dolayı kirlettiği belirtilmiştir. 'Çünkü ilkelerimi izlemediler, kurallarımı reddettiler. Şabat günlerimi hiçe saydılar, gözlerini atalarının putlarına diktiler. Ben de onlara iyi olmayan kurallar, yaşam vermeyen ilkeler verdim. Her ilk doğan çocuğu ateşte kurban ederek sundukları sunularla kendilerini kirletmelerine izin verdim" (*Hezekiel* xx. 24-26). Buna karşın söz konusu yasa genç ya da yetişkin insanlardan ziyade küçük çocukların kurban edildiğini gözler önüne sererken, ilk doğan çocukların sünnet derisinin de sembolik olarak onun kurban edildiği ve bu şekilde de kurban edilmekten kurtulduğu anlamına gelmekteydi. İshak'ın kurban edilişi, Erihalı Hiel'in oğlunu kurban edişine (*1. Krallar* xvi. 34) benzer şekilde bir kuruluş töreninde ya da tüm ulusu ilgilendiren, çığır açan bir ritüelde –Meşa, Ahaz ve Manasse örneklerinde gördüğümüz gibi– karşılaştığımız türdendir.

3. Kudüs'te Moab ilahı Kemoş ile Ammonluların ilahı Molek'e tapmak için yer hazırlayıp bunların ibadetlerini de bu kente taşıyan Kral Süleyman olmuştur. Söz konusu ibadetlerde çocuklar Ben-Hinnom Vadisi'ndeki Tofet'te, (Gehenna–Cehennem) yakılarak kurban edilmekteydi (2. *Krallar* xxiii. 10). Göründüğü kadarıyla bu çocukların bir kısmı, geleneksel olarak her yıl gerçekleştirilen taç giyme töreninde kişileştirilmiş Güneş-tanrı Kralın veliahdı olarak kurban edilmiştir. *Mika* (vi. 7), *Yeremya* (vii. 31; xix. 5-6; xxxii. 35) ve Hezekiel (xvi. 20; xx. 26), bu pratiğin yanlış olduğunu belirtirken, *Tensiye* xii. 31'de de ritüelin bu şekilde olmaması gerektiği anlatılmaktadır. *Levililer* xviii. 21 ve xx. 2 ff. *Çıkış* xxxiv. 20'de ilk doğan erkek çocukların bedelinin bir sıpayla ödenebileceği; ayrıca bu ikisinin de bedelinin bir kuzu ya da bir çift genç güvercin olabileceği ifade edilmektedir (*Çıkış* xxxiv. 20; *Levililer* xii. 6-8). İbrahim'in İshak'ı kurban etmeye hazır olması ve buna girişmesi onun Tanrıya olan sorgulanamaz bağlılığını gösterir. Ayrıca Tanrının 'iyi olmayan kanunlardan' vazgeçmesi, sözü edilen bağlılık neticesinde gerçekleşmiştir. Buna karşın İshak, kurban edilmeye götürüldüğünde bahsedildiği gibi küçük bir çocuk değil, yakmalık sunu için hazırlanan odunları yüklenip taşıyacak güçte bir 'delikanlıdır'. Buna ek olarak İbrahim'in onun yerine kurban ettiği bir kuzu değil, koçtur. Sara'nın ölümü ile İshak'ın kurban edilişi arasında doğrudan bir bağlantı kurmayan bir midraş yorumu doksan yaşında İshak'ı dünyaya getiren Sara'nın öldüğünde yüz yirmi yedi yaşında olduğunu belirtirken bu durumda İshak'ın kurban edilmeye götürüldüğünde otuz yedi yaşında olduğunu ortaya çıkarır.

4. 'Çalılıklarda yakalanan' koç teması, Ur ya da Kildani söylencelerinden alıntılanmış olabilir. MÖ dördüncü bin yılın sonlarına ait bir kraliyet mezarında Sümerler tarafından yapılmış altın, beyaz kabuk ve lacivert taştan yapılan arka ayakları üzerindeki iki koç heykeli, boyunlarında gümüşten bir zincir olduğu halde altın çalılıkta resmedilmiştir. Bu, Sümer sanatında oldukça sık karşılaşılan temalardandır.

5. İbrahim'in İshak'ı kurban etme teşebbüsü, Yunan mitolojisinde karşılaştığımız Kadmuslu Athamas ile Phriksos'un hikâyesi ile paralellik taşır. Sözü edilen Kadmusluların (İbranicede 'Doğulu' anlamına gelir) atası ise Agenor'dur ('Kenanlı'). MÖ 11. yüzyılda bu halkın bir kısmı muhtemelen Filistin topraklarını terk ederek Karya sınırları içerisindeki Kadmus'a ulaşmış, buradan da Ege'yi geçerek Boiotia Thebai'yi kurmuştur. Kadmuslulardan, İsmail'in şeceresinde 'Kedmah'ın Çocukları' olarak bahsedilir. Bu paralellik *Tekvin*'de karşımıza çıkan üç önemli soruyu ortadan kaldırır: Bunlardan birincisi, her ne kadar İbrahim herhangi bir şehir kurmamış olsa da, hangi zorunluluk onu yetişkin oğlunu kurban etmeye ikna etmiştir? İkincisi, Kurban edilmek üzere neden ilk dünyaya gelen erkek çocuk İsmail değil de ondan küçük olan İshak seçilmiştir? Ve son olarak da Hacer ile Sara arasında geçen ve giriş bölümünde özellikle vurgulanan üstünlük ve birbirinden önce gelme tartışmasının, kurban etme olayı ile bir ilgisi var mıdır?

6. Kadmusluların hikâyesi ise şöyledir. Boiotialı Kral Athamas, Pelionlu Kraliçe Nephele ile olan evliliğinden Phriksos adında bir erkek çocuk sahibi olmuştu. Ne var ki Kral aynı zamanda, Nephele'nin en büyük rakibi olan Kadmuslu İno ile de bir ilişki yaşamış ve bu ilişkiden de Melikertes (*Melkarth*, 'şehrin hükümdarı') dünyaya gelmişti. Nephele, olan biteni öğrendiğinde Athamas ile Melikertes'e lanetler yağdırıp beddua etti. Bunun üzerine İno, ilk önce kadınları kocalarından habersiz tarlalara ekilmek için ayrılan tohumları güneşte kavurmaya ikna etti. Olanlardan habersiz olan erkekler tohumları tarlalara ektiler. Fakat hasat mevsimi geldiğinde gördükleri karşısında dehşete düştüler. Sarı başaklı saplar yerine içinde buğday tanesi olmayan ürünler yetişmişti tarlalarda. Daha önce hiç yaşamadıkları bu olay karşısında ülkede yaşayanlar hemen krallarına koşup durumu anlattılar. Apollo'nun rahibelerine birbirinden değerli hediyeler veren İno, onların krala gerçeği söylemesine engel oldu. Bunun üzerine rahibeler krallarına giderek lanetin ancak Nephele'den dünyaya gelen kendi öz oğlu Phriksos'un Laphystion Dağında Zeus'a kurban edilmesiyle sona ereceği masalını uydurdular. Athamas, istemeyerek de olsa bu şartı kabul etti ve oğlunu dağın zirvesine çıkardı. Tam boğazını bıçakla kesecekken Herakles ortaya çıktı, koşarak gelip bıçağı zorla

elinden aldı. "Babam Zeus..." diye haykırdı Herakles, "İnsan kurban edilmesini lanetlemiştir!" Bunun üzerine Zeus'un gönderdiği altın postlu bir koç ortaya çıktı. Phriksos koçun sırtına binerek Kolkhis'e gitti ve hayatına orada devam etti. İno ise oğlu Melikertes'i de yanına alarak Athamas'ın gazabından kaçmaya çalıştıysa da denizin azgın dalgalarına atlayarak oğluyla birlikte hayatını kaybetti. Ancak her ikisi de Zeus tarafından tanrılaştırıldı: İno, Beyaz Tanrıça olurken, Melikertes de Korinth'in Yeni Yıl Tanrısı oldu.

7. Tüm bu anlatılanlar orijinal söylencede, İbrahim'in yaptıklarına karşılık olarak Hacer'in Sara'dan intikam almak için kıtlık çıkardığı anlamına gelir. Zira *Tekvin*'de, İbrahim'in Sara ile evlenmesinin hemen ardından çıkan bir kıtlıktan söz edilir. Diğer bir kıtlık ise esasen söylencenin aslında İbrahim'e atfedilen İshak'ın Gerar'da yaşadığı sırada meydana gelen kıtlık hikâyesidir.

8. Bu söylenceyle ilişkilendirilebilecek iki efsane özellikle dikkat çekicidir. Bunlardan ilki Yeftah'ın Tanrıya verdiği sözle ilgilidir. Buna göre Yiftah, Ammonlularla giriştiği savaşta Tanrının önünde ant içerek şöyle demişti: "Gerçekten Ammonluları elime teslim edersen, onları yenip sağ salim döndüğümde beni karşılamak için evimin kapısından ilk çıkan, Tanrıya adanacaktır. Onu yakmalık sunu olarak sunacağım" (*Hâkimler* XI. 29 ff.). Diğer bir efsane ise Giritli İdomeneus'un benzer bir adağı Deniz-tanrı Poseidon'a ant içerek söz verdiğinin konu edildiği söylencedir. Buna karşın iki efsane arasında temel bir farklılık göze çarpar: Yeftah'ın kızını kurban etmesinden sonra bu pratik 'İsrailliler tarafından bir gelenek' haline getirilirken halk bundan dolayı herhangi bir cezaya çarptırılmaz. Buna karşın İdomeneus'un kurban etme eyleminin hemen ardından ülke halkı, büyük bir veba salgını yaşamış ve sonunda ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı. Yaklaşık aynı zaman diliminde İbranilerle birlikte insan kurban etme geleneğini uygulayan Yunanlılar Agememnon'un kızı İphigeneia'nın Aulis'te kurban edilmek üzereyken yerine dişi bir geyiğin kurban edildiğine, bu şekilde kefaretinin ödendiğine ve genç kızın da bu olaydan hemen sonra Taurik Chersonese'ye konulduğuna inanmayı tercih ederler. Plutark, naklettiği bir hikâyede sözü geçen adak teması ile ilk doğan erkek çocukların acil durumlarda kurban edilmesini bir araya getirir. *Meander de Pessinus*'tan dolayı ilk tebrik edecek kişiyi Cennetin Kraliçesine ödül olarak sunmayı vaat etmiş, ancak bu kişi öz oğlu Arkhelaus çıkmıştı. İstemeyerek de olsa oğlunu öldüren Meander, üzüntüsünden şimdilerde kendi ismini taşıyan nehre atlayarak hayatına son vermişti. Herkül Melkarth onuruna çocukları yakarak kurban etme ritüeli Fenikeliler arasında, İbranilerin bu geleneği yasaklamasından sonra bile uzun yıllar devam etmiştir. Tanrının, sadece insan değil hayvan kurban edilişinden bile hoşnut olmadığını

–Tanrının bu ritüeller yerine adaleti, sadakati ve alçakgönüllülüğü tercih ettiğini de bildirmiştir– dile getiren Mika'hın görüşleri, içinde bulunduğu dönem için oldukça radikaldiler.

9. Yahudi Yeni Yıl törenlerinde İshak'ın kurban edilmek üzere bağlanması da anılır. *Levililer* xxiii. 23-25'te koç boynuzunun ne anlama geldiği sorulduğunda Rabbi Abbahu, "Bu uygulama gelenek halini almıştır, çünkü Tanrı atalarımıza 'Bana koç boynuzunu çalın ki o gün İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etmek üzere bağladığını hatırlayayım ve sizin de benim önümde aynı şekilde eğildiğinizi anlayayım' (B. Rosh Hashana 16a.) şeklinde bir açıklama getirmiştir. Aynı ifadelere Yeni Yıl *musaf* duasının yanı sıra *St. Thomas Gospel'inde* İsa'ya atfedilen tipik bir Tannaitik söylemde de rastlarız: 'Taşı kaldırdığında (sunağı inşa ettiğinde) Beni göreceksin, odunu yardığında Ben orada olacağım!' Bu sözler çok açık bir şekilde, tüm Kutsal Metinlerde anlatılan en büyük sadakat sınavı olan İshak'ın kurban edilmek üzere bağlanmasına yapılan atıflardır."

10. Koç hakkında yapılan midraş yorumları çok geniş ve gerçekten de oldukça detaylıdır. Söylencelerde sıklıkla karşılaştığımız bu hayvanı Tanrı Yaratılışın Birinci Günü yaratmış; külleri Kutsal Tapınağın temelleri olmuş; sinirleri Kral Davut'un arpına tel olmuş; derisinden yaptığı kayışla İlyas aslanlarını bağlamış; sol boynuzunu Tanrı Sina Dağı'nda üflemiş ve sağ boynuzu da Mesih geldiğinde İsraillilerin kayıp koyunlarını çağırmak için kullanılmak üzere ayrılmıştır. İbrahim koyunu bulduğunda hayvanın yünlerinin bir çalıdan diğerine takılıp durması, İsraillilerin bir beladan diğerine, bir günahtan diğerine bulaşacakları, bu durumun sağ boynuzun çalınmasına dek süreceği şeklinde yorumlanır.

11. *Tekvin* tarihçisinin, İbrahim'e Mamre'de yapılan kutsal ziyarette geçen konuşmaları 'Tanrı ve 'bir meleğin' ağzından yapması kasıtlıdır. Kurban etme teşebbüsünün gerçekleştiği dağ ile Sion Dağı arasında bir bağlantı kurma çabası sonuç vermeyen bir girişimden öteye geçmez, zira halihazırda Melkisedek'in bu bölgede Salem Kralı ve Yüce Tanrının bir rahibi olarak hüküm sürdüğü nakledilmiştir –bir midraş yorumunda bu, İbrahim'in Tanrıya bu görev için neden Sam'ı görevlendirmediği şeklindeki sorusuyla özellikle vurgulanmaktadır. Bu, Moriya Dağı'nın İbrahim'in ilk kurbanını sunduğu (*Tekvin* xii. 6) 'More meşeliğine bakan' 2300 ayak yüksekliğindeki Gerizim Dağı (*Tensiye* xi. 29 ff.) olduğu şeklindeki Samiriye geleneği ile tezat bir durum teşkil etmektedir. Kabul Gören yorum İbrahim'in bir Kenan geleneği olan ağaca-tapma ibadetini kabullendiğini gizleme amacını güden Arami metnine dayanarak 'More Ovasını' yanlış tercüme etmiştir. Sonraları Şekem, şimdilerde

ise Nablus adını alan More, İsrail'in en kutsal ibadet yeriydi –İbrahim tarafından ziyaret edilen, Musa tarafından da kutsanan bu yerde ayrıca Yeşu'nun anıt taşı ile Yusuf'un mezarı da bulunmaktaydı (*Yeşu* xxiv. 25 ff). Buna karşın, Kral Yeroboam Şekem'de puta tapınma ritüellerini yerleştirdiği (*1. Krallar* xii. 25 ff) için Tanrı tarafından cezalandırılacağına dair kehanetle (*Hoşea* vi. 9) birlikte bu şehir kutsallığını yitirmiş ve Kuzey Krallığının bütün rahipleri ile liderleri Asur Kralı Sennacherib tarafından ülkeden çıkarılmıştı. Bundan sonra Kudüs, ülkedeki tek yasal ibadet merkezi haline geldi. Âdem, Habil, Nuh ve İbrahim'in konu edildiği mitler de dahil olmak üzere mümkün olduğunca çok söylence Sion Dağı'na göre uyarlandı.*

12. İbrahim Makpela Mağarasını, Hititli Efron'dan satın almıştı. Sara'nın müjdeli haberi aldıktan sonra mutlu bir şekilde gerçekleşen ölümü, onun Beer-şeva'da, bir başka deyişle İbrahim'in evinde bulunmayışına, ayrıca Hevron'a yaptığı yolculuğa bir gerekçe bulmak amacıyla kasıtlı olarak ifade edilmiştir. Athamas'ın da, Hitit Tanrısı Teshub'a verilen isim olan 'Sisyphos'un erkek kardeşi olmakla Hititlerle kan bağına sahipti. 'Hititli Efron'un mağarası muhtemelen Phoroneus için kutsal sayılan bir sunak olabilir. Agenor'un ('Kenan') babası olduğu ileri sürülen Phoroneus, söylenenlere göre sadece ateşin nasıl kullanılması gerektiğini bulmakla kalmamış aynı zamanda da Tanrıça Hera onuruna ('Anat') yapılan Yunan ibadetlerini başlatan kişi olmuştur.

* Gerizim Dağı'nı ve Şekem'i merkez alan Samiriyeliler bu silinen geleneğin mirasçısı olarak çok küçük bir cemaat olsalar da günümüzde de varlıklarını sürdürüyorlar.

35.
İBRAHİM ve KETURA

(a) İbrahim şimdi her ne kadar yüz otuz yedi yaşına gelmiş olsa da hâlâ oldukça genç ve zindeydi. Bu yüzden Tanrıya yalvararak kendisinin oğlu İshak'la ayırt edilmesi için dualar etti, zira onu daha önceden görmeyen yabancılar İshak'la sık sık karıştırmaktaydı. Bunun üzerine Tanrı, kendisine benzer bir şekilde saçlarını beyazlatıp buklelerle donattı. Bu, o günden sonra yaşlanan insanlara bahşedilen ve bir saygı göstergesi haline gelen harici bir işaret haline geldi. [1]

Sara'nın ölümünden sonra İbrahim, Ketura ile evlendi. Bazıları Ketura'nın, Sara'nın hizmetindeki; doğruluk ve fazilet gibi erdemlere sahip olan ve evden kovulduğu halde İbrahim'e sadık kalarak iffetini koruyan Hacer'e verilen bir takma isim olduğunu ileri sürerler. Diğer bir grup ise İbrahim'in, Yafet'in soyundan gelen Ketura ile evlenerek bu şekilde Nuh'un oğullarının nesebini sürdürdüğünü iddia ederler. Zira Hacer, Ham; Sara da Sam'ın soyundan gelmekteydi. [2]

(b) İbrahim'in Ketura ile olan evliliğinden Zimran, Yokşan (Dedan ile Şeva'nın babası), Medan, Midyan, Yişbak ve Şuah dünyaya geldi. İbrahim oğullarına kendilerini geçindirmeleri için birbirinden değerli hediyeler verdi ve hepsini doğuya gönderirken, "İshak'ın ateşine dikkat edin!" diyerek onları uyarmayı da ihmal etmedi. İbrahim'in oğulları Trogloditis ve Kızıl Deniz'de Arap Yarımadası'nın Yemen sahilleri de dahil olmak üzere birçok bölgeyi egemenlikleri altına aldılar. Bu şekilde Yunanlı Spartalılar gibi uzak ülkelerdeki uluslar da soylarının İbrahim'e dayandığını iddia eder oldular. Ketura'nın oğullarından hiçbiri İbrahim'in uyarısının işaret ettiği Tanrının Yasasını idame ettirmedi. Dedan'ın çocukları arasında Asur Devletini kuran Asurlular, Letuşlular ve Leumlular bulunmaktaydı. Efa, Efer, Hanok, Avida ve Eldaa da Midyan'ın oğullarıydı. [3]

(c) Bazıları İbrahim'in Ketura'dan dünyaya gelen çocuklarını isimleri gizli olan cinlere emanet ettiğini ve dolayısıyla da çocukların sihir yaparken cin-

lere istediklerini yaptırdıklarını ifade ederler. Buna göre şimdilerde hayranlık uyandıran Doğu'nun tüm bilgeliği İbrahim'e atfedilmişti. [4]

(d) Diğer bir grup da Ketura ile İbrahim'in evliliğinden on iki erkek çocuğun dünyaya geldiğini iddia eder. [5]

NOTLAR

1. Tanhuma Hayye Saray 4; B. Baba Metzia 87a; Gen. Rab. 717-18.
2. Tekvin XXV. 1; Gen. Rab. 654, 661; Tanhuma Hayye Saray 8; Tanhuma Buber Gen. 123; PRE, bl. 30; Hadar Zeqenim 9b; Leqah Tobh Gen. 115.
3. Tekvin XXV. 2-6; Gen. Rab. 663, 669; Shoher Tobh 411-12; 1 Maccabees XII. 21; 2. Maccabees V. 9.
4. B. Sandherin 91a; Zohar Gen. 133B, 223a-b.
5. Massekhet Soferim 11.9; Tanhuma Hayye Saray 6.

*

1. İbrahim'in birçok doğu kabilesi ile yapılan ticarette bir temsilci veya aracı olarak görev yapması, ayrıca himayesi altındaki İbranilerin Mısır'a uzanan çöl yollarını kontrol altına aldığını gözler önüne seren söylence, bu özelliğiyle tarihsel açıdan da büyük önem taşır. İbrahim'in oğullarından olan Medan, Yemen Tanrısı *Madan*'ı çağrıştırır. Kuzey Arabistan kabilelerinden olan Midyan, Akabe Körfezi ile Sina Yarımadasını ele geçirmiştir. *İashbuqi* olduğu sanılan 'Yişbak (Ishbak)', MÖ 8. yüzyıla ait Asur yazıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Kuzey Suriye sınırları içerisinde bulunan küçük bir krallıktı. 'Şuah' (*Septuagint*'te *Soge* veya *Soe* olarak geçer) ise bu krallığa komşu olan Şukhu (Shukhu) adındaki diğer bir krallıktı. Çok büyük bir ihtimalle 'Ketura' da kelime olarak, kabilelerin ortak ticari menfaatlerini bir arada tutmak için İbrahim'in kâr gayesi taşımadan yaptığı önderliği sembolize eden "birbirine bağlama' anlamına gelir.

2. 'Yokşan'ın, Şeva'nın babası Yoktan (*Tekvin* x. 27-28) ile özdeş olduğu görülmektedir. Arapçada Qahtan şeklinde adlandırılan Yoktan, Arap soy bilimcileri tarafından Güney Arap kabilelerinin atası olarak kabul edilirken, Şeva da ticaretle uğraşan Sebalıların atasıdır. Yokşan'ın oğlu Dedan, –Dedan aynı zamanda *Tekvin* x. 7 ile *1. Tarihler* I. 9'da Kuş'un soyundan gelen Raama'nın; Josephus'un kaleme aldığı *Antiquities*'de ise Şuah'ın oğludur– Tema ve Buz (*Yeremya* xxv. 23) sınırları içerisinde bir Kuzey Arap çöl kavmidir. *Hezekiel* xxvII. 15-20'e göre Dedan halkı, 'Esav' ya da 'Edom' kervanlarına saldırıp onları güneye çekilmeye zorlayana kadar Tire halkına

mallarına karşılık eyerlik kumaş vermiştir (*İşaya* xxi. 13-15; *Yeremya* xlix. 8; *Hezekiel* xxv. 13).

3. Söylencede Dedan'ın oğlu olarak anlatılan Asur ('Asshur'), Asur kentine --daha sonra da Asur başkentine– adını veren bir Tanrıydı. Ashuru ve Latashu isimleri (Asur ve Letuş) Nabata yazıtlarında birer kişi ismi olarak karşımıza çıkar. 'Leumlular' muhtemelen 'diğer halklar' ifadesinin yanlış aktarılmış bir formudur, zira *le'om* 'bir halk' anlamına gelir (*Tekvin* xxv. 23'te olduğu gibi).

4. Midyan'ın oğulları da aynı şekilde Güney Arabistan'a göç etmiştir. Midyan'la birlikte anılan ve Şeva'dan, sahip oldukları develerle altın ile buhur tütsüsü getiren 'Efa' Ephah (*Septuagint*'te Gephar şeklinde geçer), günümüzde Akabe Körfezi'nin doğusundaki Ghwafa olarak adlandırılan Asur sınırları içerisindeki Sargon yazıtlarında bahsedilen Khayapa'dır. 'Epher' (*Septuagint*'te *Opher* ya da *Gapher*; Mısır yazıtlarında ise *Eperu* veya *Apuriu*) Hicazlı Banu Ghifar ile özdeşleştirilir. 'Hanok', Medine'nin kuzeyinde bir yerleşim merkezi olan ve Doughty ile Burckhardt tarafından da ziyaret edilen modern Hanakiya'yı işaret ediyor olabilir. Abida ise, II. Sargon yazıtlarında geçen Ibadidi olabilir. Abida ve Eldaa'dan Seba ve Mina yazıtlarında kişi isimleri olarak bahsedilir.

5. Josephus'un kabile şeceresi alternatif bir geleneğe dayanır. Aynı şekilde Dedan'ın oğullarına farklı isimler veren *Sepher Hayashar* da farklı bir söylenceyi temel almaktadır. *Tekvin*, Hyksus'tan başlayarak göçebe kavimler arasında süregelen politik değişimlerden ortaya çıkan rakip akrabalık geleneklerini bir araya getirmiştir.

6. Josephus'un aktardığına göre Sparta Kralı Areus, Kudüs Yüksek Rahibi III. Onias'a MÖ 183 yılında gönderdiği bir mektupta kendisinin İbrahim'in soyundan gelen biri olduğunu iddia etmiştir. Bu iddianın Yahudi kutsal kitaplarıyla uygunluk gösterdiğini kabul eden fakat onlara herhangi bir referans göstermeyen Yüksek Rahip Yonatan, Kral Areus'un savını on iki yıl sonra kabul etmiştir (*Maccabes* xii). Sonuç ne olursa olsun her durumda Spartalı Menelaus, *Odyssey*'de aktarıldığı haliyle Mısır-Filistin sularında on yıl geçirmiş ve Akhalı Yunanlılar da Filistin'de koloniler kurmuşlardı. Lidyalı Ksanthus, Askalon'un, Spartalıların atası sayılan Askalus tarafından inşa edildiğini nakleder.

7. İbrani mitologlar, kabilelerin ataları sayılan insanların on iki erkek çocuğa sahip olduklarını anlatma eğilimi içerisindedir. Dolayısıyla, her ne ka-

dar *Tekvin*, İbrahim'in altı oğulu olduğunu nakletse de, midraş yorumu on iki erkek çocuğun arasına İsmail ve İshak'ı da katarak onu, on iki oğula sahip olan Nahor'dan üstün tutar. On iki oğula sahip olanlar arasında İsmail ve Yakup da bulunmaktadır. *Sepher Hayashar*'a göre Terah'ın en küçük çocuğu Sova'nın oğlu, aynı zamanda İbrahim yeğeni olan ve Şam Kentini kuran Aram-Sova da on iki erkek çocuğa sahipti.

36.
İSHAK'IN EVLİLİĞİ

(a) İbrahim, bir süre sonra Harran'da yaşayan kardeşi Nahor'un on iki erkek çocuğu olduğunu öğrendi. Çocuklardan sekizi eşi Milka'dan, geri kalan dördü de cariyesi Reuma'dandı. Us, Buz, Kemuel, Keset, Hazo, Pildaş, Yidlaf ve Betuel'i Milka; Tevah, Gaham, Tahaş ve Maaka'yı ise Reuma dünyaya getirmişti. Kemuel'in Aram adında bir oğlu, Betuel'in ise Rebeka ve Laban adlarında bir kız ve erkek çocukları oldu.[1]

İbrahim kocamış ve iyice yaşlanmıştı. Tanrı onu her yönden kutsamıştı. İbrahim, evindeki en yaşlı ve her şeyden sorumlu uşağı Eliezer'e, "Elini uyluğumun altına koy"* dedi. "Yerin göğün Tanrısı adıyla ant içmeni istiyorum. Aralarında yaşadığım Kenanlılardan oğluma kız almayacaksın. Oğlum İshak'a kız almak için benim ülkeme, akrabalarımın yanına gideceksin."

Eliezer, "Ya kız benimle bu ülkeye gelmek istemezse?" diye sordu. "O zaman oğlunu geldiğin ülkeye götüreyim mi?"

İbrahim, "Sakın oğlumu oraya götürme!" dedi. "Beni baba ocağından, doğduğum ülkeden getiren, 'Bu toprakları senin soyuna vereceğim' diyerek ant içen göklerin Tanrısı senin önünden meleğini gönderecek. Böylece oradan oğluma kız alabileceksin. Eğer kız seninle gelmek istemezse içtiğin ant seni bağlamaz. Yalnız oğlumu oraya götürme." Bunun üzerine Eliezer elini efendisi İbrahim'in uyluğunun altına koyarak bu konuda ant içti.

Eliezer bu şekilde ant içtikten sonra efendisinden on deve alarak en iyi eşyalarla birlikte yola çıktı; Harran'daki Padan–Aramia, Nahor'un yaşadığı kente gitti. Develerini kentin dışındaki kuyunun yanına çöktürdü. Akşamüzeriydi, kadınlar her zaman ki gibi kuyudan su almak için gruplar halinde oraya gelmekteydi. Eliezer, "Efendim İbrahim'in Tanrısı, yalvarırım bugün beni başarılı kıl" diye dua etti. "Efendim İbrahim'e iyilik et. İşte pınarın başında bekliyorum. Kentin kızları su almaya geliyorlar. Birine, 'Lütfen testini indir, biraz su içeyim' diyeceğim. O da 'Sen iç, ben de develerine içireyim' derse, bileceğim ki o kız kulun İshak için seçtiğin kızdır. Böylece efendime iyilik ettiğimi anlayacağım."

O duasını bitirmeden, çok güzel bir genç kız omuzunda su testisiyle dışarı çıktı. Ona erkek eli değmemişti. Pınara gitti, testisini doldurup geri döndü. Eliezer onu karşılamaya koştu, "Lütfen testinden biraz su ver, içeyim" dedi. Kız, "İç, efendim" diyerek hemen testisini indirdi, içmesi için ona uzattı. Ona su verdikten sonra, "Develerin için de su çekeyim" dedi. "Kanıncaya kadar içsinler." Çabucak suyu hayvanların teknesine boşalttı, yine su çekmek için kuyuya koştu. Adamın bütün develeri için su çekti. Adam, Tanrının yolunu açıp açmadığını anlamak için sessizce kızı süzüyordu. Develer su içtikten sonra Eliezer bir beka ağırlığında altın bir burun halkasıyla on şekel ağırlığında iki altın bilezik çıkardı. "Lütfen söyle, kimin kızısın sen?" diye sordu. "Babanın evinde geceyi geçirebileceğimiz bir yer var mı?"

Rebeka, "Milka'yla Nahor'un oğlu Betuel'in kızıyım" diye karşılık verdi. "Bizde saman ve yem bol, geceyi geçirebileceğiniz yer de var."

Adam eğilip Tanrıya tapındı. "Efendim İbrahim'in Tanrısına övgüler olsun" dedi. "Sevgisini, sadakatini efendimden esirgemedi. Efendimin akrabalarının evine giden yolu bana gösterdi."

Rebeka annesinin evine gidip olanları anlattı. Rebeka'nın Laban adında bir erkek kardeşi vardı. Laban, pınarın başındaki adama doğru koştu. Kız kardeşinin burnundaki halkayı, kollarındaki bilezikleri görmüştü. Rebeka adamın kendisine söylediklerini de anlatınca, Laban adamın yanına gitti. Adam pınarın başında, develerinin yanında duruyordu. Laban, "Eve buyur, ey Tanrının kutsadığı adam" dedi. "Niçin dışarıda bekliyorsun? Senin için oda, develerin için yer hazırladım." Böylece adam eve girdi. Laban develerin kolanlarını çözdü, onlara saman ve yem verdi. Adam ve yanındakilere ayaklarını yıkamaları için su getirdi. Önüne yemek konulunca adam, "Niçin geldiğimi anlatmadan yemek yemeyeceğim" dedi. Laban, "Öyleyse anlat" diye karşılık verdi. Adam, "Ben İbrahim'in uşağıyım" dedi. Tanrı, efendimi alabildiğine kutsadı. Onu zengin etti. Ona davar, sığır, altın, gümüş, erkek ve kadın köleler, develer, eşekler verdi. Karısı Sara, ileri yaşta efendime bir oğul doğurdu. Efendim, sahip olduğu her şeyi oğluna verdi. "Ülkelerinde yaşadığım Kenanlılardan oğluma kız almayacaksın. Oğluma kız almak için babamın ailesine, akrabalarımın yanına gideceksin" diyerek bana ant içirdi. Yaşadığı olayları anlattıktan sonra ev sahiplerine dönerek onlara şöyle dedi: "Şimdi efendime sevgi ve sadakat mi göstereceksiniz, yoksa olmaz mı diyeceksiniz, bana bildirin. Öyle ki ben de ne yapacağıma karar vereyim."

Laban'la Betuel, "Bu Tanrının işi" diye karşılık verdiler, "Biz sana ne iyi, ne kötü diyebiliriz. İşte Rebeka burada. Al götür. Tanrının buyurduğu gibi efendinin oğluna karı olsun."

İbrahim'in uşağı bu sözleri duyunca yere kapanarak Tanrıya tapındı. Rebeka'ya altın, gümüş takımlar, giysiler kardeşiyle annesine de değerli eşyalar

çıkarıp verdi. Sonra yanındakilerle birlikte yedi, içti. Geceyi orada geçirdiler. Rebeka'nın kardeşiyle annesi, "Bırak kız on gün kadar bizimle kalsın, sonra gidersin" diye karşılık verdiler. Adam, "Madem Tanrı yolumu açtı, beni geciktirmeyin" dedi. "İzin verin, efendime döneyim." "Kızı çağırıp ona soralım' dediler. Rebeka'yı çağırıp, "Bu adamla gitmek istiyor musun?" diye sordular. Rebeka, "İstiyorum" dedi. Böylece Rebeka ile dadısı Debora'yı ve diğer hizmetçileri, İbrahim'in uşağıyla adamlarını uğurlamaya çıktılar. Rebeka'yı şöyle kutsadılar: "Ey kardeşimiz, binlerce, on binlerce kişiye analık et, soyun düşmanlarının kentlerini mülk edinsin!"

Rebeka'yla genç hizmetçileri hazırlanıp develere binip İbrahim'in uşağını izlediler. Uşak Rebeka'yı alıp Kenan Ülkesi'ne gitmek için oradan ayrıldı. Eliezer ve yanındakiler, birkaç gün sonra günbatımında, Tanrının bir zamanlar Hacer'i teskin ettiği Lahay-Roi'ye ulaştılar. Tam bu sırada İshak da onları karşılamaya geliyordu. Rebeka, İshak'ı görünce deveden indi, İbrahim'in uşağına, "Tarladan bizi karşılamaya gelen şu adam kim?" diye sordu. Uşak, "O, efendimin oğludur" diye karşılık verdi. Rebeka peçesini alıp yüzünü örttü.

Uşak bütün yaptıklarını İshak'a anlattı. İshak, Rebeka'yı annesi Sara'nın yaşamış olduğu çadıra götürüp onunla o gece birlikte oldu. İshak, annesinin ölümünden sonra onunla teselli buldu. [2]

(b) Bazıları İbrahim'in oğlu İshak'a bir eş seçme işini çok önceden planladığını ve bunun için de her ne kadar Kenanlı olsalar da dindar insanlar olan arkadaşları Aner, Eschol ve Mamre'nin kızlarından birini düşündüğünü ileri sürerler. Buna göre Tanrı, İbrahim'i Moriya Dağında kutsadığı zaman ona gelininin, kardeşi Nahor'un henüz doğan kızı olacağını duyurmuştu – İshak'ın baba tarafından olan kuzenlerinin ilk olarak onu seçme hakları vardı. [3]

Buna karşın, bir kız çocuğunun evlenmesi için en az üç yıl ve bir günün geçmesi gerektiğinden İbrahim, uşağı Eliezer'i bu sürenin dolmasından sonra görevlendirmişti. Hatta bazı yazarlar Rebeka'nın yetişkin bir genç olması için İbrahim'in on dört yıl beklediğini ileri sürerler.

İbrahim'e, İshak'ı evlendirmesi için Kenanlılardan birini seçmesi yasaklandığında, Eliezer ona kendi kızını seçebileceğini söylese de, İbrahim buna karşı çıktı ve "Sen bir uşaksın, İshak ise doğuştan özgür birisi. Lanetlenmiş olanlar, kutsanmış olanlarla bir araya gelemezler" dedi. [4]

(c) Başkaları, Arami geleneklerine göre babaların evlenmeden hemen önce kendi öz kızlarıyla birlikte olarak onların bekâretlerini aldıklarını ileri sürerler. Buna göre Betuel de, aniden ölerek hayatını kaybetmeseydi Rebeka'nın evlenmesine onay verdikten hemen sonra onunla birlikte olup bekâretini bozacaktı. Diğerlerine göre Betuel, Harran Kralı olarak evlenmek üzere

olan bütün kızlarla ilk birlikte olma hakkına sahipti. Rebeka büyüyüp yetişkin bir kız olunca da ülkenin önde gelen soyluları bir araya gelerek şöyle dediler: "Betuel, bizim kızlarımızla nasıl birlikte olduysa, şimdi aynısını kendi kızına yapmadığı sürece, hem onu hem de kızını öldüreceğiz!" [5]

(d) Diğer bir gruba göre ise, Rebeka'nın kuyudan dönerken beraberinde getirdiği değerli hediyeleri gören Laban, Eliezer'e pusu kurmayı planlamış ancak onun heybetli görünümünden ve yanındakilerin silahlı olmasından çekindiği için bu düşüncesinden vazgeçmişti. Bunun yerine, Eliezer'e yakın bir dost gibi görünüp yemekte önüne koca bir tabak dolusu zehirli yiyecek koymuştu. Tam bu sırada odaya görünmez olarak giren başmelek Cebrail, Eliezer'in önündeki tabağı Betuel'inki ile değiştirmiş ve Betuel de tabaktakileri yer yemez oracıkta hayatını kaybetmişti. Her ne kadar Laban ve annesi, Betuel'in ölümünden sonra bir haftalık yası tamamlaması için Rebeka'nın bir süre daha evinde kalmasını istemişlerse de Laban'a güvenmeyen Eliezer, genç kızın bir an önce evden ayrılmasında ısrarcı olmuştu. Babası öldükten sonra artık yetim kalan ve kendi kararlarını vermekte özgür olan Rebeka, kardeşi Laban'a dönerek, "Senin isteğine rağmen gitmek istiyorum" diyerek kararında diretmişti. Bu şekilde zorla varılan bir anlaşmadan sonra Laban, kız kardeşini alaylı bir takım dualarla yolcu etmiş ve Rebeka da birkaç yıl çocuk dünyaya getirememişti.

(e) Eliezer ve yanındakiler Hevron'a yaklaştıklarında Rebeka, İshak'ı ölülerin yaptığı gibi elleri üzerinde yürür bir halde cennetten geri gelirken görmüş ve korkusundan deveden düşmüştü. Düşerken de bir ağaç kütüğünün üzerine kapaklanıp kendini yaraladı. İbrahim, Rebeka'yı çadırının kapısında karşıladı ve oğlu İshak'ı karşısına alıp şunları söyledi: "Uşaklara çok fazla güven olmaz. Rebeka'yı alıp çadırına götür ve parmağınla onun bu uzun yolculuktan sonra hâlâ bakire olup olmadığını kontrol et!" İshak, babasının söylediklerini yerine getirdi. Ne var ki Rebeka'nın bakire olmadığını anladı. Hemen bunun nasıl olduğunu genç kızdan anlatmasını istedi. Rebeka ona, "Efendim olay şöyle oldu. Sizi ilk gördüğüm de görünüşünüzden o kadar korktum ki kendimi devenin üzerinde tutamayıp yerdeki bir ağaç dalının üzerine düşüp yaralandım." Ancak Rebeka'nın söylediklerine inanmayan İshak, öfkeyle bağırarak, "Hayır, böyle olmadı. Eliezer senin bekâretini almıştır!" dedi. Rebeka, anlattıklarının tamamen doğru olduğunu, o ana dek hiçbir erkek elinin eline değmediğini Yüce Tanrının adını anarak yemin etti. En sonunda da bekâretini alan kanlı dal parçasını ona gösterdi ve bu şekilde İshak'ın kendisine inanmasını sağladı.

Masum olmasına rağmen yaptığından şüphe duyulduğu için ölümün kıyısına gelen Eliezer, sadakatinden dolayı Tanrı tarafından hayattayken cennete alındı. [6]

NOTLAR

* Bu davranış bir andın kesinlikle yerine getirileceğini gösterirdi.

1. Tekvin XXII. 20-24.
2. Tekvin XXIV. 1-67; XXV. 20; XXXV. 8.
3. Gen. Rab. 614; Mid. Hagadol Gen. 356.
4. Gen. Rab. 612-13, 636-37; Mid. Hagadol Gen. 388-89, 770-71.
5. Massekhet Soferim 21.9, son; M. Nidda 5.4; Yalqut Gen. 109; Gen. Rab. 652; Mid. Agada Gen. 59; Hadar 9b.
6. Yalqut Gen. 109; Mid. Hagadol Gen. 366, 369-70; Gen. Rab. 651-53; Mid. Agada Gen. 59-60; Mid. Leqah Tobh Gen. 111, 113; Mekhilta diR. Shimon 45; Da'at 13d, 14b; Hadar 9b.

*

1. İbrahim'in, İshak'ın Kenanlı bir kadınla evlenmesini engellemesi (*Tekvin* II. 24), erkeğin evlendiğinde evini terk ederek karısının ev halkıyla birlikte yaşaması gerektiği şeklindeki anaerkil yaşam geleneğine dayanır. İbrahim bunun aksine oğlu için Harran'da yaşayan kendi kuzenleri arasında bir seçimde bulunur. Hiç şüphesiz gelinini, müttefiki ve aynı zamanda yeğeni olan Lut'un kızları arasından seçmeyi tercih etmiş olsa da böyle bir girişimin ensest ilişki sayılacağını yaptıkları anlaşmadan dolayı bilmekteydi. Sonraki yıllarda İshak ve Rebeka da oğulları Yakup'un Kenanlı ya da Hititli bir kızla evlenmesine karşı çıkmışlardı (*Tekvin* XXVII. 1). Anaerkil yaşam geleneğine uygun yapılan evlilikler aynı zamanda Mykene Yunanistan'ında da bir kuraldı. Anne ve babasının tüm ısrarlarına karşın ataerkil geleneklere göre evlenen ilk kadının, Odysseus'un eşi Penelope olduğu söylenir. Anlatılanlara göre Penelope de, İthaka'ya doğru yola çıktığında Rebeka'nınkine benzer bir şekilde yüzünü peçe ile kapatmıştı.

2. Rebeka'nın konu edildiği Midraş söylenceleri birbirinden farklı birçok eski geleneği de içinde barındırır. Ataerkil geleneğe bağlı olan İbraniler gelinlerinin bakire olmasını istemekteydiler. Bunun yanı sıra hâlâ birçok Yakındoğu ve Ortadoğu ülkesinde damatlar parmaklarıyla gelinlerin bekâretini muhafaza edip etmediğini kontrol etmektedirler. Buna karşın, Doğu Akdeniz'deki anaerkil yaşam geleneğine sahip toplumlarda karşılaştığımız geleneğe paralel olarak Kenanlı kadınlar ise evlilik öncesi birliktelik yaşama konusunda serbesttiler.

İshak'ın cennette bir süre durduktan sonra Rebeka'yı karşılamaya gittiğinde elleri üzerinde yürüyüşünü konu alan efsane, Rebeka'nın korkusundan "Yürüyerek bize doğru gelen kim?" sorusuna cevap niteliği taşıyan Rabbiniklere özgü bir mizah anlayışının ürünüdür.

3. Betuel'in adına, Rebeka'nın evlilik akdini eşi ve oğlunun yapması, ayrıca Laban'ın babasının yerine genç kızı kutsaması gibi olaylara makul açıklamalar getirmek oldukça zordur. Midraş, tüm bunları Betuel'in ölümüyle açıklar. Belki de olayları nakleden tarihçi, Betuel'e rağmen Laban'ın rolünü özellikle vurgulama amacını gütmektedir, zira Laban'ın kızları olan Lea ve Rahel sırasıyla İshak'ın oğlu Yakup'la evlenmişti.

4. Birçok kabilede jus primae noctis'i (*'İlk gece hakkı'*) bazen kızın öz babası, bazen de kabile reisi tarafından gerçekleştirilirdi. Herodotus söz konusu geleneğin Nil ile Apis deltaları arasındaki bölgede yaşadığı söylenen ve Libya kökenli bir halk olan Adyrmachidaeler arasında yaygın olduğunu nakleder. Buradan hareketle midraş yorumcularının bu geleneği duymuş olabilecekleri sonucunu çıkarmak mümkündür. Laban'ın kullanmış olduğu *asor* sözcüğü, *Tekvin* anlatımının bir Mısır-İbrani kaynağına dayandığını akla getirir – 'asor' Mısır'da on-günlük tatil anlamına gelir.

5. Nahor'un sahip olduğu on iki erkek çocuk onun İsrail, Etrurya ve Amphiktyon Yunan Birliğine benzer bir şekilde on iki kabileden oluşan ve başkentinin de muhtemelen Paddan-Aram ya da Harran olduğu bir konfederasyonu yönettiği anlamına gelir – on iki sayısı Zodyak'a dayanır. Nahor'un Milka'dan ('Kraliçe') olan sekiz oğlunun bir kısmı daha sonra Kuzey Arabistan'daki komşu çöllere göç etmişlerdir. Reuma'nın dünyaya getirdiği dört erkek çocuktan üçünün isimlerinin, Güney Suriye ile Kuzey Ürdün'deki bazı yerleşim yerlerine verildiği nakledilir. Bu, Nahor'un Batı-Sami kökenli kabile federasyonunun Arami istilasından önce var olduğunu kanıtlar.

6. *Tekvin* xxıv'de geçen esas karakter ilk önce İbrahim'in 'başhizmetkârı', daha sonra 'uşak', 'İbrahim'in uşağı' ya da 'adam' şeklinde tasvir edilmiş ve ona bu unvanlar verilmiştir. Hatta Laban ve Betuel ile tanışırken bile kendi ismini (Eliezer) saklama gereği duymuştur. Buna karşın Kutsal Kitap yorumcularının hepsi onun, İbrahim henüz bir çocuk sahibi değilken kendine varis olarak seçtiği ve ondan bu şekilde bahsettiği (*Tekvin* xv) Şamlı Eliezer olduğunu varsayarlar. Tarihçinin bu şekilde Eliezer'in İbrahim'in sadece bir uşağı olduğunu ve Tanrının bir aracı olduğunu ifade etme amacı taşıdığı çok açıktır.

7. İbrahim'in, evindeki en yaşlı ve her şeyden sorumlu uşağı Eliezer'e, 'Elini uyluğumun altına koy!' şeklindeki buyruğu, o zamanın en ağır yemin şekli olan 'cinsel organıma dokun' ifadesinin hafifletilmiş bir formudur. Söz konusu yemin, İbrahim ve soyundan gelen bütün erkeklerin

Tanrının hizmetinde olduğunu; Tanrı ile bu halk arasındaki anlaşmanın belirtisi olduğunu hatırlatan sünnet pratiğine dayanmaktaydı. Yakup da aynı yemini, öldüğünde kendisini Makpela Mağarası'na gömmesi için Yusuf'a yaptırmıştı (*Tekvin* XLVII. 29). Suriye Çölü'ndeki Rwala Bedevileri aynı geleneği hâlâ sürdürmektedir. A. Musil'in yakın zamanda kaleme aldığı ifadesi şu şekildedir:

Ne zaman bir reis, kabilesine mensup birinden doğruyu söylemesini istese öne çıkar, sağ elini adamın cinsel organına dokunmak amacıyla kemerinin altına sokar ve şöyle haykırırdı: "Kemerin, dokunduğum şey ve geceleyin senden önce yatan her şey üzerine yemin ederek senden doğruyu söylemeni, Tanrıyı hoşnut edecek cevabı vermeni istiyorum!"

Cinsel ilişki için ayrılan kemer adamın eşini; cinsel organı adamın çocuklarını; 'geceleyin kendisinden önce yatan şeyler' ise hayvanlarını sembolize etmektedir.

37.
İSHAK GERAR'DA

(a) Ülkede bir kıtlık daha yaşanmaktaydı. İshak Gerar'a, Filistin Kralı Abimelek'in yanına gitti. Tanrı, İshak'a görünerek "Mısır'a gitme!" dedi. "Sana söyleyeceğim ülkeye yerleş. Orada bir süre kal. Ben seninle olacak; seni kutsayacağım: Bütün bu toprakları sana ve soyuna vereceğim. Baban İbrahim'e ant içerek verdiğim sözü yerine getireceğim. Yeryüzündeki bütün uluslar senin soyun aracılığıyla kutsanacak. Çünkü İbrahim sözümü dinledi. Uyarılarıma, buyruklarıma, kurallarıma, yasalarıma bağlı kaldı." Böylece İshak Gerar'da kaldı. Yöre halkı karısıyla ilgili soru sorunca, "Kız kardeşim" diyordu. Çünkü "Karımdır" demekten korkuyordu. Rebeka yüzünden yöre halkı beni öldürebilir diye düşünüyordu. Çünkü Rebeka güzeldi. İshak orada uzun zaman kaldı. Bir gün Filisti Kralı Abimelek, penceresinden dışarı bakarken, İshak'ın karısı Rebeka'yı okşadığını gördü. İshak'ı çağırtarak, "Bu kadın gerçekte senin karın!" dedi. "Neden kız kardeşin olduğunu söyledin?" İshak, "Çünkü onun yüzünden canımdan olurum diye düşündüm" dedi. Abimelek, "Nedir bu bize yaptığın?" dedi. "Az kaldı halkımdan biri karınla yatacaktı. Bize suç işletecektin." Sonra bütün halka, "Kim bu adama ya da karısına dokunursa, kesinlikle öldürülecek" diye emir verdi.

(b) İshak o ülkede kendisine verilen topraklarda ekin ekti ve o yıl ektiğinin yüz katını biçti. Tanrı onu kutsamıştı. İshak bolluğa kavuştu. Varlığı gittikçe büyüyordu. Çok zengin oldu. Filistinliler onun sürülerini, davarlarını, sığırlarını ve varlıklarını kıskanmaya başladılar. Kıtlık sona erer ermez Abimelek, İshak'ı yanına çağırdı ve ona, "Ülkemizden git" dedi. "Çünkü gücün bizim gücümüzü aştı." [1]

NOTLAR

1. Tekvin XXVI. 1-17.

*

1. Anlatılan söylencede geçen olaylar, Mısır kökenli *İki Kardeşin Hikâyesi*'nden alınan üçüncü anlatımdır. Buna karşın hikâyede, diğerlerinde karşılaşmadığımız bir takım farklılıklar da göze çarpar. Örneğin Kral, İshak'ın eşini baştan çıkarmak için herhangi bir girişimde bulunmaz, karşılığında hediyeler vermez, ayrıca İshak İbrahim'den farklı olarak gerçeği yarım bir şekilde söylemekten ziyade bilinçli olarak yalan söyler. Midraş yorumcuları İshak'ın kandırdığı Abimelek ile İbrahim'in ev sahibi Abimelek'in oğlu olan ve babasının kraliyet unvanını elde eden Benmelek'i özdeşleştirmişlerdir (Mid. Leqah Tobh. Gen. 126; Sepher Hayashar 84).

2. Bu anlatım İshak'ın gençliği ile yaşlılığı arasındaki boşluğa bir köprü olma işlevi taşır. Ayrıca, İbranilerin yabancı topraklarda kendilerini tehlikede hissettiklerinde yalan söylemelerinin haklılığını vurgulamanın yanı sıra Tanrının atalarını koruduğunu da gösterir. Bir midraş, İshak'ın sahip olduğu zenginliği şu ifadeyle anlatır: "Katırlarının gübresi, Abimelek'in sahip olduğu altın ve gümüşten daha çok para ediyordu!" Bir başka kaynağa göre İshak, Gerar'dan ayrılır ayrılmaz beraberinde getirdiği tüm zenginlik onun gidişiyle birlikte yok olmuş, haydutlar kraliyetin hazinesini soymuş, Abimelek cüzam belasına kapılmış, kuyular kurumuş ve tüm mahsul yok olup gitmişti (Gen. Rab. 707, 709; Mid. Leqah Tobh Gen. 126; Targ. Yer. ad Gen. xxvi. 20, 28).

38.
ESAV ile YAKUP'UN DOĞUŞU

(a) İshak, karısının yirmi yıl süren kısırlığını geçirmesi için Tanrıya dualar etti. Tanrı, İshak'ın yakarışını kabul etti ve Rebeka ikizlere hamile kaldı. İkizler çok geçmeden annelerinin rahminde birbirleriyle itişip kakışmaya başladılar. Öyle ki Rebeka bu durumdan bıktı ve "Nedir bu başıma gelenler?" diyerek Tanrıya danışmaya gitti. Tanrı onu şöyle yanıtladı:

"Rahminde iki ulus var,
Senden iki ayrı halk doğacak,
Biri öbüründen güçlü olacak,
Büyüğü küçüğüne hizmet edecek."

Doğum vakti gelince, Rebeka'nın ikiz oğlu oldu. İlk doğan oğlu kıpkırmızı ve tüylüydü; kırmızı bir cüppeyi andırıyordu. Adını Esav ('tüylü' anlamına gelir) koydular. Sonra kardeşi doğdu. Eliyle Esav'ın topuğunu tutuyordu. Bu yüzden İshak ona Yakup ('topuk tutar' ya da 'hileci' anlamına gelir) adını verdi. Çocuklar büyüdü. Esav, kırları seven usta bir avcı oldu. Yakup ise hep çadırda oturan, sürü besleyen sakin bir adamdı. [1]

(b) Bazı yazarlar Esav'ın saç renginin onun öldürmeye olan eğilimini ortaya koyduğunu belirtirken, Yakup'un kardeşinden önce ana rahmine düştüğünü ancak küçük bir kanala konan iki inci gibi rahme ilk girenin diğerinden daha sonra dünyaya geldiğini iddia ederler. [2]

(c) Rebeka hamileliği sırasında bir Kenan tapınağının yanından ne zaman geçse Esav annesinin karnından dışarı çıkmaya çalışır; aynı şekilde Rebeka dindar birinin evinin önünden geçtiğinde de Yakup yerinde duramazdı. Bunun üzerine Yakup, ana rahminde kardeşine dönerek, "Maddi dünya manevi dünyadan oldukça farklı kardeşim. Burada yemek, içmek, evlenmek, çocuk doğurma, hepsi var. Orada ise bunların hiçbiri yok. Dünyaları kendi ara-

mızda ikiye bölelim. Hangisini istiyorsan onu al!" demiş, Esav da hiç düşünmeden maddi dünyayı seçmişti. [3]

(d) Diğer yazarların belirttiğine göre Samael, anne karnındayken Esav'a; Mikail de Yakup'a yardım etmiş; Tanrı da Yakup'un tarafını tutarak araya girmiş ve onu ölümden kurtarmıştı. Buna göre Esav, dünyaya gelirken annesinin rahminden öyle bir hışımla çıkıp ona zarar vermişti ki Rebeka ondan sonra bir daha hamile kalamamıştı. Eğer durum böyle olmasa İshak da en az Yakup gibi birçok erkek çocuğa sahip olabilirdi. [4]

(e) Yakup, diğer on iki nebi gibi –Âdem, Set, Hanok, Sam, Terah, Yusuf, Musa, Samuel, Davut, İşeya ve Yeremya– dünyaya geldiğinde sünnetliydi. Bununla birlikte bazıları bu listeye Eyüp, Balaam ve Zerubbabel'i de eklerler. İshak, oğlu Esav'ı henüz sekiz günlükken sünnet etmiş ancak yıllar sonra Esav, kendisini sanki hiç sünnet edilmemiş gibi gösteren ağrılı bir operasyon geçirmişti. [5]

(f) İlk bakışta ikizler arasındaki farklılık çok fazla olmasa da ilerleyen zamanlarda bu farklılık daha belirgin bir hal almıştır, zira Yakup, Yasa'yı çalışırken; Esav, Kenan tapınaklarını ziyaret etmeye ve şiddet eylemleri yapmaya başlamıştı. Öyle ki daha yirmi yaşına gelmeden cinayet, tecavüz, soygun ve cinsel sapıklık gibi suçlar işlemişti. Bu yüzden Tanrı İshak'ı kör ederek onu, komşularının sessiz sitemlerinden korumuş ve esirgemişti. [6]

NOTLAR

1. Tekvin XXV. 20-27.
2. Gen. Rab. 687-691.
3. Gen. Rab. 683-84; Yalqut Gen. 110; Seder Eliahu Zuta 26-27.
4. Yalqut Gen. 110; Bereshit Rabbati 103; Tanhuma Buber-Tensiye 35-36; Tanhuma Ki Tetze, bl. 4; Pesiqta Rabbati 48a.
5. Aboth diR. Nathan 12; Mid. Tehillim 84; Tanhuma Buber Gen. 127; Gen. Rab. 698; PRE, bl. 29.
6. Gen. Rab. 692-93, 713; Tanhuma Buber Gen. 125; Tanhuma Ki Tetze, bl. 4; Mid. Leqah Tobh Gen. 127; Pesiqta Rabbati 47b; B. Baba Bathra 16b.

*

1. Sara ve Samuel'in annesi Levili Hanna (*1. Samuel* 1.) gibi Rebeka da yıllar süren kısırlığının ardından sadece bir kez doğum yapmıştır. Rahel de Yusuf'u dünyaya getirmeden önce yıllar boyu kısır kalmış ve Benyamin'e hamile kaldığında da çocuğu dünyaya getirirken hayatını kaybetmişti. Bu kadınların hiçbirinin kız çocuğu yoktu ve her durumda da oğulları Tanrı tarafından kutsanmıştı. Acaba bu olay muhtemelen *naditum* rahibesinin belirli birkaç yıllık süre içerisinde çocuksuz olması gerekliliğinin altını çizen –Roma'da

Vestal Bakirelerinden beklendiği gibi –ve bu süre sonunda dünyaya gelen erkek çocuğa adanan kutsiyeti mi belirtmektedir?

2. Henüz anne rahmindeyken birbirleriyle mücadele etmeye başlayan ikizlere verilebilecek bir başka örnek de Perets ile Zerah'ın konu edildiği anlatımdır (*Tekvin* xxxviii. 27-30). Buna göre Yahuda, Tamar ile birlikte olmuş ve bu birliktelikten Perets ile Zerah dünyaya gelmişti. Anne karnında birbirleriyle didişmelerine rağmen ikiz çocukların dünyaya geldikten sonra yaşadıkları mücadele nakledilmemiştir. Bu iki İbrani söylencesi, Yunan Mitolojisinde karşılaştığımız Proetus ile Akrisius'un anneleri Kraliçe Aglaia'nın ('Parlak') rahminde tutuştukları ve dünyaya geldikten sonra da Argive tahtı için giriştikleri mücadeleyle paralellik taşır. Anlatılanlara göre babaları öldüğünde ikiz kardeşler ülkeyi nöbetleşe yönetmek üzere aralarında anlaşmışlar, ancak Akrisius'un kızı Danae'yi baştan çıkaran Proetus, ülkeden kovulmuş ve başka bir ülkeye sürgüne gönderilmişti. Gittiği ülkede Lidya Kralının kızıyla evlenen Proetus, Argolis'e büyük bir ordunun kumandanı olarak geri döndü. Oldukça kanlı geçmesine rağmen kesin bir galibi olmayan savaşta ikiz kardeşler ülkeyi ikiye bölme ve bu şekilde yönetme konusunda anlaştılar. Agenor'un (Kenan) ikiz kardeşi olan Belus'un (Baal) soyundan geldiği iddia edilen Akrisius sadece Perseus'un değil, aynı zamanda Akha Kralları olan Menelaus ile Askalus'un da atası sayılmaktaydı. Perseus'un Filistin'de gösterdiği kahramanlıklar, gökyüzünde beş takımyıldızının –Andromeda, Kassiopeis, Kepheus, Drako ve Perseus– karanlık geceleri aydınlatmasını sağlamıştı. Suriye'ye gelen ve Kutsal Kitap'ta Hivliler olarak adlandırılan Akhalar, muhtemelen beraberlerinde ana rahminde birbirleriyle kavgaya tutuşan ikiz çocukların konu edildiği bir söylence getirmişler ve bu söylence de İbrahim'den kalan mirasın İsrail (Yakup) ile Edom (Esav) arasında paylaşıldığını konu alan hikâyeye dayanak teşkil etmiştir. Aynı kavram Yahuda'nın bölünüşünü konu alan Perets ile Zerah hakkındaki kayıp efsanede de bir kez daha kullanılmış olabilir. Esav muhtemelen ilk kez Usu'nun (Eski Tire) kaba sakallı Avcı-Tanrısı olan ve Sanchuniathon'un kaleme aldığı *Fenikeliler Tarihi* adlı eserde Samemroumus'un kardeşi olarak kendisinden bahsedilen Usöus olarak karşımıza çıkar. Buna karşın vücudunu kaplayan kıllar Edomluların 'tüylü' anlamına gelen– bir başka deyişle 'ağaçlarla kaplı' –Seir Dağı'nı istila edeceklerinin adeta habercisi niteliğindedir. Esav'ın kırmızı saçları ise, *Edom*'un genellikle 'koyu kızıl' anlamına gelen *adom* ya da *admoni* olarak benimsenmesinden kaynaklanır.

3. Edomlular ya da Idumaealılar –daha önce Filistin'e gelmelerine karşın İsrail'e vergi veren halklar– Nabukadnezar'ın Kudüs'ü (*Hezekiel* xxxvi. 5) ele geçirmesinden sonra Hevron da dahil olmak üzere Güney Yahuda'nın bir bölümünü işgal ettiler. Buna karşın MÖ 2. yüzyılda Makabeli Yuda'nın, Hevron ve

çevresindeki köyleri yakıp yıkmasından sonra (1 *Maccabees* v. 65) Idumaealılar bozguna uğrayıp John Hyrcanus tarafından Museviliği benimsemeye zorlandılar. Bundan iki nesil sonra Edomlu Herod, Yahudilerin Kralı oldu, Makabeli son prensi de öldürüp Romalıların da desteğini alarak hâkimiyeti eline geçirdi. Herod her ne kadar resmi olarak Musa Kanunlarına saygı duyup Kudüs'te Tanrının Mabedini yeniden inşa etse de, pagan Tanrılara da sunaklar yapmayı ihmal etmedi. Esav midraşı dolayısıyla Herod ile onun Romalılaşmış oğulları olan Archelaus, Herod Antipas ve Herod Philip'in birleştirilmiş bir kişiliği halini aldı. Sünnet olmamış Esav portresi, bahsi geçen 'Edom Oğullarına' yapılan bir göndermedir. Söz konusu atıf aynı zamanda *epispasm* adı verilen operasyonu kendi üzerlerinde gerçekleştiren ve bu sayede tam bir çıplaklık gerektiren Helen sporlarına utanç duymadan katılabilen Edom Oğullarının yakın dostlarını da kapsamaktadır. Buna karşın Esav'ın bir günahkâr olarak betimlenmesi Kutsal Kitap'a ait bir ifade olmaktan ziyade bir midraş alıntısıdır.

4. Musa'ya Sina Dağı'nda verilen Yasa'nın, Yaradılıştan önce var olduğu ve Nuh'un oğlu Sam, bir başka ifadeyle Melkisedek tarafından Ferisi tarzında öğretildiği belirtilir. Sünnetli doğan on iki kutsal kişiye eklenen üç isim sayıyı on beşe çıkartmakta ve bu da muhtemelen Tapınağa Çıkan on beş kutsal basamağı sembolize etmektedir.

5. John Hyrcanus'un Edomluların dinini değiştirmesi Saduki* öğretisinden kaynaklanmaktadır– bir başka deyişle ölümden sonra tekrar hayata gelme inancı taşıma öğretisidir. Bundan dolayı Esav'ın öbür dünyadan çok bu dünyaya sarılıp önem vermesi onu bir Ferisi olan Yakup'tan ayırır.

6. Yakup'un ismi üzerine yapılan 'topuk tutar' ya da 'hileci' şeklindeki Kutsal Kitap açıklaması (*Tekvin* xxv. 26; xxvii. 36) halk etimolojisi olmakla beraber belki de Yeremya'nın sözleri gibi sözcük üzerinde yapılan kelime oyunudur (ix. 3): "Herkes dostundan sakınsın, Kardeşlerinizin hiçbirine güvenmeyin (*Ya'qobh*)." Eksiksiz formu *Ya'qob-el* "Tanrı korur" olan kelimenin orijinal anlamı Tanrısal bir öneme sahiptir. Söz konusu sözcüğün hem Yahudi kaynaklarında (*Ya'qobha, 'Aqabhya, 'Aqibha ya da Akiba*, vb.) hem de komşu ülke kaynaklarında (*Ya'qob-har, 'Aqabelaha*, vb.) çok sayıda versiyonu bulunmaktadır.

* Sadukiler (Saduçiler) İkinci Tapınak döneminde etkin bir dinsel-siyasal gruptular ve Ferisilerin rakibiydiler. Ancak özellikle seçkinci tutumları ve güçlerini Tapınak'ın yönetiminden alışları nedeniyle Tapınak'ın yıkılmasıyla birilkte etkilerini yitirdiler.

39.
İBRAHİM'İN ÖLÜMÜ

(a) İbrahim yüz yetmiş beş yıl yaşadı. Oğulları İshak'la İsmail onu eşi Sara'nın yanına, Makpela Mağarası'na gömdüler.[1]

(b) İbrahim mezar yerini, henüz Mamre'deyken üç melek kendisini ziyaret ettiğinde seçmişti. Konuklarına sürüsünden bir buzağı kesmek isteyen İbrahim, buzağının Makpela Mağarasının bir oyuğuna kaçması üzerine peşinden mağaraya girmiş ve burada Âdem ile Havva'nın sanki tatlı bir uykudaymışlar gibi yan yana yattıklarını, üzerlerinde havayı hoş bir kokuyla dolduran mumların yandığını görmüştü. [2]

(c) İbrahim'in ölümünden hemen önce İshak ile İsmail babalarıyla birlikte İlk Meyveler Bayramını* Hevron'da kutlamışlar ve İbrahim'in yıllar önce inşa etmiş olduğu sunakta sunular sunmuşlardı. Rebeka henüz harmanlanmış hasattan ekmek pişirmiş ve Yakup da onu İbrahim'e götürmüştü. İbrahim kendisine sunulan ekmeği yediğinde Tanrıya kısmeti ve kaderi için minnetini sundu. Aynı zamanda Yakup'u kutsarken ona asla Kenanlı bir kadınla evlenmemesi nasihatinde bulundu. Ayrıca ona günümüzde de 'İbrahim'in Evi' denilen Şam yakınlarındaki evini ona miras bıraktı. Hemen sonra da uzanıp Yakup'u kucaklayarak onun yayını aldı ve yedi kez öperek ona nişanesini vurdu. Yakup'un iki parmağını alarak gözlerini kapatıp üzerlerine bir örtü çekti ve onu düzeltti. En sonunda da huzur içerisinde hayatını kaybetti. Tüm bunlar olurken Yakup, İbrahim'in göğsünde uyuyordu. Gözlerini açtığında büyükbabasının bedeninin buz gibi soğuduğunu görüp hemen İshak, Rebeka ve İsmail'e haber verdi. Ağıtlar yakarak bu cansız bedeni mağarada toprağa veren İbrahim'in oğulları ve gelini, onun için kırk gün yas tuttular. Tanrı, Esav'ın yapacağı kötülükleri görmesin diye İbrahim'in ömür süresini beş yıl kısaltmıştı. [3]

(d) Buna karşın bazı yazarlar, daha sonraları en az Musa'nın göstereceği gayret kadar İbrahim'in de ölüme direndiğini ve onunla savaştığını ileri sü-

rerler. Zira Mikail onun ruhunu almaya geldiğinde ona cesurca karşı koyarak tüm dünyayı dolaşmadan ona ruhunu teslim etmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Tanrı, İbrahim'in keruv (melek) tarafından çekilen bir arabaya binerek yeryüzünü gezmesine izin verdi. Ne var ki İbrahim, isteği yerine getirilmesine karşın ruhunu teslim etmeye yanaşmadı.

Daha sonra Tanrı, Ölüm Meleğine seslenerek ona şöyle dedi: "Yanıma gel seni zalim ölüm. Vahşetini sakla, kötülüğünün üzerini ört! Gençlik ve ihtişam giysisine bürün ve arkadaşım İbrahim'i Bana getir!"

Ölüm, Tanrının buyruklarını yerine getirip tekrar İbrahim'in yanına gitti. İbrahim konuğunu misafirperverce karşılamasına karşın bu yakışıklı gencin Ölüm olabileceğinden kuşkulanıp ondan gerçek yüzünü göstermesini istedi. Ölüm, bu isteği yerine getirdi. Korkudan bayılıp ancak bir süre sonra kendine gelen İbrahim, Ölüm'e dönerek, "Tanrı adına sana sesleniyorum, kılığını yenile!" dedi. Ölüm bu isteğe karşı çıkmayıp uydu uymasına, ama İbrahim'i şu sözlerle aldatmak için de fazla beklemedi: "Buraya gel arkadaşım, elimi tut. Tut ki sağlıklı ve kuvvetli bir hayatı sana bahşedebileyim!" Bu sözlerden sonra İbrahim'in kendisine yönelen parmaklarını tutan Ölüm, onun bedeninden ruhunu almakta gecikmedi. Mikail, İbrahim'in bedeninden kopan ruhu, kutsal bezle işlenen bir örtüye sararak cennete çıkardı. [4]

NOTLAR

* Şavvot. Haftalar Bayramı olarak da bilinir. On Emir'in verilişi de bu bayramın konularından biridir. Ancak bayram esas olarak ilk tarım ürünlerinin sevincine işaret eder. İlk olgun meyveler tapınağı sunulur ve evler, sinagoglar, çiçeklerle, yeşilliklerle bezenir.

1. Tekvin XXV. 7-10.
2. PRE, bl. 36.
3. Jubilees XXII. 1-XXIII. 7; Pesiqta Rabbati 47b; Tanhuma Buber Gen. 126.
4. Testament of Abraham, 1-38.

*

1. İbrahim'in ölüme karşı verdiği mücadelenin konu edildiği söylencenin bir benzeri de Musa hakkında anlatılır. Farklı bir forma sahip olsa da benzer temaya sahip bir başka hikâye de Korinth Kralı Sisyphos'un hikâyesidir. Buna göre Sisyphos, Tanrılar Tanrısı Zeus'un ruhunu almakla görevlendirdiği Ölümü iki kez aldatmayı başarmıştır. Sisyphos ilk hilesinde karşısına çıkan Ölümün ruhunu almaya geldiğini hemen anlar ve ona görevini yerine getirmeden hemen önce yeni icat ettiği kelepçeleri göstermek ister. Kelepçelerin nasıl kullanıldığını göstermek için olacaklardan habersiz olan Ölümün kollarını kendisine doğru çeker ve kelepçeleri kilitleyip anahtarlarını alarak onu alt eder. İkin-

ci teşebbüste ise Sisyphos Ölüler Diyarı'na gitmeden önce eşinden kendisine cenaze töreni yapmamasını ve cesedini gömmemesini ister. Yeraltı Dünyasına gittiğinde de Kraliçe Persephone'ye kendisinin yeryüzünde gömülmediğini, dolayısıyla da bu halde oraya kabul edilemeyeceğini ve Styx Nehri'nin karşı tarafında kalması gerektiğini söyler. Yeryüzüne çıkması izin Kraliçeden izin ister. Ancak bu şekilde dünyaya giderek cenaze töreninin düzenlenmesini sağlayacak ve kendisine yapılan bu hakareti cezalandırmış olacaktı. Persephone, işlerini üç gün içinde halledeceğini söyleyen Sisyphos'a inanır. Ne var ki Sisyphos, yeryüzüne çıkar çıkmaz verdiği sözü unutur. Ta ki Hermes'in –Mikail'in taydaşı– onu bulup zorla Ölüler Diyarına getirmesine dek yeryüzünde ölümden kaçışını sürdürür. Sisyphos, Hitit Fırtına-Tanrısı Teshub ile özdeşleştirilirken, her ne kadar *Tekvin* etiğine uyması için değiştirilmiş olsa da söz konusu söylence de Hitit orijinli olabilir. Zira *Tekvin*'de İbrahim, ölüme karşı koymasına rağmen onu aldatmaz, Tanrı ona kızmaz ve ruhu cennete taşınır. Buna karşın Sisyphos, Ölümü aldattığı için Tartarus'a gönderilerek cezalandırılır.

2. İbrahim'in ölüm-yatağını paylaşması Yakup'un dindarlığına –yaptığı işler bu durumu maskelese de– yapılan bir vurgu olup aynı zamanda, İsa tarafından da Dives ile Lazar'ın öyküsünde belirtildiği gibi (*Luka* xvi. 22) 'İbrahim'in göğsünde yatmak' şeklindeki Arami söyleminin dayanağını da açıklar.

3. Josephus, 'İbrahim'in Evi'nin hâlâ tarif edildiği gibi Şam yakınlarında olduğunu belirtir.

40.
OĞULLUK HAKKI TAKASI

(a) Bir gün Yakup çorba pişirirken Esav avdan geldi. Aç ve bitkindi. Yakup'a, "Lütfen şu kızıl çorbadan biraz ver de içeyim. Aç ve bitkinim" dedi. Bu nedenle ona Edom ('Kızıl' anlamına gelir) adı da verildi.

Yakup, "Önce sen ilk oğulluk hakkını bana ver" diye karşılık verdi.

Esav, "Baksana, açlıktan ölmek üzereyim" dedi. "İlk oğulluk hakkının bana ne yararı var?"

Yakup, "Önce ant iç" dedi. Esav ant içerek ilk oğulluk hakkını Yakup'a sattı. Yakup, Esav'a ekmekle mercimek çorbası verdi. Esav yiyip içtikten sonra kalkıp gitti. Böylece Esav, ilk oğulluk hakkını küçümsemiş oldu. [1]

(b) Bazıları Yakup'un sadece kardeş sevgisinden değil aynı zamanda insanlık sevgisinden de mahrum olmasını mazur görürler. Buna göre Yakup, Esav'ın Kral Nemrut'u –iki yüz elli yaşında olmasına rağmen kral hâlâ hayattaydı– pusuya düşürüp öldürdüğünü biliyor ve her ikisi de diğerinin avcılıktaki ününü kıskanıyordu. Nemrut'un öfkeden deliye dönen adamlarından uzun süre kaçmak zorunda kalan Esav için de bu çok zor bir durumdu. Aslında Esav, Yakup'a ilk oğulluk hakkını Tanrının muvafakati ile vermişti. Zira yüzyıl sonrasında çöldeki göçebelik zamanlarında toplanma çadırı (Ahit Çadırı) kurulduğunda, her aileden sadece ilk doğan çocuklar sunu bahşedebiliyordu. Bu durumu gören Yakup haykırarak, "Tanrının sunağının önünde duran bu günahkâr mı O'nun tarafından kutsanacak?" demişti. Bunun dışında Esav, ilk oğulluk hakkını hemen satmaya razıydı çünkü ölülerin tekrar dünyaya gelmesiyle alay ettiği için sunakta öldürülmekten korkuyordu.

Diğerleri ise ilk oğulluk hakkının Esav'a Kenan mirasından iki pay alma ayrıcalığı tanıdığı için, onun bu hakkı Yakup'a sattığını ve bunun karşılığında da ondan yüklü bir miktarda altın aldığını ileri sürerler. Hatta bu yazarların naklettiğine göre Mikail ile Cebrail yapılan anlaşmaya bizzat tanık olmasaydı ve bunun ötesinde Esav, çok sevdiği babası İshak'ın üzerine yemin etmemiş olsaydı karşılığında altın aldığı bu anlaşmayı sonra tanımayacak ve reddedecekti. [2]

(c) Esav'ın İshak'a karşı duyduğu sevgi örnek alınacak türdendi. Ona her gün geyik eti getirir ve törenlerde giydiği kıyafet dışında başka bir giysiyle asla çadırına girmezdi. Bu yüzden Yeşu, Kenan ülkesine girdiğinde Tanrı, İsrailoğullarına, onların Edomlu kuzenlerine saldırmamalarını buyurmuş ve dolayısıyla da Esav'ı duyduğu bu içten sevgi nedeniyle ödüllendirmişti. Tanrı, İsrailoğullarını uyarırken onlara, "Esav'ın babasına bahşettiği onuru size bildirmeliyim" demişti. Gerçekten de Esav yaşadığı müddetçe büyük bir zenginliğe ve refaha sahip oldu. [3]

NOTLAR

1. Tekvin XXV. 29-34.
2. Gen. Rab. 694-97, 699; Sepher Hayashar 90-91; B. Baba Bathra 16b; Tanhuma Buber Gen. 125-27; Pesiqta Rabbati 47b-48a; Mid. Leqah Tobh Gen. 123-24; Mid. Sekel Tobh ve Imre Noam-Tekvin XXV. 26; Mid. Hagadol Gen. 400-401; Mid. Agada Gen. 64-65; Bereshit Rabbati 105.
3. Gen. Rab. 728; Pesiqta Rabbati 124a; Mid. Leqah Tobh Gen. 133; Cf. Ginzberg LJ, V. 278.

*

1. Kendisinin Edom 'Kızıl' ya da en azından Edom'un babası olduğu *Tekvin*'de sıkça tekrarlanan Esav'ın kırmızı mercimeğe karşı duyduğu güçlü istek onun kızıl saçlarına yapılan bir vurgudur. Aynı zamanda Esav, Seir 'Tüylü' şeklinde de betimlenmişti. Sonraki kitaplarda (*Sayılar xxiv. 18; 2 1. Tarihler xxv. 11; 2 Krallar xiv. 7*) 'Seir' ile 'Edom' birbirlerinin yerlerine kullanılan sözcükler olarak karşımıza çıkar. Buna karşın Seir'in Oğulları başka yerlerde ise Horlularla ilişkilendirilmiştir: "Bunlar Horlu Seir'in Oğulları, ... ülkesinin sakinleridir..." (*Tekvin* v. 30). Aynı şekilde bir başka ifade de şu şekildedir: "Bunlar Seir ülkesinin Horlu komutanlarıdır..." (*Tekvin* v. 30). Bundan dolayıdır ki *Tensiye* II. 12'nin tarihçisi Horluların bir zamanlar Seir ülkesinde yaşadığını, ne var ki Esav'ın çocuklarının onları alt ederek topraklarına yerleştiklerini kaydeder.

2. Ne Sümer, ne Sami ne de Hint-Avrupa dillerine benzeyen lisanlarıyla Horlular ya da Hurrianlar, MÖ üçüncü binyılın sonlarına doğru Akat ülkesinin kuzey uçlarında yaşamışlardır. Toprakları ise Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu'da bulunmaktaydı. Buna karşın Horlular, Ketura'nın oğulları olarak anlatılan 'Hori' ya da 'Troglodıteler' (karşılaştırınız *Eyüp* xxx. 6) değillerse eğer, yaşadıkları yer olduğu ileri sürülen İdumaea'da yapılan kazılarda bu medeniyete ait hiçbir arkeolojik kanıt bulunamamıştır. Tunç Çağının Sami ırkından gelmeyen çiftçileri olan Seirliler, sözü edilen topraklara MÖ yaklaşık iki bin yıllarında yerleşmişler ve bundan yedi yüzyıl sonra Mısırlı II. Ramses

tarafından inşa edilen taş anıtta isimleri yer almıştır. Buna karşın Sami dilini konuşan kabileler bu bölgeyi daha önce ele geçirmişler ve 'Edom' adından MÖ 1215 yıllarında II. Seti için bir papirüs üzerine yazılan listede ilk olarak bahsedilmişti. Hem Seirlileri hem de Horluları kısmen de olsa asimile eden söz konusu Edomlular, Kral Davut'un MÖ 994 yıllarında gerçekleştirdiği fethe kadar refah içinde yaşamışlardır.

3. Esav'ın ilk oğulluk hakkını kardeşiyle takas etmesi, takip eden yıllarda Edomluların kendilerinden daha aşağıda olan, kendileriyle aynı dili konuşan ve daha önceden saldırmaya cesaret bile edemeyen kardeş İsrailliler (*Sayılar* xx. 14) tarafından işgal edilişini açıklar niteliktedir. Davut'un, Edom Kentinin güvenliğini üzerine alıp her yanına askeri birlikler yerleştirmesi (2 *Samuel* viii. 14; 1. *Krallar* xi. 15-16), İsraillilerin, Yahuda Kralı Yerobam hükümranlığına dek bu halk üzerinde kurduğu hâkimiyetin kanıtı niteliğindedir. Edomluların, Yahuda Kralına karşı bu olaydan hemen sonra gerçekleştirdikleri başarılı isyan (2 *Krallar* viii. 20 ff.; 2 *Tarihler* xxi. 8 ff) ile bundan iki yüzyıl sonra Amatsyalılar tarafından gerçekleştirilen kısa süreli fethin dışında hâkimiyetleri yedi yüzyıl sürdü ve bu süre içerisinde egemenliklerini korumayı başardılar.

4. En sonunda Edomlu Herod, Hasmonay varisi olan Aristobulus'u öldürüp Hasmonay Prensesi Mariamne ile zorla yaptığı evliliği gerçekleştirdikten sonra Yahudilerin Kralı oldu ve Augustus da onun hâkimiyetini ve krallık unvanını tanıdı. Esav'ın doğum hakkını konu alan söylence de bu şekilde cinayet ve tecavüz ithamlarıyla genişletilmek zorunda kaldı. Esav'ın mercimeğin yanı sıra altına sahip olmak için sıraladığı istekler, Herod'un tebaasında bulunanlardan istediği ağır vergileri hatırlatan ve gözler önüne seren bir hatırlatma olarak söylenceye iliştirilmiş olabilir. Esav'ın bir evlada yakışır derecedeki dindarlığı ve ebeveynlerine gösterdiği saygıdan ibaret olan tek erdemi bu dünyadaki refahına olan işaret olarak algılanmaktadır. Ne var ki bütün Edomlular eninde sonunda diğer dünyada işkence ve cezalara maruz kalacaklardı. Hasmonaylar tarafından zorla Museviliğe çevrildiklerinde Edomlulara Musa Kanunları verildi ve benimsetildi – buna karşın onlara peygamber verilmedi; Esav'ın ölülerin tekrar dirilişiyle alay etmesi bu yüzdendir. Ancak tüm bunlara karşın [Herod'un kişiliğinde] Esav'ın kurduğu yeni tiranlık altında bile İsrail en azından Kudüs'te düzenlenen Tapınak ibadetindeki ilkdoğan ritüelini düzenleme hakkını elinde tutmayı başarmış ve bu Kanunları Ferisi Yüksek Mahkemesinde yorumlatmayı, sürdürebilmiştir.

5. Roma ile Edom'un midraş özdeşleştirilmesi salt bir mit şeklinde algılanmamalıdır –aynı şekilde bu durum Aeneas ya da Romulus'un Edom soyun-

dan geldiği şeklinde de yorumlanmamalıdır. Söz konusu ilişkilendirme politik bir yakınmayı maskeleme için gerek duyulan bir güvenlik ölçütüdür. Ferisi münzeviler Herod zulmünü Roma himayesi altında nefret uyandıran yönetim şeklinde algılamalarına karşın bu durumu, eğer İsrail, Tanrının takdirini kazanmak istiyorsa bunu Tanrının bir dileği olarak kabul etmesi gerektiği şeklindeki tarihi bir olaya dayandırmışlardı. MÖ 68 yılındaki isyana kadar Romalıların birer kuklası halinde hayatlarını sürdüren Herodlular, Sadukiler tarafından davet edilmiş, tanınmışlar ve Tarsuslu Paul ile Josephus gibi din kaçakları tarafından sahte iltifatlara boğulmuşlardır (*Acts* xxv. 13-xxvi. 32) – Josephus, II. Agrippa ile samimiyetini, Roma Vespasyanus Hanedanlığı kralları olan Titus ve Domitian ile kurduğu arkadaşlıklarını övünerek anlatmaktan geri kalmamıştır.

6. Buna karşın *Tekvin* söylencesinin esas anlatmak istediği şey anlık bir açgözlülüğün Esav'ı baştan çıkardığıdır: Mercimekler ona verilmemiş olsaydı, da hayatını kaybetmeyecekti. Yakup bunun üzerine kıt kanaat geçinen göçebe bir avcının Vaat Edilen Topraklara varis olamayacak kadar önemsiz biri olduğuna karar vermiştir. Kendilerine yerleşik tarımsal bir yaşam şekli kuran ve çöldeki akınlardan yorgun ve bitap düşmeyen insanların, tefekkür ve dini ritüeller için daha fazla vakte sahip oldukları bir gerçektir. Buna karşın midraş yorumcuları şu gerçeği göz ardı ederler: Belki de buna neden olan şey bir göçmen olan Habil ile yerleşik bir çiftçi olan Kabil'in arasında geçen benzer tartışmadır. Ayrıca bunun bir diğer sebebi olarak da İsraillilerin çölde avare olarak dolaştıkları sırada Edomluların tarımsal hayatı benimsemiş oldukları gösterilebilir.

41.
ÇALINAN KUTSANMA

(a) İshak yaşlanmış, gözleri görmez olmuştu. Yüz yirmi üç yaşına gelmiş ve artık ölümün çok yakınında olduğunu hisseder olmuştu. Büyük oğlu Esav'ı çadırına çağırıp ona, "Oğlum" dedi. "Silahlarını, ok kılıfını ve yayını al, kırlara çıkıp benim için bir hayvan (geyik) avla. Sevdiğim lezzetli bir yemek yap, bana getir yiyeyim. Ölmeden önce seni kutsayayım."

İshak, oğlu Esav'la konuşurken Rebeka onları dinliyordu. Esav avlanmak için kıra çıkınca Rebeka oğlu Yakup'u çağırarak ona şöyle dedi: "Dinle, babanın ağabeyin Esav'a söylediklerini duydum. Baban ona, 'Bana bir hayvan avla getir. Lezzetli bir yemek yap, yiyeyim. Seni Tanrının huzurunda kutsayayım' dedi. Bak oğlum sana söyleyeceklerimi iyi dinle: Git süründen bana iki seçme oğlak getir. Onlarla babanın sevdiği lezzetli bir yemek yapayım. Yemesi için onu babana sen götüreceksin. Öyle ki, ölmeden önce seni kutsasın." Yakup, "Ama kardeşim Esav'ın bedeni kıllı, benimkiyse kılsız" diye yanıtladı. "Ya babam bana dokunursa? O zaman kendisini aldattığımı anlar. Kutsama yerine üzerime lanet getirmiş olurum" dedi. Annesi, "Sana gelecek lanet bana gelsin, oğlum" dedi. "Sen beni dinle, git oğlakları getir."

Yakup gidip oğlakları annesine getirdi. Annesi de oğlak etinden lezzetli bir yahni pişirdi. Büyük oğlu Esav'ın en güzel giysileri o anda evdeydi. Rebeka onları küçük oğlu Yakup'a giydirdi. Ellerinin üstünü, ensesinin kılsız yerini oğlak derisiyle kapladı. Yaptığı güzel yemekle ekmeği Yakup'un eline verdi. Yakup, babasının çadırına gidip şunları söyledi:

"Baba, işte geldim."

"Evet, oğlum, sen kimsin?"

Yakup, "Ben ilk oğlun Esav'ım. Beni tanımadın mı? Söylediklerini yaptım. Lütfen kalk, otur da avladığım geyiğin etinden pişirdiğim yemeği ye. Öyle ki, beni kutsayabilesin."

İshak, "Nasıl böyle çabucak buldun, oğlum" dedi.

Yakup, "Tanrı bana yardım etti" diye yanıtladı.

İshak, "Yaklaş, oğlum" dedi. 'Sana dokunayım, gerçekten oğlum Esav mısın, değil misin anlayayım' dedi.

Yakup babasına yaklaştı. Babası ona dokunarak, "Ses Yakup'un sesi, ama eller Esav'ın elleri" dedi. Onu tanıyamadı. Çünkü Yakup'un elleri ağabeyi Esav'ın elleri gibi kıllıydı. İshak onu kutsamak üzereyken bir daha sordu: "Sen gerçekten oğlum Esav mısın?"

Yakup, "Evet" diye yanıtladı.

İshak, "Oğlum, öyleyse av etini getir yiyeyim de seni tüm kalbimle kutsayayım" dedi.

Yakup önce yemeği sonra da şarabı getirdi. İshak, kendisine sunulanları yiyip içtikten sonra şöyle dedi: "Yaklaş da beni öp." Yakup yaklaşıp babasını öptü. Babası onun giysilerini kokladı ve kendisini kutsayarak şöyle dedi:

"İşte oğlumun kokusu
Sanki Tanrının *kutsadığı*
Kırkarın kokusu.
Tanrı sana göklerin çiyinden
Ve yerin verimli topraklarından
Bol buğday ve yeni şarap versin.
Halklar sana kullık etsin,
Uluslar boyun eğsin.
Kardeşlerine egemen ol,
Kardeşlerin sana boyun eğsin.
Sana lanet edenlere lanet olsun,
Seni kutsayanlar kutsansın."

İshak, Yakup'u kutsadıktan ve Yakup babasının yanından ayrıldıktan hemen sonra kardeşi Esav avdan döndü. Esav da lezzetli bir yemek yaparak babasına götürdü. Ona, "Baba, kalk, getirdiğim geyik etini ye" dedi. "Öyle ki beni kutsayabilesin." Babası, "Sen kimsin?" diye sordu. Esav, "Ben ilk oğlun Esav'ım" diye karşılık verdi. İshak'ı bir titreme sardı. Tir tir titreyerek, "Öyleyse daha önce avlanıp bana yemek getiren kimdi?" diye sordu. "Sen gelmeden önce yemeğimi yiyip onu kutsadım. Artık o kutsanmış oldu. Bunu yapan kardeşin Yakup olmalı. Beni kandıran ve senin yerine kutsanan o oldu" dedi.

Esav, babasının anlattıklarını duyunca acı acı haykırdı: "Beni de kutsa baba, beni de!" dedi. "Ona boşuna mı Yakup diyorlar. İki kezdir beni aldatıyor. Önce ilk oğulluk hakkımı aldı. Şimdi de benim yerime o kutsandı." Sonra da babasına dönerek, "Kutsamak için bana bir hak ayırmadın mı?" diye sordu.

İshak, "Onu sana egemen kıldım" diye yanıtladı. "Bütün kardeşlerini onun hizmetine verdim. Onu buğday ve yeni şarapla besledim. Senin için ne yapabilirim ki, oğlum?" diye yanıtladı.

Esav, "Sen yalnız bir kişiyi mi kutsayabilirsin baba?" dedi. "Beni de kutsa baba, beni de!" dedi. Sonra hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Babası şöyle yanıtladı:

"Göklerin çiyinden,
Zengin topraklardan
Uzak yaşayacaksın.
Kılıcınla yaşayacak,
Kardeşine hizmet edeceksin.
Ama özgür olmak isteyince,
Onun boyunduruğunu kırıp atacaksın."

Ancak babası Yakup'u kutsadığı için Esav, kardeşi Yakup'a kin besledi ve kendi kendine şu yemini etti: "Babam ölür ölmez ve yası sona erer ermez Yakup'u öldüreceğim!" [1]

(b) Bazıları Tanrının göklerden bir melek göndererek Esav'ı kırlarda geciktirip eve çabucak dönmesine engel olduğunu ve bu sırada da Rebeka'nın yahniyi pişirerek İshak'a götürebildiğini ileri sürerler. Buna göre Esav kırda bir geyik görüp onu avladıktan sonra bir diğerinin peşine düşmüş, ancak gönderilen melek her iki geyiği de canlandırıp serbest bırakmıştı. Esav ne zaman bir kuş vurup kanatlarını kestikten sonra avına devam etse, melek gelip onun kanatlarını tekrar eski haline getiriyordu. Dolayısıyla Esav vurduğu hayvanlardan hiçbirini babasına getirememiş, ona ancak köpek etinden yaptığı yemeği götürebilmişti. [2]

(c) Başkaları ise On Emir'in Beşincisi nedeniyle Yakup'un annesine itaat etmesine karşın aslında onun buna benzer planlı aldatmalardan nefret ettiğini; annesinin kurduğu planı öğrendikten sonra hıçkırarak ağlayıp üzerindeki utancı kaldırması için gizliden gizliye Tanrıya yalvardığını ve bunun üzerine de Tanrının onu desteklemesi için iki melek görevlendirdiğini ileri sürerler. Ancak ileriyi gören biri olan ve Yakup'un büyük sıkıntılarla yüz yüze gelmesi gerektiğini bilen Rebeka, oğluna dönerek şöyle dedi: "Cesaret, oğlum! Âdem günah işlediğinde, annesi olan toprak, onu lanetlenmedi mi? Eğer gerek olursa babana Esav'ın yaptıklarını kendi ağzımla anlatırım." Tüm bu anlatılanlara karşın Yakup, yine de babası İshak'a yalan söylememiş, ona sadece, "Ben senin ilk doğan oğlunum" demişti –aslında gerçek olan buydu, çünkü Yakup, Esav'dan ilk oğulluk hakkını satın almıştı.

Aynı şekilde diğer bir grup yazar da, Rebeka'nın küçük oğlu Yakup'a verdiği Esav'ın kıyafetlerinin –bu giysiler Tanrı tarafından Âdem ile Havva'ya yapılmıştı– artık Yakup'un hakkı olduğunu ve İshak'ın da bu giysilerin cennete özgü kokusunu tanıdığını ileri sürer. Buna göre İshak kendisine karşı oynanan oyunu fark ettiğinde çok sinirlenip Yakup'a lanet okumak üzereyken, Tanrı onu şunları söyleyerek uyarmıştı: "Sana lanet edenlere lanet olsun! Seni kutsayanlar kutsansın" cümlelerini sen kurmadın mı?" Daha sonra İshak, Esav'a dönerek ona şunları söyledi: "Yakup, hizmete değer biri olduğu sürece ona hizmet etmek, kulluk etmek zorundasın. Ancak Yakup ne zaman ki Tanrının koyduğu kuralları hiçe sayar ve onları tanımaz, o zaman onu kendi uşağın yap!" [3]

NOTLAR

1. Tekvin XXVII. 1-41.
2. Tanhuma Buber Gen. 131; Tanhuma Toldot bl. 11; Gen. Rab. 754; Mid. Leqah Tobh Gen. 135; Targum Yer.-Tekvin XXVII. 31.
3. Gen. Rab. 727, 730, 740-41, 756, 762-63, 765; Mid. Hagadol Gen. 424, 435, 440; Mid. Leqah Tobh Gen. 132-34, 137-38; Tanhuma Buber Gen. 131-33; Mid. Sekhel Tobh 117; Jubilees XXVI. 13.

*

1. Birbirine düşman olan ikiz kardeşler, anneleri ve onların ölmek üzere olan babaları, yapılan son kutsamanın getireceği yarara dair sağlam inancı kararlı bir şekilde taşımaktadır. Bu inanç sade bir kehanetten öte, İsrail'in geleceğini kuran inançtır. Öyle ki, bir kez telaffuz edilen bu kelimelerin geri alınması ya da onlardan vazgeçilmesi söz konusu bile değildir. Eğer Esav, avladığı geyikten yapılan yemeği zamanında babasına ulaştırmış ve onun yemesini sağlamış olsaydı, onun soyundan gelenler İshak'ın kutsamasından üzerlerine düşen payları almış olacak ve Kenan ülkesi bundan nemalanmış olacaktı. Söz konusu kutsamanın önemi mal imtiyazlığında saklıydı. Bir zamanlar topraklarının büyük ve verimli kısmını –cennetten gelen çiy taneleriyle sulanan Filistin'in verimli batı kesimi– Yakup'a veren İshak, oğlu Esav'a İbrahim Krallığından sadece Idumaea'yı vermişti. Oldukça verimsiz olan bu bölgenin toprağını onun yarı-göçebe olan oğulları kılıç zoruyla verimli kılmak zorunda kalacaklardı. Bir başka ifadeyle kervanlara ve diğer komşu halktan olan köylere saldırarak ya da onlardan koruma parası alarak geçimlerini sürdürme yoluna gideceklerdi. 'Kardeşine hizmet edeceksin' ifadesi Kral Davut ile Kral Yerobam hükümranlıkları arasındaki dönemde gözlenen Edom köleliğini anlatır (*2. Krallar VIII. 20-22*). Birincisinden hem tarz hem de ritim olarak oldukça farklı

olan Esav'a atfedilmiş ikinci kutsama, Edom'un birbirini takip eden isyanlarına bir gerekçe olması amacıyla söylenceye eklenmiştir.

2. Her ne kadar midraş yorumcuları İshak'ın yaptığı kutsamanın yararını kabul etmiş olsalar da, aynı zamanda Peygamber Hoşea'nın (XII. 3-13) 'Yakup'u yaptığı fenalıklar yüzünden cezalandırmakla tehdit ettiğinin de bilincindeydiler. Buna göre Hoşea, Yakup'un ana rahminde kardeşinin topuğunu tuttuğunu, eriştiği güçle kendisini prens ilan ettiğini, türlü hileler kullandığını ve Esav'ın intikam korkusundan kaçarak Suriye'ye sığındığını hatırlatmaktadır. Göründüğü kadarıyla Yakup'un hile yaparak kardeşinin yerine kutsanmasını kınayan cümle metinden çıkartılmış ve ortaya çıkan boşluk da (4. ve 5. dizeler) onun Beyt El güreş ustalığına yapılan övgü yüklü sözlerle doldurulmuştur. İkinci İşaya (*İşaya* XLIII. 27-28) ileriki yıllarda Yakup'un işlediği günahın en sonunda Babil Sürgünüyle cezalandırıldığını ifade etmektedir: "İlk atanız günah işledi... bu yüzden... Yakup soyunu bütünüyle yıkıma mahkûm ettim."

3. Bu söylence –yukarıdaki anlatımın ilk bölümü, Kenan kökenli bir Yunan hikâyesiyle paralellik gösterir– İbrani geleneğinde, Yunan mitolojisinde karşılaştığımız hain ve zalim Odysseus benzeri 'birçok düzenbazlığın adamı' olmanın hâlâ bir asalet simgesi sayıldığı dönemler vardır. Aslında Odysseus'un büyükbabası ve aynı zamanda da hırsızların ustası olan Autolykos, Laban konteksti içerisinde düşünüldüğünde Yakup ile özdeşleştirilebilir. Buna karşın hırsızlık ve yalan söyleme içlerinde Tanrı korkusu olan Yahudiler için Yasa tarafından şiddetle yasaklanmıştı. *Levililer* XIX. 11'de şu ifadelere yer verilir: "Birbirinize ne yalan söyleyecek, ne de birbirinizin malını çalacaksınız!") Dolayısıyla bu dönem din adamları çok keskin bir ikilemle baş başa kalmışlardı. Onların öne sürdüğü ifade şuydu: Tüm evrenin kaderi, ataları ve aynı zamanda da Tanrının Vaat Edilen Topraklarının yasal varisi olan Yakup'un doğruluğu üzerine asılı duruyordu. Dolayısıyla Esav ile Yakup'un konu edildiği miti gizlemek ve böylelikle İshak'ın kutsamasını gizlemeleri, ortadan kaldırmaları mı gerekiyordu? Yoksa açlıktan ölmek üzere olan bir adama yiyecek vermeyi, kardeşini soymayı ve gözleri görmeyen bir babayı yüksek idealler uğruna aldatmayı hoş görmeleri mi? Her iki alternatifi de kabul edemeyen din adamları hikâyeyi yeniden biçimlendirdiler. Anlattıklarına göre Yakup, annesine sadakatle bağlıydı; annesinin ona uyguladığı yaptırımlardan son derece mutsuzdu; bu durumdan nefret ediyordu ve yalanlardan kaçınmak için çok özenli davranıyordu. Esav Hititli kadınlarla evlenmiş ve onların putperestliği Rebeka'yı rahatsız etmişti. Hititlerin onu Roma'nın zalim krallığı ile özdeşleştirmeleri sonucu Yakup, aldatılmaları vacip olan bu ülke-

nin memur ve ajanları tarafından düşman topraklarında nasıl ayakta kalınabileceğinin bir örneği haline getirilmişti. Yakup'un, Musa Yasalarının ilanından önce yaşadığından hareketle onun hilelerini hoş görmeye gönüllü olmasalar da –onlara göre Yasa, yaratılıştan önceydi– din bilginleri onu en azından annesi Rebeka tarafından hileyle günaha itilmiş biri olarak tasvir edebilirlerdi. Rebeka, İsrail'in geleceği hakkında yapılan kehanette kendi başı üzerine lanetlenmişti.

4. Birinci yüzyılın sonlarından kaleme alınan *Epistle to the Hebrews* (XII. 16-17) (*İbranilere Mektup*) adlı eserin yazarı, kutsal şeylere saygısızlık yapan ve doğum hakkını 'bir lokma yiyecek' karşılığında değiş-tokuş eden Esav'ın, babası tarafından kutsanmaktan alıkonup reddedildiğini, zira onun bu satışın varlığını inkâr edemediğini ileri sürer.

42.
ESAV'IN EVLİLİKLERİ

(a) Esav kırk yaşında Hititli Beeri'nin –bazı yazarlar onu Hivli Oholivama olarak adlandırırlar– kızı Yudit ve Hititli Elon'un kızı Basemat, ya da Adah ile evlendi. Bu kadınların putperestliği İshak ve Rebeka'nın başına dert oldu. Esav, anne ve babasını memnun etmek için, amcası İsmail'in kızı, içinde Tanrı korkusu olan Basemat ya da Mahalat ile üçüncü kez evlendi. [1]

(b) Bazı yazarlar anne ve babası İshak ve Rebeka'ya duyduğu sevginin, Yakup'un hırsızlığına göz yumdukları için Esav'da bir müddet sonra nefrete dönüştüğünü ileri sürerler. Buna göre Esav şöyle düşündü: "İsmail'in kızlarından biriyle evleneceğim ve onu, benden zorla alınan doğum hakkımın tanınması için ikna edeceğim. İshak bunu reddettiğinde ise İsmail onu öldürecek. Babamın intikamını almak için ben de İsmail'i öldürüp bu şekilde her ikisinin de varisi olup malvarlıklarına konacağım." Buna karşın İsmail'e şunu söylemeyi de ihmal etmedi: "İbrahim öldüğünde tüm sahip olduğu malları senden küçük olan İshak'a bıraktı ve seni de çölde hayatını kaybetmen için evinden uzaklaştırıp gönderdi. Şimdi İshak aynı planı benim için yapmaya çalışıyor. Senin haklarını gasp eden kardeşinden intikamını al. Bu şekilde ben de hakkımı alabilirim." Esav'ın söylediklerini dinleyen İsmail ona şu soruyu yöneltti: "Senin hakkını alan ve sana yanlış davranan İshak'ı neden ben öldüreyim?" Esav, buna şöyle cevap verdi: "Kain kardeşi Habil'i öldürdü, ancak şimdiye dek hiçbir erkek çocuk baba katili olmadı." Ne var ki Tanrı, Esav'ın aklından geçen kötü planları okudu ve şunları söyledi: "Gizlice yaptığın tüm planları gün ışığına çıkaracağım!" [2]

(c) İsmail, kızı Basemat'ın nişanından hemen sonra hayatını kaybetti. Bunun üzerine onun büyük oğlu Nevayot, kız kardeşini Esav ile evlendirdi. Tüm bunlar olurken İsmail, kızı Basemat'ın adını 'Mahalat' olarak değiştirmişti. Bunu yapmasındaki amaç, Esav'ın aynı adı taşıyan diğer Hititli eşinden kızını ayırt etmek, ayrıca da bu evlilikle Esav'ın günahlarının Tanrı tara-

fından affedilmesini sağlamaktı. Esav, bu şekilde gerçekten de Tanrı tarafından affedilme fırsatını en sonunda ele geçirmişti, ancak Hititli olan eşlerini evinden uzaklaştırmadığı için bu kadınlar çok geçmeden Mahalat'ı da yolundan çevirmeyi başardılar. Mahalat'ın oğullarının hepsi de putperest Seir ve Horlularla evlendiler.[3]

(d) Esav'ın oğullarının adları şunlardır: Esav'ın karılarından Ada'nın oğlu Elifaz, Basemat'ın oğlu Reuel. Teman, Omar, Tsefo, Gatam ve Kenaz. Reuel'in oğulları ise Nahat, Zerah, Şamma ve Mizza idi. Timna, Esav'ın oğlu Elifaz'ın cariyesiydi. Elifaz'a Amalek'i doğurdu. Esav'ın diğer eşi Oholibama'nın Esav'a doğurduğu oğullar da şunlardı: Yeuşu; Yalamı ve Korah.[4]

NOTLAR

1. Tekvin XXVI. 34; XXVIII. 8-9; XXXVI.
2. Gen. Rab. 764-65; Agadat Bereshit 6, 95-96; Mid. Tehillim 112; Hadar-Tekvin XXVII. 42; Mid. Hagadol Gen. 440.
3. Mid. Hagadol Gen. 440; Seder Olam 2; B. Megillh 17a; Nur al-Zulm 87; Gen. Rab. 768-69; Sepher Hayashar 99-100.
4. Tekvin XXXVI. 1-14.

*

1. *Tekvin* tarihçileri Edom'un üç kadın atasını söylencelere göre isimlendirmişlerdir. Bunlardan birinin kesinlikle Basemat olduğundan şüphe edilmezken, diğer ikisi Yudit veya Mahalat ya da Ada veya Oholibama şeklinde hatırlanmıştır. *Basemat* (*Basemath*) kelime olarak 'kokulandırılmış' anlamına geliyor olabilir. *Oholibama* (*Aholibamah*), 'çadırım yüceltildi; *Ada* (*Adah*), 'topluluk, toplantı' anlamına gelir. Hivli *Oholibama* (*Aholibamah*) ise muhtemelen *Horit* (*Horite*) kelimesinin yanlış yorumlanmasından ortaya çıkmıştır.

2. *Tekvin* XXXVI. 10-14'te Esav'ın oğulları anne esas tutularak sıralanmıştır. Aynı şekilde *Tekvin* XXXV. 23-26'da da Yakup'un oğulları sıralanmıştır. Yakup'un oğullarının dört annesi vardı: Lea, Rahel, Bilha ve Zilpa. Belki de Esav'ın oğullarının sadece üç annesi olmasından dolayı, tarihçiler paralellik kurmak amacıyla bir başka ismi de bu listeye eklemişlerdi – Lotan'ın (Lot) kız kardeşi, Timna. Görünen o ki önceki döneme ait kabile birlikleri de Zodyak'ın on iki işareti ile ilişkilendirilmişler ve ona uygun hale getirilmişlerdi.

3. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi Edom'un soy ağacı, İsrail'in soy ağacı ile yakın benzerlikler taşımaktadır:

İSRAİLOĞULLARI

Lea	Rahel	Bilha	Zilpa
Ruben	(Yusuf)	Dan	Gad
Şimeon	Efrayim	Naftali	Aşer
Levi	Manasse		
Yahuda	Benyamin		
İssakar			
Benyamin			

EDOM'UN OĞULLARI

Ada	Basemat	Timna	Oholibama
(Elifaz)	(Reuel)	(Elifaz)	Yeuşu
Teman	Nahat	Amalek	Yalamı
Omar	Zerah	Korah	
Tsefo	Şamma		
Gatam	Mizza		
Kenaz			

4. Kenaz, Nahat, Zerah, Şamma, Yeuşu ve Korah gibi Edom kabile isimlerinden altısı İsraillilerin Yahuda, Benyamin ve Levi kabilelerinde de karşımıza çıkar – bu rastlantı Edom ile Yahuda arasındaki yakın ilişkiye bir kanıt niteliği taşımaktadır. Buna ek olarak *Yudit* (*Judith*) 'Tanrıya Övgü' ismi, *Yahuda*'nın dişil formudur. Aynı şekilde 'Aholibah' sözcüğüyle ilintili olan 'Oholibama' ('Aholibamah') da, Kudüs'teki putperest ritüelleri kınadığından dolayı Yahuda'ya Hezekiel tarafından verilen (xxiii) sembolik bir isimdir. Yahuda kavmi, başlangıçta Edomlu Kenizlerin (*Sayılar* xxxii. 12; *Hâkimler* i. 13) yanı sıra Kalevlileri de içinde barındırarak Amalek'in topraklarında yaşayan Kenanlıların (*1. Samuel* xv. 6) katılımıyla sınırlarını genişletmişti.

5. *Tekvin* xxxvi. 10-12'de 'Elifaz'ın Oğulları'nın Esav ve eşi Ada'nın torunları olarak anlatılmasına karşın sonraki ifadelerde onlardan 'Ada'nın oğulları' olarak bahsedilmektedir (ayet 16). Basemat'ın torunları da aynı şekilde 13 ve 17. ayetlerde onun oğulları şeklinde tasvir edilmiş; buna karşın 19. ayette ise 'Esav'ın oğulları' şeklinde tanımlanmıştır. Aynı şekilde *Tekvin* xlviii. 5-6'da Yakup'un torunları olan Efrayim ile Manasse onun 'oğulları' olmakta ve bu şekil-

de de babaları olan Yakup'un kavmi elimine edilmiştir. Buna karşın görünen o ki anaerkil yaşam düzenini seçen Dina kavmini içine alan Efrayim onun pozisyonunu kazanmasını bilmiştir. Kendilerine herhangi bir toprak parçası verilmeyen kâhinlerden oluşan Levi kavmi belirsizlikle ilişkilendirilmiş ve bu yüzden de kutsal 'on üçüncü kavim' haline gelmiştir. Söz konusu olan on üç kavim, Musa'nın emriyle Tapınak'ta muhafaza edilen badem değneğiyle sembolize edilmiştir. Bu değneklerin içlerinden sadece Harun'un değneği filiz vermiş ve bundan dolayı Levi de Tanrının seçilmiş kâhini haline gelmiştir (*Sayılar* xvii. 16-24). Badem, kutsal bilgeliği temsil etmekteydi. Yedi-kollu Şamdan ya da *Menorah*'ın üzerine de badem yapraklarının motifleri bulunmaktaydı (*Çıkış* xxv. 31).

6. *Tekvin*, ataerkil Yahudilerin, anaerkil yaşam düzenini benimseyen komşularıyla olan daimi mücadelesini özellikle vurgular. Esav'ın, her iki sistem arasında bir uzlaşı sağlamasından dolayı midraş yorumcuları, onun ataerkil yaşam düzenini seçen İsmail kavminden yaptığı evliliği en kötü biçimde ifade etmekte kendilerini özgür hissetmişlerdir.

43.
YAKUP'UN BEYTEL'E GİDİŞİ

(a) Rebeka, Yakup'u yanına çağırarak ona şöyle dedi: "Ağabeyin Esav, seni öldürmeyi düşünerek kendini avutuyor. Sen ölünce İsmail de senin intikamını alacak. Niçin bir günde ikinizden de yoksun kalayım? Hemen Paddan-Aram'a, kardeşim Laban'ın yanına kaç. Ağabeyinin öfkesi dinip sana kızgınlığı geçinceye, ona yaptığını unutuncaya kadar orada kal. Birini gönderir, seni getirtirim." Rebeka daha sonra da İshak'a şunları söyledi: "Bu Hititli kadınlar yüzünden canımdan bezdim. Eğer Yakup da bu ülkenin kızlarıyla evlenirse bu utanç beni öldürür." Bunun üzerine İshak, Yakup'u yanına çağırdı ve ona, "Kenanlı kızlarla evlenme!" dedi. "Bunun yerine hemen Paddan-Aram'a git ve Laban'ın ikiz kızlarından birini kendine eş olarak seçip onunla evlen." Yakup bunları söyledikten sonra da şunları söyledi:

"Her Şeye Gücü Yeten Tanrı seni kutsasın,
Verimli kılsın, soyunu çoğaltsın,
Soyundan halklar türesin!
İbrahim'i kutsadığı gibi
Seni ve soyunu da kutsasın.
Öyle ki Tanrının İbrahim'e verdiği
Topraklara sahip olasın!"[1]

(b) Tüm bunlar olurken Yakup ve Esav altmış üç yaşındaydı. Bazı yazarlar, Esav'ın eşlerinden şikâyetçi olan Rebeka'nın onların isimlerini anmadığını; bunun yerine ellerini burnuna koyarak toprağa sümkürdüğünü ifade ederler. Buna göre Yakup kaçtığında Esav, oğlu Elifaz'a onu öldürüp soyması emrini vermişti. Okçuluktaki ustalığıyla tanınan Elifaz, annesinin on amcasını da yanına alarak Yakup'un peşine düşmüş ve onu Şekem'de yakalamıştı. Yakup, Elifaz'a yalvararak ona şöyle dedi: "Sahip olduğum her şeyi alabilirsin, ama hayatımı bağışla –Tanrı yaptığın bu yağmalamayı doğru bir iş gi-

bi görecektir." Bunun üzerine Elifaz onu baştan aşağı soyup eşyalarını aldı. Ancak Elifaz bu yaptığıyla babası Esav'ın öfkesini arttırdı. [2]

(c) Kendisinin Esav tarafından takip edildiğinden korkan Yakup, Şekem yolundan ayrılarak gün batımına doğru Luz Kentine yaklaştı. Üzerinde hiçbir giysi olmadığı için şehre giremedi. Kentin dışında bir yerde geceledi, çünkü güneş batmıştı. Oradaki taşlardan birini alıp başının altına koyarak yattı. Düşte yeryüzüne bir merdiven dikildiğini, başının göklere eriştiğini gördü. Tanrının melekleri merdivenden çıkıp iniyorlardı. Tanrı yanı başında durup, "Atan İbrahim'in, İshak'ın Tanrısı benim" dedi. "Üzerinde yattığın toprakları sana ve soyuna vereceğim. Yeryüzünün tozu kadar sayısız bir soya sahip olacaksın. Yeryüzündeki bütün halklar sen ve soyun aracılığıyla kutsanacak. Seninle birlikteyim. Gideceğin her yerde seni koruyacak ve bu topraklara geri getireceğim. Verdiğim sözü yerine getirinceye kadar senden ayrılmayacağım."

Yakup uyanınca, "Tanrı burada, ama ben farkına varamadım" diye düşündü. Korktu ve "Ne korkunç bir yer!" dedi. Bu, Tanrının evinden başka bir yer olamaz. Burası göklerin kapısı." Ertesi sabah erkenden kalkıp başının altına koyduğu taşı anıt olarak dikti, üzerine zeytinyağı döküp şöyle ant içti: "Tanrı benimle olur, gittiğim yolda beni korur –bana yiyecek ve giyecek sağlarsa– ve babamın evine esenlik içerisinde dönmemi sağlarsa Tanrıdan başkasına hizmet etmeyeceğim. Bana vereceği her şeyin ondalığını O'na vereceğim." Bu yüzden bu yere Beytel, 'Tanrının Evi' adı verildi. [3]

(d) Bazıları Luz'un, Moriya Dağı eteklerinde, Tanrının Yakup'la konuştuğu tepe olduğunu ifade ederler. Buna göre yatarken Yakup'un başının altına koyduğu yastık, bir zamanlar Âdem tarafından inşa edilen daha sonra da İbrahim'in onardığı bir sunaktan alınan on iki taştan biriydi. Yakup on iki taşın birini yastık olarak aldığında diğer taşlar mucizevî bir şekilde konuşmaya başlamış ve "Başının altına beni de al" diyerek haykırmış ve sonra da birleşmişlerdi. Bunun üzerine Tanrı, 'Bu, sana vereceğim on iki dindar oğlun tek bir millet kuracağının işaretidir. Zodyak'ta on iki burç, günde on iki saat, gecede on iki saat ve bir yılda on iki ay yok mu? Öyleyse İsrail'in de on iki kavmi olacak!' dedi. [4]

(e) Diğer bir grup Tanrının başlangıçta melekleri yarattığında onların, "Efendimize şükürler olsun, sonsuza dek var olacak olan İsrail'in Tanrısına" dediklerini ifade ederler. Buna göre Âdem yaratıldığında melekler Tanrıya, "Efendimiz, övgüler sunup şükredeceğimiz insan bu mu?" diye sormuşlardı. "Hayır" dedi Tanrı. "O bir hırsızdır, yasaklı meyveyi yiyecek." Nuh dünyaya geldiğinde melekler gelip Tanrıya tekrar sordular: "O insan bu mu?" Tanrı yine "Hayır" dedi. "O bir sarhoştur." İbrahim dünya-

ya geldiğinde melekler bir kez daha gelip sordular: "Bu o insan mı?" Tanrı, yine "Hayır" dedi. "O küçükken sünnet olmayan dinini değiştiren birisidir." İshak doğduğunda melekler yine Tanrının yanına gidip sordular: "Bu o kişi mi?" Tanrı tekrar "Hayır" dedi. "O, Benden nefret eden büyük oğlunu seviyor." Ancak Yakup doğduğunda Tanrının meleklere verdiği cevap diğerlerinden faklıydı. "Övgüler sunup şükredeceğiniz insan budur" dedi. "Onun ismi Yakup olarak kalmayacak ve İsrail olarak değiştirilecek. Oğullarının hepsi ona şükredecekler!"

Yakup, Tanrının arabasının insan yüzlü meleği için bir model olarak seçilmişti. Saçsız siluetinin Ayın yüzeyine nakşettiği bu melek Hezekiel'e görünmüştü. [5]

(f) Başkaları Yakup'un rüyasında gördüğü meleklerin dört düşman kavminin başındaki dört asil gardiyan olduğunu ifade ederler. Buna göre Babil Prensi yetmiş basamak çıktıktan sonra geri dönmüş; Media Prensi elli iki basamak çıkıp geri dönmüş; Yunanlı Prens yüz seksen basamak çıktıktan sonra geri dönmüştü. Buna karşın Edom Prensi basamakları tırmanarak oldukça yukarılara çıkmış ve Yakup onu gözden kaybetmişti. En sonunda Yakup dehşete düşerek, "Bu Prens, aşağıya hiçbir zaman geri dönmeyecek mi?" demişti. Bunun üzerine Tanrı, Yakup'u rahatlatarak ona şunları söyledi: "Korkma!" "En yukarıdaki basamağı geçip yanıma oturmayı başarsa bile onu yeryüzüne geri göndereceğim. Hadi, basamaklardan çıkma vakti senin. Söz konusu sen olunca yeryüzüne inmen gerektiği asla söylenmeyecek!" Ne var ki oldukça çekingen bir yapıya sahip olan Yakup bunu yerine getirmedi ve böylelikle İsrail yeryüzünde, dört krallığın esareti altında yaşamak zorunda kaldı. [6]

(g) Yakup'un, cennetten akan yağ ile mesh ettiği anıtı Tanrı, yeryüzünün o kadar derinine gönderdi ki, şimdilerde Pınar Taşı olarak adlandırılan bu anıt, üzerinde Süleyman'ın Tapınağının bulunduğu dünyanın merkezi sayılmaktadır. [7]

NOTLAR

1. Tekvin XXVII. 42; XXVIII. 5.
2. Jubilees XXV. 1 ff; Gen. Rab. 767; Mid. Sekhel Tobh 119; Mid. Hagadol Gen. 437; Sepher Hayashar 96-98.
3. Tekvin XXVIII. 10-22.
4. Gen. Rab. 780-82; Bereshit Rabbati 118; PRE, bl. 35; Sepher Hayashar 98; Mid. Tehillim 399; B. Hullin 91b; Seder Eliahu Rabba 29; Tanhuma Buber Gen. 181.
5. Tanhuma Buber Lev. 72-73; cf. Ginzberg, LJ, V. 275, 291.
6. Lev. Rab. 29.2; PRE, bl. 35; Pesiqta diR. Kahana 150b-15a; Mid. Tehillim 347.
7. PRE, bl. 35; Mid. Tehillim 400.

*

1. Yahudilerin ataerkil yaşam düzenini kurdukları çağlardan çok önceleri bir Kenan tapınağı olan Beytel, Kudüs'ün on mil kuzeyinde, Luz'un da yaklaşık bir mil kadar doğusundadır. Bir Arap köyü olarak ismi de Betin olarak varlığını korumaktadır. Elde edilen arkeolojik kanıtlar bu bölgenin MÖ 21. yüzyıldan MS 1. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde daimi bir yerleşim merkezi olarak var olduğunu ortaya koymaktadır. Beytel'in kutsallığı İbrahim'in, Mısır'a gidiş ve dönüş yolunda Beytel ile Ai Kenti arasındaki bölgede Tanrıya kurban etmesiyle teyit edilmişti. Hâkimlerin yarı-tarihi dönemlerinde Tanrının Ahit Sandığı da bu bölgede bulunmaktaydı (*Hâkimler* xx. 18;26-27; xxi. 2-4). Beytel'in dini önemi Saul'un egemenliğine kadar sürdü (*1. Samuel* x. 3 ve xiii. 4) ve Süleyman'ın Tapınağı Kudüs'te inşa etmesiyle birlikte bu önem her geçen gün azaldı. Ancak Rehobam ile Yeroboam imparatorluğu kendi aralarında ikiye böldüklerinde, Kuzey Krallığı Beytel'i kutsal bir merkez haline getirdi ve Beytel'e atfedilen değer tekrar eski önemini kazandı (*1. Krallar* xii. 29-33).

2. Beytel'in, 'Cennetin Kapısı' olarak İsrail'in kurucusuna tanıtıldığı merdiven söylencesi, Hâkimler dönemine dayanmaktadır. Bu söylenceyle yerel olarak *massebah* ya da kutsal sütun olarak adlandırılan yapıya kutsallık atfedilmiş ve gelirin onda biri sunulmaya başlanmıştır. Beytel'i Moriya Dağı ile özdeşleştiren gelenek ile Süleyman'ın üzerine Tapınağını inşa ettiği Yakup'un taş yastıklarının konu edildiği anlatım çok büyük bir olasılıkla, Kral Yoşiya'nın (MÖ 628), Kenan Tanrıçası Anath ya da Asherah için kutsal sayılan 'yüksek yerleri' yok ettiği veya kutsiyetini bozduğu ve Kudüs'deki Tapınak ibadetinde reformlar yaptığı tarihe denk gelmektedir. Ancak bu dönemde Yakup'un gördüğü düş, nedensiz olarak meşhur Beytel tapınağından Kudüs4e transfer edilebilirdi.

3. Tanrının bahşettiği kutsama her ne kadar karşılıksız olsa da Yakup, Tanrıya sunular sunmayı --O'nun yardımıyla kazanacağı gelirin onda biri ve anıtı kutsaması– bir zorunluluk olarak görür. Yakup'un Tanrıya güvenli bir yolculuk için yalvarışı da Elifaz'ın onu nasıl soyduğunu konu alan midraş anlatımını akla getirir.

4. Koruyucu meleklerin çıktıkları basamak sayıları, halklarının İsrail üzerinde kurdukları hâkimiyetin süresini gösterir. Buna göre Babil sürgünü yılları yetmiş yıl sürmüştü – Birinci Tapınak'ın yıkılışından (MÖ 586) İkinci Tapınak'ın tamamlanmasına (MÖ 516 ya da daha net bir ifadeyle MÖ 515) dek geçen süre; Ezra'nın Kyrus'un egemenliği altında yaşayan sürgündeki halkları-

nı toplamasına dek geçen elli iki yıllık (aslında elli sekiz yıl) sürede Medes hükümranlığı yaşanmıştır. Yüz seksen yıllık Helen hükümranlığı ise Filistin'in Büyük İskender tarafından işgal edilişi (MÖ 333) ile Makabeler tarafından tekrar bağımsız bir Yahudi Krallığını kuruluşuna (MÖ 153) dek geçen süreyi kapsar. Edom'un basamakları hiç durmadan çıkması, söz konusu midraş anlatımının Filistin'in Roma egemenliği altında bulunduğu dönemde kaleme alınmış olduğu anlamına gelir. Bu dönem Pompey'in Kudüs'ü MÖ 63. yılda işgaliyle başlar ve MS 614–629 yılları arasındaki Pers işgaline dek devam eder.

5. Yunanca bir kelime olan *baetylos*, periyodik olarak yağ, şarap ve kanla mesh edilen, içinde bir tanrının bulunduğu söylenen ve sıklıkla cennetten düşüp geldiğine inanılan –Roma'daki Tanrı Terminus ile Troya'daki Palladium'a benzer bir şekilde– koni şeklindeki bir sütunu ifade etmektedir. Yunanlıların 'Baetylos'u, Gök-Tanrı Uranus ile Yer-Tanrıçası Gaia'nın oğlu olarak görmelerinden dolayı; ayrıca Sanchuniathon'a göre El'in (Byblus'lu Philo tarafından Kronus ile özdeşleştirilir) de benzer bir doğumla dünyaya gelmiş olduğunun anlatılmasından dolayı *baetylos* muhtemelen 'Tanrı El'in Evi' anlamına gelen Fenike ya da İbrani kökenli *Beth-El*'den alınmıştır. Aynı zamanda Hesychius, Uranus'un, tanrılar tanrısı Zeus sanarak yediği ve sonra dışarı attığı taşın Delphi'de gösterildiğini, rahipler tarafından her gün yağ ile mesh edildiğini, özel günlerde işlenmemiş yünle kaplandığını ve 'Baetylus' adı verildiğini ifade eder. 19. yüzyıl Bizans düşünürlerinden olan Photius, Lübnan Dağında bulunan ve haklarında mucizevi hikâyelerin anlatıldığı birçok 'baetyl'den bahsetmektedir. Söz konusu sözcük aynı zamanda Tanrıçalar içinde kullanılmaktaydı. MÖ 5. yüzyılın sonlarına ait olan Tapınak kayıtlarında Elephantine'deki Yahudi kolonisinde Anathbaetyl' adında bir Tanrıçadan söz edilir.

6. On İki Atanın dindar ve dürüst kişiler olduğu şeklindeki anlatım *Tekvin* ile çelişmektedir. Ruben ve henüz yaşı küçük olan Benyamin dışındaki kardeşlerin hepsi, Yusuf'u öldürmek için plan yapmışlar ve daha sonra onu bir köle olarak satıp babalarına da bir yaban hayvanının Yusuf'u öldürdüğü masalını anlatmışlardır. Ruben babasının cariyesi Bilha'yla yatarak, ölüm döşeğinde babasının lanetini almıştır (*Tekvin* xxxv. 22 ve xlix. 4). Aynı şekilde Levi ile Şimeon da Şekem'de bir katliam gerçekleştirirken (*Tekvin* xxxiv. 25-31; xlix. 5-7); Benyamin'e ise ganimete dayalı başarılı bir hayat bahşedilmiştir (*Tekvin* xlix. 27). Buna karşın şaibeli *Testament of Twelve Patriarchs*, kardeşlerin her birini dindarlık ve bilgelik kaynağı olarak sunar. İsa, *Matta* v. 44'de *Testament of Joseph*'den (xviii. 2), ve *Matta* vi. 19'da *Testament of Levi* (xiii. 5)'den alıntılar yapmıştır.

44.
YAKUP'UN EVLİLİKLERİ

(a) Paddan-Aram'a yolculuğuna devam eden Yakup, kırda bir kuyu gördü. Kuyunun yanı başında üç davar sürüsü yatıyordu. Sürülere o kuyudan su verilirdi. Sorular sorduğu çobanlar Yakup'a Lahor'un oğlu Laban'ı tanıdıklarını söylediler. Tam bu sırada da çobanlar Yakup'a, "İşte Laban'ın kızı Rahel davarlarıyla birlikte buraya geliyor" dediler.

Yakup onlara, "Davarlarınızı neden sulamıyorsunuz?" diye sordu.

Çobanlar, "Diğer çobanları bekliyoruz. Onlar gelmeden kuyunun ağzındaki taşı yuvarlamak olanaksız. Bize yardım etmeleri için onları bekliyoruz" dediler.

Yakup onlarla konuşurken Rahel babasının davarlarını getirdi. Rahel çobanlık yapıyordu. Yakup, dayısı Laban'ın kızı Rahel'i ve davarları görünce gidip kuyunun ağzındaki taşı yuvarladı, dayısının davarlarını suvardı – bazıları Yakup'un orada kaldığı süre içerisinde suların mucizevi bir şekilde yükselerek aynı seviyede kaldığını ifade ederler. [1] Rahel'i öperek hıçkıra hıçkıra ağladı. Rahel'e baba tarafından akraba olduklarını, Rebeka'nın oğlu olduğunu anlattı. Rahel koşup babasına haber verdi. Bazı yazarlar bir zamanlar Eliezer'in İbrahim'den aldığı paha biçilmez hediyeleri bu kuyunun olduğu yere getirdiğini ve bu kuyunun başında da Rebeka'ya İshak'la evlenmesini teklif ettiğini Yakup'un şimdi bunu hatırladığını ve bir zamanlar anne ve babasının evliliklerinin başladığı yere şimdi yoksul biri olarak geldiğini düşündüğünden ağladığını iddia ederler. Diğer bir grup yazar ise Yakup'un kuzenine sarılıp onu hasretle öpmesinin diğer çobanların kendi aralarında kıskançlıkla fısıldanmalarına neden olduğunu ve Yakup'un bu yüzden ağladığını kaydederler. [2]

(b) Rahel hemen eve koşup babasına Yakup'un geldiğini haber verdikten sonra Laban, hiç vakit kaybetmeden onu karşılamak için kuyuya gitti. Ona sarılıp öptü, evine getirdi. Laban, Yakup'un bir zamanlar Eliezer'in getirdiği hediyelerden daha kıymetli hediyeler getirdiği ummuştu. Ne var ki Yakup yürüyerek oraya gelmişti ve hatta yanında bohçası bile yoktu. Laban, altınla-

rın Yakup'un giysisinin altındaki kemerde saklı olabileceğini düşündü. Ona sarıldığında kemerin olup olmadığını kontrol etmeyi ihmal etmedi, ancak burada da hiçbir şey bulamadı. Sonra onu öptüğünde ağzında inci olup olmadığını yokladı. Olan biteni anlayan Yakup dayısına şunları söyledi: "Üzerimde saklı olan hiçbir kıymetli eşya yok. Sana selamdan başka bir şey getiremedim, çünkü yolda ikiz kardeşim Esav'ın oğlu Elifaz tarafından soyuldum." [3]

(c) Laban içinden şunları geçirdi: "Yanıma eli boş geldi. Masamda tam bir ay boyunca yiyip içebileceğini düşünüyor, hatta belki de bir yıl boyunca!" Kızgın bir şekilde terafime danışmaya gitti.*

Bu çeşit bir idol yaparken Harranlı Aramiler doğan ilk erkek çocuklarını öldürüp kafalarını tuzlu su, yağ ve baharatlardan elde ettikleri karışımda muhafaza ederlerdi. Sonra da tilavetle efsunlar okur, dilin altına, üzerine şeytani isimler kazdıkları altın bir disk yerleştirir, kafayı bir duvara sıvayarak sabitler, ışıklar yakar, kendilerini yere atıp sorular sorar ve ondan fısıldama şeklinde cevaplar alırlardı. Bunun dışında başka bir çeşit terafa daha sahiplerdi. Bu idol ise altın ya da gümüşten yapılır, üzerine gelecekten haber vermesi için dikkatle hesaplanmış ve yıldızlar tarafından harekete geçirilen saatler yerleştirilirdi – tanınmış bir astrolog olan Laban, böylesi şeylere sahipti. Konuğunun bu şekilde ziyaretinden pek de hoşnut kalmayan Laban, idollerinin önünde saygıyla başını eğerek onlara şunu sordu: "Evimde hiçbir ücret ödemeyip misafir olarak kalan, ekmeğimden suyumdan yiyip içen bu konuğa nasıl davranmalıyım?" İdoller ona fısıldayarak şu cevabı verdi: "Yıldızları mükemmel bir kesişime sahip olan bu kişiyi kızdırmamaya özen göster! Onun hatırına Tanrı seni, evinde ya da tarlanda yapacağın her şey için kutsayacak." Aldığı bu cevaptan sonra bir an düşünen Laban şöyle dedi: "Yakup'tan benim hizmetimde çalışmasını istesem ve o da benden çok yüksek bir ücret isterse ne olacak?" Onun kafasından geçen düşünceleri okuyan terafim şunları fısıldadı: "Onun hizmeti karşılığı alacağı ücret bir kadın olsun. Hizmeti karşılığında senden isteyeceği tek şey kadınlar olacak. Ne zaman Yakup eve dönmek isteyip seni tehdit ederse, ona bir kadın teklif et. Yakup bu şekilde seninle kalacaktır." [4]

(d) Yakup, Laban'ın yanında bir ay kaldıktan sonra, Laban, "Akrabamsın diye benim için bedava mı çalışacaksın?" dedi. "Söyle ne kadar ücret istiyorsun?" Yakup şöyle cevap verdi: "Küçük kızın Rahel için sana yedi yıl hizmet ederim." Laban, "Onu sana vermek, başkasına vermekten daha iyidir" dedi. Ve böylece ikisi anlaşmaya vardı. [5]

(e) Bazıları en başta Rahel ile ikiz kardeşi Lea'nın aynı güzellikte olduğunu söylerler. Bu iddiaya göre Lea, şöyle bir söylentiye kulak misafiri olmuştu: "Rebeka'nın ikiz oğulları er ya da geç Laban'ın ikiz kızlarıyla evlenecekler. Yaşça büyük olan büyük kız kardeşle evlenirken, diğeri de küçük kız kardeşi alacak."

Bunun üzerine Lea, onlara şu soruyu yöneltti: "Rebeka'nın diğer oğlu Esav nasıl biri olarak tanınır?" İnsanlar buna şöyle cevap verdiler: "Onun takip ettiği yol şeytancadır; ticareti ise haydutluktur." Bu kez Lea, "Yakup nasıl tanınır?" diye sordu. Sorusuna da, "O, babasının sürülerini kollayacak kadar sorumluluk sahibi biridir" şeklinde bir cevap aldı. Bunun üzerine Lea hıçkırarak ağlamaya başladı. "Eyvahlar olsun!" dedi kendi kendine. "Tanrı beni biçare, içi kötülük dolu Esav'la evlenmekten korusun." Hiç durmadan ağlayan Lea'nın gözleri ağlamaktan güzelliğini kaybetti. Buna karşın Yakup'un faziletlerinden başka bir şey duymayan Rahel ise güzelliğini korumayı başardı.[6]

(f) Yaşça büyük olan kız kardeşlerin küçük kardeşlerinden daha önce evlenmesi gerektiğini bilmesine karşın Yakup kendi kendine şöyle düşündü: "İlk-oğulluk ve kutsanma hakkını onun elinden aldığım için Esav benden nefret ediyor. Eğer şimdi de onunla evlenirsem gelip beni öldürebilir. Ancak aynı şey Rahel için söz konusu değil."[7]

(g) Rahel, Yakup'u uyararak ona şunları söyledi: "Düzenbaz babama güvenmemelisin!" Yakup, "Onunla karşılaşacak kadar zekâma güveniyorum" dedi. "Bu, doğruluktan ödün vermeyen insanları aldatmaya hakkı olduğu anlamına mı geliyor?" diye karşılık verdi Rahel. Yakup, "Bana yapılan plana karşı ben de kendi planımla cevap vereceğim" dedi. "Şimdi söyle bakalım, nedir babanın planları?" "Korkarım ki" dedi Rahel, "Babam benim yerime Lea'yı senle evlendirecek. Bunun için de düğün odasına, nasılsa karanlık olacak, Lea gidecek. Bu, Doğu'da kolaylıkla yapılabilecek bir iştir. Zira burada hiçbir erkek karısıyla gün ışığında ya da lamba ışığında birlikte olamaz. Batı'da da bunun tam tersinin günah olduğunu duymuştum."

Yakup, tüm bunları dinledikten sonra Rahel'e şunları söyledi: "Öyleyse bir işaret üzerinde anlaşalım. İlk olarak sağ ayak başparmağıma, sonra sağ başparmağıma ve en sonunda da sağ kulak mememe dokunan kadınla evleneceğim."

Rahel, "Tüm bu işaretleri unutmayacağım" diye karşılık verdi.[8]

(h) Yakup daha sonra Laban'a şunları söyledi: "Siz Doğuluların kendilerini açığa çıkarma, kurtarmada birer usta olduğunuzu biliyorum. Şunu iyice bilmeni istiyorum ki küçük kızın Rahel için yedi yıl çalışacağım. Bu hizmetim gözleri bozuk olan Lea için değildir. Aynı şekilde adı Rahel olan pazaryerinde bulacağın herhangi bir kadın için de hizmet etmeyeceğim!"

Laban, Yakup'un söylediklerine şöyle karşılık verdi: "Birbirimizi çok iyi anlıyoruz, Yeğenim."[9]

(i) Yakup, Rahel için yedi yıl çalıştı. Rahel'i çok sevdiği için yedi yıl ona birkaç gün gibi geldi. Zamanının dolduğu gün Laban'ın yanına giderek, "Haydi dayı, düğün hazırlıklarına başla artık!" dedi. Laban, bütün Paddan-Aramlıları

toplayıp evinde onlara bir şölen verdi. Ancak büyük kızı Lea'yı gece Yakup'a gönderdi. Düğün odası tamamen karanlık olduğu için Yakup kendisine oynanan oyunu ancak sabah uyandığında fark edebildi. Yakup'u çok sevmesine karşın aynı zamanda kız kardeşini de çok seven Rahel, kendi kendine şunları söyledi: "Kız kardeşim aramızdaki işaretlerden tamamen habersiz. Yakup ona parolaları sorduğunda doğru cevapları alamayınca bundan dolayı büyük bir utanç yaşayacak. Bu yüzden aramızdaki işaretleri ona ifşa etmeliyim." Rahel, olan biten her şeyi Lea'ya anlattı. Dolayısıyla Yakup düğün gecesi Lea'ya, "Rahel" diye seslendiğinde, Lea, ablasının sesini taklit ederek, "İşte buradayım" dedi. Ve sırasıyla onun önce sağ ayak başparmağına, sonra sağ el başparmağına ve en sonunda da sağ kulak memesine dokundu. [10]

(j) Şafağın ilk ışıklarıyla birlikte Yakup, Lea'ya yaklaşarak ona, "Düzenbaz babanın düzenbaz kızı" diyerek kızgınlığını dile getirdi. Lea, kendisine söylenenlere gülümsedi ve şöyle dedi: "Öğrencisi olmayan bir öğretmen olamaz. Esav'ın sesini taklit ederek senin dudaklarından gözleri görmeyen amcam İshak'ın, "Sen Esav mısın?" sözlerine karşılık verilen cevabı anımsadım. Verdiğin dersi hep aklımda tuttum." Daha sonra Tanrı, kız kardeşini düşünerek yaptığı fedakârlıktan dolayı Rahel'e Şimşon, Yeşu ve Kral Saul'un onun soyundan gelmesini bahşetti.

Yakup, Laban'a giderek, "Sana Rahel için yedi yıl hizmet ettim. Bana neden oyun oynadın? Kızın Lea'yı geri al ve benim gitmeme izin ver. Bu doğru bir davranış değildi" dedi.

Laban, Yakup'un söylediklerini kibarca yanıtladı: "Bizim buralarda âdettir. Büyük kız dururken küçük kız evlendirilmez. Ayrıca Cennet Tabletlerinde de bunun yapılması yasaklanmıştır. Öfkelenme hemen. Yasayı takip ederek soyunu devam ettir ve bana da sana bunu bir örnekle anlattığım için teşekkür et. Evlilik şöleni biter bitmez Rahel'i de sana veririz. Yalnız ona karşılık yedi yıl daha yanımda çalışacaksın." [11]

(k) Yakup, Laban'ın söylediklerini kabul etti. Terafimin kendisine söylediklerini hatırlayan Laban da Lea ve Rahel'in yanı sıra Yakup'a iki cariyesini de verdi. Bunların adları Lea'nın hizmetçisi Zilpa ve Rahel'in hizmetçisi Bilha idi. Bunlar Laban'ın cariyelerinden dünyaya gelen öz kızlarıydı. Yakup her ikisiyle de birlikte oldu. [12]

NOTLAR

* İbranilerde falcılıkta kullanılan ev mabutları. Sonundaki *-im* ekiyle çoğul bir kelimedir.

1. Tekvin XXIX. 1-10; PRE, bl. 36; Gen. Rab. 817; Targum Yer.-Tekvin XXVIII. 22 ve XXI. 22.
2. Tekvin XXIX. 11-12; Gen. Rab. 811-12.
3. Tekvin XXIX. 12-13; Mid. Hagadol Gen. 460-61.
4. Yalqut Reubeni-Tekvin XXIX. 15; Tanhuma Wayetse 40b; PRE, bl. 36; Sepher Hayashar 103.

5. Tekvin XXIX. 14-19; Gen. Rab. 813-14.
6. B. Baba Bathra 123a; Tanhuma Buber Gen. 152, 157; Gen. Rab. 815-16, 821-22.
7. Tanhuma Buber Gen. 153, 157.
8. Gen. Rab. 817-19; Targum Yer.-Tekvin XXIX. 22; Sepher Hayashar 100-01; B. Megilla 13b; B. Baba Bathra 123a; Mid. Hagadol Gen. 463-64; Azulai, Hesed le-Abraham II. 6.
9. Gen. Rab. 816.
10. Tekvin XXIX. 20-24; B. Megila 13b; B. Baba Bathra 123a; Gen. Rab. 819.
11. Tekvin XXIX. 25-27; Gen. Rab. 814, 819; Tanhuma Buber Gen. 153; B. Sukka 27b; B. Megilla 13b; B. Baba Bathra 123a; Jubilees XXVIII. 4-9.
12. Tekvin XXIX. 28-30; Gen. Rab. 870; PRE, bl. 36; Targum Yer.-Tekvin XXIX. 24; Bereshit Rabbati 119.

*

1. Yalnızca ilk doğan oğlu Esav'a olan sempatisi sayesinde İshak, Yakup'un evleneceği kadına başlık parası vermemeye karar vermiş olabilir. Buna karşın bu tersliğin çalınan kutsanmayı kabul etmeme, onu tanımama gibi yorumlanmasına olanak verilmemesi için, Elifaz'ın haydutluğunu konu alan bölüm söylenceye eklenmiştir – bu mazeretle Yakup, pek mantıklı olmasa da Laban'ın evine neden eli boş geldiğini açıklama fırsatı bulmuştur. Aksi halde, İbrahim'in varisi olarak İshak'ın oğlu Yakup'a Harran'daki en pahalı gelini alabileceğini bilen Laban, babasının Yakup'u kendi evinden kimsesiz ve parasız kovduğunu anlayacaktı. Kendileri için oldukça mükemmel bir örnek teşkil eden Yakup'u göz önünde bulunduran fakir Arap köylülerinin, günümüzde bile müstakbel kayınpederlerine başlık parası ödemek yerine onların hizmetinde çalıştıklarına tanık olmaktayız.

2. Laban'ın, Yakup'un serzeniş ve şikâyetine karşılık, "Bizim buralarda âdettir. Büyük kız dururken küçük kız evlendirilmez" (*Tekvin* XXIX. 26) şeklinde dile getirdiği sözler, yerel gücün kendisiyle çelişen ya da yadsıyan herhangi bir kişisel teşebbüsü nasıl yasaklayıp feshettiğini gözler önüne serer. Yakup'un bu uyarının ardından sergilediği suskunluk bunu kabul ettiği anlamına gelir. Böylelikle söz konusu söylence, *Book of Jubilees*'in tüm İsrail'i bağlayıcı yönden kapsamayı düşlediği 'mükemmel yönetim'i tasdikleyip, geçerli kılar.

3. Hem Müslümanlar hem de Yahudiler için Ortadoğu'da meşru sayılan çokeşlilik oldukça nadiren uygulanmaktadır. *Levililer* XVIII. 18'de yasaklanmış olsa da iki kız kardeşle evlenmek MÖ 6. yüzyılın sonlarına dek müsamaha gösterilen bir pratikti. Zira Yeremya (III. 6 ff) ve Hezekiel (XXIII. 1 ff) sembolik olarak Tanrının, İsrail ve Yahuda ya da Ohola ve Oholiba ile yapmış olduğu evliliklerden bahsetmektedir.

4. Düğün gecesi odanın karanlık olmasında ısrar eden bahis konusu 'Doğulular' Harran, Pers ve Medlileri kapsamaktaydı. Yakup'tan Batılıların açık saçıklığı nedeniyle şüphe edilmişti. Zira Abşalom, sarayın damında kendisi için kurulan çadırda bütün İsraillilerin gözü önünde babasının cariyeleri ile birlikte olmuştu (2. *Samuel* XVI. 22).

5. Yakup ile Rahel'in üzerinde anlaştıkları gizli işaretler, 16. yüzyıl yorumcusu olan Abraham Azulai'ye göre gelin ve damadın düğün gecesinde gerçekleştirdiği bir tür ritüeldi. Buna göre gelin sırasıyla önce damadın sağ ayak başparmağına, sonra sağ el başparmağına en sonunda da sağ kulak memesine dokunacak; bu şekilde sadece damadın gerçek dölleyiciliğini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda da buralarda bulunulan ve bedensel şehveti kışkırtan üç cini de kovmuş olacaktı. Böylece, eğer şanslıysa oldukça nadiren görülen doğuştan sünnetli bir erkek evlat doğurma ayrıcalığına sahip olacaktı. Öldürülen kurbanın kanını bu üç yere süren rahip bu şekilde kendini kirden arındırmış olurdu (*Levililer* XIV. 14, vb.). Kefaret Günü akşamında gerçekleştirilen *kapparah* ritüelinde bir horozdan alınan kan aynı şekilde bedensel şehveti kışkırtan şeytanları kovmakta kullanılmaktaydı.

6. Her ne kadar İkinci Emir'de bu çeşit 'oyma figürler' yasaklanmış olsa da Laban, Davut (*1. Samuel* XIX. 13-16) ve Mika'nın (*Hakimler* XVII. 5 ff) sahip olduğu teraflar yaygın olarak kullanılmaktaydı. Hoşea (III. 4) MÖ 8. yüzyılda terafim, kurban ve kutsal dikili taşların yokluğu halinde dinin son bulacağını kaydetmektedir. Bunlar belki de metal, odun ya da pişirilmiş çamurdan olan aile veya köy putlarıydı (2. *Krallar* XXIII. 24; *Hezekiel* XXII. 1; *Zekarya* X. 2). Ayrıca bunlara muhtemelen, erkeklerin tuniklerinin altına Jamnia* terafimlerini sakladıkları Makabeli Yuda'nın zamanına (2. *Maccabees* XII. 40) dek danışılmaya devam edilmiştir. Samuel (*1. Samuel* XV. 33) gibi Yuda da kehaneti Tanrıya karşı nefret uyandıran bir olgu olarak görmüş ve tüniklerin altındaki bu putlar onu oldukça şaşırtmıştır. Harran'da kehanet amacıyla kullanıma hazırlanan mumyalanmış insan kafalarının konu edildiği midraş anlatımları Edessalı [Urfa] Yakup ile Chwolson'un bu bölgedeki hikâyeleri topladığı koleksiyonu tarafından desteklenmektedir. Çoğul bir son eke sahip olmasına karşın 'terafim' tekil bir nesne anlamına gelebileceği gibi iki ya da daha fazla nesne anlamına da gelebilir.

7. Lea'nın göz şikâyeti muhtemelen sineklerden bulaşan yaygın bir enfeksiyon olan ve aşısı ancak günümüzde geliştirilebilen trahoma hastalığıydı.

* Filistin'de sonraki adı Yavne olan önemli birşehir. Makabeli Yuda, Uzziah tarafından tahrip edilen şehri yeniden imar etmişti. Şehir MS 70'lere kadar önemli bir kültürel merkez olmuştur.

45.
ON İKİ ATANIN DOĞUŞU

(a) Yakup, kendisiyle Laban'ın yaptığı bir hile neticesinde evlenen Lea'dan nefret ediyordu. Lea'nın bu durumuna acıyan Tanrı onun bir erkek çocuk sahibi olmasını sağladı. Lea, dünyaya getirdiği çocuğun adını 'Ruben' koyarak şöyle dedi: "Tanrı mutsuzluğumu gördü; artık Yakup beni sevecek." Lea tekrar hamile kaldı ve bir erkek çocuk daha doğurdu. "Tanrı, dualarımı dinledi ve bana bu çocuğu verdi" diyerek adını 'Şimeon' koydu. Lea, üçüncü kez hamile kalıp bir erkek çocuğu daha dünyaya getirdi. "Artık kocam bana *bağlanacak*" dedi. "Çünkü ona üç erkek çocuğu doğurdum." Onun için çocuğa 'Levi' adı verildi. Lea, dördüncü kez hamile kaldı ve bir erkek çocuğu daha doğurdu. "Bu kez Tanrıya *övgüler* sunacağım" dedi. Onun için çocuğa 'Yahuda' adını verdi. Daha sonra Rahel'in isteği üzerine Yakup, Lea ile bir süreliğine birlikte olmadı.

Rahel, Yakup'a çocuk doğuramayınca ablasını kıskanmaya başladı. Yakup'a, "Bana çocuk ver, yoksa öleceğim" dedi. Yakup, Rahel'e öfkelendi. "Çocuk sahibi olmanı Tanrı engelliyor. Ben Tanrı değilim ki!" diye karşılık verdi.

Rahel, Yakup'a yalvararak şöyle dedi: "En azından İbrahim'in Sara için dua ettiği gibi benim için de dua et."

Bunun üzerine Yakup, eşine dönerek tekrar sordu: "Sen de Sara'nın yaptığı gibi yatağımı rakibinle paylaşmamı ister miydin?"

Yakup'un sorusuna Rahel şöyle yanıt verdi: "Eğer beni kısır yapan şey kıskançlığımsa cariyem Bilha'yı sana veriyorum. Benim için çocuk doğursun, ben de aile kurayım."

Rahel cariyesi Bilha'yı eş olarak kocasına verdi. Yakup onunla yattı. Bilha hamile kalıp Yakup'a bir erkek çocuk doğurdu. Rahel, "Tanrı beni haklı çıkardı" dedi. "Yakarışımı duyup bana bir oğul verdi." Bu yüzden çocuğa 'Dan' adını verdi. Rahel'in cariyesi Bilha yine hamile kaldı ve Yakup'a ikinci bir oğul doğurdu. Rahel, "Ablama karşı büyük savaşım verdim ve onu yendim" diyerek çocuğa 'Naftali' adını verdi.

Lea artık doğum yapamadığını görünce, cariyesi Zilpa'yı Yakup'a eş olarak verdi. Zilpa, Yakup'a bir erkek çocuk doğurdu. Lea, '*Uğurum!*' diyerek çocuğa 'Gad' adını verdi. Lea'nın cariyesi Zilpa, Yakup'a ikinci bir oğul doğurdu. Lea, "Şimdi bütün kadınlar bana *Mutlu* diyecekler!" dedi ve çocuğa 'Aşer' adını verdi. Bundan sonra Yakup, Rahel ile birlikte oldu. Bu durum Lea'nın, kız kardeşi Rahel'den nefret etmesine neden oldu. Ancak Rahel, kısır biri olarak Paddan-Aram'a geri gönderilmekten ve orada kuzeni Esav ile evlenmek zorunda kalmaktan hep korkuyordu. [1]

(b) Ancak günlerden bir gün hasat mevsiminde Lea'nın oğlu Ruben, Yakup'un eşeğini otlatırken bir su oluğunda adamotu buldu. Alev renginde olan ve insan bacağını andıran bu sihirli kökler, akşam karanlığında tuhaf ışık huzmeleri yayarlar. Yahuda sınırları içindeki Machaerus'un kuzeyine doğru uzanan Baaras Vadisi'nde yetişirler. Bir kadının kocasına duyduğu ilgiyi artırmakla kalmaz, aynı zamanda kısırlığına da çare olur. Adamotunun yolunması ise oldukça tehlikeli bir iştir. Üzerlerine kadınların âdet kanı ya da 'kadın suyu' dökülmediği müddetçe elle topraktan çıkartılması çok zordur. Çatalları aşağı doğru tutulmadığı durumda bile dokunulduğunda kesin bir ölüme neden olabilir. Adamotunu topraktan çıkaranlar önce bitkinin kök uçları açığa çıkıncaya dek kazıp, kökünü iple bir köpeğe bağlarlar ve oradan uzaklaşırlardı. Köpek kendisini bağlayan ipi takip edip bitkiyi kökünden söker sökmez ölür; bu da bitkinin intikam dolu özünü tatmin ederdi. [2]

(c) Mızrağa benzer yapraklarından ve kötü kokusundan adamotunu tanıyamayan Ruben, masum bir şekilde otlattığı eşeği ona bağladı ve oradan uzaklaştı. Çok geçmeden eşek adamotunu kökünden koparır koparmaz acı bir narayla yere yığılıp öldü. Bunun üzerine Ruben bu bitkileri eve, annesi Lea'ya getirdi. Amacı, hayvanı neyin öldürdüğünü ona göstermekti. Ne var ki Ruben elinde adamotu olduğu halde eve gelirken Rahel onu gördü ve bitkileri elinden kaptı. Bunun üzerine hıçkırarak ağlamaya başlayan Ruben'i, annesi Lea duydu ve hemen onun yanına koşup neden ağladığını sordu. "Benim küçük adamlarımı elimden aldı" diye haykırdı Ruben. Lea, hemen Rahel'e dönüp ona bağırdı: "Hemen aldıklarını geri ver!" Bu kez Rahel de ağlayarak ona şöyle dedi: "Hayır, geri vermeyeceğim. Bu küçük adamlar benim oğullarım olacaklar, zira Tanrı bana başka oğul vermiyor." Ancak Lea ona bağırdı ve "Kocamı aldığın yetmez mi? Bir de oğlumun adamotunu mu istiyorsun?" diye karşılık verdi.

Rahel ona yalvardı ve şöyle dedi: "O bitkileri bana ver, onlara karşılık kocam bu gece seninle yatsın."

Lea, Rahel'in yaptığı bu teklifi reddetmedi ve akşam oldu. Yakup tarladan eve döndü. Lea, eşeğin sesini duyar duymaz Yakup'un yanına giderek,

"Bu gece benimle yatacaksın" dedi. "Oğlumun adamotuna karşılık bu gece benimsin."

Yakup, bu isteği gönülsüz de olsa kabul etti ve o gece Lea'yla yattı. Lea o gece hamile kalıp Yakup'a beşinci oğlunu doğurdu. "Cariyemi kocama vererek Tanrı beni *ödüllendirdi*" deyip oğluna 'İssakar' adını verdi. Tanrı, pazarlık sonucu Yakup'la yatan Lea'yı kadınsı gururundan vazgeçtiği için onurlandırdı –bunu, Lea'nın duyduğu arzularından dolayı değil, İsrail soyunun genişlemesi için gerçekleştirdi. Tanrı ayrıca İssakar'ın oğullarını hava ve astronomi konusunda bilgili kıldı.

Rahel, adamotunu pişirip yedikten sonra nihayet hamile kalıp bir erkek çocuk dünyaya getirdi. "Tanrı utancımı kaldırdı. Tanrı artırsın" diyerek çocuğa 'Yusuf' adını verdi. [3]

(c) Lea yine hamile kaldı ve Yakup'a altıncı oğlunu doğurdu. "Tanrı bana iyi bir armağan verdi" dedi. "Artık kocam bana değer verir. Çünkü ona altı erkek çocuk doğurdum." Ve çocuğa 'Zebulun' adını verdi. [4]

(e) Benyamin yıllar sonra, Yakup'un Paddan-Aram'dan dönüşü sırasında dünyaya geldi. Yakup bu sırada sürülerini, koyunlarını ve eşlerini Beytel'e getirmişti. Efrat'a yaklaşmadan önce Rahel'i doğum sancıları sardı. Bir ya da birkaç gün sonra nihayet bebek göründü ve doğumu yaptıran ebe Rahel'e dönerek ona, "Korkma!" dedi. "Bir oğlun daha oluyor." Ne var ki Rahel çektiği sancılara daha fazla dayanamadı ve hayatını kaybederken şunları fısıldadı: "Evet, gerçekten de bu, kederimin oğlu." Can verirken oğlunun adını Ben-Oni koydu. Ancak Yakup daha sonra bu ismi değiştirerek ona, "Sağ elimin oğlu" anlamına gelen 'Benyamin' adını verdi. Rahel'i, Makpela Mağarasına gömememenin üzüntüsünü yaşayan Yakup onu Ramah yakınlarına gömdü ve bugün bile Efrat'tan görülebilen mezarına bir taş dikti. [5]

(f) Yusuf'un dışında bütün kardeşlerin ikiz kız kardeşleri vardı –Benyamin iki ikiz kız kardeşe sahipti. Kız kardeşlerin hepsi daha sonra evlendi. Lea, bir süre sonra Dina adında bir kız çocuk dünyaya getirdi. Dina'nın erkek ikiz kardeşi yoktu. Yakup, kendisine birçok erkek çocuk dünyaya getirdiği için Lea'yı boşamadı ve en sonunda onu hareminin başı ilan etti. [6]

(g) Bazıları Ruben'in adamotunu bulması anısına onun soyundan gelenlerin sancaklarında adamotu taşıdığını ileri sürmektedirler. Diğer bir grup ise Rahel'in bu bitkinin köklerini hiçbir zaman yemediğini –bunlar muhtemelen büyülüydü– ancak onları bir rahibe emanet ettiğini ifade eder. Buna göre Tanrı, çok güçlü istek uyandıran bu bitkiyi keşfettiği için Rahel'e iki erkek çocuk bahşederek onu ödüllendirmişti. [7]

NOTLAR

1. Tekvin XXIX. 31; XXX. 13; Gen. Rab. 829-30; Tanhuma Buber Gen. 158; Agadat Bereshit 103-05.
2. Tekvin XXX. 14; Gen. Rab. 837; Yer. Erubin 26c; Yer. Shabbat 8b; Zohar Gen. 268, 314; Josephus, Wars VII. 6.3.
3. Tekvin XXX. 14-24; Mid. Midrash Agada Gen 112; Abraham Saba, Seror HaMor, Venedik, 1523, s. 34a; Testament of Issachar I-II; Gen. Rab. 841, 1282; B. Niddah 31a; Mid. Leqah Tobh Gen. 142; B. Erubin 100b.
4. Tekvin XXX. 19-20.
5. Tekvin XXXV. 16-20.6. Tekvin XXX. 19-21; PRE, bl. 36; B. Baba Bathra 123a; Gen. Rab. 823.
7. Sepher Haqane 32b; Midrash Agada Num. 78; Testament of Issachar II.

*

1. *Tekvin,* On İki Atanın isimlerine halk etimolojileri beraber bunların çok azı akla yatkın gözükmektedir. "Bak, erkek çocuk!" anlamı yüklenen *R'ubhen* (Ruben), *ra'ah b'onyi,* "O mutsuzluğumu gördü" şeklinde yapılandırılamaz. Her ne kadar 'Dan', *Tekvin* XXX. 6 ve XLIX. 16'da 'yargılamak' anlamına gelen *dan* kelimesinin kökünden türemişse de, ayrıca Rahel'in 'Tanrı beni yargıladı!' (*dananni elohim*) şeklindeki Akadya dilindeki *shamash idinanni* "Shamash beni yargılasın!" ifadesinin yanı sıra Amorit ve Katabanaia isimleriyle ilintili olsa da, Dan çok büyük bir ihtimalle kabile reisine atfen kullanılan bir sözcüktü. 'Dinah' (Dina) ise 'Dan' kelimesinin dişil formudur.

2. Efrayimliler sahip oldukları 'verimli topraklar' şeklindeki kabile ismini, MÖ yaklaşık 1230'lu yıllarda Filistin'i işgal ettiklerinde ele geçirdikleri ve sulama yapabildikleri verimli tepelerden almışlardı. Ayrıca 'Sağ elimin oğlu' ya da 'Güney'in oğlu' anlamına gelen 'Benyamin' kelimesinden anlaşıldığı kadarıyla, söz konusu bu kabile Güney Efrayim'i elinde tutmaktaydı. Bununla birlikte 'Ben-oni' sözcüğünün orijinal formu 'On'un oğlu' anlamına gelmekteydi – On kenti *Tekvin* XLI. 45'te Yusuf'un kayınpederinin yaşadığı yer olarak tasvir edilmektedir. Muhtemelen Benyamin yanında Rahel'in iki kabilesi ve Levi'nin rahip klanı olduğu halde bu şehirden göç etmiştir. Zilpa'nın oğulları olan Gad ile Aşer, Arami-Kenan Tanrılarının isimlerini taşımaktadır. Gad Yahudi, Arami, Suriye ve Arap dillerinde anlamına karşılık gelen Şans-Uğur Tanrısıydı ve ona ibadet edenler Palmyra, Finike ve bütün Arabistan'a yayılmıştı. Lea'nın, oğlu Gad'ın doğumunda söylediği *'Ba Gad!'* şeklindeki sözleri açık bir şekilde 'İyi şanslar!' anlamına gelmektedir. 'Aşer' ('Asher') ise 'Asherah'ın eril formu olan Amorlu Ashir'e verilen isimdi. Oldukça geniş bir coğrafyada bereket-tanrıçası olarak hüküm süren Amorlu Ashir, Atherat, Ashi-

rat, Ashirtu ya ad Ashratu adlarıyla da bilinmekteydi. 'İssakar' ('Issachar') ise muhtemelen 'Sakar'ın adamı' veya Memphis'in Mısırlı Tanrısı Sakar ya da Sokar anlamına gelmektedir.

3. Midraş metni çok açık bir şekilde bir erkeğin iki eşten dünyaya gelen, biri sevilen diğerinden ise nefret edilen iki çocuğa sahip olması durumunda mal paylaşımını (*Tensiye* XXI. 15-17) öngören Musa Yasası'nın bu mite dayandırıldığını, Yakup tarafından öne sürülen kanunun ise tamamen reddedildiğini gözler önüne sermektedir:

Eğer bir adamın iki karısı varsa, birini seviyor, öbüründen hoşlanmıyorsa; iki kadın da kendisine oğullar doğurmuşsa; ilk oğul hoşlanmadığı kadının oğluysa; adam malını miras olarak oğullarına bölüştürdüğü gün sevdiği kadının oğlunu kayırıp ona ilk oğulluk hakkını veremez. Hoşlanmadığı kadının oğlunu ilk doğan oğul olarak tanıyacak ve ona bütün malından iki pay verecektir. Çünkü bu oğul babasının gücünün ilk ürünüdür. İlk oğulluk hakkı onun olacak.

Zira Yakup son sözlerinde Rahel'in ilk doğan oğlu Yusuf'a bütün malından iki pay vermiş ve onu Lea'nın ilk dünyaya gelen oğlu Ruben'e tercih etmişti.

4. Ataların doğumunun geleneksel sırası, Lea-Rahel federasyonunun kıdem sırasıydı. Sonraları 'İsrail' olarak adlandırılmasına karşın başlangıçta 'İsrail' sadece Rahel kabilelerini kapsamaktaydı. Lea ('Vahşi İnek') ile Rahel ('Koyun') Tanrıça unvanlarıydı. Vahşi inek, çok sayıda isme sahip Kenan Ay-tanrıçası olarak adlandırılırken; Koyun-Tanrıça ise Koç-Tanrının annesiydi. Bu tanrıçalara Goşen'e yerleşen çobanlar tarafından ibadet edilmekteydi. Göründüğü kadarıyla Lea'nın altı oğlu, önceki yıllarda İbrahim'in konfederasyonuna bağlı olan ve Mısır'a hiç yerleşmeyen Aramilerdi. Bu kabileler Goşen'den döndükten sonra Yeşu'nun hükümranlığında Rahel'in çocuklarıyla, yani kuzenleriyle ortak bir amaç altında bir araya geldiler. Hiç şüphesiz Zilpa'nın 'oğulları' Lea'ya bağlı; Bilha'nın 'oğulları' ise Rahel'e bağlı olan ve haraç veren kabilelerdi. Rahel'in oğlu unvanına sahip olmasına karşın Benyamin, Arami nesebine bağlı değildi. Benyamin'in kabilesi diğerlerinden farklı, kendine has bir kabileydi. Bu insanlar savaştaki vahşilikleriyle, her iki elleriyle kullandıkları sapanları tam hedefe göndermeleriyle ve İsrail federasyonunu ilk olarak monarşiyle tanıştırmalarıyla tanınmışlar ve böyle ün salmışlardı. Diğer İsrail kabileleri ok fırlatan yaylar kullanmaktaydılar. Bu, onların Benyamin savaşçılarıyla karşı karşıya geldiklerinde en az elli yarda* uzakta kaldıkları anlamına gelmekteydi. Davut'un Golyat'a

* Yaklaşık 91 cm. İngiliz uzunluk ölçüsü birimi.

karşı sapan kullanması ve Saul saray eşrafı ile yakın ilişkisi, onun Benyamin kanından, soyundan olduğunu akla getirir. Tarihin başka en ünlü diğer sapan kullanıcıları Yunan-Akhalar, Akamanlar ve Balearlı Rodoslularla birlikte Rodos adasında yaşayan halklardı. Sapanın İngiltere'ye ulaşması MÖ 500'lü yıllara dayanır.

Benyamin'in payına düşen yiyeceğin kardeşlerinkinden beş kat fazla olması (*Tekvin* XLIII. 34) muhtemelen Benyamin topraklarının en önemli Kenan tapınaklarını içine almasına yapılan bir atıftır: Beytel, Eriha, Ramah, Gilgal, Mizpeh, Kudüs, Geba, Gibea ve Givon tapınakları. Givon, Akha orijinli bir Hiv kentiydi ve Yeşu'nun buyruğuna girmek için geldiklerinde (*Yeşu*, XI. 3 ff) elçilerinin davranışları karakteristik olarak Yunanlıları akla getiriyordu. Benzer yapıda olan Geba ve Gibea da sıklıkla Givon'la karıştırılmaktadır. Benyamin'in etnik kökeni, Kuzey Filistin'de yaşayan, liderlerinin 'Davut'un muhtemel orijini olan Dawidum ismini taşıdığı ve adlarına Bene-yamina denilen halkın varlığından dolayı tartışılır bir hal almıştır. Mari ve Orta Fırat'ta bulunan MÖ 8. yüzyıla ait belgelerde acımasız ve zalim bir kabile olarak tasvir edilen bu halk, *Tekvin* XLIX. 27'de anlatılan Benyamin'in karakteristik özelliklerini akla getirir. Bu iki Benyamin kabilesi arasındaki ilişki ne olursa olsun, 'İbrani' Benyamin, Yusuf kabilelerinden olan Efrayim ve Manasse tarafından Rahel'in Oğlu olarak konfederasyonlarına memnuniyetle ve dahil edilmiştir. Rahel'in her iki kabile sınırında bulunan dikili taşı, belki de bir *massebah* olarak sadece ilahi ataları onuruna inşa edilmemiş aynı zamanda da bu yeni federasyonun doğuşu, kuruluşu anısına dikilmiştir. Rahel'in ölümü, eski dönemlerdeki Koyun-Tanrıça onuruna sunulan kurban sunularının sona ermesiyle ilişkilendirilir. Bu dönemde onun üç 'oğlu' yerel olarak baskın olan Asherah tapımcılığını benimsemişti.

5. Kabile bölgelerinin daimi olarak değişmesi bu konunun karmaşık bir hal almasına neden olmuştur. Sonraki dönemde, Yeremya (XXXIII. 13) Benyamin'den, Yahuda tarafından sınırlarına dahil edilmiş bir kasaba olarak söz etmektedir. Bu söylencenin daha eski bir versiyonunu kaydeden *1. Samuel* X. 2 ff ile *Yeremya* XXXI. 15'te Rahel anıtının (sütununun) Kudüs'ün kuzeyinde, Benyamin'in kuzey bölgesinde olduğu anlatılsa da, *Tekvin* XXXV. 19 ile XLVIII. 7'de geçen ifadeler Efrat ile Beytlehem'i birbirine eş tutar. Davut'un doğum yeri olan ve *Yeşu* XV. 5-10'da sınırları çizilen Yahuda topraklarının içinde olan bu bölge göz önünde bulundurulduğunda Rahel'in mezarının Kudüs'ün güneyinde olduğu anlaşılır. Şimdilerde 'Rahel'in Mezarı' olarak adlandırılan, Kudüs-Beytlehem yolu üzerindeki anıt, Ramah ile Beytlehem'i birbirine eş tutan Matta (II. 16-18) tarafından da bilinmekteydi.

6. Yusuf haricinde On İki Atanın birer ikiz kız kardeşi olduğu ve onlarla evlenmeleri Hâkimler zamanında ataerkil ve anaerkil erkler arasında varılan bir uzlaşmayı akla getirir ve bundan dolayı da birleştirilmiş tanrı ve tanrıça ibadetini çağrıştırır.

7. Dolgun ve çatallı köke sahip olan İlkbahar Adamotunun (*Mandragora officinarum*) dış tarafı siyah, içi ise beyaz renktedir. Yaklaşık bir ayak uzunluğundaki bu bitkinin iki çatalı, insan bacaklarını andırır. Bazen ikincil bir kök ucu çatalların arasında belirir. Gövdesi tüylü, koyu eflatun renginde olan yaprakları fincan şeklindedir. Buğday hasadında olgunlaşan meyveleri sarı renkte, tatlı ve lezzetlidir. Günümüzde bile Filistinli Araplar tarafından kısırlığı tedavi ettiğine inanılır. Sonbahar Adamotu (*atropa mandragora*) ise Filistin'e sonraki tarihlerde getirilmiştir. Bereket kültüne atıfta bulunan Ras Shamra Ugarit metinlerinden biri (MÖ 15. ya da 16. yüzyıla aittir) şöyle başlar: "Toprağa adamotu ekin..." Adamotuna karşılık gelen Ugarit sözcüğü *ddym*, sadece diyalektik unsurlar nedeniyle Kutsal Kitap'ta aynı anlamda kullanılan İbrani sözcüğü *dud'ym*'den ayrılır. Şeytanları *kovdukları* için bu bitkilere Aramiler *yabruhim*; insan *sağlığına* iyi geldiği için Araplar, *sa'adin* ve *arzuları harekete geçirdiği* için de Yahudiler ise *dudaim* adını vermişlerdir.

8. Adamotunun topraktan çıkarıldığında çığlık attığı şeklindeki söylence Elizabet dönemi İngiltere'sinde bile oldukça meşhur bir inanıştı. Shakespeare, *Romeo ve Juliet* adlı eserinde şu satırlara yer vermektedir:

Topraktan söküp alınan adamotu çığlığı gibi kükredi,
Bunu duyan ölümlülerin hepsi delirdi.

Pliny, *Natural History* (*Doğa Tarihi*) adlı eserinde bu bitkinin önlem alınmadan kökünden sökülmesinin tehlikeli olacağını belirterek, bunu yapanların yüzlerini batıya dönüp arkalarını rüzgâra çevirmelerini ve bir kılıç kullanarak bitkinin etrafında üç kez daire çizmelerini salık verir. Pliny, adamotu kökünden ya da gövdesinden elde edilen suyun, ameliyatlar esnasında ağrıyı yok eden narkotik bir takım özelliklere sahip olduğunu da vurgular. Bu şekilde elde edilen sıvı Isodorus, Serapion ve diğer eski hekimler tarafından kullanılmış ve böyle bir özelliğe sahip olduğu kanıtlanmıştır. Shakespeare, adamotunu 'Doğunun uyuşturucu (uyutucu) şurupları' listesine katmıştır. Antispazmodik (kasılmayı önleyen) özelliği bu bitkinin neden kısırlık tedavisinde kullanıldığını açıklar. Rahel'in bu bitkinin köklerini kesip yediği ise tartışmalıdır. *Testament of Issachar* bu bitkiyi övücü sözler barındırır. 'Küçük adamları', erkek çocuk sahibi olmak amacıyla Ruben'den almak için Rahel'in

yaptığı acıklı yalvarış, bitki köklerinin altın-insancıklar ya da darağacı-insancıkları olarak bilinen kâhin nesnelerine çevrilme şeklindeki Tötonik (eski Germen kabilelerine ait) geleneği çağrıştırır. Adamotunun kehanet gücü, uyuşturucu etkisi altında anlaşılmaz sözler söylemeye neden olmaktadır.

9. Ortaçağa ait bir midraş, On İki Atanın eşleri hakkında hayali isim ve şecerelerden bahseder. Midraş, *Tekvin*'e göre Kenanlı kadınlara evlenen Şimoen ve Yahuda'yla birlikte bir Mısır rahibinin kızı olan Asenat ile evlenen Yusuf'un dışındaki bütün kardeşlerin geleneklere uygun bir şekilde Arami kuzenleriyle evlendiklerini kaydeder.

46.
YAKUP'UN KENAN'A DÖNÜŞÜ

(a) Yusuf'un doğumu, Yakup'un Rahel için söz verdiği yedi yıllık hizmet süresinin sonunda gerçekleşti. Aynı gün Rebeka, yaşlı dadısı Debora ile Yakup'a en sonunda haber gönderdi. Yakup, Laban'a hizmet süresinin bittiğini, dolayısıyla da anlaşmalarının sona erdiğini söylediğinde Laban, onun kalması için ısrar etti, hatta makul sınırlar içerisinde ne kadar ücret isterse ödeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Yakup şunları söyledi: "Sana nasıl hizmet ettiğimi, sürülerine nasıl baktığımı biliyorsun. Ben gelmeden önce malın azdı. Sayemde Tanrı seni kutsadı, malın gitgide arttı. Kendi evim için ne zaman çalışacağım?"

Laban, "Sana ne vereyim?" diye sordu.

Yakup, "Bana bir şey verme" diye yanıtladı. "Eğer şu önerimi kabul edersen, yine sürünü güder, hayvanlarına bakarım: Bugün bütün sürülerini yoklayıp noktalı veya benekli koyunları, kara kuzuları, benekli veya noktalı keçileri ayırayım. Ücretim bu olsun" dedi.

Laban, "Kabul, söylediğin gibi olsun" dedi. Yakup bu şekilde belirlemiş olduğu çok az hayvanı oğullarının sorumluluğuna verdi ve Laban'ın sürülerine bakmaya devam etti. Üç günlük yol kadar oradan uzaklaştı. Çiftleşme mevsimi geldiğinde Yakup aselbent, badem ve çınar ağaçlarından taze dallar kesti. Dalları soyarak beyaz çentikler açtı. Soyduğu çubukları koyunların önüne, su içtikleri yalaklara koydu. Koyunlar su içmeye geldiklerinde çiftleşiyorlardı. Çubukların önünde çiftleşince çizgili, noktalı, benekli yavrular doğuruyorlardı. Yakup kuzuları ayırıp sürülerin yüzünü Laban'ın çizgili, kara hayvanlarına döndürüyordu. Kendi sürülerini ayrı tutuyor, Laban'ınkilerle karıştırmıyordu. Sürüdeki güçlü hayvanlar kızışınca, Yakup çubukları onların gözü önüne, yalaklara koyuyordu ki çubukların yanında çiftleşsinler. Sürünün zayıf hayvanlarının önüne ise çubuk koymuyordu. Böylece zayıf hayvanları Laban, güçlüleri Yakup aldı. Yakup alabildiğine zenginleşti. Sürünün büyük bir bölümünü köle, deve ve eşeklerle takas etti. [1]

(b) Yakup, Laban'ın artık kendisine güvenmediğini ve kayınbiraderleri Beor, Alib ve Moraş'ın, "Yakup, babamızın sahip olduğu her şeyi aldı!" şeklindeki sözlerini duymuştu. Tanrı, Yakup'a görünüp ona, "Atalarının topraklarına, akrabalarının yanına dön. Seninle olacağım" dediği zaman Yakup, Lea ve Rahel'i sürüsünün bulunduğu kırlara çağırttı. Onlara, "Bakıyorum, babanız bana eskisi gibi davranmıyor. Ona büyük bir sadakatle hizmet ettiğimi inkâr edemez. Ama bana artık güvenmiyor" dedi. "Ne yazık ki babanız beni aldattı. Ondan alacağımı en az on kez değiştirdi. Laban, 'Ücret olarak noktalı hayvanları al' deyince bütün sürü noktalı doğurdu. 'Ücret olarak çizgili olanları al' deyince bütün sürü çizgili doğurdu. Ama Tanrı hiç kuşkusuz benimle. Çünkü bana ücret olarak vermeye karar verdiği şekilde tüm sürü doğdu. Tanrı beni eve dönmem için düşümde uyardı." Rahel'le Lea, "Babamızın evinde hâlâ payımız, mirasımız var mı?" dediler. "Onun gözünde artık yabancı değil miyiz? Tanrının babamızdan aldığı varlığın tümü bize ve çocuklarımıza aittir. Tanrı sana ne dediyse öyle yap!" [2]

(c) Laban, koyunlarını kırkmaya gittiğinde Yakup ona hoşça kal bile demeden çocuklarını, karılarını develere bindirdi. Sahip olduğu hazineleri de eşeklere yükleyip sürülerini de önüne katarak Fırat'ı geçip Kenan ülkesine doğru yola çıktı.

Üçüncü gün Yakup'un kaçtığını Laban'a bildirdiler. Laban, yakınlarını alıp Yakup'un peşine düştü. Yedi gün sonra Gilat bölgesindeki tepelerde ona yetişti. Yakup'a, "Nedir bu yaptığın?" dedi. "Beni aldattın? Kızlarımı alıp savaş tutsağı gibi götürdün. Neden gizlice kaçtın? Niçin bana söylemedin? Seni sevinçle, ezgilerle, tefle, lirle yolcu ederdim. Torunlarımla, kızlarımla öpüşüp vedalaşmama izin vermedin. Size kötülük yapacak güçteyim, ama babanın Tanrısı dün gece bana, 'Dikkatli ol!' dedi. 'Yakup'a ne iyi ne de kötü hiçbir şey söyleme.' Babanın evini çok özlediğin için bizden ayrılmanı anlıyorum. Ama putlarımı (terafim) niçin çaldın?"

Yakup, "Korktum" diye karşılık verdi. "Kızlarını zorla elimden alırsın diye düşündüm. putlarına gelince, bu konuda hiçbir şey bilmiyorum. onları kimde bulursan o öldürülecektir! Yakınlarımızın önünde kendin ara, eşyalarımın arasında sana ait ne bulursan al."

Laban, Yakup'un, Lea'nın ve iki cariyenin çadırına baktıysa da putları bulamadı. Lea'nın çadırından çıkıp Rahel'in çadırına girdi. Rahel, çaldığı putları devesinin semerine koymuş, üzerine oturmuştu. Laban çadırını didik didik aradıysa da putları bulamadı. Rahel babasına, "Efendim, huzurunda kalkamadığım için kızma, âdet görüyorum da" dedi. Laban her yeri aradıysa da putları bulamadı. [3]

(d) Yakup, kendini tutamadı. Laban'a çıkışarak, "Suçum ne?" diye sordu. "Ne günah işledim ki böyle öfkeyle peşime takıldın? Bütün eşyalarımı ara-

dın, kendine ait bir şey buldun mu? Varsa onu buraya, yakınlarımızın önüne koy. Onlar ikimiz hakkında karar versinler. Yirmi yıl yanında kaldım. Koyunların, keçilerin hiç düşük yapmadı. Sürülerinin içinden bir tek koç yemedim. Yabani hayvanların parçaladığını sana göstermedim. Zararını ben çektim. Gece ya da gündüz çalınan her hayvanın karşılığını benden istedin. Öyle bir durumdaydım ki gündüz sıcak, gece kırağı yedi bitirdi beni. Gözüme uyku girmedi. Yirmi yıl evinde böyle yaşadım. İki kızın için on dört yıl, sürün için altı yıl sana hizmet ettim. On kez alacağımı değiştirdin. Babamın ve İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın taptığı Tanrı benden yana olmasaydı, beni eli boş gönderecektin. Tanrı çektiğim zorluğu, verdiğim emeği gördü ve dün gece seni uyardı."

Laban, "kadınlar benim kızlarım, çocuklar benim çocuklarım, sürüler benim sürülerim" diye karşılık verdi. "Burada gördüğün her şey bana ait. Kızlarıma ya da doğurdukları çocuklara bugün ne yapabilirim ki? Gel aramızda anlaşalım. Aramıza tanık koymak için bir sütun inşa edelim."

Yakup bunu kabul etti. Bir taş alıp onu anıt olarak dikti. Yakınlarına, "taş toplayın" dedi. Adamlar topladıkları taşları *tanıklık yığınına* koydular. Aramiler bu bölgeye Yegar-Sahaduta, İbraniler de Gal-Ed adını verdiler. Bu bölgeye Mitspe adını verdiler. Çünkü Laban, "Birbirimizden uzak olduğumuz zaman, büyükbabam Nahor ile kardeşi büyükbaban İbrahim'in Tanrısı aramızda gözcülük etsin" demişti. "Eğer kızlarıma kötü davranır, başka kadınlarla evlenirsen, yanımızda kimse olmasa bile Tanrı tanık olacaktır. Bu yığın ve anıt birer tanık olsun. Bu yığının ötesine geçip sana kötülük etmeyeceğim. Sen de bu yığını ve anıtı geçip bana kötülük etmeyeceksin!"

Yakup ant içti ve kurbanlar kesti. Laban'ın adamları ile Yakup'un adamları birlikte, barış içinde yemek yediler. Laban ertesi gün erkenden kalktı. Torunlarını, kızlarını öpüp kutsadıktan sonra eve doğru yola çıktı. Bu yerin önemi o kadar büyüktü ki daha sonra hiçbir İsrailli ya da Arami bu sınırı geçmeye cüret edemedi. Ta ki Arami Kralı, Kral Hadadezer'e öfkelenen Kral Davut yıllar sonra bu anıtı yıkıp parçalara ayırana ve Hadadezer'in krallığını ele geçirene dek. [4]

(e) Rahel, babası Laban'ın putlarını sadece Yakup'un kaçışını ifşa etmek amacıyla değil, aynı zamanda da babasının evini onlardan temizlemek amacıyla çalmıştı. Ne var ki Yakup'un, "putlarını kimde bulursan o öldürülecektir!" şeklindeki laneti, Rahel'in doğum yaparken ölümüne neden olmuştu, zira Rahel, âdet gördüğünü ileri sürüp ayağa kalkmayarak babasına bu konuda yalan söylemişti. Bir başka söylenceye göre ise Laban, koyunlarını kırkmayı bitirip Paddan-Aram'a geri döndüğünde, Rahel'in Yakup'a su verdiği gün ağzına kadar suyla dolup taşan şehir kuyusunun kuruduğunu, suların çekildiğini görmüştü –bu felaketle Laban, Yakup'un kaçtığını anlamıştı. [5]

(f) Laban daha sonra elçi olarak oğlu Beor'u, kuzeni Abihoreph ile birlikte on adamını Seir Dağına, Yakup'un geldiğini Esav'a bildirmeleri için gönderdi. İntikam ateşiyle yanan Esav, hazırlıklarını yaptı, adamlarıyla birlikte Horlu askerlerin başında Yakup'un geldiği yöne ilerledi. Ancak tüm bunlar olurken Laban'ın elçileri aynı zamanda Paddan-Aram'a dönüş yolculukları sırasında Rebeka'yı da ziyarete gitmişler ve onu bu gelişmelerden haberdar etmişlerdi. Rebeka haberi alır almaz İshak'a bağlı yetmiş iki silahlı adamı Yakup'a yardımcı olmaları için gönderdi. Buna karşın askerlere şunları söylemeyi de ihmal etmedi: "Esav'a en ince ve itaatkâr duygularını göstermesi için Yakup'a yalvarın. Ona değerli hediyeler sunsun ve sorularını en samimi duygularla açıkça cevaplasın." [6]

NOTLAR

1. Tekvin XXX. 25-43; Sepher Hayashar 101-02.
2. Tekvin XXXI. 1-16; Sepher Hayashar 99.
3. Tekvin XXXI. 17-35.
4. Tekvin XXXI. 36; XXXII. 1; PRE. bl. 36.
5. Tanhuma Wayetse 40b; PRE, bl. 36; Sepher Hayashar 103; Gen. Rab. 863; Targum Yer.-Tekvin XXXI. 21-22.
6. Sepher Hayashar 105-06.

*

1. Yunan mitolojisinde geçen hırsızların ustası Autolykos ile onun hilebazlıktaki rakibi Korinthli Sisyphos, anlatılan bu söylencede Yakup ve Laban isimleriyle karşımıza çıkar. Hırsızların, çobanların ve hatiplerin Tanrısı olan Hermes, Autolykos'a çaldığı her hayvana farklı şekiller ve renkler verebilmeyi öğretmişti. Böylece Autolykos, çaldığı sığırların bir anda boynuzlarını kaybedebiliyor, renklerini beyazdan siyaha ya da siyahtan beyaza çevirebiliyor, hatta boynuzları olmayan hayvanlara yeni boynuzlar takabiliyordu. Becerisine duyduğu güvenle komşusu Sisyphos'un sürülerini çalmayı dahi başarmıştı. Sisyphos, kendi hayvanlarının gün geçtikçe azaldığını, buna karşın komşusununkilerin çoğaldığını görünce hırsızın kim olduğunu hemen anlamış, ancak kanıtlayamamıştı. Hırsızlığı kanıtlamak için sürüdeki bütün hayvanların toynaklarının altına isminin baş harflerini kazıdı. Aynı gece Autolykos damgalanmış hayvanlardan birkaçını daha çalınca doğruca komşusunun ahırına giren Sisyphos, yapılan hırsızlığı tanıkların gözü önünde kanıtladı. Sisyphos, Autolykos'un çobanlarla uğraştığı bir sırada gizlice evine girerek kızı Antikleia ile birlikte oldu. Bu birliktelikten Yunan mitolojisinin en kurnaz, aynı zamanda da en cesur kahramanlarından Odysseus dünyaya geldi. Autolykos aynı zamanda Euboealı Kral İphi-

tus'un da atlarını çalmış ve şekillerini değiştirdikten sonra sanki kendi atlarıymış gibi Herakles'e satmıştı. İphitus çalınan atlarının izini sürüp Herakles'te olduğunu öğrenince onu hırsızlıkla suçlamış, ancak onların kendi atları olduğunu kanıtlayamayınca Herakles tarafından şehirden kovulmuştu. Yaşanan bu olaylar Herakles'in tanrı Apollo ile kavga etmesine neden olmuş, ancak Zeus araya girerek her ikisini barıştırmıştı.

Yakup ile Laban gibi Sisyphos ve Autolykos ikiliside düzenbazlığa başka bir hileyle karşılık vermiş. Buna ek olarak Hermes'in Autolykos'a yardım etmesi gibi Tanrı da Yakup'a yardım etmiş ve onun gibi refah içerisinde bir hayat sürerek uzun yıllar yaşamıştır. Aynı tarihi kaynaktan alınmış izlenimi veren her iki mitteki benzerlikler, farklılıklardan daha fazladır ve Sisyphos bir başka söylencede de İbrahim ile özdeşleştirilebilir. Buna karşın *Tekvin* Yakup'un kurnazlığını, Laban'ın cimriliğine gerekçe olarak gösterip haklı çıkarır. Buna göre Yakup, Laban'ın sürüsünden koyun çalmamış, ancak kendi istediği şekillerde dünyaya gelen hayvanları anlaştığı gibi kendisine ayırmıştır. Ancak babasının ilahlarını çalarak hırsızlık yapan Rahel, istemeden de olsa çok sevdiği kocası yüzünden hayatını kaybetmiştir.

2. Bu söylencede bahsedilen 'terafim' tekil bir ev Tanrısına yapılan bir atıf olup, Saul'un kızı Mikal'in, Davut'un yerine alıp yatağa koyduğu, üzerine yorganı örttüğü, baş tarafına da keçi kılından bir yastık yerleştirdiği puttan (*1. Samuel* xix. 13 ff) biraz daha küçüktür. Laban'ın putunun, eşya yerleştirmek ya da saman taşımak için deve sırtında kullanılan U şeklindeki bir mindere ya da semere sığabildiği göz önünde bulundurulduğunda söz konusu putun iki ayaktan daha uzun olamayacağı açıktır.

Rahel ya da Mikal'e, terafimlere (putlara) danıştıkları için en ufak bir serzenişte bulunulmaz. Aynı şekilde Layiş'te yeni bir tapınak kurmak için Efrayimli Mika'nın evinden dökme put çalan Danoğulları da putlara danıştıkları için cezalandırılmaz. Hatta bu sırada Levili bir rahibi de kâhinlik yapması için beraberinde götürürler (*Hâkimler* xvii. 1; xviii. 31). Öte yandan Mika'nın annesi bin yüz parça gümüşü oğluna bir oyma put ve bir de dökme put yaptırabilmek için İsrail'in Tanrısına adamıştır (*Hâkimler* xvii. 3-5). Levili rahibi kendisine ait tapınma yerinde görevlendiren Mika, mutluluğunu şöyle ifade etmiştir: "Şimdi biliyorum ki Tanrı bana iyi davranacak. Çünkü Levili bir kâhinim var." (*Hâkimler* xvii. 13)

Tekvin'de Rahel'in gerçekleştirdiği hırsızlık, babasına karşı kocasının öfkesini paylaştığının bir kanıtı olarak karşımıza çıkar. Çok büyük bir ihtimalle bu olayın kökeni de Hâkimler dönemine dek uzanır. Görünen o ki Rahel, Arami tarzında bir tapınak kurmaya niyetlenmiştir. Laban, kızının mazeretine saygı duymak zorunda kalmıştır: Âdet gören bir kadına ya da onun dokunduğu bir şeyle dokunmak Ortadoğu'da hâlâ uzak durulan bir durumdur.

Âdet gören iki kadının arasından geçen erkeğin ölüme maruz kalacağına inanılır. Kökeninde esas olarak bayram nedeniyle bir araya gelenlerin cinsel ilişkiye girmemeleri için tasarlanmış olmasına karşın, böyle bir tehlikeden kaçınma, sinagog ya da camilerde erkekle kadın arasında katı ayırımlar yapılmasının devamına katkıda bulunmuştur (M. Sukka v. 2 ve benzer kaynaklar).

3. Aralarında akrabalık bağı bulunan insanların bir araya gelerek karar vermesi göçebe Araplar arasında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Karar verenlerin sayısı ve konunun alenen tartışılması her iki tarafın da verilen kararı kabul edeceğinin bir göstergesidir.

4. Laban, Mezopotamya bölgesinde yaşayan Aramileri temsil ederken, sınır taşı ile tanıklık yığını Mezopotamyalıların sınırlarını bir zamanlar Güney'de Gilat bölgesine kadar genişletebilecek güce eriştikleri anlamına gelir. Buna karşın İbrani monarşisinin ilk yıllarında İsrail devletini söz konusu bölgeden tehdit eden Mezopotamya değil Suriye idi – bu halk aynı zamanda *Aram* olarak da bilinirdi; buna karşın *Aram-Dameseq*, 'Şamlı Aramiler' şeklinde adlandırılarak zaman zaman *Aram-Naharayim*, yani Mezopotamya'dan ayrı olarak düşünülmüştür. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Laban, Aram-Dameseq'i temsil etmiş ve onun İsrail'le olan çekişmesi bu anlamda yorumlanmıştır. Davut'un oğlu Süleyman'ın ölümüyle birlikte Suriye kendisini İbrani kurtarmış, sonra da her iki ülke kardeşlik anlaşmaları çerçevesinde barış içinde yaşamıştır – Gilat şöleninde yansıtılan da budur (*1 Krallar* xv. 18-20). Ne var ki bu barış, Şam Kralı Ben-Hadad'ın MÖ 855 yılında İsrail Kralı Ahab'ı bozguna uğratmasıyla sona ermiştir.

5. Beş ya da altı büyük taşın üst üste konularak oluşturulduğu sınır yığınları günümüzde hâlâ İsrail ve Ürdün'de tarlaları birbirinden ayırmak için kullanılmaktadır. Bu sınır taşlarına duyulan saygının yanı sıra onları yıkmanın cezası da Musa lanetinde yerini bulmuştur (*Tensiye* xxvii. 17).

Gilead'ın (Gilat), *Gal-'ed* kökünden türemiş olduğu şeklindeki görüş yaygın bir etimolojidir. *Gilead*, 'sağlam ya da sert' anlamına gelen Arapça *jal'ad* sözcüğünden gelir. Söz konusu kelime birçok Gilat yerleşim biriminin adında karşımıza çıkar: Jebel Jal'ad, Khirbet Jal'ad ve Khirbet Jal'ud.

47.
YAKUP PENİEL'DE

(a) Yakup, Ürdün'ü geçtikten sonraki akşam Yabbuk Irmağı kenarında Tanrının melekleriyle karşılaştı ve şöyle dedi: "Burada iki tane ordugâh var: Tanrının ve benim ordugâhım!" Bundan dolayı takip eden yıllarda bu bölgede kurulan şehre Mahanayim adı verildi.

Yakup, Edom topraklarında, Seir bölgesinde yaşayan ağabeyi Esav'a önceden haberciler gönderdi. Onlara şu buyruğu verdi: "Efendim Esav'a şöyle deyin: Kulun Yakup diyor ki 'Şimdiye kadar Laban'ın yanında konuk olarak kaldım. Öküzlere, eşeklere, davarlara, erkek ve kadın kölelere sahip oldum. Efendimi hoşnut etmek için önceden haber gönderiyorum.' '"Haberciler geri dönüp Yakup'a, "Ağabeyin Esav'ın yanına gittik" dediler. "Dört yüz adamla seni karşılamaya geliyor." Yakup çok korktu, sıkıldı. Yanındaki sürüleri, sığırları, develeri ve kadınları *iki gruba* ayırdı. "Esav gelir, bir gruba saldırırsa, hiç değilse öteki grup kurtulur" diye düşündü. Sonra da Tanrıya bu durumdan kurtulmak için dualar etti.

Yakup, Esav'a göndereceği hediyeleri hazırladı: İki yüz dişi keçi, yirmi teke, iki yüz koyun, yirmi koç, yavrularıyla birlikte otuz dişi deve, kırk inek, on boğa, yirmi dişi, on erkek eşek. Yakup bunları ayrı ayrı sürüler halinde kölelerine teslim ederek, Yabbuk Irmağı'nı geçmelerini, söyleyerek, "Önümden gidin" dedi. "Sürüler arasında bir ok atımı mesafe kalsın." Ve onlara "Ağabeyim Esav ile karşılaştığınızda, 'Sahibin kim? Nereye gidiyorsun? Önündeki bu hayvanlar kimin?' diye sorarsa 'Kulun Yakup Efendisi Esav'a armağan olarak gönderiyor. Kendisi de senin lütfünü bekleyip, arkamızdan geliyor'" demelerini salık verdi.

Yakup'un köleleri efendilerinin söylediklerini yerine getirdiler. Karşılaştıklarında Esav onlara iyi davrandı. Ancak Yakup, tüm ailesini ve adamlarını göndermesine rağmen ırmağın diğer tarafında bekledi. [1]

(b) Geceyi konakladığı yerde geçiren Yakup, görünmeyen bir varlığın saldırısına uğradı ve onunla gün ağarıncaya kadar güreşti. Görünmeyen adam en so-

nunda Yakup'un uyluk kemiğinin başına dokundu. Öyle ki Yakup'un uyluk kemiği çıktı. Adam, "Bırak beni, gün ağarıyor" dedi. Yakup, "Beni kutsamadıkça seni bırakmam" dedi. Adam, "Adın ne?" diye sordu. Yakup, adını söyledi. Adam, "Artık sana Yakup değil, İsrail denecek" dedi. "Çünkü Tanrıyla ve insanlarla güreşip yendin." Yakup daha sonra, "Lütfen adını söyler misin?" diye sordu. Ama adam, "Neden adımı soruyorsun?" dedi. "Seni kutsamam yeterli değil mi?" Yakup, "Tanrıyla yüz yüze görüştüm ama canım bağışlandı" diyerek oraya Peniel adını verdi. Yakup'un uyluğundan yaralanması nedeniyle İsrailliler bugün bile hiçbir hayvanın uyluk kemiği üzerindeki siniri yemezler. [2]

(c) Bazıları Tanrının bir çoban ya da bir eşkıya kılığına girerek Yakup'un sürüsünü bu çoban kılığında karşıya geçirdiğini, bunun karşılığında da Yakup'un adamlarından kendi sürüsünü ırmaktan karşıya geçirirken ona yardımcı olmalarını istediğini ileri sürerler. Buna göre geride herhangi bir hayvanın kalıp kalmadığına bakmak için geri döndüklerinde Tanrı onunla güreşe başlamıştı. Bir grup da Yakup'un hasmının Tanrı olmadığını, Edom'un kutsal gardiyanı Samael'i olduğunu ifade eder. Buna göre Yakup'u alt etmeye çalışan Samuel'i izleyen melekler yardıma ihtiyaç duyduğunda Yakup'u desteklemeye hazır olmalarına rağmen, Tanrı onlara, "Kulum Yakup'un yardıma ihtiyacı yok; onun doğruluğu kendisini korumaya yetecektir!" demişti. [3]

(d) Diğer bir grup ise Yakup'un rakibinin Mikail olduğunu ve "Gün ağarıyor, bırak gideyim!" dediğinde Yakup'un ona, "Gün ışığından korktuğuna göre sen bir hırsız mı, yoksa kumarbaz mısın?" diye sorduğunu öne sürer. Buna göre Mikail, Yakup'a şöyle cevap vermişti: "Hayır, bunlardan hiçbiri değilim. Ancak tanyeri ağardığında biz melekler Tanrıya methiyeler söylemek zorundayız." Yakup'un aksadığını gören Tanrı, Mikail'e, "Benim ilk-doğan oğluma neler yaptın?" diye sordu. Mikail, "Sizin şerefinize uyluğundan bir sinir çektim" diye yanıtladı. Bunun üzerine Tanrı şunları söyledi: "Bu iyi oldu. Bundan böyle sonsuza dek İsrail ve onun refahı senin sorumluluğunda olacak. Zira meleklerin prensi, insanların prensini; ateşinkiler ateşinkini ve yönetenler de yönetenleri korumak zorundadır." [4]

(e) Tüm bu anlatılanlara karşın diğer bir grup, Yakup'un yirmi yıl önce Beytel'de adadığı adağı yerine getirmediği için Mikail'in onunla dövüştüğünü iddia eder. Buna göre güreşin hemen ertesi gününde yaptığından pişmanlık duyan Yakup, yüz kurban kesmiş, oğlu Levi'yi de Tanrının rahibi ve aynı zamanda sunularının toplayıcısı (tahsildarı) olarak görevlendirmişti. [5]

NOTLAR

1. Tekvin XXXII. 2-24.
2. Tekvin XXXII. 25-33.

3. Gen. Rab. 910; Yalqut Reubeni-Tekvin XXXII. 25.
4. Yalqut Gen. 132; PRE, bl. 37.
5. PRE, bl. 37.

*

1. Mahanayim ('İki kamp-ordugâh'), anlatılan bu söylencede alternatif iki anlatım için kullanılmıştır. Yabbuk Irmağı kıyısında, Ürdün'ün altı mil doğusunda kalan bu bölge, Süleyman'ın on iki başşehrinden biri olarak ilan edilmiştir.

2. Yakup'un gerçekleştirdiği yolculuğun her safhası mitsel bir öneme sahiptir. Yakup Beytel, Mizpeh, Mahanayim, Peniel ve Sukkot'da (bu şehirlerin hepsi isimlerini, Yakup'un gerçekleştirdiği eylemlerden ya da söylemlerden almıştır) yerleşim yerleri kurmuştur. Söz konusu söylence yazarı Yabbuk'un, Yakup'un Tanrıyla güreşmesinden (*çekişmesinden-yeabheq*) dolayı bu ismi kazandığını göz ardı ederek bundan bahsetmemiştir. Sonraki yorumcular onu, söylediklerinin ya da yaptıklarının etkilerini önceden gören biri olarak tasvir etmişlerdir. Dolayısıyla onun çobanlara söylediği, 'İlerlerken aranızda mesafe bırakın!' (*Tekvin* XXII.17 numara yanlış yazılmış?) şeklindeki sözü, kendi soyundan gelen insanlara acil durumlarda arkalarında kullanabilecekleri mesafe bırakmaları gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Anlatılanlara göre de Yakup, Tanrıya yalvarırken şunları söylemişti: "Efendim, Çocuklarınız üzerine felaketler yağdığında benim yaptığım gibi onların arasında da mesafe bırakınız!"

3. Yakup, yanındaki akrabalarına birinci tekil şahıs kimliğinde konuşurken (*Tekvin* XXXII. 12; XXXIV. 30-31), yeni isim kabul edildikten sonra (*Tekvin* XLIII. 6, 11; XLV. 28) onun İsrail'le özdeşleştirilmesi giderek daha fazla telaffuz edilmeye başlanmıştır (*Tekvin* XLVI. 1-4). *Tekvin* XLVI. 1-4'te Tanrı, Yakup'a, 'Mısır'a gitmekten çekinme. Soyunu orada büyük bir ulus yapacağım... Seninle birlikte "Mısır'a gelecek, soyunu bu ülkeye geri getireceğim" demektedir. *Tekvin* XLVIII. 20'de Yakup, 'İsrailoğulları' yerine kendisi için 'İsrail' ismini kullanmaktadır.

4. Yakup ile sonraları Tanrıyla özdeşleştirdiği 'adam' arasında geçen güreşe dair birbirinden farklı çok sayıda midraş görüşünün olması, dinsel sakınma nedeniyle ortaya atılmıştır. Tanrı, Yahudiliğin takip eden dönemlerdeki aşkınsal Tanrısı, kendisini asla bir ölümlüyle güreşecek düzeye indirgeyemez, hatta kendisini bırakması için yalvaramazdı. Ne olursa olsun eğer Tanrı Yakup'u çok sevmiş olsaydı ve karşılığında da bu kadar sevilmiş olsaydı, her ikisi neden birbiriyle mücadele içerisine girmeleri gerekliliği hissetmişlerdi? Öte yandan eğer

Yakup'un rakibi bir melek olsaydı neden Cebrail, Mikail ya da düşen meleklerden biri olan Samael ile özdeşleştirilmişti? Buna karşın dindar bir adamın duasında Tanrıyla karşı karşıya gelip O'nu kendisini kutsamaya zorlaması, teolojik olarak akla yatkın bir durumdur. Rahel, üvey oğlu 'Naftali'yi Tanrıdan 'uğraşı' sonunda kazandığında güreş metaforunu kullanmıştı.

5. Anlatılan söylenceye tarihsel açıdan anlam kazandırmak için şu soruların sorulması gereklidir: Bir kabile kahramanı hangi şartlar altında güreşir? Hangi şartlar altında ismini değiştirir? Yakup'un uyluk kemiğinden aldığı yara nasıldı? Yaranın sihirli etkisi neydi? Bu yaralanmanın uyluk kemiği üzerindeki sinirlerin yenmesi konusundaki tabuyla nasıl bir ilişkisi vardır? Bu anekdot, Yakup ile Esav'ın tekrar bir araya gelmesi mitine neden eklenmiştir? Tarihsel olarak 'İsrail'in başlangıçta sadece Rahel'in soyundan olan kabilelerden oluştuğu şeklinde bir fikir birliği olduğundan söz edildiğine göre Rahel'in bu söylencedeki rolü nedir?

6. Yukarıda sıralanan sorulara verilebilecek cevaplar muhtemelen şöyledir: Bir kabile kahramanının ismini değiştirmesi iki şekilde olur. Buna göre söz konusu kişi kasıtsız bir şekilde cinayet işledikten sonra ülkesini terk edip başka bir kabile tarafından evlat edinilir –ancak bu cevap, Yakup'un durumuna uymaz– ya da tahta çıktığında veya bir ülke fethettiğinde ismini değiştirir. İkinci yanıt, İbrahim'in neden ismini değiştirdiğine bir cevap olabilir. Yakup'un, Yabbuk Nehrini geçmesi önemli bir değişikliğin ifadesidir. Buna göre Yakup, önceleri kayınpederi Laban tarafından tutulan bir çobanken şimdi, halkı için yeni topraklar fethedebilecek, anne ve babası tarafından kutsanmış ve en önemlisi de Tanrısal bir söz almış bağımsız bir kabile reisidir.

7. Arap diliyle uğraşan sözlükbilimciler uyluk oyuğundaki sinirlerin yaralanmasından kaynaklanan sakatlıkların, verdiği acıdan dolayı insanları ayak parmakları üzerinde yürümekte zorladıklarını ifade ederler. Kalçanın bu şekilde yerinden çıkması güreşçiler arasında oldukça yaygın olan bir sakatlanma türüdür ve bu durum ilk olarak Harpocrates tarafından betimlenmiştir. Uyluk kemiğinin yerinden çıkması bacağın uzamasına, kalça tendonlarının sıkışmasına ve kasların spazma uğramasına neden olur – bu durumda, Homer'in, Tanrı Hephastus'u tasvir edişine benzer bir şekilde kişi, topuğunu daima yukarıda tutar ve yalpalayarak yürümek zorunda kalır. Bir cinle temas kurmanın, sanki eklemleri birbirinden çıkmışçasına yalpalayarak yürümeyle sonuçlanacağı şeklindeki inanış Araplar arasında yaygındır. Belki de bu inanış, Baal'ın Karmel Dağı'ndaki peygamberlerinin yaptığı gibi (*1. Krallar* XVIII. 26) kendilerinin ilahi güçlere sahip olduğuna inanan zahitlerin gerçekleştirdiği topallama dansının anısına ithaf edilmiştir. Eriha yakınlarındaki Beth Hoglah'a bu sebepten dolayı bu isim verilmiş olabilir. Zira *hajala* sözcüğü Arapçada topallamak ya da tek

ayak üzerinde zıplamak anlamına gelir. Hem Jerome hem de Eusebius, Beth Hoglah'a 'halka-dansı yeri' adını vermiştir. Sur Kentinde yaşayanlar Herakles Melkarth onuruna bahsedilen dansları yapmaktaydı. Bundan dolayı belki de Peniel'in konu edildiği mit kökeninde, Yakup'un güreşte rakibini yendikten sona Kenan ülkesine muzaffer bir şekilde girişi anısına düzenlenen topallama (hoplayıp-zıplama) seremonisini barındırır.

8. *Tekvin* XXXII. 29'da ifade edilen İsrail isminin açıklanması popüler bir etimolojidir. Theophorous* unvanlarında ismi içinde bulunduran unsur, nesne değil, öznenin kendisidir. Bundan dolayı İsrail, 'O, El ile uğraştı' şeklindeki anlamdan ziyade 'El çabalıyor-uğraş veriyor' anlamına gelir. Bu durum iki farklı örnekte de karşımıza çıkar. Yakup sözcüğünün orijinal formu olan *Ya'qobel*, 'El koruyor' anlamına gelir. Yerubbaal sözcüğünün orijinal anlamı ise 'O, Baal'e karşı savaşıyor' (*Hâkimler* VI. 32) tanımından ziyade 'Baal savaşıyor' şeklindedir. Buna benzer isimlerin varlığının esas sebebi, onları taşıyan kişilere ilahi güçler atfetmekti. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda *İsrail*, 'El, düşmanlarıma karşı savaşım veriyor' anlamına gelmektedir.

9. Yakup'un, Yabbuk Irmağı'nı geçişiyle karşılaşacağı esas düşman, öfkesinden kaçarak yirmi yıl boyunca ülkesinden uzaklarda yaşamasına neden olan ikiz kardeşi Esav'dır. Aslında bir midraş ifadesinde Yakup'un Peniel'deki bilinmeyen rakibinin Esav olduğu ileri sürülür. Söz konusu ilişkilendirme, Yakup'un, Esav'ın yüzünü Tanrının yüzüne benzetmesinden (*Tekvin* XXXIII. 10) kaynaklanır. Rahel'in Esav ile evlenmekten korktuğu şeklindeki midraş anlatımı, ikiz kardeşler arasındaki mücadeleyi ima eder: Bir anlatıma göre Kain ile Habil arasında geçen ve kardeş cinayeti ile sonuçlanan kavgaya, güzel bir kadına sahip olmak için iki kardeşin verdiği mücadelenin neden olduğu ileri sürülür. Buna karşın ortadaki sorun ölümlü bir kadından muhtemelen daha önemliydi. Eğer Rahel, Rahel soyundan gelen kabileleri sembolize ediyorsa, bu durumda söz konusu kavga mitsel olarak kabile bölgeleri üzerindeki hâkimiyeti ele geçirme kavgasıdır. Buna göre mücadeleyi Yakup kazanmış ve Esav'a gönderdiği birbirinden değerli hediyelerle zaferini perçinlemiş ve kardeşini bulunduğu topraklardan çıkararak Seir bölgesine göç etmesini sağlamıştır (*Tekvin* XXXVI. 6-8).

10. *Çıkış* kitabında, Tanrıyla güreşen İsrail kahramanı Musa, ilginç bir şekilde Yakup'la büyük benzerlikler gösterir. Buna göre Musa, işlediği suçtan dolayı Mısır'dan kaçıp Midyan yöresine göç etmek zorunda kalmış, Midyanlı çoban Yitro'nun kızı Tsippora bir kuyunun başında hayvanlarını suvarmada yardımcı olmuştur. Bunun üzerine Yitro, Musa'yı çok iyi ağırlamış ve kızı Tsippora

* Tanrı, Tanrısal. Tanrıya dair isimler.

onunla evlendirmiştir. Tanrının ateş görünümünde Musa'ya görünmesinden sonra Musa, yanına eşini ve oğullarını alarak Mısır'a geri dönmüştür –bu arada yolculukları sırasında doğaüstü bir varlığın saldırısına da uğramıştır. Bunun üzerine Tsippora onu sünnet etmiş –durumdan anlaşıldığı kadarıyla sünnet olma evlilik seremonisinin bir parçasıdır– ve sonraki dönemlerde de Musa, Midyan-İsrail federasyonunu yönetmiştir.

11. Bununla beraber kâbuslarda vicdan rahatsızlığının neden olduğu mücadele ya da çaba, Tanrıyla savaşım verme metaforunun ortaya çıkması için yeterlidir. *Hoşea* XIII. 7'de anlatıldığı gibi Tanrı, günahkâr insanlara karşı 'bir aslan, yol kenarında pusuya yatmış bir pars' olacaktır. Aynı şekilde Tanrının elleri de Şeytan'ın ellerinden kolaylıkla ayırt edilemez. Davut'un işlediği günahın cezasının bir versiyonda Tanrı tarafından verildiği (*1 Samuel* XXIV. 1) ifade edilmesine karşın, diğer bir anlatımda Şeytan tarafından verildiğinin (*1 Tarihler* XXI. 1) belirtilmesi bu nedenledir. Bu görüş, Yakup'un rakibinin Samael olduğu şeklindeki midraş ifadesini haklı çıkarır. Yakup'un rakibinin adını söylemekten özellikle kaçınması onun mutlaka Tanrı olduğu anlamına gelmez, buna karşın Tanrı daha sonraki dönemde ismini Musa'ya (*Çıkış* III. 14), ya da Samuel'in babası Manoah'a (*Hâkimler* XIII. 17-18) vermekten kaçınır. Zira bütün tanrılar isimlerinin doğru olmayan amaçlar ve yerlerde kullanılmaması için dikkatli davranmaktaydılar – 'Tanrı hakkında kötü konuşma' fikrinin çıkış noktası da bu olmuştur. Cadı ve büyücüler Doğu Akdeniz bölgesi boyunca, yaptıkları büyüleri güçlendirmek amacıyla ilahi isimlerle dolu listeler kullanırlardı. Romalılar, *elicio* olarak bilinen bir taktikle düşmanlarının tanrı isimlerinin birkaçını rüşvet veya işkence ile öğrenme ve daha sonra da onları kandırarak şehirlerinden kovma alışkanlığına sahiptiler. İsa, Gerasa'daki deli (cinli) bir adamı iyileştirmek (bedeninden şeytanı çıkarmak) için ilk olarak ona ismini sormuştur (*Markos* V. 9).

12. Uyluk kemikleri Yunan tanrılarının yanı sıra Filistin'dekiler için de kutsaldı ve İbraniler arasında kral payı (yemekte en önemli pay) olarak bilinirdi (*1. Samuel* IX. 24). Orta Afrika'daki Bagiushu kabilesinde karşılaştığımız bir uygulama –bir Roma Katolik misyoneri olan rahip. Terhoorst'un anlattıklarına göre– 'Her tabunun bir istisnası, yumuşamış hali vardır' şeklindeki antropolojik kuralı desteklemektedir. Her ne kadar yamyam olmasa da Bagiushu kabilesi ölen reislerinin ya da savaş meydanında öldürülen düşman kabile reisinin uyluk kemikleri üzerindeki etleri yemekte ve cesetlerin başka hiçbir bölümüne dokunmamaktadır. Bu, ölen kişinin sahip olduğu cesaretin kendilerine geçmesi amacını taşıyan bir pratiktir. Söz konusu pratiğin Kutsal Kitap'taki Kenan ülkesinde egemen olup olmadığı kanıtlanamasa da Samuel'in, kutsal Kral Agag'ı 'Efendiden önce' parçalaması bazı yazarlar tarafından, Arap *naqi'a*'ya benzer bir şekilde ayinsel insan kurban edilişi şeklinde yorumlanmıştır.

48.
YAKUP ile ESAV'IN BARIŞMASI

(a) Yakup, Esav'ın dört yüz adamıyla birlikte geldiğini gördü. Ev halkını iki ayrı gruba böldü: Bilha, Zilpa ve onların çocuklarını öndeki gruba; Rahel, Lea ve çocuklarını da arkadaki gruba gönderdi. Ancak Yakup hepsinin önüne geçti. Ağabeyi Esav'a yaklaşırken yedi kez yere kapandı.

Ne var ki Esav koşarak onu karşıladı, kucaklayıp boynuna sarıldı, öptü. İkisi de ağlamaya başladı. Esav, kadınlarla çocuklara baktı. "Kim bu yanındakiler?" diye sordu. Yakup, "Tanrının kuluna lütfettiği çocuklar ve anneleri" dedi. Cariyelerle yanındaki çocuklar yaklaşıp eğildiler. Ardından Lea çocuklarıyla yaklaşıp eğildi. En son da Yusuf ile Rahel yaklaşıp eğildi. Esav, "Karşılaştığım öbür topluluğun anlamı neydi?" diye sordu. Yakup, "Efendimi hoşnut etmek için" diye yanıtladı. Esav, "Benim yeterince malım var" kardeşim. "Senin malın sana kalsın." Yakup, "Olmaz, eğer sevgini kazandıysam, lütfen armağanımı kabul et" diye karşılık verdi. "Senin yüzünü görmek, Tanrının yüzünü görmek gibi. Çünkü beni kabul ettin. Lütfen sana gönderdiğim armağanı al. Tanrı bana öyle bir iyilik yaptı ki her şeyim var."

Yakup'un gönlünü ferah tutması için Esav, kendisine verilen armağanları kabul etti. "Haydi, yolumuza devam edelim" dedi. "Benimle Seir kentine gel!" Yakup, "Efendim, bilirsin, çocuklar narindir" dedi. "Ben sizin kadar hızlı yol gidemem. Yanımdaki koyunların, sığırların yavruları var. Hayvanları bir gün daha yürümeye zorlarsak hepsi ölür. Efendim, lütfen sen kulunun önünden git. Ben hayvanlarla çocuklara ayak uydurarak yavaş yavaş geleceğim. Seir'de efendime yetişirim."

Esav, "Yanımdaki adamlardan birkaçını yanına vereyim" dedi.

Yakup, "Lütfen efendim, benim için zahmete girmeyin" diye yanıtladı.

Böylece Esav o gün Seir'e dönmek üzere yola koyuldu. Yakup ise Sukkot'a gitti. Orada kendine ev, hayvanlarına barınaklar yaptı ve bu yüzden oraya Sukkot adı verildi.[1]

(b) Bazı yorumcular Yakup'un Esav'a gönderdiği mesajın şu şekilde olduğunu söylerler: "Kulun Yakup şunları söylüyor: Efendim, hile Katıp çalarak elde ettiğim kutsanmanın bana bir fayda getirdiğini düşünmesin. Laban'a yirmi yıl boyunca hizmet ettim. Bunun karşılığında defalarca beni aldattı. Hakkım olan ücreti vermekte gönülsüz davrandı. Halbuki ben ona sadakatle hizmet ettim. Ancak Tanrı, en sonunda bana sürüler, davarlar, sığırlar, köleler, eşekler ve uşaklar bahşetti. Şimdi, bu söylediklerimi dinleyip bana hak verecek olan efendimin beni affedeceğini umduğum Kenan ülkesine geldim."

Anlatılanlara göre Esav elçilere, kardeşi Yakup'un bu isteğini onu küçük görerek şöyle cevapladı: "Laban'ın oğulları bana gelip efendiniz Yakup'un onlara nankörlük yaptığını anlattı. Yakup'un onlardan büyüyle sürülerini çaldığını, bir haber bile vermeden kentten ayrıldığını, kuzenlerim Rahel ile Lea'yı sanki birer savaş tutsaklarıymışçasına kaçırdığını da bana söylediler. Anlatılanların hiçbiri beni şaşırtmadı. Çünkü efendiniz uzun yıllar önce bana da bu şekilde davranmıştı. O zamanlar tamamen sessiz kalmıştım. Ancak şimdi silahlı adamlarımı yanıma alıp ona hak ettiği cezayı vereceğim." [2]

(c) Bir kısım yazar ise iki kardeşin karşılaştığında samimi bir şekilde birbirlerini karşıladıklarını; Esav'ın Yakup'u öpüp kucakladıktan sonra affettiğini ve kuzenler ile çocuklara karşı da aynı yakınlığın gösterildiğini ileri sürerler. Buna karşın başkaları Esav'ın, Yakup'un boynuna saldırıp şahdamarını ısırmaya çalıştığını, ancak Yakup'un boynunun bir fildişi kadar sertleştiğini ve Esav'ın dişlerinin bir kayayı ezmeye çalışırcasına gıcırdadığını söylerler. [3]

(d) Yakup, Esav'a 'efendim' şeklinde hitap ettiği, kendisini de 'kulunuz' şeklinde tanıttığı için Tanrı tarafından cezalandırılmıştı. Tanrı aynı zamanda Yakup'a seslenerek, "Esav'ın yüzünü Benim yüzüme benzeterek, kutsal şeylere saygısızlık ettin" dedi. Yakup, "Evrenin Efendisi, yaptığım hatayı bağışla!" diye karşılık verdi. "Barış adına, beni ve insanlarımı öldürmesin diye kötüye iltifat etmek zorunda kaldım." Bunun üzerine Tanrı ona bağırdı ve şöyle dedi: "Madem bunları yaptın, söylediklerinin hayatın boyunca gerçekleşmesini sağlayacağım" dedi. "Bundan böyle bu dünyada İsrail, Edomluların kölesi olacak. Diğer dünyada ise efendisi. Esav'a sekiz kez 'efendim' kelimesini kullandığın için de, İsraillileri yöneten bir kralın olmadığı dönemlerde Edom'da sekiz kralın hükümranlık kurmasını sağlayacağım." Tanrı, Yakup'a söylediklerini gerçekleştirdi. Edom'un sekiz kralı oldu: Beor oğlu Bela; Zerah'ın oğlu Yobab; Huşam; Bedat'ın oğlu Hadad; Samla; Şaul; Akbor'un oğlu Baal-Hanan ve Hadar. [4]

(e) Topraklarının dışında kazandığı zenginliğin hiçbir öneminin olmadığını belirtmek ve gurbette kazandığı paranın kendi soyundan gelen insanlara

geçmesini sağlamak için Yakup, sürülerinin yanı sıra inci ve değerli taşlardan oluşan hazinesini Esav' a vermişti. Elinde kalanları da satmış ve elde ettiği altınları Esav'a önererek, "Bu altınlar karşılığında bana Makpela'daki hisseni satar mısın?" demişti. Esav, kardeşinin bu isteğini kabul ettiğinde Yakup, kutsanmış İsrail Topraklarında zenginliğini daha da arttırmak için var gücüyle çalışmaya başlamıştı. [5]

(f) Yakup aynı zamanda şu kehanette de bulunmuştu: "Edomlular yüzyıllar boyunca İsraillileri baskı ve hükümranlıkları altına alacak; ama en sonunda dünyanın bütün ulusları ayağa kalkıp onlardan toprak üstüne toprak, şehir üstüne şehir alacaktı, ta ki düşman Beth Gubrin'e, İsrail'in Mesih'inin onları beklediği yere gidene kadar. Oradan da Bosra'ya kaçmak zorunda kalacak olan Edom, Tanrıya haykırarak şöyle diyecekti: 'Ey Tanrım, Bosra'yı sığınmacıların şehri olarak ayırıp, lütfetmedin mi?' Bunun üzerine Tanrı, Edom'u saçlarından yakalayıp ona şunları söyleyecekti: 'Dökülen kanın intikamcısı bu katili öldürmeli!' Bunun üzerine İlyas onu öldürecek, Tanrının elbisesini onun kanıyla sulayacak." [6]

NOTLAR

1. Tekvin XXXIII. 1-17.
2. Sepher Hayashar 106-107.
3. Sepher Hayashar 110; PRE, bl. 37.
4. PRE, bl. 37; Gen. Rab. 891; Tekvin XXXVI. 31-39.
5. Tanhuma Buber Gen. 169.
6. Yalqut Gen. 133 içinde Mid. Akbir'e gönderme (s. 82b-83a)

*

1. *Tekvin*'de anlatılan söylence, Yakup'la karşılaştırıldığında sadece modern etik standartlara göre değil, aynı zamanda tarihi Filistin ölçütleriyle de Esav'ı daimi olarak savunur?' yaptıklarını hoş görür niteliktedir. Esav, kendisine yapılan haksızlıklara karşın öç alma duygusuyla hareket etmez, kardeş katili olmaktan kaçınır, anne ve babasına karşı sorumlu davranır, İshak'ın Tanrısına ibadet eder. Aynı zamanda artık eskisi gibi hiddetli ve savurgan değildir. Hayvancılıkta o kadar başarılı olmuştur ki kutsanmanın çalınmasına karşın kardeşi Yakup'un kendisine hediye olarak verdiği sürüleri bile kabul etmez. Bunun ötesinde açlıktan ölmek üzere olduğunda yiyecek karşılığı kardeşine verdiği doğum hakkı anlaşmasını reddetmek yerine, anlaşmayla Yakup'a geçen Kenan otlaklarını hiç sorun çıkarmadan terk eder. Yıllar sonra bu korkak ve zavallı adam geri döndüğünde ona 'kardeşim' diye hitap

eder ve ağlayarak sarılır. Yakup'un sızlayan vicdanı, Esav'a boyun eğip itaat etmesine neden olmuşsa da Esav onu tüm kalbiyle affetmeye hazırdır. Ayrıca Esav, Seir Dağında kardeşini krallara özgü bir karşılamayla ağırlar – bu, aynı zamanda kardeşi Yakup'un ihmal ettiği bir şeydir.

Anlatılanlara göre Yahudilerin tarih boyunca en kötü günü ne Sanherib kuzeydeki kabileleri egemenliği altına alması, ne de Nabukadnezar tarafından Süleyman Tapınağı'nın yıkıldığı gündür. En talihsiz ve acı gün yetmiş bilim adamının II. Ptolemy'nin (MÖ 285-246) emriyle Kutsal Kitap'ın Yunancaya çevrildiği gündür. Kutsal Kitap'taki metinler, ataları tarafından gerçekleştirilen kötülüklerin yanı sıra kötü yola sapanlara Tanrı tarafından verilen cezaları anlatmaktaydı ve asla düşmanların eline geçip ifşa edilmemesi gerekiyordu. Yakup ile Esav'ın konu edildiği söylence Dağılan Yahudileri, başka hiçbir şeyin yapamayacağı kadar utandırmış olmalıdır. Zira Yakup, İsrail'in atası sayılmakta ve onun soyundan gelenler de Yakup'un meziyetlerinin yanı sıra hatalarının da varisi olacaklardı. Aynı şekilde *Tekvin* üzerine yapılan midraş yorumları –Esav'ı suçlayarak Yakup'u temize çıkaran yorumlar– da akademik ve yansız 'Septuagint' metnini değiştirememiştir.

2. Karşımıza bir kez daha içinden çıkılmaz bir soru vardır: Nasıl olur da İsrailliler kavimlerine ismini veren atalarını düşmanlarına karşı kötülerler? Bu soruya verilebilecek tek cevap belki de, söz konusu söylencenin Edom kökenli olduğu ve Kudüs'e Yahuda ile geçmiş dönemlerde birleşen Kalev ya da Kenan kavimleri sayesinde geldiği şeklindedir. Geleneksel olarak Benyamin'e – bir Rahel kavmi olan Benyamin, Yahuda tarafından ele geçirilmiş, hükümdarı devrilmiş ve topraklarına el konmuştu– karşı olduğuna inanılan Yahuda, Lea'nın oğluydu. Yahuda (bkz. 42-4) yanı zamanda Kuzey Krallığının temelini oluşturan Efrayim, Manasse, Gad ve Naftali'nin de geleneksel düşmanıydı. *Tekvin'de*, Lea'nın Rahel'e karşı duyduğu nefret kabul edilirken; *esas olarak, Lea kavimlerinin zorla ittifak yaptığı Rahel kavimlerinden oluşan* 'İsrail'in muhtemelen, Yahuda hükümranlığındaki Edom'u, İsrail'e rağmen ataları Esav'ı onurlandırmak için cesaretlendirip teşvik ettiği söylenebilir–Kalev, Hevron'un yanı sıra hanedana ait Makpela türbesini de elinde bulunduruyordu. Buna ek olarak *Tekvin*'in yazılmaya başlanmasından önce Güney Filistin Krallığı geçici olarak askeri gücünü kaybetmiştir. Yakup'un, güç kullanmak yerine hileyle istediklerini elde etme sanatının devamlılığı ve Musa Kanunlarından başka hiçbir şeyi kabul etmemiş olması onun bilgeliği olarak kabul edilmiştir.

3. MS 1. yüzyılda yaşayan Ferisiler, İtalya ve Roma ülkesinin diğer kısımlarını 'kirli' olarak ilan etmişler ve böylece daimi olarak Yahudilerin buralar-

da yaşamalarını engellemeye çalışmışlardı. Ferisiler ayrıca bu ülkelerden gelen insanlardan temizlenme törenleri düzenlemelerini istemişlerdi. Yakup'un sahip olduğu zenginliğin hepsini Esav'a vermesi, belki de, yabancı Yahudilerin Edom Kralı Herod'a, Kudüs'teki Tapınağın güzelleştirilmesi amacıyla topladığı paraları anlatır.

4. Edom sınırları içerisinde bulunan Bosra kenti hakkında yapılan kehanet–'Edom', 'Roma' anlamına gelir– *İşaya* LXIII'ün başlangıç metninde yer alan kehanet, 'Edom'dan, Bosra'dan al giysiler içinde bu gelen kim?' ve *Yeremya* XLIX. 13'te Bosra'nın harap edileceğini bildiren öngörüden alınmıştır. Bununla beraber İşaya'nın bahsettiği 'Bosra', Edom sınırları içerisindeki 'küçük Bosra'dan ziyade Hauran ya da İran Körfezindeki Basra'dır. Buna karşın Yeremya'nın bahsettiği 'Bosra', Moav'ın ele geçirdiği küçük bir Levi kenti olan Beser'dir. Söz konusu kentten *Tensiye* IV. 43'te bir 'Sığınma Kanti' olarak bahsedilmektedir. 'Beth Gubrin' ise Güney Filistin sınırları içerisindeki Eleutheropolis'e verilen İbrani ismidir.

5. *Tekvin*'de verilen Edom Kralları listesindeki sekiz kraldan sadece son dört kralın varlığı tarihsel olarak kesinleşmiştir.

49.
DİNA'NIN TECAVÜZE UĞRAMASI

(a) Lea, altı erkek çocuk dünyaya getirdikten sonra yedinciye hamile kalmış, ancak kısır olan kız kardeşi Rahel'e acıyarak Tanrıya yalvarmıştı: "Yüce Tanrım, kız kardeşimin tekrar kıskançlığa kapılmasını önlemek için karnımdaki bu çocuğun kız olmasını nasip eyle!" Bunun üzerine Tanrı, Lea'nın karnındaki çocuğunun cinsiyetini değiştirdi ve onun bir kız çocuğu dünyaya getirmesini sağladı. Ayrıca Lea'ya dönerek ona şunları söyledi: "Kız kardeşin Rahel'e acıdığın için ona bir erkek çocuk bahşedeceğim." Böylece Lea'nın, adını Dina koyduğu bir kızı; Rahel'in de Yusuf ismini verdiği bir oğlu oldu. [1]

(b) Amca hakkı olarak Esav'ın Dina ile evlenmeyi talep etmesinden çekinen Yakup, bu yüzden kardeşiyle Mahanayim'de bir araya geldiği sırada kızı Dina'yı bir sandıkta gizledi. Bunun üzerine Tanrı, Yakup'a sitem ederek ona şöyle dedi: "Kardeşin Esav'a doğru davranmadığın için Dina, seninle akrabalık bağı taşımayan Uzzitli Eyüp'e çocuklar doğuracak. İbrahim'in sünnetli bir oğlunu reddettiğin için de Dina, bekâretini sünnetli olmayan Kenan Ülkesinden birisine verecek. Ayrıca onun yasal bir evlilik yapmasına engel olduğun için Dina senden yasal olmayan yollarla alınacak!" [2]

(c) Alçakgönüllü ve her zaman işine bağlı olan Dina, Lea'nın çadırını asla izinsiz terk etmiyordu. Ne var ki günlerden bir gün Yakup sürülerini Efrayim Dağı'nda otlatırken, Hilvi Hamor'un oğlu Şekem adındaki bir prens İsrailli̇lerin çadırlarının hemen yakınına gelmiş ve beraberinde getirdiği kızların davullar eşliğinde dans edişini izlemeye koyulmuştu. Olan biteni izleyen Dina, Şekem'e âşık olmuş ve onun evine yaptığı daveti kabul etmişti. Şekem, burada Dina'yla birlikte oldu. Oğullarının yokluğunda Dina'nın yaptığı fenalığı öğrenen Yakup, oğullarının gelmesini bekledi ve onlar gelene kadar da hiçbir şey söylemedi. Şekem'in Dina'ya bir fahişe gibi davranması kardeşlerini çok üzdü ve bir o kadar da öfkelendirdi. Bununla beraber Yakup'un oğulları, Şekem'in babası Hamor geldiğinde öfkelerini saklamasını bildiler. Hamor, oğlu-

na Dina'yı istedi: "Lütfen onu oğluma eş olarak verin" dedi. "Bizimle akraba olun. Ülke önünde nereye isterseniz yerleşin, ticaret yapın, mülk edinin. Ne kadar başlık ve armağan isterseniz isteyin, dilediğiniz her şeyi vereceğim."

Yakup, Lea'nın oğullarının meseleyi düşünmelerine izin verdi. Yakup'un oğulları Hamor'a aldatıcı bir yanıt verdiler. "Olmaz, kız kardeşimizi sünnetsiz Hivili bir adama veremeyiz" dediler. "Bizim için utanç olur. Ancak şu koşulla kabul ederiz: Bütün erkekleriniz bizim gibi sünnet olursa, birbirimize kız verip kız alabiliriz. Sizinle birlikte yaşar, bir halk oluruz. Eğer kabul etmez, sünnet olmazsanız, kızımızı alıp gideriz." [3]

(d) Hamor'la oğlu Şekem durumu kent halkına bildirmek için kentin kapısına gittiler. "Bu adamlar bize dostluk gösteriyorlar" dediler. "Ülkemizde yaşasınlar, ticaret yapsınlar. Topraklarımız geniş, onlara da yeter, bize de. Birbirimize kız verip kız alabiliriz. Yalnız şu koşulla bizimle birleşmeyi, birlikte yaşamayı kabul ediyorlar: Bizim erkeklerin de kendileri gibi sünnet olmasını istiyorlar. Böylece bütün sürüleri, malları, öbür hayvanları da bizim olur, değil mi? Gelin onlarla anlaşalım, bizimle birlikte yaşasınlar." Kent kapısından geçen herkes Hamor'la oğlunun söylediklerini kabul etti ve kentteki bütün erkekler sünnet oldu. Üçüncü gün erkekler daha sünnetin acısını çekerken Yakup'un oğullarından ikisi –Dina'nın kardeşlerinden Şimeon'la Levi– kılıçlarını kuşanarak kuşku uyandırmadan kente girip bütün erkekleri kılıçtan geçirdiler. Hamor'la oğlu Şekem'i de öldürdüler. Dina'yı Şekem'in evinden alıp gittiler. Sonra Yakup'un bütün oğulları cesetleri soyup kenti yağmaladılar. Çünkü kız kardeşlerini kirletmişlerdi. Kentteki ve kırdaki davarları, sığırları, eşekleri ele geçirdiler. Bütün mallarını, çocuklarını, kadınlarını aldılar, evlerindeki her şeyi yağmaladılar. Yakup, Şimeon'la Levi'ye, "Bu ülkede yaşayan Hivili, Kenanlı ve Perizzlileri bana düşman ettiniz. Sayıca azız. Eğer birleşir, bana saldırırlarsa ailemle birlikte yok olurum" dedi. Bunun üzerine Şimoen'la Levi, "Kız kardeşimize bir fahişe gibi mi davranmalıydı?" diye karşılık verdiler. [4]

(e) Bazı yazarlara göre altı yüz kırk beş Şekemli yetişkin erkek ve iki yüz yetmiş altı erkek çocuk sünnet ol duysa da Hamor, yaşlı amcaları ve Pered oğlu Hadkam tarafından uyarılmışlardı. Babası ve amcaları böyle bir saygısızlığın tüm Kenanlıları kızdıracağını ve bir ordu kurarak bu densizliği cezalandırmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Buna karşın Hamor, önlerine getirilen sünnet şartını, sadece Yakup'un oğullarını aldatmak için kabul ettiğini söyledi. Buna göre Şekem'in düğün şöleninde İsraillilerin hepsi sarhoş olup kendilerinden geçecekler ve Hamor da katliamın yapılması için işaretini verecekti. Gizlice konuşulanları duyan Dina, hiç vakit kaybetmeden hizmetçisini göndererek Şimeon'la Levi'ye, Hamor'un gizli planını anlattı. Dina'nın

ağabeyleri bir sonraki gece Şekem'de canlı hiçbir erkeğin kalmayacağına dair birbirlerine yemin ettiler ve tanyeri ağardığında da şehre saldırdılar. Sünnetten kaçan yirmi cesur Şekemlinin direnişi ile karşılaşsalar da Yakup'un oğulları onların on sekiz tanesini öldürdü. Kalan ikisi ise kaçarak zift çukuruna saklandı. [5]

(f) Uzaklarda meydana gelen kılıç seslerini duyan Hamor'un Amorlu müttefikleri hiç vakit kaybetmeden Şekem'e gelip şehrin kapılarını Yakup'un diğer oğulları kardeşlerine yardım etmesinler diye Şimeon'la Levi'nin üzerine kilitlediler. Ne var ki Yahuda şehri çevreleyen duvarı tırmanarak kendisini düşmanın arasına fırlattı ve çok sayıda Amorluyu öldürdü. Ruben, İssakar, Gad ve diğer kardeşler de kapıyı kırıp içeri girdiler ve düşmanla savaşmaya başladılar. Yakup'un oğulları Şekemli bütün erkekleri kılıçtan geçirdi. Ayrıca kendilerine evlerin çatılarından taş ve tuğla fırlatan kızgın üç yüz kadını da öldürdüler. Şekem'in sokakları kan gölüne döndü. Bunun üzerine Amor ve Perizzilerden oluşan ikinci bir ordu ovayı geçerek Şekem'e yöneldi. Yakup, kılıcını ve yayını alarak şehrin kapısına geldi ve şöyle haykırdı: "Oğullarım, gentiles* eliyli mi ölecek? Düşmanın arasına dalan Yakup, bir orağın başakları yere sermesi gibi düşmanlarını birer birer öldürdü. Çok geçmeden savaş zaferle sona erdi. Yakup'un oğulları ele geçirdikleri ganimeti kendi aralarında bölüştüler. Bunlar arasında çok sayıda hizmetçi ve çocuk da vardı. Ayrıca seksen beş tane de bakire bulunuyordu – bu bakirelerden Bona adındaki genç kızla Şimeon evlendi. [6]

(g) Diğer yazarlar ise Hamor'un Dina'yı ailesine dönmesi için serbest bıraktığını ancak Dina'nın bunu kabul etmeyerek, katliamdan sonra bile Şekem'in evinden ayrılmadığını ileri sürerler. Buna göre Dina, "Herkesin yüzüne bundan sonra nasıl bakacağım?" diyerek baba evine dönmeyi reddetmiş, ancak Şimeon onunla evlenmeye yemin ettikten sonra geri dönmeyi kabul etmişti. [7]

(h) Dina, Şekem'le olan birlikteliğinden hamile kalmış ve kocasının ölümünden sonra bir kız çocuk dünyaya getirmişti. Dina'nın erkek kardeşleri, adet olduğu üzere, Kenanlılar henüz evlenmemiş bu küçük kıza namussuz demesinler diye çocuğu öldürmeye yeltendiler. Ancak Yakup onlara karşı geldi. Bunun yerine torununun boynuna üzerinde 'Kutsal Tanrı' yazılı gümüşten bir disk yerleştirdi ve onu *dikenli bir çalının* altına bıraktı – küçük kıza bu yüzden 'Asenat' adı verildi. Aynı gün bir kartal kılığına giren Mikail, Asenat'ı alarak Mısır'daki On kentine getirdi ve onu Tanrının tapınağının yanına bıraktı. Eşinin kısır olduğunu bilen Potifar adındaki bir rahip onu evine aldı ve kendi çocuğu olarak yetiştirdi.

Bu olaydan yıllar sonra Yusuf, Mısır'ı kıtlıktan kurtardığında ve toprakları zenginleştirdiğinde ülkenin kadınları ona minnettarlıklarını sundular. Bu

kadınların içinde Asenat da vardı. Yusuf'a sunacağı hiçbir hediyesi olmadığından dolayı Asenat ona boynundaki gümüş diski fırlattı. Diski havada yakalayan Yusuf, diskin üzerindeki yazıyı tanıdı ve onun öz kuzeni olduğunu anlayıp onunla evlendi. [8]

(i) Yusuf, kardeşlerini affettikten sonra onları tekrar Kenan ülkesine gönderdi. Kardeşleriyle, sadece kız kardeşi değil, artık kayınvalidesi de olan Dina'ya hediyeler gönderdi. Bunların arasında göz alıcı elbiseler, bir miktar reçine, sarısabır, merhemler ve kokular vardı. Bu arada Dina, Şimeon ile evlenmiş ve ona Şaul adında erkek bir çocuk dünyaya getirmişti.

Dina, Mısır'da hayatını kaybetti. Kocası Şimeon, onun kemiklerini Kenan Ülkesine geri getirerek Arbel'e, günümüzde yeri belli olan mezarına koydu. Buna karşın diğer bir grup yazar Şimeon'un Dina'yı boşadığını, Dina'nın da Uzzitli Eyüp'ün ikinci eşi olduğunu ve Tanrının bundan sonra ona refaha kavuşturduğunu ileri sürerler. Dina, Eyüp ile birlikteliğinden kocasına yedi erkek ve üç kız çocuğu dünyaya getirdi. [9]

NOTLAR

* Gentiles: Yahudi olmayanlar.

1. Tanhuma Buber Gen. 157, 172; B. Berakhot 60a; en. Rab. 845; Yer. Berakhot 14a-14b.
2. Gen. Rab. 907-08, 928, 954; Mid. Agada Gen. 83, 85.
3. PRE, bl. 38; Tekvin XXXIV. 1-19.
4. Tekvin XXXIV. 20-31.
5. Sepher Hayashar 113-19; Mid. Leqah Tobh Gen. 174-75; Gen. Rab. 956, 965; Saba, Tseror Ha-Mor-WaYehi 59c.
6. Sepher Hayashar 113-19; Tanhuma Buber Giriş 127; Gen. Rab. 965-66.
7. Gen. Rab. 966; Mid. Sekhel Tobh 194; Mid. Hagadol Gen. 527.
8. PRE, bl. 38; Targum Yer.-Tekvin XLI. 45 ve XLVI. 20; Yalqut Gen. 146; Sopherim son bölüm; Hadar ve Daat-Tekvin XLI. 45; Tekvin XXXIV. 1 üzerine Hadar; Yalqut Reubeni-Tekvin XXXI-I. 25; Oppenheim, Fabula Josephi at Aenathae, Berlin, 1886, s. 4.
9. Ren. Rab. 966-67; Sepher Hayashar 202; Mid. Hagadol Gen. 527; Shu'aib, WaYishlah 16a; Testament of Job I. 11.

*

1. Şekem de Troya'ya benzer şekilde bir prensesin, bir prens tarafından alıkonması yüzünden kuşatma altına alınan bir kenttir. Göründüğü kadarıyla Yunanlılarla İbraniler birbirinden ayrı olarak bu söylenceyi Ugarit kökenli *Keret* destanından almışlardır. Söz konusu destanda Tanrı El, Prens Keret'e Udum kentini kuşatmasını söyler. Zira nikâhlı karısı ile aşığı ondan kaçarak buraya sığınmışlardır. Udum Kralının kayıpları karşılamaya yönelik verdiği

söz bile kuşatmayı engelleyememiştir. Her iki durumda da tarihi gerçekler, romantik senaryolarla kapatılmaya çalışılmıştır. Buna göre Troya Savaşı büyük bir ihtimalle Karadeniz ticaretinin kontrolünü ele geçirme amacıyla patlak verirken; Şekem ise Yeşu'nun* egemenliği altındaki İsrailliler ile Hivili müttefikleri arasında çıkan bölgesel bir anlaşmazlıktan dolayı yerle bir edilmiştir.

2. Anlatılanlara göre ikiz kardeşi olmayan Dina, bu özelliğiyle diğer kız kardeşlerinden ayrılıyordu – zira kız kardeşlerin hepsi, Yakup'un diğer oğullarına ikiz kardeş olarak dünyaya gelmişti. Bundan dolayı onun soyundan gelenler Lea federasyonundan tamamen bağımsız olarak algılanmalıdır. Diğerlerinin aksine ataerkil bir yaşam düzeninden ziyade anaerkil ya da yarı anaerkil yaşam düzenini seçtikleri anlaşılmaktadır – Aristo'nun üzerine bir tez yazdığı Kalabriyal, Epizephyrialı Lokriyaların benimsediği hayat düzeni gibi. Ataerkil ve anaerkil yaşam düzenleri bir aradalıklarını bir zamanlar antik Yunan'da olduğu gibi günümüz Orta Afrikası'nda da devam ettirmektedir. Antik Yunan'da Hera'nın Başrahibesi on iki kabileden oluşan Amphiktiyon Birliğine katılmak için sakal takmak zorundaydı –birliğin geri kalan üyelerinin hepsi erkekti.

3. Şekem'in Dina'ya tecavüz etmesi, Yahuda'nın Kenan Ülkesini istila etmesinden kısa bir süre sonra, küçük Dina kavminin Şekemli Amorlular tarafından alt edildiği ve bu olayın ardından Dina kavminin müttefiklerinden olan Lea kavmine mensup Şimeon ve Levililerin Amorluları katlederek intikam aldıkları şeklinde yorumlanır. Dina'nın daha sonra Şimeon ile evlenmesi –bu olay iki kabilenin geçici olarak birleştiğini gösterir; ancak Şimeon'un topraklarının kaybedilişi (*Tekvin* XLIX. 5-7) sonucunda kabilesinden geri kalanların Yahuda'nın sınırları içerisinde kalışı; (*Yeşu* XIX. 1-9; 1 *Tarihler* IV. 24 ff) muhtemelen Şimeon'un, Musa'nın *Tensiye* XXXIII'te İsrail kavimlerini kutsarken ondan neden bahsetmediğini açıklar. Dina'nın soyundan gelen kavim, bu olaydan sonra kimliğini kaybetmiştir. Bununla birlikte bir midraş ifadesinden anladığımız kadarıyla Dina'nın Şekem'le olan birlikteliğinden dünyaya gelen kızı Asenat (ustalıkla On kentinin kâhini Potifar'ın kızıyla ilişkilendirilmiştir) Yusuf ile evlenmiştir (*Tekvin* XLI. 45). Yani Efrayim Kavmi onun eski topraklarını ele geçirmiştir. Bu olay zamandizim hatasıyla Yakup'un Efrayim'i kutsadığı ifadede de geçmektedir: "Tanrı, sizi atalarınızın toprağına geri götürecek. Sana kardeşlerinden bir pay (kürek eti) fazla veriyorum; onu Amorlulardan kılıcımla, yayımla aldım (*Tekvin* XLVIII. 21-22)." Kürek (omuz) İbranicede *shechem* anlamına gelir ve Ya-

* Yahudilerin Musa önderliğinde Mısır'dan çıkıp, çöldeki avarelik yıllarının ardından Yeşu yönetimi altında Filistin'i yeniden ele geçirdikleri daha sonraki dönemi atıf yapılıyor.

HARİTA III
HAKİMLER DÖNEMİNDE FİLİSTİN
Sidon
LÜBNAN DAĞI
HERMON DAĞI (SENİR)
ARAM
Şam
Tyre
Jordan Nehri
Dan(Laish)
DAN
ASER
NAFTALİ
Kedesh
Achzib
Hazor
BASHAN
Acre
GENNESARET GÖLÜ
ARGOB
ZEBULUN
ISHAKKAR
Yarmuk Nehri
Dor
Megiddo
Jabesh Gilead
MANASSEH
Mahanaim
KEDAR
MANASSEH
Jordan Nehri
Penuel
Şekem
Jabbok River
Shiloh
EFRAYİM
GAD
Jaffa
Rabbath Ammon
AMMON
Bethel
Ai
Jericho
Gilgal
DAN
BENYAMİN
Ekron
Kudüs
Heshbon
Zoar?
Ashdod
Baal-Meon
Ashkelon
Bethlehem
REUBEN
FİLİSTİNLİLER
Gath
Hebron
Aroer
Gaza
YAHUDA
CALEB KENAZ
Tuz veya Asfalt Denizi Ölüdeniz
Arnon Nehri
Gerar
KERETİLER
Zeboim
MOAB
SİMEON
Beersheba
Kir-Hareseth
Siddim Vadisi
Brook Zered
ZIN ÇÖLÜ
EDOM
(Seir Dağı)
Kadesh Barnea
JETUR
NAPHISH
HARGİTLER
PARAN GÖLÜ

kup söyledikleriyle, Efrayim üzerinde İsrail'in egemenliğini ortaya koymaktadır. Kürek eti Yunanistan'da da özel kraliyet payı olarak bilinirdi. Kreon, Oedipus'u Thebai şehrinden kovduğunda ona, kurban edilen hayvanın kutsal kürek kemiğinden değil de budundan bir parça göndererek aşağılamıştı – bu, onun görevden alındığının ve gözden çıkarıldığının bir sembolüydü.

4. *Tekvin'de* Dina'nın başına gelen talihsizliklerin tek kaynağının genç kızın, çadırlarının yanına gelen kızları izlemeye gitmesi –bir başka deyişle Kenan orjilerine katılması– olarak gösterilir. Ne var ki bu anlatım, eski çağlarda İsrailli birçok kızın bu şekilde davrandığı gerçeğini saklamakla birlikte, oldukça meşhur Yahudi etik kuralına da yapılan bir atıf özelliği taşır: "Anneler, kızlarınızı evlerinizde tutunuz!"

5. Yakup'un Amorlulara karşı verdiği savaşı konu alan anlatım, onun evlatlarını Kutsarken söylediği, Şekem'i kendi kılıcı ve yayıyla ele geçirdiği şeklindeki sözlerine bir anlam kazandırmak için söylenceye eklenmiştir (*Tekvin* XLVIII. 21-22).

6. Midraş yorumcuları Şimeon ile Levi'nin sadece Şekemli savunmasız erkekleri öldürmediğini, aynı zamanda da sayılarının on katı olan savaşçıları da öldürdüklerini anlatırken oldukça titiz davranmışlardır. Benzer bir hassasiyeti, Yusuf'un bir Mısırlı rahibin kızıyla değil de, kendi öz yeğeniyle evlendiğini anlatırken de göstermişlerdir.

7. Şekemli erkeklerin sünnet olduğunun anlatılması kafaları karıştıran bir durumdur, zira Filistin haricindeki bütün Filistinliler, Herodotus'un anlattığı kadarıyla zaten sünnetliydiler. Bununla beraber söz konusu söylencede 'Hivililer' olarak anlatılan Şekemliler belki de Akhalardı. Bu gelenek, çakmaktaşı mızraklarının (*Çıkış* IV. 25) büyük tarihi öneme sahip olduğu Mısır'dan doğuya doğru yayılmıştır.

8. Dina'nın, Tanrıyla anlaşmaya vardıktan sonra Eyüp ile evlendiğini kaydeden hiçbir kutsal metin yoktur. Bununla beraber her iki karakterin de hayatları boyunca kendi hataları olmayan şeylerden dolayı büyük acılar yaşamış olması bu evliliği akla yatkın kılar. Aynı şekilde Eyüp'ün başlangıçta yedi erkek ve üç kız çocuğunun olduğu, ancak bunların çıkan fırtınadan dolayı hayatlarını kaybettikleri (*Eyüp* I. 18-19) ifade edilirken; son bölümde onun tekrar yedi erkek ve üç kız çocuğunun dünyaya geldiği ancak annelerinin kim olduğunun söylenmemesi, bahsedilen tezi daha da güçlendirir. Buna ek olarak Dina'nın ismi de bu şekildeki uygun bir evliliği akla yatkın kılar.

9. Dina'nın kızı olduğu söylenen Asenat, bir midraş anlatımından ortaya çıkan bir isimdir. Yusuf'un eşi olan Asenat'ın ismi, dikenli çalıyla herhangi bir ilgisi olmayan orijinal bir Mısır ismidir (İbranicede *sneh*).

10. Başmeleğin bir kartal kılığına girmesi Potifar tapınağının tanrısı Ra için kutsal sayılmasından kaynaklanır. Bu tapınağın içerisinde Tanrının, İsrail bilgeleri tarafından kutsal sayılan Güneş-kartalı ya da Zümrüdüanka Kuşu barınmaktaydı.(bkz. 12.f ve 20.k)

11. Ortaçağda kaleme alınan *Sepher Hayashar*, Yakup'un oğulları ile Amorlular arasında kılıçların, kalkanların, mızrakların, devasa kayaların kullanıldığı çok sayıda savaşın meydana geldiğini kaydeder. Söz konusu Homerik kurgu, akla son derece yatkın bir biçimde tasarlanmıştır. Söylencede bahsi geçen Tappuah, Şilo, Hazor, Beth-Horon, Sartan, Mahanayim ve Gaş gibi yerleşim biçimlerinin hepsi tarihi Efrayim şehirlerine verilen isimlerdir. Ayrıca Efrayim'in kendisi de (zira Mısır'da daha sonraki bir tarihte dünyaya gelmiştir) İsrail destekçilerinin kaydından çok dikkatli bir şekilde çıkarılmıştır. Bununla beraber akla pek yatkın gelmeyen nokta, bu savaşın Yeşu'nun sonraki tarihlerde gerçekleştirdiği istila geleneğini yansıttığı şeklindeki tezdir. Zira anılan yer isimleri *Testament of Yahuda* (MÖ 2. yüzyılın sonu) ile *Book of Jubilees*'de bulunanlarla benzerlik taşımaktadır. Beth-Horon'da gerçekleştirilen savaş göründüğü kadarıyla Makabeli Yuda'nın, Suriyeli General Seron'a karşı gerçekleştirdiği savaşı (*1 Maccabees* III. 19) anımsatmaktadır.

50.
RUBEN ile BİLHA

(a) Yakup, Yahuda'da Eder Kulesi'nin yakınlarında konakladığı sırada, Ruben'in, cariyesi Bilha'yı baştan çıkarıp onunla birlikte olduğunu öğrendi. Bilha, Rahel'in cariyesi ve Ruben'in üvey kardeşleri olan Aşer ile Naftali'nin annesiydi.

Yıllar sonra Yakup ölüm döşeğinde yanına oğullarını çağırarak onlara tek tek seslendiğinde Ruben'e şunları söylemişti: "Ruben, sen benim ilk oğlum, ilk gücümsün, kudretimin ilk ürünüsün, saygı ve güç bakımından en üstünsün. Ama su gibi oynaksın, üstün olmayacaksın artık. Çünkü babanın yatağına girip onu kirlettin. Döşeğimi rezil ettin!" [1]

(b) Bazı yazarlar Ruben'in bu şekilde davranarak Lea'nın yaptığı kötülüklerden dolayı ondan intikam aldığını ileri sürerler. Buna göre Rahel'in ölümünden sonra Yakup, Bilha'nın yatağını kendi yatağının yanına kurmuştu. Ruben bu duruma sinirlenmiş ve şöyle demişti: "Annem Lea, Rahel hayattayken hor görülmekten dolayı yeterince acı çekti. Çektiği acıları hâlâ devam mı edecek?" Bunu söyledikten sonra da Bilha'nın sedirini oradan alıp, Lea'nın sedirini yerine koydu. Daha sonra da bu uyarısı dikkate alınmadığı için Yakup bir daha ona dokunmasın diye Bilha'yı kendisiyle birlikte olmaya mecbur bırakmıştı. [2]

(c) Ruben ise ölüm döşeğinde bu olayı tamamen farklı bir biçimde ifade etmiştir. Buna göre Bilha'yı tenha bir ırmakta yıkanırken gören Ruben, ona sahip olana dek uyku uyuyamamıştı. Beklediği fırsat bir akşam ayağına gelmiş Bilha sarhoş, kendinden geçmiş bir halde çadırda çıplak bir şekilde yatarken Ruben onunla birlikte olmuştu. Her ne kadar olan bitenden sonra Bilha hiçbir şey hatırlamasa da Tanrı, Ruben'in işlediği günahı görmüş ve ceza olarak da yedi ay boyunca cinsel organlarına bir hastalık bulaştırmıştı. En sonunda Ruben, işlediği suçu Yakup'a itiraf etmiş ve yedi yıl süren bir cezaya çarptırılmıştı – Ruben bu süre boyunca şarap, et ve eğlenceden uzak kalacaktı. [3]

(d) Yakup'un ilk oğlu olan Ruben, eğer bu günahı işlememiş olsaydı, ilk-oğulluk hakkından dolayı babası tarafından kutsanmış olacak ve İsrail'in önderi haline gelecekti. Ne var ki bu hak Yusuf'a verildi. Yusuf, Yahuda'nın önderi ve Levililerin atası oldu. Yakup bu durumu Ruben'e açıklarken şunları söyledi: 'Laban'a, annen Lea için değil, Rahel için yedi yıl hizmet ettim. Lea için yaptığım tüm hizmetler aslında Rahel içindi. Bu durumda ilk oğlum da Rahel'in dünyaya getirdiği Yusuf'tur. Dolayısıyla ilk-oğulluk hakkı onundur.' [4]

(e) Bazı yazarlar ise Ruben'in aynı zamanda Zilpa'yı da baştan çıkardığını ileri sürerler. [5]

NOTLAR

1. Tekvin XXXV. 22; XLIX. 3-4; 1 Tarihler V. 1.
2. Gen. Rab. 1254-55; B. Shabbat 55b; Tanhuma Buber Gen. 218; Hadar 14d ve 15d.
3. Testament of Reuben I. 1-10; III. 9-IV. 3.
4. Gen. Rab. 1253; Tanhuma Buber Gen. 218.
5. Gen. Rab. 1254.

*

1. Ruben tarafından baştan çıkarılan Bilha'ya; Amnon tarafından baştan çıkarılan Tamar'a (2 *Samuel* XIII); Davut tarafından baştan çıkarılan Bat-Şeba'ya (2 *Samuel* XI.); veya Şekem tarafından baştan çıkarılan Dina'ya verilen herhangi bir ceza ya da sitemden bahsedilmez. İbrani söylenceleri, kadınları Tanrısal kahramanlar tarafından sürülen ve tohum atılan birer toprak parçası olarak ele alır – edilgen, dolayısıyla da yanlış bir çiftçinin toprağına girmesiyle yaşayacaklarından dolayı tamamen suçsuz biri. Musa Yasalarındaki cinsel birlikteliğe dair yasaklamalar sadece erkekleri kapsıyordu ve her ne kadar zinaya ait bir delil bulunduğunda kadın da âşığı gibi taşlanarak ölüme mahkûm ediliyor olsa da kadın istemeyerek bu suça karışan biri olarak görülüyordu – tıpkı bir erkeğin cinsel istismarına uğrayan talihsiz bir hayvan gibi (*Levililer* XX. 10-18). Her ne kadar Yeni Ahit'te suçlansalar da (*Yuhanna* VIII) 1. yüzyıl Ferisileri, zina halinde yakaladıkları kadın ve erkeği taşlamamışlardı. Bunun yerine kadının Yasayı bilmediğini söyleyerek yalvarmasına izin verilmiş ve onu baştan çıkaran erkek de kadın yargılanamadığı için serbest bırakılmıştı. Bu yüzden İsa, *Tensiye Tekrarı* XVII. 2-7'den, yerinde yaptığı alıntıyla zina yapan kadını, kutsal metinlerin sözel anlamına Ferisilerden daha fazla bağlı olan Samiriye yargıçlarının elinden kurtarmıştır.

2. Bu söylencenin tarihi çerçevesi sadece tahmin edilebilir. Zira Ruben kavmine –anlatılanlara göre bu kavim karşı tarafında Ürdün'ün doğusunda bulunan bölgeyi hâkimiyeti altına almıştı– ait elimizde hiçbir kayıt mevcut değildir. İsrail'in tarihsel döngüsünde yok olup gitmiş, Moav yazıtlarında da ismine rastlanmamıştır. Bununla beraber bahsi geçen söylencenin yorumu açıktır. Buna göre yalnızca unvan olarak Lea kavimlerinin başı olan Ruben reisi, Rahel federasyonuna bağlı olan Dan ve Naftali boylarını ayartarak bu federasyonundan koparmıştır. Bu federasyonun kabile temsilcilerinden oluşan yöneticileri, Lea kavimlerinin en güçlüsü olan Yahuda sınırları içerisinde bir araya gelmekteydi. Bahsi geçen Eder ise Beytlehem yakınlarındadır.

3. Josephus ile birlikte bazı yazarlar Ruben'i (*Reuben*), belki de ilk çağlardaki biçimiyle 'Reubel' şeklinde telaffuz ederler. Sayıları son derece az olsa da Musa'nın Kutsaması (*Çıkış* xxxiii. 6), Ruben'in varlığını devam ettirmesi için bir umut ışığı yakmıştır. Ne var ki Esaret yıllarına gelindiğinde Ruben'in iki oğlu Hesron ve Karmi, Yahuda kavmine kabul edilmişler ve bu kavmin şeceresinde kendilerine yer bulmuşlardır (*1 Tarihler* iv. 1; v. 3).

4. Lut'un kızları ile Tamar'ın yaşadığı birlikteliklerden doğan çocukların aksine, Ruben ile Bilha'nın yaşadığı ensest ilişkiden erkek çocuk dünyaya gelmediği için kavimsel bir birleşmeden ziyade, bu söylencenin ana teması bir isyan olmuştur. Aslında elinden hükümdarlık alınan kralın ilk icraatı, Absalom'un yaptığı gibi, alenen selefinin yatağında cariyesiyle yatmak olmuştur (*2 Samuel* xvi. 20 ff) – tutku dolu istekler yüzünden bu şekilde cereyan eden herhangi bir olay yapılabilecek en kötü ihanet olarak algılanırdı; Abner'in, Saul'un eski cariyesi Ritspa ile yaşadığı birlikteliğin (*2 Samuel* iii. 7) yanı sıra Adoniya'nın Davut'un cariyesi Abişağ'ı Kral Süleyman'dan istemesi (*1. Krallar* ii. 13 ff) de buna bir örnektir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda bu söylencenin, Beytlehemli Davut önderliğindeki Lea kavimlerinin, Benyaminli Saul'un önderliğindeki Rahel kavimlerine karşı verdiği isyanı, ayrıca da Bilha kavimlerinden Aşer ile Naftali'yi kendi saflarına çekmeyi başaran Ruben ve Gad'ın desteğine Davut'un duyduğu güveni yansıttığı söylenilebilir. Davut'un esas politik gücünü, sonraları Absalom'un başlattığı isyan sonrasında kaçarak yerleştiği Gilat bölgesinden aldığı anlaşılmaktadır (*2 Samuel* xvii. 24).

51.
YAHUDA ile TAMAR

(a) Yahuda on bir kardeşinden ayrılarak güneye, Adullamlı Hira adında bir adamın yanına gitti. Orada Kenanlı bir kızla karşılaştı. Kızın babasının adı Şua'ydı. Yahuda kızla evlendi. Kadın hamile kaldı ve bir erkek çocuk doğurdu. Yahuda ona Er adını verdi. Kadın yine hamile kaldı, bir erkek çocuk daha doğurdu, adını Onan koydu. Yine bir erkek çocuk doğurdu, adını Şela koydu. Şela doğduğu zaman Yahuda Keziv'deydi. Yahuda ilk oğlu Er için bir kadın aldı. Kadının adı Tamar'dı. Yahuda'nın ilk oğlu Er, Tanrının gözünde kötüydü. Bu yüzden Tanrı onu öldürdü. Yahuda Onan'a, "Kardeşinin karısıyla evlen" dedi. "Kayınbiraderlik görevini yap. Kardeşinin soyunu sürdür." –o zamanlar merhamet göstergesi olarak görülen bu durum, daha sonra Levi Kanunları olarak bilinen anlatımda Musa tarafından şart koşulmuştu. Ama Onan doğacak çocukların kendisine ait olmayacağını biliyordu. Bu yüzden ne zaman kardeşinin karısıyla yatsa, kardeşine soy yetiştirmemek için menisini yere boşaltıyordu. Bu yaptığı Tanrının gözünde kötüydü. Bu yüzden Tanrı onu da öldürdü. Bunun üzerine Yahuda, gelini Tamar'a, "Babanın evine dön" dedi, "Oğlum Şela büyüyünceye kadar orada dul olarak yaşa." Yahuda, "Şela da kardeşleri gibi ölebilir" diye düşünüyordu. Böylece Tamar babasının evine döndü. Ne var ki Yahuda, onun Şela ile evliliğini her yıl erteliyordu. [1]

(b) Uzun süre sonra Şua'nın kızı olan Yahuda'nın karısı öldü. Yahuda yası bittikten sonra arkadaşı Adullamlı Hira'yla birlikte Timna'ya, sürüsünü kırkanların yanına gitti. Tamar'a, "Kayınbaban sürüsünü kırkmak için Timna'ya gidiyor" diye haber verdiler. Tamar üzerindeki dul giysilerini çıkardı. Peçesini örttü, sarınıp Timna yolu üzerindeki Enayim Kapısı'nda oturdu. Çünkü Şela'nın büyüdüğü halde onunla evlenmesine izin verilmediğini görmüştü. Yahuda onu görünce fahişe sandı. Çünkü yüzü örtülüydü. Yolun kenarına, ona doğru seğirterek, kendi gelini olduğunu bilmeden, "Hadi gel, seninle yatmak istiyorum" dedi.

Tamar sesini gizleyerek, "Seninle yatarsam, bana ne vereceksin?" diye sordu.

Yahuda, "Sürümden sana bir oğlak göndereyim" dedi.

Tamar, "Olur" dedi. "Oğlakların burada mı?" diye sordu.

Yahuda, "Hayır" dedi. "Ama sana Adullam'dan gönderirim."

Tamar, "Oğlağı gönderinceye kadar rehin olarak bana bir şey verebilir misin?" dedi.

Yahuda, "Ne vereyim?" diye sordu.

Tamar, "Mührünü, kaytanını ve elindeki değneği" diye yanıtladı.

Yahuda bunları verip onunla yattı. Tamar hamile kaldı. Gidip peçesini çıkardı, yine dul elbiselerini giydi.

Bu arada Yahuda rehin bıraktığı eşyaları geri almak için Adullamlı arkadaşıyla kadına bir oğlak gönderdi. Ne var ki arkadaşı kadını bulamadı. O çevrede yaşayanlara, "Enayim'de, yol kenarında bir fahişe vardı, nerede o?" diye sordu. "Burada öyle bir kadın yok" diye karşılık verdiler. [2]

(c) Üç ay sonra Yahuda'ya, "Gelinin Tamar zina etmiş, şu anda hamile" diye haber verdiler. O günlerde adet olduğu üzere Yahuda, "Onu dışarıya çıkarıp yakın" dedi. Tamar dışarı çıkarılınca kayınbabasına, "Ben bu eşyaların sahibinden hamile kaldım" diye haber gönderdi. "Lütfen şunlara bak. Bu mühür, kaytan, değnek kime ait?"

Yahuda eşyaları tanıdı. "O benden daha doğru bir kişi" dedi. "Çünkü onu söz verdiğim gibi oğlum Şela'ya almadım." Bunun üzerine Tamar serbest bırakıldı. Ancak ne Yahuda onunla bir daha birlikte oldu, ne de Tamar, Şela'yla evlenebildi. [3]

(d) Doğum vakti gelince Tamar'ın rahminde ikiz olduğu anlaşıldı. Doğum yaparken ikizlerden biri elini dışarı çıkardı. Ebe çocuğun elini yakalayıp bileğine kırmızı bir iplik bağladı. "Bu önce doğdu" dedi. Ne var ki çocuk elini içeri çekti, o sırada da kardeşi doğdu. Ebe, "Kendine böyle mi gedik açtın?" dedi. Bu yüzden çocuğa 'Perets' adı kondu. Sonra bileğine *kırmızı* iplik bağlı kardeşi doğdu. Ona da 'Zerah' adı verildi. [4]

(e) İsrailli bütün asil anneler gibi Tamar da kehanette bulunma, geleceği görebilme yeteneğine sahipti. Tamar, Mesih'in kendi soyundan geleceğini öngörmüş ve bundan dolayı da her genç kızın evlenmeden önce şehrin kapısından dışarı çıkıp yedi gün boyunca kendisini yabancılara satma şeklindeki Amor yasasını yerine getirmişti.

Bazı yazarlar Yahuda'nın doğruluktan şaşmayan biri olarak başlangıçta Tamar'a dokunmaktan kaçındığını ve yoluna devam ettiğini ileri sürerler. Buna göre Tamar, Yahuda'nın kendisiyle ilgilenmediğini görüp Tanrıya dua

etmiş ve bunun üzerine de Cinsel Tutku Meleği, Tanrının buyruğuyla yeryüzüne inip Yahuda'ya şöyle demişti: "Geri dön, Yahuda! Eğer bu kadını küçük görüp horlarsan, İsrailli krallar ve kurtarıcılar nasıl dünyaya gelebilir?" Yahuda, bunları duyduktan sonra geri dönüp Tamar'la yattı –bununla beraber Yahuda, onun bekâr, yetim, bedensel olarak temiz ve Yaşayan Tanrının hizmetkârı olduğundan emin olduktan sonra ancak onunla birlikte oldu. Daha sonra Tamar, rehin tuttuğu eşyaların kime ait olduğunu elçilere söylemekten ziyade, bu olayın bizzat Yahuda tarafından açığa çıkarılmasını sağladı. Bazı yazarlara göre Tamar'ın bu konuda öngörülü ve ihtiyatlı olması –zira dürüst bir insan kendini yakmayı, bir akrabasını alenen rezil etmeye yeğlerdi– sayesinde Yahuda sadece ikiz çocukların babası olduğunu kabul etmemiş, aynı zamanda da dul olduğu için onunla birlikte olmuştur. [5]

NOTLAR

1. Tekvin XXXVIII. 1-12.
2. Tekvin XXXVIII. 12-23.
3. Tekvin XXXVIII. 24-26.
4. Tekvin XXXVIII. 27-30.
5. Gen. Rab. 1042, 1044; Tanhuma Buber Giriş ve Gen. 187; Mid. Hagadol Gen. 569, 572; Testament of Yahuda XII; XIV. 3-5; B. Sota 10a-b.

*

1. *Hoşea* XII. 1'de geçen ifade şu şekildedir: 'Yahuda, *q'deshim*'e ("kutsal olanlara") sadık kalırken tekrar kendisini Tanrıdan ayırdı' – bu ifadeyi şu şekilde yorumlamak mümkündür: Yahuda kendisini kardeşlerinden tamamen ayırarak, *q'deshim* kültünü içeren Kenanlıların dini geleneklerini benimsedi. Birer *kelebit* ya da 'köpek rahip' olan *q'deshim*'de erkek fahişeler, Sion Dağı'nda kendilerine ayrılan yerde birer kadın gibi giyinirlerdi. Bu durum sonradan kurulan Yahuda monarşisinde devam etmiştir (*1. Krallar* XV. 12; *2. Krallar* XXIII. 7). Kaleb'in Yahuda kavmine kabul edilişi, bu görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca Yahuda'nın bir *q'deshah* ya da kutsal bir fahişe ile yaptığı hayâsız birliktelik de bu durumla uygunluk taşıyan bir başka olaydır. *Q'deshah*'ın kazancından bir bölümünü geleneksel olarak Tapınağa bağışlaması *Tensiye* metninde yasaklanmıştır (*Tensiye* XXIII. 18). Keleblerden son olarak *Vahiy Kitabı* XXII. 15'te bahsedilmiştir.

2. Bu tarihi söylencenin, yer isimlerinin birçoğunun günümüzde de varlığını koruduğu Hevron'un kuzey-batısındaki bir bölgeye atfedildiği anla-

şılmaktadır. Adullam, Yahuda tarafından koltuğundan edilen Kenan kral-larından birinin (*Yeşu* xii. 15) tahta oturduğu yerdi. Şimdilerde Khirbet 'Id al-Ma olarak bilinen bu bölge Hevron'un yaklaşık on bir mil kuzeybatısın-dadır. Keziv, Akziv veya Kozeva (*1. Tarihler* iv. 22), Wadi al-Sant sınırları içerisindeki 'En al-Kazbah bölgesidir. Beytlehem ile Beit Nattif kentleri ara-sında bulunan Timna ise Khirbet Tibna'dır. Sadece Adullam ile Timna ara-sındaki Enayim kenti, Kefar Enayim (*Pesiqta Rabbati* 23) adıyla bilindiği Tal-mud tarihinden itibaren gözden kaybolmuştur.

3. Er, Onan ve Şela adlarındaki kardeşler –Er'in işlediği günahların belir-tilmemesine karşın, sahip olduğu isim İbranicede *kötü* büyüler için kullanıl-maktaydı – üç otantik Yahuda klanını sembolize etmektedir. Bunlardan Er ile Onan, Şela'ya göre tarihsel anlamda daha fazla önem taşımaktaydı. Babil esa-retinin yaşandığı yıllara gelindiğinde Er, Şela'nın oğlu ya da alt kavmi (*1. Ta-rihler* iv. 21) olarak karşımıza çıkarken; Onan'dan, Perets'in oğlu olan Hesron oğlu Yerahmeel'in oğlu olarak bahsedilir (*1. Tarihler* ii. 26). Perets'in, Şela'dan daha üstün olduğu söylenirken, Perets'in doğum sırasında yerinden ettiği Zerah ise tarih sahnesinde kaybolup gitmiştir. Arap kabile şecerecileri kavim-lerin yükseliş ya da çöküşlerini tam olarak bu şekilde kaydetmektedirler.

4. Tamar'ın yakılarak ölüme mahkûm edilmesi (*Tensiye* xxii. 23-24), zina halinde yakalanan evli ya da nişanlı bir kadının taşlanarak öldürülmesini kınar nitelikte olup, yakma ritüeli rahiplerin yanılgıya düşen kızları için Musa Kanunlarında (*Levililer* xxi. 9) varlığını sürdürmüştür. Buna karşın Yahuda'nın ilk yıllarında fahişelerle birlikte olan erkeklere iliştirilen her-hangi bir iffet kaygısı veya suçu göze çarpmamaktadır. Ne var ki bu kadın-ların koca ya da babaları varsa veya herhangi bir dinsel arınmaya maruz kalmışlarsa bu durum tamamen değişmektedir. Ayrıca *zonah* (fahişe) ile bir *q'deshah* (kutsal fahişe) arasında yapılan ayrım da erkeğin suçlanıp suçlan-mamasını etkilemekteydi.

5. Bu söylencede, evlendiği altı kocasının da kıskaç bir güç tarafından birbiri ardına düğün gecesi öldürüldüğü Rauel'in kızı Sara'nın (*Tobit* viii.) durumunda olduğu gibi, Yahuda'ya da Tamar'ın büyü yaptığından ve bu yüzden oğullarının öldüğünden şüphelendiği ima edilmektedir. Bir İsrail-li erkekle nişanlı bir kadın olarak yaşamını sürdüren Tamar, bir fahişe kı-lığına girerek büyük bir tehlikeyi göze almıştır. Bununla beraber yaptığı planı sağduyulu bir şekilde hayata geçirmesi ve haksız yere çocuğun ken-disinden olmadığını iddia eden bir erkekten çocuk dünyaya getirmesinden dolayı Tamar, geleneksel söylencede yüceltilmiş; ayrıca da Rahel ve Lea ile

birlikte kendisinden 'İsrail'in kahraman annesi' olarak bahsedilmiştir (*Rut* IV. 12). Eriha kentinin kutsal fahişeleri olan Rahab ve Moavlı Rut (*Yeşu* II.) gibi bu Kenanlı kadın da (Perets vasıtasıyla) Davut'un, dolayısıyla da Mesih'in atası olmuştur (*Matta* I. 3-6).

6. *Tamar*, Aşk ve Doğum Tanrıçası İsis ya da İştar veya Araplar arasında bilinen adıyla Lat veya 'Ilat için kutsal sayılan 'palmiye-hurma-ağacı' anlamına gelir. Araplar, devasa Nejran palmiye-hurma-ağacına ibadet etmekteydi ve geleneksel olarak onu her yıl kadın giysi ve süsleriyle donatmaktaydılar. Lat'ın oğlu Deloslu Apollo –Lat şimdilerde genellikle Leto ya da Latona ile özdeşleştirilir– ile Nabataea Tanrısı Dusares, Ortygia Apollo'da (Quail–Bıldırcın–Adası) bir palmiye-hurma-ağacının altında dünyaya gelmiştir. Hikâyenin özgün halinde Tamar muhtemelen Yahuda ile hiçbir bağı olmayan kutsal bir fahişedir ve kız kardeşi Rahab ile de kırmızı ip bahsiyle ilişkilendirilmiştir. (*Yeşu* II. 18). Etiyopya kökenli *Kebra Nagast*'ta da Firavun'un kızının, Süleyman'ı üç ağustos böceği ve kırmızı bir iplikle baştan çıkardığı anlatılmaktadır.

52.
İSHAK, LEA ve ESAV'IN ÖLÜMLERİ

(a) Yakup ile Esav tekrar bir araya gelmelerinden sonra on sekiz yıl boyunca barış ve huzur içerisinde yaşadılar – ta ki babaları İshak hayatını kaybedip Makpela Mağarası'na defnedilene dek. Bazı yazarların dediğine göre Esav, ancak babasının ölümünden sonra kardeşi Yakup ile arasında geçen ilkoğulluk hakkının satışı ve çalınan kutsanma konusundan çocuklarına bahsetti. Ancak buna karşın çocukların kıskançlığa kapılıp kötülük yapmamaları için de onları uyarmayı ihmal etmedi: "Babamız İshak, barış içinde yaşamamız için bize yemin ettirdi" dedi.

Buna karşın oğulları Esav'a şu yanıtı verdiler: "İshak yaşadığı müddetçe verdiğiniz söz geçerliydi. Ancak o artık yaşamıyor. Hiç vakit kaybetmeden Aram, Filisti, Moav ve Amorlu müttefiklerimizden asker toplayıp bir ordu kuralım ve Yakup'u, yasal olarak bizim hakkımız olan topraklardan atalım!"

Ne var ki doğruluğuyla tanınan Elifaz aynı görüşte değildi. Buna karşın Yakup'un kendisine yaptığı kötülükleri hatırlayan Esav, insanların kendisini iradesiz biri olarak düşünmesinden utanmakta ve kendisini rahatsız hissetmekteydi. Tüm bunlardan dolayı Esav büyük bir ordu kurarak Hevron'a, Yakup'un yaşadığı topraklara gitti. Ancak oraya ulaştığında tüm ev halkını çula sarılmış ve kül içerisinde Lea'ya yas tutarken buldu.

Uygunsuz bir şekilde yapılan anlaşmanın bu şekilde ihlal edilmesi karşısında Yakup, kendisini savunmaya, karşı koymaya çalıştı. Esav bu sırada kardeşine şunları söyledi: "Benden her zaman nefret ettin ve beni hep aldattın! Bir aslanla öküz aynı boyunduruk altına girip çifte koşulmadığı; kuzgunlar beyaz birer leylek haline gelmediği; domuzlar kıllarını döküp derilerini yün kaplamadığı sürece ikimiz arasında bir kardeşlikten söz etmenin imkânı yoktur." [1]

(b) Yahuda'nın teşvik etmesiyle Yakup yayını gererek Esav'a doğru fırlattı ve onu sağ göğsünden vurdu. Esav, Seir Dağı'ndaki Adorayim'e kadar hayvan sırtında taşındı ve burada hayatını kaybetti. Yakup aynı zamanda Esav'ın müttefiki olan Edomlu Adoram'ı da öldürdü. İki ordu arasında geçen

kanlı kavgaların sonucunda Yakup'un önderliğindeki ordu düşmanları tarafından tam yenilgiye uğratılıyordu ki Tanrı o sırada bir kum fırtınası gönderdi ve Esav'ın ordusundaki askerler gözlerinin önünü göremez oldular. Bunun üzerine İsrailliler düşmanlarının hepsini kılıçtan geçirdiler. Hayatta kalan çok az düşman ise Maale-Akrabbim'e kaçtı. Ne var ki burada da yenilgiye uğramaktan kurtulamadılar. Kardeşi Esav'ı Adorayim'e defneden Yakup, düşmanlarını ağır vergilerle kendisine bağladı. [2]

NOTLAR

1. Jubilees XXXVII-XXXVIII.
2. Mid. Wayissa'u, Yalqut Gen. 133; BHM, iii. 4-5.

*

1. Edomlu Adoram isminden kutsal metinlerde bahsedilmez. Adoram ismi, Amarna mektuplarında 'Aduri' olarak bahsedilen ve Rehoboam tarafından onarılan (2. *Tarihler* XI. 9) –bundan dolayı iki formu vardır– bir Kenan şehri olan Adorayim'den alınmıştır. Hevron'un beş mil batısında bulunan Dura al-Amriyya ile Dura al-Arjan adlarındaki iki büyük köy, bu şehrin sınırlarını oluşturur. Adorayim, Nabukadnezar Kudüs'ü ele geçirmesinden sonra Edomlular tarafından işgal edilmiş, ancak John Hyrcanus (MÖ 135–104) tarafından sonra tekrar geri alınarak zorla Yahudileştirilmiştir. Ölü Deniz'in güneybatısında bulunan Maale-Akrabbim ('Akrep Yamacı'), Yahuda ile Edom arasındaki sınırı belirlemekteydi (*Sayılar* XXXIX. 4; *Yeşu* XV. 3; *Hâkimler* I. 36). Ayrıca bu bölge Makabeli Yuda'nın Edomluları bozguna uğrattığı yerdi (*Maccabees* V. 3). Söz konusu Hasmonay Savaşları, anlatım eksikliğini gidermek amacıyla söylenceye dahil edilmiştir.

2. Muhtemelen Elifaz, oğullarından Kenaz'ın soyundan gelenlerin sonraları Yahuda kavmine katılmaları sebebiyle, kardeşlerinin hepsinin hayatını kaybettiği savaşa dahil edilmemiştir. Esav'ın, Yakup'un defnedildiği sırada hayatını kaybettiğini konu alan alternatif anlatım, Rebeka'nın, "İki oğlumu da aynı gün neden kaybedeyim?" şeklindeki korkusunu haklı çıkarma amacını taşıyan bir midraş söylencesinden kaynaklanmıştır.

53.
YUSUF'UN KUYUYA ATILIŞI

(a) Yusuf on yedi yaşına geldiğinde Bilha ve Zilpa'nın oğulları olan üvey kardeşleriyle birlikte babasının sürülerini otlatmaya başladı. Ancak bir ay sonra, doğu rüzgârının ateşli esintilerine dayanamayarak eve, Hevron'a geri döndü. Ancak babasına, üvey kardeşlerinin yaptığı kötülüklerden dolayı eve gelmek zorunda kaldığını söyledi. Rahel'in ilk doğan oğlu da dahil olmak üzere oğulları arasında en fazla Yusuf'u sevdiği için Yakup onun tüm söylediklerine inandı. Oğulları arasında kendisine hem sima hem de karakter olarak en çok benzeyen oydu. Gözlerine sürme çeken, kadınlarınkine benzer lüleleri olan, nazikçe yürüyen biriydi. Yakup'un kendisine verdiği uzun, renkli bir giysi giyiyordu. Babaları yanlarında yokken Yusuf'un kardeşleri onunla alay ediyor, Yusuf da bunun intikamını babasına onlarla ilgili bir takım hikâyeler anlatarak alıyordu. Kardeşler arasında en yetenekli çoban olan Gad, genellikle geceleyin sürülere bekçilik etmeyi seçiyor ve yabani bir hayvan sürüye saldırdığında da onu arka ayaklarından tutup, kafasını kayalara vurarak öldürüyordu. Yusuf bir keresinde onun bir ayının elinden yaralı bir kuzuyu aldığına, ancak kuzunun aldığı yaralar ölümcül olduğu için kardeşlerinin oracıkta yavru hayvanı kesip yediğine şahit olmuştu. Ancak Yakup onları, sürüdeki hayvanları öldürüp, içlerinden en besili olan koçları yemekle suçladı. Yakup'un kendisini azarlamasıyla Gad, Yusuf'a bir daha göz kulak olmak istemediğini söyledi. [1]

(b) Lea'nın oğullarının gözetimi altında onlara yardımcı olması için gönderilen Yusuf, birkaç hafta sonra tekrar eve geldi. Babasına, Lea'nın oğullarının Kenanlı kızlarla yatıp kalktığını ve köle gibi davrandıklarını söyledi. Bu arada Yusuf, gördüğü bir düşü kardeşlerine anlatınca, Yakup'un diğer oğulları kendisinden daha çok nefret etmeye başladılar. Yusuf, "Lütfen gördüğüm düşü dinleyin!" dedi. "Tarlada demet bağlıyorduk. Ansızın benim demetim kalkıp dikildi. Sizinkilerse, çevresine toplanıp önünde eğildiler."

Kardeşleri, "Başımıza kral mı olacaksın? Bizi sen mi yöneteceksin?" dediler. Düşlerinden, söylediklerinden ötürü ondan büsbütün nefret ettiler.

Yusuf bir düş daha görüp kardeşlerine anlattı. "Dinleyin, bir düş daha gördüm" dedi. "Güneş, ay ve on bir yıldız önümde eğildiler." Yusuf, babasıyla kardeşlerine bu düşü anlatınca babası onu azarladı: "Ne biçim düş bu?" dedi. "Ben, annen, kardeşlerin gelip önünde yere eğilip sana hizmet mi edeceğiz?" [2]

(c) Tüm bunların ardından Yusuf, Hevron'da kaldı. Günlerden bir gün kardeşleri babalarının sürülerini Efrayim Dağına otlatmaya götürdüler. Ancak uzun süre geri dönmeyince Yakup, Yusuf'u onları aramaya gönderdi. Yusuf, Şekem'e geldiğinde kardeşlerinin bir günlük yürüme mesafesinde olan Dotan'a gittiklerini öğrendi. Yusuf, Dotan'a ulaştığında Şimeon, Dan ve Gad, "İşte düş hastası geliyor" diye bağırdılar. "Hadi onu öldürüp şuradaki kuyulardan birine atalım. Bakalım o zaman düşleri ne olacak?" Ruben buna karşı çıktı: "Masum birinin kanını dökerek neden lanetlenelim? Onu şu ıssız yerdeki kuyuya atın. Ama kendisine dokunmayın. Nasılsa orada açlıktan ölür?" dedi. Kardeşleri Ruben'in söylediklerine katıldılar ve Yusuf'un üzerindeki renkli, uzun elbiseyi çıkarıp onu çıplak bir halde kuyuya attılar. Burası bir zamanlar su çıkarmak ümidiyle açılan ancak su bulunamayan boş bir kuyuydu. Şimdi içerisi yılanların ve akreplerin yuvası haline gelmişti. [3]

(d) Kardeşleri kuyuya birkaç ok mesafede, yemek yemek için oturduklarında, Gilat yönünden bir İsmaili kervanının geldiğini gördüler. Develeri kitre, pelesenk, laden yüklüydü. Bunları satmak için Mısır'a gidiyorlardı. Yahuda, kardeşlerine, "Kardeşimizi öldürür, suçumuzu gizlersek ne kazanırız?" dedi. "Gelin onu İsmaililere satalım. Böylece canına dokunmamış oluruz." Kardeşleri buna karşı çıktı. "Şimdi değil" dediler. "İftira eden dili yüzünden akrep ve yılanların içinde üç gün geçirsin."

Bu sırada bir Midyanlı kervan da onların bulunduğu yere gelmişti. Yusuf'un kuyuda attığı korku çığlıkları arasında kardeşleri onu yukarı çekip yirmi gümüş parça karşılığında İsmaililere sattılar. Aynı gece Ruben, kardeşleriyle birlikte yaptıkları kötülükten dolayı pişman oldu. Yusuf'un Midyanlılar tarafından götürüldüğünden habersiz, kuyuya ip sarkıtarak üvey kardeşini oradan çıkarmaya çalıştı. Kuyuda ona seslendi, ancak hiçbir cevap alamadı. Büyük bir üzüntüyle kardeşlerinin yanına geri dönüp onlara, "Yusuf kuyuda ölmüş" dedi. "Şimdi ilk doğan oğul olduğum için cinayeti benim işlediğimi düşünecekler." Bunun üzerine İssakar bir teke kesip Yusuf'un renkli, uzun giysisini onun kanına bulamayı ve yabanıl bir hayvanın Yusuf'u öldürdüğünü etrafa söylemeyi teklif etti. [4]

(e) Kardeşler arasında Yusuf'un ölümünü babasına söylemek üzere seçilen Naftali, Yusuf'un kanlı giysisini Tişri ayının onuncu gününde Yakup'a gösterdi ve ona, "Bunu Dotan'da bulduk. Bu giysi Yakup'a mı ait?" diye sordu. Oğlunun kanlı giysisini gören Yakup, "Eyvahlar olsun, oğlum yabanıl bir

hayvana yem olmuş!" diyerek ağladı. Üzerindeki giysileri çıkartıp attı, onların yerine vücuduna bir çul sardı. Topraklar alıp başına döktü ve ağıtlar yaktı. Yakınları onu teselli etmeye çalıştıysa da Yakup onları yanından kovarak, "Hiç vakit kaybetmeden oğlumun cesedini bulun! Aynı zamanda karşınıza çıkan ilk yabani hayvanı da tutup bana canlı getirin. İntikamımı ondan burada alacağım! Hiç şüphesiz Tanrı, onun katilini sizlere teslim edecektir:"

Yakup'un oğulları babalarına bir kurt yakalayıp getirdiler. Ancak Yusuf'un cesedine rastlamadıklarını söylediler. Yakup, kurda sövüp sayarak, "Katil alçak" diye bağırdı. "Ne Tanrıya ne de bana hiç saygın yok mu?" Bu sözlerin ardından Tanrı, kurda konuşma yetisi verdi ve kurt da şunları söyledi: "Yaratıcımızın ve senin hayatın üzerine yemin ederim ki efendim ben suçsuzum. On iki gün önce yavrum beni terk etti ve öldü mü kaldı mı bilmiyorum. Onu aramak için Dotan'a geldim. Şimdiyse işlenen bir cinayetle haksız yere suçlanıyorum. İntikamını nasıl almak istiyorsan al! Ancak Yaşayan Tanrı üzerine yemin ederim ki ne oğlunda gözüm vardı ne de hayatım boyunca kursağıma insan eti girdi!"

Şaşkınlık içerisinde kalan Yakup, kurdu serbest bıraktı ve Yusuf için yas tutmaya devam etti. [5]

NOTLAR

1. Testament of Gad I. 1-II. 1; PRE, bl. 38; Gen. Rab. 1008-9; Tanhuma Buber Gen. 180; Yer. Peah 15d-15a.
2. Bkz. üstteki kaynaklar ve Tekvin XXXVII. 1-11.
3. Tekvin XXXVII. 12-24; Gen. Rab. 1015, 1017; Tanhuma Buber Gen. 183; PRE, bl. 38; Sepher Hayashar 146-47; Testament of Zebulun II.
4. Tekvin XXXVII. 25-35; Gen. Rab. 1018, 1019; Sepher Hayashar 141-48, 152-53; Testament of Zebulun IV.
5. Sepher Hayashar 152-53, 156-57.

*

1. Bin bir Gece Masalları'nın kurgusunun yanı sıra *Golden Ass* adlı yapıtın sahibi olan Apuleius tarafından Milesia'dan alınan anlatıya veya Perrault ile Grimm Kardeşler tarafından toplanan hikâyelere benzer bir şekilde bu söylencenin de bir halk masalı olduğu açıktır – bu söylencelerin hepsi de içlerinde dünyevi bilgelik taşımasına karşın, tarihsel bir dayanaktan yoksundurlar. Hikâye, bununla beraber, belirli bölgelerin dahil edilmesi –Hevron, Dotan, Gilat– ve kavim atalarının ana karakterler olarak sunulmasıyla bir mite dönüştürülmüştür. Söz konusu söylence aynı zamanda Hyksos dönemi boyunca İbranilerin neden Mısır'da bulunduklarını; içlerinden güçlü bir valinin çık-

tığını ve en sonunda kavimler birliğinin liderliğini üstlendikleri Kenan Ülkesine gidişleri gibi pek çok konuyu içeren daha uzun bir mite bir giriş veya bir önsöz niteliğini taşımaktadır.

Anlatılanlara göre Yusuf, babasıyla çok yakın benzerlikler taşımakta ve babası tarafından da çok sevilmekteydi. Zira esas 'İsrail', sadece Yusuf'un soyundan gelen iki kabile ile onlara müttefik olan Benyamin kavimlerinden oluşmaktaydı. Mısırlılaşan İbranilerin Yahuda'nın liderliğinde Kenan ülkesini istila ettiklerinde gerçekleştirdikleri siyasi manevralar söylencede, Yusuf'un Bilha ve Zilpa kavimleri hakkındaki hikâyeleri; Şimeon, Dan ve Gad'ın Yusuf'a olan düşmanlıkları ve Ruben'le birlikte Yahuda'nın Yusuf'un kanını dökmekteki isteksizliği şeklinde gözler önüne serilmiştir.

2. MÖ 16. yüzyılda Firavun III. Thotmes'e bağlı bir Kenan şehri olarak kayıtlara geçen ve 2. *Krallar* VI. 13-14'te etrafı duvarlarla çevirili olarak tasvir edilen Dotan (şimdilerde Tell Duthan), bir tepenin üzerine kurulmuştu. Şekem'in on üç mil kuzeyinde bulunan bu kent, Şam-Gilat-Mısır kervan yoluna hâkim bir noktadaydı. Dotan, Efrayim'e giden kuzey geçişini kontrol ettiğinden Kenan ülkesinin büyük bir bölümünü ellerinde tutan İbrani kavimlerinin hayati derecede önemli toplantılarını burada gerçekleştirmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Buradaki soru, İsrailli kuzenleriyle güçlerini birleştirmek için mi yoksa Mısırlılardan silahlı bir ordu için yardım istemek amacıyla mı toplandıklarıdır. Tarihçi, söz konusu söylencede Yusuf'a, hem davetsiz bir misafir hem de uygunsuz davranışlar sergileyen biri olarak duyulan düşmanlığı gizlememiştir. Midyanlıların Yusuf'u İsmaililere sattığı şeklindeki ifade, *Tekvin*'deki karmaşık metin üzerine yapılan beceriksizce bir yorumdur. Zira bu metinde rahip editör uyumsuz iki kaynağı birleştirirken yeterince dikkatli davranmamıştır. Bu kaynaklardan ilki Kuzey Krallığı'nın (MÖ 721) yok edilmesinden hemen önce kaleme alınan Efrayim belgeleri; diğeri ise daha sonra yazılan Yahuda belgeleridir. Efrayim anlatımına göre Yusuf'un kardeşleri onu Midyanlı tüccarlara satarken; Yahuda (Güney krallığı) belgelerine göre ise İsmaililere satmışlardır. Aynı şekilde Efrayim versiyonuna göre Yusuf'un koruyucusu Ruben olurken, Yahuda anlatımında bu görevi Yahuda üstlenmiştir. Buna karşın *Tekvin* metninin yayınlandığı tarihlere gelindiğinde Kudüs, İsrail'in yeni merkezi haline gelmiş ve Ruben ile Yahuda birbirleriyle birleşmiş, dolayısıyla da her iki kardeş arasında iyimser bir ilişki ortaya çıkmıştı. Bunun dışında cinayete dair en tehlikeli bölümler toprakları olmayan Şimeon, Dan ve Gad'a atfedilmiştir.

3. Yusuf'a atfedilen gençlik güzelliği, ona karşı gerçekleştirilen cinayet girişimi, üç günün sonunda atıldığı kuyudan sağ olarak çıkması ve yaşanacak

olan kıtlığa karşı uyarıları gibi unsurlar, bu söylencenin Tammuz miti ile ilişkilendirilmesine yol açmaktadır. Kefaret Günü gerçekleştirilen teke kurban etme ritüeli, midraş yazarlarınca Yusuf'un giysisinin kana bulanmasına karşı bir tövbe töreni şeklinde yorumlanmıştır.

4. Anlatılan söylenceye midraş yorumcuları tarafından etik açıklamalar eklenmiştir. Her ne kadar kardeşler Yusuf'tan intikam alma hırsı içerisinde görünseler de, anlatılanlara göre onlar, Tanrı tarafından seçilen ve O'nun kudretini Mısır'da sağlamlaştıran kişilerdi. Aynı şekilde Tanrı, Yusuf'un atıldığı kuyuyu yılanlar ve akreplerle doldurmuş ve bu şekilde Yusuf'un can havliyle attığı çığlıklar Midyanlıların dikkatini çekebilmişti. Yusuf'un köleliği de keza, sonraki tarihlerde İsraillileri kıtlıktan kurtarabilmesi için yüce bir güç tarafından buyrulmuştur. Buna karşın kardeşleri ağır bir günah işledikleri için onların soyundan gelenler aynı şekilde Mısır'da kölelikten kurtulamamışlardır. Tanrı onlara, "Hayatlarınız üzerine yemin ediyorum ki Yusuf'u köle olarak sattığınız için, Mısır'da yaşadığınız esareti sonsuza kadar ağızdan ağıza anlatıp duracaksınız" (*Midrash Tehillim* 93) demişti. Tanrı, İsmaili kervanının taşıdığı yükü bile düzenlemiştir. Buna göre genellikle pis kokan deri parçaları taşıyan söz konusu kervandaki develer bu sefer hoş kokulu kitre, pelesenk, ladenle yüklüydü ve bu şekilde de Yusuf'un daha rahat ve eğlenceli bir yolculuk yapması sağlanmış oluyordu. Bir midraş ifadesi söylenceye Tanrının Yusuf'u mucizevî olarak bir giysiye sardığını ve bu şekilde onun yabancılar karşısında çırılçıplak kalarak hor görülmesini engellediğini ilave ederken, bir diğer midraş ise Tanrının bir Ruben kavminden olan peygamber Hoşea'yı tüm İsraillilere tövbe etmeleri için göndererek Ruben'i, Yusuf'u kurtarma girişiminden dolayı kutsadığını ifade eder. Yusuf'un kendini beğenme, hikâye kurma ve saygısızlık gibi günahları, çıplaklık, acı çekme ve kölelikle cezalandırılmıştır.

5. Yakup'un, oğlu Yusuf'u öldürdüğü söylenen yabani hayvanı cezalandırma girişimi histeriden ziyade bir dindarlık göstergesi olarak yorumlanmalıdır. Zira Musa, bir insanın ölümüne yol açan hayvanın öldürülmesini emretmiştir. Anglo-Sakson orijinli *Deodand* olarak bilinen ve 1846 yılına kadar yürürlükte kalan benzer bir İngiliz yasasına göre de bir insanın ölümüne neden olan bir hayvan ya da eşyanın –öküz, mertek, araba ve buna benzer eşya ya da hayvan– hükümdarlık eşyası olma zorunluluğu bulunuyordu. Buna göre hayvan ya da eşyaya bir değer biçildikten sonra elde edilen gelir fakirlere dağıtılıyor veya Kilise'ye bağışlanıyordu.

6. Söylencede ifade edilen 'gümüş parçalar', MÖ 7. yüzyıldan önce hiçbir yerde kullanılmamıştır.

54.
YUSUF ile ZÜLEYHA

(a) Midyanlılar Yusuf'u Mısır'a götürdü ve burada Firavunun Başerzakçısı olan Potifar'a sattı. Anlatılanlara göre iktidarsız olduğu için eşiyle birlikte olamayan Potifar, Yusuf'un yeteneklerini kısa zamanda gördü ve onu özel hizmetine aldı. Evinin ve sahip olduğu her şeyin sorumluluğunu ona verdi ve bu kararından dolayı da hiç pişmanlık duymadı.

Potifar evli olmasına karşın iktidarsızdı ve eşi Züleyha kendisini ona evlilik akdiyle bağlı olarak görmüyordu. Zira evli bir kadın çocuk sahibi olmayı isterdi. Züleyha bir müddet sonra Yusuf'u baştan çıkarıp onunla birlikte olmaya çalıştı. Her ne kadar Züleyha'nın baş döndürücü güzelliğine karşı koymak imkânsız olsa da Yusuf buna karşı çıkarak, "Benim efendim olan kocan, sahip olduğu her şeyin yönetimini bana verdi. Senin dışında hiçbir şeyi benden esirgemedi. Sen onun karısısın. Nasıl böyle bir kötülük yapar, Tanrıya karşı günah işlerim?" dedi.

Züleyha, "Kocam benimle yatmazken ve ben ondan zevk almazken bu nasıl bir kötülük olur?" diye karşılık verdi. Bu arada Yusuf, Züleyha'nın duvardaki putun üzerini bir bezle örttüğünü gördü ve şöyle dedi: "Bunu iyi düşünmüşsün; ancak hiç kimse Her Şeyi Gören Tanrının gözlerini kapatamaz!" [1]

(b) Züleyha'nın içini kemiren bu tutku sağlığını da bozmaya başlamıştı. Kendisini ziyaret eden kadınlar çok geçmeden durumu anlayıp, "Sağlığını bozan şey nedir? Her zaman sağlıklı biriydin?" diye sordular.

Züleyha, "Size bunun nedenini göstereceğim" dedi.

Hemen bir ziyafet verilmesini ve de bunu Yusuf'un düzenlemesini buyurdu. Yusuf odaya girdiğinde bu sırada önlerine konan tabaklardaki meyveleri soyan kadınlardan hiçbiri gözlerini Yusuf'un üzerinden alamadı ve hepsi de ellerini bıçakla kesti.

Yusuf odadan çıktığında Züleyha odadaki kadınlara şöyle dedi: "Hepiniz ellerinizi kestiniz. Bu kadar kısa bir ıstıraptan dolayı kendinize bunla-

rı yapıyorsanız, günbegün bunu yaşarken benim de bu kadar hasta ve solgun görünmem normal değil mi?" [2]

(c) Züleyha Yusuf'a, güzel sözlerin yanı sıra değerli hediyelerle kur yapmaya devam etti. Yeni elbiseler giydi ve Yusuf'un, çıplak göğüslerine ve kalçalarına bir an olsun bakması için her fırsatı değerlendirdi. Hatta aşk iksiri bile kullanmayı denedi. Ancak Tanrı, Yusuf'u hangi kaptan içip hangisinden içmeyeceği konusunda uyardı. Züleyha en sonunda tehditlere başvurdu.

"Sana zalimce eziyet edilecek!" dedi.

Yusuf, "Tanrı zulüm edilenlerin yanındadır" dedi.

"Senin açlıktan ölmeni sağlayacağım!"

"Tanrı açları doyurur."

"Seni zindana attıracağım."

"Tanrı tutsakları serbest bırakır."

"Seni acınacak hale getiririm!"

"Tanrı, onların başını tekrar dik tutmasını sağlar!"

"Gözlerini yuvalarından çıkarırım!"

"Tanrı körlerin görmelerini sağlar." [3]

(d) Züleyha'nın yanındaki kadınlar ona şöyle dediler: "Onu bu inadından ancak ikiniz odada yalnızken vazgeçirebilirsin. Diğerleri gibi o da bir erkek ve senin cazibene uzun süre dayanamaz. Senin tutkuna şüphesiz karşılık verir."

Züleyha kadınların söylediklerini yerine getirdi. Ertesi gün erken bir vakitte gizlice Yusuf'un yatak odasına girdi ve ona sarıldı. Yusuf aniden uyandı, onu yatakta yalnız bırakarak kendisini yataktan dışarı attı. Züleyha umutsuzluk içinde haykırdı: "Hayatın boyunca hiç benim kadar güzel bir kadın sana sevgisini sundu mu? Neden bu kadar acımasızsın? Efendinden neden bu kadar korkuyorsun? Firavun hayatta olduğu sürece sana hiçbir zarar gelmez. Lütfen kaba olma ve benim derdimin çaresi ol! Aptalca vicdanın yüzünden ölmem mi gerekiyor?" [4]

(e) Nil Nehrinin geleneksel yükselmesi arplar, davullar ve danslar eşliğinde kutlanmaya başlanmıştı. Potifar'ın ev halkından herkes kutlamalara katılmıştı. Yalnız, hasta olduğunu söyleyen Züleyha, hesaplarla meşgul olan Yusuf ve birkaç uşağın dışında evde kimse kalmamıştı. El ayak çekildiği bir anda Züleyha, Yusuf'un çalıştığı yere giderek giysisini çekip çıkardı. "En sonunda yalnız kalabildik" dedi. "Bütün korkularından sıyrılıp benimle birlikte ol!" Ancak Yusuf, giysisini onun elinde bırakarak çıplak bir halde odadan dışarı çıktı. Onuru kırılan Züleyha çığlık atarak uşaklarını çağırdı. Çok geçmeden uşaklar ellerinde silahlarla hanımlarının bulunduğu odaya geldi. "Kocamın getirdiği bu İbrani bizi rezil etti" dedi. "Yanıma gel-

di, benimle yatmak istedi. Ben de bağırdım. Bağırdığımı duyunca, giysisini yanımda bırakıp dışarı kaçtı."

Züleyha aynı hikâyeyi kocası eve geldiğinde ona da anlattı. Potifar eşinin anlattıklarını duyunca öfkesi tepesine çıktı. Yusuf'u yakalayıp zindana, kralın tutsaklarının bağlı olduğu yere attı –bu, Tanrının verdiği bir cezaydı, zira Yusuf, lüks içinde yaşanan bir hayatın içinde barındırdığı günahlardan uzaklaşmayı henüz öğrenmemişti.

Bazı yazarlar Potifar'ın bizzat kendisinin Yusuf'a ilgi duyduğunu ve Züleyha'yı kıskandığını ifade ederler. [5]

(f) Dava dini mahkemeye taşındığında, her iki tarafın da söylediklerini dinleyen Başyargıç, Yusuf'un Züleyha'nın elinde kalan giysisini istedi. Giysi istendiği gibi vakit geçirilmeden getirildi. Giysiyi eline alan yargıç, "Eğer Züleyha'nın iddia ettiği gibi bu köle onun üzerine atlamış, sonra da kaçmışsa; eğer Züleyha'nın da onun kendisine yaptıklarının bir kanıtı olarak elbisesini yırtmışsa, o zaman elbise üzerindeki yırtık arka tarafta olacaktır. Eğer tam tersine erkeğin söylediği gibi kadın şehvetini uyandırmak için elbiseyi onun üzerinden çıkarıp atmışsa, o zaman yırtık ön tarafta olacaktır" dedi.

Baş Yargıcın söylediklerine diğer yargıçlar da hak verdi ve elbise üzerindeki yırtığın ön tarafta olduğu görüldü. Ne var ki Züleyha'nın adını kötüye çıkarmamak için Yusuf'un suçlu olduğunu söyleyip onu zindanda on yıla mahkûm ettiler. Ancak haklılığını bir tek kendilerinin bildiği Yusuf'a, diğer mahkûmlardan daha esnek davranması için zindancı başını uyarmayı da ihmal etmediler. [6]

NOTLAR

1. Tekvin XXXVII. 36; XXXIX. 1-9; Gen. Rab. 1031, 1064-68.
2. Tanhuma Wayeshebh 5; Sepher Hayashar 159-60; bl. Kuran XII. 30-33.
3. B. Yoma 35b; Testament of Joseph IX. Gen. Rab. 1075-76; vb.
4. Sepher Hayashar 159-60.
5. Tekvin XXXIX. 10-20; Gen. Rab. 1054-55, 1071-73; Sepher Hayashar 157; Tanhuma Wayeshebh 9.
6. Sepher Hayashar 162-63.

*

1. Bu olaylarla Yunan mitolojisinde Biadike ile Phriksus; Anteia ile Bellerophon ve Phaedra ile Hippolytus'un yaşadıklarının konu edildiği hikâyelerde de karşılaşırız. Buna karşın Yunan hikâyelerindeki tek farklılık her durumda erkeklerin kadınlara hayır demesinin arkasında ensest ilişkiden kaçınmaları gerçeğinin bulunmasıdır. Biadike ile Phriksus'un söylencesi Boiotia, Kadmos kökenli olup, bölgede Kenanlılardan alınan bir efsaneye giriş olma

özelliğini taşır. Diğer iki efsane ise Batı Sami etkisinin oldukça güçlü olduğu Korint Körfezi kökenlidir. Anlatılan söylencenin diğer versiyonları ise Tesalya ve Fenike Tanrısı Melkarth'a ibadet edilen Tenedos'ta bulunmaktadır. Buna karşın ilk yazılı kaydı Mısır kökenli olan *Tale of the Two Brothers* (*İki Kardeşin Hikâyesi*) adlı eserde karşımıza çıkar. İbrahim, Sara ve Firavun'un konu edildiği anlatımların yanı sıra İbrahim, Sara ve Abimelek'in konu edildiği söylenceler de bu yapıttan alınmıştır.

2. *Sepher Hayashar*'ın ona 'Züleyha' [*Zulekia*] adını vermesine dek, Potifar'ın karısına bir isim verilmemiştir. Bununla beraber *Testament of Joseph* de (XII. 1; XIV. 1, vb) Züleyha, 'Moph'un kadını' olarak adlandırılmıştır.

Tekvin'deki anlatıma eklenen ayrıntılı midraş yorumu, Ovid'in kaleme aldığı *Heroides* IV. 67 ff.'de anlatılan Phaedra'nın çektiği acıları anımsatır. Anlatılan söylencede Züleyha'ya dair hiçbir kötülemeyle karşılaşılmaz. Zira çocuk doğurmak onun göreviydi ve eğer Yusuf'la birlikte olup ikiz çocuk dünyaya getirmeyi başarmış olsaydı, Tamar'a yapılan övgü gibi ona da övgüler sunulacaktı. Buna karşın Tanrı, bir başka Mısırlı kadının, Asenat'ın Yusuf'a oğullar doğurmasını sağlamıştı. Bir midraş anlatımında Züleyha'nın yapılan bir kehanette nasıl aldatıldığı ifade edilmektedir. Buna göre Züleyha'ya, Potifar'ın ev halkından bir kadının Yusuf'a, sonraları ünü her tarafa yayılacak olan bir çocuk dünyaya getireceği söylenmişti. Ancak bu kadının Asenat olduğu sonradan ortaya çıkacaktı. Züleyha'nın tehditlerine karşı Yusuf'un verdiği cevapların hepsi kutsal metinlerden yapılan alıntılardır.

3. Züleyha'nın Yusuf'la evde yalnız kalmasına neden olan festival aynı zamanda 'İsis'in Ağladığı Gece' (20 Haziran) olarak da adlandırılan 'Nil Bayramı' ya da nehir sularının Orta Mısır'da en üst seviyeye ulaştığında Sirius'un tekrar ortaya çıkışının kutlandığı Temmuz-ortası yapılan Yeniyıl bayramıdır. 'Yükselen Suların Gemisi' bu vakitte törenlerle suya indirilirdi.

4. İbrani söylenceleri yargıçların aldıkları kararların ne kadar isabetli olduğunun altını çizen birçok unsur içermektedir. Bunlardan biri Süleyman'ın iki fahişeyi yargıladığı dava (*1. Krallar* III. 16 ff); diğeri de Daniel'in, yalan söyleyen büyüklerine karşı Susanna'yı savunduğu davadır (*Susanna* v. 45 ff). Yusuf'un yırtılan giysisinin delil olduğu dava da buna bir diğer örnektir. Bununla beraber muhalif bir midraş metninde aktarılan yasal tartışmanın tam tersi anlatılır. Buna göre Yusuf'un giysisinin arkasında eğer yırtık varsa bu, Züleyha'nın onu baştan çıkarmaya çalıştığını; öte yandan eğer ön tarafında yırtık varsa bu da Yusuf'a karşı Züleyha'nın kendisini savunmuş olduğunu göstermektedir.

5. Midraş, Potifar'ın, sahip olduğu erdeme rağmen Yusuf'u suçladığı için Tanrı tarafından hadım edildiği söylenerek, iktidarsız birinin evli olduğu şeklindeki aykırılığı gidermeye çalışmasına karşın, bu ifadenin yersiz olduğu görülmektedir. Zira Firavun'un Başerzakçısı olan Potifar'ın sosyal nedenlerden dolayı bir eşe ihtiyacı bulunmaktaydı. Buna benzer evliliklere Roma'da Juvenal Günü'nde izin verilmekteydi: *ducitur uxorem spado tener.*

6. Potifar muhtemelen Firavun'un Başerzakçısından ziyade onun başcelladıydı.

55.
YUSUF ZİNDANDA

(a) Yusuf, Kralın zindanındayken Tanrı onunla beraberdi. Zindancı başı burada Yusuf'tan hoşnut kaldı ve bütün tutsakların yönetimini ona verdi. Bu sırada Firavun'un neden zindana atıldıkları bilinmeyen Başsakisiyle, Başfırıncısı da orada tutsak edilmiş ve Yusuf dolayısıyla onların üstü haline gelmişti. Bazı yazarlar sakinin, kraliyet şarap kabında bir sinek bulunduğu için fırıncının da hamurun içinde bir miktar şap bulunduğu için cezalandırıldığını ileri sürerler. Diğer bir grup ise her ikisinin de Firavun'un kızına tecavüz etmeye yeltendiklerinden dolayı zindana atıldıklarını ifade eder.

Bir gece Firavun'un sakisiyle, fırıncısı tutsak oldukları zindanda bir düş gördüler ve gördükleri bu düş onların bütün gün akıllarından çıkmadı. Durumlarını Yusuf'a anlatarak şöyle dediler: "Bu gece düş gördük, ama yorumlayacak kimse yok."

Yusuf, "rüya yorumlamak, kulu olduğum Tek Tanrıya mahsus değil mi?" dedi. "Düşünüzü bana anlatın."

Başsaki düşünü Yusuf'a anlattı: "Düşümde önümde bir asma gördüm. Üç çubuğu vardı. Tomurcuklar açar açmaz çiçeklendi, salkım salkım üzüm verdi. Firavun'un kâsesi elimdeydi. Üzümleri alıp, Firavun'un kâsesine sıktım. Sonra kâseyi ona verdim."

Yusuf, "Bu şu anlama gelir" dedi. "Üç çubuk üç gün demektir. Üç gün içerisinde Firavun seni zindandan çıkaracak, yine eski görevine döneceksin. Geçmişte olduğu gibi yine ona sakilik yapacaksın. Ama her şey yolunda giderse lütfen beni anımsa. Bir iyilik yap, Firavun'a benden söz et. Çünkü damarlarımda asil kan dolaşıyor. İbrani ülkesinden, babamın topraklarından buraya İsmaililer tarafından zorla getirildim. Burada da zindana atılacak bir şey yapmadım."

Başsaki, "İstediğin şeyi yapacağımdan şüphen olmasın" diyerek ona söz verdi.

Başfırıncı, Yusuf'un yaptığı bu güzel yorumu duyunca, Yusuf'a, "Ben de bir düş gördüm" dedi. "Başımın üstünde üç sepet beyaz ekmek vardı. En üst-

teki sepette Firavun için pişirilmiş çeşitli pastalar vardı. Aniden bir kuş sürüsü geldi ve başımın üstündeki sepette bulunanların hepsini yedi."

Yusuf, bu düşü de hemen yorumlamaya başladı: "Üç sepet üç gün demektir" dedi. "Üç gün içerisinde Firavun seni zindandan çıkarıp ağaca asacak. Kuşlar etini yiyecekler."

Bu olaydan üç gün sonra Firavun doğum gününde sarayda çalışanlarına bir şölen verdi. Görevlilerinin önünde Başsakiyle Başfırıncıyı zindandan çıkardı. Yusuf'un yaptığı yoruma uygun olarak Başsakisini eski görevine atadı. Ancak Firavun, Başfırıncıyı astırdı. Ne var ki Başsaki, Yusuf'a verdiği sözü unuttu. [1]

(b) Üç ay sonra Züleyha zindana gelerek Yusuf'u ziyaret etti. Ona, "Seni daha ne kadar zindanda tutmam gerekiyor?" diye sordu. "Aşığım olmayı kabul et ve seni hemen özgürlüğüne kavuşturayım."

Yusuf, "Tanrının önünde sana yemin ederim ki asla senin aşığın olmayacağım" dedi. Bunun üzerine Züleyha onu prangalara vurdurtmakla ve işkence etmekle tehdit etti. Ancak onu fikrinden vazgeçiremedi. Anlatılanlara göre Tanrı, Yusuf'un cezasını iki yıl daha arttırmıştı. Zira Yusuf, kendisinin salıverilmesini Tanrıdan değil de başsakıden iki kez istemişti. [2]

NOTLAR

1. Tekvin XXXIX. 21; XL. 23; Gen. Rab. 1078-79; Sepher Hayashar 167.
2. Sepher Hayashar 165; Tanhuma Wayeshebh 9.

*

1. Züleyha'nın Yusuf'a karşı duyduğu aşk, söylenceye yapılan bir Yahuda ilavesi olup, çok açık bir biçimde 'hapiste' kavramının yanlış yorumlanmasından ortaya çıkmıştır. Daha eski Efrayim anlatımında Yusuf'un efendisi olan Potifar'ın, kraliyet zindanının yöneticisi olduğu ve Başsaki ile Başfırıncıyı onun himayesi altına verdiği ifade edilir. Yusuf'un 'hapiste' bulunma sebebi onun sadece bir gardiyan olmasından kaynaklanmaktadır.

2. Bazı midraş yorumcuları Yusuf'un rüyalara getirdiği yorumların geçici ve günübirlik olduğunu düşünüp, onun kendisine sakladığı daha bilge yorumlar olduğunu öne sürmüşlerdir. Buna göre üzüm bağı dünyayı; onun üç çubuğu İbrahim, İshak ve Yakup'u; tomurcukları ataların eşlerini ve olgun üzümler ise on iki kavmi sembolize etmekteydi. Aynı şekilde üzüm bağı Ya-

sa'yı; üç çubuğu Musa, Harun ve Miryam'ı;* çiçeği İsrail Birliğini; olgun üzümler ise her kuşağın erdemli ruhlarını temsil ediyordu. Bir başka yorumda ise üzüm bağının İsrail'i; üç çubuğun üç ana bayramı; tomurcuğun İsrail kavimlerinin Goşen'de** çoğalmasını; çiçeğin onun esaretten kurtuluşunu; üzümlerin ise arkalarındaki Firavun'un ordusunun sarhoş olmuşçasına sallandığı *Çıkışı*, simgelediği ifade edilmektedir. Benzer bir şekilde Başfırıncının düşünde gördüğü üç sepet, İsrail'i baskı altına alacak olan üç krallığı, Babil, Media ve Yunan krallıklarını simgelerken sepetin içerisindekilerse, Mesih geldiğinde melekler tarafından sahip oldukları zenginliklerin yok edileceği Roma'yı temsil etmektedir.

3. Yemen'de derlenen 13. yüzyıl *Midrash Hagadol*, Başfırıncının sepetindekileri yiyen kuşun, İsrail'i baskı altına alan krallıkları yok eden Mesih'i sembolize ettiğini ifade eder. Söz konusu simge, Ortaçağ Kabalistleri tarafından daha ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Kökleri muhtemelen 11. yüzyıla dayanan *Description of the Garden of Eden* (*Cennet Bahçesi'nin Tasviri*) adlı yapıtın yanı sıra Zohar'da da Mesih'in yaşadığı Cennet 'Kuş Yuvası' şeklinde isimlendirilmiştir.

* Musa'nın kızkardeşi.
** Antik Mısır'da Nil Deltası'nın doğusu.

56.
YUSUF'UN YÖNETİCİ OLUŞU

(a) İki yıl sonra Firavun bir düş gördü: Nil Irmağı'nın kıyısında duruyordu. Irmaktan güzel ve semiz yedi inek çıktı. Sazlar arasında otlamaya başladılar. Sonra yedi çirkin ve cılız inek çıktı. Ancak otlamak yerine çirkin ve cılız inekler, güzel ve semiz olan yedi ineği boynuzlarına varana kadar yediler. Firavun korku içinde uyandı. Sonra yine uykuya daldı, bu kez başka bir düş gördü: Bir sapta yedi güzel ve dolgun başak bitti. Sonra, cılız ve doğu rüzgârıyla kavrulmuş yedi başak daha bitti. Cılız başaklar, yedi güzel ve dolgun başağı yuttular.

Sabah uyandığında Firavun, ülkedeki bütün büyücüleri, bilgeleri çağırttı. Onlara gördüğü düşleri anlattı. Ne var ki aralarından hiçbiri Firavun'u ikna edecek bir yorumda bulunamadı. Büyücüler ona, "yedi semiz inek, yedi kız çocuğunuz olacağına; yedi cılız inek ise onların hepsinin zayıflayarak öleceğine delalettir" dediler. "Yedi dolgun başak ise sizin yedi ülkeyi fethedeceğiniz; yedi cılız başak ise bu milletlerin daha sonra başkaldıracağını gösteriyor." [1]

(b) Aldığı cevaplardan dolayı Firavun'un ikna olmadığını gören Başsaki Merod, aniden Yusuf'u hatırladı. Merod aslında yıllar önce Yusuf'a verdiği sözü unutmamıştı. Yusuf'un durumu her zaman onu rahatsız ediyor, ondan bahsetmeyi unutmamak için mendiline düğümler atıyor, ancak Firavun'un huzuruna çıktığında ise o düğümlerin ne anlama geldiğini bir türlü hatırlayamıyordu. Dolayısıyla Tanrı, en uygun zamanın gelmesini ayarlamaktaydı. Merod, Firavun'dan bir zamanlar Yusuf'un düşleri nasıl tam olarak yorumladığını anlatıp onun serbest bırakılmasını diledi. Bunun üzerine Firavun, Yusuf'u yanına çağırttı. Yusuf, tıraş olup giysilerini değiştirdikten sonra Firavun'un huzuruna çıktı.

Firavun, Yusuf'a, "Rüyaları yorumladığın bana söylendi" dedi.

Yusuf, "Rüyaları yorumlayan ben değilim" dedi. "Onları benim üzerimden Yaşayan Tanrı yorumluyor. Firavun'un kafasındaki karışıklığı O giderecektir."

Firavun, Yusuf'a düşlerinde gördüklerini anlatmaya başladı. Cılız inekle-rin, semiz inekleri yedikten sonra bile hâlâ aç göründüklerini de konuşmasına ekledi.

Yusuf, "Tanrı, Firavun'a aynı anlamlar taşıyan iki düş göndermiş" dedi. "Yedi güzel inek yedi yıl demektir. Yedi güzel başak da yedi yıldır. Aynı anlama geliyor. Daha sonra çıkan yedi cılız, çirkin inek ve doğu rüzgârının kavurduğu yedi solgun başaksa yedi yıl kıtlık olacağı anlamına geliyor. Buna göre Mısır'da yedi yıl bolluk olacak. Sonra yedi yıl öyle bir kıtlık olacak ki bolluk yılları hiç anımsanmayacak. Çünkü kıtlık ülkeyi kasıp kavuracak. Bu konuda iki kez düş görmenin anlamı, Tanrının kesin kararını verdiğini ve en kısa zamanda uygulayacağını gösteriyor. Şimdi Firavun'un akıllı, bilgili bir genel vali bulup onu Mısır'ın başına getirmesi gerekiyor. Ülke çapında adamlar görevlendirmeli, bunlar yedi bolluk yılı boyunca ürünlerin beşte birini toplamalı. Gelecek verimli yılların bütün yiyeceğini toplasınlar, Firavun'un yönetimi altında kentlerde depolayıp korusunlar. Bu yiyecek gelecek yedi kıtlık yılı boyunca Mısır'da ihtiyat olarak kullanılacak, ülke kıtlıktan kırılmayacak." [2]

(c) Bütün saray eşrafı Yusuf'un doğru şeyler söylediğine ikna oldu. Firavun, görevlilerine, "Bu adam gibi Yaşayan Tanrının buyruklarına sadık bir başka adam nereden bulabilirim?" diye sordu. Bu soruya hiçbir cevap gelmediği için Firavun, Yusuf'a dönerek şunları söyledi: "Madem Tanrı bütün bunları sana açıkladı, daha fazla aramaya gerek yok. Seni bütün Mısır'a vali atıyorum. Senin vereceğin buyruklar benim buyruklarım olacak. Tahttan başka senden üstünlüğüm olmayacak."

Firavun bunları söyledikten sonra mührünü parmağından çıkarıp Yusuf'un parmağına taktı. Ona ince ketenden giysi giydirdi. Boynuna altın zincir taktı. Daha sonra, "Sana Safenat-Paneah –*Yaşayan Tanrı, onun üzerinden konuşuyor* anlamına gelir– adını veriyorum" dedi. "Egemenliğim altındaki topraklarda senden izinsiz kimse elini, ayağını oynatamayacak." Firavun daha sonra Yusuf'a kendi yardımcısının arabasını verdi. İnsanlar onu '*Abrech*' olarak selamladılar. Yusuf henüz otuz yaşında bütün Mısır'ın yönetimini eline aldı. Yusuf'un görevlendirdiği memurlar tüketim fazlası olan bütün tahıl ve bakliyatı insanlardan satın alıp, onları şehirlerde kurulan ambarlarda saklamaya başladılar. [3]

(d) Yusuf'un hiçbir övgü kabul etmemesi ve yaptığı her şeyin Tanrı tarafından bildirildiğine dair Tanrıyı öven sözleri ve Mısırlı bütün kadınların güzelliğinden dolayı ona hayranlık duyması karşısında gösterdiği yüzünden Tanrı onu ödüllendirmişti. Buna göre Tanrı ona uzun ve refah içerisinde yaşayacağı bir ömür bahşetmiş; soyundan gelenlerin ise kötü gözlerden korunmalarını ihsan etmişti. [4]

(e) Firavun'un desteğiyle Yusuf, On kentinin kâhini Potifera'nın kızı Asenat ile evlendi. Asenat, Yusuf'a iki erkek çocuğu doğurdu. Yusuf ilk oğlunun adını Manasse koydu. "Tanrı bana bütün acılarımı ve babamın ailesini unutturdu" dedi. "Tanrı, sıkıntı çektiğim ülkede beni verimli kıldı" diyerek ikinci oğlunun adını Efrayim koydu. [5]

(f) Buna karşın bazı yazarlara göre Asenat, Züleyha ve Potifera ile özdeşleştirilen Potifar tarafından evlatlık alınan Dina'nın evlilik dışı dünyaya getirdiği kızıydı. Buna göre Asenat, Züleyha'yı Potifar'a yalan söylemekle suçlamış ve bunun üzerine Potifar da suçunu kabul ederek bunun karşılığında kızı Asenat'ı Yusuf'la evlendirmişti.

Diğerleri ise Potifera'nın Potifar ile özdeşleştirilmesine ya da Yusuf'un evlendiği Asenat'ın Dina'nın kızı olduğuna karşı çıkmışlar ve Firavun'un büyük oğlunun Asenat için Yusuf'a rakip olduğunu dile getirmişlerdir. [6]

NOTLAR

1. Tekvin XLI. 1-8; Gen. Rab. 1093.
2. Tekvin XLI. 9-36; Gen. Rab. 1085, 1086, 1094; Tanhuma Miqes 3; Sepher Hayashar 174.
3. Tekvin XLI. 37-46.
4. Gen. Rab. 1268-69; Num. Rab. 14.6; Tanhuma Buber Num. 44; PRE, bl. 39; Mid. Hagadol Gen. 628-29; Targ. Yer.-Tekvin XLIX. 22.
5. Tekvin XLI. 50-52.
6. Origen, Catena Nicephori I. 463; Prayer of Asenath.

*

1. Söz konusu söylencenin tarihi dayanağı incelendiğinde muhtemelen, On Sekizinci Hanedan'dan Firavun III. Amenhotep ile IV. Amenhotep'in hükümranlığı altında Yanhamu adında bir İbrani generalin yükselişi ile karşılaşırız. Tell-Amarna mektuplarında Yanhamu'dan, Yarimuta'nın (veya 'Yarmut' – *Yeşu* XII. 11) ambarlarını kontrol altında tutan ve Filistin sınırları içerisindeki Mısır bölgelerini yöneten biri olarak bahsedilmektedir. Yanhamu, Firavun'un emri altında yüksek rütbeye gelen tek görevli değildi. III. Thotmes'in zırh taşıyıcısı Meri-Re ve kardeşi rahip User-Min de Amorluydu. Sonraki dönemde Merneptah'ın Baş Sözcüsü, bir Kenanlı olan Ben Matana oldu. Bahsi geçen Yanhamu'nun aynı şekilde yüksek rütbeli meslektaşı olan ve İbranice *Dodo*, *Dodi* ya da *Dodai* formlarında ifade edilen Dudu ise yüksek bir olasılıkla bir İbraniydi –bu isim 2. *Samuel* XXIII. 9, 24 ile *Hâkimler* X. 1, vb. anlatımlarda karşımıza çıkmaktadır. Amarna mektuplarından öğrendiğimiz kadarıyla Suriyeli yöneticiler Firavun IV. Amenhotep'ten asker yardımı talebin-

de bulundukları zaman Yanhamu'nun, içlerinde bulunduğu şartlara aşina olduklarını da ricalarına eklemişlerdi. Gebal Kralı Ribaddi, Yanhamu'ya şunları söylemesi için Firavun'a yalvarır: "Ribaddi sizin emriniz altındadır. Amorluların Kralı ona ne kötülük yaparsa, aynısını size de yapacaktır." Ribaddi daha sonra yardımına gelmesi için Yanhamu'nun gönderilmesini ister. Yanhamu, Joppa ile Gaze'nin komutanı olan Yakhtiri'yi, göründüğü kadarıyla henüz küçük bir çocukken Mısır sarayına getirmişti. Yanhamu muhtemelen bir köleydi, zira Amarna mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla Suriye ve Filistinliler bazen çocuklarını tahıl karşılığında Yarimuta'da satmaktaydılar.

2. *Tekvin*'e göre Firavun, Yusuf'a 'keten giysiler' vermiştir. Ne var ki bu hediye özel bir şeref payesi sayılmaz. Açık bir şekilde kastedilen şey kraliyet göğüslüğü ya da *shendit*'tir.

3. Firavun'un, hizmetinde olan birisini vali olarak görevlendirmesinde aykırı bir durum söz konusu değildir. 'Firavun'un ikizi' adıyla bilinen Ptahhotep (MÖ yaklaşık 2500 yıllarında) zaman zaman efendisinin olmadığı anlarda onun bütün yetkilerine sahip bir şekilde Büyük Mühür emanet edilerek tahta oturmuştu. Genellikle valinin sorumluluk alanına girmeyen 'Ambar Yöneticiliği', bir prensin sorumluluğunda olacak kadar önemli bir görevdi. Bahsi geçen Ptahhotep, *Maxims*'de kıtlık yıllarına karşı ambarların tam olarak doldurulması gerekliliği üzerinde ısrarla durmuştu. Orta İmparatorluğun feodal prensi Amene'nin mezarı üzerinde bulunan Beni-Hasan mağara yazıtlarından birinde böyle bir kıtlıktan bahsedilmektedir. Amene, kıtlık yılları için tam zamanında ve yeterli miktarda erzak stoklamış ve iddia edildiğine göre de daha sonra Nil Nehrinin suları yükselip, bol miktarda buğday ve arpa mahsulü verdiğinde bile çiftçilerden borçlarını zorla geri almamıştı. 17. (Hyksos) Hanedanlık döneminde yaşayan asillerden biri olan ve mezarı El-Kab'da bulunan One Baba, uzun yıllar süren bir kıtlıktan bahsetmektedir. Bazı tarihçiler bu kıtlık yıllarını Yusuf'un yaşadığı kıtlık yıllarıyla özdeşleştirirler. Buna karşın *Tekvin*'de ifade edilen söylencenin detaylarından anlaşıldığı kadarıyla kıtlık yılları Hyksos döneminden önce ya da sonra yaşanmıştır.

4. Valinin, Güneş-rahibinin kızıyla evlenmesi ve Yusuf'un tektanrılı din anlayışının Firavun tarafından kabul görmesi gibi detaylar söz konusu Firavun'un IV. Amenhotep olduğunu gösterir. Zira IV. Amenhotep, sadece güneş diski Aten'e ibadet eden cesur bir din reformcusuydu ve ismini Akhenaten'e çevirerek Amarna'da yeni bir başşehir inşa etmişti.

5. İbranice ya da Arapçada herhangi bir anlam içermeyen Yusuf'a verilen unvan, muhtemelen *Zaphnto-Pa'anlu* 'Yaşamın Kaynağı'nı ifade etmektedir.

Öte yandan, en yüce ilahlara atfedilen ve 'Tanrısal Olarak Kutsanan' anlamına gelen Asur-Babil dilindeki *abarakı* kelimesini çağrıştıran, *Abrech* Mısır'a özgü bir kelime değildir. Muhtemelen Asenat ismi de, Akhenaten'in öz kızının dünyaya getirdiği 'Anhesaten'in kendisidir. Aten'in Başkâhini olan Akhenaten, bir Meri-re olarak biliniyordu ve çok büyük bir ihtimalle de Potifera'nın adı, Yusuf'un esas sahibi olan Potifar'ın ismiyle karıştırıldığı için onunki ile değiştirilmiştir.

6. Anlatılan söylenceye iliştirilen midraş süslemelerinin çoğu konuyla ilgisizdir. Bu ifadelerden birinde Firavun'un tahtına yetmiş basamakla çıkıldığı ve onu ziyaret eden prens ya da elçinin bildiği lisan sayısı kadar basamak çıkabildiği anlatılır. Söz konusu olan yetmiş sayısı Babil Kulesinin yıkılmasından sonra dünyada konuşulan dil sayısı olarak belirlenmişti. Tanrı tarafından dünyadaki bütün dilleri konuşabilme yetisi bahşedilen Yusuf, bu nedenle basamakların hepsini çıkıp, Firavun'un yanına oturabilmiştir. Aynı şekilde anlatılanlara göre Yusuf, İsmailililere saldıran 'Tarşiş İnsanlarına' karşı başarılı bir mücadele yürütmüştü. 'Tarşiş' bölgesi İspanya'nın güneyindeydi ya da belki de Sardinya'ydı. Buna karşın, Tarşiş gemilerinin altın aramak için denize açıldıklarının anlatılması sebebiyle midraş anlatımı onu altın çıkarılan bölge olan Havilah Bölgesi ile ilişkilendirmiştir.

57.
KITLIK

(a) Mısır'da yedi bolluk yılı sona erdi ve hemen ardından Yusuf'un söylemiş olduğu gibi yedi kıtlık yılı başladı. İnsanların evlerindeki tahıl ambarları boşaldığında Yusuf, İmparatorluk ambarlarını açtı ve buradaki tahılı halka satmaya başladı. Yusuf'un emriyle tahıl ve bakliyat her şehirde stoklanmış ve yetiştikleri toprakla karıştırılmıştı. Çünkü Yusuf, onları küf ve kurtçuklardan korumanın tek yolunun bu olduğunu biliyordu. Böyle bir önlem almadıkları için Mısırlıların kendi ambarlarındaki tahıllar çok geçmeden kurtlanıp küflenmişti.

Bu sırada kıtlık Mısır sınırlarını aşmış ve Yusuf, kendisinden tahıl satın almaya gelen Arap, Kenan, Suriye ve diğer ülkelerdeki insanlardan yüklü paralar kazanmıştı. Emrindeki memurlara da şu emri vermişti: "Firavun ve onun valisi adına! Ülkemize tahıl almaya gelen bütün yabancılar buraya bizzat kendileri gelmelidir. Yabancıların, satın aldıkları tahılı kendi tüketimleri dışında sattıkları anlaşılırsa ölümle cezalandırılacaklardır. Herkese bir hayvan yükü kadar tahıl verilecek; kendi isminin yanı sıra babasının ve büyükbabasının ismi de kayıtlara geçirilecek." Yusuf aynı zamanda görevlilere müşterilerin günlük listelerini kendisine ulaştırmalarını emretmişti. Böylelikle çok geçmeden tahıl satın almaya gelecek olan kardeşlerinin Mısır'da olduklarını anlayabilecekti. [1]

(b) Mısır ülkesindeki insanlar beş parasız kalmışlardı. İnsanlar paraları bitince sürülerinin karşılığında tahıl almaya başladılar. Yusuf, eline geçen her şeyi Firavun'un sarayına götürüyordu. İnsanlar hayvanları da tükenince Yusuf'a giderek ondan toprakları ve canları karşılığında tahıl almaya başladılar. Böylelikle Firavun, Mısır'ın tek hâkimi haline geldi. Ülkedeki herkesi köleleştirdi, onların bir kentten diğerine gönderdi. Yalnız kâhinlerin toprağını satın almadı ve onları köleleştirmedi.

Üçüncü yıla gelindiğinde Yusuf, çiftçilere tohum dağıtarak toprağı ekmelerini söyledi. Ancak bunun karşılığında da elde ettikleri ürünün beşte birini Firavun'a vermelerini şart koştu. Bu yasa bugün de yürürlüktedir. [2]

(c) Yakup, Mısır'da buğday olduğunu öğrenince oğullarından oraya gidip mümkün olduğunca çok buğday satın almalarını istedi. Benyamin'in dışındaki Yakup'un bütün oğulları Mısır'a doğru yola çıktı. Yakup, "Başına yolda bir kaza gelebilir" diyerek Benyamin'in evde kalmasını istemişti.

Yakup, Mısır'a gitmek üzere yola çıkan oğullarına şu nasihati vermeyi de ihmal etmedi: "Mısır'a ulaştığınız zaman mümkün olduğu kadar az kişiye tahıl satın alacağınızı söyleyin. Kem gözlere dikkat edin, dikkatleri üzerinize toplamayın ve tevazu sahibi olun! Firavun'un şehrine farklı kapılardan girin ve birbirinizle sohbet etmeyin." Yakup'un oğulları babalarının nasihatlerine Mısır'a gidene kadar uydular. Ne var ki buğday satın alanların listesinin saraya ulaştığı akşam Yusuf, kardeşlerinin Mısır'a geldiğini anladı ve hemen huzuruna getirilmelerini emretti. Bu sırada kardeşler, kaybolan kardeşlerinin acısı vicdanlarını sızlattığı için bir fuhuş mahallesine gitmişler ve buradaki köle tacirlerinden onun akıbetini öğrenmeye çalışmışlardı. Askerler de onları bu bölgede yakalayıp, Yusuf'un huzuruna çıkarttılar. [3]

(d) Yusuf'un huzuruna çıkarılan kardeşler onun önünde yere kapandılar. Yusuf kardeşleriyle bir tercüman aracılığı ile sert konuştu: "Nereden geliyorsunuz ve ne iş yapıyorsunuz?"

Kardeşler, "Kenan ülkesinden buraya buğday satın almak için geldik" diye yanıt verdiler.

Yusuf onlara, "Siz casussunuz" diye bağırdı.

"Aman efendim" diye karşılık verdiler. "Bizler birer casus değiliz. Buraya sadece yasal bir iş yapmak için gelen, namuslu, dürüst insanlarız."

Yusuf onların sözünü kısa keserek, "Madem dürüst insanlarsınız, öyleyse neden şehre farklı kapılardan girdiniz? Eğer namuslu insanlarsanız neden fuhuş mahallesinde bu kadar zaman geçirdiniz?"

Kardeşlerden Yahuda, "Babamızın nasihati üzerine şehre değişik kapılardan girdik" dedi. "Fuhuş mahallesinde de kaybolan eşyalarımızı araştırıyorduk."

Yusuf söylediklerinde ısrar etti: "Çok açık ki sizler Firavun'un düşmanı olan bir grup askersiniz ve buraya Mısır'ın zayıf noktalarını öğrenmeye geldiniz" dedi.

Yahuda bunun üzerine Yusuf'a şunları söyledi: "Biz kulların, Kenan Ülkesi'nde yaşayan tek bir babanın çocuklarıyız. On iki kardeştik, ancak kardeşlerimizden biri öldü ve en küçüğümüz de evde kaldı."

Yusuf, "çapkınlık peşinde, bir başka erkeğin karısının peşinde koşan bir hovarda gibi, Mısır'a girdiniz" dedi. Yusuf gümüş kâsesine baktıktan sonra devam etti: "Bana söylemediğiniz şeyler de var. İçinizden iki kişi etrafı surlarla çevrili olan bir şehre girip orada katliam gerçekleştirmiş ve hep beraber çok yakın akrabalarınızdan birini de gezgin tacirlere satmışsınız. Firavun'un başına ant içerim ki, küçük kardeşiniz de buraya gelmedikçe sizleri asla salı-

vermeyeceğim! İçinizden biri onu buraya getirmek için gidebilir. Ancak bu şekilde anlattıklarınıza inanabilirim. Kardeşiniz gelene kadar da burada hapiste kalacaksınız!"

Yusuf, kardeşlerini zindana gönderdi. Ancak üçüncü günün akşamında onlara, "Benim Tanrım merhametli olduğu için, kendisine ibadet edenlerin de merhametli olmasını ister. Rehine olarak sadece içinizden birini zindanda tutacağım. Diğerleri buğdayları eve götürmekte serbesttir. Ancak döndükleri zaman en küçük kardeşi de beraberinizde getireceksiniz" dedi.

Yusuf'un İbranice konuşabildiğinin farkında olmayan kardeşler kendi aralarında fısıldamaya başladılar, "Tüm bunlar başımıza, çığlıklar attığında Yusuf'u kuyudan çıkarmadığımız için geliyor!" dediler.

Ruben, "Çocuğa kötü davranmamanız için sizi uyardım, ancak hiçbiriniz beni dinlemedi. İşte şimdi kanının hesabı soruluyor" dedi.

Kardeşlerinin konuşmaları Yusuf'u o kadar etkiledi ki, oradan ayrılıp ağlamaya başladı. Bir müddet sonra da yüzünü yıkayıp geri döndü ve Şimeon'un zindanda kalmasını ve diğerlerinin de serbest bırakılmasını emretti. Bu arada kardeşlerinden habersiz adamlarına emir vererek torbalarının buğdayla doldurulmasını ve herkesin parasının da buğday torbalarının ağzına konulması emrini verdi. [4]

(e) Kardeşler yola çıktıktan bir müddet sonra sınır yakınlarında bir mağarada konakladılar. İçlerinden biri biraz buğday almak için torbasını açınca parasını gördü. Para torbanın ağzına konmuştu. Koşarak diğerlerine bunu anlattı. Kardeşleri korkudan titreyerek, "Tanrı bundan sonra bize neler yapacak?" dediler.

Eve ulaştıklarında olan biten her şeyi Yakup'a anlattılar. Yakup, "Bana çocuklarımdan ikisinin yasını yaşattınız. Yusuf öldü, Şimeon'sa zindana atıldı. Şimdi de benden Benyamin'i vermemi istiyorsunuz. Bu, benim için sıkıntı üstüne sıkıntı demek" dedi.

Babasının söyledikleri üzerine Ruben, "İki oğlumu sana rehin olarak bırakıyorum. Eğer Benyamin'le Şimeon'u geri getirmezsem onları öldür" dedi.

Yakup, "Benyamin, sevgili eşim Rahel'den bana kalan tek hatıra. Eğer onun başına bir iş gelirse, beni çektiğim acıdan dolayı Kuyu'ya atarsınız... Onu almanıza asla izin vermeyeceğim!" dedi. [5]

NOTLAR

1. Tekvin XLI. 53-57; Gen. Rab. 1105, 1122-23; Tanhuma Buber Gen. 194; Sepher Hayashar 182-84; PRE, bl. 39.
2. Tekvin XLVII. 13-26.
3. Tekvin XLII. 1-5; Gen. Rab. 1109, 1121-23; Tanhuma Buber Gen. 193-94, 202; Targ. Yer.-Tekvin XLII. 5; Mid. Hagadol Gen. 635; Sepher Hayashar 184-85.

4. Tekvin XLII. 6-25; Gen. Rab. 1124, 1121-23; Tanhuma Buber Gen. 203; Sepher Hayashar 186.
5. Tekvin XLII. 26-38.

*

1. Yusuf'un Mısırlılardan kazandıkları ürünlerin beşte birini istemesi, günümüzde de Ortadoğu'da hâlâ geçerliliğini koruyan toprak sahipleri ile onların topraklarını kiralayan köylüler arasındaki anlaşmaya mitsel bir dayanak sağlar. Buna karşın söz konusu uygulama, göründüğü kadarıyla, IV. Amenhotep hükümranlığından iki ya da üç yüzyıl önceki dönemde, Hyksos fatihler zamanında Mısır'a gelmiştir. Bu uygulamada da yine rahipler muaf tutulmuştu.

2. Anlatılan söylenceye eklenen hayali unsurlar arasında Yusuf'un buğday karşılığında canlarını kendisine satan Mısırlılardan sünnet olmalarını şart koşması da bulunmaktadır. Zira sünnet olma zaten Mısır'da hüküm süren bir gelenekti. Yusuf'un tahılı toprakla karıştırması ve bu şekilde muhafaza etmesi, belki de, Ortaçağ değirmencilerinin ekmeklere farklı maddeler eklemesine yapılan bir göndermedir. Bir diğer midraş anlatımına göre ise Yusuf, adetlere uygun bir şekilde kendisi ve ailesi için Firavun'un adıyla yüklü miktarlarda varlığa kavuşmuştu. Bu durum Tanrının, *Çıkış* III. 22'deki ifadesiyle mazur görülmüştür: "Mısırlıları soyacaksınız!"

3. Anlatılanlara göre kardeşlerin fuhuş semtine gitme nedenleri Yusuf hakkında bilgi edinmek istemeleriydi. Zira çok yakışıklı bir genç olan Yusuf, çok büyük bir olasılıkla bir erkek genelevine satılmış olmalı diye düşünmüşlerdi. Yakup'un, kardeşi Esav'la karşılaştığında sürülerini ikiye ayırması ve her bir sürünün arasında belirli bir mesafe bırakarak onları göndermesi gibi eylemleri dünyaya dağılan Yahudiler için, Yahudi olmayan bir güçle karşılaştıklarında her zaman en üst düzeyde önlem almalarını ve gerçeği gizlemelerini hatırlatan önemli bir nasihat özelliğindedir.

4. *Tekvin*'in editörleri, Yakup'un ruhunun Kuyuya düşmesi ifadesinden rahatsızlık duymamışlardır. Yani Yakup dirilişe Esav'dan daha fazla inanç göstermemiştir.

5. Pliny Mısırlı Hermetik Anubis'in kültünde kullanılan gümüş kutsal kâselerden söz etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla söz konusu kâselerin üzerinde bir tanrı tasviri bulunmaktaydı. Ona sahip olan kâhin, kâseyi suyla doldurup içine küçük bir nesne atmakta ve oluşan dalgaların Tanrının ifadesini nasıl etkilediğini izlemekteydi. Talmud âlimleri, kutsal güçler atfettikleri bu kâselerin koruyucu melekleri olduğunu ileri sürmüşlerdir.

58.
KARDEŞLERİN MISIR'A DÖNÜŞÜ

(a) Kenan ülkesinde kıtlık şiddetlenmişti. Mısır'dan getirilen buğday tükenince Yakup, oğullarından tekrar Mısır'a gidip tahıl getirmelerini istedi.

Yahuda, babasına, "Firavun'un Valisi bizim yanımızda Benyamin olmadığı halde Mısır'a gitmemizi yasakladı. Kardeşimizi bizimle göndermediğin sürece burada kalıp, açlıktan öleceğiz" dedi.

Yakup, "Neden ona küçük bir kardeşiniz olduğunu söylemek gafletinde bulundunuz?" diye sordu oğullarına.

Yahuda, "Adam bizi o kadar sıkı sorguladı ki ona yalan söylemeye cesaret edemedik" diye yanıtladı. "Kardeşinizi getirin diyeceğini nereden bilebilirdik? Çocuğu benim sorumluluğuma ver. Eğer onunla birlikte dönmezsem, ömrüm boyunca sana karşı suçlu sayılayım. Eğer bizi daha önce göndermiş olsaydın, şimdiye dek Mısır'a iki kez gidip gelmiş olurduk, açlık da çekmezdik. Dahası Şimeon da serbest kalırdı" dedi.

Yakup en sonunda onlara izin verdi: "Öyleyse şimdi gidin... Yalnız torbalarınıza bu ülkenin en iyi ürünlerinden biraz pelesenk, biraz bal, kitre, laden, fıstık, badem koyun. Mısır'ın Valisine armağan olarak götürün. Yanınıza iki kat para alın. Torbalarınıza konan parayı da geri götürün. Belki bir yanlışlık olmuştur. Ve kardeşinizi bu zalim adama götürdüğünüzde Tanrı, adamın yüreğine merhamet koysun... Bana gelince, çocuklarımdan yoksun kalacaksam, bu Tanrının isteğiyle olacaktır." [1]

(b) Böylece kardeşler yanlarına armağanlar, iki kat para ve Benyamin'i de alarak Mısır'a gidip, Yusuf'un huzuruna çıktılar. Yusuf, bunun üzerine onları akşam yemeği yemeleri için saraya davet etti. Kardeşler sarayda Yusuf'un kâhyasına yaklaşıp ona şöyle dediler: "Aman, efendim. Buraya ilk kez yiyecek satın almaya gelmiştik. Konakladığımız yerde torbalarımızı açınca, bir de baktık ki paramız eksiksiz olarak torbalarımızın ağzına konmuş. Onu size geri getirdik." Kâhya, "Merak etmeyin" dedi. "Tanrı, insan yaşantısına müdahale ettiğinde bu tür mucizeler yaşanır. Efendim ödemenizin tam olduğunu söyledi.

Şimdi de küçük kardeşinizi yanınızda getirmişsiniz. Şimdi Şimeon'u serbest bırakmaya razı olacaktır." [2]

(c) Çok geçmeden Şimeon, kardeşlerinin yanına geldi. Durumu, bıraktıkları gibiydi; daha kötü gözükmüyordu. Kardeşlere ayaklarını yıkamaları için su getirildi; eşeklerine yem verildi. Yusuf'un huzuruna çıkarıldıklarında hepsi yere kapanıp, ülkelerinden getirdikleri armağanları ona sundu.

Yusuf, "yaşlı babanız hâlâ yaşıyor mu?" diye sordu.

Yahuda, "babamız kulun iyi" diye yanıtladı.

Yusuf, daha sonra Benyamin'e dönerek, "bana söz ettiğiniz küçük kardeşiniz bu mu?" diye sordu. "Tanrı seni kutsasın, oğlum!" Hemen sonra da daha fazla dayanamayacağını anladığından oradan ayrıldı, odasına gidip gizlice ağladı. Çok geçmeden yüzünü yıkayıp geri geldi ve uşaklara yemeği getirmelerini buyurdu. Makamının gerektirdiği gibi de yalnız başına yedi. Mısırlılar çobanları, domuz güdenlerden ayırt etmedikleri için kardeşlere ayrı bir masada hizmet edildi. Kardeşler, büyükten küçüğe doğru yaş sırasına göre oturup, kendilerine hizmet edilmesini beklediler. Şaşkın şaşkın birbirlerine baktılar. Yusuf'un masasından onlara yemek dağıtıldı. Benyamin'in payının neden ötekilerden beş kat fazla olduğunu anlayamadılar. Sakiler, şarap kadehlerini tekrar tekrar doldurdular, ta ki Yusuf da dahil herkes sarhoş olana dek. [3]

(d) Yusuf, Başkâhyaya emir vererek kardeşlerin torbalarını buğdayla doldurmalarını ve ödedikleri parayı da tekrar torbalarına koymasını istedi. Ayrıca kâhyasına kendisine ait gümüş şarap kâsesini de Benyamin'in torbasına yerleştirmesini söyledi. Kâhya kendisine söylenenlerin hepsini harfiyen yerine getirdi ve ertesi gün şafak vakti kardeşler, torbalarla yüklü eşekleriyle birlikte ülkelerine doğru yola çıktılar. Henüz kardeşler kentten çıkmamışlardı ki Yusuf kâhyasına, "Hemen bir araba al ve o İbranilerin peşine düş. Onlara yetişince neden iyiliğe karşı kötülük yaptıklarını ve bana ait olan şarap kâsesini çaldıklarını sor" dedi.

Çok geçmeden kâhya onlara yetişti ve Yusuf'un sözlerini iletti. Kardeşler şaşkınlık içerisinde, "Efendim, neden böyle konuşuyorsunuz?" dediler. "Torbalarımızın ağzında bulduğumuz paraları size geri getirmedik mi? Efendimize karşı nasıl böyle bir suç işleriz? Torbalarımıza tek tek bakın ve eğer birimizin torbasında kâse çıkarsa hepimizi esir alın!"

Kâhya, "Tamam" dedi. "Yalnız kimin torbasında çıkarsa, o hırsızı esir alacağım!"

Kardeşler hayvanlarının sırtındaki yükleri indirdiler. Kâhya, hepsine tek tek bakıyormuş gibi yaptı ve en sonunda kâseyi Benyamin'in torbasında buldu. Kardeşler Benyamin'i acımasızca dövüp, haykırdılar: "Seni aşağılık adam!

Rahel'in, babasına ait olan putları çalmasından daha fazla utandırdın bizleri. Kardeşleri üzüntülerinden giysilerini yırttılar. Sonra torbalarını eşeklere yükleyerek tekrar Yusuf'un sarayına geri döndüler. [4]

(e) Kardeşler bir kez daha Yusuf'un önünde yere kapandılar. Yusuf, "Nedir bu yaptığınız?" dedi. "Benim gibi bugünü, geçmişi ve geleceği bilen birinin gümüş kâse olmadan fala bakabileceği aklınıza gelmedi mi?"

Yahuda, "Ne diyelim Efendim?" diye karşılık verdi. "Nasıl anlatalım? Kendimizi nasıl temize çıkaralım? Tanrı, uzun süre önce işlediğimiz suçu ortaya çıkardı. Hepimiz köleniz artık. Hem biz, hem de torbasında kâse bulunan kardeşimiz."

Mor pelerinini çeviren Yusuf, ona şöyle cevap verdi: "Sizi suç ortaklığıyla suçlamak benden uzak olsun! Yalnız kendisinde kâse bulunan küçük kardeşiniz benim kölem olacak. Sizler Kenan Ülkesine geri dönebilirsiniz."

Yahuda yaklaşıp, "Eğer kardeşimiz bizimle birlikte gelmezse, kederli babamıza ne söyleriz?" dedi.

Yusuf, "Ona şöyle deyin" diye yanıtladı. "İp, kuyuya inen kovayı takip etti."

Yahuda, tüm hikâyeyi dinlemesi için Yusuf'a yalvardı ve ona olan biten her şeyi anlattı. Sonra da kendisini, Benyamin'in yerine esir almasını isteyerek, "Şimdi eve neden onu almadan gidemeyeceğimi biliyorsunuz" dedi. [5]

(f) Yusuf, yanındaki hizmetkârların hepsinin odadan çıkmasını istedi, sonra da artık gizlemeden onların gözleri önünde gözyaşlarına boğuldu ve onlara İbranice, "Babamız gerçekten hâlâ hayatta mı?" diye sordu.

Kardeşleri ona nasıl cevap vereceklerini bilemediler. Yusuf'un deli olduğunu düşündüler.

Yusuf, bir el hareketiyle onları daha da yakına çağırdı. Korkudan donan kardeşler onun buyruğunu yerine getirdi. "Ben sizin Mısırlılara sattığınız kardeşiniz olan Yusuf'um" dedi onlara. "Ancak beni buraya sattığınız için üzülmeyin. Kendinizi suçlamayın. Çünkü böyle davranmanızı Tanrı istedi. Şimdi iki yıldır Mısır'da kıtlık var. Kimse çift süremeyecek, ekin ekemeyecek. Kıtlık beş yıl daha sürecek. Tanrı yeryüzünde soyunuzu korumak ve kusursuz bir şekilde canınızı kurtarmak için beni önünüzden gönderdi. Beni Firavun'un yardımcısı, Mısır'ın Valisi yaptı. Hemen eve gidip babama hayatta olduğumu söyleyin. Ona hiç vakit kaybetmeden buraya gelmesi için yalvarın. Çocukları, torunları, davarları, sığırları ve sahip olduğu her şeyle yanıma gelsin. Bu şehrin yakınlarındaki Goşen Bölgesine yerleşsin. Benim gerçekleri söylediğimden ne sen ne de kardeşim Benyamin şüphe duysun. Sana söylediklerimi lütfen yerine getir!"

Bunları söyledikten sonra Yusuf, önce öz kardeşi Benyamin'e, sonra da diğer kardeşlerine sarılıp onları öptü. [6]

NOTLAR

1. Tekvin XLIII. 1-14.
2. Tekvin XLIII. 15-23.
3. Tekvin XLIII. 24-34.
4. Tekvin XLIV. 1-13; Tanhuma Buber Gen. 198; Agadat Bereshit 146-47; Sepher Hayashar 194.
5. Tekvin XLIV. 14-34; Gen. Rab. 1163; Sepher Hayashar 196-97; Yalqut Gen. 150.
6. Tekvin XLV. 1-15.

*

1. Bu söylence tarihi bir kurgu olmakla birlikte Nil Deltası'nın kuzey-doğusuna yerleşen ve yerleşim yerlerine Sukkot, Baal-Zephon ve Migdol gibi Mısır'a özgü olmayan isimler veren bazı İbrani çobanların yaşadıklarınıda anlatmaktadır. Nil Nehrinin Pelusia kolu ile Timsah gölü arasındaki bölge olan Goşen, Yusuf'un yaşadığı çağlarda Nil sel sularının ulaşamadığı, dolayısıyla da tarıma elverişli olmayan; bununla beraber verimli otlaklara sahip bir bölgeydi. Buna karşın birkaç nesil sonra II. Ramses, bir kanal inşa ettirerek Goşen topraklarını suya kavuşturdu ve burada İbranilerin işgücünü kullanarak Ramses ile Pitom adında iki şehir kurdu (*Çıkış* I. 11). Görünen o ki II. Ramses, Musa'nın başkaldırdığı ve 'Yusuf hakkında bilgisi olmayan' (*Çıkış* I. 8) Firavun'du.

2. Yusuf, kurbanı önce korkutup sonra rahatlatarak, daha sonra da tekrar korkutup tamamen kafasını karıştırarak çözmeyi hedefleyen modern sorgulama tekniğinin öncüsü olarak görülmektedir.

3. Pelerinin bir kenarından tutup onu sallayarak, "benim bununla hiçbir ilgim yok!" şeklinde mesaj vermek Ortadoğu'da sıklıkla karşılaştığımız bir harekettir. Yusuf'un babası Yakup'a gönderdiği, "İp, kuyuya inen kovayı takip etti" şeklindeki gizemli mesaj şu anlama gelmektedir: "Bu yaşananlar, oğullarının beni susuz bir kuyuya iple sarkıtarak bırakmalarının sonucudur."

59.
YAKUP MISIR'DA

(a) Firavun, Yusuf'un kardeşlerinin geldiğini duyunca, Yusuf'a şöyle dedi: "Eğer baban Yakup, tüm ailesini buraya getirmek istiyorsa, benim sözüme güvenip buraya gelebilir. Çocuklar ve kadınlar için Mısır'dan arabalar alın; Mısır'da iyi olan ne varsa onlara vereceğim, bu yüzden işe yaramaz şeyleri yanına almasın."

Ayrıca Yusuf kardeşlerinin hepsine birer kat elbise verdi. Benyamin'e ise beş kat giysinin yanı sıra üç yüz parça gümüş verdi. Babasına, Mısır'da en iyi ne varsa hepsiyle yüklü on eşek; ayrıca yolculuk için buğday, ekmek ve azık yüklü on eşek gönderdi. Kardeşlerini yolcu ederken onlara, "Yolda kavga etmeyin!" demeyi de ihmal etmedi. [1]

(b) Kardeşler babalarına bu güzel haberi nasıl vereceklerini tartışıyorken, Aşer'in aynı zamanda iyi bir müzisyen olan kızı Serah, onları karşılamak için Hevron'a gelmişti. Kardeşler Serah'a Mısır'dan getirdikleri arpı verdikten sonra ona şöyle dediler: "Hemen büyükbaban Yakup'un yanına gidip, bu çalgıyı çalarak ona şu mısraları söyle:

Yusuf ölü değil, o ölmedi;
Başının üstünde
Mısır ülkesinin tacını tutuyor.
O ölü değil, o ölmedi –
Anlıyor musun?"

Serah, kendisine söylenilenleri aynen yerine getirdi. Büyükbabasının yanına giderek şarkının sözlerini defalarca yumuşak bir ses tonuyla söyledi; ta ki Yakup, sözlerin anlamını kavrayana dek. Aniden gerçeği öğrenen Yakup, torunu Serah'ı iç çekerek kutsadı ve ona şöyle dedi: "Kızım, benim ruhuma yeniden can verdin. Ölümün gölgesi seni asla rahatsız etmesin! Hadi, gel ve şarkıyı bir kez daha söyle. Bu, kulaklarıma baldan daha tatlı geliyor." [2]

(c) Bu sırada kardeşler eve ulaştılar. Hepsinin üzerinde Yusuf'un kendilerine verdiği yeni giysiler vardı. Hep bir ağızdan, "Yusuf yaşıyor, o yaşıyor ve Mısır'a Vali olmuş!" diye bağırdılar. Yakup hediyeler yüklü eşeklerin yanı sıra arabaları görünce iyice keyiflendi. "Tanrıya şükürler olsun dedi. Anlattıkları gerçekten de doğruymuş. En sevdiğim oğluma yeniden kavuştum."

Yakup, tuttuğu yastan dolayı üzerinde bulunan külü silkti. Yıkanıp, sakallarını taradı ve kendisine Yusuf'un gönderdiği yeni giysileri giydi. Kenan Ülkesindeki bütün kralları üç gün süren şölenine davet etti. Üç günün sonunda da sürülerini, sığırlarını, eşyalarını ve yetmiş kişiden oluşan ev halkını –bu sayıya eşler ve uşaklar dahil değildir– alıp Mısır'a doğru yola çıktı. [3]

(d) Yakup Beer-Şeva'ya varınca burada Tanrı onuruna kurbanlar sundu. O gece Tanrı bir görüde ona, "Mısır'a gitmekten korkma, Yakup" dedi. "Soyunu orada büyük bir ulus yapacağım. Seninle birlikte Mısır'a gelecek, soyunu bu ülkeye geri getireceğim. Senin gözlerini Yusuf'un elleri kapayacak." [4]

(e) Önden giden Yahuda'nın verdiği haberle babasının yola çıktığını öğrenen Yusuf, hemen arabasını hazırlattı ve Goşen'e doğru yola çıktı. Yusuf ile babası birbirlerini görür görmez ağlamaya başladılar. Yakup, "Yüzünü gördüm ya, artık ölsem de gam yemem" dedi.

Yusuf, kardeşleriyle babasının ev halkına şöyle dedi: "Gidip Firavun'a buraya geldiğinizi haber vereyim. Eğer Firavun ne iş yaptığınızı sorarsa çoban olduğunuzu söyleyin. Her ne kadar Mısırlılar çobanları temiz insanlar olarak görmese de burada, Goşen'de size hiçbir zarar gelmeyecektir." [5]

(f) Yusuf, beş kardeşini Firavun'un huzuruna çıkardı ve Firavun da onları kendi sürülerine bakmaları için görevlendirdi. Yusuf daha sonra babası Yakup'u Firavun'un yanına götürdü. Firavun ona nazikçe yaşını sorduğunda Yakup, "atalarımın aksine benim uzun bir hayatım oldu" dedi. "Gurbet yıllarım yüz otuz yılı buldu. Ancak yıllar çabuk ve zorlu geçti." Daha sonra da Firavun'u kutsayıp Goşen'e geri döndü. Ancak Tanrı, ona seslenerek, "Yakup" dedi. "Seni Esav ve Laban'ın elinden kurtardım. Yusuf'u kuyudan çıkartarak onu Mısır'a Vali yaptım. Tüm ev halkını açlıktan kurtardım. Hâlâ yıllarının az ve zorlu olduğunu söylemeye nasıl cesaret edersin! Bu vefasızlığın karşılığında hayatını otuz iki yıl kısaltıyorum." [6]

(g) Firavun'un emriyle Yusuf, babasını Ramses bölgesine yerleştirdi. Ayrıca tüm ev halkına kıtlık yılları boyunca yiyecek sağladı. Yakup burada on yedi yıl daha yaşadı –bu, Tanrının İshak'a bağışladığı ömürden otuz iki yıl daha azdı. [7]

NOTLAR

1. Tekvin XLV. 16-24.
2. Sepher Hayashar 2:2-04; Abot diR Nathan 90.
3. Tekvin XLV. 25-28; Sepher Hayashar 202-04.
4. Tekvin XLVI. 1-4.
5. Tekvin XLVI. 5-34.
6. Tekvin XLVII. 1-10; Tanhuma Buber Giriş 132; Agadat Bereshit 85.
7. Tekvin XLVII. 11-12, 28.

*

1. Anlatılan bu söylenceye eklenen, İsrail'in Roma'ya karşı giriştiği iki cesur isyanı yansıtan midraş ilaveleri Yusuf'un kardeşlerinin, Benyamin tutuklandığında gösterdikleri tepkiyle birer savaşçı olarak tasvir edilmesini sağlar ve bu şekilde Firavun'un tüm ordusunu yenilgiye uğrattıklarını ifade eder. Buna göre Yahuda, demir parmaklıkları dişlerinin arasında toz ederken öyle bir nara atar ki, bunu duyan bütün hamile kadınlar çocuklarını düşürür. Firavun'un başgardiyanları da başlarını sağa sola çevirerek şaşkına dönerler ve oldukları yerde donup kalırlar – bu tasvir muhtemelen bir Mısır rölyefinde bedenleri öne doğru, ancak kafaları yana bakan askerlerin resminden esinlenilerek dile getirilmiştir. Yahuda aynı zamanda üzerinde put resimleri olan ve kendisine Firavun tarafından verilen arabayı da yakar.

Yakup, Musa Yasalarının önceden uygulayıcısı olarak kabul edilmektedir. Zira Kenan Ülkesini terk etmeden önce İlk Meyveler Bayramı'nı düzenlemiş ve Gennesaret Gölü yakınında Migdal'da, Musa'nın Ahit Sandığını inşa ettiğinde kullanacağı akasya ağacını kesip yere devirmişti.

2. *Tekvin* Yakup'un ev halkını, *Yaratılış* tarihçileri On İki Atanın eşleri hariç yetmiş kişi olarak bildirseler de Yakup'un kendisi de dahil, herkes sayıldığında bu rakamın altmış dokuzdan daha fazla olmadığı görülmektedir. Yorumcular bu bariz hatayı ortadan kaldırmak için makul olmayan öneriler ortaya koyarken *Daniel* III. 25'te Tanrının kendisinin yetmişinci ruh olduğu ifade edilmektedir. Listede adı geçen sadece iki kadın bulunmaktadır: Dina ve Aşer'in kızı Serah. Serah da Dina'ya benzer bir şekilde anaerkil yaşam düzenini benimsemiş bir klan olabilir.

3. Nil Nehri sularının yükselmemesinin neden olduğu kuraklık ile Goşen'de yapılan otlak tedariki arasında hiçbir tutarsızlık yoktur. Nil sularının çoğalması yöresel yağmurlardan ziyade Abyssinia'daki yoğun kar yağışına bağlıydı. Yakup, çok büyük bir olasılıkla Beer-Şeva'da açlık çekmemiştir, zi-

ra hâlâ sürülerini burada otlatabilmiş ve hayvanlarından hiçbiri açlıktan ölmemiştir. Belki de Güney Filistin, bolluk yıllarında bile tahılda Mısır'a bağlıydı ve İbrani din adamları ekmeği, lüksten ziyade bir gereklilik olarak algılamaktaydılar.

60.
YAKUP'UN ÖLÜMÜ

(a) Ölümünün yaklaştığını bilen Yakup, Yusuf'a haber göndererek Goşen'e gelmesini söyledi. Yusuf yanına geldiğinde de ona şöyle dedi: "Beni Mısır'da gömmeyeceğine yemin et. Hayatım sona erdiğinde Hevron'daki Makpela Mağarası'na beni götür."

Yusuf, "Ben bir köle miyim ki, benden yemin etmemi, ant içmemi istiyorsun?" diye karşılık verdi.

"Elbette hayır" dedi Yakup. "Ama elini uyluğumun altına koy ve yemin et!"

Yusuf, "Bir oğlun babasının sünnetine dokunması görülen bir şey değil ama Yaşayan Tanrı üzerine yemin ederim ki sen Hevron'da gömüleceksin" dedi. [1]

(b) Yusuf, oğulları Efrayim ile Manasse'yi, o sırada ölüm döşeğinde olan babası Yakup'un yanına getirdi. Yatağından güçlükle kalkan Yakup, "Tanrı bana bir keresinde Luz'da görünerek beni kutsamıştı. Bana, 'Seni verimli kılacak, çoğaltacağım' dedi. 'Soyundan birçok ulus doğuracağım. Senden sonra bu ülkeyi sonsuza dek mülk olarak senin soyuna vereceğim.' Ben Mısır'a gelmeden önce de doğmuş olsalar Efrayim ile Manasse benim oğullarım sayılır. Onlar benim için Ruben ile Şimeon'dan farksızdır. Onlardan sonra doğacak çocuklar senin olsun." Ardından başka şeyler düşündü ve şöyle söyledi: "Ben, Paddan-Aram'dan dönerken eşim Rahel Kenan ülkesinde, Efrat'a varmadan yolda yanımda öldü..." Açık bir şekilde çok sevdiği karısı Rahel'in değil de Lea'nın yanına gömüleceği için kederliydi. Ancak bu durumun değişmesi imkânsızdı. [2]

(c) Efrayim ile Manasse'nin orada olduğunu fark eden Yakup, unutkanlığından dolayı, "Bunlar kim?" diye sordu.

Yusuf, "Bunlar, senin söylediğin gibi benim Mısır'da doğan oğullarım."

Yakup, "Lütfen onları yanıma getir, kutsayayım" dedi.

Yusuf oğullarını onun yanına götürdü. Yakup derin bir iç çekip, "Senin yüzünü tekrar görebileceğimi hiç sanmıyordum. Ama işte Tanrı bana soyunu bile gösterdi" dedi. "Tanrı gerçekten de bana çok merhametli davrandı!" [3]

(d) Yusuf, babasının önünde saygıyla eğilerek oğullarından Efrayim'i Yakup'un sol eline, Manasse'yi de sağ eline verdi. Ancak Yakup ellerini çapraz olarak uzattı, sağ elini küçük olan Efrayim'in, sol elini de Manasse'nin başına koydu. Oysa ilkin Manasse doğmuştu. Sonra şöyle dedi:

"Atalarım İbrahim ve İshak'ın hizmet ettiği,
Bugüne kadar yaşamım boyunca bana çobanlık eden Tanrı,
Beni bütün kötülüklerden kurtaran melek bu gençleri kutsasın.
Adım ve atalarım İbrahim'le İshak'ın adları bu gençlerle yaşasın.
Yeryüzünde çoğaldıkça çoğalsınlar."

Yusuf, babasının sağ elini Efrayim'in başına koyduğunu görünce bundan hoşlanmadı. Babasının elini Efrayim'in başından kaldırıp Manasse'nin başına koymak istedi. "Baba, öyle değil" dedi. "İlkin Manasse doğdu. Sağ elini onun başının üstüne koy." Ancak babası bunu istemedi. "Biliyorum oğlum, biliyorum" dedi. "Manasse de büyük bir halk olacak. Ama küçük kardeşi daha büyük bir halk olacak, soyundan birçok ulus doğacak."

Yakup onları kutsayarak şöyle dedi: "İsrailliler, "Tanrı seni Efrayim ve Manasse gibi yapsın' diyerek sizin adınızla çocuklarını kutsayacaklar." Yakup daha sonra Yusuf'a, "Ben ölmek üzereyim" dedi. "Tanrı sizinle olacak. Sizi atalarınızın toprağına geri götürecek. Sana kardeşlerinden bir pay fazla veriyorum; onu Amorlulardan kılıcımla, yayımla aldım." [4]

(e) Yakup, oğullarını çağırarak, "Yanıma toplanın" dedi. "Gelecekte size neler olacağını anlatayım. Yanıma toplanın ve dinleyin." Yakup'un oğulları babalarının kendilerini kutsayacağını düşünmüşlerdi. Ancak Yakup Ruben'i, kendi yatağında Bilha'yla yattığı için ilk-oğulluk hakkını vermeyerek cezalandırdı. Aynı zamanda Levi ve Şimeon'u Şekem'de gerçekleştirdikleri katliamdan dolayı, kutsamak yerine şiddetlerini lanetledi – söylediğine göre onların kaderi birbirlerinden ayrılarak İsrail'e yayılmak olacaktı. Buna karşın Yahuda'nın aslana benzeyen gücüne övgüler yağdırıp, Krallık asasının onun olacağını, şarap ve sütle dolup taşacağını söyledi. Zebulun'un denizci ve tacirlerin klanının başı olacağını bildirdi. İssakar'ı güçlü bir eşekle karşılaştırdı ve mutlu bir şekilde toprakta çalıştığını söyledi. Dan ise toprak yoldan, geçen atları ısırıp süvariyi düşüren bir engerek olacaktı. Naftali, salıverilmiş bir geyiğe; Benyamin ise aç bir kurda benzetildi. Yakup daha sonra Gad'a dönerek şunları söyledi: "Gad akıncıların saldırısına uğrayacak, ama onların topuklarını saldıracak." Aşer için ise, "Krallara yaraşır lezzetli yiyecekler yetiştirecek" dedi. Yakup'un esas kutsaması ise filizleri duvarların üzerinden aşan kaynak kıyısında verimli bir dalla özdeşleştirdiği ve ok ile yayının kuvvetli olduğunu söylediği Yusuf'a oldu. Tanrı, Yusuf'un düşmanlarını yok edecek, ona be-

reketli yağmurlar, daimi baharlar, zengin sürüler, çocuklu kadınlar bahşedecekti. Bununla beraber Yakup, geleceği tüm ayrıntılarıyla açıklamadı – zira Tanrı ona sözünü unutturmuştu. Sadece daha önce Yusuf'a söylediklerini tekrar etti. Ataları İbrahim ile Saray; İshak ile Rebeka ve kendi eşi Lea'nın yanına, Makpela Mağarası'na gömülmek istediğini söyledi. [5]

(f) Yusuf, Yakup'un cesedini mumyaladı. Bu iş kırk gün sürdü. Mısırlılar Yakup için yetmiş gün yas tuttu. Kenan ülkesine gidip babası Yakup'u orada toprağa vermek için Firavun'dan izin alan Yusuf, bütün ailesiyle birlikte yola çıktı –ona sadece kardeşleri eşlik etmiyor, aynı zamanda saray görevlileri ve Mısır'daki her şehrin temsilcileri de beraberinde geliyordu. Aynı zamanda yanlarında silahlı askerler de bulunuyordu. [6]

(g) Yusuf, beraberindekilerle birlikte Gilat yolunu takip ederek Kenan ülkesine girdi. Atat Harmanına varınca yüksek sesle tam yedi gün süren ağıtlar yaktılar. O bölgede yaşayan Kenanlılar, Atat Harmanındaki yası görünce, "Mısırlılar ne kadar hüzünlü yas tutuyor!" dediler. Bu yüzden Şeria Irmağı'nın doğusundaki bu yere Avel Misrayim adı verildi. Yusuf ve yanındakiler daha sonra Hevron'a yöneldiler. Burada Yakup'u Makpela Mağarası'na gömdüler ve yedi gün daha ağıtlar yaktıktan sonra Mısır'a geri döndüler. [7]

(h) Bazıları Yakup hayatını kaybettiğinde kardeşi Esav'ın henüz hayatta olduğunu ve onun soyundan gelen Edomlu ev halkının Yusuf'a Kenan'da eşlik ettiğini söylerler. Buna göre Edomlular, Hevron'da Makpela Mağarası'na yaklaştıklarında Esav kalabalığın önünü kesmiş ve Yusuf ile kardeşlerine şöyle seslenmişti: "Yakup'un bu mağaraya gömülmesine asla izin vermeyeceğim. Bu yer ilk oğulluk hakkımdan dolayı benim hakkımdır." Bunun üzerine iki grup arasında savaş başlamış ve bu sırada Esav, Dan'ın sağır ve dilsiz olan oğlu Hushim tarafından başı vücudundan ayrılarak öldürülmüştü. Edomlular bunun üzerine savaş meydanından kaçmış; Esav'ın başsız bedenini Seir Dağı'na götürmüş ve kesik başı da gömülmek üzere savaş meydanında bırakmışlardı. [8]

(i) Babalarının ölümünden sonra Yusuf'un kardeşleri, "Belki Yusuf bize kin besliyordur" dediler. "Ya ona yaptığımız kötülüğe karşı bizden öç almaya kalkarsa?" Böylece Yusuf'a haber gönderdiler: "Babamız ölmeden önce Yusuf'a şöyle deyin diye buyurmuştu: 'Kardeşlerin sana kötülük yaptılar, lütfen onların suçunu, günahını bağışla.' Ne olur şimdi günahımızı bağışla. Biz babanın Tanrısının kullarıyız."

Yusuf onları Saraya çağırdı. Kardeşleri Yusuf'un bu hareketinden dolayı bir kez daha kendilerinden utandılar. Onun önünde yere kapanarak, "Senin köleniz" dediler. Yusuf, "Korkmayın" dedi. "Siz bana kötülük düşün-

dünüz, ama Tanrı bugün olduğu gibi birçok halkın yaşamını korumak için o kötülüğü iyiliğe çevirdi. Size de çocuklarınıza da bakıp, İsrail'in soyunu koruyacağım." Bu sözler üzerine kardeşler gönül rahatlığıyla evlerine geri döndüler. [9]

(j) Diğerleri ise Tanrının koruyamayacağı hissine kapılarak babası Yakup'un cesedini mumyaladığı için ve aynı zamanda da Yahuda'nın Yakup'a "Sizin kölelerinizi" demesine izin verdiği için Yusuf'un kardeşlerinden daha az yaşadığını belirtirler. [10]

NOTLAR

1. Tekvin XLVII. 28-31; PRE, bl. 39; Mid. Hagadol Gen. 711 ve 357; BHM vi. 83; Targum Yer.-Tekvin XLVII. 30.
2. Tekvin XLVIII. 1-7; Pesiqta Rabbati 11b; Mid. Hagadol Gen. 717-18.
3. Tekvin XLVIII. 8-11.
4. Tekvin XLVIII. 12-22.
5. Tekvin XLIX. 1-32.
6. Tekvin L. 1-9.
7. Tekvin L. 10-13.
8. Sepher Hayashar 211-13; B. Sota 13a; PRE, bl. 39; Gen. Rab. 1288.
9. Tekvin L. 14-21.
10. Gen. Rab. 1286; Mid. Agada Gen. 116; Sepher Hayashar 209.

*

1. Yakup'un, Efrayim ile Manasse'yi kutsaması, onlara siyasi gelecekleri için mitsel bir güç sağlar. Söz konusu kutsama, birçok klandan oluşan esas Yusuf kavminin Yahuda önderliğinde Kenan'ın istila edilmesinden sonra o bölgede halihazırda yaşamakta olan Bilha, Lea ve Zilpa kavimleriyle bir birlik kurdukları varsayımını güçlendirir. Yusuf soyundan gelen iki güçlü ve birbirine eşit klan daha sonra bağımsızlıkları için başkaldırmış ve müttefikleriyle birlikte kendilerinden sayıca daha küçük olan klanları, kendi 'oğulları' olarak hâkimiyetleri altına almışlardır (Yusuf'un söylencede isimlendirilmeyen küçük oğulları). Esasen Efrayim'in büyüğü olan Manasse'nin (ya da Efrayim Dağı'nı ele geçiren klana ne isim verilmişse) daha sonra kardeşinden küçük olduğu kabul edilmiştir. Buna benzer değişiklikler Arap çöl kavimlerinde günümüzde bile rastlanılan bir durumdur.

Yakup'un torunlarını kutsarken söylediği sözler, günümüzde Ortodoks Yahudi rabbileri tarafından Şabat Gününde tekrar edilmektedir. Babalar, oğullarının başlarına dokunarak şunları söylerler: "Tanrı sizleri Efrayim ve Manasse gibi kutsasın!"

2. Söylencenin daha eski dönemlere ait iki eski versiyonu olan Efrayim ile Yahuda anlatımları burada dikkatsiz bir şekilde birbiriyle birleştirilmiş ve böylece ortaya Yakup'un hafızasının güçlü olmadığını gösteren konuşmalar ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz Efrayim ile Yahuda diğer kavimlerden daha öne çıkmışlardı ve sonraki dönemlerde bile dindar yazarlar, Yakup'un Levi'yi lanetlemesini, bir kutsamaya dönüştürmekten sakınmışlardır.

3. Yusuf'un beraberinde silahlı güçler olduğu halde Gilat'a doğru ilerlemesi, onun tüm Kenan ülkesi üzerinde İsrail egemenliğini ilan ettiği anlamına gelir. Bu tez, sonraki dönemlere ait midraş ifadesinde Yusuf'un Fırat Irmağına kadar ülkeyi fethettiği görüşüne zemin oluşturmuştur. Buna karşın Atad harmanının –Atat ('Atad') 'deve dikeni' anlamına gelir– Ürdün'ün ilerisinde olması bu yerin geçtiği ifadelerindeki, *Tekvin* metnine son dönemlerde yapılan bir eklenti olduğunu akla getirir. Belki de bu ifade, Kenan ülkesi ile Mısır arasındaki sınırı belirleyen ve aynı zamanda Sior Irmağı olarak da adlandırılan Mısır Irmağını simgeleyen 'su akıntısının' yanlış yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Bir diğer ifadeyle Yusuf ve yanındakiler sınırın hemen ötesindeki bir Kenan köyünde yas tutup, ağıtlar yakmışlardır. *Avel-Misrayim* 'Mısırlıların çayırı' anlamına gelir – *ebel*, 'yas' anlamına gelen bir başka sözcüktür. Suriye'de gerçekleştirilen düğün ve cenaze seremonileri hâlâ harman yerinde gerçekleştirilmektedir.

4. Makpela Mağarası yüzyıllar boyunca Hıristiyanlarla Yahudilerin içeri girmelerine izin verilmeyen bir Arap camisinde saklı olarak tutulmakta ve içeride olanlar kutsal sır olarak varlığını korumaktadır.* Makpela'yı MS 1163 yılında ziyaret eden Tudelalı Benyamin, daha içlerde bulunan üçüncü bir mağarada altı mezarın bulunduğunu kaydetmiştir. Josephus'a göre ise bu mezarlar en ihtişamlı mermerlerden yapılmıştır.

5. Yakup'un Yusuf'a, kardeşlerinden daha fazla verdiği bir Pay ise Şekem'di.

6. Süslü midraş anlatımları ile Yakup'un ölüm döşeğinde oğullarını kutsarken söylediği ifade edilen, 'Dinle (işit), ey İsrail' (*Tensiye* VI. 3) şeklindeki Musa'ya ait sözü ilk olarak onun kullandığı görülmektedir.

* Elinizdeki kitabın ilk basımı 1964 yılındadır. 1967 Arap-İsrail savaşının ardından Hevron (Hebron) İsrail kontrolüne geçmiş ve ilk kez Yahudilerin mağaraya girmeleri mümkün olmuştur. Mağara hâlâ müslüman yönetimindeyse de ziyaretler karşılıklı anlaşmalarla kurallara bağlanmıştır. Günümüzde mağarayı yılda 300 bin civarında kişi ziyaret edebiliyor.

61.
YUSUF'UN ÖLÜMÜ

(a) Yusuf, üç göbek torunlarını gördükten sonra yüz on yaşında öldü. Ölmeden önce kardeşlerini yanına çağırarak, "Ben ölmek üzereyim" dedi. "Ama Tanrı kesinlikle size yardım edecek; sizi İbrahim'e, İshak'a Yakup'a ant içerek söz verdiği topraklara götürecek. Hayatımın son günlerine geldim. Lütfen beni oraya götüreceğinize söz verin. Tanrı bu yaptığınızın karşılığını size verecektir."

Bunlar onun son sözleri oldu. Cesedi mumyalanarak Sihor Irmağı kenarındaki bir lahite kondu. Mısırlılar onun için yetmiş gün yas tuttular. [1]

(b) Bazı yazarlar Yusuf'un kardeşlerine kendisini, bir zamanlar onları aramaya geldiği Şekem yakınlarına, eşi Asenat'ı da Efrat yolu üzerindeki Rahel'in mezarına gömmeleri için ant içirdiğini ifade ederler. [2]

(c) Bu arada firavun da ölmüş, yerine geçen halefi Mısır'ı vali atamadan yönetmeye başlamıştı. İsraillilerin Mısırlılardan daha fazla çoğaldığını görünce şöyle dedi: "Bunlar tehlikeli bir halk! Eğer Mısır doğudan istila edilirse, düşmanlarıma yardım etmeyi seçebilirler." Bunun üzerine Firavun, Yusuf'un soyundan gelenlere birer köle gibi davrandı, başlarına yöneticiler atayarak onları Ramses ve Pitom gibi silo kentlerinin kuruluşunda çalıştırdı ve hayatlarını hiç olmadığı kadar zorlaştırdı. Bu esaret, Musa çıkıp İsraillileri Mısır'dan Vaat Edilen Topraklara götürene dek nesiller boyu sürdü. Musa, atası Levi'nin verdiği sözü yerine getirerek Yusuf'un kemiklerini Mısır'dan alıp Şekem'de defnetti. [3]

NOTLAR

1. Tekvin L. 22-26; Sepher Hayashar 219.
2. Tanhuma Besallah 2; Ex. Rab. 20.19; B. Sota 13b; Gen. Rab. 1035; Deut. Rab. 8.4; Mekhilta Besallah 24b; Tanhuma Eqeb 6; Testament of Joseph XVII. 1-3; XVIII. 1-2; XIX. 1-11; XX. 1-6.
3. Çıkış I. 8 ff.

*

1. Sihor (Zior) Irmağı, Mısır Irmağı (şimdilerse Wadi el Arish olarak adlandırılmaktadır) ile özdeşleştirilmiş; dolayısıyla da Yusuf'un mezarı mümkün olduğunca Kenan sınırına yakın bir yere getirilmiştir.

2. *Tekvin*'de geçen ifadeler İsrail'in ilk dönemlerdeki din anlayışında, atalarının sahip olduğu inanış biçimi ile Arami kavminin savaş-ve-bereket Tanrısı kültü arasında bir uzlaşma olduğunu göstermektedir. Söz konusu kült, kendi insanları tarafından ele geçirilen topraklarda ancak varlığından söz edilen Moav ve Ammon kültlerinden çok da farklı değildi – bundan dolayı Suriyeli Naaman, Şam'da İsrail Tanrısına tapmak için Efrayim'den iki katır yükü toprak getirmişti (*2. Krallar* v. 17). Söylencede herhangi bir tanrıçaya yapılan göndermeye rastlanılmazken, Yusuf'un konu edildiği söylencedeki Tanrı, Akhenaten'in tek tanrı kavramındaki evrensel tanrı ile özdeşleştirilmiştir.

3. Bir ölünün ardından gerektiği gibi yas tutulması, onun Sheol (Ölüler Diyarı), ya da *Kuyudaki*, atalarının yanına rahatça gidip onlara katılmasını sağlardı. Ataların buralarda rahat ve sessiz bir uykuda olduğuna inanılırdı (*Eyüp* III. 14-19). Klan mezarlıklarına yaklaşıp yas tutan insanlar, Tanrının göründüğü yerlere yaklaşanlara benzer bir şekilde (*Çıkış* III. 5; *Yeşu* v. 15) ayaklarındaki çarıkları çıkarmaktaydılar (*Hezekiel* XXIV. 17). Ölülerin ruhlarının uyumadığına inanılmasına karşın, düşünce gücüne sahip oldukların düşünülürdü. Bir kâhin ruhlara danışabilir (*1. Samuel* XVIII. 8-19) ve bunlara, soyundan gelen insanların yaptıkları işleri ve yazgılarını bildikleri için 'Bilenler' adı verilirdi (*Levililer* XIX. 31; *İşaya* XIX. 3). Bu yüzden Rahel mezarında, sıkıntı çeken çocukları için gözyaşı dökmüştür (*Yeremya* XXXI. 15). Aslında ölülerin yeraltı ilahları ya da *elohim* olduğuna inanılmaktaydı (*1. Samuel* XVIII. 13-20).

4. Atalarının yanına gömülmeyen biri, Sheol'un bilinmeyen bir yerine sürgüne gönderilir ve kendisine doğru bir şekilde ibadet edilmesinden yoksun kalırdı. Yakup ile Yusuf'un özellikle Kenan topraklarına gömülmek istediklerini tekrar tekrar belirtmeleri bu yüzdendir. Korah, Datan ve Aviram şehirleri Tanrı tarafından cezalandırıldıkları için yerin altına gönderilmiş ve buralarda yaşayanlar için cenaze törenleri düzenlenememişti (*Sayılar* XVI. 31 ff). Tanrının yargısının Sheol'de olmadığına inanılırdı (*Mezmurlar* LXXXVIII. 5-6; *İşaya* XXXVIII. 18). Buna karşın bedenin tam olması gerekliydi; ancak bu durumda bile ruh, sonsuza dek ölümünün izlerini taşıyacaktı: *Hezekiel* XXXII. 23'te olduğu gibi ya bir kılıç yarası ya da Yakup'un üzüntünün neden olduğu

iz ruhta kalacaktı. Yakup'un *Tekvin* XLII. 38'de söylediği sözler buna bir örnektir: '... bu acıyla ak saçlı başımı ölüler diyarına götürürsünüz.' Esav'ın başını kaybetmesi, Edomlular için utanç verici bir felaket olarak değerlendirilir.

5. Tanrının Sheol'u kontrol ettiği kavramı MÖ 5. yüzyıla kadar belirtilmez (*Eyüp* XXVI. 6; *Mezmurlar* CXXXIX. 8; *Süleyman'ın Meselleri* XV. 11). Aynı şekilde bundan yüzyıl sonrasına kadar da ruhların tekrar dirileceğinden bahsedilmemektedir. Bu durum adı bilinmeyen bir peygamberin *İşaya*'da bulunan ifadelerinde ortaya çıkmıştır: 'Ama senin ölülerin yaşayacak, bedenleri dirilecek. Ey sizler, toprak altında yatanlar, uyanın, ezgiler söyleyin. Çünkü senin çiyin sabah çiyine benzer, toprak ölülerini diriltecek' (*İşaya* XXVI. 19). Böylelikle Sheol, ruhların Kıyamet Gününü bekledikleri Araf olarak değerlendirilmiştir. Bu inanış günümüz Ortodoks Yahudi ve Katolik Hıristiyan geleneklerinde varlığını korumaktadır.

DİZİN

A

Aayun 193
Abamrama 237
Abbahu 255
Abdu-Heba 24, 215
Abdu-Khipa 221
Abşalom 214, 304, 341
Abida 259
Abram 183, 187, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 217, 218, 223, 224, 225, 226, 227, 231, 236, 237
Âda 159, 160, 161
Adadninari 184
Adapa 121
Âdem 7, 11, 15, 23, 24, 27, 30, 33, 35, 44, 49, 55, 73, 76, 78, 79, 81, 87, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 121, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 135, 136, 138, 139, 140, 145, 146, 147, 149, 151, 152, 154, 159, 160, 161, 168, 181, 190, 211, 250, 256, 272, 275, 285, 286, 294
Aden 49, 54, 67, 81, 82, 93, 94, 99, 104, 105, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 122, 125, 127, 130, 135, 175
Adına 209, 212, 213, 241
Adman 212
Adnaniler 229
Adullam 343, 344, 346
Aegisthus 199
Aeneid 31
Aetna 171
Agag 324
Agenor 143, 177, 253, 256, 273
Aglaia 273
Ahasuerus 218
Ahazya 25
Ahit Çadırı 279
akasya ağacı 172, 383
Akat 183, 185, 186, 189, 280
Akbor 326
Akheanlar 233
Akhenaten 46, 56, 121, 370, 371, 392
Akhilles 199
Akhiyawa 233
Akrisius 160, 273
Alaşyalar 180
Alamar 190
Alib 314
Aliyan 108
Alulim 190
Amalek 143, 290, 291
Amatsyalılar 281
ambrosia 122, 124
Amitlay 187, 195, 196, 199, 200, 201, 202
Ammonlular 214, 245, 246, 252, 254
Aşalom 215
Aşer 56, 291, 306, 308, 339, 341, 381, 383, 386
Aşera 56
Aştoret 56
AMELEK 19
Amitlay 187, 195, 196, 199, 200, 201, 202
Amor 184, 212, 218, 333, 344
Amorit 38, 308
Amorlu Mamre 209
Amorlu Milcolm 25
Anakim 157, 215
Anat 24, 26, 56, 57, 58, 106, 107, 108, 244, 256
Anatlar 26
Anatot 24, 56
Andromeda 273
Aner 210, 215, 216, 263
Anteia 29, 359
Antiokhus 220
Antoninus 218
Anu 121, 178
Apis 266
Apocrypha 12, 33, 34, 36, 37, 39, 43, 45, 46, 47
Apsu 51, 55, 61, 62, 63, 64
Aqaiwasha 233
Arami 25, 70, 92, 154, 155, 228, 238, 255, 263, 266, 277, 308, 309, 312, 315, 317, 392
Ararat Dağı 167, 170, 175, 176, 182
Arat 143
Arganautlar 28
Ariadne 172
Aristobulus 228, 281
Arpakşad 187, 189, 190
Aruru 51, 55, 101, 106, 120, 121
Aryok 209, 211
ASENAT 312, 333, 334, 335, 338, 360, 369, 371, 391
Ashuru 259
Askalon 259
Askalus 259, 273
Asmodeus 103, 106
asor 266
Astarteler 26
Asurlular 13, 25, 26, 57, 257
Asya 23, 105, 123, 154, 157, 172, 177, 232, 233
Athamas 28, 160, 253, 254, 256
Athena 123, 173
Athos 171
Atlas 156
Aulis 254
Autolykos 29, 287, 316, 317
Avida 257
Avvim 215
Azael 149, 150, 151, 153, 155, 218

B

Baal 25, 26, 57, 58, 60, 61, 63, 74, 96, 143, 212, 247, 273, 322, 323, 326, 380

Baal-Hanan 326
Babilliler 25
Bala 185, 209, 212
Balam 91, 92, 143
Barnabo 187
Basemat 19, 289, 290, 291
Basra 329
Bedat 326
Beer-Şeva 224, 249, 250, 382, 383
Beer-Lahay-Roi 223
Belih Nehri 190
Belshazzar 218
Belus 143, 273
Beni-Hasan 370
Benmelek 270
Benyamin 272, 291, 297, 307, 308, 309, 310, 341, 354, 374, 375, 377, 378, 379, 381, 383, 386, 389
Beor 314, 316, 326
Bera 209, 212
Beret 223, 227
Beth Gubrin 327, 329
Beth Shean 119
Betuel 261, 262, 263, 264, 266
BEYTEL 293, 294, 296, 307, 310, 320, 321
Biadike 359
Bilha 290, 291, 297, 302, 305, 309, 325, 339, 340, 341, 351, 354, 386, 388
Birşa 209, 212
Bit Adini 113
Borsippa 185
Bosra 327, 329
Büyük İskender 114, 131, 186, 297
Buz 67, 258, 261, 275

C–Ç

Chnas 177
Choaspes 113
Çoban Dumuzi 190

D

Danaidler 28
Danaus 143
Darius 186, 218
Davut 13, 26, 89, 90, 111, 112, 113, 142, 144, 178, 191, 215, 228, 255, 272, 281, 286, 304, 309, 310, 315, 317, 318, 324, 340, 341, 347
Dedan 257, 258, 259
Delila 26, 177
Delphyne 52, 96
Demeter 24, 122
Deukalion 171, 172
dev Og 30, 164
Dicle 51, 54, 109, 113, 114, 170, 186
Dina 25, 292, 307, 308, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 340, 369, 383
Dinhava 212
Dionyssos 123, 172
Dives 277
Dotan 352, 353, 354
Drako 273
Druidler 25
Duma 226, 228
Dusares 347

E

Eber 187, 251
Eden Bahçeleri 44
Edna 187, 189, 191
Edom Çölü 107
Edomlular 19, 221, 273, 274, 281, 282, 326, 327, 350, 387, 393
Efa 257
Efer 257
Eşkol 210, 215, 216
Efrayim 291, 292, 308, 310, 317, 328, 331, 335, 337, 338, 352, 354, 364, 369, 385, 386, 388, 389, 392
Efron 251, 256
Ehrimen 121
Ekur 50, 51
Ekwesh 233
El-Paran 209, 212
el-Tell 208
Eldaa 257, 259
Eleusis 198
Eliakim 163
Eliezer 15, 26, 43, 55, 155, 203, 210, 215, 217, 250, 261, 262, 263, 264, 266, 299
Elişa 180
Ellasar 209, 211
Elohim 52, 56, 57, 58, 61, 154, 237, 392
Elul 55
Emim 157, 215
emliler 209
Enkidu 106, 120, 121, 122, 124
ENUMA ELISH 36, 50, 53, 55, 64, 84
epher 98
Epimetheus 171
Erech 50, 51
Ereş 183
Erek 186
Eridu 50
Eriha 183, 252, 310, 322, 347
Erihalı Hiel 252
Ermenistan 114, 170
ESAV 28, 69, 112, 114, 142, 143, 183, 258, 271, 272, 273, 274, 275, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 301, 302, 303, 306, 316, 319, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 349, 350, 376, 382, 387, 393
Eschol 263
Eseniler 114
Etana 237
Etrurya 180, 266
Eurydike 243
Eusebius 35, 37, 44, 50, 213, 232, 323
Ever 189, 190
Eyn-Eglayim 227
Eyn-Gedi 227
Eyn-Mişpat 209, 227

F

Fenikeliler 43, 254, 273
Ferisi 27, 28, 32, 46, 70, 274, 281, 282
Filistin 8, 10, 13, 24, 26, 29, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 84, 92, 96, 113, 114, 142, 143, 154, 170, 172, 178, 207, 213, 214, 215, 220, 225, 226, 228, 244, 251, 253, 259, 269, 273, 286, 297, 308, 310, 324, 327, 328, 329, 337, 369, 384
Furiler 29, 32
Fırat 51, 54, 107, 109, 113, 114, 131, 170, 189, 195, 213, 218, 310, 314, 389

G

Gaham 261
Gaia 55, 297
Galileliler 25
Gatam 19, 290, 291
Gazze 213, 232
Geb 55, 61
Gennesaret Gölü 383
Genun 153, 156
Gileaditeler 215
gofer ağacı 163, 172
Gomer 180
Gomora 209, 212, 239, 240
Goyim 209
Gılgamış 24, 37, 106, 107, 120, 122, 123, 169, 170, 172

H

Haai 208
Habil 102, 130, 133, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 152, 250, 256, 282, 289, 323
Hacer 19, 207, 208, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 250, 253, 254, 257, 263
Hadar 38, 258, 265, 290, 326, 334, 340
Hadat 226, 228
Hades 27, 178
Hâkimler 17, 24, 26, 56, 143, 152, 154, 156, 190, 227, 228, 237, 254, 291, 296, 311, 317, 323, 324, 350, 369
Hana 259
Hanok 18, 29, 35, 36, 40, 44, 45, 69, 74, 83, 87, 93, 102, 110, 113, 119, 122, 127, 128, 140, 141, 149, 151, 152, 153, 157, 159, 160, 163, 173, 190, 257, 259, 272
Haran 19, 187, 190, 191, 197, 200, 202
Harran 24, 26, 187, 189, 190, 200, 201, 203, 205, 207, 211, 213, 261, 263, 265, 266, 300, 303, 304
Hasmonay 228, 281, 350
Hattuşaş 108
Hauran 238, 329
Havila 109, 114, 371
Hazo 261, 338
Heba 24, 108, 214
Hekate 107
Helen 30, 106, 107, 172, 220, 274, 297
Herod 28, 85, 199, 214, 220, 228, 274, 281, 282, 329
Herodot 85, 161
Herodotus 85, 186, 199, 266, 337
Hesiod 27, 47, 62, 86, 95, 122
Hever 143
Hevron 30, 97, 109, 113, 124, 140, 143, 157, 209, 215, 216, 226, 251, 256, 264, 273, 275, 328, 345, 349, 350, 351, 352, 353, 381, 385, 387
Hezekiel 17, 56, 67, 70, 74, 83, 84, 94, 95, 113, 122, 144, 161, 180, 227, 228, 238, 252, 258, 259, 273, 291, 295, 303, 304, 392
Hiksos 26
Hippothous 199
Hititler 96, 169, 221, 256, 287
Hiva 150, 155
Hivi 233
Hiya 150, 155, 164
Hizkiya 62, 111
Hoşea 17, 221, 237, 256, 287, 304, 324, 345, 355
Huşam 326
Hyginus 121
Hyksos 207, 215, 353, 370, 376
Hyrcanus 206, 274, 350

I–İ

Istahar 151, 156, 163
İapetus 177, 178
İason 28, 198
İbrahim 7, 8, 26, 29, 30, 31, 39, 64, 87, 97, 98, 99, 102, 110, 111, 119, 138, 143, 166, 182, 183, 185, 187, 197, 198, 199, 203, 213, 215, 219, 220, 226, 231, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 270, 273, 275, 276, 277, 286, 289, 293, 294, 296, 299, 303, 305, 309, 315, 317, 322, 331, 360, 364, 386, 391
İbraniler 7, 8, 29, 101, 127, 157, 172, 177, 190, 212, 214, 215, 232, 254, 258, 265, 270, 288, 302, 315, 324, 334, 353, 354, 378, 380
İdith 241
İşaya 17, 23, 24, 25, 34, 57, 60, 63, 64, 73, 83, 86, 93, 94, 95, 107, 113, 122, 147, 154, 184, 186, 199, 208, 228, 238, 259, 287, 329, 392, 393
İlyas 29, 64, 111, 112, 173, 219, 255, 327
İrat 159, 160
İshak 19, 26, 28, 30, 97, 109, 110, 111, 119, 183, 213, 215, 223, 224, 225, 226, 227, 235, 236, 238, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 257, 261, 263, 264, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 275, 279, 280, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 293, 294, 295, 299, 302, 303, 315, 316, 327, 349, 364, 382, 386, 387, 391
İsis 246, 347, 360

İskhys 173
İsmailliler 218, 221

J

Janus 106

K

Kadmus 30, 131, 253
Kalev 157, 328
Kaligula 218
Karmel Dağı 219, 322
Kassiopeis 273
Kassit 184
Kedorlaomer 209, 210, 211, 215
Kekrope 131
Kemoş 25, 251, 252
Kenan ülkesi 30, 108, 157, 205, 207, 212, 213, 232, 233, 235, 263, 280, 286, 314, 323, 324, 326, 331, 334, 335, 354, 374, 377, 379, 382, 383, 385, 387, 389
Kenaniler 177
KEPHALAIA 39, 173
Kepheus 273
Keruv 68, 94, 95, 109, 114, 118, 276
Kesed 187
Ketura 257, 258, 280
Keziv 343, 346
Khayapa 259
Khlasa 227
Kilikyalılar 177
Kingu 51, 52, 54
Kittim 180
Koeus 178
Kreatriks 27, 55, 56, 60
Kûş 178, 181, 184
Kumarbi 178, 185
Kyrus 198, 199, 203, 218, 296

L

Laban 19, 29, 261, 262, 264, 266, 287, 293, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 322, 326, 340, 382
Ladino 198
Lamek 18, 153, 159, 160, 161, 190
Layiş 214, 317
Lazar 277
Lea 19, 266, 290, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 314, 325, 326, 328, 331, 332, 335, 339, 340, 341, 346, 349, 351, 385, 387, 388
Learkhus 160
Lebhudha 138
Letuşlular 257
Leumlular 257, 259
Livyatan 61, 63, 64, 68, 71, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 90, 91
Lubar Dağı 175
Lut 19, 187, 201, 203, 205, 206, 209, 210, 213, 215, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 265, 341

M

Magog 180
Makpela Mağarası 97, 109, 226, 256, 267, 275, 307, 349, 385, 387, 389
Mamre 209, 210, 215, 231, 235, 239, 255, 263, 275
marah 98, 198
Mardon 182, 186
Marduk 50, 51, 52, 54, 60, 61, 63, 64, 84, 121, 186
Massa 226, 228, 242
Mehuyael 18, 159, 160
Melkisedek 210, 211, 214, 255, 274
Menora 25, 53, 86, 87, 292
Meribah 224, 225
Merneptah 233, 369
Merbe 184
midraş 7, 8, 11, 24, 25, 28, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 62, 63, 69, 76, 86, 101, 106, 144, 154, 155, 156, 161, 172, 177, 191, 197, 203, 208, 214, 215, 220, 237, 238, 246, 252, 255, 260, 265, 266, 270, 274, 281, 282, 287, 292, 296, 297, 304, 309, 312, 321, 323, 324, 328, 335, 337, 338, 350, 355, 360, 364, 371, 376, 383, 389
Midyan 190, 228, 257, 258, 259, 323, 324, 352, 354, 355, 357
Mişma 226, 228
mişna 7, 36, 38, 39, 41, 45, 46, 47, 48
Migdal 383
Mikail 67, 83, 97, 98, 102, 125, 126, 129, 132, 140, 153, 231, 236, 272, 276, 277, 279, 320, 322, 333
Mitanyanlar 207
Mivsam 226, 228
Moavlılar 146, 213, 245
Molek 251, 252
Mot 96, 108
Musa 8, 9, 12, 13, 14, 15, 23, 28, 29, 30, 42, 62, 64, 74, 87, 91, 101, 110, 111, 112, 119, 129, 143, 161, 186, 191, 198, 199, 208, 213, 214, 219, 237, 256, 272, 274, 275, 276, 281, 288, 292, 309, 318, 323, 324, 328, 335, 340, 341, 343, 346, 355, 365, 380, 383, 389, 391

N

Naama 103, 104, 108, 151, 161, 163, 392
Nabu 53, 87, 132
Nabukadnezar 56, 185, 186, 199, 203, 218, 219, 273, 328, 350
Naftali 291, 305, 322, 328, 339, 341, 352, 386
Nefilim 157, 215
Negev 144, 231
Nejran 347
Nephele 253
Nergal 53
Nevayot 226, 228, 289

Nuh 18, 23, 27, 30, 31, 44, 72, 87, 90, 92, 111, 119, 120, 150, 153, 154, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 181, 186, 187, 190, 194, 201, 250, 256, 257, 274, 294
Nut 55, 61
Nympha 214
Nyx 62

O

Odysseus 26, 265, 287, 316
Oedipus 29, 198, 199, 337
Og 30, 164
Oholiva 56, 289
Olympia 131
Orah 189
Orion 150, 156, 184
Orontes 96, 114
Orpheus 243
Osiris 85, 142, 156, 172, 246
ozrah 238

P

Padan–Aramia 261
Pallakopas 113
Pamphylia 233
pan 96, 127, 133, 214
Patuma 225, 226
Peirithous 28
Pelasguslar 171
Peleg 187, 189, 190
Pelias 199
Penelope 26, 265
Perseus 30, 123, 160, 273
Persliler 184
Petra 229
Phaedra 359, 360
Phoroneus 256
Phriksus 28, 359
Pişon 109
Pisga Dağı 29
Pleiade 151, 165
Pliny 85, 121, 311, 376
Poseidon 25, 27, 143, 178, 220, 254
Potifar 29, 45, 208, 333, 335, 338, 357, 358, 359, 360, 361, 364, 369, 371
Potifera 369, 371
Prometheus 101, 115, 171, 177
Punt 178
Pyrrha 171, 172

R

Raama 258
Rahav 25, 59, 60, 61, 62, 63, 79, 81, 86, 87
Rahel 19, 237, 266, 272, 290, 291, 299, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 317, 322, 323, 325, 326, 328, 331, 339, 340, 341, 346, 351, 375, 379, 385, 391, 392
Rakhilu 189
Rebeka 19, 208, 237, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 271, 272, 275, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 293, 299, 300, 301, 313, 316, 350, 387
REEM 89, 92, 164, 227
Refaim 215
Rodanim 180
RUBEN 19, 46, 119, 228, 291, 297, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 333, 339, 340, 341, 352, 354, 355, 375, 385, 386

S

SAM 114, 119, 166, 175, 176, 177, 181, 251
Samael 24, 65, 96, 102, 125, 126, 127, 129, 132, 135, 146, 151, 175, 185, 250, 251, 272, 320, 322, 324
Samuel 17, 23, 37, 41, 44, 45, 56, 63, 112, 142, 143, 144, 178, 214, 220, 237, 272, 281, 291, 296, 304, 310, 317, 320, 324, 340, 341, 369, 392
Sara 30, 65, 106, 235, 236, 237, 238, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 262, 263, 272, 275, 305, 346, 360
Sarugi 189
Saul 112, 143, 144, 178, 220, 296, 302, 310, 317, 341
Seirliler 280, 281
Selevcia 186
Sennacherib 185, 228, 256
Sepharvaim 251
Septuagint 70, 92, 93, 114, 258, 259, 328
Seruk 187, 189
Sidkiya 57, 219, 237
Sion Dağı 30, 73, 74, 110, 255, 256, 345
Sippar Kitabı 173
Sodom 157, 209, 210, 212, 213, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 244
Sparta 26, 259
Styx Nehri 277
Sukot 73, 74, 119

Ş

Şabat 42, 53, 100, 119, 139, 145, 166, 252, 388
Şamdan 25, 53, 292
Şamma 19, 290, 291
Şekem 25, 30, 205, 207, 209, 255, 256, 293, 294, 297, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 340, 352, 354, 386, 389, 391
Şelah 187, 189, 190
Şeva 104, 107, 224, 257, 258, 259
Şimeon 25, 215, 228, 291, 297, 305, 332, 333, 334, 335, 337, 352, 354, 375, 377, 378, 385, 386
Şimşon 26, 177, 215, 227, 237, 302
Şinav 209, 212
Şit 119, 133, 141, 143, 145, 146, 147, 151, 152, 190

T

Tabali 161
Tamar 209, 273, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 360
Tammuz 58, 246, 355
Tantalus 28
Tarşiş 72, 180, 371
Tartarus 30, 114, 277
Tartesyanlar 180
Tebai 29, 35
Tehom 55, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 72, 73, 76, 80, 84, 85, 87, 163, 165, 167
Teiresias 29
Tekvin 7, 10, 11, 15, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 33, 35, 37, 41, 44, 49, 50, 52, 54, 56, 57, 60, 61, 62, 74, 87, 91, 100, 101, 102, 105, 106, 108, 113, 114, 115, 119, 120, 121, 124, 127, 130, 131, 133, 141, 142, 143, 146, 147, 153, 156, 157, 160, 161, 168, 169, 170, 171, 173, 176, 177, 178, 180, 183, 184, 185, 189, 191, 197, 203, 207, 208, 211, 212, 213, 215, 216, 219; 220, 226, 227, 228, 232, 236, 237, 238, 242, 245, 251, 253, 254, 255, 258, 259, 260, 265, 266, 267, 269, 272, 273, 274, 276, 277, 280, 282, 286, 290
Tel Amarna 46
Tell Adamiya 212
Tell Amama 121
Tell Amarna 24, 46, 180, 213
Tell el-Qadi 214
Tell el-Zara 213
Tell-Amarna 369
Tensiye 17, 26, 36, 45, 63, 64, 91, 106, 173, 178, 213, 219, 243, 246, 247, 252, 255, 272, 280, 309, 318, 329, 335, 340, 345, 346, 389
Terah 19, 182, 187, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 201, 202, 203, 205, 260, 272
Tevah 261
Theseus 29, 30, 198, 244
Tişri 28, 32, 54, 55, 90, 352
Tobias 106
Tofet 78, 252
Tohu 49, 56, 60, 61, 64, 71, 127
Torent 205
Tsefo 290, 291
tsela 27, 108
Tsippora 323, 324

U

Udum 334
Ullikummi 96, 185
Uratri 171
Usöus 143, 273
Utnapishtim 120, 169, 170, 173
Uzzitli Eyüp 331, 334

W

Wadi Ghaza 232
Wadi Sebaiye 212
Wadi Shari'ah 232

Y

Yabbuk Irmağı 319, 321, 323
Yaşam Ağacı 67, 110, 111, 118, 124, 130
YAHUDA 8, 13, 23, 26, 27, 28, 32, 41, 43, 44, 45, 46, 52, 56, 86, 88, 106, 109, 111, 199, 273, 281, 291, 303, 305, 306, 310, 312, 328, 333, 335, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 349, 350, 352, 354, 364, 374, 377, 378, 379, 382, 383, 386, 388, 389
Yahve 14, 23, 25, 26, 52, 57, 58, 60, 61, 62, 75, 86, 108, 130, 133, 250
YAKUP 8, 19, 25, 28, 29, 30, 41, 46, 87, 110, 111, 119, 142, 143, 151, 166, 183, 204, 208, 213, 215, 219, 238, 260, 265, 266, 267, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 279, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 331, 332, 333, 335, 337, 338, 339, 340, 349, 350, 351, 352, 353, 374, 375, 376, 377, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 392, 393
Yalamı 290, 291
Yanhamu 369, 370
Yaval 143, 161
Yavan 180
Yebuslular 221
yeşiva 37
Yeşu 17, 23, 39, 44, 45, 87, 113, 155, 157, 161, 166, 208, 212, 227, 232, 237, 247, 256, 280, 302, 309, 310, 335, 338, 346, 347, 350, 369, 392
Yeremya 17, 24, 26, 56, 60, 83, 84, 114, 186, 204, 219, 220, 221, 228, 247, 258, 259, 272, 274, 303, 310, 329, 392
Yetur 226, 228, 229
Yişbak 257, 258
Yoşia 26
Yubal 18, 82, 156
Yudit 289, 290, 291
Yusuf 7, 19, 25, 28, 29, 34, 45, 46, 91, 142, 208, 256, 267, 272, 291, 297, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 325, 331, 333, 334, 335, 337, 338, 340, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 359, 360, 363, 364, 367, 368, 369, 370, 371, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 392

Z

Zebulun 19, 46, 307, 353, 386
Zedek 210, 214
Zekarya 53, 63, 64, 86, 161, 304
Zerah 19, 142, 273, 290, 291, 326, 344, 346
Zerubabel 26
Zeus Ammon 131
Züleyha 29, 357, 358, 359, 360, 364, 369
Zuzlular 209